

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI

İSTANBUL'DAKİ
MÜSLİM ÖZEL MEKTEPLERİ (1873-1922)

DOKTORA TEZİ

Nuri GÜÇTEKİN

2902100002

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ali ARSLAN

İstanbul 2013

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

**DOKTORA
TEZ SAVUNMA TUTANAĞI**

İLGİ : Enstitümüz Yönetim Kurulu'nun 16.12.2013 tarih ve 7 sayılı kararı.

Enstitümüz Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalında ders dönemindeki Eğitim-Öğretim Programını başarı ile tamamlayan 2902100002 numaralı Nuri GÜÇTEKİN'in, hazırladığı "İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri (1873-1922)" konulu Doktora Tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. maddesi uyarınca 26.12.2013 Perşembe günü saat:10.00'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezini...*Kabulu*...ne(1) OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANATI (2)	İMZA
Prof.Dr.Ali ARSLAN (Danışman)	<i>Kabulu</i>	<i>Dr. Arslan</i>
Prof.Dr.Cezmi ERASLAN	<i>Kabulu</i>	<i>C. Erasan</i>
Prof.Dr.Cemil ÖZTÜRK (Marm.Üniv)	<i>Kabul</i>	<i>Cemil Öztürk</i>
Prof.Dr.Arzu TERZİ TOZDUMAN	<i>Kabulu</i>	<i>Arzu Terzi Tozduman</i>
Yrd.Doç.Dr.Betül BATIR	<i>Kabulu</i>	<i>Betül Batır</i>

JÜRİ ÜYELERİNİN DİKKATİNE ,

- 1- Bu kısma savunma sonucuna göre "KABULÜ", "REDDİ" veya "DÜZELTİLMESİ" yazılacaktır.
- 2- Kanaat gerekçesiyle birlikte raporlarda bildirilecektir.
- 3- İÜ Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 50. maddesi uyarınca, tez çalışmasının sunulması ve bunu izleyen soru- cevap bölümünden oluşan sınavın süresi, en az 90 dakika, en çok 180 dakikadır. Jüri, sınavın dinleyicilere açık olmasını sağlar.
- 4- Birinci tez savunma sınavı sonucunda jüri tarafından "düzeltme" kararı verilen ve düzeltilerek ikinci sınav öncesinde spiralli cilt olarak Enstitüye ve jüri üyelerine dağıtılan tezin kopyalarında iç kapakta tez danışmanı ile ilgili bilgilerden sonra "Düzeltilmiş Tez" ibaresi yer almalıdır. Ayrıca, iç kapaktan sonra düzeltme ile ilgili tüm bilgilerin yer aldığı bir açıklama metni olmalıdır. Tez metni içerisinde de düzeltmelerin yapıldığı her sayfa için ilgili sayfanın alt bilgi bölümünde "düzeltme" ibaresi yer almalıdır.

YEMİN METNİ

“Doktora tezi olarak sunduğum **“İSTANBUL’DAKİ MÜSLİM ÖZEL MEKTEPLERİ (1873-1922)”** adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.”

Nuri GÜÇTEKİN

T.C.
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10023239
Yazar Adı / Soyadı	MURİ GÜÇTEKİN
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 17612441534
Telefon	5052688777
E-Posta	muriguctekin@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri(1873-1922)
Tezin Tercümesi	The Muslim Private Schools In Istanbul(1873-1922)
Konu	Eğitim ve Öğretim = Education and Training ; Tarih = History
Üniversite	İstanbul Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Bölüm	
Anabilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı
Tez Türü	Doktora
Yılı	2013
Sayfa	386
Tez Danışmanları	PROF. DR. ALI ARSLAN 13214281080
Dizin Terimleri	Özel okullar=Special schools ; Özel eğitim=Private education ; Özel öğretim=Private education
Önerilen Dizin Terimleri	Osmanlı Eğitim Sistemi = Ottoman Education System
Kısıtlama	36 ay süre ile kısıtlı

Tezimin, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin açık erişime sunulmasının 30.12.2016 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.

NOT: Ertelleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

30.12.2013

İmza:

ÖZET

Bu çalışmada 1873-1922 yıllarında İstanbul'da faaliyet göstermiş olan Müslim Özel Mektepleri araştırılmıştır. Müslim Özel Mektepleri, Türk ve müslümanlar tarafından kendi sermayeleriyle açmış oldukları batılı modelde eğitim veren özel okulları ifade etmektedir. 1839-1876 Tanzimat Dönemi'nde, Darüşşafaka Mektebi'nin eğitime başladığı 1873 yılından önce İstanbul'da Müslim Özel Mektebi kurulmuş olduğuna dair bir belgeye rastlanılmamıştır. 1873 yılından sonra Müslim Özel Mektepleri'nin ortaya çıkmasında ve gelişimlerinde halkın eğitim alma arzusu yanında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu mali sıkıntılar dolayısıyla yeni okullar açamaması ve mevcut olan resmi devlet okulların nitelik ve nicelik olarak yetersiz kalmaları etkili olmuştur. Ayrıca bu dönemde yabancı ve gayrimüslim okulların eğitim kalitesi açısından olumlu ancak siyasi olarak olumsuz faaliyetleri Osmanlı Devleti'ni batılı eğitim kurumları kurmak zorunda bırakmıştır. Bu açıdan Müslim Özel Mektepleri vatan evlatlarını yabancı okullarda okumakla iftihar etmekten kurtarmıştır. Müslim Özel Mektepleri müslüman çocukların bu okullara giderek dini, milli ve ahlaki terbiyelerini kaybetmemelerini sağlamaya çalışmıştır.

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nde özel okullar denilince bu okulların sadece gayrimüslim ve yabancılar tarafından açılan okullardan ibaret olmadığını, Türklerin de en az gayrimüslim ve yabancılar kadar köklü ve eski bir özel eğitim geçmişi olduğu belgelere dayalı olarak ortaya konulmuştur. İncelenen 1873-1922 yıllarında Müslim Özel Mektepleri devletten maddi destek almadan resmi okullarla boy ölçüşecek belki belli açılardan daha fazla Türk Eğitim ve kültürüne hizmet ederek döneme damgalarını vurmuşlardır. Günümüzde kullanılan birçok eğitim yöntemi bu dönemde ilk kez Müslim Özel Mektepleri tarafından uygulanmıştır. Dönemin her türlü zorluğuna rağmen Müslim Özel Mektepleri Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde topluma yön verecek bir neslin yetiştirilmesinde önemli rol oynamıştır.

ABSTRACT

In this study, the Muslim Private Schools which functioned in Istanbul in the years 1873-1922 were analyzed. The Muslim Private Schools represent the private schools opened by Turks and Muslims with their own capitals and giving education on Western model. In the Tanzimat Era of 1839-1876, no document with regard to the foundation of a Muslim Private School was encountered before 1873 when the Darüşşafaka School began education. After 1873, beside people's desire to receive education, the Ottoman Empire's inability to open new schools due to financial difficulties and qualitative and quantitative insufficiency of official state schools were influential for the emergence and development of Muslim Private Schools. Furthermore the activities of foreign and non-Muslim schools which were positive with respect to the quality of education but politically negative forced the Ottoman Empire to establish Western educational institutions in this period. From this standpoint the Muslim Private Schools saved the children of motherland from taking pride in studying at the foreign schools. Muslim Private Schools sought to ensure Muslim children not to lose their religious, national and moral manners by attending these schools.

In this study, it was revealed by documents that private schools in the Ottoman Empire did not only mean those schools opened by non-Muslims and foreigners but Turks had also a deep-rooted and old history of private education just as much as non-Muslims and foreigners had. Muslim Private Schools of 1873-1922 marked the period by challenging and perhaps serving to Turkish Education and culture more than the public schools from certain aspects without getting any financial support from the state. A lot of educational methods used today were first implemented by Muslim Private Schools in this period. Despite all kinds of difficulties of the period, Muslim Private Schools played a crucial role in raising a generation which would shape the society in the Ottoman and Republican periods.

İÇİNDEKİLER

TÜRKÇE ÖZET.....	V
İNGİLİZCE ÖZET.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
ÖNSÖZ.....	XV
TABLO LİSTESİ.....	XVIII
KISALTMALAR.....	XXII
GİRİŞ.....	1-11.

I. BÖLÜM

1. MÜSLİM ÖZEL MEKTEPLERİ’NİN TEŞKİLAT YAPISI

1.1. Müslim Özel Mektepleri’nin Kuruluş Süreci	12
1.1.1. Osmanlı Eğitim Sisteminde Özel Okul Kavramının Ortaya Çıkışı.....	12
1.1.2. Osmanlı Devleti’nde Özel Okulların Hukuki Yapısı	14
1.1.2.1. Maarif-i Umumiye Nizamnamesine Göre Özel Okulların Hukuki Yapısı... 14	
1.1.2.2. Kanuni Esasi’ye Göre Özel Okulların Hukuki Yapısı.....	15
1.1.2.3. Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatasına Göre Özel Okulların Hukuki Yapısı	16
1.1.2.3.1. Özel Okullar Kimler Tarafından Açılabilir?.....	17
1.1.2.3.2. Özel Okulun Tanımı.....	17
1.1.2.3.3. Özel Okullarda Müdürün Görevleri.....	17
1.1.2.3.4. Özel Okul Müdürlerinde Aranılan Şartlar.....	18
1.1.2.3.5. Özel Okullarda Çalışacak Olan Personelde Aranılan Şartlar.....	18
1.1.2.3.6. Özel Okullarda Program Ve Ders Kitabı Seçimi.....	19
1.1.2.3.7. Özel Okullara Alınacak Öğrencinin Yaşı.....	19
1.1.2.3.8. Özel Okullarda Osmanlıca Dersi Uygulaması.....	19
1.1.2.3.9. Özel Okul Açmak İçin Gereken Şartlar Ve Başvuru İçin Gerekenler.....	19
1.1.2.3.10. Başvurunun Ret Edilmesi.....	20
1.1.2.3.11. Yatılı Özel Okul Açma Şartları.....	20

1.1.2.3.12. Özel Okulun Resmi Olarak Açılması.....	20
1.1.2.3.13. Özel Okulların Yeniden Başvuru Yapmalarını Gerektiren Durumlar	21
1.1.2.3.14. Özel Okulların Diplomalarının Hazırlanması.....	21
1.1.2.3.15. Özel Okulların Diplomalarının Onaylanması.....	21
1.1.2.3.16. Özel Okulların Maarif Nezareti Tarafından İstenilen Bilgilere Cevap Verme Süresi.....	21
1.1.2.3.17. Özel Okulların Tutması Gereken Defterler.....	21
1.1.2.3.18. Özel Okulların Denetiminin Sağlanması.....	22
1.1.2.3.19. Özel Okulları Teftiş Edecek Müfettişlerin Yapacağı İşlemler.....	22
1.1.2.3.20. Özel Okulların Kapatılma Şartları.....	22
1.1.2.4. Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi'ne Göre Özel Okulların Hukuki Yapısı.....	23
1.1.2.4.1. Özel Okulların Tanımı Ve Kapsamı.....	24
1.1.2.4.2. Özel Okul Açılmasına Engel Olan Durumlar.....	24
1.1.2.4.3. Yabancıların Özel Okul Açabilme Şartları.....	24
1.1.2.4.4. Yatılı Özel Okul Açabilme Şartları.....	24
1.1.2.4.5. Özel Okullarda Zorunlu Okutulacak Dersler.....	24
1.1.2.4.6. Özel Okul Müdürlerinde Aranılan Şartlar.....	25
1.1.2.4.7. Okul Müdürlerinin Görevden Alınması.....	25
1.1.2.4.8. Müslim Özel Mektepleri'ne Yabancı Personel Alınabilirliği.....	25
1.1.2.4.9. Özel Okullarda Çalışacak Olan Personelde Aranılan Şartlar.....	25
1.1.2.4.10. Özel Okul Açılacak Yerlerde Aranılan Şartlar.....	26
1.1.2.4.11. Özel Okul Açmak İçin Yapılacak İşlemler.....	26
1.1.2.4.12. Özel Okullardan Ruhsat Almak İçin İstenen Belgeler.....	27
1.1.2.4.13. Verilen Ruhsatların İptal Edilme Şartları.....	27
1.1.2.4.14. Özel Okul Ruhsatı Alabilecek Kişiler.....	27
1.1.2.4.15. Özel Okulların Yeniden Başvuru Yapmalarını Gerektiren Durumlar	27
1.1.2.4.16. Yeniden Özel Okul İnşası ve Mevcut Okulun Genişletilmesi İçin Yapılacak İşlemler.....	28
1.1.2.4.17. Özel Okullara Alınacak Öğrencinin Yaşı.....	28
1.1.2.4.18. Özel Okullara Öğrenci Kabulü.....	28
1.1.2.4.19.Özel Okullar Tarafından Yapılan Sınavlarda Uyulması Gereken Kurallar.....	28
1.1.2.4.20.Özel Okul Diplomalarının Denkliği	29
1.1.2.4.21. Özel Okullarda Askerlik Erteleme İşlemleri.....	29
1.1.2.4.22. Özel Okulları Teftiş Edecek Müfettişlerin Yapacağı İşlemler.....	29

1.1.2.4.23. Özel Okulların Tutması Gereken Defter ve Cetveller.....	30
1.1.2.4.24. Özel Okulların Kapatılma Şartları.....	30
1.1.3. Müslim Özel Mektepleri'ne Duyulan İhtiyaç.....	31
1.1.4. Müslim Özel Mektepleri'nin Amaçları ve Genel Özellikleri.....	33
1.1.5. İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri'nin Sayıları.....	36
1.2. Müslim Özel Mektepleri'ni Kapsayan Mevzuata Göre Eğitim ve Öğretim Süreci.....	45
1.2.1. Müslim Özel Mektepleri'nin Kademesi, Türü ve Öğrenim Şekli.....	45
1.2.2. Müslim Özel Mektepleri'ne Kayıt Koşulları.....	48
1.2.3. Müslim Özel Mektepleri'nde Alınan Ders Ücreti.....	50
1.2.4. Müslim Özel Mektepleri'nde Öğrencinin Gündüzcü Veya Yatılı Olarak Eğitim Almasındaki Farklılıklar.....	54
1.2.5. Müslim Özel Mektepleri'ne Ücretsiz Öğrenci Alımı.....	57
1.2.6. Osmanlı Devleti'nde Resmi Okullarda Alınan Ders Ücreti.....	57
1.2.7. Müslim Özel Mektepleri'ne Gayrimüslim Öğrenci Alımı.....	59
1.2.7.1. Gayrimüslimlerin Müslim Özel Mektepleri'ne Alınmasında İstisnâî Uygulamalar.....	61
1.2.8. Müslim Özel Mektepleri'nde Yabancı Dilde Eğitim Verilen Kademe.....	62
1.2.9. Müslim Özel Mektepleri'nde Resmi Elbise Uygulaması.....	63
1.2.10. Müslim Özel Mektepleri'nde Verilen Ödül ve Cezalar.....	64
1.2.11. Müslim Özel Mektepleri'nde Yapılan İmtihanlar Ve Bu İmtihanlar Sonucu Alınan Diplomaların Geçerliliği.....	66
1.2.12. Müslim Özel Mektepleri'nde Öğrencinin Askerliğinin Erteletilmesi İşlemleri.....	69
1.2.13. Müslim Özel Mektepleri'nin Salgın Hastalıklara Karşı Aldığı Önlemler	70
1.2.14. Müslim Özel Mektepleri'nde Çalışan Personelin 65 Yaş Zorunlu Emeklilik İşlemleri.....	71

1.3. Müslim Özel Mektepleri'nin Kurumsal Yapısı	72
1.3.1. Müslim Özel Mektepleri'nde Çalışan Personel ve Görevleri	72
1.3.2. Müessis/Kurucu.....	72
1.3.3. Heyeti İdare.....	74
1.3.4. Müdür.....	76
1.3.5. Müdür Muavini.....	79
1.3.6. Müdür Vekili.....	80
1.3.7. Ders Nazırı.....	81
1.3.8. Dahiliye Müdürü.....	81
1.3.9. Öğretmenler	82
1.3.10. Sermubassır/ Mubassır/ Mubassıra.....	86
1.3.11. Mürebbi/Mürebbiye.....	87
1.3.12. Kâtip.....	88
1.3.13. İmam.....	88
1.3.14. Serhademe/Hademe/Kapıcı.....	89
1.3.15. Doktor.....	91
1.3.16. Eczacı.....	92
1.3.17. Bakkal.....	92
1.3.18. Müslim Özel Mektepleri'nin Kurumsal Yapısı.....	93

II. İKİNCİ BÖLÜM

2. İSTANBUL'DAKİ MÜSLİM ÖZEL MEKTEPLERİ (1873-1922)

2.1. Darüşşafaka Mektebi (1873-).....	98
2.2. Şemsülmaarif Mektebi (1876-1913).....	104
2.3. Tedrise-i Hayriye/ Medrese-i Hayriye/ Mektebi Osmanî (1877-1922?).....	111
2.4. Halile-yi Mahmudiyye Mektebi (1880-1915?).....	117
2.5. Darülfeyzi Hamidi/Osmanî Mektebi (1882-1914?).....	119
2.6. Mektebi Hamidi/Osmanî (1882-1914?).....	125
2.7. Darüttalim Mektebi (1883-1901).....	128
2.8. Medrese-i Hayriye/Medrese-i Edebiye (1884-1910).....	131
2.9. Numune-i Terakki Mektebi (1884-1897).....	134
2.10. Meşrik-i Füyuzat Mektebi (1884-1905).....	135
2.11. Darütedris Mektebi (1886-1898).....	137
2.12. Hadikatül Maarif/Saliha Hatun/Zeynel Abidin Mektebi (1888-1922?).....	141

2.13. Teşvikiye Mektebi (1888-1912).....	143
2.14. Ravza-i Terakki Mektebi (1888-1910).....	145
2.15. Bürhan-ı Terakki Mektebi (1889-1918?).....	150
2.16. Darüttahsil Mektebi (1889-1906).....	153
2.17. Envar-ı Terakki Mektebi (1889?-1894).....	156
2.18. Rehber-i Marifet Mektebi (1890-1900).....	157
2.19. Şemsülmekatib Mektebi (1891-1940).....	161
2.20. Mizan-ı Terakki Mektebi (1892-1904).....	164
2.21. Darüledeb Mektebi (1892-1914?).....	168
2.22. Hadika-i Marifet Mektebi (1893-1922?).....	172
2.23. Hadika-i İrfan Mektebi (1894-1915?).....	176
2.24. Fenni Mimari Mektebi (1894-?).....	178
2.25. Füyuzat Mektebi (1895?-1910).....	179
2.26. Rehber-i Tahsil Mektebi (1896-1918?).....	180
2.27. Mektebi Tefeyyüz (1896-1922?).....	184
2.28. Asar-ı Terakki Mektebi (1897-1901).....	189
2.29. Celal Bey Kız Mektebi (1898-1905).....	191
2.30. Bidayet-i Tahsil Mektebi (1898-1902).....	192
2.31. Dârü'l-irfan Mektebi (1898-1909).....	194
2.32. Sahrayı Cedid Mektebi İbtidaîyyesi (1899-1905).....	203
2.33. Necm-i Terakki Mektebi (1899-1912).....	204
2.34. Şule-i Terakki Mektebi/ Şule-i Hürriyet-i Osmaniye (1900-1914?).....	207
2.35. Kenzülmaarif Mektebi (1900-1914?).....	209
2.36. Altunizade Mektebi (1900-1905).....	211
2.37. Miratül Feyz Mektebi (1900-1914?).....	213
2.38. Numune-i Tedris Mektebi (1901-1905).....	215
2.39. Darüililmi Vettalim Mektebi (1901-1910).....	216
2.40. Bedreka-i İrfan Mektebi (1901-1914?).....	219
2.41. Darülfeyzi Kız Mektebi (1901-1908).....	220
2.42. Numune-i İrfan Mektebi (1903-1918?).....	221
2.43. Maşrık-i Füyuzat Mektebi (1903-1922).....	224
2.44. Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi (1903-1918?).....	227
2.45. Menba-i Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi (1904-1915?).....	231
2.46. Rahmani Füyuzat Mektebi (1904-1912).....	232
2.47. Neyyir-i Maarif Mektebi (1904-1911).....	233

2.48. Terakki Osmani Mektebi (1904-1914?).....	234
2.49. Mekteb-i Saadet (1904-1915?).....	236
2.50. Ravza-i Edeb Mektebi (1904-1912).....	238
2.51. Darütedris Mektebi (1904-1918?).....	240
2.52. Ravza-i Maarif Mektebi (1905-1922?).....	244
2.53. Afitab-ı Maarif Mektebi (1905-1914).....	246
2.54. Teali Maarif Mektebi (1905-1915?).....	250
2.55. Ravza-i İrfan Mektebi (1905-1914?).....	251
2.56. Gülşen-i Maarif Mektebi (1905-1914?).....	252
2.57. Menba-i Tahsil Mektebi (1905-1912).....	253
2.58. Menbaülirfan Mektebi (1905-1918?).....	254
2.59. Rehber-i Saadet Mektebi (1905-1922?).....	258
2.60. Mürebbi-i Etfal Mektebi (1906-1912).....	261
2.61. Menba-i Edeb Mektebi (1906-1912).....	261
2.62. Bedreka-i Füyüzat Mektebi (1906-1910).....	262
2.63. Vesile-i Terakki Maarif*Mektebi (1906-1914?).....	262
2.64. Üsküdar Fünunu Nefise Mektebi (1907- ?).....	264
2.65. Hadika-i Maarif Mektebi (1907-1914?).....	265
2.66. Hadika-i Sıbyan Mektebi (1907-1912).....	266
2.67. Hadika-yi Hidayet Mektebi (1908?-1915?).....	266
2.68. Nişantaşı Feyzi Hürriyet Mektebi (1908-1910).....	267
2.69. Hadika-i Meşveret İdadisi (1908-1922?).....	268
2.70. Medrese-i Vatan (1909-1915).....	271
2.71. Darüleddeb Kız Mektebi (1909-1914?).....	271
2.72. Gülizar-ı Vatan Kız Mektebi (1909-1915?).....	272
2.73. Feyzi Hürriyet Kız Mektebi (1909-1922).....	274
2.74. Mektebi Terakki (1909-1914?).....	277
2.75. İttihâd-ı Osmaniye Mektebi (1910-1915?).....	278
2.76. İttihâd Osmani Arnavut Mektebi (1910-1913).....	279
2.77. Mektebi Vatan (1910-1915?).....	281
2.78. Musiki-i Osmani Mektebi (1910-1912).....	281
2.79. Çerkez Teavün Mektebi (1910-1914).....	283
2.80. Kürd Meşrutiyet Mektebi (1910-1911).....	286
2.81. Teali Terakki Mektebi (1910- 1913?).....	288
2.82. Kevkeb-i Hürriyet İdadisi (1910-1913).....	288

2.83. Osmanlı Bedreka-i Tefeyyüz Mektebi (1910-1911).....	289
2.84. İttihâd-ı Anasır Mektebi (1910-1918?).....	291
2.85. Mektebi Hürriyet (1910-1914).....	293
2.86. Rehber-i İttihâd-ı Osmani Mektebi (1910-1922?).....	294
2.87. Bedayi-i Meşrutiyet Kız Mektebi (1911-1914?).....	296
2.88. Terakki Musiki Mektebi (1911-1913?).....	297
2.89. Rehber-i Terakki Mektebi (1911-1912).....	298
2.90. Feyz-i Sıbyân/Yeni Mekteb/ Feyziye/Işık Lisesi (1885/1915-).....	299
2.91. Mektebi Terakki/Şişli Lisân/ Şişli Terakki Mektebi (1879/1919-).....	303
2.92. İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri Listesi (1873-1922).....	307
2.93. İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri'nin Açılış Yıllarına Göre Dağılımı (1873-1922).....	317
2.94. Müslim Özel Mektepleri Ünlü Mezunları.....	318

III. BÖLÜM

3. MÜSLİM ÖZEL MEKTEPLERİNİN FAALİYETLERİ (1873-1922)

3.1. Ders İçi Faaliyetler	321
3.1.1. Bir Yıllık Eğitim Öğretim Takvimi.....	321
3.1.2. Tatil Günleri.....	322
3.1.3. Haftalık ve Günlük Çalışma Esasları.....	323
3.1.4. Öğrencilerin Okullara Ulaşımı.....	324
3.1.5. Okullarda Okutulan Ders Kitapları.....	324
3.1.6. Okullarda Rehberlik Hizmetleri.....	325
3.2. Ders Dışı Faaliyetler	327
3.2.1. Okul Açılış Konuşmaları ve Önemi.....	327
3.2.2. Okullarda Sünnet Töreni Yapılması.....	328
3.2.3. Padişah'ın Doğum Günü ve Tahta Çıkış Tarihinde ve Hz. Muhammed'in Kutlu Doğumu'nda Mevlit Okutma.....	329
3.2.3. Hafızlık Töreni ve Hatim Duaları İçin Yapılan Etkinlikler.....	331
3.2.4. Okullarda Cemaatle Namaz Kılma.....	331
3.2.5. Okullarda Ödül Dağıtım Töreni Yapılması.....	333
3.2.6. Gece Mektebi Uygulaması.....	334
3.2.7. Arkeoloji ve Deniz Müzesi Gezileri.....	336

3.2.8. Mesire Yerlerine Gidilmesi.....	336
3.2.8.1. İzin Alma Koşulları.....	337
3.2.8.2. Gidilen Mesire Yerleri.....	338
3.2.8.3. Mesire Yerlerine Gidiş.....	338
3.2.8.4. Mesire Yerlerine Giderken, Gelirken ve Mesire Yerinde Uyulması Gereken Kurallar.....	340
3.2.8.5. Bu Süreçte Karşılaşılan Zorluklar.....	340
3.2.9. Okulların Çıkarıldığı Kitap, Gazete, Dergi ve Yayınlar.....	342
3.2.10. Müslim Özel Mektepleri İdareci, Öğretmen, Personel ve Öğrencilerin Aldıkları Ödüller ve Madalyalar.....	344
3.3. Maddi İhtiyaçlarını Karşılama İçin Yapılan Faaliyetler.....	346
3.3.1. Osmanlı Devleti'nin Eğitime Ayırdığı Bütçe.....	346
3.3.1.1. Resmi Okullardaki Öğretmen ve Diğer İdari Personelin Maaşları.....	347
3.3.1.2. Müslim Özel Mektepleri'nin Gelir ve Giderleri Sonucunda Ortalama Bütçeleri, Bu Bütçeden İdare, Öğretmen ve Diğer Personele Ne Kadar Ücret Verileceği Ve Bütçelerin Resmi Okullarla Karşılaştırıldığında Özel Eğitimin Mali Durumu.....	347
3.3.2. Müslim Özel Mektepleri'nin Bütçe Açıklarını Kapatmak İçin Yaptıkları Faaliyetler.....	356
3.3.2.1. Bütçe Açıklarını Kapatmak İçin Yapılan Faaliyetler.....	357
3.3.2.2. Bu Yapılan Faaliyetlerde Uyulması Gereken Kurallar.....	358
3.3.2.3. Bu Faaliyetler Sırasında Yaşanan Sıkıntılar Nelerdi? Bu Faaliyetler Sonucunda İhtiyaç Duyulan Bütçe Açığının Ne Kadarı Karşılanmıştır?.....	359
SONUÇ.....	361
BİBLİOGRAFYA.....	369
EKLER.....	375
ÖZGEÇMİŞ.....	386

ÖNSÖZ

Yapılan tez çalışmasının konusu ve başlığı “**İstanbul’daki Müslim Özel Mektepleri (1873-1922)**” olarak belirlenmiştir. İncelenen bu dönemde İstanbul; Osmanlı Devleti’nin sadece siyasal başkenti değil aynı zamanda eğitim ve kültür başkentiydi. Bu dönem için yapılan çalışmalarda, genellikle yabancı ve gayrimüslim özel okulları incelenmiştir. Hatta Osmanlı Devleti’nde özel okullar denilince sadece gayrimüslim ve yabancılar tarafından açılan okullardan ibaret olduğu düşünülmektedir. Türk ve müslümanların açmış olduğu batılı modelde eğitim veren özel okullara hayalet okullar diyen hatta sadece mali kazanç için açılan iddialı isimleri dışında önemli bir işlevi olmadığını belirten araştırmacılar dahi vardır. Bunun önüne geçebilmenin tek yolu, yeni ve yeterli düzeyde bilimsel çalışmaların yapılmasıdır. Bu eser hem bu iddialara cevap vermek hem de Türklerinde en az gayrimüslim ve yabancılar kadar köklü ve eski bir özel eğitim geçmişi olduğunu, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi batılı eğitim yeniliklerin birçoğunun Osmanlı Devleti’nin resmi okullarından daha çok Müslim Özel Mektepleri’nde yapılan faaliyetlere borçlu olduğumuzu belgelerle ortaya koymaktır.

Bu konuda önemli sayılabilecek ve Müslim Özel Mektepleri hakkında bilgi veren eser Osman Nuri Ergin’in tarihçiler tarafından yararlanılırken olduğu gibi tekrarlanan ya da pek az ilaveler yaptıkları Türk Maarif Tarihi isimli 5 ciltlik eseridir. Bu eserde bile sadece gazeteler, devlet ve maarif salnameleriyle sınırlı kalınmıştır. Diğer çalışma Songül Keçeci Kurt tarafından yapılmıştır. Doktora düzeyinde olsa da usul ve arşiv kaynakları kullanımı ve aktarılmasında eksiklikleri görülen fon usulü dosyaların hiç görülmediği, salname verilerinin dönemin diğer arşiv kaynaklarıyla karşılaştırılmadan verilmesinden dolayı bulgular değil tahminler içerse de bu alanda çalışacaklara yol göstermesi açısından önemlidir. Bu iki çalışmada görülmüştür.

İstanbul’da kurulan Türk Kültürü’ne ve eğitim tarihimize büyük hizmetler veren Müslim Özel Mektepleri’ne yönelik, arşiv belgelerine dayalı ve birinci el kaynakları içeren bir çalışma bulunmamaktadır. Bu durum, konunun arşiv belgelerine dayalı olarak incelenmesiyle eğitim tarihimizde önemli bir boşluğun dolduracağı inancını doğurmuştur. Bu boşluğun asıl sebebi Osmanlı Eğitim Tarihi çalışmanın zorluğundan kaynaklanmaktadır. Eğer Osmanlı Eğitim Tarihi çalışılmak ve Osmanlı Eğitim sistemi anlaşılacak isteniliyorsa arşiv belgeleri üzerinden dosya usulü çalışılması gereklidir. Şuan Maarif fonunun merkez teşkilatına ait ve özetleri olmayan 20 kaleme ayrılmış dosya usulü envanterinde toplam 4940 dosya ve 1.874.364 belge bulunmaktadır. Dosya usulünde taşra teşkilatına ait belge bulunmamaktadır. Diğer tasnif edilmiş ve belge özetleri bilgisayar ortamına konulmuş olan Maarif ve Dâhiliye Mektubi Kalemine ait 2.000.000 evrak bulunmaktadır. Günde 4 dosya ve 25 belge istenilebileceği düşünüldüğünde bu işlemin ne kadar zaman ve emek alacağı daha iyi anlaşılır.

Bu tez kapsamında Tedrisât-ı Hususiye Kalemine ait (MF.HUS) 21 dosya ve **6.028 belge**, Mekâtib-i Gayri Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği'ne ait (MF.MGM) 10 dosya ve **2.387 belge**, Heyeti Teftişîye Kalemine ait (MF.HTF) 10 dosya ve **3.909 belge**, Hıfzısihha-i Mekâtib Müfettişliği'ne ait (MF.HFS) 10 dosya ve **2.367 belge** ve İstatistik Kalemî'ne ait (MF.HTF) 61 dosya ve **12.713 belge** olmak üzere toplam **112 dosya** ve **27.404 belge** iki yıl içinde görülmüştür. Ayrıca tespit edilen Maarif ve Dâhiliye Mektubi Kalemine ait 2.000 civarında belge kullanılmıştır. Böylece bu eser hazırlanmaya başladığında yaklaşık 5.000 belge araştırmamız için temel kaynak olmuştur.

Ayrıca bu döneme ait gazete, dergi, okullara ait talimatname ve nizamnameler, Devlet ve Maarif salnameleriyle, Maarif-i Umumiye Nezareti ihaiyyat (istatistik) Kalemî mecmuası ve bu dönemi anlatan kaynak eserler incelenmiştir. Gazeteler, dergiler ve bu döneme ait eserlerin çoğuna Hakkı Tarık Us Kataloğundan, Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nden, Taksim Atatürk Kitaplığı'ndan ve İsam Kütüphanesi'nden ulaşılmıştır. Ankara Milli Kütüphane ve Erzurum Atatürk Kütüphanesi'nde olduğu tespit edilen kaynaklar internet üzerinden temin edilmiştir.

Üç bölümden oluşacak bu çalışmanın ilk bölümünde Müslim Özel Mektepleri'nin hukuki yapısı, amaçları, sayısal durumları, uygulamaları ve kurumsal yapısı ele alınarak teşkilat yapısı ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde 1873-1922 yılları arasında İstanbul'da açılan Müslim Özel Mektepleri açılış tarihine göre listelenmiştir. Okullarının kuruluş amacı, bağlı olduğu cemaat, kurucuları, okulun kurucu ve isim değişikliği, "Hamidi" ismini alması, şubeleri, eğitim verdikleri semtler ve binalar, okulun kademesi, türü, kaç yıl eğitim verdikleri, hazırlık sınıfı olup olmadığı, öğrencinin gündüzcü mü yatılı mı olduğu, idari, ders ve personel kadrosu ve sayıları, ders programları, basın yayın faaliyetleri, uyguladıkları eğitim yöntemleri, öğrenci sayısı, velilerin meslek profili, okulun mali yapısı ve kapanış tarihleri ve kapanış sebepleri incelenmiştir. Tüm bu bilgiler ışığında İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri listesi (1873-1922) oluşturulmuştur. Bu listenin sonuna çok eksik olmakla beraber internet ve diğer kaynaklarda tespit edilebilen ünlü Müslim Özel Mektepleri mezunları eklenmiştir.

Üçüncü bölümde kurulan Müslim Özel Mektepleri'nin faaliyetleri; ders içi, ders dışı ve mali bütçe açıklarını kapatmak için yaptıkları faaliyetler olmak üzere üç kısımda ele alınmıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nde özel okullar denilince sadece gayrimüslim ve yabancılar tarafından açılan okullardan ibaret olmadığı, Türklerin de en az gayrimüslim ve yabancılar kadar köklü ve eski bir özel eğitim geçmişi olduğu belgelere dayalı olarak ortaya çıkarılmıştır. Arşiv ve diğer kaynaklar sadeleştirilerek kullanılmıştır. Transkripsiyon harfleri çok gerekli olmadığı sürece kullanılmamıştır. Bire bir çeviri yapılmamaya özen gösterilmiştir.

Müslim Özel Mektepleri'nin hizmetlerinin diğer bir özelliği de, 1888 yılından sonra ilim ve irfan ruhunu İstanbul'un dışına memleketin her tarafına yaymış olmalarıdır. Vatan evlatlarını eğitimden mahrum bırakmamak için Aydın, Beyrut, Edirne, Halep, Hüdavendigar, Konya, Kosova, Selanik, Trabzon ve Trablusgarb Vilayetleri'nde şubeler açmışlardır. Bu şube sayısı 1907 yılında 21, 1912 yılında 50 civarındadır. Bu ayrı bir çalışma konusu olacağından ve konumuzun kapsamını çok arttıracığından konu sadece İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri (1873-1922) ile sınırlandırılmıştır.

Bu dönem Türk ve müslümanlar tarafından açılan Müslim Özel Mektepleri sadece maddi kazanç için açılmamıştır. Eğitim meselesi tüm aydın, asker, memur ve ilmiye yani kısaca tüm okumuş kişiler tarafından vatan borcu ve memleket meselesi olarak görülmüştür. Okulların mali yapısı, bütçeleri ve maaşlarının incelendiği üçüncü bölümde bu durum daha net görülecektir. İncelenen dönemde eserin ikinci bölümünde anlatıldığı gibi neredeyse Türk özel okullarını kuran ve çalışanlarına bakıldığında bu işe bulaşmamış eğitimci, asker, yazar, şair, vatansever, İlmiye, Mülkiye, Bahriye, Harbiye, Darüşşafaka, Mektebi Sultani (Galatasaray Lisesi), Darülfünun (Üniversite) mezunları bu kurumları açtıkları gibi burada ücretli ya da fahri olarak eğitim vermişlerdir. Bu dönemde ülkenin tek kurtuluşunun eğitimle olacağına inanılmıştır. Tabiki istenilen eğitim reformu birçok nedenden dolayı 1873-1922 döneminde gerçekleştirilememiştir. Savaşların ve parasızlığın hüküm sürdüğü, devlet tarafından maaşların bile ödenemediği hatta eğitime bütçe bile ayıramadığı, yabancı okulların misyonerlik aracılığıyla ve gayrimüslim okullarının büyük devletlerin desteğiyle siyasi olarak ülkeyi parçalamakta olduğu bu süreçte çok kısıtlı imkânlarıyla dönemin tüm zorluklarına rağmen eğitime gönül vermişlerin mücadelesidir bir açıdan Müslim Özel Mektepleri Tarihi. Bu mücadele Cumhuriyet Dönemi batılı eğitim kurumlarının kurulmasıyla sonuçlanacaktır.

Çalışmamızın ortaya çıkmasındaki süreçte daima yanımda olan, işin içinden çıkamadığım zamanlarda beni destekleyen, değerlendirme ve bulgularımı gözden geçiren ve yönlendiren, eksiklerimi tamamlayan, ilgi ve yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Ali ARSLAN'a teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmam boyunca verilerini aldığım Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ne ve çalışanlarına teşekkür ederim. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü ve İstanbul Üniversitesi'ne Doktora tezimi ortaya çıkarmamı sağladığı için teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca kaynak sağlamamda ve çevirilerdeki desteklerinden dolayı değerli dostlarım Muzaffer Fehmi ŞAKAR, Ömer Hakan ÖZALP ve Dr. Fatih KÖSE'ye çok teşekkür ederim. 3 yıllık yoğun araştırma ve çalışma temposunda hazırlanan bu eser için bir çok zaman ihmal ettiğim hayat arkadaşım Sabiha TUNÇEL GÜÇTEKİN'e desteği, yardımları ve ihtiyaç duyduğum zamanlarda yanımda olduğu ve bana katlandığı için ayrıca teşekkür ederim.

Nuri GÜÇTEKİN

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.1. 1893 Yılındaki Müslim Özel Mektepleri	39
Tablo 1.2. 1901 Yılındaki Müslim Özel Mektepleri	40
Tablo 1.3. 1903 Yılındaki Müslim Özel Mektepleri.....	41
Tablo 1.4. 1905 Yılındaki Müslim Özel Mektepleri.....	42
Tablo 1.5. 1908 Yılındaki Müslim Özel Mektepleri.....	43
Tablo 1.6. 1908 Yılından Sonra Açılan Müslim Özel Mektepleri.....	44
Tablo 1.7. Mektebi Tefeyyüz Ders Ücreti Cetveli.....	52
Tablo 1.8. 1907-1908 Yılı İstanbul ve Taşra Okullarının Gelir ve Gider Cetveli....	58
Tablo 1.9. Müslim Özel Mektepleri'nin Kurumsal Yapısı.....	96
Tablo 2.1. Darüşşafaka Mektebi	98
Tablo 2.2. Şemsülmaarif Mektebi	104
Tablo 2.3. Tedrise-i Hayriye/ Medrese-i Hayriye/ Mektebi.....	111
Tablo 2.4. Halile-yi Mahmudiyye Mektebi	117
Tablo 2.5. Darülfeyzi Hamidi/Osmani Mektebi.....	119
Tablo 2.6. Mektebi Hamidi/ Osmani.....	125
Tablo 2.7. Darüttalim Mektebi	128
Tablo 2.8. Medrese-i Hayriye/Medrese-i Edebiye	131
Tablo 2.9. Numune-i Terakki Mektebi	134
Tablo 2.10. Meşrik-i Füyuzat Mektebi	135
Tablo 2.11. Darüttedris Mektebi	137
Tablo 2.12. Hadikatül Maarif/Saliha Hatun/Zeynel Abidin Mektebi	141
Tablo 2.13. Teşvikiye Mektebi	143
Tablo 2.14. Ravza-i Terakki Mektebi	145
Tablo 2.15. Bürhan-ı Terakki Mektebi).....	149
Tablo 2.16. Darüttahsil Mektebi	153
Tablo 2.17. Envar-ı Terakki Mektebi	156
Tablo 2.18. Rehber-i Marifet Mektebi	157
Tablo 2.19. Şemsülmekatib Mektebi	161
Tablo 2.20. Mizan-ı Terakki Mektebi	164
Tablo 2.21. Darüledeb Mektebi	168

Tablo 2.22. Hadika-i Marifet Mektebi	172
Tablo 2.23. Hadika-i İrfan Mektebi	176
Tablo 2.24. Fenni Mimari Mektebi	178
Tablo 2.25. Füyuzat Mektebi	179
Tablo 2.26. Rehber-i Tahsil Mektebi	180
Tablo 2.27. Mektebi Tefeyyüz	184
Tablo 2.28. Asar-ı Terakki Mektebi	189
Tablo 2.29. Celal Bey Kız Mektebi	191
Tablo 2.30. Bidayet-i Tahsil Mektebi	192
Tablo 2.31. Dârü'l-irfan Mektebi	194
Tablo 2.31.1. Dârü'l-irfan Mektebi İptidâi Kısmı Haftalık Ders Programı.....	196
Tablo 2.31.2. Dârü'l-irfan Mektebi Rüşdiye Kısmı Haftalık Ders Programı.....	197
Tablo 2.31.3. Dârü'l-irfan Mektebi Kız Kısmı Haftalık Ders Programı.....	198
Tablo 2.31.4. 1906 Yılı Dârü'l-irfan Mektebi İdare Kadrosu.....	199
Tablo 2.31.5. 1902 Yılı Dârü'l-irfan Mektebi Ders Kadrosu.....	200
Tablo 2.31.6. 1906 Yılı Dârü'l-irfan Mektebi Ders Kadrosu.....	201
Tablo 2.32. Sahrayı Cedid Mektebi İbtidâiyyesi	203
Tablo 2.33. Necm-i Terakki Mektebi	204
Tablo 2.34. Şule-i Terakki Mektebi/Şule-i Hürriyet-i Osmaniye	207
Tablo 2.35. Kenzülmaarif Mektebi	209
Tablo 2.36. Altunizade Mektebi	211
Tablo 2.37. Miratül Feyz Mektebi	213
Tablo 2.38. Numune-i Tedris Mektebi	215
Tablo 2.39. Darülilmi Vettalim Mektebi	216
Tablo 2.40. Bedreka-i İrfan Mektebi	219
Tablo 2.41. Darülfeyzi Kız Mektebi	220
Tablo 2.42. Numune-i İrfan Mektebi	221
Tablo 2.43. Maşrık-i Füyuzat Mektebi	224
Tablo 2.44. Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi	227
Tablo 2.44.1. 1903 Yılı Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi Ders Kadrosu.....	229
Tablo 2.45. Menba-i Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi	231
Tablo 2.46. Rahmani Füyuzat Mektebi	232
Tablo 2.47. Neyyir-i Maarif Mektebi	233
Tablo 2.48. Terakki Osmani Mektebi	234
Tablo 2.49. Mekteb-i Saadet	236

Tablo 2.50. Ravza-i Edeb Mektebi	238
Tablo 2.50.1. 1904 Yılı Ravza-i Edeb Mektebi'nin İdare ve Ders Kadrosu.....	239
Tablo 2.51. Darütedris Mektebi	240
Tablo 2.52. Ravza-i Maarif Mektebi	244
Tablo 2.53. Afitab-ı Maarif Mektebi	246
Tablo 2.54. Teali Maarif Mektebi	250
Tablo 2.55. Ravza-i İrfan Mektebi	251
Tablo 2.56. Gülşen-i Maarif Mektebi	252
Tablo 2.57. Menba-i Tahsil Mektebi	253
Tablo 2.58. Menbaülirfan Mektebi	254
Tablo 2.59. Rehber-i Saadet Mektebi	258
Tablo 2.60. Mürebbi-i Etfal Mektebi	261
Tablo 2.61. Menba-i Edeb Mektebi	261
Tablo 2.62. Bedreka-i Füyüzat Mektebi	262
Tablo 2.63. Vesile-i Terakki Maarif*Mektebi	262
Tablo 2.64. Üsküdar Fünunu Nefise Mektebi	264
Tablo 2.65. Hadika-i Maarif Mektebi	265
Tablo 2.66. Hadika-i Sıbyan Mektebi	266
Tablo 2.67. Hadika-yi Hidayet Mektebi	266
Tablo 2.68. Nişantaşı Feyzi Hürriyet Mektebi	267
Tablo 2.69. Hadika-i Meşveret İdadisi	268
Tablo 2.70. Medrese-i Vatan	271
Tablo 2.71. Darüledib Kız Mektebi	271
Tablo 2.72. Gülizar-ı Vatan Kız Mektebi	272
Tablo 2.72.1. 1908-1909 Gülizar-ı Vatan Kız Mektebi Ders Programı.....	273
Tablo 2.73. Feyzi Hürriyet Kız Mektebi	274
Tablo 2.74. Mektebi Terakki	277
Tablo 2.75. İttihâd-ı Osmaniye Mektebi	278
Tablo 2.76. İttihâd Osmani Arnavut Mektebi	279
Tablo 2.77. Mektebi Vatan	281
Tablo 2.78. Musiki-i Osmani Mektebi	281
Tablo 2.79. Çerkez Teavün Mektebi	283
Tablo 2.80. Kürd Meşrutiyet Mektebi	286
Tablo 2.81. Teali Terakki Mektebi).....	288
Tablo 2.82. Kevkeb-i Hürriyet İdadisi	288

Tablo 2.83. Osmanlı Bedreka-i Tefeyyüz Mektebi	289
Tablo 2.84. İttihâd-ı Anasır Mektebi	291
Tablo 2.85. Mektebi Hürriyet	293
Tablo 2.86. Rehber-i İttihâd-ı Osmani Mektebi	294
Tablo 2.87. Bedayi-i Meşrutiyet Kız Mektebi.....	296
Tablo 2.88. Terakki Musiki Mektebi	297
Tablo 2.89. Rehber-i Terakki Mektebi	298
Tablo 2.90. Feyz-i Sıbyân/Yeni Mekteb/ Feyziye/Işık Lisesi	299
Tablo 2.91. Mektebi Terakki/Şişli Lisân/ Şişli Terakki Mektebi	303
Tablo 2.92. İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri Listesi (1873-1922).....	307
Tablo 2.93. İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri'nin Açılış Yıllarına Göre Dağılımı (1873-1922).....	315
Tablo 3.1. Rehberi Tahsil Mektebi'nin Aylık Ders ve Rehberlik Cetveli.....	325
Tablo 3.2. Dârü'l-irfan Mektebi'nin Gelir, Gider ve Borç Cetveli.....	347
Tablo 3.3. Rehber-i Tahsil Mektebi Ders Ücreti ve Diğer Olmak Üzere Gelirleri..	349
Tablo 3.4. Rehber-i Tahsil Mektebi'nin Giderleri.....	350
Tablo 3.5. 1907-1908 Yılı Personel, Gelir ve Gider Cetveli.....	352

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m	Adı geçen makale
BEO	Bâbı Âli Evrak Odası
Bkz	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
DH.EUM.VRK	Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye Evrak Odası
DH.MKT	Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi
DUİT	Dosya Usulü İradeler
E	Erkek
EY	Eğitim Yılı
G	Gündüzcü
HS	Hazırlık Sınıfı
İ.	İdadi
İ.HR	İrade Hariciye
İ.HUS	İrade Husûsî
İ.MF	İrade Maarif Evrakı
İpt.	İptidâi
İ.TAL	İrade Taltif
K	Kız
KE	Kız erkek (Karma)
MF. MKT	Maarif Nezareti Mektubi Kalemi
MF.HFS	Hıfzısıhha-i Mekâtib
MF.HTF	Heyet-i Teftişîyye Kalemi
MF.HUS	Tedrisât-ı Hususiye Kalemi
MF.MGM	Mekâtib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği
MF.İMF	İstanbul Maarif Müdüriyeti Belgeleri
MF.İST	İstatistik Kalemi
MUN	Maarif-i Umumiye Nizamnamesi
MHT	Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi
MUNS	Maarif-i Umumiye Nezareti Salnamesi

MUNİ	Maarif-i Umumiye Nezareti İstatistiği
MV	Meclis-i Vâlâ Mazbataları
R.	Rüşdiye
s.	Sayfa
Y	Yatılı
Y.A.HUS	Yıldız Husûsî Mâruzât
Y.A.RES	Yıldız Resmî Mâruzât
Y.MTV	Yıldız Sarayı Mutenevvi Maruzat Evrakı
Y.PRK.A	Yıldız Perakende Sadaret Mâruzâtı
Y.PRK.ASK	Yıldız Perakende Askeri Mâruzât
Y.PRK.BŞK	Yıldız Perakende Başkitabet Dairesi Mâruzâtı
Y.PRK.GZT	Yıldız Sarayı Gazeteler Kısmı
Y.PRK.KOM	Yıldız Perakende Komisyonlar Mâruzâtı
Y.PRK.ZB	Yıldız Sarayı Zaptiye Evrakı
ZB	Zaptiye Nezareti Belgeleri

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Tanzimat dönemine kadar Klasik Eğitim kurumlarının temelini medreseler oluşturmuyordu. Bu eğitim kurumları, uzun bir süre mülki ve askeri alanda toplumun ihtiyacı olan idareci ve devlet adamını yetiştirerek önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. İlk medrese Orhan Bey zamanında 1331 yılında İznik'te açılmıştır. Bu yıllardan sonra vakıf sistemiyle gelişen medreseler kısa süre içinde tüm ülkede gelişme göstermiştir. Fatih Sultan Mehmet tarafından kurulan Sahn-ı Seman Medreseleri (1463-1471) ile Kanuni Sultan Süleyman tarafından kurulan Süleymaniye Medreseleri (1550-1557) medreselerin altın çağını yaşamasını sağlamıştır. Bunlar, fizikî görünümleri, sahip oldukları maddi imkânlar ve nihayet eğitim programlarının zenginliği ile en üst seviyeyi temsil etmişlerdir.¹

XVI. asrın ikinci yarısından itibaren medrese nizamında bir bozulma başlamıştır. Bu bozulmanın sebepleri ise, siyasetin bilim anlayışını etkileyerek baskı altında tutması, devletin çeşitli kurumlarının da bozulmaya başlaması, müderris tayinlerinde liyakate bakılmayarak rüşvetle, hatır gönül gözetilerek atanmaları, adam kayırılması gibi durumlardır. Bunun neticesinde müderrislerin disiplini bozulmuş, bir kısmı görevlerini savsaklamaya, ya da hiç görev yapmamaya başlamıştır.²

Daha sonraki dönemlerde, medrese ve ilmiye sınıfının ıslahına çalışılmışsa da başarı sağlanamamış bozulma ve usulsüzlükler devam etmiştir. Tanzimat dönemine kadar geçen uzun bir süre içerisinde, büyük bir tepkiye sebep olunabileceği endişesiyle, medreselerde ciddi manada düzenleme ve ıslah çalışmaları yapılmamış ve medreseler bir bakıma kendi hallerine bırakılmıştır.³

¹ Mehmet İpşirli, "Medrese", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, cilt:24, İstanbul,1994. s.327-332

² Cahit Baltacı, **XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri**, İstanbul 1976. s.62.

³ İpşirli, **a.g.e.**, s.330.

Tanzimat Dönemi eğitim politikalarında medreselerin ıslahı devlet tarafından hiç ele alınmamıştır. Öğrenciler, bu dönemde ana hedef olan devlet hizmetleri için kaliteli insan yetiştirmeye yönelik eğitim politikası ve bu politikanın uygulandığı öğretim kurumlarından yetişen insanların söz konusu hizmetlere atanması sonucunda, medreselerden yeni eğitim kurumlarına kaymışlardır. Evkaf Nezaretinin kurulmasıyla vakıf gelirleri ile vakıflara el konularak merkezi bir konum verilirken, diğer yandan devlet medreselerin ıslahını içeren bir eğitim politikası yerine tercihini yeni öğretim kurumlarından yana kullanmıştır. Böylece medreseler hem maddi hem de siyasi açıdan tercih edilme özelliğini kaybetmişlerdir. Tanzimat reformcuları, bu dönemde ulema ve medreseleri karşılıklarına alacak tavır ve davranışta bulunmamaya özen göstermişlerdir. Yani medreseleri ortadan kaldıramamışlar, ancak yeni müesseselere söz konusu imkanların tanınmasıyla medreseleri etkisiz hale getirmişlerdir.⁴

Eğitimde ilk batılılaşma hareketleri 1776-1839 yılları arasındadır. Osmanlı Devleti askeri yenilgiler sonucu toprak kaybetmeye başladıktan sonra eğitimde bazı batılılaşma hareketlerine girişmiştir. Bunlar yenilgiler etkisiyle önce askeri alanda başlamış, sonra çeşitli alanlara yayılmıştır. Osmanlı Devleti, medreseleri ıslah etmek yerine batı modeli mektepler açmayı tercih etmiştir. 1773 yılında deniz subayı yetiştirmek için Mühendishane-i Bahri-i Hümayun ve 1793 yılında kara subayı yetiştirmek için Mühendishane-i Berri-i Hümayun açılmıştır. 1827 yılında Tıphane-i Amire ve Cerrahhane-i Mamure ve 1834 yılında Mekteb-i Ulum-i Harbiye adıyla subay okulu açılmıştır.⁵

II. Mahmut döneminden itibaren eğitimde oluşan değişim, geleneksel olan mahalle/sıbyan mektepleri ile medreselere bir müdahale yapılmadan gerçekleşmiştir. Bu ikilik Cumhuriyet'e kadar devam edecektir. Mektep batılı eğitimin simgesi olacaktır.

Osmanlı eğitiminde batılılaşma, 1838 yılının Haziran ayında kurulan Meclis-i Umûr-i Nâfia ile devam etmiştir. Bu kurul öncelikle sıbyan (mahalle) mekteplerinde reform yapılmasını ve batılı anlamda ilk orta dereceli okul olan Mekteb-i Maarif-i Adliyye'nin açılmasını karara bağlamıştır. 11 Şubat 1839'dan biraz önce

⁴ Ali Akyıldız, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)**, İstanbul, Eren Yayınları, 1993. s.249-258.

⁵ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2009)**, Gözden geçirilmiş 14.Baskı, Pegem Akademi, Ankara, 2009.

Sultanahmed Camii Sultan Mahfili'nde kurulan bu okul açılacak olan batılı okullar örnek olmak ve devlet memuru yetiştirmek için açılacaktır. Bu okullardan ikincisi, 19 Mart 1839 tarihinde Süleymaniye Camii Külliyesi'ndeki Taş Mektep'te açılan Mekteb-i Ulum-ı Edebiye'dir. Maarifin düzenlenmesi ve batılı eğitim kurumlarına yönelik bu ilk ciddi teşebbüs başarılı olamamıştır. Sıbyan, rüşdiye ve mekatib-i aliyye (yüksek) olmak üzere üç aşamalı kurulmak istenilen sistem kurulamadığı gibi sıbyan (mahalle) mektepleri ıslahı ve rüşdiye mekteplerinin yaygınlaştırılmasında başarısız olmuştur.⁶

1845 yılında önce Meclis-i Maarif kurulmuştur. 20 Nisan 1857 yılında da Maarif Nezareti oluşturulmuştur. Böylece yeni nezaret maarifin tek temsilcisi durumuna gelmiştir. Yüzyıllardır vakıflar, hayırsever vatandaşlar ve dini müesseseler tarafından tanzim edilen eğitim hayatına devletin bir müdahalesi sözkonusu değildi. II. Mahmut döneminde başlayan bu merkezileşme çabaları, meclis-i maarif ile devam ederek Maarif-i Umumiye Nezareti'nin kurulmasıyla zirveye çıkmıştır. Daha önce dağınık bir manzara arzeden eğitim müesseseleri ve teşkilatı bu düzenlemelerle tamamen devlet kontrolünde ve merkezden planlanan devlet kurumları haline gelmişlerdir.⁷

Maarif Nezareti kurulduktan sonra Meclis-i Maarif önce Meclis-i Maarif Umumiye adını almıştır. 10 Şubat 1864'te Meclis-i Maarif ikiye bölünerek biri özel okullar idaresi diğeri genel okullar idaresi olmuştur. Bu yapıya 1865 yılında Tercüme Dairesi eklenmiştir.⁸

1 Eylül 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi Osmanlı eğitimin batılılaşması anlamında önemli bir dönüm noktasıdır. 198 maddeden oluşan nizamname ile Osmanlı Devleti'nde eğitim ilk kez genel ve sistemli hale gelmiştir. Bu zamana kadar kurulmuş olan ve kurulması düşünülen okullar bir eğitim sistemi çerçevesinde teşkilatlandırılmıştır. İlk defa vilayetlerde maarif teşkilatı kurulmuştur.

⁶ Akyıldız, **a.g.e.**, s. 225-228.

⁷ Akyıldız, **a.g.e.**, s. 249.

⁸ Mahmud Cevad İbnü-ş-Şeyh Nâfi: **Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı: XIX. Asır Maarif Tarihi**, Haz. Taceddin Kayaoğlu, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001. s.75-77.

Merkezî maarif teşkilatı: 1-Maarif-i Umumiye Nezareti. 2- Meclis-i Kebîr-i Maarif a) Daire-i İlmiye b) Daire-i İdare 3- Tahrirat Kalemi 4- Muhasebe Kalemi olarak oluşturulmuştur.⁹ Mekatib-i Umumiye yani genel okullar, sıbyan (daha sonra iptidâî), rüşdiye, idadi, sultaniye ve yüksek okul olarak beş kısma ayrılacaktır. Mekatib-i Hususiye yani özel okullar müslüman, gayrimüslim ve yabancılar tarafından açılan okullar olmak üzere üç kısma ayrılacaktır. Bu oluşturulan yapı Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam edecektir.

Tezimizin konusunu oluşturan Müslim Özel Mektepleri Osmanlı batılılaşması içinde özel okullar kapsamındadır. Bu konuyu daha iyi anlamak için öncelikle gayrimüslim ve yabancı okulların açılışı ve miktarları ele alınmalıdır. Gayrimüslimler kurdukları okullarda Osmanlı Devleti'nin geniş hoşgörüsü içinde eğitim vermişlerdir. Yabancı okullar ise kapitülasyonlara dayanarak Osmanlı ülkesinde bir hayli nüfuz elde etmişlerdir. Bunlara Tanzimat ve Islahat Ferman'larıyla elde ettikleri kazanımlarda eklenince daha da güçlenmişlerdir.¹⁰

Bu dönemki kayıtlarda mektep sayısı ise şöyledir. 1280/1863 tarihli Devlet Salnamesinde, İstanbul'da 15 rüşdiye vardır. Öğrenci sayısı da 1125'tir. Vilayetlerdeki rüştiye sayısı 48 ve öğrenci sayısı ise 3125'tir. Böylece Osmanlı Devleti'nde toplam **rüşdiye sayısı 63'tür**. Bu okullarda öğrenim gören toplam öğrenci sayısı ise **4250'dir**. İstanbul'da Cemaatlere ait sıbyan okul sayısı ise **454** ve eğitim alan öğrenci sayısı **33.005'tir**. Bunların **280'i** müslüman okullarıdır ve toplam **16.757** öğrenci eğitim görmektedir. Rum okulları 77'dir ve eğitim alan öğrenci sayısı da 6477'dir. 37 Ermeni okulunda 6528 öğrenci eğitim almaktadır. 8 Katolik okulunda 509 öğrenci vardır. Yahudi okulları sayısı 44'tür ve eğitim alan öğrenci sayısı da 2552'dir. 5 Protestan okulunda 82 öğrenci ve 3 Karayi okullarında 100 öğrenci vardır. Böylece **174 cemaat** okulunda toplam **16.248 öğrenci** eğitim almaktadır.¹¹

1290/1873 tarihli Devlet Salnamesinde, İstanbul'da 18 erkek rüşdiyesi ve 8 kız rüşdiyesi olmak üzere toplam 26 rüşdiye vardır. Erkek rüşdiyelerinde toplam 1614 öğrenci ve 125 öğretmen bulunmaktadır. Kız rüşdiyelerinde ise 259 öğrenci ve 40 öğretmen vardır. Böylece İstanbul'da eğitim veren **26 rüşdiyede 1873 öğrenci ve**

⁹ Bayram Kodaman, **Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi**, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1980. s.22.

¹⁰ Hasan Ali Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1970. s.115.

¹¹ **1280/1863** Devlet Salnamesi, Takvimhane-i Amire, 1280. s.122-128.

165 öğretmen bulunmaktadır. İstanbul'daki **idadi sayısı 4'tür**. Bu idadilerde toplam 300 erkek öğrenci ve 14 öğretmen vardır. Buna karşılık Vilayetlerde 276 rüşdiye vardır. Bu rüşdiyelerde toplam 13.074 erkek öğrenci ve 276 öğretmen bulunmaktadır. Vilayetteki idadi sayısı ise 1'dir. Böylece Osmanlı Devletinde rüşdiye ve idadi mektep toplamı 307'dir. Toplam öğrenci sayısı ise 15.247 ve 456 öğretmendir. Bunun dışında İstanbul'da Cemaatlere ait sıbyan okul sayısı ise 470'tir. Bu sıbyan mekteplerinin **280'i** müslümandır. **190'ı diğer cemaatlere** aittir.¹²

Buna birde büyük devletlerin mali ve siyasi destekleri eklendiğinde gayrimüslim ve yabancı okullar kendi kimliklerini yaratma yarışına girerek, Osmanlı Devleti'nin siyasi bütünlüğü için büyük bir tehlike oluşturmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin eğitimi kontrol altına almak için çıkardığı ve yıkılışına kadar geçerli olacak ve eğitime yön verecek ancak birçok iç ve dış nedenle tam olarak uygulayamadığı Maarif-i Umumiye Nizamnamesi gayrimüslim ve yabancı okullar içinde önemli bir dönüm noktası olacaktır. Özel okullar kapsamında gerek 1845 geçici Maarif Meclisi kararlarında gerekse 1866 tarihli Maarif Nezareti'nin vazifelerinde hiçbir kayıt yokken¹³, 1869 Nizamnamesi'nde özel okullar denetim ve kontrol altına alınmaya çalışılacaktır.

1 Eylül 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde Osmanlı Devleti'nde bulunan tüm okullar iki kısma ayrılacaktır. Birincisi yönetim ve idaresi devlete ait olan Mekatib-i Umumiye, ikincisi ise yalnız denetimi devlete, kuruluşu ve idaresi de kişi veya bir cemaate ait olan Mekatib-i Hususiye'dir.¹⁴ Mekatib-i Hususiye öncelikle gayrimüslim ve yabancı okullarını ifade etmektedir. Çünkü devletin kontrol etmek istediği ancak birçok nedenden ve daha önce göstermiş olduğu müsamaha nedeniyle teftiş ve kontrol edemediği bu okulları denetim altına almak istemektedir. 129. maddede bu istek açık şekilde görülmektedir.

Arşiv belgelerinde Osmanlı vatandaşları tarafından açılan okullara Mekatib-i Hususiye-i İslamiye/Osmani denilmiştir. Bu okullar günümüzdeki özel okulların ilk batılı modelini oluşturacaktır. Devletin amacı her ne kadar özellikle gayrimüslim ve yabancı okulların denetim ve teftişini sağlamak olsa da tüm nizamname, talimat ve

¹² 1290/1873 Devlet Salnamesi, s. 125-132.

¹³ Koçer, a.g.e., s.115.

¹⁴ Mahmûd Cevâd, a.g.e., s.445. BOA., Y.EE., 112/6, (24 C.ahir 1286/1 Eylül 1869).

yasalar Türkler tarafından açılan Müslim Özel Mektepleri'ni de kapsamıştır. Aynı okul açma şartları, ruhsat alma ve kurallar fark gözetilmeden aynen uygulanmıştır.

1863 yılında Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye derneğinin başlattığı özel okul açma girişimi sonucunda Darüşşafaka halkın desteği ve parasıyla 29 Haziran 1873 tarihinde derslere başlamıştır. Bu kurumda yoksul ve yetim müslüman çocuklar eğitim almışlardır. 1873 yılında açılan ve eğitim tarihimizde önemli bir yeri olan varlığı günümüzde de devam eden Darüşşafaka ilk Müslim Özel Mektebi'dir.¹⁵ Ayrıca Darüşşafaka mezunlarından bir kısmı devlete olan vefa borcunu eğitimi yaymak için fakir semtlerde özel okul açarak müslüman fakir çocukların eğitim almasını sağlayarak ödemeye çalışmıştır. Müslim Özel Mektepleri açan bu okullarda çalışan maddi ve manevi servetlerini bu uğurda harcayan Darüşşafaka mezunu sayısı oldukça fazladır.

II. Abdülhamit Dönemi'nde Müslim Özel Mektepleri'nin bu kadar yoğun olmasında özellikle II. Abdülhamit tarafından yabancı ve gayrimüslim okullarının siyasi ve yıkıcı faaliyetlerinin anlaşılması ve adeta açılmasına zorlamanın etkisi açık olarak görülmektedir. Bu etki sadece İstanbul'da değil taşrada da etkisini göstermekteydi. Misyoner yönleri güçlü, öğretim kalitesinin yüksek ve yabancı dilleri öğreten yabancı okullar gayrimüslimleri olduğu kadar yerel müslüman çocuklarını da bu okullara çekmekteydi. Bu okulların misyoner etkisi genel eğitimin olmadığı ya da az geliştiği bölgelerde çok güçlü olması vilayetlerde okul sayısının arttırılmasında en büyük nedenini oluşturacaktı. Ayrıca 1880'lerin başlarında vilayetlerde maarif idareleri için acele edilmesinde ve okul açılması düşünülen bir yerde ödenek bekletildiğinde misyoner faaliyetleri arttığında hemen ödenek yollanması bu durumu daha net görmemizi sağlayan etkiler olmuştur.¹⁶

II. Abdülhamit Dönemi'nde uygulanan İslami Eğitim modelinin bir çok sebebi olmasına rağmen en büyük etkinin misyoner faaliyetler sonucu Osmanlı Devleti'nin korunması olarak görülmelidir. Bunda II. Abdülhamit'in eğitim anlayışının tekeli bir yaklaşıma sahip olması diğer önemli etkendir. Bu dönem devlet politikası yabancı okulların denetlenmesi ve misyoner faaliyetlerinin

¹⁵ Mehmet Ö. Alkan, **İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Selânik'ten İstanbul'a Terakki Vakfı ve Terakki Okulları**, Terakki Vakfı, Boru Yayın Grubu, İstanbul, 2003. s.24. "Darüşşafaka ilk özel müslüman okulu sayılmalıdır" denilmektedir. Bu eserde Selanikte açılan Şemsi Efendi Mektebi'ni açılan ilk özel müslüman okulu olarak görülmesinden dolayı bu şekilde ifade edilmiştir. Ancak bu ifade yanlıştır. Darüşşafaka, Osmanlı Devleti'nde açılan ilk Müslim Özel Mektebi'dir.

¹⁶ Somel, **a.g.e.**, s.254-256.

engellenmesi esasına dayanacaktır. Bunda 1 Eylül 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 129. maddesi ile yabancı ve gayrimüslim okulları devlet tarafından üç ana şart getirilerek kontrol edilmeye çalışılacaktır. Bunda açılışlarında devletten izin alınması, diplomaların tasdik edilmeden geçerli olmaması, ders programların ve kitaplarının onaylatılması ve okullarda adaba ve politikaya aykırı ders verilmemesi amaçlanmıştır.¹⁷ 129. madde Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar tüm özel okullar için geçerliliğini yitirmemiştir.¹⁸

II. Abdülhamit'in yabancı okulların faaliyetlerinden rahatsız olduğu 20 Ağustos 1885'te başlayan layihalarda görülmektedir.¹⁹ 1886 yılında Mekatib-i Gayrimüslime ve Ecnebiye Müfettişliği kurulmuştur. Bu müfettişliğin kuruluş amacı; Dersaadet ve Bilad-ı Selase'de bulunan gayrimüslim ve yabancı mektepleri teftiş ederek programlar dışında yazılı ve sözlü olarak eğitim verilmesini ve siyasi propagandalar yapılmasını önlemek, ruhsatsız okulları tespit etmektir.²⁰

Bu konuda çok başarılı olunamadığı görülmektedir. 1894/1895 yılları İstanbul'da ki **gayrimüslim okul sayısı** 184 iptidai, 101 rüşdiye ve 17 idadi olmak üzere toplam **302'dir**. Bu okulların 160'ı Rum, 60'ı Ermeni, 16'sı Ermeni Katolik, 62'si Musevi ve 4'ü Bulgardır. Toplam **öğrenci sayısı 29.850** ve toplam öğretmen sayısı 1236'dır. İstanbul'da ki **yabancı okul** sayısı 30'u Fransız, 6'sı İngiliz, 9'u İtalyan, 2'si Alman, 2'si Rus, 3'ü Avusturya, 4'ü Amerikan ve 1'i Sırp olmak üzere **toplam 57'dir**. Bu okulların toplam öğrenci sayısı **4685** ve toplam öğretmen sayısı 407'dir. Vilayetlerde ki gayrimüslim okul sayısında 4115 ruhsatlı ve 2290 ruhsatsız gündüzcü okul ve 16 ruhsatlı ve 16 ruhsatsız yatılı olmak üzere toplam **6437** dir.²¹

1896 tarihli Maarif Müdürlerinin Vezaifini Mübeyyin Talimatname'si maddelerinde yabancı okullara duyulan rahatsızlık açık olarak yer almıştır. 1904 tarihinde yeni açılacak yabancı okulların padişah iradesi alma zorunluluğu

¹⁷ MUN, madde 129.

¹⁸ BOA., BEO., 4677/350768, (13 Receb 1339/23 Mart 1921). Şura-i Devlet Mülkiye ve Maarif Dairesi Kalemî tarafından Feyzi Hürriyet Mektebi'ne tebliğ edilen yazıda, Feyzi Hürriyet Mektebi'nde cari usul mucibince meydana getirilen **ana ve zükur kısımları için nezaretten ruhsat alınması gerektiği ve 129. madde ahkamina riayet edilmemesi durumunda talimatca gereken uygulamanın yapılacağı** ifade edilmiştir.

¹⁹ Şamil Mutlu, **Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları**, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 1999. s. 27.

²⁰ Yasemin Tümer Erdem, "Osmanlı Eğitim Sisteminde Teftiş", **OTAM Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı 26/Güz 2009, s.55-93, Ankara, 2011.s.61.

²¹ **Maarif-i Umumiye Nezaret-i İstatistiki (1310-1311/1894-1895)**.

getirilmiştir.²² Hatta 1907 yılında bu mücadelenin ne kadar yoğun olduğu şu belgeden anlaşılmaktadır.

“Resmi ve özel okullarda devam eden öğrencilere adab ve terbiye-i İslamiye ve Osmaniye’ye dairesinde iyi eğitim ve ders verildiği halde bazı velilerin çocuklarını Mekatib-i Ecnebiye’ye devam ettirmekte oldukları müslüman çocukların ecnebi mekteplerine devamı padişah iradesiyle yasaklanmış olduğundan Zabtiye Nezareti tarafından çocuğun bu okuldan alınması” istenmiştir.²³

Tüm bu önlemlere rağmen, bütçe, personel, öğretmen yetersizlikleri, kapitülasyonlar, büyük devletlerin baskısı, sistemin ve yapının oluşturulamaması, teftiş için yeterli personel ve bütçe ayrılmaması vb. birçok nedenler dolayısıyla bu denetim sağlanamamış ve başarılı olunamamıştır.

1905 yılı için Osmanlı Devleti’nde mevcut olan tüm **yabancı okul** sayısı **850-900** civarında olduğu belirtilmiştir. **İstanbul’da yabancı okul** sayısı 6’sı İngiliz, 46’sı Fransız, 4’ü Amerikan, 4’ü Alman, 4’ü İtalyan, 3’ü Avusturya ve 1’i İran olmak üzere **toplam 68’dir**. İstanbul ve Vilayet toplamı ise 98’i İngiliz, 253’ü Fransız, 183 Amerikan, 29’u Alman, 27’si İtalyan, 11’i Avusturya, 2’si İran, 14’ü Rus, 5’i Yunan ve 1’i Romanya olmak üzere **623’tür**.²⁴

Osmanlı Devleti’nin 1907-1908 Eğitim yılı İstanbul ve Taşra Vilayeti’nde ruhsatlı gayrimüslim ve ecnebi okulların sayıları toplu olarak belirtilmiştir. **Rumların** açtığı okul sayısı 1589’u Mekâtib-i İbtidâiyye, 193’ü Mekâtib-i Rüşdiye, 39’u Mekâtib-i İdadi, 1’i Darülmualimin ve 1’i Ruhban Mektebi olmak üzere **1823’tür**. Öğrenci sayısı ise **75.739’dur**. **Ermenilerin** açtığı okul sayısı 378’i

²² Mutlu, **a.g.e.**, s. 28-33.

²³ **BOA., MF.MKT.**, 990/9, (10 Safer 1325/25 Mart 1907). (**EK-I**) 8 Mart 1323/21 Mart 1907 tarihinde Mekatib-i Aliye ve Hususiye Müfettişliği’nden Ziyaeddin mühürlü Huzuru Sami Nezaret Penahiye gönderilen yazıda, “Mekatib-i resmiye ve hususiyede talebe-i müdavime adab ve terbiye-i İslamiye ve Osmaniye’ye dairesinde iyi talim ve tedris edildikleri halde evliyâ-yı etfâlden (velilerden) bazıları evlatlarını Mekâtib-i Ecnebiye’ye devam ettirmekte oldukları Huzuru Sami Nezaret Penahiye’nin arz ve takdim olunan tezkirede muharrer olduğu üzere Neyyir-i Maarif Hamidi şakirdanından Serveri Efendi’nin dahi bu kere pederi Nuri Efendi tarafından Kasımpaşa’da Papasköprüsünde kain Fransız Cizvit Mektebine kayıt ettirilmiş olduğu anlaşılmış olduğundan bu babda emr ü ferman hezret-i men leh-ü'l-emrindir.” Yazı buradan 9 Mart 1323/22 Mart 1907 tarihinde Mekâtib-i Ecnebiye Müfettişliğine havele edilmiştir. 10 Safer 1325/25 Mart 1907 tarihinde Zabtiye Nezareti’ne yazılan yazıda, “Neyyir-i Maarif Hamidi şakirdanından Serveri Efendi’nin Fransız Cizvit Mektebi’ne kayıt ettirildiği mektebi mezkur dahiliye müdürünün tezkiresinde bildirilmiş Mekatib-i Aliye ve Hususiye Müfettişliği tarafından beyan ve ifade edilmiş ve **etfali İslamiyenin ecnebi mekteplerine devamı bi irade seniyye hazreti padişah men bulunmuş olmağla hüküm iradesinin muhafazası zımında** seniyyenin suretiyle Zabtiye Nezaretine işar buyrulması babında emr ü ferman hezret-i men leh-ü'l-emrindir.”

²⁴ Mutlu, **a.g.e.**, s.377

Mekâtib-i İbtidâiyye, 60'ı Mekâtib-i Rüşdiye ve 15'i Mekâtib-i İdadi olmak üzere **451'dir**. Öğrenci sayısı ise **36.474'tür**.

Musevilerin açtığı okul sayısı 124'ü Mekâtib-i İbtidâiyye, 27'si Mekâtib-i Rüşdiye ve 2'si Mekâtib-i İdadi ve 1'i Darümuallimin olmak üzere toplam **154'tür**. Öğrenci sayısı ise **13.758'dir**. **Katoliklerin** açtığı okul sayısı **90'dır**. Öğrenci sayısı **10.044'dür**. **Protestanların** açtığı okul sayısı **74'tür**. Öğrenci sayısı **4088'dir**. **Latinlerin** açtığı okul sayısı **13'tür** ve **553 öğrencisi** vardır. **Süryani Kadim Okulu** sayısı **33'tür** ve **1089 öğrenci** eğitim görmektedir. **Süryani Okulu** sayısı **21'dir** ve **1727 öğrencisi** vardır. **Kaldani Okulu** sayısı **19'dur** ve **1389 öğrencisi** bulunmaktadır. **Maruni Okulu** sayısı **7'dir** ve **604 öğrenci** eğitim görmektedir. **Nasturi Okulu** sayısı **8'dir** ve **222 öğrencisi** vardır. **Sırların** açtığı okul sayısı **54'tür**. **1641 öğrencisi** bulunmaktadır. **Bulgarların** açtığı okul sayısı **196'dır**. **15.181 öğrencisi** vardır. **Uahların** açtığı okul sayısı **13'tür**. **523 öğrencisi** bulunmaktadır. Böylece toplam Gayrimüslim Okulu sayısı 2956'dır. Öğrenci sayısı ise **163.062'dir**.

Ecnebi devletler tarafından açılan okulların sayıları ise şöyledir. **Romanya** tarafından açılmış okul sayısı **1'dir**. **97 öğrencisi** ve **31 personeli** bulunmaktadır. **İngiltere** tarafından açılmış olan okul sayısı **43'tür**. Bu okullarda **2386 öğrenci** eğitim görmektedir. **122 personeli** vardır. **Almanya** tarafından açılmış olan okul sayısı **23'tür**. Bu okullarda **2331 öğrenci** eğitim görmektedir. **91 personeli** bulunmaktadır. **Rusya** tarafından açılmış olan okul sayısı **24'tür**. Bu okullarda **4075 öğrenci** eğitim almaktadır. Onlara eğitim veren **personel sayısı 132'dir**. **Fransa** tarafından açılmış olan okul sayısı **88'dir**. Bu okullarda **15.192 öğrenci** eğitim görmektedir. **797 personeli** bulunmaktadır. **Amerika** tarafından açılmış olan okul sayısı **78'dir**. Bu okullarda **6489 öğrenci** eğitim görmektedir. **393 personeli** vardır. **Avusturya** tarafından açılmış olan okul sayısı **10'dur**. Bu okullarda **579 öğrenci** eğitim almaktadır. **22 personeli** bulunmaktadır. **İtalya** tarafından açılmış olan okul sayısı **30'dur**. Bu okullarda **3349 öğrenci** eğitim almaktadır. Onlara eğitim veren **personel sayısı 137'dir**.

Böylece **sekiz devlet** tarafından açılmış olan Ecnebi Okulu sayısı 297'dir. Bu okulların 35'i erkek, 33'ü kız ve 9'u muhtelit (karma) olmak üzere **toplam 77'si** yatılı olarak eğitim vermektedir. Bu okulların 93'ü erkek, 54'ü kız ve 73'ü muhtelit (karma) olmak üzere **toplam 220'si** gündüzcü olarak eğitim vermektedir. Böylece

Osmanlı Devleti'nde toplam **Ecnebi Okulu sayısı 297'dir**. Öğrenci sayısı ise **34.498'dir**.

1907-1908 Eğitim yılında Osmanlı Devleti'nde İstanbul ve taşrada **13.220** mektepte **639.841 öğrenci** eğitim görmektedir. Osmanlı Devleti'nde 2.956'sı Gayrimüslim Mektebi ve 297'si ise Ecnebi Mektebi olmak üzere **3.253 yabancı okul** bulunmaktadır. Bu yabancı okullarda 163.062'si gayrimüslim ve 34.498'si ecnebi okullarında olmak üzere toplam **197.560 öğrenci** eğitim görmektedir. Bu dönemde **9.967** müslüman okulunda **442.281 öğrenci** bulunmaktadır. Bu veriler II. Abdülhamit Dönemi'nde müslüman çocukların gayrimüslim ve ecnebi okullarına gitmemesi için alınan her türlü önleme rağmen neredeyse **ülkede eğitim gören üç öğrenciden birinin** yabancı okullara gittiğini göstermektedir.²⁵

Bu dönem hakkında tarihçiler tarafından birçok olumlu ya da olumsuz fikir belirtilmiştir. Sonuç olarak II. Abdülhamit Dönemi okul sayısı ve türünün arttığı ve kızların eğitilmesi yönünde kurumlar açıldığı, iyi veya kötü sonuçlarıyla beraber eğitim tarihimiz açısından bir uygulama dönemi olmuştur. Dönemin her türlü olumsuz şartlarına rağmen yapılanlar küçümsenmemelidir. II. Abdülhamit Dönemi'nde daha sonra eğitim alanında yapılacak denemelere tecrübe olacak iyi ya da kötü bir alt yapı sağlanmıştır.

Meşrutiyetin ilanından sonra gayrimüslim, yabancı ve Müslim Özel Mektepleri önce artmıştır. 5 Şubat 1910 tarihli resmi istatistikte İstanbul'da faaliyet gösteren **60 Müslim Özel Mektebi** bulunmaktadır.²⁶ 1913 tarihli resmi istatistikte İstanbul ve çevresinde faaliyet gösteren iptidâi ve rüşdiye derecesinde 43, idadi ve sultani derecesinde 6 olmak üzere **49 Müslim Özel Mektebi** vardır. Ayrıca İstanbul ve çevresinde bulunan **Rum Mektepleri'nin sayısı 145, Ermeni Mektepleri'nin sayısı 41 ve Musevi Mektepleri'nin sayısı ise 18'dir**. Okullarda 1203 Ermeni öğrenci, 17.846 Rum öğrenci ve 5622 erkek ve 268 kız olmak üzere toplam **5890 müslim öğrenci** eğitim görmektedir. Müslim Özel Mektepleri öğretmen sayısı da 520 erkek ve 45 kadın olmak üzere **565'tir**.²⁷

²⁵ BOA., MF.İST., 9/39 (1 R.ahir 1328/13 Mart 1910). Osmanlı Devleti 1907-1908 Eğitim İstatistiği.

²⁶ BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). Dersaadet'te bulunan Mekatib-i Hususiye İslamiye listesi. (EK-II)

²⁷ BOA., MF.HUS.,15/100, (1329/1913). (EK-III) Dersaadet ve mülhakatında Mekatib-i Hususiye İslamiye Listesi.

1913 yılında İstanbul'da bulunan Müslim Özel İptidâi Mektepleri'nin sayısı 9 olarak verilmiştir. Bunlardan birinin kapanmış olduğu belirtilmiştir. Müslim Özel Rüşdiye Mektepleri'nin sayısı 40 olarak verilmiştir. Müslim Özel İdadi Mektepleri'nin sayısı ise 7'dir. Böylece İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri'nin toplam sayısı **55'tir.**²⁸

1912-1913 yılları Balkan Savaşları döneminde ve 1914-1918 yılları arasındaki I. Dünya Savaşı döneminde ve sonrasında savaş koşulları nedeniyle özel okulların öğrenci bulmasının zorlaşması hem de 22 Eylül 1915 tarihli Özel Okullar Talimatnamesi ile özel okul açmanın çok zorlaşması gayrimüslim, yabancı ve Müslim Özel Mektepleri sayısının azaltmasına neden olmuştur.

²⁸ BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). (EK-IV) Dersaadet'te bulunan Mekatib-i Hususiye İslamiye Listesi.

I. BÖLÜM

1. MÜSLİM ÖZEL MEKTEPLERİ'NİN TEŞKİLAT YAPISI

1.1. Müslim Özel Mektepleri'nin Kuruluş Süreci

1.1.1. Osmanlı Eğitim Sisteminde Özel Okul Kavramının Ortaya Çıkışı

Osmanlı Devleti topraklarında, varlıkları Orta Çağa kadar uzanan yabancı okulların, Osmanlı yöneticileri açısından bir olgu halini alması XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde başlayan ve hızlı bir şekilde gelişen modern misyoner hareketleri ile olmuştur.²⁹

Osmanlı Devleti'nde yabancı okulların açılması doğrudan olmamıştır. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesinden sonra Latin Katoliklere ve Rum Ortodokslara fermanla verdiği dini imtiyazlar sayesinde Latin ve Rumlar ibadetlerine serbestçe devam etmişlerdir. İstanbul'un fethinden, Tanzimat'ın ilanına kadar eğitim hizmetleri Müslümanlarda olduğu gibi, diğer din mensuplarında da kendi dinlerine mensup, varlıklı ve cemaatine hizmet etme duygusuna sahip kişilere bırakılmıştır. Sonuçta her camiinin yanında bir mektep ve medrese doğarken kiliselerin yanında da o cemaate ait okulların bulunmasına engel olunmamıştır. Okul açma hakkı önce Rumlara daha sonra sırasıyla Ermenilere ve Yahudilere verilmiştir. Gayrimüslim tebaaya ait okullar, Cemaat Ruhani Meclisleri ile kiliselerin denetiminde olan okullardır. Okulların eğitiminde ilk önce dini nitelik ağır basarken daha sonraları milli nitelik öne çıkmıştır. Bu okullar zengin bir şahıs veya grubun öncülüğünü yaptığı vakıflar yoluyla kurulmuştur. Tüm masrafları ve yönetimleri de bu vakıflarla sağlanmıştır. Bu kurulan yapı Tanzimat Dönemi'ne kadar devam etmiştir.³⁰

Tanzimat Dönemi'nde gayrimüslim ve yabancılar kendilerine tanınan aşırı özgürlüklerden yararlanarak eğitimde önemli mesafeler almışlardır. Misyonerler için Osmanlı Devleti'nin çok uluslu, çok dinli ve çok dilli mozaiği bulunmaz bir ortam

²⁹ Mutlu, a.g.e., s.373.

³⁰ Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, cilt: 1-2, İstanbul, 1941.s. 720-775.

sağlamıştır. 1856 Islahat Fermanı ise gayrimüslim uyruklara, kendi dillerine ve kültürlerine dönük ilk, orta ve yüksek derecede okullar açma fırsatı vermiştir. Rumlar, Ermeniler, Bulgarlar, Hıristiyan Araplar her tarafta okullar açmışlardır.³¹

Misyoner teşkilatlarınca açılan okullar; Katolik okulları, Protestan okulları ve Ortodoks okulları şeklinde gruplanmıştır. Katoliklerin hamiliğini Fransa ve Avusturya, Ortodokslarınkini Rusya, Protestanlarınkini de İngiltere ve Amerika yapmıştır. Bu devletlerin kilise çevreleri de yarış halinde okul kampanyaları başlatmışlardır. Gayrimüslim ve yabancılar Osmanlı Devleti topraklarında açmış oldukları okullarla ulaşmak istedikleri gaye dini nitelik yanında, bu bölgelerde söz sahibi olmak ve ileride bu bölgelerde hâkimiyet kurma idealini taşımıştır.

Tanzimat'a girerken, İstanbul'da Katolik mekteplerinin (Hıristiyan-Latin) sayısı 40 dolayında olup en eskisi 1609'da açılan St. Benoit Koleji'ydi. Bu mekteplere Tanzimat Döneminde 40'a yakın yeni okul eklendi. Bu okullarda 6.000 civarında kız ve erkek öğrenim görüyordu. Protestanlık okulları ise ülkede yaygınlık gösteriyordu. 1830 yılında imzalanan Osmanlı-ABD anlaşmasından sonra faaliyetlerini arttıran Board örgütü, misyonerlik çalışmalarını da arttırdı. Kısaca Board okulları diye bilinen Amerikan Protestan Okulları bu tarihten sonra açılmıştır. Amerikan okulları sayısı 1845'te 7 iken, 1855'te 38'e, 1865'te 114'e, 1875'te 244'e ve 1885'te 390'a ve yükselmişti. Amerikan Protestan okullarında 1900'de 425 okulda 23.040 öğrenci eğitim görmekteydi. Bu yarışta gayrimüslim okulları da geri kalmamıştı. Rum, Ermeni ve Yahudiler bu dönemde okul sayılarını arttırmıştır.³²

Bu süreçte Osmanlı Devleti yöneticilerinin yabancı ve gayrimüslim okullarının kuruluş gayeleri ve amaçları hakkında yeterli fikirleri olmadığı gibi Osmanlı eğitim sistemi eğitim bütünlüğünü sağlayamadığı gibi nitelik ve nicelik olarak yetersiz kalmıştır. Bu boşluk gayrimüslim ve yabancılar tarafından açılan özel okullar tarafından doldurulmuştur. Ayrıca 1 Eylül 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne kadar Osmanlı Devleti'nde yabancı okulları denetleyen ve düzenleyen bir kanunun bulunmayışı ve yabancı devletlerin yaptıkları baskılar neticesinde yabancı ve gayrimüslim özel okulların sayısı gittikçe artmıştır.

³¹ Necdet Sakaoğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003. s.77.

³² Sakaoğlu, **a.g.e.**, s.78.

1.1.2. Osmanlı Devleti'nde Özel Okulların Hukuki Yapısı

Osmanlı Devleti, eğitim ve öğretim kurumlarını açma ve yönetme hususunda Türk ve müslümanları serbest bıraktığı gibi yabancı ve gayri müslim okullarını da serbest bırakmıştır. Yabancı ve gayrimüslim okulları Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla elde ettikleri kazanımlarla daha da güçlü hale gelmiştir. Sayılarını arttırarak kendi kimliklerini yaratma mücadelesine başlamışlardır. Bu açıdan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, Kanuni Esasi, Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatası ve Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi öncelikle Osmanlı Devleti'nin bu yabancı ve gayrimüslim okullarını denetlemek ve kontrol etmek amacını yansıtmaktadır. Tabiki bu hukuki yapı ve özel okul açmak için gereken tüm şartlar 1873'ten sonra Türk ve müslümanlar tarafından açılmaya başlayan ve batılı modelde eğitim veren Müslim Özel Mekteplerini de kapsamıştır.

1.1.2.1. Maarif-i Umumiye Nizamnamesine Göre Özel Okulların Hukuki Yapısı

Osmanlı Devleti'nde özel okullarla ilgili ilk hukuki düzenleme 1 Eylül 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile getirilmiştir. 198 maddeden oluşan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 129. ve 130. maddeleri özel eğitim ile ilgilidir.

Buna göre özel okullar; cemaatler, ecnebler ve Osmanlı tebaası tarafından ücretli veya ücretsiz olarak açılan ve masrafları müessisleri tarafından karşılanan mekteplerdir. Özel okul açılabilmesi için üç koşulun yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu koşulların ilki öğretmenlerin Maarif Nezareti veya mahalli maarif idareleri tarafından tasdik edilmiş şahadetnamelerin bulunmasıydı. İkinci koşul adaba ve politikaya aykırı ders okutulmaması için ders cetvellerinin ve kitapların Maarif Nezareti veya mahalli maarif idareleri tarafından tasdik edilmesiydi. Üçüncüsü ise mekteplerin Maarif Nezareti veya mahalli maarif idareleri tarafından resmi ruhsatname almış olmaları gerekmektedir.³³ Bu şartları sağlamaları sonucunda özel okulların açılmasını izin verilmiş ve özel okullar hukuki dayanağa kavuşarak eğitim sistemimiz içerisindeki yerlerini almışlardır.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne göre özel okullar Mekatib-i Hususiye adıyla ikiye ayrılmaktaydı. Birincisi konumuzu teşkil eden Mekatib-i Hususiye-i İslamiye yani Türklerin açmış olduğu okulları ifade eden Müslim Özel

³³ BOA., Y.EE., 112/6, (24 C.ahir 1286/1 Eylül 1869). MUN, madde 129-130.

Mektepleri'dir. Devletin amacı her ne kadar özellikle gayrimüslim ve yabancı okulların denetim ve teftişini sağlamak olsa da tüm nizamname, talimat ve yasalar Türkler tarafından açılan Müslim Özel Mektepleri'ni de kapsamıştır. Tüm hükümler Müslim Özel Mektepleri içinde geçerli olmuştur. Arşiv belgelerinde Osmanlı vatandaşları tarafından açılan okullara Mekatib-i Hususiye-i İslamiye/Osmani denilmiştir. Aynı okul açma şartları, ruhsat alma ve kurallar fark gözetilmeden aynen uygulanmıştır.

İkincisi Mekatib-i Gayrı Müslime yani özel Gayrimüslim Mektepleri'dir. Bu okullar kendi arasında üçe ayrılmaktadır. Bunlardan ilki cemaatler ve patrikhane tarafından kurulan azınlık okullarıdır. İkincisi ise kişilerin kurduğu eşhas mektepleri yani kişi okullarıdır. Üçüncüsü ise kapitülasyonlara dayalı olarak kurulan ecnebi yani yabancı okullardır. Diğer ayrılıkta Mekatib-i Gayrı Resmiye ifadesidir. Buradaki farklılık bu okulların devlet tarafından açılmamış resmi olmayan özel okul biçimindedir. Kısaca Osmanlı Devleti'nde resmi olmayan özel okullar kavramını; Müslim Özel Mektepleri, gayrimüslim mektepleri ve yabancı mektepler olmak üzere üç kısımda ele alınmıştır.

1.1.2.2. Kanuni Esasi'ye Göre Özel Okulların Hukuki Yapısı

Osmanlı Devleti 1876'da ilan ettiği Kanun-i Esasi ile devletin kontrolü ve denetimi altında olan bir “**özel öğretim**” imkanı sağlamak ve müslüman olmayan cemaatleri Osmanlı kimliği altında toplamak amacını hedeflemiştir.

İlk Anayasa olan Kanun-i Esasi'nin 15. ve 16. maddeleri özel eğitimle ilgilidir. Bu maddelere göre öğretim serbesttir. Herkes, genel ve özel öğretim işini belirli yasalara uymak koşuluyla yapabilir. Osmanlı uyruklarının eğitimi, bir birlik ve bütünlük içinde olması için gerekli olan girişimler yapılarak, çeşitli ulusların dinsel inanışları ile ilgili olan öğretim yöntemlerine dokunulmayacaktır.³⁴ Böylece 1876 Anayasası ile özel okulların varlığı mevzuat açısından teminat altına alınmıştır.

³⁴ **Kanuni Esasi**, (7 Zilhicce 1293/23 Aralık 1876), I. Tertip Düstur Cilt:4, s.4-20. Madde 15-16.

1.1.2.3. Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatasına Göre Özel Okulların Hukuki Yapısı

II. Abdülhamit Döneminde yapılan birçok girişim ve alınan önlemlere rağmen özel okulların denetimini ve kontrolünü sağlayamamıştır. Bunun en güzel örneği 20 Mayıs 1909 tarihli özel okulların kanun taslağı ve gerekçe mazbatasında ifade edilmiştir.

Bu kanun taslağı Maarif Nazırı Abdurrahman Beyefendi Hazretleriyle, Mekteb-i Mülkiye ve Darülfünun Müdürü **Celal Bey**, İdadiler Müdürü **Tevfik Daniş Bey**, Rüştüyeler Müdürü **Naim Bey**, İptidâi Mektepler Müdürü **Sami Bey** ve Mekatib-i Hususiye Müdürü **Halid Bey** ile Said Bey'in başkanlığında ve Rakım Bey, Şakir Efendi, Yusufyan Efendi, Zihni Efendi, Hikmet Efendi ve Salih Zeki Efendi'nin üye olduğu kurul tarafından oluşturulmuştur.

Kanun taslağı ve gerekçe mazbatasında “Osmanlı ülkesindeki tüm özel okulların kuruluş şartlarıyla ilgili olup Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 129. maddesindeki hükümlerin ve Maarif Müdürlerinin görevleriyle ilgili olarak düzenlenen talimata bu hususta belirtilen maddelerin uygulanmasında birçok zamandan beri **müsamaha gösterilmiş** ve söz konusu okulların çoğalmasi üzerine yasa hükümlerinin tatbikine teşebbüs edilmiş ise de ortaya çıkan sebep ve güçlüklerden dolayı büyük bir kısmının **resmi izne bağlanması ve hükümetçe denetleme yetkisinin hakkıyla kullanılması mümkün olmamıştır**. Bu durum özel eğitimin bir düzen içerisinde gerçekleşmesine engel olduğu gibi memleketçe bazı siyasi sakıncalar doğurabilecek bir mahiyette olduğundan ve Anayasa'nın onbeşinci maddesinde ‘Eğitim serbesttir. İlgili kanununa uymak şartıyla her Osmanlı genel ve özel eğitim verebilir’ diye yazılı olduğundan, hükmü her yerde ve her okul hakkında eşit bir şekilde geçerli olmak üzere, özel okullara ait bir kanun taslağının düzenlenmesine ihtiyaç görülmüştür. Ayrıca **hiçbir ülkede, birey ya da topluluk olsun hiç kimse, her türlü kayıt ve şarttan uzak dilediğince okul açma ve eğitim verme iznine sahip olmadığı gibi, her yerde eğitim-öğretim özgürlüğü yasa hükümleriyle sınırlıdır**. Dolayısıyla, bu yasa taslağında okul açabilmek için **ruhsat alınma zorunluluğu ve okulların teftişe tabi tutulması gibi sınırlayıcı kurallar eğitim özgürlüğüne aykırı değildir**”³⁵ şeklinde ifade edilmiştir.

³⁵ BOA., MF.HUS., 16/90, (29 R.ahir 1327/20 Mayıs 1909). Maarif Meclis, No: 3, **Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatası**, İstanbul Matbaa-ı Amire, 1327. Bu açılardan alınan kararlar kuruluş yöntem ve şartlarından ibaret olup bu esaslar ayrıntılarıyla birlikte birincisi genel hükümler, ikincisi kuruluş yöntem ve şartları, üçüncüsü denetleme biçimleri adıyla üç bölüme ayrılarak **otuzbeş maddeden** ibaret olmak üzere söz konusu yasa taslağı kaleme alınmıştır.

Özel okullar yasa taslağı üç bölüm ve 35 maddeden oluşmaktadır. Özel okullar yasa taslağının birinci bölümü 10 maddeden oluşan **genel hükümleri**, ikinci bölümü 15 maddeden oluşan **kuruluş yöntem ve şartlarını** ve üçüncü bölümü 10 maddeden oluşan **teftişi** içermektedir. Bu tarihten Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi'ne kadar geçerli olması hem de bu dönem özel okullar ile ilgili karar ve uygulamaları yönlendireceğinden tüm maddeleriyle beraber ele alınacaktır.

1.1.2.3.1. Özel Okullar Kimler Tarafından Açılabilirdi?

Osmanlı ülkesinde eğitim serbestti. Yasa hükümlerine tabi olmak şartıyla Osmanlı ve yabancı birey ve toplulukları eğitim yapmaya izinliydi.³⁶ Bu şekilde yasa hükümlerine tabi olmak şartıyla Osmanlı ya da yabancı birey ve toplulukların genel ve özel eğitime izinli olduğu açıkça belirtilmiştir.

1.1.2.3.2. Özel Okulun Tanımı

Osmanlı ve yabancı birey ve topluluklar tarafından ücretli-ücretsiz kurulan ve yönetilen okullara “özel okullar” denilirdi.³⁷ Birey ve toplulukların özel ev ve yerlerinde veya yetimhane, fabrika vs. kurumların içinde ve eklentilerinde ve sıradan bir binanın bir bölümünde gerek genel, gerekse de özel eğitime mahsus olarak açılacak dershaneler de özel okullardan sayılırdı.³⁸ Bu şekilde özel okullar tarif edilmiş ve nitelendirilmiştir.

1.1.2.3.3. Özel Okullarda Müdürün Görevleri

Gerek birey, gerekse de topluluklara okul açma ruhsatının verilmesi, öncelikle kurulacak okulun eğitim ve muamelelerinden hükümete karşı şahsen **sorumlu bir müdürün gösterilmesine** bağlıydı. Özel okulların izin belgeleri yalnızca sorumlu müdür adına verilirdi. Ancak bir topluluk ve şirkete ait olan veya bir birey tarafından kurulan okullar için verilecek izin belgesinde okulun bağlı olduğu topluluk, şirket veya kurucu belirtilmesi gerekliydi.³⁹ Özel okulların müdür, öğretmen ve çalışanlarıyla tüm öğrencileri bulaşıcı hastalıklardan; müdür ve öğretmenlerin yönetim ve eğitimin haysiyetini ihlal edecek bedensel ârizalardan uzak olmaları şarttı. Özel okullarda aşı yasaasının tam olarak uygulanmasından ve öğrenci arasında bulaşıcı bir hastalık çıkması halinde durumu zamanında mahallî

³⁶ **Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatası**, İstanbul Matbaa-ı Amire, 1327, madde 1.

³⁷ **Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatası**, madde 2.

³⁸ **Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatası**, madde 3.

³⁹ **Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatası**, madde 4.

hükümete veya belediyeye haber vermemekten doğrudan doğruya okul müdürleri sorumluydu.⁴⁰ Mektep Müdürü okulun açık bulunduğu zamanlarda okuldan ayrılamazdı. Hastalık gibi kabul edilebilir bir mazeret çıkması durumunda yerine bir vekil atamaya mecburdu.⁴¹ Bu şekilde özel kurumların hükümete karşı bir sorumlu müdürün yönetimine bırakılmış ve her durumda okulun tüm işlemlerinden doğrudan doğruya sorumlu bir müdürün yönetimi şart koşulmuştur.

1.1.2.3.4. Özel Okul Müdürlerinde Aranılan Şartlar

Özel okulların müdür ve müdireleri **hapis cezasını gerektirecek** bir suç işlemek, cinayete mahkum olmamak ve iyi hal ile tanınmış olmakla birlikte, **yaşları yirmibeşten aşağı bulunmamak** ve ehliyetleri müdürlüğünü yapacakları okulların derecesiyle uyumlu olması gerekiyordu.⁴² İlköğretime mahsus okulların müdür ve müdirelerinden hiç olmazsa ilköğretmen okulu veya lise diploması; orta ve yüksek öğretime özgü okulların müdür ve müdirelerinden yüksekokul diploması istenmekteydi. Resmî okulların dışındaki okullarda veya yabancı ülkelerde okuyarak bu derecelerde diploma almış olanların diplomaları İstanbul'da Maarif meclisi, illerde ise Maarif müdürlüğünce tasdik edilmesi durumunda bunlar da okul yönetme izni alabilirlerdi. Ancak, dört-altı yaş arasındaki çocuklara mahsus olup anaokulu denilen okulların müdür ve müdireleri için, yukarıda sayılan diplomaların ibrazı zorunlu değildi.⁴³ Böylece okul müdürün girişte belirtilen esasa göre ilim ve ahlakça sahip olmaları gereken nitelik ve şartlar sayılmış ve açıklanmıştır. Ancak dört yaşından altı yaşına kadar olan çocuklara özgü olup ana okulu denilen okul müdür ve müdireleri için diploma istenmemiştir.

1.1.2.3.5. Özel Okullarda Çalışacak Olan Personelde Aranılan Şartlar

Özel okul öğretmeni ve diğer çalışanlarının namuslu ve **yirmi yaşını tamamlamış kimselerden** olmaları ve hapis cezasını gerektirecek bir suçtan ve cinayetten mahkum bulunmamaları mecburdu.⁴⁴ Resmî okullarda müdür veya öğretmen olup da istihdamlarını engelleyecek derecede mahkum olduğu için memurluktan çıkarılmış olanlar özel okullarda çalıştırılmazdı.⁴⁵ Tüm özel okullarda Anayasa

⁴⁰ Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatası, madde 20.

⁴¹ Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatası, madde 16.

⁴² Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatası, madde 5.

⁴³ Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatası, madde 6.

⁴⁴ Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatası, madde 7.

⁴⁵ Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatası, madde 29.

hükümlerine aykırı ve Osmanlı unsurları arasında ayrılık ve ayrışmaya yolaçacak ve ülke çıkarlarına ve genel ahlak kurallarına aykırı ve öğrencinin inançlarını bozacak eğitim ve telkinler kesinlikle yasaktı; böyle birşeye kalkışanlar, bir daha okul hizmetlerinde çalıştırılmaz ve ceza yasasının ilgili hükümlerince cezalandırılırdı.⁴⁶

1.1.2.3.6. Özel Okullarda Program Ve Ders Kitabı Seçimi

Özel okulların müdür ve müdireleri, Anayasa hükümlerine uymak ve istenilen eğitim şartlarına uymak koşuluyla, program ve ders kitaplarının hazırlanmasında ve seçiminde serbesttiler.⁴⁷

1.1.2.3.7. Özel Okullara Alınacak Öğrencinin Yaşı

Ana sınıfları içermeyen ilkokullara **altı yaşını tamamlamayan** çocuklar kabul edilmezdi. Ayrıca erkek ve kızların karma buldukları okullara **on yaşını geçen** kız ve erkek öğrenci alınmazdı.⁴⁸

1.1.2.3.8. Özel Okullarda Osmanlıca Dersi Uygulaması

Özel okullarda ilk sınıfların üstündeki sınıflarda Osmanlıca'nın öğretilmesi zorunluydu. İlk sınıflarda ise isteğe bağlı\seçmeli olarak verilebilirdi.⁴⁹

1.1.2.3.9. Özel Okul Açmak İçin Gereken Şartlar Ve Başvuru İçin Gerekenler

Özel okul açmak İstanbul'da Maarif Nezaretine taşrada ise mahallî hükümete dilekçe verilmesi gerekliydi. Bu dilekçelerde okulun derecesi, erkek veya kızlara mahsus veya karışık; yatılı veya gündüzlü olacağı ve okul yapılacak binanın köy, mahalle ve mevki ve müdürlüğe atanacak kişinin isim, şöhret, uyruk, oturduğu yer ve hangi okuldan diploma aldığı belirtilmiş olacak ve hapis cezası gerektirecek bir suçtan ve cinayetten mahkum olmadığına ve kötü yaşantı ile tanınmadığına dair, oturmakta olduğu mahalle ve belediyeden onaylı belge ile Osmanlı vatandaşı ise nüfus cüzdanının onaylı bir sureti, yabancı uyruklu ise bağlı olduğu büyükelçilik ve konsolosluktan iyi hal kağıdı; okulun ders programı, öğretim heyetiyle yönetim kurulunun isimlerini içeren liste ve okul binasının planı sözkonusu dilekçelere eklenirdi. Bu dilekçe İstanbul'da Maarif Nezareti Özel Okullar idaresince, taşrada ise mahallî hükümetlerce özel olarak tutulacak deftere kaydedilir ve altı dilekçe

⁴⁶ **Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatası**, madde 23.

⁴⁷ **Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatası**, madde 8.

⁴⁸ **Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatası**, madde 9.

⁴⁹ **Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatası**, madde 10.

sahibi tarafından imza edildikten sonra onaylı bir sureti makbuz yerine kendisine verilirdi.⁵⁰ Bu işlem İstanbul'da Maarif Nezareti taşrada ise Maarif müdürlüklerince düzenlenip mühürlenerek okul müdürüne verilirdi. Ayrıca ruhsatname işlemleri dilekçenin veriliş ve havale tarihinden itibaren en geç **iki ay** içerisinde tamamlanmak zorundaydı.⁵¹

1.1.2.3.10. Başvurunun Ret Edilmesi

Okul açabilmek için gereken şartların eksiklik veya yokluğu durumunda, dilekçe ret edilirdi ve belirtilen müddet içerisinde durum dilekçe sahibine bildirilirdi.⁵² **Bir müdür veya müdire adına birden fazla okul** ruhsatnamesi verilmezdi. Bu durumda yine başvuru ret edilirdi.

1.1.2.3.11. Yatılı Özel Okul Açma Şartları

Yatılı okul açmak isteyenler, okul yapılacak binanın kaç odası bulunduğunu ve herbirinin boyutlarını gösterir bir plan vermek zorundaydı. Bu plandan hareketle okula en fazla kaç öğrenci alınabileceği, her dersane ve yatakhane ne kadar talebe kabul edileceği ruhsatnameye işlenirdi. Yatakhaneler geniş, aydınlık, havadar ve aynı zamanda korunaklı olmalıydı. Yatakhanelerde öğrenci başına her yatak için dört metrekare yer ayrılacak; tavanın yüksekliği de en az üçbuçuk metre olacak ve yatakhaneler geceleri de aydınlatılacak ve denetlenecekti. Yatılı okullarda erkek ve kız öğrenciler karışık olarak bulundurulamazdı. Ahlak bozucu ve sağlığa aykırı olan yerlerde ve yakınında patlayıcı madde bulunan mahallerde okul açılması kesinlikle yasaktı. Yatılı okullarda yangınlarda öğrencilerin sağ salim kurtulmalarını sağlayacak yangın söndürme araçlarıyla tahliye imkanlarının tamamlanmış olması gerekliydi.⁵³

1.1.2.3.12. Özel Okulun Resmi Olarak Açılması

Gerek özel meskenlerde, gerekse de okul yapılmak üzere kiralanın, satın alınan veya inşa edilen binalarda hangi tür ve derecede olursa olsun İstanbul ve taşralarda yabancılar tarafından okul açma ruhsatının verilmesi; başvuru şartların

⁵⁰ **Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatası**, madde 11.

⁵¹ **Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatası**, madde 12.

⁵² **Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatası**, madde 13.

⁵³ **Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatası**, madde 17.

tamamen yerine getirilmesinin yanısıra Maarif Nezareti'nin başvurusu üzerine Babıali'nin emir ve kararına bağlıydı.⁵⁴

1.1.2.3.13. Özel Okulların Yeniden Başvuru Yapmalarını Gerektiren Durumlar

Özel okulların ruhsatnamelerinin başkasına devir ve ferâğı, müdür ve öğretmenlerinin değiştirilmesi ve okulların başka bir yere taşınması veya şube açılması kısacası ruhsatnamede yazılı hususlardan herhangi birinin değişmesi durumunda, o konudaki yasal işlemin yeniden yapılması gerekirdi.⁵⁵

1.1.2.3.14. Özel Okulların Diplomalarının Hazırlanması

Özel okulların diplomaları yalnız Türkçe ya da bir tarafı mutlaka Türkçe olarak hazırlanması gerekliydi.⁵⁶ Bu şekilde hazırlanmayan diplomalar Maarif Nezareti tarafından onaylanmamaktaydı.

1.1.2.3.15. Özel Okulların Diplomalarının Onaylanması

Resmî izne bağlı ve programları resmî okullara uygun olan ve sınavları Maarif Nezareti'nin kontrolü altında yapılan okulların verecekleri diplomalar İstanbul'da Maarif meclisi, taşralarda ise Maarif idarelerince onaylanırdı. Bu şekilde bu diplomalar, dengi olan resmî okulların diplomaları yerine geçirdi.⁵⁷

1.1.2.3.16. Özel Okulların Maarif Nezareti Tarafından İstenilen Bilgilere Cevap Verme Süresi

Maarif Nezareti İdarelerince okullarla ilgili olarak istenilen her türlü bilgi ve açıklama **en fazla bir hafta** içerisinde hazırlanıp verilmesi tüm özel okulların müdür ve müdireleri mecburdu.⁵⁸

1.1.2.3.17. Özel Okulların Tutması Gereken Defterler

Özel okullarda öğrencilerin giriş tarihlerini ve isimlerini, baba ve velilerinin isim, şöhret, oturdukları yer, doğum tarihi, uyrukları, mensup oldukları dini ve son aşılandıkları tarihi gösteren bir **künye defteri** tutulacağı gibi öğretmen, memur ve

⁵⁴ **Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatası**, madde 18.

⁵⁵ **Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatası**, madde 19.

⁵⁶ **Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatası**, madde 22.

⁵⁷ **Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatası**, madde 21.

⁵⁸ **Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatası**, madde 24.

çalışanlarının isim, doğum tarih ve yerlerini ve, din ve uyruklarıyla ve oturdukları yeri ve okuldaki işlerini gösteren bir **sicil defteri** tutulması zorunluydu.⁵⁹

1.1.2.3.18. Özel Okulların Denetiminin Sağlanması

Tüm özel okullar devletin kontrol ve denetimi altındaydı. Bu denetleme görevi; Maarif Nezareti müdür ve müfettişleri ile Maarif meclis ve komisyonlarınca bu işle görevlendirilip ellerinde görevlerini bildiren belge bulunanlar tarafından yapılırdı.⁶⁰

1.1.2.3.19. Özel Okulları Teftiş Edecek Müfettişlerin Yapacağı İşlemler

Maarif Nezareti müfettişleri her zaman için özel okullara giderek ders kitaplarını, öğrencilerin defterlerini, müdür ve öğretmenlerinin durumunu ve okulca tutulan sicil defteri, dersane ve yatakhanelerin temizlik ve sağlık kurallarına uyup uymadığını ve öğrencini eğitim ve öğretimine özen gösterilip gösterilmediği kısacası bu yasa hükümlerinin tamamıyla yerine getirilip getirilmediğini denetleyecekler ve yasaya aykırı gördükleri durumların düzeltilmesini müdürlüğe ihtar edeceklerdir.⁶¹ Müfettişler; teftiş sonuçlarını bildirmek üzere bağlı oldukları makama verecekleri raporların suretini her okulda bulundurulacak olan deftere kaydetmek ve altını imzalamak zorundaydılar.⁶² Müfettişler tarafından yapılacak ihtarlara kulak asmayan yahut teftiş için okula giden müfettişlerin teftişlerini engelleyen okul müdür ve müdireleri ceza yasanın ilgili hükümlerince cezalandırılacaktı.⁶³

1.1.2.3.20. Özel Okulların Kapatılma Şartları

Henüz resmî izni almamış özel okulların idareleri, bu yasanın yayını tarihinden itibaren **bir sene içerisinde** İstanbul'da Maarif Nezaretine taşralarda ise mahallî hükümetlere başvurarak varlıklarını kaydettirmeye ve gerek bu suretle varlıklarını kaydettiren, gerekse de daha önce ruhsatnameye bağlanmış olan özel okullar için sözkonusu okulların müdür ve müdireleri bu yasanın uygulamaya konulduğundan sonra **en geç iki yıl içinde** eksiklerini tamamlayarak yeni değişikliğe göre veya yeniden ruhsatname almak zorundaydı. Aksi takdirde okul kapatılırdı.⁶⁴

⁵⁹ **Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatası**, madde 25.

⁶⁰ **Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatası**, madde 26.

⁶¹ **Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatası**, madde 27.

⁶² **Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatası**, madde 28.

⁶³ **Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatası**, madde 30.

⁶⁴ **Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatası**, madde 33.

Aynı şekilde bu yasa hükümlerine aykırı olarak yeniden açılan okullar derhal kapatılacaktı. Ayrıca ceza yasası hükümlerine göre cezalandırılacaktı.⁶⁵

Bu hazırlanan yasa taslağı özel okullar hakkında gerek hükümetin, gerekse de müdür ve kurucularının karşılıklı hak ve görevlerini garanti altına aldığından hükümlerinin geçerlilik kazanması bağlamında derhal Meclis-i Umumi'ye sunulmak üzere Babıali'ye gönderilmiştir. Burada kanunlaştığı düşünülmektedir. Çünkü Özel Okullar Talimatnamesi'nin bir çok maddesi bu kanun tasarısında ele alındığı şekilde ifade edilmiştir. Bu süreçte Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 129. maddesi aynı şekilde uygulanmaya devam etmiştir. Ancak yinide istenilen denetim ve kontrol sağlanamamıştır.

1.1.2.4. Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi'ne Göre Özel Okulların Hukuki Yapısı

Osmanlı Devleti yabancı okulları kontrol etmesi, kapitülasyonların kaldırılması ile meydana gelen boşluk ve çok özel şartlar sonucu 22 Eylül 1915 tarihli Özel Okullar Talimatname'si ile sağlamıştır. Özellikle yabancı okullara 1915 tarihinden sonra yön verecek olan talimatname **8 fasıl, 45 madde ve bir geçici maddeden oluşmaktadır**. Talimatnamenin 10 maddeden oluşan birinci kısmında özel okullar ile ilgili genel hükümler belirtilmiştir. İkinci kısım 11-21 maddelerinde özel okulların açılış şartlarını ele alınmıştır. Üçüncü kısım 22-23. maddelerinde özel okul binaları ile ilgilidir. Dördüncü kısımda 24-34. maddelerinde özel okulların idare heyeti ve öğretmenlerinin genel özellikleri ele alınmıştır. Beşinci kısım 35. maddeden oluşmaktadır. Bu maddede öğrencilerin özel okula kabul şartları, imtihanları, diploma ve tasdikname almaları ile ilgilidir. Altıncı kısım 35-36. maddeleri kapsayarak, özel okulların teftişi hakkındadır. Yedinci bölüm 37-39. maddeleri kapsamaktadır. Bu maddelerde kurallara uymayan özel okullara uygulanacak cezalar ele alınmıştır. Sekizinci kısım 40-45. maddeleri diğer hükümleri içermekte olup bunlar 6 maddeden oluşmaktadır. Talimatname geçici olan 46. madde ile son bulmaktadır.⁶⁶

⁶⁵ Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gerekçe Mazbatası, madde 31.

⁶⁶ Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi, İstanbul, 1331/22 Eylül 1915.

1.1.2.4.1. Özel Okulların Tanımı Ve Kapsamı

Özel okullar; masrafları fertler, hükümetçe tanınmış cemiyet ve şirketler tarafından karşılanan veya açılan okullardır. Bir veya birkaç fen, lisan ve sanat tahsiline mahsus olarak açılan dershaneler de özel okul olarak kabul edilmiştir.⁶⁷ Bu tanım hiç değişmeden 1873 tarihinden beri aynı şekilde kullanılmaya devam etmiştir.

1.1.2.4.2. Özel Okul Açılmasına Engel Olan Durumlar

Yabancı cemaat, cemiyet ve şirketlerin kendi adlarına veyahut muvazaa yoluyla (tarafklar hiç bir işlem yapmadıkları halde üçüncü kişilere karşı işlem yapmış gibi görünmeleri) özel okul açmaları yasaklanmıştır.⁶⁸

1.1.2.4.3. Yabancıların Özel Okul Açabilme Şartları

Yabancı devletler tarafından özel okul açabilmek için açacakları yerlerde bağlı oldukları devlet tebaasından okula ihtiyaç gösterecek sayıda nüfus olması, inşaları açısından ihtiyaçtan fazla olmaması, özel okul açacak devletin ülkesinde Osmanlı tebaasının okul açmasına kanunen müsaade edilmesi ve gürültüleri diğer okullar ile cemaatler tarafından işitilmeyecek derecede uzak olması şartları koşulmuştur.⁶⁹

1.1.2.4.4. Yatılı Özel Okul Açabilme Şartları

Anaokulları dışında erkek-kız karışık yatılı okul açılmazdı. Yeterli derecede kız okulu bulunmayan yerlerde, milli adetleri uygun olmayan öğrenciler kabul edilmemek şartıyla karışık gündüzcü özel okul açılabilirdi.⁷⁰

1.1.2.4.5. Özel Okullarda Zorunlu Okutulacak Dersler

Türkçe'den başka lisanla eğitim veren özel okullarda, Türkçe, Osmanlı Tarihi ve Coğrafyası dersleri okutulmak zorunluydu. Türkçe iptidaî okullarında haftada dört saat, taliye ve aliyelerde iki saatten az olmayacak şekilde okutulması mecburdu. Ayrıca Osmanlı Tarihi ve Coğrafyası okulun lisanı ile okutulabilecektir.⁷¹ Bu maddede özellikle okulun lisanı ile okutulması önemlidir. Eski yasa ve talimatnamelerde bu derslerin Türkçe okutulması zorunluydu.

⁶⁷ MHT, madde 1.

⁶⁸ MHT, madde 2.

⁶⁹ MHT, madde 3-4.

⁷⁰ MHT, madde 5.

⁷¹ MHT, madde 6.

1.1.2.4.6. Özel Okul Müdürlerinde Aranılan Şartlar

Her okulun bir müdür ya da müdiresi olacaktı. Özel okulun müessesisi, yani okulu açan şahıs gerekli şartları haiz ise bu görevi üstlenebilecekti.⁷² Bir şahıs birçok okul tesis edebilirdi fakat birden fazla okula müdür olamazdı.⁷³ Özel okul açmak isteyenlerin cinayet ile mahkûm olmamaları şarttır.⁷⁴ Bu şartlar değişmeden aynen devam etmiştir.

1.1.2.4.7. Okul Müdürlerinin Görevden Alınması

Sahte diploma veya tasdikname veren müdürler ve bunları bilerek kullananlar ceza kanununun 155. maddesi hükmüne göre ceza görürlerdi.⁷⁵ Belirlenen bu kurallara uymayanlar hakkında buldukları bölgenin en büyük mülki amiri tarafından önce yazı ile tenbih, sonra yazı ile uyarılırlardı. Bu uyarılara rağmen hareketlerinde ısrar edenler hizmetlerinden ihraç olunurlardı.⁷⁶ Okul Müdürleri cezaların uygulanmasına, tebliğ tarihinden itibaren 15 gün içinde idare meclisine itirazda bulunulabilirdi.⁷⁷ İncelenen süreçte okul müdürlüğü alınan idareciye raslanılmamıştır. Ancak özellikle Ermeni okullarının ruhsat almadığı ve Müslim Özel Mektepleri müdürleri ile anlaşarak o okulun öğrencisi gibiymiş gibi sahte diploma aldıklarına dair belgeler bulunmaktadır. Bu maddenin bu şekilde talimatnameye girmesi bu sahte diploma sayısının artmasıyla ilgilidir.

1.1.2.4.8. Müslim Özel Mektepleri'ne Yabancı Personel Alınabilirliği

Yerli cemaat, cemiyet, fertler ve şirketler tarafından açılan özel okullarda, Maarif Nezareti'nden ruhsat alınmadıkça yabancılardan müdür, müdire, öğretmen ve yardımcı istihdam edilemezdi.⁷⁸ İncelenen dönemde Müslim Özel Mektepleri personel listesinde yabancı personel bulunmamaktadır. Bu madde uzun zamandır uygulanan bir maddedir.

1.1.2.4.9. Özel Okullarda Çalışacak Olan Personelde Aranılan Şartlar

Özel iptidai okullarında bulunan eğitim kadrosu, öğretmen okullarından, kolejlerden ehliyetli olmaları şarttı. Cemaatler tarafından açılmış okullar için ruhani

⁷² MHT, madde 7.

⁷³ MHT, madde 14.

⁷⁴ MHT, madde 24.

⁷⁵ MHT, madde 38.

⁷⁶ MHT, madde 39.

⁷⁷ MHT, madde 40.

⁷⁸ MHT, madde 8.

reisleri tarafından verilen ve maarif idarelerince onaylanmış ehliyetler yeterliydi.⁷⁹ Taliye okulları eğitim kadrosunun yüksek okul mezunu olması mecburiyeti getirilmişti. Cemaatler için ruhani reisler, yabancılar için Osmanlı şehbenderhanelerinden tasdikli, diploma ve ehliyet göstermeleri şarttı.⁸⁰ Ticaret, ziraat ve sanat okullarında öğretmenlik yapacaklardan ayrıca eğitim verecekleri koldan mezun olmaları şart koşulmuştur.⁸¹ Özel okulların eğitim kadrosunda görev yapanların sâri hastalıklar yanında, eğitimi engelleyecek derecede konuşma rahatsızlığının olmaması gerekliydi.⁸² Bu madde eğitim kalitesinin artırılması ve denetimin sağlanması için alınan bir önlemdir. Daha önceki süreçte uygulama buna benzerdir.

1.1.2.4.10. Özel Okul Açılacak Yerlerde Aranılan Şartlar

Okul binaları sağlık şartlarına uygun olacak, öğrencilerin ahlak ve sıhhatini bozabilecek mahallere 100 metre uzak mesafede olması gerekliydi.⁸³

1.1.2.4.11. Özel Okul Açmak İçin Yapılacak İşlemler

Özel okulların açılması için ruhsat almak zorunluluğu getirilmişti. Bunun için kurucular dilekçe ile müracaat edeceklerdi. Okul tesis edecek olanlar dilekçelerini bizzat yetkililere verecekler ve dilekçede; kurucuya ait bilgiler, okulun derecesi, okulun nerede inşa edileceği, masraflarının nasıl karşılanacağı, okulun kız ya da erkek öğrenci için mi olacağı, okulun eğitim zamanı ve başvuru yapanın nüfus tezkiresi ve iyi hal kâğıdı bulunacaktır.

Dilekçe ve ek bilgiler maarif idaresi, idare meclisi tarafından uygun görüldüğü takdirde, ruhsat vali veya mutasarrıf tarafından tasdikle başvuru teslim olunacaktı. Kurucusu yabancı olan okullara ait dilekçeler Maarif Nezareti'nce gerekçe gösterilmeden ret edilebilirdi. Kabul gören dilekçeler, mahallinden yapılan araştırmadan sonra uygun görülür ise ruhsat işlemleri için Maarif Nezareti tarafından emir verilirdi.⁸⁴ Bu madde bu talimatnamede en önemli maddelerden biridir. Yabancı okulların gerekçe gösterilmeden ret edebilmesi denetimin varlığı son noktadır.

⁷⁹ MHT, madde 25.

⁸⁰ MHT, madde 26.

⁸¹ MHT, madde 27.

⁸² MHT, madde 28.

⁸³ MHT, madde 9.

⁸⁴ MHT, madde 11.

1.1.2.4.12. Özel Okullardan Ruhsat Almak İçin İstenen Belgeler

Kurucular ruhsat aldıktan sonra okul idaresini üstlenip üstlenmeyeceklerini, bir başka mesul müdür tayin ettikleri takdirde gerekli bilgileri yetkililere bir beyanname ile bildirerek öyle eğitime başlayabilirdi. Eğitime başlayacak olan okulun beyannamesine; okul yapılacak binanın sıhhat açısından elverişli olduğuna dair doktor ve mimar raporu, okulda istihdam edilecek öğretmenlerin kimler olacağı, okulun ders programı, okutulacak ders kitapları hakkında bilgi ve Türkçe'den başka dilde eğitim yapacak olan okulda ders kitaplarının birer nüshasını ilavesi gerekiyordu. Bu evraklar üzerinde yapılan inceleme sonucunda okula ruhsat verilirdi.⁸⁵ Bu süreç uzun zamandır uygulanmaktaydı. Ancak bu maddeyle artık özel okul açma ve ruhsat alabilme oldukça zor bir sürece girmiştir.

1.1.2.4.13. Verilen Ruhsatların İptal Edilme Şartları

Eğitime başlamasına ruhsat verilen özel okulun iki sene zarfında mazeretsiz eğitime başlamaz ise ruhsatı iptal edilirdi.⁸⁶

1.1.2.4.14. Özel Okul Ruhsatı Alabilecek Kişiler

Cemaat, cemiyet ve şirketler tarafından açılan okullarda manevi şahıslar kurucu olabilirlerdi fakat ruhsat mesul müdür adına tanzim edilirdi.⁸⁷

1.1.2.4.15. Özel Okulların Yeniden Başvuru Yapmalarını Gerektiren Durumlar

Okullarda öğretmen, öğrenci, bina, nakil vesaire üzerinde yapılacak değişiklikler yetkili mercilere bildirilirdi.⁸⁸ Yeniden tayin olunacak müdür ve öğretmenler hakkında maarif idarelerine bilgi verilirdi.⁸⁹ Ruhsatnamesini kaybeden müessese önce gazetelere ilan verdikten sonra yenisi için müracaat edebilirdi.⁹⁰ Hiç değişmeden devam eden maddelerdendir. Bu maddede yenilik ruhsatnamenin kaybı için gazeteye ilan verilmesi olmuştur.

⁸⁵ MHT, madde 12.

⁸⁶ MHT, madde 13.

⁸⁷ MHT, madde 15.

⁸⁸ MHT, madde 20.

⁸⁹ MHT, madde 19.

⁹⁰ MHT, madde 21.

1.1.2.4.16. Yeniden Özel Okul İnşası ve Mevcut Okulun Genişletilmesi İçin Yapılacak İşlemler

Yeniden özel okul inşası veya mevcut okulun genişletilmesi için kurucusu vilayet makamına müracaat ederdi. Bu müracaatta dilekçeye; eski ruhsatın tarih ve numarası, inşaatın yapılacağı arazi hakkında bilgileri ve inşaat masrafının nereden temin edileceği yazılırdı. Ayrıca dilekçeye ek olarak; eski ruhsatın tasdikli sureti, okul arsasıyla binasının planları ve keşifnamesini ve okul yeri vakıf arazi veya devlet arazisi ise mukataa ve öşre rabt edildiğine dair ilmühaber eklenirdi.⁹¹ Adı geçen dilekçeler havale edildiği maarif idareleri tarafından uygun görülür ise Maarif Nezareti'ne bilgi verilirdi. Maarif Nezareti uygun görürse irade alınmak üzere Bâb-ı âliye arz edilirdi.⁹² Bu talimatnamenin diğer önemli değişikliklerinden biri de bu maddedir. Bu maddeyle Maarif Nezareti'nin kontrolü artmıştır. Maarif Nezareti'nin tercih hakkı kazanması önemli bir değişikliktir.

1.1.2.4.17. Özel Okullara Alınacak Öğrencinin Yaşı

Ana okullarına 3-7, iptidailerin birinci sınıflarına 7-10, tâli okulların birinci sınıflarına 12-16 yaşlarına kadar öğrenci kabul edilirdi.⁹³ Değişmeden aynı kalan uygulamadır.

1.1.2.4.18. Özel Okullara Öğrenci Kabulü

Diploma ve tasdikname ile müracaat eden öğrenci, sahip olduğu dereceye göre imtihanla kabul edilirdi. Diploma veya tasdikname ibraz etmeyenler, girmek istedikleri sınıfların altındaki sınıf derslerinden imtihan vermek şartıyla kabul olunurlardı. Gerek imtihanlar ve gerek öğrenci kayıt ve kabul imtihanları okul müdürlerinin idaresinde üç öğretmenden oluşan bir heyet vasıtasıyla yapılırdı.⁹⁴ Uzun zamandır aynı şekilde devam eden uygulamadır.

1.1.2.4.19. Özel Okullar Tarafından Yapılan Sınavlarda Uyulması Gereken Kurallar

Okul müdürleri umumi ve ikmal imtihanlarının icrasından en az on onbeş gün evvel imtihanlarla ilgili muameleyi maarif idarelerine ve maarif idaresi bulunmayan yerlerde en büyük mülkiye memurlarına verirlerdi. Bu imtihanlarda maarif idareleri

⁹¹ MHT, madde 22.

⁹² MHT, madde 23.

⁹³ MHT, madde 29.

⁹⁴ MHT, madde 30.

ve mahalli idareler tarafından müfettişler bulundurulabilirdi. Yüksek derecede bulunan özel okul öğrencilerinden mezuniyet imtihanlarını, muadil resmi okullarda vermeyenler Osmanlı Devleti'nde icrâ-yı sanat edemezler ve diplomaları tasdik olunmazdı.⁹⁵ Okul idarelerince umumi imtihan neticelerini ihtiva eden defter, iki nüsha olarak mahalli maarif idarelerine ve maarif idaresi olmayan yerlerde en büyük mülkiye memurlarına gönderilir. Maarif Müdüriyetince bunlar 15 gün içerisinde incelenip bir nüshası saklanıp diğer nüshası okul idarelerine gönderilirdi.⁹⁶

1.1.2.4.20. Özel Okul Diplomalarının Denkliği

Özel okullardan verilen diplomalar mahalli maarif idarelerine tasdik ettirilmez ise resmîyeti olmazdı. Eğitimi Türkçe dışında bir dil ile olan özel okullarda diplomalar iki sütun olarak hazırlanacak ve bir sütunu Türkçe diğer sütunu eğitim dili ile olmalıydı.⁹⁷

1.1.2.4.21. Özel Okullarda Askerlik Erteleme İşlemleri

Okul müdürleri, askerlik hizmetiyle mükellef öğretmen ve öğrencilerin isimlerini ders yılının ilk 3 aylık dönemde maarif idarelerine, maarif idaresi bulunmayan yerlerde mülkiye memurlarına bildirirlerdi. Adı geçen defterlerin verilmesinden sonra yeniden tayin olunan öğretmen ile naklen kabul edilen öğrencilerin vesikaları daha önce buldukları yer gösterilmiş bulunmak şartıyla tasdik olunurdu.⁹⁸

1.1.2.4.22. Özel Okulları Teftiş Edecek Müfettişlerin Yapacağı İşlemler

Özel okullar buldukları mahallerin en büyük mülkiye memurları, maarif müdür ve müfettişlerinin teftişine tabiydi. İptidâî derecesinde bulunanlar bunun dışında ilköğretim kanununda gösterilen yetkililer tarafından teftiş edilebilirdi.⁹⁹ Bütün özel okullar, okulun ruhsatlı olup olmadığı, öğretmenlerin gerekli şartları taşıyıp taşımadığı, programlara uygun hareket edilip edilmediği, sicil defterleri tutulup tutulmadığı, sağlık şartlarına dikkat edilip edilmediği, din ve mezheplere aykırı eğitim yapılıp yapılmadığı gibi konularda teftiş edilebilirdi.¹⁰⁰ Teftiş memur

⁹⁵ MHT, madde 31.

⁹⁶ MHT, madde 32.

⁹⁷ MHT, madde 34.

⁹⁸ MHT, madde 33.

⁹⁹ MHT, madde 10.

¹⁰⁰ MHT, madde 35.

olanlar her zaman okullara girebilirlerdi. Gördükleri eksiklikleri okul müdürüne ihtar edebilecekleri gibi bir rapor halinde yetkili mercilere bildirirlerdi.¹⁰¹

1.1.2.4.23. Özel Okulların Tutması Gereken Defter ve Cetveller

Özel okullarda öğrenciler hakkında künye defteri ve öğretmenler hakkında sicil defteri hazırlanırdı.¹⁰² Özel okullar her sene sonunda istatistik cetvellerini göndermek zorundaydı.¹⁰³ Ayrıca okullarda yapılacak mükâfat törenleri ile ilgili olarak yetkili mercilere 3 gün önce program 2 sütun halinde verilmesi gerekiyordu.¹⁰⁴ Uzun zamandır uygulanan yöntemdir. Farklılık mükâfat törenleri için 1 hafta önceden haber verilirken bu sürenin 3 gün önceye indirilmesidir.

1.1.2.4.24. Özel Okulların Kapatılma Şartları

Mevcut özel okullardan, Osmanlı tebaası tarafından açılmış olanlar henüz ruhsata bağlanmamış ise, talimatnamenin neşrinden itibaren 3 ay içerisinde ruhsat almak zorundaydılar. Yabancı olan şahıs, cemiyet ve şirketler tarafından açılmış ve kapitülasyonların lağvı ile tamim olunan talimatname dairesinde hareket etmemiş olanlar da 3 ay içerisinde ruhsat almaya veya fermanlarını tescil ettirmeye mecburdular. Aksi takdirde 129. madde ve yukarıda bahsedilen talimata göre okulları kapatılırdı.¹⁰⁵ Nizamlara aykırı hareketlerinden dolayı bir okulun geçici olarak kapatılmasına vali tarafından karar verilirdi. Bu karara 15 gün içinde itiraz edilebilirdi. Bu itiraz Maarif Nezareti'ne gönderilmek üzere mahalli hükümete verilir ve itiraz maarif meclisinde görüşülürdü.¹⁰⁶ Bir okulun geçici veya sürekli kapatılması halinde, yatılı öğrencisi var ise velilerine teslim kadar okulda iâşe edilmesi şarttı.¹⁰⁷ Önemli değişikliklerden biri de bu maddedir. Eskiden bir ya da iki yıl beklenirken üç ay gibi kısa bir süre verilmesi denetim ve kontrolü hızlı bir şekilde sağlama amacını göstermektedir.

¹⁰¹ MHT, madde 36.

¹⁰² MHT, madde 43.

¹⁰³ MHT, madde 44.

¹⁰⁴ MHT, madde 45.

¹⁰⁵ MHT, madde 46.

¹⁰⁶ MHT, madde 41.

¹⁰⁷ MHT, madde 42.

46 maddelik bu talimatname ile 129. madde genişletilerek hem yerli hem yabancı okullar kontrol altına alınmıştır. Yeni özel okul kurmak çok zorlaşmıştır. Eski okullara üç ay gibi kısa süre verilmesi ve bu sürede şartları sağlamayan özel okullar kapatılmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında düşman devletlere ait birçok okula el koymuştur. Ancak Osmanlı Devleti savaştan mağlup çıktığı için bu talimatnameyi uygulayamamıştır.

Bu durum I. Dünya Harbi İtilaf Devletleri Raporu'na şöyle yansımıştır. “İttihâd ve Terakki döneminin eğitim idareleri suçludur. Çünkü eğitimi millileştirmiş, yabancıların dini ve eğitim müesseselerine zarar vermiş ve kiliselere el koymuşlardır”.¹⁰⁸

İncelenen 1873-1922 yılları arasında yabancı ve gayrimüslim okulların denetimi, 22 Eylül 1915 tarihli Özel Okullar Talimatnamesi ile çok özel şartlarda sağlanmış ancak uygulanamamıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde yabancı ve gayrimüslim okulların denetimi 1915 tarihli Özel Okullar Talimatnamesi, bazı karar, tamim ve emirlerle desteklenerek sağlanmıştır. Hatta 1965 yılında yürürlüğe konan 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu'nun yayımına kadar geçen 50 yıllık sürede özel okullarla ilgili uygulamaların temel yasası gibi kabul görmüştür.

1.1.3. Müslim Özel Mektepleri'ne Duyulan İhtiyaç

Tanzimat Dönemi'nde 1873 yılında Darüşşafaka'nın eğitime başlamış olduğu tarihe kadar İstanbul'da Müslim Özel Mektebi kurulmuş olduğunu gösteren bir belge bulunamamıştır.¹⁰⁹ Bu durum hakkında iki fikir ortaya sürülmüştür. İlki “Türk-İslam unsurunun her şeyi devletten beklediği” şeklindedir.¹¹⁰

¹⁰⁸ Halil Aytekin, **İttihâd ve Terakî Dönemi Eğitim Yönetimi**, Ankara, 1991.s. 264.

¹⁰⁹ Yaptığımız detaylı araştırmamız ve dosya usulü arşiv taramamız sonucunda 1873 öncesinde kurulmuş olan Müslim Özel Mektebi bulunduğu dair bir belgeye rastlanılmamıştır. Bu konuda ayrıca Songül Keçeci Kurt, **Osmanlı Devleti'nde Müslim Özel Mektepleri, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2011. “Tanzîmât Dönemi'nde (1839-1876) özel okullar açılmış olsa da bunlar çok nitelikli ve uzun ömürlü olmamıştır. Ancak II. Abdülhamid Dönemi'nden itibaren Türklerin büyük zorluklarla açmış oldukları Müslim Özel Mektepleri bulunmaktadır”** demektedir. Bu ifade tamamen hatalıdır. Abdülaziz Döneminde 29 Haziran 1873 tarihinde derslere başlayan Darüşşafaka Mektebi ilk Müslim Özel Mektebi'dir. Yaptığımız incelemede 1873'ten başlayarak yıllara göre periyodik olarak Müslim Özel Mektepleri'nin açıldığı ve arttığı görülmektedir. Ayrıca Darüşşafaka'dan önce açılmış Müslim Özel Mektebi var mıydı ki çok nitelikli ve uzun ömürlü olsun? Ayrıca mevcut olanların da salnamelerde geçmeyince kapatılmasıyla çok nitelikli ve uzun ömürlü olması engellenmiştir. İncelenen süreçte aksine nitelikli ve kalıcı işler yapan Müslim Özel Mektebi sayısı oldukça fazladır.

¹¹⁰ Ergin, **a.g.e.**, s.508.

Diğeri ise “Tanzimat Dönemi’nde Türklerin paralı özel okul açmamlarının asıl sebebi, yeni ortaya çıkan, ticari amaçlı yani para kazanmak için okul açma düşüncesini yadırgamaları” şeklindedir.¹¹¹ Bu süreçte Türkler tarafından özel okul açılmamış olması, bu özel okulları kuracak ve gelişimini sağlayacak para ve sermayenin olmamasının yanında bu batılı modelde okulları talep eden bir halk kitlesinin olmamasından kaynaklanmaktadır.

1873 yılından sonra Müslim Özel Mektepleri’nin ortaya çıkmasında en önemli etken halkın eğitim alma arzusu olmuştur. Bu arzuyu sağlayan en önemli etken gayrimüslim ve yabancı okullarda görülen eğitimidir. Gayrimüslim ve yabancı okulların Türk Eğitim sistemine olumlu katkısı eğitimin ne kadar önemli olduğunu göstermeleri ve Osmanlı Devleti’ni batılı eğitim kurumları kurmak zorunda bırakmaları olacaktır.¹¹² Bu anlamda değerlendirildiğinde bu hareket, Osmanlı Devleti’nde halkın isteğiyle ilk eğitim seferberliği denilmesi pek yanlış olmayacaktır. Gayrimüslim ve yabancı okulların siyasi olarak ayrılıkları tamamen körüklediği ve kendi kimliklerini yaratmaya çalıştıkları bu dönemde eğitime ayrılmış bütçe ile yeni okulların açılmayacağı görülmektedir. Yabancı ve gayrimüslim okullarındaki eğitimi gören halkında böyle batılı modelde eğitim almak istemesine neden olmuştur.

Halkın maarif hakkındaki rağbetinin arttığı bir dönemde resmi mekteplerin kapasiteleri öğrenci mevcutlarını almada yetersiz kaldığı ve devletin yeni mektepler açacak bütçesi olmadığından, II. Abdülhamit Dönemi’nde 1869 Nizamnamesi şartlarına uygun olarak Müslim Özel Mektepleri açılmaya başlanılmıştır. Böylece eğitim devletin işi ve sadece devletten beklenen bir hizmet olmaktan çıkmıştır. Bu süreçte şu gözden kaçırılmamalıdır. Müslim Özel Mektepleri’nin açılmasında II. Abdülhamit’in teşvik etmesi önemli rol oynamıştır.¹¹³

¹¹¹ Akyüz, a.g.e., s.173.

¹¹² Bu konu hakkında bkz, İlknur Polat Haydaroglu, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar**, Ocak Yayınları, Ankara, 1993. Selçuk Akşin Somel, **Osmanlı’da eğitimin modernleşmesi (1839-1908)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

¹¹³ Bkz, **Leyli ve nehâri Şemsülmaarif Mektebi’nin talimat dahilisiyle ders cetvelidir**, Dersaadet, Mahmud Bey Matbaası, 1308/1891. Müdürü mektenin ifadesinde şöyle denilmektedir. **“Mektep en eski kurulan bir kaç mektepten biridir. Bugün ise her tarafta bir mektep bulunmaktadır. Bunun en büyük sebebi ise ahalinin maarif hakkındaki rağbetidir. Bunun sonucunda resmi mekteplerin kapasiteleri öğrenci mevcutlarını almada yetersiz kaldığı için bir çok Mekatib-i Hususi açılmasına padişah tarafından izin verilmiştir. Bunu ilk kabul edenlerden biride Şemsülmaarif Mektebi müessisi İzzetlü Abdi Kamil Efendi’dir.”**Şemsülmaarif Mektebi’nin talimat dahilisiyle ders cetveli mektep müdürünün ifadesi ve mektebin tanıtıldığı bir önsözle başlamaktadır. Şemsülmaarif Mektebi’ne girmek isteyenler başlığı altında, 3 maddeden oluşan kayıt ve kabul ve 12 maddeden oluşan ücret olmak üzere bu bölüm 15 maddedir. Heyeti İdare bölümü; 5 madde olan müdürün vazifesi ve 12 madde olan öğretmenlere mahsus talimatname ve mektebin ders

Ayrıca Müslim Özel Mektepleri sadece maddi kazanç sağlamak için açılmamıştır. Vatan evlatlarının yabancı ve gayrimüslim okullarında verilen eğitim sonucunda dini ve milli özellikleriyle ahlak ve terbiyelerini kaybetme tehlikesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

1.1.4. Müslim Özel Mektepleri'nin Amaçları ve Genel Özellikleri

Bu kısımda Müslim Özel Mektepleri'nin açılış amaçları ve genel özellikleri belirtilecektir. Bu değerlendirmeyi daha sağlam bir temele oturtmak için önce devletin Müslim Özel Mektepleri'nden beklentisinin ne olduğu ele alınacaktır. Ardından 1873-1908 ve 1909-1922 yılları arasındaki Müslim Özel Mektepleri'nin kuruluş amaçları doğrultusunda genel bir değerlendirilme yapılacaktır.

Bu kısma giriş yapmadan önce sormamız gereken soru devletin Müslim Özel Mektepleri'nden beklentisinin ne olduğudur. Bunun ortaya konması konunun aydınlatılması yönünde çok önemlidir. Bunun cevabını 19 Kasım 1894 tarihli tamiminden çıkartabiliriz. Maarif Nezareti'nin Müslim Özel Mektepleri'nden istekleri şöyledir. **“Kurân-ı Kerîm'in iyi okunmasına, akaid-i dîniyenin tedris ve telkinine önem verilmesi,** mektebin iptidâi kısmında asla yabancı dil okutturulmaması, hangi lisana ait olursa olsun ders verilen ve verilecek olan tüm kitap ve risalenin tüm mekteplerde olduğu gibi nezaretçe izinli ve onaylı bastırılmış kitaplardan olması, eserin maarifçe onaylandıktan ve resmi izin alındıktan sonra derslerde kullanılması, eğitimde ve idarede bulunan ve mektepte personel olan öğretmenlerin ve memurların ve hademelerin iyi hal sahibi ahlaktan ve ehliyet sahibi ve göreve uygun olmaları, çalışanların kötü bir sicilleri olmamaları ve **öğretmenlerin maariften izin alınmış ve 25 yaşından küçük olmaması,** öğretmenlerin öğrenciye anlatacağı ve yazarak vereceği dersler dahi daima kontrol edilerek **edeb ve ahlaka aykırı eğitimde bulundurulmaması,** öğrencinin asla dövülmemesi, diğer resmi ve özel okullarda olduğu gibi okulun temizlik ve sağlık koşullarına dikkat edilmesi, mektep içindeki bakkal tarafından satılan yiyecek ve içeceğin kontrol edilmesi, öğrencinin sağlığını kontrol etmek üzere mektep gelirinden uygun bir miktar verilerek okula bir doktor tayini ve bu doktorun haftada iki veya üç kere okullara gelmesi” istenmektedir.¹¹⁴

programı bulunmaktadır. Diğer bölümde 5 madde olan imtihanlar, 7 madde olan yatılı öğrenci talimatnamesi, 25 maddelik öğrenci nizamnamesinden ve mektebin neticelerinden oluşmaktadır.

¹¹⁴ **BOA.,MF.MKT.,** 239/57, (20 C.evvel 1312/19 Kasım 1894). **(EK-V)** Maarif-i Umumiyye Nezareti Mektubi Kalemî tarafından tüm Mekatib-i Hususiye Müdürlerine gönderilen yazı.

İncelenen dönemde devletin Müslim Özel Mektepleri'nden bazılarının **devlet hazinesine yük olmaksızın çocukların talim ve terbiyelerine çalışmakta olduğunun** farkında olması ayrıca önemlidir.¹¹⁵

1873-1908 yılları arasında faaliyet gösteren Müslim Özel Mektepleri'nin kuruluş kuruluş amaçları şunlardır. Darüşşafaka Mektebi “**yoksul ve yetim müslüman çocukların eğitim almasını sağlamak**” amacıyla kurulmuştur. **Mektebi Tefeyyüz**, öğrenciye fikir ve vicdan olacak bir terbiye-i esasiye vererek, itaate, intizama, nezafete (temizliğe), nezakete, iyi ahlaka, dini vazifeye ve çalışma gayretine alıştırmak amacındadır.¹¹⁶ **Numune-i İrfan Hamidi Mektebi**, evladı memleketin terbiye ve maneviyatlarına itina ile mülkümüze rıza-i ali vecihle nafi' (faydalı) ve haluk (iyi huylu, insaniyetli) adamlar yetiştirmek amacındadır.¹¹⁷

Darüttalim Mektebi, bilhassa Arapçayı Türklere öğretmek bu sayede Osmanlıca'yı ilerletmek ve Türklere Arapça öğretmeyi kolaylaştırmak amacındadır.¹¹⁸ **Darütedris Mektebi**, Elhacı İbrahim Efendi'nin Arapça öğretmek Osmanlıca'yı ilerletmek amacıyla kurulmuştur. Eğitim hususunda da Elhacı İbrahim Efendi'nin izinden gitmektedir.¹¹⁹ **Darütedris Mektebi** Edebiyat-ı Arabiye ve ulûm-i dîniyye aliyye tedris olunmak üzere kurulmuştur.¹²⁰

Bürhan-ı Terakki Mektebi, Abdah Agah Efendi tarafından devlet ve milletine bir hizmette bulunmak emeliyle kurulmuştur.¹²¹ **Fenni Mimari Mektebi**, mimariyi bilen insanlar yetiştirerek Avrupa mimarlarına müracaattan vazgeçilmesi amacıyla açılmıştır.¹²²

Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi, mülki ve askeri idadilere öğrenci yetiştirmek amacındadır.¹²³ **Dârü'l-irfan Mektebi**, mülki ve askeri idadi mekteplerine öğrenci yetiştirmek üzere kurulmuştur. Daha sonra ilave edilecek yabancı lisanların

¹¹⁵ BOA., ŞD., 221/35, (22 Safer 1324/17 Nisan 1906).

¹¹⁶ **Leyli ve nehâri Mekteb-i Tefeyyüz**, Bedrosyan Matbaası, İstanbul, 1329/1913. Adres: İstanbul – Beyazıt – Mekteb-i Tefeyyüz Telefon Numrosu: 1118. Önsöz.

¹¹⁷ **Leyli ve nehâri rüşdî ve iptidâi ve zükûr ve inâs Numune-i İrfan Hamidi Mektebi**, Sene-i Hicriye 1325 Sene-i Maliye 1323/1907, Cihan Matbaası, İstanbul, s: 4. Kuruluş amacı.

¹¹⁸ Ergin, a.g.e., s. 956-958

¹¹⁹ BOA., Y.PRK.MF., 2/95, (29 Zilhicce 1310/14 Temmuz 1893). Darütedris Mektebi açılış nutku.

¹²⁰ BOA., MF.MKT., 812/65, (15 Şaban 1322/25 Ekim 1904).

¹²¹ BOA., MF.MKT., 529/22, (6 C.ahir 1318/1 Ekim 1900).

¹²² BOA., BEO., 531/39815, (12 C.evvel 1312/11 Kasım 1894).

¹²³ **Zükûr ve inâsa mahsus Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi**, Üsküdar “Açık Türbe” Talimâtname-i Umûmî, 1319/1903, 40 sayfa. Talimatname; tedrisat, müfredat programı, ücret-i tedrisiye, kayıt ve kabul şartları, öğrencinin vazifeleri, bir senelik mesai cetveli, mükâfat, mücâzât, heyeti idare ve talimiyenin görevleri olmak üzere sekiz bölümdür.

ilavesiyle öğrencinin yabancı okullara devam külfetinden kurtarılması gayesindedir.¹²⁴ **Maşrik-i Füyuzat Mektebi**, mülki ve askeri idadi mekteplerine öğrenci yetiştirmek amacıyla açılmıştır.¹²⁵ Bu amaçlarının birçoğunda müslüman çocukların iyi terbiye, dini ahlak prensibi içinde yetiştirme gayreti, Arapçayı öğrenerek Türkçeyi daha rahat anlama, yabancı okullarla rekabet ve onlara ihtiyaç kalmaması kavramı yani dönemin eğitim felsefesi olan “**ahlaklı bir nesil yetiştirme ideali**” açık olarak görülmektedir.

1908-1922 yılları arasında faaliyet gösteren Müslim Özel Mektepleri'nin kuruluş amaçları şunlardır. **Afitab-ı Maarif Mektebi**, “vazifelerini bilip her gün düzenli olarak derslerini öğrenen ve iyi ahlak ile yetişerek vatana ve millete hizmet edebilecek hakiki bir insan olmaya çalışan bireyler” yetiştirmektir.¹²⁶ **Ravza-i Terakki Mektebi**, “dönemin her türlü zorluğuna rağmen vatan evlatlarının terbiyesine hizmet etmek amacıyla” kurulmuştur.¹²⁷ **Kenzülmaarif Mektebi**, “vatan evlatlarına hizmet etmek için” kurulmuştur.¹²⁸ **Nişantaşı Feyzi Hürriyet Mektebi**, “Mezun olduğumuz zamandan şimdiye kadar sayesinde eğitim aldığımız vatanımıza maarif alanında da hizmet etmek arzusuyla” açılmıştır.¹²⁹ **Rehber-i Terakki Mektebi**, “milli saadet eğitimin gelişmesiyle olabilir. Rehber-i Terakki Mektebi vatana ve millete eğitim alanında hizmet etmek” amacıyla kurulmuştur.¹³⁰

Menbâülirfan Mektebi, “vatan evlatlarını cins ve mezhep olarak ayırt etmeden hürriyet devrinde meşrutiyet nimetine uygun şekilde talim ve terbiyelerine hizmet etmektir”.¹³¹ **Osmanlı Bedreka-i Tefeyyüz Mektebi**, Beykoz Osmanlı Terakki Kulübü himayesinde “evladı vataniyenin talim ve terbiyesine hizmet etmek üzere”

¹²⁴ **Dârü'l-irfan Mektebi'nin resm-i tevzi-i mükâfat cetvelidir.** Kadıköy'nde Belediye Cadde-i Kebirinde Vâki Konakda Leylî - Neharî, Zükür-İnâs İptidâi ve Rüşdî Dârü'l-irfan Mektebinin Resm-i Tevzi-i Mükâfat Cetvelidir. Sene-i Dersiyeye 1317-1318/1901-1902, Hanımlara Mahsûs Gazete Matbaası, İstanbul, **1318/1902**, s.24. Cetvelde öncelikle mektepte okutulan dersler, heyeti talimiye, iptidâi ve rüşdiye ve inâs kısmı ders programı verilmiştir. **Dârü'l-irfan Mektebi Talimatı**, 28 maddeden oluşmaktadır. İlk on madde kayıt kabul ve ders ücreti hakkındadır. 10-15. maddeler dersin işlenişi, 16-19. maddeler mükafat ve mücazat ve 20-28 maddeler diğer konuları içermektedir. s.3-4.

¹²⁵ **BOA., MF.HUS.**, 1/106, (9 C.evvel 1325/20 Haziran 1907).

¹²⁶ **Beşiktaş Afıtab-ı Maarif Mektebi, Afıtab-ı Maarif Mektebi Talimâtname ve Nizamnâmesi**, Cihan Matbaası, İstanbul, 1326/1910. Madde: 69. Talimatname iki kısımdan oluşmaktadır. 22 maddeden oluşan ilk kısım çocuk velilerine ve 69 maddeden oluşan ikinci bölüm öğrenciler hakkındadır. İkinci bölümün ilk 35 maddesi öğrencilerin vazifeleri, 36-49 maddeler mükafatlar, 50-57 maddeler mücazatlar ve 58-69 maddelerde imtihanlar hakkında bilgi vermektedir.

¹²⁷ **BOA., MF.HUS.**, 10/63, (7 Şubat 1325/20 Şubat 1910).

¹²⁸ **BOA., MF.HUS.**, 7/79, (7 C.ahir 1328/16 Haziran 1910). İbrahim Rıfat Efendi bütün mal ve naktini bu uğurda feda ettiğini belirtmiştir.

¹²⁹ **BOA., MF.HUS.**, 4/41, (25 Muharrem 1328/6 Şubat 1910).

¹³⁰ **BOA., MF.HUS.**, 14/6, (11 Şaban 1329/7 Ağustos 1911).

¹³¹ **BOA., ZB.**, **330/42**, (17 Muharrem 1327/8 Şubat 1909). Mektebi tesis ve küşadındaki maksadımız.

kurulmuştur.¹³² **İttihâd-ı Anasır Mektebi**, Kasımpaşa Osmanlı İttihâd ve Terakki Kulübü himayesinde “Meşrutiyet Devri’nde çocukların yeni tarzda eğitim alması için” kurulmuştur.¹³³

Musiki-i Osmani Mektebi, özel bir mektep kurarak musikiyi yayma ve duyurma yoluyla musiki-i milliyeye hizmet etmektir. Böylece Osmanlı musikisinin ilerlemesine ve geliştirilmesine katkı sağlamak amaçlanmıştır.¹³⁴

Rehber-i İttihâd-ı Osmani Mektebi, “işlerini görüp neticelendiren ihtiyaçlarına gücü yeten; herhangi mevkide olursa olsun hayatın bütün zorlukları karşısında acizlik etmeyecek, lazım olan bilgiye sahip ve donanımlı gençler yetiştirmektir. Mektep, öğrencisine ciddi ve metin bir terbiye-i İslamiyye vermek ve onlara hissiyatı milliye ve vataniyye temennîye ve inkişâf ettirmek hususuna önem verir. Öğrencinin ruhani isteklerine özen göstererek, en sağlam terbiye-i ahlâkiyyeyi en ciddi fikriye ile mizâc haline getirmesin ve birleştirmesine gayret etmektedir”.¹³⁵ Bu amaçlarının birçoğunda müslüman çocukların iyi bir ahlakla yetişmesi yanında, hürriyet ve meşrutiyet kavramlarının farkında olan, vatanını ve milletini seven ona hizmet edecek ve gelişmesini sağlayacak, donanımlı bireyler yetiştirmek kavramı yani dönemin eğitim felsefesi olan “**ahlaklı, donanımlı, vatan ve milletini seven ve ona hizmet eden bir nesil yetiştirme ideali**” açık olarak görülmektedir.

1.1.5. İstanbul’daki Müslim Özel Mektepleri’nin Sayıları

Bu kısımda İstanbul’da ki Müslim Özel Mektepleri’nin sayıları ele alınacaktır. Bugüne kadar kaynaklarda Müslim Özel Mektepleri’ne sadece devlet ve maarif salnamelerinde ya da Maarif Nezareti tarafından yapılan diğer istatistiklerde kayıtlı olduğu kadarı verilmiştir. Genel olarak Osman Nuri Ergin’in Türk Maarif Tarihi’nde verdiği sayılar üzerinden ya da diğer çalışmalarda bu konu üzerinde araştırma yapılmadan bu sayısal veriler aynen kullanılmıştır.

¹³² BOA., MF.HUS., 16/71, (1 C.ahir 1328/11 Haziran 1910).

¹³³ BOA., MF.HUS., 11/73, (6 Haziran 1326/19 Haziran 1910). Mektebin kuruluş amacı.

¹³⁴ BOA.,BEO., 3685/276358, (23 Zilhicce 1327/5 Ocak 1910). BOA., İ.TAL., 464/44, (2 R.ahir 1328/14 Mart 1910).

¹³⁵ Rehber-i İttihâd-ı Osmani Mektebi tarifnamesi, İstanbul, Tarihsiz. Mektebin maksadı.

İstanbul'da ki Müslim Özel Mektepleri'nin sayıları 1310-1311/1894-1895 yılı Maarif Nezareti İstatistiğinde 20 olarak verilmiştir.¹³⁶ 1311-1312/1895-1896 yılı Maarif Nezareti İstatistiğinde bu sayı yine 20'dir.¹³⁷ 1316-1321/1898-1903 yıllarını kapsayan Maarif-i Umumiye Nezareti Salnamelerinde Müslim Özel Mektebi sayısı 28 olarak verilmiştir.¹³⁸

¹³⁶ Mehmet Ö. Alkan, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924/Education Statistics in Modernization from the Tanzimat to the Republic 1839-1924**, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2000. Maârif Nezareti, **Maarif-i Umumiye Nezaret-i Celilesi İdaresinde Bulunan Mekatib-i İptidâiye, Rüşdiye, İdâdîye, Aliye ile Mekatib-i Hususiye ve Ecnebiyenin ve Dersaadette Tahriri İcra Kılınan ve Taşrada Mevcut Bulunan Kütüphanelerin İstatistiki (1310-1311/1894-1895) Sene-i Dersiyye-i Maliyesine Mahsustur**, Dersaadet, Matbaa-i Osmani. (EK-VI) Bu istatistin çevirisi Mehmet Ö. Alkan tarafından yapılmıştır. 63. ve 64. sayfasında **Dersadet'te kain Mekatib-i Hususiye İslamiye** verilmiştir. Bu çeviride 3. okul olan **Rehber-i Marifet** yanlışlıkla Rehber-i Saadet olarak verilmiştir. Ayrıca 1895-1896 ders yılına kalan toplam öğrenci sayısı eksik olarak 483 olarak çıkmış bu sayıda **4833** olacaktır. 58 sayfadan ibaret olan bu istatistin 21. sayfasında **1310-1311/1894-1895 Dersadet'te kain Mekatib-i Hususiye İslamiye** sayıları verilmiştir. 20 okulda 1895-1896 öğretim yılına kalan toplam öğrenci sayısı 46 gayrimüslim ve 4787 müslüman olmak üzere toplam **4883'tür**. Okulda toplam **346** öğretmen hizmet vermektedir.

¹³⁷ Maârif Nezareti, **Maarif-i Umumiye Nezaret-i Celilesi İdaresinde Bulunan Mekatib-i İptidâiye, Rüşdiye, İdâdîye, Aliye ile Mekatib-i Hususiye ve Ecnebiyenin ve Dersaadette Tahriri İcra Kılınan ve Taşrada Mevcut Bulunan Kütüphanelerin İstatistiki (1311-1312/1895-1896) Sene-i Dersiyye-i Maliyesine Mahsustur**, Darülhilafetülaliye: Matbaa-i Amire, 1318. (EK-VII) 60 sayfadan ibaret olan bu istatistin 21. sayfasında **1311-1312/1895-1896 Dersadet'te kain Mekatib-i Hususiye İslamiye** sayıları verilmiştir. 20 okulda 1896-1897 öğretim yılına kalan toplam öğrenci sayısı 36 gayrimüslim ve 3758 müslüman olmak üzere toplam **3794'tür**. Okulda toplam **323** öğretmen hizmet vermektedir. Bu istatikte Numune-i Terakki Mektebi kapandığı için bulunmamaktadır. Bu tarihte Mekteb-i Tefeyyüz açılmıştır.

¹³⁸ **Sâlnâme-i Nezâreti Maarif-i Umumiye**, Birinci sene, 1316 sene-i hicriyesine mahsustur. Darülhilafetülaliye: Matbaa-i Amire, **1316 /1900**, s.1257. Bu sâlnâmenin 681-702 sayfaları arası Dersaadet'te Mekatib-i Hususiye (İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri) başlığı altında mekteplerin ders programları, eğitim kadrosu ve öğrenci sayıları hakkında bilgi verilmiştir. Burada verilen istatistik değerleri 1313-1314/1898 Eğitim Öğretim yılına aittir. **Sâlnâme-i Nezâreti Maarif-i Umumiye**, İkinci sene, 1317 sene-i hicriyesine mahsustur. Darülhilafetülaliye: Matbaa-i Amire, **1317/1901**, s.1496. Bu sâlnâmenin 763-791 sayfaları arası Dersaadet'te Mekatib-i Hususiye (İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri) hakkındadır. Burada verilen istatistik değerleri 1314-1315/1899 Eğitim Öğretim yılına aittir. **Sâlnâme-i Nezâreti Maarif-i Umumiye**, Üçüncü sene, 1318 sene-i hicriyesine mahsustur. Darülhilafetülaliye: Matbaa-i Amire, **1318/1902**, s. 1179. Bu sâlnâmenin 839-864 sayfaları arası Dersaadet'te Mekatib-i Hususiye (İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri) hakkındadır. Burada verilen istatistikler 1315-1316/1900 Eğitim Öğretim yılına aittir. **Sâlnâme-i Nezâreti Maarif-i Umumiye**, Üçüncü sene, 1318 sene-i hicriyesine mahsustur. Darülhilafetülaliye: Matbaa-i Amire, **1318/1902**, s. 1179. Bu sâlnâmenin 839-864 sayfaları arası Dersaadet'te Mekatib-i Hususiye (İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri) hakkındadır. Burada verilen istatistik değerleri 1315-1316/1900 Eğitim Öğretim yılına aittir. **Sâlnâme-i Nezâreti Maarif-i Umumiye**, Dördüncü sene, 1319 sene-i hicriyesine mahsustur. Darülhilafetülaliye: Matbaa-i Amire, **1319/1903**, s. 985. Bu sâlnâmenin 181-207 sayfaları arası Dersaadet'te Mekatib-i Hususiye (İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri) hakkındadır. Burada verilen istatistik değerlerinin 1316-1317/1901 Eğitim Öğretim yılına aittir. **Sâlnâme-i Nezâreti Maarif-i Umumiye**, Altıncı sene, 1321 sene-i hicriyesine mahsustur. Dersaadet: Alem Matbaası, **1321/1905**, s.740. Bu sâlnâmenin 182-206 sayfaları arası Dersaadet'te Mekatib-i Hususiye (İstanbul'da ki Müslim Özel mektepleri) hakkındadır. Burada verilen istatistik değerlerinin 1318-1319/1902-1903 Eğitim Öğretim yılına aittir.

Osman Nuri Ergin “1310/1894’ten sonra Devlet salnamesinin artık hususi mekteplerden bahsetmediğini görüyoruz ve Meşrutiyet’in İlan’ına kadar İstanbul’da ki Müslim Özel Mektepleri’nin sayılarının en fazla 28-30 olduğunu” söylemektedir.¹³⁹ Bu bakımdan Osman Nuri Ergin’in 1327/1909 Devlet salnamesini görmediği anlaşılmaktadır. 1327 Devlet salnamesine göre İstanbul’da 16’sı erkek, 8’i kız ve 15’i muhtelit (karma) olmak üzere toplam 39 Müslim Özel Rüşdiye Mektebi vardır.¹⁴⁰

Tüm bu istatistikler, İstanbul’daki Müslim Özel Mektepleri ile ilgili açık ve dosya usulü arşiv vesikaları ve diğer birinci el kaynaklar teyit edilmediği için eksik, yanlış ve yetersiz kalmıştır. Yaptığımız araştırma sonucunda İstanbul’daki Müslim Özel Mektepleri’nin doğru olan sayıları şöyledir. Müslim Özel Mektepleri’nin sayısı **1893 yılında 22’dir. 1901 yılında 34’tür. 1903 yılında 36’dır. 1905 yılında 45’tir. 1908 yılında 49’dur. 1908 yılında 52’ye, 1909 yılında 56’ya, 1910-1911 yılında 63’e yükselmiştir. Ancak bu sayı 1912 yılında 54’e ve 1913 yılında 46’ya düşmüştür.**

Bu değerlendirmeye 1908-1913 yılları arasında resmi izinle açılmış adları bilinen ancak faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olmadığımız ve İttihad ve Terakki Şube’lerince açılan Müslim Özel Mektepleri ilave edilmemiştir. Bu kısma bu kadar önem verilmesinin sebebi eski bilgilerin yerine geçmesi gereken yeni bulgular olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁴¹

Devlet ve Maarif Salnameleri verileri ya da Maarif Nezareti tarafından yapılan diğer istatistiklerde ile dönemin kayıtları arasında farklılıklar olmasının sebepleri olarak şunları söyleyebiliriz. Öncelikle bu yıllıklar hazırlanırken okulların hazırlamış oldukları her türlü bilgiyi kapsayan cetvellerini Maarif İstatistik Dairesi’ne göndermeleri gerekmektedir. Bu süreçte okul resmi izinli olarak açılmış olsa da o yılki cetvelini göndermemişse salnamelerde adı geçmemektedir. Ancak birçok nedenden dolayı bu cetveller yıllıkların hazırlandığı zamana yetişmemiş olabiliyordu. Bunda personel eksikliği sebebiyle yazımının yapılamaması, okul

¹³⁹ Ergin, **a.g.e.**, c.3, s.762-763 ve c:5 s.941.

¹⁴⁰ Bayram Kodaman, **a.g.e.**, s.98-101. Ayrıca bakınız **1327/1909 Devlet Salnamesi**, İstanbul’daki Rüşdiye Mektepleri, s.360-363.

¹⁴¹ Bkz, II. Bölüm **İstanbul’daki Müslim Özel Mektepleri Listesi (1873-1922)** verileri. Bu değerlendirmeye ilk Müslim Özel Mektebi olan Darüşşafaka eklenmiştir. Darüşşafa ile ilgili bilgiler salname ve istatistiklerde hep ayrı olarak verilmiştir. Darüşşafaka her zaman Müslim Özel Mektepleri içinde statü ve konumu olarak ayrıcalıklı görülmüştür.

müdürlükleri tarafından cetvellerinin hazırlanmamış olması ya da istenilen zamanda gönderilememiş olmaları önemli etkenlerdi.

Bu cetvellerin hazırlanmaması sonucunda bir ceza yükümlülüğü olsa da tespit edilen uygulama örneğinin olmaması bu işin daha çok kontrol amaçlı ve gelenek olduğu için yapılmakta olduğunu göstermektedir. Ayrıca dosyalar ya da zarflar içindeki cetvelleri elle tek tek hazırlamak oldukça emek ve zaman alan zor bir iştir. Bu kapsamlı işlemde, çok az ve alanında yetersiz personelle hata ve eksiklikler olabilme riskini daima unutmamak gerekir. Bunun için Devlet ve Maarif Salnameleri yol göstermek için önemli kaynaklardır. Ancak dönemin diğer kayıtlarıyla sağlamaları yapılmalıdır. Yoksa elde edilen verilerle yanlış değerlendirmeler yapılmasına neden olurlar.

Tablo 6.1. 1893 Yılındaki Müslim Özel Mektepleri

1.Darüşşafaka Mektebi	29 Haziran 1873	2.Şemsülmaarif Mektebi	1292/1876
3.Mektebi Osmani	13 Eylül 1877	4.Halile-yi Mahmudiyye Mektebi	1296/1880
5.Darülfeyzi Hamidi Mektebi	1298/1882	6.Mektebi Hamidi	1298/1882
7.Darüttalim Mektebi	1299/1883	8.Medrese-i Edebiye	1300/1884
9.Numune-i Terakki Mektebi	1300/1884	10.Meşrik-i Füyuzat Mektebi	1300/1884
11.Darüttedris Mektebi	1302/1886	12.Hadikatül Maarif Mektebi	1304/1888
13.Teşvikiye Mektebi	1304/1888	14.Ravza-i Terakki Mektebi	1304/1888
15.Bürhan-ı Terakki Mektebi	12 Haziran 1889	16.Darüttahsil Mektebi	1305/1889
17.Envar-ı Terakki Mektebi	1305/1889?	18.Rehber-i Marifet Mektebi ve Şubesi	1306/1890
19.Şemsülmekâfîb Mektebi	1307/1891	20.Mizan-ı Terakki Mektebi	1308/1892
21.Darüledeb Mektebi	1308/1892	22.Hadika-i Marifet Mektebi	25 Eylül 1893

1893 yılında Müslim Özel Mektepleri'nin sayısı **22'dir**. Eski verilerde bu sayı 20'dir.¹⁴²

¹⁴² Bkz, II. Bölüm, İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri Listesi (1873-1922) verileri.

Tablo 1.2. 1901 Yılındaki Müslim Özel Mektepleri

1.Darüşşafaka Mektebi	29 Haziran 1873	2.Şemsülmaarif Mektebi	1292/1876
3.Mektebi Osmani	13 Eylül 1877	4.Halile-yi Mahmudiyye Mektebi	1296/1880
5.Darülfeyzi Hamidi Mektebi	1298/1882	6.Mektebi Hamidi	1298/1882
7.Medrese-i Edebiye	1300/1884	8.Meşrik-i Füyuzat Mektebi	1300/1884
9.Hadikatül Maarif Mektebi	1304/1888	10.Teşvikiye Mektebi	1304/1888
11.Ravza-i Terakki Mektebi	1304/1888	12.Bürhan-ı Terakki Mektebi	12 Haziran 1889
13.Darüttahsil Mektebi	1305/1889	14.Şemsülmekâfîb Mektebi	1307/1891
15.Mizan-ı Terakki Mektebi	1308/1892	16.Darüledeb Mektebi	1308/1892
17.Hadika-i Marifet Mektebi	25 Eylül 1893	18.Hadika-i İrfan Mektebi	1894
19.Füyuzat Mektebi	1895?	20.Rehber-i Tahsil Mektebi	31 Ağustos 1896
21.Mektebi Tefeyyüz	12 Eylül 1896	22.Celal Bey Kız Mektebi	1314/1898
23.Bidayet-i Tahsil Mektebi	1314/1898	24.Dârü'l-irfan Mektebi	4 Haziran 1898
25.Sahrayı Cedid Mektebi İptidâiyyesi	1315/1899	26.Necm-i Terakki Mektebi	1315/1899
27.Şule-i Terakki Mektebi	1316/1900	28.Kenzülmaarif	1316/1900
29.Altunizade Mektebi	1316/1900	30.Miratül Feyz Mektebi	8 Aralık 1900
31.Numune-i Tedris Mektebi	1317/1901	32.Darüilmi Vettalim Mektebi	1317/1901
33.Bedreka-i İrfan Mektebi	1317/1901	34.Darülfeyzi Kız Mektebi	15 Ekim 1901

Envar-ı Terakki Mektebi ve Fenni Mimari Mektebi kurulduktan sonra eğitim yapıp yapmadığı belli olmadığından 1894? yılında, Numune-i Terakki Mektebi 1897'de, Darütedris Mektebi 20 Aralık 1898'de, Rehber-i Marifet 1900 yılında, Asar-ı Terakki Mektebi ve Darüttalim Mektebi 1901 yılında kapanmış olduğundan bu sayı **34'tür.**¹⁴³ 1901 tarihinde eski verilerde bu sayı 28'dir.

¹⁴³ Bkz, II. Bölüm, İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri Listesi (1873-1922) verileri.

Tablo 1.3. 1903 Yılındaki Müslim Özel Mektepleri

1.Darüşşafaka Mektebi	29 Haziran 1873	2.Şemsülmaarif Mektebi	1292/1876
3.Mektebi Osmani	13 Eylül 1877	4.Halile-yi Mahmudiyye Mektebi	1296/1880
5.Darülfeyzi Hamidi Mektebi	1298/1882	6.Mektebi Hamidi	1298/1882
7.Medrese-i Edebiye	1300/1884	8.Meşrik-i Füyuzat Mektebi	1300/1884
9.Hadikatül Maarif Mektebi	1304/1888	10.Teşvikiye Mektebi	1304/1888
11.Ravza-i Terakki Mektebi	1304/1888	12.Bürhan-ı Terakki Mektebi	12 Haziran 1889
13.Darüttahsil Mektebi	1305/1889	14.Şemsülmekâfîb Mektebi	1307/1891
15.Mizan-ı Terakki Mektebi	1308/1892	16.Darüledeb Mektebi	1308/1892
17.Hadika-i Marifet Mektebi	25 Eylül 1893	18.Hadika-i İrfan Mektebi	1894
19.Füyuzat Mektebi	1895?	20.Rehber-i Tahsil Mektebi	31 Ağustos 1896
21.Mektebi Tefeyyüz	12 Eylül 1896	22.Celal Bey Kız Mektebi	1314/1898
23.Dârü'l-irfan Mektebi	4 Haziran 1898	24.Sahrayı Cedid Mektebi İptidâiyyesi	1315/1899
25.Necm-i Terakki Mektebi	1315/1899	26.Şule-i Terakki Mektebi	1316/1900
27.Kenzülmaarif	1316/1900	28.Altunizade Mektebi	1316/1900
29.Miratül Feyzi Hamidi Mektebi	8 Aralık 1900	30.Numune-i Tedris Mektebi	1317/1901
31.Darülilmi Vettalim Mektebi	1317/1901	32.Bedreka-i İrfan Mektebi	1317/1901
33.Darülfeyzi Kız Mektebi	15 Ekim 1901	34.Numune-i İrfan Mektebi	1319/1903
35.Maşrik-i Füyuzat Mektebi	14 Ağustos 1903	36.Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi	14 Ağustos 1903

1903 yılında Numune-i İrfan Mektebi, Maşrik-i Füyuzat Mektebi ve Füyuzatı Osmaniye Mektebi'nin kurulmasıyla ve Bidayet-i Tahsil Mektebi'nin 1902 yılında kapanmasıyla Müslim Özel Mektebi sayısı **36'dır**.¹⁴⁴ 1903 tarihinde eski verilerde bu sayı 28'dir.

¹⁴⁴ Bkz, II. Bölüm, İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri Listesi (1873-1922) verileri.

Tablo 1.4. 1905 Yılındaki Müslim Özel Mektepleri

1.Darüşşafaka Mektebi	29 Haziran 1873	2.Şemsülmaarif Mektebi	1292/1876
3.Mektebi Osmani	13 Eylül 1877	4.Halile-yi Mahmudiyye Mektebi	1296/1880
5.Darülfeyzi Hamidi Mektebi	1298/1882	6.Mektebi Hamidi	1298/1882
7.Medrese-i Edebiye	1300/1884	8.Hadikatül Maarif Mektebi	1304/1888
9.Teşviye Mektebi	1304/1888	10.Ravza-i Terakki Mektebi	1304/1888
11.Bürhan-ı Terakki Mektebi	12 Haziran 1889	12.Darüttahsil Mektebi	1305/1889
13.Şemsülmekâtib Mektebi	1307/1891	14.Darüledeb Mektebi	1308/1892
15.Hadika-i Marifet Mektebi	25 Eylül 1893	16.Hadika-i İrfan Mektebi	1894
17.Füyuzat Mektebi	1895?	18.Rehber-i Tahsil Mektebi	31 Ağustos 1896
19.Mektebi Tefeyyüz	12 Eylül 1896	20.Dârü'l-irfan Mektebi	4 Haziran 1898
21.Necm-i Terakki Mektebi	1315/1899	22.Şule-i Terakki Mektebi	1316/1900
23.Kenzülmaarif	1316/1900	24.Miratül Feyzi Hamidi Mektebi	8 Aralık 1900
25.Darüilmi Vettalim Mektebi	1317/1901	26.Bedreka-i İrfan Mektebi	1317/1901
27.Darülfeyzi Kız Mektebi	15 Ekim 1901	28.Numune-i İrfan Mektebi	1319/1903
29.Maşrik-i Füyuzat Mektebi	14 Ağustos 1903	30.Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi	14 Ağustos 1903
31.Menba-i Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi	1320/1904	32.Rahmani Füyuzat Mektebi	1320/1904
33.Neyyir-i Maarif Mektebi	1320/1904	34.Terakki Osmani Mektebi	1320/1904
35.Mekteb-i Saadet	21 Temmuz 1904	36.Ravza-i Edeb Mektebi	6 Ekim 1904
37.Darütedris Mektebi	25 Ekim 1904	38.Ravza-i Maarif Mektebi	1321/1905
39.Afitab-ı Maarif	1321/1905	40.Teali Maarif Mektebi	1321/1905
41.Ravza-i İrfan Mektebi	1321/1905	42.Gülşen-i Maarif Mektebi	2 Eylül 1905
43.Menba-i Tahsil Mektebi	2 Eylül 1905	44.Menbaülirfan Mektebi	2 Eylül 1905
45.Rehber-i Saadet Mektebi	14 Kasım 1905		

Mizan-ı Terakki Mektebi 4 Nisan 1904 tarihinde, Altunizade Mektebi, Meşrik-i Füyuzat Mektebi, Celal Bey Kız Mektebi, Sahrayı Cedid Mektebi İptidâiyyesi ve Numune-i Tedris Mektebi 1905 yılında kapanmıştır. 1904 ve 1905 yıllarında 15 yeni Müslim Özel Mektebi açılmıştır. Böylece 1905 yılının sonunda Müslim Özel Mektebi sayısı **45'tir**.¹⁴⁵ 1905 tarihinde eski verilerde bu sayı 28'dir.

¹⁴⁵ BOA.,BEO., 2953/221410, (15 Şevval 1324/2 Aralık 1906). (EK-VIII) Şûrâ-yı Devlet Mülkiye Dairesi, 6 Şaban 1324 /25 Eylül 1906 tarihli tezkirede Dersaadet ve civarında **44 bab Mekatib-i Hususiye İslamiye olduğu** kayıtlardan anlaşılmıştır. II. Bölüm sonunda oluşturulan **İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri Listesi (1873-1922)** verilerinde kayıtlı olan tüm okulların bulunduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Tablo 1.5. 1908 Yılındaki Müslim Özel Mektepleri

1.Darüşşafaka Mektebi	29 Haziran 1873	2.Şemsülmaarif Mektebi	1292/1876
3.Mektebi Osmani	13 Eylül 1877	4.Halile-yi Mahmudiye Mektebi	1296/1880
5.Darülfeyzi Hamidi Mektebi	1298/1882	6.Mektebi Hamidi	1298/1882
7.Medrese-i Edebiye	1300/1884	8.Hadikatül Maarif Mektebi	1304/1888
9.Tevkiye Mektebi	1304/1888	10.Ravza-i Terakki Mektebi	1304/1888
11.Bürhan-ı Terakki Mektebi	12 Haziran 1889	12.Şemsülmekâtib Mektebi	1307/1891
13.Darüledeb Mektebi	1308/1892	14.Hadika-i Marifet Mektebi	25 Eylül 1893
15.Hadika-i İrfan Mektebi	1894	16.Füyuzat Mektebi	1895?
17.Rehber-i Tahsil Mektebi	31 Ağustos 1896	18.Mektebi Tefeyyüz	12 Eylül 1896
19.Dârü'l-İrfan Mektebi	4 Haziran 1898	20.Necm-i Terakki Mektebi	1315/1899
21.Şule-i Terakki Mektebi	1316/1900	22.Kenzülmaarif	1316/1900
23.Miratül Feyzi Hamidi Mektebi	8 Aralık 1900	24.Darülimli Vettalim Mektebi	1317/1901
25.Bedreka-i İrfan Mektebi	1317/1901	26.Numune-i İrfan Mektebi	1319/1903
27.Maşrik-i Füyuzat Mektebi	14 Ağustos 1903	28.Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi	14 Ağustos 1903
29.Menba-i Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi	1320/1904	30.Rahmani Füyuzat Mektebi	1320/1904
31.Neyyir-i Maarif Mektebi	1320/1904	32.Terakki Osmani Mektebi	1320/1904
33.Mekteb-i Saadet	21 Temmuz 1904	34.Ravza-i Edeb Mektebi	6 Ekim 1904
35.Darüttedris Mektebi	25 Ekim 1904	36.Ravza-i Maarif Mektebi	1321/1905
37.Afitab-ı Maarif	1321/1905	38.Teali Maarif Mektebi	1321/1905
39.Ravza-i İrfan Mektebi	1321/1905	40.Gülşen-i Maarif Mektebi	2 Eylül 1905
41.Menba-i Tahsil Mektebi	2 Eylül 1905	42.Menbaülirfan Mektebi	2 Eylül 1905
43.Rehber-i Saadet Mektebi	14 Kasım 1905	44.Mürebbi-i Etfal Mektebi	1322/1906
45.Menba-i Edeb Mektebi	6 Eylül 1906	46.Bedreka-i Füyuzat Mektebi	6 Eylül 1906
47.Vesile-i Terakki Mektebi	6 Eylül 1906	48.Hadika-i Maarif Mektebi	1323/1907
49.Hadika-i Sıbyan Mektebi	1323/1907		

Darüttahsil Mektebi 29 Ocak 1906 tarihinde, Üsküdar Fünunu Nefise Mektebi kurulduktan sonra eğitim yapıp yapmadığı belli olmadığından ve Darülfeyzi Kız Mektebi 1908 yılında kapanmıştır. 1908 yılına kadar yeni 7 Müslim Özel Mektebi açılmıştır. Böylece Meşrutiyet'in İlan'ından önce **49 Müslim Özel Mektebi** faaliyet göstermektedir. 1908 tarihinde eski verilerde bu sayı 39'du.

Tablo 1.6. 1908 Yılından Sonra Açılan Müslim Özel Mektepleri

1.Hadika-yi Hidayet Mektebi	1324/1908?	2.Nişantaşı Feyzi Hürriyet Mektebi	1324/1908
3.Hadika-i Meşveret İdadisi	6 Ağustos 1908	4.Medrese-i Vatan	1325/1909
5.Darüledeb Kız Mektebi	1325/1909	6.Gülizar-ı Vatan Kız Mektebi	10 Nisan 1909
7.Feyzi Hürriyet Kız Mektebi Erkek Şubesi	20 Haziran 1909	8.Mektebi Terakki	7 Ağustos 1909
9.İttihâd-ı Osmaniye Mektebi	1326/1910	10.İttihâd Osmani Arnavut Mektebi	1326/1910
11.Mektebi Vatan	1326/1910	12.Musiki-i Osmani Mektebi	2 Ocak 1910
13.Çerkez Teavün Mektebi	30 Ocak 1910	14.Kürd Meşrutiyet Mektebi	31 Ocak 1910
15.Teali Terakki Mektebi	21 Nisan 1910	16.Kevkeb-i Hürriyet İdadisi	10 Mayıs 1910
17.Osmanlı Bedreka-i Tefeyyüz Mektebi	1 Haziran 1910	18.İttihâd-ı Anasır Mektebi	25 Haziran 1910
19.Mektebi Hürriyet	29 Kasım 1910	20.Rehber-i İttihâd-ı Osmani Mektebi	12 Aralık 1910
21.Bedayi-i Meşrutiyet Kız Mektebi	24 Ocak 1911	22.Terakki Musiki Mektebi	6 Kasım 1911
23.Rehber-i Terakki Mektebi	8 Kasım 1911	24.Feyz-i Sıbyân Mektebi *Yeni Mekteb/Feyziye Mektebi/Işık Lisesi	14 Aralık 1885 *1915
25.Terakki Mektebi *Şişli Lisan Mektebi/Şişli Terakki Mektebi	2 Ağustos 1877 *3 Eylül 1919		

1908-1911 yılları arasında İstanbul'da 3'ü 1908 yılında, 5'i 1909 yılında, 12'si 1910 yılında ve 3'ü 1911 yılında olmak üzere toplam **23 yeni Müslim Özel Mektebi** açılmıştır. Buna karşılık 1909-1913 yılları arasında İstanbul'da 1'i 1909 yılında, 5'i 1910 yılında, 3'ü 1911 yılında, 9'u 1912 yılında ve 8'i 1913 yılında olmak üzere toplam **26 Müslim Özel Mektebi** kapanmıştır.¹⁴⁶

Böylece yeni açılan ve daha önce faaliyet gösteren Müslim Özel Mektebi sayısı 1908 yılında **52'ye**, 1909 yılında **56'ya**, 1910-1911 yılında **63'e** yükselmiştir. Ancak bu sayı 1912 yılında **54'e** ve 1913 yılında **46'ya** düşmüştür.

Bu sayıya 1910 yılında açılan **Medrese-i Uhuvvet**, 1913 yılında faaliyette olan ancak kaç yılında açıldıkları bilinmeyen **Pertev Maarif ve Mektebi Ümit**, Mustafa Satı Bey'in kurduğu **Yeni Mekteb** ve İttihad ve Terakki Şube'lerince açılan **15 yeni Müslim Özel Mektebi** ilave edilmemiştir. Bunun yanında 1908-1913 yılları

¹⁴⁶ Bkz., II. Bölüm İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri Listesi (1873-1922) verileri.

arasında resmi izinle açılmış adları bilinen ancak faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olmadığımız Müslim Özel Mektepleri bulunmaktadır.¹⁴⁷

1912-1913 yılları Balkan Savaşları döneminde ve 1914-1918 yılları arasındaki I. Dünya Savaşı döneminde ve sonrasında kayıtların çok az olması nedeniyle 1913 yılından sonra yeni kurulan ve kapanan okullar hakkında çok net veriler bulunmamaktadır. Ancak bu savaş döneminde öğrenci bulmakta oldukça zorlanan ve sadece ders ücreti ile yaşayabilen **Müslim Özel Mektepleri'nin birer birer kapanmaya** başladığı görülmektedir. Bu süreçte Selanik'te kurulan ve günümüzde de eğitim vermeye devam eden iki önemli Müslim Özel Mektebi olan Terakki ve Feyziye Mektepleri İstanbul'a nakil edilmiştir.

1.2. Müslim Özel Mektepleri'ni Kapsayan Mevzuata Göre Eğitim ve Öğretim Süreci

1.2.1. Müslim Özel Mektepleri'nin Kademesi, Türü ve Öğrenim Şekli

Müslim Özel Mektepleri incelenen 1873-1922 yılları arasında İstanbul'da iptidâi, rüşdiye ve idadi derecesinde eğitim vermişlerdir. Bunlardan bağımsız olarak 1 yıl ihtiyât yani eğitime hazırlık sınıfı bulunmaktadır. Bu kısımda erkek ve kız öğrenciler farklı sınıflarda ilköğretime hazırlanıyorlardı. Günümüz anlamındaki ana sınıflarının ilk modeli bu hazırlık sınıflarıdır. Sadece iptidâi kısmı olan mekteplerin eğitim yılı 4 yıldır. Rüşdiye derecesinde olan okullarda, 3 yıl iptidâi ve 3 yıl rüşdiye olarak eğitim süresi toplam 6 yıldır. İdadilerde eğitim süresi 9, 10 veya 11 yıl olarak değişiklik göstermektedir. Mekteplerin türü sadece kız, sadece erkek ve muhtelit (karma) olmak üzere üç şekildedir.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, muhtelit (karma) olan okulların günümüz anlamında aynı sınıflarda eğitim almadığıdır. Muhtelit (karma) olan mekteplerde kız ve erkek öğrenciler aynı zamanda farklı sınıflarda eğitim görmektedir. Günümüz anlamında aynı sınıfta kız ve erkek öğrencinin beraber eğitim aldığı karma eğitim uygulaması Osmanlı Eğitim sisteminde uygulanmamıştır.

¹⁴⁷ Resmi izinle açılmış Müslim Özel Mektepleri için bkz, **BOA., MF.HUS.,** 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). **BOA., MF.HUS.,15/100,** (1329/1913). **BOA., MF.HUS.,** 15/105, (1329/1913).

Genellikle mekteplerin talimatnamelerde aynı maddeler kızların eğitimi içinde geçerlidir şeklinde ifade edilmiştir. Kızların eğitim süresi iptidâi derecesinde 4 yıl olmuştur.¹⁴⁸ Başlangıçta dört yıldan sonra bir yıl daha okuyarak rüşdiye derecesinde diploma alabilirken, 1900 yılından sonra 3 yıl iptidâi ve üç yıl rüşdiye olmak üzere 6 yıllık eğitimi tamamladıktan sonra rüşdiye diploması almaya hak kazanmışlardır. Sadece kızlara eğitim veren idadi derecesinde Müslim Özel Mektebi bulunmamaktadır.¹⁴⁹ Zaten Osmanlı Devleti'nde rüşdiye tahsili üzerine 3 yıl daha eğitim vererek açılan ilk kız idadisi Sultanahmet'te 1911 yılında açılabilmiştir. 1913-1914 yılında on yıllık sultani haline getirilen bu okul önce İstanbul İnas Sultanisi ardından Bezmiâlem Valide Sultan ismini almıştır. İstanbul'da daha sonra Erenköy, Çamlıca ve Kandilli İnas Sultanileri açılmıştır.¹⁵⁰

Müslim Özel Mektepleri içinde ilk idadi kısmı 1890 yılında Numune-i Terakki Mektebi tarafından açılmıştır. Daha sonraki tarihlerde ruhsatnamelerinde idadi kısmı açabilir ifadesi olsa da 17 Nisan 1906 tarihine kadar Müslim Özel Mektepleri'nin idadi seviyesinde açılmasına izin verilmemiştir. 17 Nisan 1906 yılında Mektebi Tefeyyüz Mektebi idadi seviyesinde açılan ikinci Müslim Özel Mektebidir. Maarif Nezareti Program Komisyonu'nca 3 Şubat 1321 (16 Şubat 1906) tarihli mazbata suretinde, "Mektebi Tefeyyüz gibi bir kaç Mekatib-i Hususiye'nin devlet hazinesine yük olmaksızın çocuklarının talim ve terbiyelerine çalıştığına ayrıca **Maarif Nizamnamesi'nde Mekatib-i Hususiye'nin yalnız iptidâi ve rüşdiye olacağı ve idadi kısımları olamayacaklarına dair hüküm mevcut olmadığından** özel mekteplerde bazı

¹⁴⁸ **Rehber-i Marifet Mektebi talimatı esasıdır.** Maarif Nezareti'nin izniyle tab olunmuştur. Dersaadet, Agobiyan Matbaası, **1306/1890**. Rehber-i Marifet Mektebi talimatnamesi 38 maddeden oluşmaktadır. 1-5. maddeler mektebin işleyişi hakkındadır. 6-10 maddeler ders ücreti hakkındadır. 11. ve 12. maddeler dersin işlenişi ve 13-24 maddeler heyeti idare hakkındadır. 24-31 arasındaki maddeler leylî kısmına ait talimat hakkındadır. 32 ve 38 maddeler **Rehber-i Marifet Mektebi inâs kısmı talimatnamesini** içermektedir. **Rehber-i Marifet Mektebi inâs kısmı talimatnamesidir. Otuzikinci madde:** Gündüzlü olmak üzere eğitim süresi **4 yıldır.** Öğrenciler altı yaşından aşağı on yaşından yukarı olmamalıdır. **Otuzüçüncü madde:** Eğitim veren bayan öğretmenlerin Maarif Nezareti'nden onaylı şahadetnameleri bulunmalıdır. **Otuzdördüncü madde:** Kız öğrencilerin hareket ve derslere devamlarına ve her türlü iyi ahlâk ve terbiyelerine dikkat edecektir. **Otuzbeşinci madde:** Mektepte görev yapan bayan öğretmenlerin isimleri Maarif Nezareti'ne arz ile kayıt olanacak bunlardan görevini bırakanların yerlerine başkası tayin olunduğunda isimleri yine Maarif Nezareti'ne bildirilerek kayıt ettirilecektir. **Otuzaltıncı madde:** Mektebe kayıt olunacak kız öğrencilerinin velileri iktidar ve servetine göre birinci kısım dört buçuk ve ikincisi üç ve üçüncü kısım iki adet ve bir çeyrek Osmanlı Altını alınacaktır. Alınacak ücret karşılığı mektep tarafından bir makbuz senedi verilecektir. Bu ücret dahi mektep sandığına ait olacaktır. **Otuzyedinci madde:** İşbu tertib olunan program asla değişmez. Şayet değiştirilmesi ve ıslahı lazım gelirse Maarif Nezareti'nin izniyle gereken yapılacaktır. **Otuzsekizinci madde:** İşbu talimatın sene sonunda yapılacak genel imtihan sonunda ibrâzi ehliyet ve iktidar edenlere Maarif Nezareti'nce onaylı bir şahadetname verilecektir.

¹⁴⁹ Bkz, II. Bölüm **okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu.**

¹⁵⁰ Cemil Öztürk, "İdâdî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, cilt:21, s.464-466.

şartlar sağlandığında idadi sınıfın teşkilinde bir engel görülmediği beyan edilmiştir. Ayrıca İstanbul'da üç mektebi idadi olduğu bu sayının arttırılması gerektiği ancak yatılı idadi açılmasının çok masraflı olması sebebiyle vatan evlatlarının ilim kazancı, eğitime olan arzu ve gayretleri Mekatib-i Hususiye'de dahi bazı kayıt ve şartlar halinde idadi seviyesinde açılmasına izin verilmiştir".¹⁵¹

1914-1915 yılında İstanbul'da 4 Müslim Özel Mektebi yedi senelik idadi seviyesinde eğitim vermektedir. Bunlar Hadika-i Meşveret İdadisi, Rehber-i İttihad-ı Osmaniye, Mektebi Tefeyyüz ve Menbaül İrfan İdadisi'dir. Ayrıca Bürhan-ı Terakki Mektebi'nin idadi ruhsatı var ise de henüz açılmadığı ve Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi'nin iptidâi sınıflarını rüşdiyeye çevirerek idadi sınıfları teşkil edileceği belirtilmiştir.¹⁵²

İncelenen 1873-1922 yılları arasında 91 Müslim Özel Mektebi kurulmuştur. Ancak bu mekteplerin 11'i hakkında çok net bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle bu bölümdeki değerlendirmeler 80 okul üzerinden yapılacaktır. 80 Müslim Özel Mektebi'nin eğitim derecelerine bakıldığında 12'sinin iptidâi, 56'sının rüşdiye ve 12'sinin idadi seviyesinde eğitim verdikleri tespit edilmiştir. Ancak İdadi seviyesinde izni olsa da bazı Müslim Özel Mektepleri'nin idadi kısmının hiç açılmadığı görülmektedir. İdadi seviyesinde mekteplerde sadece erkek öğrenciler eğitim görmektedir.

15 mektebin iptidâi eğitimi öncesinde öğrencileri eğitime hazırlayan hazırlık sınıfları bulunmaktadır. Bu sınıflarda kız ve erkek öğrenci eğitim almaktadır. Eğitim süresi hazırlık sınıfında 1 yıldır. İptidâi derecesinde eğitim süresi 3 ya da 4 yıldır. Rüşdiye derecesinde 6 yıldır. İdadi seviyesinde eğitim süresi 9, 10 veya 11 yıl olarak değişmektedir. Müslim Özel Mektepleri'nin türlerine bakıldığında; 7'sinin kız, 25'inin erkek ve 48 mektebin kız ve erkek öğrenciye farklı sınıflarda muhtelit (karma) olarak eğitim verildiği tespit edilmiştir. Bu mekteplerden 17'si yatılı öğrenci kabul etmektedir. Yatılı öğrencinin tümü sadece erkeklere mahsustur.¹⁵³

¹⁵¹ BOA., ŞD., 221/35, (22 Safer 1324/17 Nisan 1906). Program Komisyonu'nca 3 Şubat 1321 (16 Şubat 1906) tarihli mazbata suretidir. Maarif-i Umumiyye Nezareti Mektubi Kalemî Umumi: 77216 Hususi: 51 sayılı 17 Nisan 1906 tarihli Saderete yolladığı mazbata suretidir.

¹⁵² BOA., MF.HTF., 4/10, (24 Zilhicce 1333/2 Kasım 1915). İstanbul Vilayeti dahilinde mevcut Mekâtib-i İdadiye cetveli (1330-1331/1914-1915) senesi devriyesi

¹⁵³Bkz, II. Bölüm İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri Listesi (1873-1922)

1.2.2. Müslim Özel Mektepleri'ne Kayıt Koşulları

Müslim Özel Mektepleri'ne genel kayıt koşulları genel olarak birbirine benzerdir. Farklılıklar her mektebin kendi talimatnamesi dahilinde kendisine özgü farklı özel koşullar uygulamasından ve öğrenciden verilen eğitim için alınacak olan ders ücretinin ne kadar olacağıdır. Kayıtlarda genel olarak öğrencinin yaşı, hangi sınıfa başlayacağı, nüfus cüzdanı, tabiiyeti, sağlık koşulları, ne kadar ders ücreti vereceği ve okulda hangi tür öğrenci olacağı ile ilgilidir.

Öğrencinin **kaç yaşında eğitime başlaması** gerektiği günümüzde de en çok tartışılan konulardan biridir. Osmanlı Devleti'nde özel eğitiminde ilköğretime **6 yaşını tamamlayan öğrenci** kabul edilmektedir.¹⁵⁴ Bunun dışında öğrencinin kaç yaşında okula başlayacağı ile ilgili farklı uygulamalar şöyledir.

Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi **beş yaşından aşağı** öğrenci kabul etmemektedir.¹⁵⁵ Mizan-ı Terakki Mektebi beş yaşından aşağı onbeş yaşından yukarı olmaması şartı getirmiştir.¹⁵⁶

Rehber-i Tahsil Mektebi beş yaşından aşağı onaltı yaşından yukarı öğrenci kabul etmemektedir.¹⁵⁷ Şemsülmaarif Mektebi **altı yaşından aşağı** oniki yaşından yukarı olmaması şartı getirmiştir.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 9. maddesinde Memâlik-i Devlet-i Aliyye'de mekâtib-i sıbyaniyede derslerinin tahsiline devam olunmasına **kız çocukları için altı yaşından on yaşına ve erkek çocuklar için yedi yaşından on bir yaşına** kadar mecburidir. BOA., MF.HUS., 16/90, (29 R.ahir 1327/ 20 Mayıs 1909). Maarif Nezareti, Maarif Meclis, no: 3, **Özel Okullar Kanun Taslağı ve Gereke Mazbatası**, İstanbul Matbaa-ı Amire, 1327. 35 maddedir. **9. madde:** Ana sınıfları içermeyen ilkokullara **altı yaşını tamamlamayan** çocuklar kabul edilemez. Ve erkek ve kızların karışık buldukları okullara on yaşını geçen kız ve erkek öğrenci alınmaz. BOA., MF.HUS., 20/55, (1331/ 1915). 67 maddelik özel okullar yasa taslağının öğrencinin kabul şartları bölümünde şu şekildedir. **35. madde:** İlkokulların birinci sınıflarına **altı yaşını**, ortaokulların birinci sınıflarına ise oniki yaşını **tamamlamış olanlar** kabul olunur. Diğer sınıflara alınacak talebenin yaşları buna göre belirlenir. Daha büyük yaşta olanlar milli eğitim müdürlüğünün izniyle aşağı sınıflara alınabilir. Bu şikkın hükmü beş yıl süreyle geçerlidir. **Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi**, İstanbul, 1331/22 Eylül 1915. 46 maddelik talimatname Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar yürürlükte kalmıştır. Madde 29. Anaokullarına 3 yaşını bitirmiş olanlardan 7 yaşına kadar ilkokulların birinci sınıflarına **6 yaşını tamamlamış olanlardan** 15'ine kadar orta öğretim okullarının birinci sınıflarına 12 yaşını tamamlamış olanlardan 16 yaşına kadar öğrenci kabul edilecektir.

¹⁵⁵ **Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi, Üsküdar Açık Türbe Talimâtname-i Umûmî**, İstanbul, 1319/1903. Kayıt ve kabul şartları, madde 1.

¹⁵⁶ **Rüşdiye ve iptidâi Mizan-ı Terakki Mektebi'nin talimatı olup bir önsöz ve beş bölüm ve bir hâtimeye havidir**, İstanbul, Karabet matbaası, 1310/1893. Kayıt ve kabul şartları, **madde 2.** Mizan-ı Terakki Mektebi'nin talimatı, bir önsöz, beş bölüm ve bir son olmak üzere 41 maddedir. Önsözde 1-7 maddeler arasında mektebin işleyişi ve mektebe kayıt şartlarını içermektedir. 1. bölüm 8-17 maddeler arasında heyeti idare hakkındadır. 2. bölüm 18-21 maddeler arasında ders ücretini kapsamaktadır. 3. bölüm 22-26 maddeler arasında imtihanlar hakkındadır. 4. bölüm 27-37 maddeler arasında mükafât ve mücâzât ve başka hususlar hakkındadır. 5. bölüm 38-41 maddeler arasında Usûl-i tedris hakkındadır. Son sayfada heyeti tedris ve dersler bulunmaktadır.

Darütedris Mektebi iptidâi kısmına **altıdan aşağı** ve rüşdiye kısmına yaşları 12'den az 20'den fazla öğrenci kabul etmemektedir.¹⁵⁹ Rehber-i Marifet Mektebi **yedi yaşından aşağı** onüç yaşından büyük öğrenci kabul etmemektedir.¹⁶⁰ Rehber-i İttihad-ı Osmani Mektebi anasınıflarına beş yaşından küçük, iptidâi kısmına **7 yaşından küçük** ve idadi kısmına 12 yaşına girmemiş öğrenci kabul edilmektedir.¹⁶¹ Mekteb-i Tefeyyüz, birinci sınıfa **7-13 yaş arası**, ikinci sınıfa 8-14 yaş arası, üçüncü sınıfa 9 -15 yaş arası, dördüncü sınıfa 10-16 yaş arası, beşinci sınıfa 11-17 yaş arası, altıncı sınıfa 12-18 yaş arası, yedinci sınıfa 13-19 yaş arası, sekizinci sınıfa 14-20 yaş arası, dokuzuncu sınıfa 15-21 yaş arası ve onuncu sınıfa 16-22 yaş arası öğrenci kabul etmektedir.¹⁶²

İkinci olarak Müslim Özel Mektepleri'ne kayıt olmak için hastalığı olmadığına dair doktor raporu ve aşı şahadetnamesi gerekiyordu. Aşı Nizamnamesi'nin dördüncü maddesi hükmünce aşısız çocukların aşılınması ve yapılan aşıların diplomaya eklenerek devlet hizmetine ve mekteplere kabul edilmesi zorunluydu. Yapılan okul teftişlerinde aşısız ve aşısı tutmayan çocuklar tespit edilerek hemen aşıları yaptırılırdı. Böylece salgın hastalıklar önlenmeye çalışılırdı.¹⁶³

Sonra sırasıyla Tezkire-i Osmani (nüfus cüzdanı), hüsn-i hal kâğıdı (temiz kâğıdı) ve başka mektepten geliyorsa tahsilini içeren şahadetnamesi veya tasdiknamesi istenmekteydi. Kayıt için gelen öğrenci imtihan edilerek hangi sınıfa girmesi gerekiyorsa o sınıfa kayıt edilirdi. Yapılan sınıfta öğrenci okuma ve yazmayı biliyorsa ikinci sınıftan başlatılırdı. Eğer öğrenci daha önce hiçbir mektebe gitmemişse birinci sınıfa alınırdı. Bu uygulamalar tüm Müslim Özel Mektepleri için aynıydı.

¹⁵⁷ **Rehber-i Tahsil Mektebi tevziî mükafat cetvelidir.** 1318-1319/1901-1902 sene-i tedrisiyesine mahsusdur. Dersaadet, Asır Matbaası, 1321/1904.

¹⁵⁸ **Şemsülmaarif Mektebi talimatnamesi,** 1308/1891, Kabul şartları.

¹⁵⁹ **BOA., Y.PRK.MF., 2/1, (21 C.evvel 1307/13 Ocak 1890). Laleli Türbesi karşısındaki sokakta kain olub Maarif Nezâreti Celîlesinden ita kılınan ruhsat üzerine tesis ve küşad olunan "Darütedris" nam mektebi hususiyesinin nizamnamesidir.** Darütedris Nizamnamesi üç bölüm ve 40 maddeden oluşmaktadır. İlk bölümü, 12 maddeden oluşmakta ve mektebin genel durumu ve işleyişi hakkındadır. İkinci bölüm, 5 maddeden oluşmakta ve öğrencinin mektebe kabulü ve girişlerine dair bilgi vermektedir. Üçüncü bölüm, 23 maddeden oluşmakta ve mektebin iç nizamnamesi hakkındadır. Madde 2.

¹⁶⁰ **Rehber-i Marifet Mektebi talimatı esasıyesi, 1306/1890,** Kayıt ve kabul şartları, madde 2.

¹⁶¹ **Rehber-i İttihad-ı Osmani Mektebi tarifnamesi,** Tarihsiz, Kayıt ve kabul.

¹⁶² **Mekteb-i Tefeyyüz talimatnamesi,** 1329/1913, Kayıt ve kabul şartları.

¹⁶³ **BOA., MF.MKT., 276/16, (12 Safer 1313/4 Ağustos 1895). BOA., MF.MKT., 390/28, (6 Zilkade 1315/29 Mart 1898). BOA., MF.MKT., 442/23, (23 Zilkade 1317/4 Nisan 1899).**

1.2.3. Müslim Özel Mektepleri'nde Alınan Ders Ücreti

Ders ücretinin ne kadar olacağı öğrenci velilerinin iktidar ve servetlerine göre değişiklik göstermekteydi. Burada iktidar velinin yaptığı iş demektir. Servet ise velinin sahip olduğu mali gücünü ifade etmekteydi. Aynı özel okul öğrencisi velisinin iktidar ve servetine göre üç ya da dört derece olarak farklı bir ders ücreti vermekteydi. En az ücretten genelde ücretsiz ya da maddi gücü olmayan öğrenciler yararlanırdı. Ders ücreti bir yıllık peşin veya yıllık 3 ya da 4 taksit olarak ya da her ayın başında aylık olarak alınmaktaydı. Ders ücreti Müslim Özel Mektepleri'nin tek geliri olduğundan talimatnamelerde bu konu ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Müslim Özel Mektepleri diğer giderlerini, öğretmen ve personel maaşlarını bu alınan ders ücretlerinden karşılamaktaydı. Bu nedenle ders ücretleri ve nasıl ödeneceği konusu ve bunun haricinde öğrencinin yıllık olarak sadece bir kez vereceği diğer ödemeler ve öğrencinin gündüzcü, yarı gündüzcü veya yatılı olarak vereceği ücretler tüm okullarda farklılık göstermektedir. Bu farklı uygulamalardan örnekler aşağıdaki gibidir.

Afitab-ı Maarif Mektebi ders ücreti olarak en az 20 kuruş almaktaydı. Öğrenciden her sene yakacak ve kitaplar içinde ders ücreti dışında ayrıca yıllık olarak 5 kuruş alınmaktaydı. Ders ücreti her ayın başında peşin olarak alınırdı. Öğrenci bu süreçte mektepten ayrılırsa ders ücreti iade edilmediği gibi ders ücreti ödemesi bir hafta geciktirildiğinde velisine ihbarname gönderilirdi. Bu zaman içinde ders ücreti yine ödenmezse öğrenci dershaneye kabul edilmezdi. Bu ödemeler için bir ders ücreti ödeme defteri düzenlenir öğrenci velisi ve Ders Nazırı mühürleriyle her ay yapılan ödeme mühürlenerek okulda saklanırdı.¹⁶⁴ **Şemsülmekâtib Mektebi** gündüzcü öğrencilerinden velilerinin iktidar ve mali güçleri oranında ders ücreti olarak aylık 20, 30, 40 ya da 60 kuruş almaktaydı. Kış masrafları içinde ayrıca yılda bir kez öğrenciden 10 kuruş alınmaktaydı.¹⁶⁵

¹⁶⁴ **Afitab-ı Maarif Mektebi Talimâtname ve Nizamname**, 1326/1910, madde 11-17. **Beşiktaş Afıtab-ı Maarif Mektebi, Matbaa Kütüphane-i Cihan, İstanbul, 1326/1910**. Madde 16-19. 19 maddeden oluşan ve en sonunda aylık ders ücretini ödeme defteri bulunan bu talimatname, öğrenciye özel olup öğrenci aylık ders ücretini ödedikçe okul ders nazırı tarafından kendisinin ve okul mühürüyle mühürlenerek ücretin alındığı gösterilmektedir. Ayrıca bu talimatname mektep ve mektebin işleyişi hakkında önemli bilgiler vermektedir.

¹⁶⁵ **Fındıklı'da kain Leyfî ve nehâri Şemsülmekâtib nehâri kısmı talebe ve talebatına mahsus maaş cüzdanıdır**, İstanbul, 1325/1909, madde 9-12.

Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi ders ücreti olarak en az 15 kuruş almaktaydı. Yıllık ders ücretinin kaç taksit olarak verileceği velilerle beraber kararlaştırılırdı. Yıllık ücretini vermeyen öğrenciler imtihanlara alınmadığı gibi mektepten ayrılmaları için tasdikname dahi verilmezdi. Ders ücretinde indirim yapılmazdı. Yakacak ve ilaç olarak verilen elmalı su masrafına karşılık olarak öğrenciden yılda bir defa bir aylık ücret oranında ve ücretsiz öğrenciden bir mecdiye miktarında ayrıca bir ücret alınmaktaydı. Rüşdiye diploması alan öğrencilerden on kuruş ve iptidâi diploması alan öğrencilerden beş kuruş pul masrafı makbuz karşılığı olarak alınırdı.¹⁶⁶ **Maşrık-ı Füyuzat Mektebi** ders ücreti olarak, öğrenci velilerinin iktidar ve mali güçleri oranında her ayın başında peşin olarak aylık **15, 20 ya da 30 kuruş** alınmaktaydı.¹⁶⁷

Mizan-ı Terakki Mektebi, öğrenci velilerinin iktidar ve mali güçleri oranında aylık ders ücreti olarak 10 kuruş ile 40 kuruş arasında bir ücret alınırdı. Ders ücretini bir ay erteleyen öğrenciyi idarenin kabul etmeme ve mektepten çıkartma hakkı vardı.¹⁶⁸ **Mekteb-i Osmani** ders ücretini peşin ya da üç taksit olarak almaktaydı. Yatılı öğrenciden ders ücretini tek seferde peşin olarak verilirse 18 lira, üç taksitle ödemesi halinde 20 lira alınırdı. Bu taksitler okulun açıldığı Eylül ayı başında 8 lira, Ocak ve Mayıs ayı başlarında 6 lira olarak ödenirdi. Gündüzlü öğrenciden de üç taksit olarak yıllık 12, 18 veya 24 mecdiye alınmaktaydı. Gündüzlü öğrencilerden öğle yemeğini okulda yemek isteyenler olursa 1 kap yemek için 1 kuruş vererek bu imkandan yararlanabilirlerdi.¹⁶⁹

Şemsülmaarif Mektebi ders ücretini Ağustos, Ocak ve Nisan ayları başında üç taksit olarak almaktaydı. Cumartesi gelip Perşembe akşamı gidecek olan yatılı öğrenciden yıllık ders ücreti olarak 18, 21 veya 24 Lira Osmani alınırdı. Hafta sonunu daimi olarak okulda geçirecek olan öğrenciden ayrıca 6 Lira Osmani alınmaktaydı. Yarı yatılı öğrenciden 7,5 Osmanlı Lirası ve gündüzcü öğrenciden birinci derece yıllık 6 Osmanlı lirası, ikinci derece yıllık 4,5 Osmanlı lirası, üçüncü derece yıllık 3 Osmanlı lirası ve dördüncü derece yıllık 12 adet sim mecdiye ders

¹⁶⁶ **Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi talimatnamesi**, 1319/1903, Tedrisat, madde 5-7.

¹⁶⁷ **Maşrık-ı Füyuzat Mektebi Şakirdânına Mahsûs Talimâtname**, İstanbul, Tarihsiz. Madde 3-16. Maşrık-ı Füyuzat Mektebi öğrencisi talimatnamesi, 36 maddeden oluşmaktadır. 1-5 maddeleri mektebe dahil şartlarını, 6-12 maddeleri heyet-i idare ve öğretmen vazifelerini ve 13-36 maddeleri öğrenci vazifelerini içermektedir. Talimatnamenin sonunda haftalık ders programı bulunmaktadır.

¹⁶⁸ **Mizan-ı Terakki Mektebi talimatı**, 1310/1893, Ücreti tedrisiye hakkındadır, madde 18-20.

¹⁶⁹ **Leylî ve Neharî Mekteb-i Osmani Dahilî ve Haricî Talimâtıdır**, Kasbar Matbaası, İstanbul 1310/1893. Ücreti tedrisiye beyanı, madde 20-24.

ücreti olarak alınırđı. Ders ücretini zamanında ödemeyen öğrenciler mektebe alınmazdı.¹⁷⁰

Mekteb-i Tefeyyüz verdiği on ay eğitim için ders ücretini mektebin açılışında, Kasım ayının 16. günü, Şubat ayının birinci günü ve Nisan ayının 16. günü olmak üzere dört taksit olarak almaktaydı. Ücretin zamanında ve belirtilen günde ödenmemesi durumunda öğrenci velisine iade edilirdi. Taksitte indirim yapılmamaktaydı.

Öğrenci hangi taksit döneminde okula kayıt olursa o taksitin tamamını ödemek zorundaydı. Ay kısıtlaması yapılmazdı. Taksiti bir defada peşin olarak ödeyen öğrenci okuldan ayrılırsa zamanı gelmeyen taksitleri iade edilirdi. Bir taksitini ödemeyen öğrenci taksit müddeti sona ermeden mektebe alınmaz ve kaydı silinirdi. Öğrenci yatılı ücretini vermiş iken gündüzcü olarak devama karar verirse daha önce vermiş olduğu taksit iade edilmezdi. Eğitim yılı esnasında yatılı kısmına nakil arzusunda bulunan gündüzcü öğrenciden tam ücret alınmazdı. Müracaat ettiği zaman hangi taksit müddetindeyse onun tamamı ve zamanı geçmişse ondan sonraki taksit bedeli alınırđı. Ücret aşağıda gösterildiği şekilde alınırđı.

Tablo 1.7. Mektebi Tefeyyüz Ders Ücreti Cetveli

Nehâri öğrenci taksiti (Her taksitte)		Yemekli öğrenci taksiti (Her taksitte)	
80 kuruş	İhtiyât Şubesi, Birinci sınıf		200 kuruş
90 kuruş	İkinci ve üçüncü sınıflar		210 kuruş
100 kuruş	Dördüncü sınıf		220 kuruş
110 kuruş	Beşinci sınıf		230 kuruş
120 kuruş	Altıncı ve yedinci sınıflar		250 kuruş
150 kuruş	Sekiz, dokuz ve onuncu sınıflar		300 kuruş

Öğrencinin dinlenmesi, düzenlenecek geziler, öğrencinin sağlıklarını koruma ve bazı derslerin uygulamaları için yapılacak masraflar öğrenciden ayrıca talep edilirdi. Bunu ödemeyenlere taksitini ödemeyenler gibi işlem yapılırdı. Gezilere katılmamak bu masrafın ödenmemesine engel değildi. Jimnastik talimleri için gereken giyecek ve ayakkabılar öğrenci tarafından sağlanırdı. Kitap, defter ve kırtasiye giderleri öğrenciye aitti.¹⁷¹

¹⁷⁰ Şemsülmaarif Mektebi talimatı, 1308/1891, Ücret, madde 1-10.

¹⁷¹ Leyli ve nehâri Mekteb-i Tefeyyüz talimatnamesi, 1329/1913, Mektep ücretleri.

Rehber-i İttihad-ı Osmani Mektebi ders ücretini yıllık olarak peşin ya da birinci taksit okula girişte veya kayıttan itibaren, ikinci taksit Aralık ayının başında ve üçüncü taksit Mart ayının başında olmak üzere üç taksit olarak alınırdı. Yatılı öğrencilerden yıllık ders ücreti olarak 24, 26 ve 28 Lira Osmani alınmaktaydı. Yatılı ücretini bir defada peşin olarak ödeyenlere 1 Lira Osmani indirim yapılırdı. Hafta başında dahi mektepte kalmak isteyen ve çamaşırlarını mektepte yıkatmak isteyen öğrenciden ayrıca yıllık 2 Lira Osmani alınırdı. Gündüzcü öğrencilerden yıllık ders ücreti olarak 3, 4 ve 6 Lira Osmani alınmaktaydı.

Gündüzcü öğrencilerden öğle yemeklerini okulda yemek isteyenler ayrıca yıllık 6 Lira Osmani vererek bu imkandan yararlanabilirdi. Her taksit zamanında ödenmek zorundaydı. Ders ücretini ödemeyenlerin evlerine ihbarname gönderilirdi. Üç gün içinde taksit ödenmezse ikinci ihbarname gönderilirdi. Bu ihbarnameden iki gün sonra yine ücret ödenmezse öğrenci evine iade edilirdi. Bütün ödemeler peşin olarak alınırdı. Ücret indirimi yapılmazdı. Ücret ödemesi bitiminde öğrenci okulda kalamazdı. Öğrenci mektebe devam edemeyeceği zamanki taksiti dahi alınırdı.¹⁷²

Öğrenciye verilen eğitim karşılığında alınan ders ücreti Müslim Özel Mektepleri'nin yaşamları için tek gelir kaynağı olduğundan bu konu talimatnamelerde çok hassas ve ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Müslim Özel Mektepleri'nin tüm giderlerini ders ücretinden alacağı parayla karşılamak zorunda olduğundan doğal olarak uygulanan yaptırımlarda bu gelirin korunması yönünde olmuştur. Ders ücretinin her durumda alınması, geri iade edilmemesi ve ödemeyen öğrencinin okula alınmaması hatta tasdikname bile verilmemesi bu tezimizi destekleyen güçlü kanıtlardır. Bunun dışında Müslim Özel Mektepleri gelirlerini arttırmak için yıllık olarak bir defa alınan ücretler, yemek parası, çamaşır yıkama parası, malzeme parası, kırtasiye parası, elbise parası, kitap parası, spor parası, su parası ve diğer farklı uygulamalar yapmışlardır. 1908 yılına kadar alınan ders ücretleri okullara ve öğrenci velilerinin iktidar ve mali güçleri oranında farklılık göstermiştir. 1908 yılından sonra öğrenci velilerinin iktidar ve mali güçleri oranında aylık 10, 15, 20 ve 25 kuruş olmak üzere belirli bir oranda ders ücreti aidatı alındığı görülmektedir.

¹⁷² **Rehber-i İttihad-ı Osmani Mektebi tarifnamesi**, Tarihsiz, Ders ücreti.

Bu uygulama 1922 yılına kadar aynen devam etmiştir. Genellikle aylık ders ücreti öğrenci velilerinin iktidar ve mali güçleri oranında 10 veya 15 kuruştur. Aylık 20 ve 25 kuruş ders ücreti veren öğrenci oranı çok azdır.¹⁷³

Müslim Özel Mektepleri'nin aldıkları ders ücretlerinden örnekler verdikten sonra aklımıza şu soru gelmelidir. Müslim Özel Mektepleri'nin ücretleri pahalı mıdır? ucuz mu? Bu sorunun cevabını öğrenci velilerinin meslek profilinden çıkartabiliriz. Müslim Özel Mektepleri'ne giden öğrencilerin veli meslek profillerinde; ulema, zabitan ve memuriyet, doktor, mühendis, avukat, öğretmen, ticaret, sanatkar, ziraat, hizmetkar ve sınıf-ı saire olmak üzere bir istatistik tutulmuştur. Bu meslek gruplarının ortalama 150-500 kuruş arasında aldığını düşündüğümüzde ortalama aylık verilen ders ücretinin sadece 20 kuruş ya da 30 olduğunu düşünülse bile eğitimin oldukça pahalı olduğu görülmektedir.

1.2.4. Müslim Özel Mektepleri'nde Öğrencinin Gündüzcü Veya Yatılı Olarak Eğitim Almasındaki Farklılıklar

1873-1922 yılları arasında incelenen ve tespit edilen Müslim Özel Mektepleri'nin genellikle gündüzcü eğitim verdikleri görülmektedir. Bu mekteplerden sadece 17'si yatılı eğitim vermektedir. Alınan ders ücretlerinden, talimatnamelerden ve diğer belgelerden Müslim Özel Mektepleri'nin verdikleri eğitimin **gündüzcü ve yatılı (daimi yatılı ve yarı yatılı)** olmak üzere iki şekilde eğitim verdikleri görülmektedir.

Gündüzcü öğrencilik okullardan sadece ders ücreti karşılığında eğitim alan ve eğitim süreci sonunda evlerine giden gruptan oluşmaktadır. Bunun dışında okullarda yararlandıkları yemek ve diğer etkinlikler için eğitim aldıkları kurumlarda belirlenen ücreti ödeme karşılığında hizmet almışlardır.

Yatılı öğrencilik sadece erkek öğrenci ile sınırlandırılmıştır. Müslim Özel Mektepleri'nin verdikleri eğitim İstanbul içinde sınırlı kalmamış bu okullara eğitim için taşradan, Kırım'dan,¹⁷⁴ Kafkasya'dan, Mısır'dan ve Bosna'dan öğrenci kayıt olmuştur.¹⁷⁵

¹⁷³ Bkz, II. Bölüm **Okulların mali durumu** kısmında konu ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

¹⁷⁴ Darütedris Mektebi öğrencisinin yarısı Kırımlıdır. Bkz, II. Bölüm **Darütedris Mektebi**.

¹⁷⁵ **Rehber-i İttihad-ı Osmani Mektebi tarifnamesi**, Tarihsiz, Yatılı kısmı.

Bu öğrencilerin velileri taşrada veya İstanbul dışında olduğundan ve tatil zamanlarında da okullarda kaldıklarından daimi yatılı öğrenci olarak nitelendirilmiştir. Tatil günlerini de okulda geçirecek olan bu öğrencilerinin tüm ihtiyaçları üç öğün yemeği, okul elbisesi, çamaşırları, yatakları, kitapları ve kırtasiye masrafları okul tarafından karşılanmıştır.

Ayrıca çamaşırları ücretsiz olarak yıkatılmış ve bazı eşyalar verilmiştir. Pantolon, yelek, ceket (mektep numunesine uygun çuhadan), 1 adet püsküllü fes, 6 adet fanila üç fanila yün, üçü tireden, 3 adet patiskadan iç çamaşırı, 6 adet mendil, 6 çorap (üç fanila yün, üçü tireden), iki senede bir 1 fotin, 1 kaput verilmiştir.¹⁷⁶

Mektebi Tefeyyüz daimi yatılı öğrencisine ikinci taksitin başında; bir kat mektep elbisesi, bir palto ve bir çift potin Nisan ayı başında; bir çift iskarpin, iki kışlık fanila, dört gömlek, dört iç çamaşırı, altı mendil, altı çift çorap, iki adet yüz havlusu, iki adet ayak havlusu ve bir çift terlik vermektedir. Biri mektebe kayıtta diğeri nisan ayı başında iki püsküllü fes ve Nisan ayında yazlık pantolon vermektedir. Ayrıca öğrenciye karyola, battaniye ve dolabı mektep tarafından verilmekteydi. Daimi yatılı öğrenci elbise ve yatak takımlarını yanında getirirdi. Her öğrencinin biri mektep içinde diğeri dışarıda giymek üzere iki takım elbisesi, elbise kısmında yazılı olduğu gibi çamaşırı, şiltesi, bir yastığı, iki yatak çarşafı, iki yastık yüzü, iki yorganı, iki yüz havlusu, iki ayak havlusu, yatağının önüne serilecek bir keçesi ve terliği bulunurdu. Bu eşyaların hepsinde öğrencinin mektep numarasının yazılı olması zorunluydu.¹⁷⁷

Daimi yatılı öğrenciye günde üç defa yemek verilirdi. Kahvaltı olarak sütlü çay ile bir miktar ekmek verilirdi. Kuşluk yemeği pirinç ya da şehriye çorbasıyla sade ya da sebzeli et veya sebze ve etten oluşurdu. Akşam yemeğinde çorba ile sebzeli et, pilav veya makarna olurdu. Perşembe ve Pazar günleri öğrenciye birer tatlı veya tatlıya bedel mevsime göre meyve verilirdi.¹⁷⁸

¹⁷⁶ Şemsülmekâfîb nehâri kısmı talebe ve talebatına mahsus maaş cüzdanı, 1325/1909, madde 18.

¹⁷⁷ Mekteb-i Tefeyyüz talimatnamesi, 1329/1913, Leylî (yatılı) öğrenci ücreti.

¹⁷⁸ Mekteb-i Osmani dahili ve harici talimatı, 1310/1893, Ücreti Tedrisiye Beyanı, madde 24.

Bir diğerk uygulamadada Őyleydi. Öğrencilere sabahları mevsimine göre süt, çay veya çikolata verilirdi. Öğlen ve akşam yemeğinde et yemeği, etli sebze, mevsimine göre balık ya da sebze, makarna veya pilav verilirdi. Bunun yanında tatlı veya börek, hoşaf ya da meyve ve kışın akşam yemeklerinde çorba ilave olunurdu.¹⁷⁹ Şemsülmaarif Mektebi'nde daimi yatılı öğrenciye günde üç defa yemek verilirdi. Bunlardan ilki mevsimine göre süt, kahve, meyve veya peynirden oluşan kahvaltıydı. İkincisi yaz mevsiminde et, sebze ve pilavdan kışın çorba, et, pilav veya makarnadan oluşan öğle yemeğiydi. Üçüncüsü akşam yemeğiydi. Bu öğünün öğle yemeğinden farkı haftada iki defa fazla olarak mevsimine göre börek ve tatlı verilmesiydi.¹⁸⁰

Daimi yatılı öğrencilerin en iyi şekilde eğitim almasından, sağlık ve her konu müdürün sorumluluk ve denetimindeydi. Mektep müdürü okulda yatılı olarak kalırdı. Öğretmenler, hademeler ve mubassırlar okullarda nöbetleşe olarak ya da daimi olarak kalarak daimi yatılı öğrencinin her türlü ihtiyacını karşılardı. Ayrıca daimi yatılı öğrenci okulda hastalanacak olursa iki gün mektep hastanesinde tedavi olurdu. Üçüncü gün babası veya velisine haber gönderilerek hanesine ve İstanbul'da haneleri bulunmayan öğrenci Devlet Hastaneleri'nden birine gönderilirdi.¹⁸¹

Haftalık ders tatili olan Perşembe günü akşamından Cumartesi sabahına kadar haftada iki gece izinli olan öğrenciler **yarı yatılı öğrenci** olarak tanımlanmıştır. Yarı yatılı öğrenciler, İstanbul'da ikamet eden öğrenci velisi göstermek zorundaydı. Bu öğrenciler ailelerinin yazılı izniyle İstanbul velisinin evinde kalabilmesine müsaade edilirdi. Tüm öğrenciler Cumartesi sabahı yoklamasında hazır bulunmak zorundaydı.

Yoklamada bulunmayanlar yazılı olarak mazeretlerini ibraz etmeye mecburdular.¹⁸² Yoklamada bulunmayan öğrenci gelememe sebebini açıklayamazsa bir hafta içinde durum velisine bildirilirdi. Mazeretini doğrulayamayan öğrenciye mektebe ait duruma uygun cezalardan biri verilirdi.¹⁸³ Yarı yatılı öğrenciler yatak, üç öğün yemek ve kitap masrafı dışındaki diğerk tüm ihtiyaçları için ayrıca ücret ödeme koşuluyla faydalanabilirdi.

¹⁷⁹ **Mekteb-i Tefeyyüz talimatnamesi**, 1329/1913, Öğrenciye verilen yemek.

¹⁸⁰ **Şemsülmaarif Mektebi'nin talimatı**, 1308/1891, Yatılı kısmı, madde 1.

¹⁸¹ **Rehber-i Marifet Mektebi talimatı esasıyesi**, 1306/1890, yatılı kısmına ait talimat, madde 28, 30 ve 31. **Şemsülmaarif Mektebi'nin talimatı**, 1308/1891, Mektebin yatılı kısmı, madde 3-4.

¹⁸² **Şemsülmekâfîb nehâri kısmı talebe ve talebatına mahsus maaş cüzdanı**, 1325/1909, madde 17.

¹⁸³ **Rehber-i Marifet Mektebi talimatı esasıyesi**, 1306/1890, yatılı kısmına ait talimat, madde 27.

1.2.5. Müslim Özel Mektepleri'ne Ücretsiz Öğrenci Alımı

Müslim Özel Mektepleri'nin eğitim sistemimize önemli bir katkısı da fakir, kimsesiz ve çalışkan çocukların belirli şartlarla en düşük ücretle veya ücretsiz olarak mekteplere kabul edilerek eğitim almasına ve böylece bu çocukların topluma kazandırılmasında önemli bir rol oynamasından kaynaklanmaktadır.

Öncelikle ücretsiz kabul edilecek öğrencinin ücret veremeyecek kadar fakir ve ihtiyacı olduğuna dair mahalle imamı ve muhtarı tarafından tasdik edilmiş bir belgeyi getirmesi gerekliydi.¹⁸⁴ Bu durumda olan öğrenciler ya en düşük ücretten ya da ücretsiz olarak Müslim Özel Mektepleri'ne kabul edilirdi. Bu ücretsiz öğrenci alımı toplam ücretli öğrencinin 7/1¹⁸⁵ veya 10/1 oranını aşamazdı.¹⁸⁶ Ayrıca ücretsiz öğrenci daha az gelir getiren gündüzcü öğrenci olarak alınırdı.¹⁸⁷ Ücretsiz alınan öğrenci iki sene üst üste imtihanlarını veremezse normal ders ücreti istenilirdi. Ücreti veremediği takdirde mektepten atılır ve kaydı silinirdi. Ücretsiz öğrencinin iki yıl üst üste başarısızlık durumunda ücretsiz eğitim alma hakkı sona ererdi.¹⁸⁸

1.2.6. Osmanlı Devleti'nde Resmi Okullarda Alınan Ders Ücreti

Özel okulların bu kadar çok artmasının sebepleri düşünülürken incelenen dönemde devlet okullarının durum tespitinin yapılması yapılacak incelemeyi daha anlamlı hale getirecektir.

1907-1908 istatistiğinde İstanbul ve taşrada ki özel ve resmi okullarının gelir ve giderleri incelendiğinde karşımıza şöyle bir sonuç çıkmaktadır.

¹⁸⁴ **Afitab-ı Maarif Mektebi Talimâtnâme ve Nizamnâmesi**, 1326/1910, madde 15. **Mizan-ı Terakki Mektebi talimatı**, 1310/1893, madde 19. **Numune-i İrfan Hamidi Mektebi**, 1323/1907, Ders ücreti. **Şemsülmaarif Mektebi talimatı**, 1308/1891, Ücret, madde 11. **Darütedris Nizamnamesi**, 21 C.evvel 1307/13 Ocak 1890, madde 3.

¹⁸⁵ **Darütedris Nizamnamesi**, 21 C.evvel 1307/13 Ocak 1890, madde 3.

¹⁸⁶ **Afitab-ı Maarif Mektebi Talimâtnâme ve Nizamnâmesi**, 1326/1910, madde 15. **Mizan-ı Terakki Mektebi talimatı**, 1310/1893, madde 19. **Şemsülmaarif Mektebi talimatı**, 1308/1891, Ücret, madde 11. **Dârü'l-irfan Mektebi'nin resm-i tevzi-i mükâfat cetveli**, 1318/1902, madde 5.

¹⁸⁷ **Şemsülmaarif Mektebi talimatı**, 1308/1891, Ücret, madde 11.

¹⁸⁸ **Dârü'l-irfan Mektebi'nin tevzi-i mükâfat cetveli**, 1318/1902, madde 24. **Mekteb-i Osmani dahili ve harici talimatı**, 1310/1893, Ücreti Tedrisiye Beyanı, madde 10. **Mizan-ı Terakki Mektebi talimatı**, 1310/1893, madde 19. **Şemsülmaarif Mektebi talimatı**, 1308/1891, Ücret, madde 12.

Tablo 1.8. 1907-1908 Yılı İstanbul ve Taşra Okullarının Gelir ve Gider Cetveli

Türü	Tahsîsât-ı seneviyye				Vâridât-ı seneviyye				
	Heyet-i tedrisiyye ve İdare	Hademeye	Masârif-i müteferrika	Yekün	Maarif Nezareti'nden	Evkaf	Talebe ücretinden	Menba'-ı sâirenden	Yekün
Resmi Mekatibi İptidâî	1.009.245	1560	64.242	1.075.047	92.243	122.337	753.954	106.515	1.075.049
Hususi Mekatibi İptidâî	185.1707	960	41.933	1.894.600	12.000	400.797	447.926	1.272.273	2.132.996
Mekatibi Rüşdiye	1.741.380	.	692.483	2.433.863	2.372.183	23.040	.	39.240	2.434.463
Hususi Mekatibi Rüşdiye	737.002	62.280	225.673	1.024.955	.	.	966.696	35.575	1.002.271
Mekatibi Rüşdiye-i Askeriye	788.040	.	10.272	798.312	798.312	.	.	.	798.312
Resmi Mekatibi İdadi	5.800.303	.	2.416.993	8.217.296	5.642.321	.	1.282.734	1.365.115	8.290.170
Hususi Mekatibi İdadi	213.596	.	64.964	278.560	.	.	256.110	14.210	270.320
Dersaadet Yekünü	25.489.719	64.800	7.065.551	32.620.070	25.609.316	546.174	3.877.770	2.867.758	32.901.018
Taşra Yekünü	30.029.714	235.391	5.562.312	35.827.417	11.547.706	1.673.660	5.576.160	1.659.118	35.388.682
Dersaadet ve Taşra Yekünü Umumisi	55.519.433	300.191	12.627.863	68.447.487	37.157.022	2.219.834	9.453.930	19.458.912	68.289.698

Bu cetvele göre Maarif Nezareti'nin bütçesinin İstanbul için 32.901.018 kuruş ve taşra için 35.388.682 kuruş olmak üzere toplam **68.289.698 kuruştur**. Maarif Nezareti tarafından doğrudan karşılanan miktar ise İstanbul için 25.609.316 kuruş ve taşra için 11.547.706 kuruş olmak üzere 37.157.022 kuruştur. Müslim Özel Mektepleri'nin maarif bütçesinden bir pay almadıkları açık olarak görülmektedir. Ancak resmi devlet okullarında da iptidâî ve idadi daha sonradan sultanilerde ders ücreti adı altında öğrenciden para alınmaktadır.¹⁸⁹

¹⁸⁹ BOA., MF.İST., 9/39, (1 R.evvel 1328/13 Mart 1910). İstanbul Vilayeti Mekâtib-i Umumiye'nin 1323-1324 /1907-1908 sene-i dersiyesine mahsus istatistik hülasa cetvelidir.

1 Eylül 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde, inşa masrafları ve öğretmen maaşları dahil olmak üzere rüşdiye mekteplerinin bütün giderlerini karşılama görevini vilayetlerin maarif idaresine bırakmıştı. Bu sebeple vilayetlerin kısıtlı imkanları rüşdiyelerin hem nicelik hem nitelik olarak gelişmesini olumsuz etkilemiştir.¹⁹⁰ Bu nedenle resmi rüşdiye öğrencileri doğrudan vilayet bütçelerine bağlı olduklarından dolayı ders ücreti adı altında bir ücret ödememektedirler. 1913 yılından sonra resmi devlet okullarında ilköğretim ücretsizdir. Ancak resmi devlet okullarında okuyan diğer öğrenciler ders ücreti adı altında bir aidat ödemeye devam etmişlerdir. 12 Aralık 1914 tarihli kanunda bu durum açıkça belirtilmiştir.¹⁹¹ Bu kanun Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar geçerliliğini sürdürmüştür. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde bazı resmi okullarda ders ücreti adı altında öğrencilerden belirli bir ücret alındığı düşünülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin 1873-1922 yıllarında eğitime ayırmış olduğu bütçe yaklaşık olarak %0,3-%3 oranındadır. Eğitime ayrılan bütçenin yarısı da diğer kaynaklardan, ders ücretlerinden ve Evkaf gelirlerinden sağlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde eğitimin bazı resmi okullarda ücretli olması Müslim Özel Mektepleri'nin açılması ve gelişiminde önemli bir etken olmuştur. Cumhuriyet döneminde eğitimin devlet okullarında tamamen ücretsiz olması Müslim Özel Mektepleri'nin öğrenci bulmasını zorlaştıran ve kapanmalarına neden olan bir diğer önemli etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2.7. Müslim Özel Mektepleri'ne Gayrimüslim Öğrenci Alımı

Müslim Özel Mektepleri öncelikle müslüman öğrencilerin eğitim alması için kurulmuştur. Ancak özel ve resmi okulların iptidâi ve rüşdiye kısmına başvuru halinde gayrimüslim öğrenci alınmasında bir engel bulunmamaktaydı.

¹⁹⁰ Cemil Öztürk, "Rüşdiye" **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, cilt:35, s.300-303, İstanbul, 1994. S.303.

¹⁹¹ **BOA., DHEUM.LVZ.**, 26/99, (24 Muharrem 1333/12 Aralık 1914). **(EK-IX)** Dahiliye Nezâreti Emniyeti Umumiye Müdüriyeti Tahrirat Şubesi, Maliye Nezâreti Varidatı Umumiyesi Üçüncü Kalemi. 1 madde: **Ücretli mekatib-i resmiyeden birinde evladı olanların çocuklarından birincisinden tam, ve ikincisinden %60 ve üçüncüsüyle diğerlerinden nıfı (yarım) ücret alınacaktır.** 2 madde: İş bu kanun tarihi neşrinden itibaren icra olunacaktır. 3 madde: İş bu kanunun tatbiki ve icrasına Maliye ve Maarif Nazırları memurdur. 24 Muharrem 1333 fi 29 Teşrinisani 1330 (12 Aralık 1914) Mehmed Reşat, Maarif Nazırı: Şükrü ve Maliye Nazırı Vekili: Talat ve Sadrazam: Mehmed Sait.

Özel ya da resmi okulların ilk kademesi olan iptidâi kısmında gayrimüslim öğrenci alınmasında bir engel yokken, tereddüte düşülen durum gayrimüslüm öğrencinin rüşdiye kısmına alınmasıyla alakalıdır. Rüşdiye kısmına girmek isteyen tebaa-i gayrimüslimin Mekâtib-i Rüşdiye'ye kabul edilmesi hakkında 6 Teşrinisani 1290/18 Kasım 1874 tarihli tezkiresi gereğince özel ya da resmi Mekâtib-i Rüşdiye'ye gayrimüslim öğrenci kabul edilmektedir.¹⁹²

Müslim Özel Mektepleri'nin ilk kademesine gayrimüslim öğrenci alınmaktaydı. Ancak eğitimin amacı ve ders programının gayrimüslim öğrencinin ihtiyaçlarına cevap vermemesi nedeniyle öğrenci sayısı çok azdır. Rüşdiye kısmında da gayrimüslim öğrenci sayısı oldukça azdır. Çünkü verilmek istenilen eğitim ve uygulamalar buradaki gayrimüslim öğrencilerinin zamanla bu mekteplerden ayrılmasına neden olmuştur.

Her ne kadar Müslim Özel Mektepleri, Kuran-ı Kerim ve Ulum-ı Diniyye dersinde bu öğrencileri farklı sınıflarda tutmaya ve Osmanlıcılık düşüncesiyle öğrenciyi harmanlamaya çalışmışsalar da bu süreçte büyük devletlerin yardımıyla ulusal devletlerini kurmak düşüncesinde olan tebaa-i gayrimüslim Müslim Özel Mektepleri'ne çok az ilgi göstermiştir. Okulların aldığı gayrimüslim öğrenci oranında Musevi öğrenciler en fazladır. Bununda en büyük sebebi Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne göre nüfusunun az olması sebebiyle kendilerine ait okul açmasının zor olmasından kaynaklanmaktadır. Sonra sırasıyla Ermeni ve Rum öğrenciler kayıt olmuşlardır.

¹⁹² **BOA., MF.MKT.,** 187/94, (12 C.evvel 1311/21 Kasım 1893). **(EK-X)** Vilayet-i Edirne Mektubi Kalemi'nin Maarif-i Umumiye Nezareti Celiliyyesine 18 Ağustos 1309/ 30 Ağustos 1893 tarihli Edirne Valisi Abdurrahman imzalı 585 sayılı yazısında, Müslüman zükür etfal için Edirne'de küşad olunan Numune-i Tedris Mekâtib-i Hususiye'ye gayrimüslim etfalin gidip gidemeyeceği sorulmuştur. Meclis-i Kebir-i Maarif tarafından 12 C.evvel 1311 fi 9 Teşrinisani 1309 (21 Kasım 1893) tarihinde cevaplanan yazıda, Mekâtib-i Hususiye'ye gayrimüslim etfalin kabulü hakkında Maarifçe münasib bir kayıt görülmemiş isede **Dersaadet'te bu gibi mekâtib ile Mekâtib-i Rüşdiye'ye etfali gayrimüsliminde kayıt edildiğine nazaran** ne muamele edileceği Vilayete tahrirat edilmiştir. Rüşdiye İdaresi'nden derkanarında zikr olunduğu üzere teba-i gayrimüslimden istek edenlerin Mekâtib-i Rüşdiye'ye kabul edilmesi müktezi-i irade-i seniyyeden olduğu hakkında **6 Teşrinisani 1290 (18 Kasım 1874) tarihli nezareti celiyelerinden varid olan tezkiresi üzerine Mekâtib-i Rüşdiye'ye etfali gayrimüslimin kabul edilmekte olduğundan** mektebi mezkurda dahi etfali gayrimüslimin kabulü haiz olacağı Vilayete cevaben işar buyrulmuştur.

Genellikle bu öğrenciler gündüzcü olarak eğitim almışlardır. Gayrimüslim öğrenci sayıları rüşdiye kısmında 1908 yılından sonra çok daha azalmıştır. İdadi seviyesinde olan Müslim Özel Mektepleri'nde az da olsa gayrimüslim öğrenciler eğitim almaya devam etmişlerdir.¹⁹³

1.2.7.1. Gayrimüslimlerin Müslim Özel Mektepleri'ne Alınmasında İstisnâî Uygulamalar

Müslim Özel Mektepleri'nde eğitim alan gayrimüslim öğrenci sayısı genel olarak çok azdır. Bu konuda iki istisnâî örnek bulunmaktadır. İlki Dârü'l-irfan Mektebi'dir. Dârü'l-irfan Mektebi, 4 Haziran 1898 tarihinde Kadıköy Haydarpaşa arasında kurulmuştur. Bu tarihte İslam ve Musevi olmak üzere toplam 25 öğrencisi bulunmaktadır.¹⁹⁴ Bu öğrenci sayısı 19 Temmuz 1898 tarihinde 36 İslam ve 30 Musevi öğrenci olmak üzere 66'ya çıkmıştır.

Bu nedenle 7 Temmuz 1314 /19 Temmuz 1898 tarihinde Dârü'l-irfan Mektebi Müdürü Hüseyin Vehbi Bey tarafından Maarif Nezaretine gönderdiği dilekçede, 30 Musevi öğrencisi olduğundan, Musevi lisanıyla eğitimin çocukların babalarınca arzu edildiğine Kurân-ı Kerîm ve Akaid-i Dîniyye derslerinin yerine, **haftada üç gün ikişer saatten 6 saat olmak üzere** mektep tarafından Musevi milletinden namuslu bir Musevi öğretmen seçilerek onun tarafından verilmesi istenilmiştir.

23 Temmuz 1314/4 Ağustos 1898 tarihinde Meclis-i Kebir-i Maarif tarafından verilen cevapta, “Erkek ve kız mekteplerinde **Musevi lisanıyla eğitime gerek olmayıp** böyle bir uygulamaya ihtiyaç olmadığını ve **Mekatib-i İslamiye'de Musevi lisanıyla** eğitimin mümkün olamayacağı bu yüzden okul müdüriyetine verilen cevapta isteğin ret edildiği” bildirilmiştir.¹⁹⁵ Bu isteğin ret edilmesinden sonra 1899 yılında Dârü'l-irfan Mektebi'nde Musevi öğrenci bulunmamaktadır.¹⁹⁶

¹⁹³ Bkz, II. Bölüm **okulların öğrenci sayısı** kısmında konu ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

¹⁹⁴ **BOA., MF.HUS.**, 1/47, (14 Muharrem 1316/4 Haziran 1898).

¹⁹⁵ **BOA., MF.HUS.**, 1/52, (16 R. evvel 1316/4 Ağustos 1898). Dilekçelerin eklerinde bu 30 öğrencinin isimleri, babaların adları ve meslekleri de belirtilmiştir.

¹⁹⁶ **MUNS**, 1317, s. 790.

Diğeri ise Darülfeyzi Osmani Mektebi'dir. 1910-1911 yıllarında Darülfeyzi Osmani Mektebi'nin 41 müslim gündüzcü erkek ve **70 gayrimüslim gündüzcü erkek** olmak üzere **111 öğrencisi** bulunmaktadır.¹⁹⁷ 1911 yılında bir Müslim Özel Mektebi'nde neredeyse iki katı kadar gayrimüslim öğrenci olması oldukça ilginçtir. Ancak bu öğrencilerin hangi cemaate mensup olduğu belirtilmemiştir. Bu konu hakkında mektep hakkındaki diğer belgelere dayalı olarak şöyle bir yorum yapılabilir. Bu süreç içerisinde mektep ciddi mali sıkıntılar içindedir. Bu sıkıntıları aşmak için taşradan öğrenci toplamak için yakın vilayetlerin dolaşılması, okula bağış toplamak için öğrenciler tarafından izin alınmadan bilet ve bağış istenmesi gibi uygunsuz faaliyetler düzenlendiği düşünüldüğünde mektebin kapanmaması için son çare olarak bu girişimde bulunulduğu düşünülmektedir. Mektebin 1914 yılında kapandığı düşünülürse 2 yıl bu gayrimüslim öğrenciler eğitim almışlardır. Bu öğrenciler mektepten ayrıldıktan sonra mektep kapanmak zorunda kalmıştır.

1.2.8. Müslim Özel Mektepleri'nde Yabancı Dilde Eğitim Verilen Kademe

Müslim Özel Mektepleri'nin kuruluş amaçlarından biri de yabancı okulların verdiği yabancı dil eğitimi sayesinde halkın ilgisini çekerek bu okullarda okuma hevesi uyandırmalarının önüne geçebilmektir. Günümüzde de yabancı dil eğitimine kaç yaşında başlanması gerektiği çok tartışılan konulardan biridir. 1873-1922 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde tercih edilen ikinci dil Fransızcaydı. İngilizce ve Almanca eğitim veren okullarda bulunmaktaydı. Bunun dışında yabancı ve gayrimüslim okullarında Türkçe dışındaki dersler cemaatlerin kendi lisanında yapılmasına izin veriliyordu.

Müslim Özel Mektepleri'nin müfredat programında haftada 2 saat Fransızca dersi vardı. Bu ders kurumlarda Fransızca'yı iyi bilen öğretmen, asker veya Galatasaray Lisesi mezunları tarafından verilmekteydi. Hatta bazı okulların hedeflerinde yabancı dili en iyi şekilde öğretmek müslüman öğrencilerin yabancı okullara gitme külfetinden kurtarılması ve bu uğurda para harcanmasının önüne geçilmesi bile vardı. Yurt dışından İngilizce ve Almanca lisan dersleri için tablolar getiren veya şube açarak yabancı dil öğrenimine önem veren Müslim Özel Mektepleri bulunmaktaydı. Gazetelerde bu şekilde ilanlar vererek, yabancı dil

¹⁹⁷ BOA., MF.İST., 12/46, (8 Safer 1330/28 Ocak 1912). Darülfeyzi Osmani Mektebi istatistiği.

eğitiminde en iyi olduğunu belirten ve bu şekilde okullarına öğrenci çekmeye çalışan Müslim Özel Mektepleri sayısı oldukça fazlaydı.¹⁹⁸

Bu noktada dikkat edilmesi gereken nokta Osmanlı Devleti'nde yabancı dil eğitiminin hangi kademedede yapıldığıdır. Osmanlı Devleti özel ve resmi okullarda **iptidâî kısmında asla Fransızca okutturulmasına** izin vermemiştir.¹⁹⁹

Gerek talimatnamelerde gerek uygulamada Osmanlı Devleti incelenen 1873-1922 yılları arasında **yabancı dil eğitimine rüştiye kademesinde** başlamıştır. Bu uygulamada önce neslini İslami ahlaka göre yetiştirmek, kendi dil ve kültürünü öğretmek ve korumak amacı açık olarak görülmektedir.

1.2.9. Müslim Özel Mektepleri'nde Resmi Elbise Uygulaması

Günümüzde de resmi elbise giyilip giyilmemesi ya da eğitimde serbest kıyafet uygulaması eğitimcilerimiz arasında farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nde incelenen 1873-1922 yılları arasında hem özel hem resmi kurumlarda okul üniforması denilen resmi elbise giyilmesi zorunludur.

Müslim Özel Mektepleri talimatnamelerinde mektep numunesine uygun elbise yaptırılması zorunludur.²⁰⁰ Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. En fazla 1 ay içinde okul kıyafetinin ya mektep terzisinden ya da kendi terzileri aracılığı ile sağlanması mecburdur. Yaptırım olarak derslere alınmamak, imtihanlara girmesine izin verilmemesi, gezilere katılamamak ve ödül verilmemesi gibi maddeler her öğrencinin en kısa sürede bir okul elbisesi yaptırmasına neden olmuştur. Sadece Darüttalim ve Darütedris Mektepleri'nde kıyafet serbest bırakılmıştır. Zaten bu mektep öğrencileri de sarıklı ve cübbeli olarak mekteplerine gidiyorlardı.²⁰¹

II. Abdülhamit fotoğraf albümünde Müslim Özel Mektepleri'nin binaları ve bu okullarda eğitim gören kız ve erkek öğrencilerin resmi elbiseli görünüşleri bulunmaktadır. Bu süreç içerisinde okuma yazma oranı ve okula giden öğrenci sayısı

¹⁹⁸ Bkz, II. Bölüm **okulların öğretmen kadrosu ve okulların amacı.**

¹⁹⁹ **BOA., MF.MKT., 239/57, (20 C.evvel 1312/19 Kasım 1894). Mektebi iptidâî kısmında asla lisani ecnebi okutturulmaması** özel okullarının tümüne Maarif Nezareti tarafından teblig edilmiştir. **BOA., MF.MKT., 283/19, (23 Safer 1313/15 Ağustos 1895).**

²⁰⁰ **Afitab-ı Maarif Mektebi Talimâtname ve Nizamname**, 1326/1910, madde 9. **Dârü'l-irfan Mektebi'nin resm-i tevzi-i mükâfat cetveli**, 1318/1902, madde 10. **Leyli ve nehâri Şems-ül-mekâtib nehâri kısmı talebe ve talebatına mahsus maaş cüzdanı**, madde 8. **Maşrık-ı Füyûzat Mektebi şakirdânına mahsûs talimâtname**, Tarihsiz, madde 20. **Leyli ve nehâri Mekteb-i Osmani dahili ve harici talimatı**, 1310/1893, madde 23.

²⁰¹ Ergin, a.g.e., s. 958.

çok düşüktür. Bu üniformalarla öğrenciler toplumda bir farklılık uyandırmaktadır. Kendilerine olan özgüvenleri arttığı gibi, kendilerini o okulun bir bireyi olarakta görmektedirler. Okulların kıyafetleri vermek istedikleri eğitim hakkında önemli ipuçları vermektedir. Ayrıca bu elbiseleri giyebilmek, gelecekte iyi bir iş sahibi olabilmek ve bunun için okuyabilme arzusu halkı eğitim almaya teşvik etmektedir.²⁰²

1.2.10. Müslim Özel Mektepleri’nde Verilen Ödül ve Cezalar

Müslim Özel Mektepleri talimatnamelerinde ki ödül ve cezalar daha iyi ve disiplinli bir eğitim vermek için kullanılmaktadır. Okulların hepsinde farklı modeller uygulanmaktadır. Bu nedenle bazı okullarda ceza yaptırımların çok ağır olduğu görülmektedir. Eğitim kalitesini yükseltmede, öğrenciye istendik davranışların kazandırılmasında gayretlendirme ve onları teşvik etmek için ödül uygulamaları önemli bir yere sahiptir.

Müslim Özel Mektepleri’nde her öğrenci kendi çaba, emek ve gayretine iyi haline göre özel talimatname gereğince ödüllendirildiği gibi derslerine çalışmayanlar, talimatnamelere aykırı hareket edenlerde cezalandırılırdı. Öğrencinin mükâfat (ödül) ve mücazat (ceza) hususlarına velilerinin müdahalesine hak ve yetkilerinin olamayacağı tüm talimatnamelerde belirtilmiştir.²⁰³ İncelenen dönemde farklı modeller uygulansa da genel olarak verilen ödüller şunlardır. Aferin, tahsin, imtiyaz, taltif, iftihar ve zikr-i cemîl belgeleriyle sene sonundaki ödül töreninde dağıtılan saat, kalem takımı ve süslü kitaplardan oluşmaktadır.²⁰⁴

Verilen ödüllerinin sayısı ve çeşidi her okulda uyguladıkları modele göre farklılık göstermektedir. Dârü’l-irfan Mektebi’nde 40 Aferin belgesi 1 hediye olarak belirlenmiştir. Tahsin belgesi dört aferine ve taltif belgesi sekiz aferine denkti. Taltif belgesi sadece özel imtihanda birinci olana verileceği gibi ikinci olan öğrenciye de tahsin belgesi verilirdi.²⁰⁵

²⁰² Bkz, II. Abdülhamit fotoğraf arşivi.

²⁰³ Her mektebin talimatnamesinde bu husus belirtilmiştir. **Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi talimatnamesi**, 1319/1903, Mükâfat ve mücâzât, madde 1. **Afitab-ı Maarif Mektebi Talimâtname ve Nizamname**, 1326/1910, madde 20.

²⁰⁴ Belge örnekleri için bkz, Haluk Perk, **Eğitim Tarihimizde (1869-1950) Mükâfat Belgeleri Tüliya Perk Koleksiyonu**, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012. Haluk Perk ve İsmail Günay Paksoy, **Eğitim Tarihimizde Diplomalara (1840-1950)**, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ocak 2013.

²⁰⁵ **Dârü’l-irfan Mektebi’nin resm-i tevzi-i mükâfat cetveli**, 1318/1902, madde 16.

Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi'nde bir tahsin belgesi 8 Aferine, bir imtiyaz belgesi 4 tahsin belgesine, bir taltif belgesi 3 imtiyaz belgesine, bir zikr-i cemîl 2 taltif belgesine ve iki zikr-i cemîl 1 hediyeye denkti. Ödüller her ayın başında öğretmen ve öğrenciler huzurunda hak edenlere dağıtılırdı. Bir ay içinde bir gün bile devamsızlığı olmayan, ders veya ahlaktan izinsiz olmayan, bir aferine layık olan, heyet-i idare ve talimiyenin sevgisini kazanan öğrenci levha-i iftihara yazılarak kendisine müdür ve ders nazırı tarafından öğrencilerin önünde onure edilerek bir kitap verildiği gibi velisine de ayrıca bir tebrikname gönderilirdi.²⁰⁶ Bunun dışında ödül olarak öğrencinin sol ve sağ koluna ipekten derecesine göre sarı, kırmızı ve yeşil şeritler ya da armalar işlenmekteydi.

Verilen cezalar ise şunlardı. Gerek mektep içinde ve dışında kötü davranışta bulunanlara ve derslerine çalışmayanlara verilirdi. **İhtâr cezasında** öğrenciye nasihat edilerek yaptığı davranışın yanlışlığı konusunda dikkati çekilerek bir daha yapmaması için uyarılırdı. **Tekdîr cezasında** öğrenci azarlanırdı. **Tekdir aleni cezası** öğretmenlerine itaatsizlik etmek, arkadaşlarına sövmek, onları dövmeye cüret etmek, mektebin dışında uygun olmayan yerlerde bulunmak, mektepten firar etmek ve özürsüz mektebe gelmemek gibi durumlarda verilirdi. Bu durumlarda öğrenci davranışından dolayı öğretmen ve öğrencilerin önünde azarlandığı gibi üç günde izinsiz bekletilerek velisine de tekdiri aleni cezasında olduğu bildirilirdi. **Tevkif cezasında** öğrenci tatil zilinden sonra okulda yarım saat bekletme veya sınıfta ya da dışarıda ayakta bekletilme şeklinde uygulanırdı. **İzinsiz cezasında** öğrenci teneffüse çıkarılmaz, yemekhaneye indirilmez, Cuma evine gönderilmez, tatil zamanında çarşıya inmesine izin verilmez veya arkadaşlarıyla teneffüste oynatılmasına izin verilmezdi. Her öğrencinin 10 olan **Ahlak notunun düşürülmesi** verilen cezalardan biriydi. Bunun dışında **beş gün müddetle okuldan ihraç ve on gün müddetle okuldan ihraç cezalarında** öğrenci okula alınmazdı. **Tard cezasında** öğrenci mektepten ihraç edilir ve kaydı silinirdi.²⁰⁷

²⁰⁶ Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi talimatnamesi, 1319/1903, Mükâfat ve mücâzât, madde 1-2.

²⁰⁷ Talimatnamelerden derleme yapılmıştır.

Okullarda ceza olarak öğrencinin darp edilmesi ve dayak atılması kesinlikle yasaktı.²⁰⁸ Alınan ödüller bazı cezaların uygulanmasını sağlardı. Tevkif cezasından bir öğrenci bir aferin ve tekdiri aleni cezasından bir tahsin veya beş aferin vererek kurtulabilirdi. Ceza bedeli olarak alınan bu belgeler derhal yırtılırdı. Fakat müdürün görüşü üzerine öğrenciden tekdir aleniye bedeli olan ödül belgeleri kabul olunmayabilirdi.²⁰⁹ Bunun dışında öğrencinin aldığı ödüller bir sonraki seneye eklenirken eksik cezalar yeni döneme başlanırken silinirdi.

Bu ödül ve ceza sistemini kullanmayan günümüz anlamında pedagojik uygulama yapan Müslim Özel Mektepleri’de vardı. Rehber-i İttihad-ı Osmani Mektebi, “çocuğun kabiliyeti fikriyesini söndüren, izzeti nefsinin ve haysiyetini yaralayan onu zihnen ve manen felce uğramış bir hale getirerek aptallaştıran cezalar hiddetler, bağırılmalar, dayak atma usulleri uygulamamaktadır. Ceza korkusu nedeniyle çocukta hasıl olan sükûnet kalıcıdır. Çocukların fikir, vazife ve mesuliyeti uyandırmak, onları hareketli kılmak, kendilerinde ebeveyn ve öğretmen ve mürebbiyelerinin takdir etmesini isteme hislerinin doğmasını sağlamak elbette korku ile beyni sulanmış biçareler yetiştirmekten daha faydalı bir usul ve terbiyedir. Bizim uyguladığımız bu sistemin daha başarılı olduğu mektebimizde ispat edilmiştir” denilerek ceza ve ödül sistemlerinin tümüne karşı çıkılarak günümüz eğitim sistemine benzer Avrupalı tarzda eğitim verildiği görülmektedir.²¹⁰

1.2.11. Müslim Özel Mektepleri’nde Yapılan İmtihanlar Ve Bu İmtihanlar Sonucu Alınan Diplomaların Geçerliliği

Müslim Özel Mektepleri’nde diğer resmi okullarda olduğu gibi iki tür imtihan yapılırdı. Birinci imtihan türü yıl içinde yapılan **özel imtihanlardı**. Özel imtihanlar

²⁰⁸ **Dârü’l-irfan Mektebi’nin resm-i tevzi-i mükâfat cetveli**, 1318/1902, madde 17. **BOA., MF.HUS., 6/44**, (24 R.ahir 1328/5 Mayıs 1910). Mekatib-i Hususiye İdaresi tarafından Molla Gürani’de bulunan Rehber-i Saadet Mektebi Müdürü Celal Bey’e gönderilen yazıda, **Mekteplerde darbın (dövmenin) nizamname gereğince yasak olmasına rağmen** öğrencinin tarafınızdan ve öğretmenlerce darb edilmekte olduğu 357 numaralı Hüseyin Fehmi bin Mustafa Efendi’nin müracaatlarına rağmen tekrardan darb olunduğuna Ma’mûretü’l-azîz Valisi Birinci Ordu Hümayun evrak kalemi memuru Mustafa Efendi tarafından ifade kılınmıştır. Devam eden şakirdanın huzuru bozulduğu takdirde hertürlü mektepte olduğu gibi tevbîh (memurlara uygulanan bir disiplin cezası), tevkif ve görevi bırakma suretiyle tecziye (cezalandırma) edilip, darb ve emsali cezalardan mücânebet (uzak durma, sakınma) etmeleri aksi takdirde mesul olanlara gereken cezai işlemlerin yapılacağı bildirilmiştir.

²⁰⁹ **Mizan-ı Terakki Mektebi talimatı**, 1310/1893, madde 33.

²¹⁰ **Rehber-i İttihad-ı Osmani Mektebi tarifnamesi**, Tarihsiz, Ödül ve ceza.

okullara göre 6 ayda bir,²¹¹ yılda iki²¹² veya yılda üç kez²¹³ olarak yapılmaktaydı.

Özel imtihanlar dersin işlenişine göre sözlü ya da yazılı olarak yapılırdı. Özel imtihanlara tüm öğrenciler katılmak zorundaydı. **Yazılı sınıflarda kopya çekmeye cesaret edenler sıfır alarak cezalandırılırdı.**²¹⁴ Bu imtihanlarının önemi sene sonunda yapılacak genel sınava hazırlık olmasından kaynaklanmaktaydı.

İkinci sınav türü yılsonunda yapılan **genel imtihanlardı**. Genel imtihanlar sözlü olarak yapılırdı. Son sınıfların genel imtihanlarında Maarif Nezareti'nden müfettişler bulunduğu gibi her sınıfın imtihanında ayrıca mümeyyizler bulunurdu. Bu sınavda başarılı olan öğrenciler sınıflarını geçerlerdi.²¹⁵ **Eğitimin başlanmasından imtihan zamanına kadar 20 gün devamsızlık edenler** ile son özel imtihana katılmayanlar sene sonu imtihana kabul edilmezdi.²¹⁶ İmtihanlarda öğretmenler ve mümeyyizlerden başkası soru sorma hakkına sahip değildi. İmtihana giremeyen ancak mazeretini ispat edenlere yalnız üç dersten heyeti idare ve talimiye huzurunda imtihan edilirdi. İmtihanlarda öğrenciye dostane muamelede bulunmak, üçten az beşten fazla soru sormak ve habersiz imtihan etmek yasaktı.²¹⁷

Genel imtihan sınavları, Haziran ayının son haftasında başlar ve en geç Ağustos ayının ilk haftasına kadar bitirilirdi.²¹⁸ Sınav tarihleri okul müdürlükleri tarafından belirlenirdi. Rehber-i Marifet Mektebi genel imtihanını 6 Temmuz-29 Temmuz 1895 tarihleri arasında Tarih-i Osmanî, Hüsn-i hatt, Hendese, Resim, Farîsî, Arabî, Coğrafya-yı Umumi, Usûl-i Defter, Hesâb, Ulûm-i dîniyye, Fransızca,

²¹¹ **Şemsülmekâtîb nehâri kısmı talebe ve talebatına mahsus maaş cüzdanı**, 1325/1909, madde 4. Öğrencilerin derece-i ehliyetleri anlaşılacak için Heyet-i tedrisiye tarafından **6 ayda bir defa** imtihan-ı hususiyeleri icra edilecektir.

²¹² **Afîtab-ı Maarif Mektebi Talimâtnâme ve Nizamnâmesi**, 1326/1910, İmtihanlara dair, madde 7 ve 58. **Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi talimatnamesi**, 1319/1903, İmtihanlara dair, madde 1. Her sene **Aralık ve Mart** aylarında senede iki kez özel imtihan yapılmaktadır.

²¹³ **Rehber-i Tahsil Mektebi tevzîh mükafat cetveli**, 1321/1904, Teşrinisani onbeşi ile şubat başında ve nisan onbeşinde üç defa hususi imtihan edilecektir. **Rehber-i İttihad-ı Osmani Mektebi tarifnamesi**, Tarihsiz, Her öğrenci üç ayda bir girdiği derslerden yazılı bir hususi imtihan edilir.

²¹⁴ **Afîtab-ı Maarif Mektebi Talimâtnâme ve Nizamnâmesi**, 1326/1910, İmtihanlar, madde 58-66.

²¹⁵ **Afîtab-ı Maarif Mektebi Talimâtnâme ve Nizamnâmesi**, 1326/1910, İmtihanlar, madde 67-68.

²¹⁶ **Mekteb-i Osmani dahili ve harici talimatı**, 1310/1893, madde 9.

²¹⁷ **Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi talimatnamesi**, 1319/1903, İmtihanlar ve tatil günleri, madde 2.

²¹⁸ **Mizan-ı Terakki Mektebi talimatı**, 1310/1893, madde 39. Haziranın onbeşinci günü dersler kesilerek **temmuz başında** genel imtihana başlanacaktır. **Temmuzun onbeşinci günü** genel imtihanlar tamamlanacaktır. **BOA., MF.HUS.**, 8/62, (24 Receb 1328/1 Ağustos 1910). Miratül Feyzi Osmani Mektebi yıl sonu imtihanlarına **temmuzun onyedinci** cumartesi günü başlanarak ondan sonra her çarşamba ve pazar günleri yapılacak ve **ağustosun beşinci günü** son imtihanlar yapılacak ve mektep tatil edilecektir.

Kavâid-i Osmaniye ve Kitâbet derslerinden yapılmıştır. Bunun için hazırlanan cetvel onaylanması için Maarif Nezaretine gönderilmiştir.²¹⁹

Genel olarak işleyiş şöyle olurdu. Okullar imtihan günlerini ve imtihanı yapılacak olan dersleri belirlerdi. Okul müdürü veya ders nazırı tarafından sınav tarihleri ve imtihanı yapılacak olan derslerin isimleri mühürlü olarak Maarif Nezareti'ne gönderilirdi.²²⁰ Maarif Nezareti tarafından mümeyyizler tayin olunarak sınavlar onların huzurunda yapılırdı. Her sınavdan sonra sınavı yapılan dersin notları öğrenci isminin karşısına yazılarak cetvelinin altına öğretmen, mümeyyiz ve okul müdürünün imzasıyla tüm ders cetvelleri toplanarak bir zarf içine konularak Maarif Nezaretine gönderilirdi.²²¹ Bu cetveller kontrol edildikten sonra iptidâi ve rüşdiye üçüncü sınıf bitirme öğrencilerinden mezun olanlar sayısınca diplomaları Maarif Nezareti'nden tasdik edilmiş olarak gönderilirdi. İmtihanlardan sonra okullar ödül dağıtım töreni yaparlardı. Böylece o yılki eğitim dönemi tamamlanmış olurdu.²²²

Genel imtihanlarda başarılı olamayanlar o sene için diploma alamazdı. Ders ve imtihanlardaki notlar **Aliyy-ül a'lâ (en iyi), a'lâ, kafi, vasat (orta), zayıf ve sıfırdı.** Üç dersten zayıfı olanlar sınıflarını geçemezdi.²²³

Diğer bir uygulamada şöyleydi. En yüksek not ondu. Gerek şahadetname derecesinde gerek sınıf geçmede **10 ve 9 aliyy-ül a'lâ (en iyi), 8 a'lâ, 6 - 7 karîb-i a'lâ, 5 vasat (orta), 4 zayıf ve bundan aşağısı ednâ (pek aşağı)** itibar olunurdu. En az rüşdiye son sınıfta dört ve diğer sınıflarda üç olarak, üç dersten geçemeyenler

²¹⁹ BOA., MF.İST., 8/55, (6 Safer 1313/29 Temmuz 1895). Rehber-i Marifet Mektebi imtihanı umumi günleri cetvelidir.

²²⁰ BOA., MF.MKT., 1007/1, (18 C.ahir 1325/29 Haziran 1907). Mektebi Feyzi Mektebi Hamidi müntehî(son) sınıfı şakirdanının imtihan edilecekleri derslerle tayin olunan eyyâmî cetvelidir. Sınavlar 1-7 Temmuz 1907 tarihleri arasında yapılacaktır.

²²¹ BOA., MF.İST., 6/55, (10 C.ahir 1326/10 Temmuz 1908). (EK- XI.) Eyüp'te kain "Maşrık-i Füyûzat Hamidi Mektebi" rüşdiye kısmının üçüncü sınıfına mahsus Tarihi Osmani imtihan cetvelidir. Bu cetvelde sınava girecek olan öğrencilerin sıra numarası, mektep numarası, öğrencinin ismi, sınavdan aldığı notun rakamla ve yazıyla ifadesi yazılarak en son mülâhazat (düşünceler) yazılırdı. Cetvelin sonuna "Maşrık-i Füyûzat Hamidi" Mektebi rüşdiye kısmının üçüncü sınıfına mahsus Tarihi Osmani dersinden imtihanları yapılarak işbu cetvel takdim kılınması ibaresi yazılırdı. Sınavda görevlilerin görev yeri ve mühürleriyle sınav evrakı tamamlanırdı. Öğretmen (Mühür) Meclis-i Maarif Muavini: Hasan Tahsin Okul Müdürü veya Ders Nazırı (Mühür)

²²² BOA., MF.HUS., 8/86, (10 Şaban 1328/17 Ağustos 1910). Maşrık-i Füyûzat Mektebi Müdüriyeti tarafından Tedrisat-ı Hususiye Müdüriyetine yazılan yazıda, Bir sureti leffen takdim kılınan cetvelden anlaşıldığı üzere 1325-1326 senesi tedrisiyesi imtihanı umumiye neticesinde **kısmi iptidâiden altmışbir, kısmi rüşdiyeden sekiz** efendi şahadetname almaya hak kazanmıştır. Bir haftaya kadar tevzî mükafat resmi icrası yapılacağından **altmışbir adet iptidâi ve sekiz adet Rüşdiye şahadetnamesi** gönderilmesini istirham eylerim.

²²³ Mekteb-i Tefeyyüz talimatnamesi, 1329/1913, Ders notları.

ikmale kalırlardı. Dört dersten gereken notu alamayan veya ortalamayı dolduramayan öğrenciler sınıf tekrarı olurlardı.²²⁴

Bitirme telafi imtihanları Eylül ayının sonuna kadar yapılırdı. Öğrenciler ders yılı başında on gün içinde veremediği derslerden tekrardan sınava girebilirdiler. Telafi derslerini verebilirlerse bir üst sınıfa geçerlerdi.²²⁵ Müslim Özel Mektepleri ile ilgili birçok örnekte çalışmadan ve yeterli olmadan sınıf geçmenin hiç kolay olmadığı görülmektedir. Eğitim süreci sıkı bir disiplin ve düzenli çalışma esasına dayanmaktadır.

Müslim Özel Mektepleri'nin vermiş olduğu diplomalar ile resmi okul diplomaları arasında üst seviye tahsil için girilen sınavlarda ya da işe girişte bir farklılık bulunmuyordu. İptidâi kısmını tamamlayanlara iptidâi diploması, Rüşdiye kısmını tamamlayanlara rüşdiye diploması, İdadi kısmını tamamlayanlara idadi diploması verilirdi. Bu şahadetname (diploma) ve tasdiknameler Maarif Nezareti tarafından tasdik edilirdi.²²⁶

1.2.12. Müslim Özel Mektepleri'nde Öğrencinin Askerliğinin Erteletilmesi İşlemleri

Osmanlı Devleti'nde tüm resmi ve özel okullarda eğitim gören erkek öğrenciler askerlik vazifesi ile yükümlüydüler. Resmi okullarda olduğu gibi Müslim Özel Mektepleri'nde 18 yaşını tamamlamış öğrenciler eğer eğitim görmüyorlarsa askere alınırlardı. İdadi seviyesinde eğitim veren Müslim Özel Mektepleri Müdürlükleri tarafından bu öğrencilerin askerlik hizmetleri okulda eğitim aldıkları sürece ertelenirdi.²²⁷

²²⁴ Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi talimatnamesi, 1319/1903, İmtihanlar ve tatil günleri, madde 3.

²²⁵ Leylî ve nehâri Mekteb-i Tefeyyüz talimatnamesi, 1329/1913, Ders notları. **Dârü'l-irfan Mektebi'nin resm-i tevzi-i mükâfat cetveli**, 1318/1902, madde 25.

²²⁶ **Afîtab-ı Maarif Mektebi Talimâtname ve Nizamname**, 1326/1910, madde 5. **Şemsülmekâtib nehâri kısmı talebe ve talebatına mahsus maaş cüzdanı**, 1325/1909, madde 2 ve 6. **Mekteb-i Osmani dahili ve harici talimatı**, 1310/1893, Önsöz. **Mekteb-i Tefeyyüz talimatnamesi**, 1329/1913, Önsöz. **Rehber-i Marifet Mektebi talimatı esasiyesi**, 1306/1890, madde 3. **Şemsülmaarif Mektebi talimatı**, 1308/1891, Önsöz. **Darü'ttedris Nizamnamesi**, 21 C.evvel 1307/13 Ocak 1890, madde 12. **Rehber-i İttihad-ı Osmani Mektebi tarifnamesi**, Tarihsiz, Tasdikname ve şahadetname kısmı.

²²⁷ **Mekteb-i Tefeyyüz talimatnamesi**, 1329/1913, Son iki sınıfta bulunan öğrencilerin askerlikleri te'cil olunur. (ertelenir)

1.2.13. Müslim Özel Mektepleri'nin Salgın Hastalıklara Karşı Aldığı Önlemler

İstanbul'da 1873-1922 yılları arasında salgın hastalıklar çok yaygındı. Bunun önüne geçilmek için aşı en etkili yöntemdi. Yapılan okul teftişlerinde aşısız ve aşısı tutmayan çocuklar tespit edilerek hemen aşıları yaptırılırdı. Böylece salgın hastalıklar önlenmeye çalışılırdı.²²⁸

Aşılarını yaptırmadan öğrenci kabul eden okul müdürlükleri cezalandırılırdı. “10 Ocak 1898 yılında Fındıklı'da **çiçek hastalığı** görülmüştür. Burada eğitim veren Şemsülmekâtib Mektebi'nin öğrencileri muayene edilmiş ve bir çocuğun aşısız olduğu görülerek 260 öğrencinin hastalık tehlikesi görüleceğinden bu gibi durumlara meydan vermemek için **özel ve genel mekatib-i iptidâiye ve rüşdiye öğretmenlerine tebligat yapılarak ve diğer müdür ve öğretmenlere örnek teşkil etmek üzere Ceza Kanunu'nun 254. maddesince cezalandırılmaları** ve mekatib-i idadiye, rüşdiye ve iptidâiye müdürlerine tebligat edilmiştir. Şemsülmekâtib Mektebi Müdürlüğüne kanunun dördüncü maddesi gereğince **25 kuruş ceza-i nakdi** verildiğinin tüm okullara haber verilmesi” bildirilmiştir.²²⁹

Salgın hastalıklar konusunda alınan diğer önlem, öğrencinin hanesine götürülerek hastalığın diğer öğrencilere bulaşmaması için hastalığın görüldüğü mektebin hemen tatil edilmesidir. Daha sonra hastalığın görüldüğü mektep ilaçlanmış ve temizletilmiştir. Difteri²³⁰, kızıl²³¹, kabakulak²³², kuşpalazı²³³ salgını görülen mektepler 12 gün, kızamık salgınında ise 24 gün kapatılmıştır.²³⁴

²²⁸ BOA., MF.MKT., 276/16, (12 Safer 1313/4 Ağustos 1895). BOA., MF.MKT., 390/28, (6 Zilkade 1315/29 Mart 1898). BOA., MF.MKT., 442/23, (23 Zilkade 1317/4 Nisan 1899).

²²⁹ BOA., MF.MKT., 388/10, (16 Şaban 1315/10 Ocak 1898). Dahiliye Nazırı mühürlü Bab-ı Ali Dahiliye Mektubi Kalemî tarafından Maarif-i Nezâreti Celiliyyesine gönderilen yazı.

²³⁰ BOA., MF.HUS., 1/42, (15 Safer 1315/16 Temmuz 1897). Bürhan-ı Terakki Mektebi talebesinden Cemil Beyin **difteri hastalığına** düçar (yakalanmış) olmasından dolayı zikr olan mektebin emsal vecihiyle **on iki gün müddetle** tatil edilmesi lüzumu sıhhiye müfettişliğinden ifade kılınmağla ifası istenmektedir. BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910).

²³¹ BOA., MF.HUS., 7/48, (22 C.evvel 1328/1 Haziran 1910). Hadika-i Meşveret Mektebi öğrencilerinden Harun Efendi'nin **kızıl hastalığına** yakalandığı mektep tabibi tarafından beyan edilmesi üzerine bundan **oniki gün önce** mektep tatil edilmişti.

²³² BOA., MF.MKT., 674/38, (16 Şaban 1320/18 Kasım 1902).

²³³ BOA.,BEO., 518/38821, (21 C.evvel 1312/20 Kasım 1894). BOA., MF.MKT., 1038/15, (26 Zilhicce 1325/30 Ocak 1908). Fatih Zincirlikuyu'da kain Hadikatül Maarif Mektebi'nde **Kuşpalazı hastalığı** zuhur ettiği tespit edilmiş olduğundan **oniki gün müddetle** tatil ile temizliğinin ve ilaçlanması için 2. Daire-i Belediye'ye bildirilmiştir. BOA., DH.MUİ., 48/64, (8 Muharrem 1328/20 Ocak 1910). **Kuşpalazı** hastalığı görülen Aksaray Gülşen-i Maarif Mektebi'nin sedd edildiğine dair.

²³⁴ BOA., MF.MKT., 1239/75, (20 Zilhicce 1324/4 Şubat 1907). 10. Daire Belediye dahilinde Darül İrfan Mektebi'nde **kızamık** illetinin zuhur olduğu bildirilmiş olduğundan **mezkur mektebin 24 gün kadar tatiliyle** tahrirat icrası lüzumu Hıfzı sıhha Müfettişliği'nce bildirilmiştir.

Kolera salgınında tüm mektepler süresiz tatil edilmiştir.²³⁵ Salgın hastalıklar ders ücreti ile yaşayan Müslim Özel Mektepleri için önemli bir sorundur. Her ne kadar talimatnamelerde bu sürede ders ücreti alınacaktır şeklinde ifade edilmişse de uygulamada böyle olmamıştır.

1.2.14. Müslim Özel Mektepleri'nde Çalışan Personelin 65 Yaş Zorunlu Emeklilik İşlemleri

Bu konu tüm çalışan personeli etkilemektedir. 23 Şubat 1914 tarihinde çıkan kanunla mazeretsiz olarak 65 yaşını tamamlayan tüm memur ve çalışanların zorunlu olarak emekliye ayrılmasına dairdir. Günümüzden 100 yıl öncesinde uygulanan bu kanun iş veriminin artırılması ve yeni istihdam anlamında çok önemlidir.²³⁶ Daha sonraki tarihlerde hiç bir personel yaş tablosunda ve istatistiğinde 65 yaş üstünde personel bulunmaması bu uygulamanın 1922 yılına kadar devam ettiğini göstermektedir.

²³⁵ **BOA., MF.HUS.,** 10/43, (7 Zilhicce 1328/10 Aralık 1910). Kolera salgını dolayısıyla tüm mekteplerin men edilmesi hakkında Heyet-i Sıhhiyece ittihâz olunan 9 T.sani 1326 /22 Kasım 1910 tarihli tezkire-i aliyeleri üzerine mektepler tatil edilmiştir. **BOA.,BEO.,** 3839/287898, (27 Zilhicce 1328/30 Aralık 1910). Hala tüm okullar kolera nedeniyle tatildir. **BOA., MF.MKT.,** 1183/9, (12 Muharrem 1331/22 Aralık 1912). Bazı mahallerde kolera hastalığının zuhur ettiğini bu nedenle şimdilik vukaat adetinin çok bulunduğu mıntika dahilindeki mekatibin seddi 28 Teşrinisani 1328/11 Aralık 1912 tarihli ve 151705/360 numrolu tezkire beyan buyrulmuş ve Şehzadebaşı, Süleymaniye, Küçük Pazar, Tahtakale, Langa, Gedikpaşa'da bulunan mekteplere teblig edilerek tatil ettirilmiştir.

²³⁶ **BOA., MF.HUS.,** 20/69, (27 R.evvel 1332/23 Şubat 1914). **(EK- XII)** Maarif-i Umumiyye Nezareti Kalemi Mahsusatı, Hülasa(Özet): 65 yaşını ikmal eden memurun tekaüd sevki hakkında. Her memurun sicilinde muharrer tarih tevellüdüne göre **65 yaşını ikmal etmesine mütakib** tekaüde sevki kanun muktezâsından olmasına ve şu muameleden zühûlhükmü kanuni mahal olduğu gibi müsebbibleri içinde mudar mazaret olamayacağına binâen bu hususun temini için tedbiri lazıma ittihâzı hakkında Divan-ı Muhasebat Riyaseti Vekaleti Behiyyesinin işarına atfen olan 5 Şubat sene 1329 tarihli tezkire-i sâmiyye üzerine tamimen tebliğ keyfiyet olunur. 27 Ra sene 1332 fi 10 Şubat sene 1329/ Maarif-i Umûmiyye Nazırı namına Müşteşar. Dairemize 12 Şubat 1329/25 Şubat 1914 tarihinde ayrıca tamim yazılıp, 65 yaşını ikmal eden memurun ve muallimin esamisinin bir hafta zarfında inbâ'sı işar kılındı.

1.3. Müslim Özel Mektepleri'nin Kurumsal Yapısı

1.3.1. Müslim Özel Mektepleri'nde Çalışan Personel ve Görevleri

Bu kısımda İstanbul'da kurulan Müslim Özel Mektepleri'nde çalışanlarının görev ve sorumlulukları incelenecektir. Bu kısımda ki en büyük zorluk her mektebin kendi talimatnamesi dahilinde kendisine özgü farklı bir sistem uygulamasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle kavram olarak günümüze kadar aynı isimlerle devam etmesine rağmen her mektebin personelinin görev ve sorumlulukları farklılık göstermektedir.

İzlenecek yöntem şöyle olacaktır. Öncelikle sırasıyla çalışan personelin görevleri yayınlamış oldukları talimatnameleri çerçevesinde ele alınacaktır. Daha sonra arşiv vesikalarına ve teftiş raporlarına göre durum tespiti yapılacaktır. Böylece Müslim Özel Mektepleri'nin işleyişleri ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Tespit edilen bilgiler ışığında bu kısmın sonunda Müslim Özel Mektepleri'nin kurumsal yapısını içeren tablosu oluşturulacaktır.

1.3.2. Müessis/Kurucu

Müessis okulların kurucu ve kurucularına verilen addır. Mekteplerin bir kurucusu olabildiği gibi birçok kurucusu da olabilmekteydi. Kurucular okulların idari olarak en üst basamağını oluştururdu. Bazı kurucular aynı zamanda mektep müdürü görevini de üstlenmişti. Duruma göre mektepte alanında ders veren kurucularda vardı. Müslim Özel Mektepleri genellikle 2-4 arası kurucu ile eğitim vermekteydi. Bunun sebebi özel okul açmanın maddi olarak çok masraflı olmasından kaynaklanmaktaydı. Bu masrafın tek bir kurucu tarafından karşılanması bu dönem için oldukça zordu. Çok ortaklık sebebiyle kurucular arasında fikir ayrılıkların çıkması birçok özel okulun çabuk sona ermesinde önemli rol oynamıştır. Uzun süreli Müslim Özel Mektepleri'ne bakıldığında tek bir kurucu tarafından idare edildiğinin görülmesi bu tezimizi desteklemektedir.²³⁷

²³⁷ Bkz, II. Bölüm **okulların kurucu ve kurucuları** kısmında konu ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Kurucu veya kurucuların mektep açma süreci şöyle gerçekleşirdi. Öncelikle kaç kurucusu olacağı, hangi kademede ve türde olacağı, ne amaçla kurulacağı, hangi semtte ve binada açılacağı, kaç öğrenci kapasiteli olacağı, idare ve ders kadrosunun listesi ile beraber öğretmenlerin ikamet ettiği mahalleri, mezun oldukları okulları ve aldıkları diplomaları gösteren bir pusula ile beraber resmi ruhsatname almak için Maarif Nezareti'ne dilekçe verilirdi. Maarif Nezareti bu dilekçeyi Belediye ve Zabtiye Nezareti'ne gönderirdi. Belediye binanın sıhhi ve dayanıklılık durumunu ve kaç öğrencinin eğitim almasına uygun olduğu hakkında mimar, mühendis ve sağlık raporunu Maarif Nezaretine gönderdi. Zabtiye Nezareti öğretmenlerin ikamet ettikleri mahalleri inceleyerek, çalışacak öğretmenlerin iyi ahlak sahibi olup olmadıklarını araştırırdı. Maarif Nezareti tarafından öğretmenlerin diploma ve sicilleri kontrol edilerek ayrıca öğretmenlik yapabilme şartlarını sağlayıp sağlamadıkları incelenirdi. Eğer tüm bu şartlar olumlu ise Belediye ve Zabtiye Nezareti raporları da eklenerek durum İstanbul Vilayeti Tahrirat Kalemine havale edilirdi. İstanbul Valisi onaylı yazı Maarif Nezareti'ne geldikten sonra Maarif Nazırı imzasıyla Şura-i Devlet'e gönderilirdi. 129. madde şartlarına uymak koşuluyla Sadarete gönderilen yazı sadrazamın imzasıyla serkatibliğe sunulurdu. Orada onaylandıktan sonra mektebin resmi olarak açılmasına izin verilirdi.²³⁸

Mektep resmi ruhsatnamesini aldıktan sonra her değişiklikte yeni durum mektep ruhsatnamesine işlenirdi. Bu değişiklikler sırasıyla kurucunun vefatı, ayrılması, hakkını devir etmesi, başka okul kurması sebebiyle kurumdan ayrılması, mektep binası değişikliği, mektebin türünün değişikliği, okulun yeni kısımlar açması, yatılı olması, öğrenci sayısının artması sebebiyle binanın yetersiz kalması, mektebin kullanılmaz hale gelmesi, idare ve ders kadrosu değişikliği vb. durumlardır. Bazen yangın dolayısıyla mektebin yanması ve resmi ruhsatnamenin kaybolması gibi durumlarda yeniden resmi ruhsatname alınması için başvuru yapılması gerekliydi. Bu gibi yeni durumlarda bir hafta içerisinde mektep müdürleri ve kurucularının bir hafta içerisinde yeni durumu ruhsatnameye işletmeleri için Maarif Nezareti'ne gelmeleri gerekmekteydi. Resmi ruhsatnamesi olmayan hiç bir özel okulun sene sonunda oluşan bütçe açığı için tiyatro, tombala, bale, piyango, sergi, gezi, konser

²³⁸ Mektep açma süreci 1873- 1922 yılları arasında aynı şekilde devam etmiştir. 1 Eylül 1869 tarihli **Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 129. Maddesi** özel okul kurmak için gereken şartları ifade etmektedir. Bu şartları sağlamadan özel okul açılmasına izin verilmemiştir. Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar **129. madde** varlığını korumuştur.

vb. gibi faaliyet düzenlemesine izin verilmezdi. Böylece Müslim Özel Mektepleri de dahil olmak üzere diğer gayrimüslim ve yabancı okullarda devlet kontrolüne alınmaya çalışılmış ve resmi ruhsatname almaları sağlanmaya çalışılmıştır.²³⁹

Sonuç olarak kurucular devlet tarafından muhatap kabul edilen Müslim Özel Mektepleri'nin en üst merciidir. Tüm okul iş ve işleyişleri, yönetim ve organizasyonlar onların denetim ve gözetimindedir. Ancak bu süreçte kurucularının farklı meslek gruplarından gelmeleri ve okul haricinde farklı asli vazifelerde bulunmaları dolayısıyla mekteplerde daimi olarak bulunmamaları eğitim sürecinin işleyişinde önemli problemleri de beraberinde getirmiştir. 25 Eylül 1906 tarihinde İstanbul ve civarında 44 Müslim Özel Mektebi'nin 19'unun müdürlerinin memur olmadığı ve 18'inin müdürleri devlet dairelerinde memur oldukları ve 7'sinin müdürlerinin de eğitimci olduğu görülmektedir.²⁴⁰

Teftiş raporlarında da bu durum belirtilmektedir. Müslim Özel Mektepleri'nin genellikle asli görevleri dolayısıyla okullarda bulunmamasından dolayı eğitimin sürekliliği konusunda sıkıntılar teftiş raporlarında ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.²⁴¹ Bu duruma önlem olarak asli vazifesi olan okul kurucu ve müdürlerinin yerine idareden sorumlu uygun birinin müdürlüğe tayini, Meclis-i Kebir-i Maarif'in 60 numaralı ve 13 Mart 1326/26 Mart 1910 tarihli kararında beyan edilmesi önemlidir.²⁴²

1.3.3. Heyeti İdare

Heyeti İdare, Müslim Özel Mektepleri'nde sadece **idare kadroya** verilen isim olabildiği gibi ayrıca oluşturulan **bir heyeti** de ifade edebilmektedir. Genellikle heyeti idare denildiğinde kurucu, müdür, müdür yardımcısı, ders nazırı ve dahiliye müdüründen oluşan yönetim ve idari işlerinden sorumlu kişilerin oluşturduğu kurul düşünülmelidir. Bu dönemde günümüz anlamında profesyonelleşme olmadığından ve maddi sıkıntılar dolayısıyla yeni bir personel alma yerine bu idari kadronun aynı zamanda derslere devam ettiği belgelerden anlaşılmaktadır.

²³⁹ Bkz, II. Bölüm **okulların kurucu ve kurucuları** kısmında konu ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

²⁴⁰ **BOA., BEO.,** 2953/221410, (15 Şevval 1324/2 Aralık 1906).

²⁴¹ **BOA., MF.HUS.,** 1/44, (20 Ramazan 1315/12 Şubat 1898). **BOA., MF.HUS.,** 2/13, (26 Muharrem 1327/17 Şubat 1909).

²⁴² **BOA., MF.HUS.,** 5/86, (5 R.ahir 1328/16 Nisan 1910). **BOA., MF.HTF.,** 3/37, (4 R.evvel 1334/10 Ocak 1916).

Ayrıca mekteplerin birçoğu küçük çaplı ve az personelli olmasından dolayı günümüz anlamında müteveli heyeti/encümen görünümündeki bu yapı çok az Müslim Özel Mektebi'nde mevcuttur. Olanların yapısından oluşumu şu şekildedir. Açılması düşünülen özel okul girişiminden önce bu heyet oluşturulur. Bu heyet açılması düşünülen özel okulun tüm gelir gider ve okul hakkındaki tüm iş ve işlemleri tamamlayarak, çalışacak tüm personelin seçimini yapardı. Okulun hakkında verilecek tüm kararlar bu encümenden geçmeden uygulanamazdı. Encümen üyeleri görevlerinden istifa etmedikleri sürece ayrılmaya zorlanmazlardı. Kısacası özel okulun girişim, yönetim ve alınacak tüm kararların onaylanması bu heyetin sorumluluk, gözetim ve denetimindeydi.

Heyet-i idare müdürünün denetiminde olmak üzere mektebin gelişmesi ve ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulmuştu. Mizan-ı Terakki Mektebi'nin Heyet-i İdare'si beş kişiydi. Üyelerden ikisi öğretmenlerden seçilmişti. Müdür tarafından seçilen üyelerin isimleri Maarif Nezareti'ne bildirilerek kayıtları yaptırılırdı. Değişiklik durumunda Maarif Nezareti'ne haber verilerek orada olan kayıtları düzeltilirdi. Heyet ayda bir toplanırdı. Ancak acil durumlarda müdür tarafından davet üzerine vaktinden önce toplanabilirdi.²⁴³

Rehber-i Marifet Mektebi'nin Heyeti İdare'si on kişiden oluşmaktaydı. Bu heyet içinden birisi heyet reisi olarak seçilirdi. Mektebin idaresi bu heyete verilirdi. Heyeti İdare iki ayda bir toplanırdı. Okulda mektep sandığı oluşturulmuştu. Tüm gelir ve giderler heyet kararıyla mektep sandığından ödenmekteydi.

Mektebin parasının olduğu sandık Heyeti İdare tarafından seçilen bir memura teslim edilirdi. Sandık memuru her günkü gelir ve gideri yevmiye defterine kayıt ederek her gün tuttuğu zabıtları heyet üyelerinden birine vermekle yükümlüydü. Heyeti İdare'nin haberi ve kararı olmadan para harcanması uygun olmadığı gibi, sandık güvenilir bir yerde bulunduruldu. Hiç bir engel yokken müdür veya ders nazırı veya heyetten biri diğerini istifa ettirmeye hakkı yoktu. Ancak heyet reisi ve azalarından biri istifa ederse yine seçimle başka biri seçilir ve Maarif Nezareti'ndeki bulunan kayıtları düzeltilirdi.²⁴⁴

²⁴³ **Mizan-ı Terakki Mektebi'nin talimatı**, 1310/1893, Heyeti ve sureti idare, madde 8-10.

²⁴⁴ **Rehber-i Marifet Mektebi talimatı esasiesi**, 1306/1890, madde 13-23.

Heyeti İdare'nin vazifesi; mektebin gelir ve gider içeren her aybaşında müdür tarafından hazırlanacak defteri inceleyerek tasdik etmektir. Müdür tarafından hazırlanan ders programı incelemek ve içeriğini Maarif Nezareti'ne onaylatmak, genel ve özel imtihanlar ile ödül dağıtım töreninin vaktiyle kararnameyi hazırlamaktır. Ders ücretinden başka diğer kaynaklardan gelen gelirin harcanmasına dikkat ve nezaret ile bu konuda harcanacak para için mazbata hazırlamaktır. Geliri arttırma ve mektebin gelişmesine katkı sağlayacak planlamalar yapmaktır.²⁴⁵

1.3.4. Müdür

Müslim Özel Mektepleri kendi sermayeleri ve kendi imkanları ile açılan kurumlardır. Bunun için her okulun kendi talimatnamesi dahilinde farklı görev dağılımı vardır. Genel olarak okul müdürü mektep idaresinin en üst basamağını oluşturmaktadır. Müslim Özel Mektepleri resmi programa uymak ve gereken resmi evrakı hazırlamak ve bulundurmak koşuluyla beraber farklı uygulamalar geliştirmek zorunda kalmışlardır. Bu durum zaten ders ücreti dışında geliri olmayan bu okulların yaşamaları için zorunluluk olmuştur.

Müdürler incelenen dönemde aynı zamanda kurucu veya kuruculardan biriydi. Kuruculardan birisiyse diğer kurucularla beraber öncelikle açılacak Müslim Özel Mektebi'nin hangi kademedeymiş, nerede açılacağı ve çalışacak personelin mezun olduğu okulları gösteren ve hangi dersleri vereceğini gösteren bir cetvelle Maarif Nezareti'ne başvuru yaparlardı. Öncelikle Maarif Nezareti tarafından başvuru yapan kişilerin diplomaları incelenirdi. İnceleme tamamlandığında okulun açılmasına izin verildiğinde kurucunun seçtiği ve diğer personelin kayıtları Maarif Nezareti'nde açılan bir defterde ayrıca tutulurdu. Tüm görev değişikliklerinde bu tutulan personel listesi yenilenirdi. Müdür olarak teklif edilen kişinin bu işi yapabileceği Maarif Nezareti onaylandıktan sonra görevine başlardı. Eğer Encümen Heyeti ya da Cemiyet tarafından oluşturulan özel okulsal müdür encümenin ya da cemiyetin teklifi ve Maarif Nezareti'nin onayı ile görevine atanmaktaydı.

²⁴⁵ **Mizan-ı Terakki Mektebi'nin talimatı**, 1310/1893, Heyeti ve sureti idare, madde 13.

Görevden ayrılma süreci de aynı şekilde olmaktadır. Okul Müdürü olan kişi istifa nedenini gerekçesiyle beraber belirterek Maarif Nezareti'ne gönderirdi. Bu neden bazen okul müdürü olan kişinin kendi adına başka özel okul açması isteğiyle olabilirdi. Çünkü mevzuata göre bir kişi bir okulun müdürü olabilirdi. Bu dilekçe onaylandıktan sonra görevinden ayrılmış olurdu. Eğer bir Cemiyet ya da encümen idaresine bağlı bir okulsaydı yeni atanacak kişi yine Maarif Nezareti izniyle görevine başlardı. Bir başka olayda Müslim Özel Mektepleri'nin devir edilmesiyle eski kurucusu aynı zamanda Mektep Müdürlüğünü de yapıyorsa kurumla beraber bu görevde sona ererdi. Maarif Nezareti bu durumda okula vermiş olduğu resmi ruhsatnamesine bu değişikliği işlerdi. Yine Maarif Nezareti onayı ile yeni müdür görevine başlamış olurdu.

Müdürün görevleri farklı Müslim Özel Mektepleri'nde uygulamalarla aşağıdaki gibiydi. Müdür, mektep idaresinin nizamı ve genel mercidir. Eğitim ve mekteple ilgili tüm bilgi onda toplanırdı. Öğrencinin sağlığı, memur, öğretmen ve personelin vazifelerini yapıp yapmadıklarını kontrol ederdi. Tüm personelin terfileri veya ayrılmalarına karar vererek göreve uygun olanların seçilerek Maarif Nezareti'ne sunulmasına, mektep hakkında bilgi verilmesine, ücretsiz öğrenci kabulüne, mektepten uzaklaştırmaya, borcun alınmasına, gelirin hesaplanması ve harcanmasına, zaman ve saat mesainin tayini, gelir ve gider defterinin tutulmasından ihbarname, tebligat ve gereken defterlerin yazımı ve incelenmesi, ödül ve cezanın uygulanması, mektebin gelişim ve olgunlaşmasıyla ilgili tüm hususlar ve tedbirlerin alınması müdürün vazifesiydi.²⁴⁶

Mektep müdürünün vazifesi öncelikle mektebe dahil olacak öğrenciyi kayıt ve kabul etmektir. **İkinci olarak**, bütün ders ücretini zamanında tahsil ederek mektebi idare etmektir. **Üçüncü olarak**, mektebin her iki (şube ve merkezin) kısmının tüm hesabını toplayarak ayda bir gelir ve gider defteri hazırlayarak gerekirse Maarif Nezareti'ne ibraz olunmak üzere saklamaktır. **Dördüncü olarak**, merkez öğrencisinin terbiye, ödül ve cezalarını ve mektepten ihracı gerekenlerin kayıtlarının silinmesi ve her ay bir kere yeni gelen veya mektebi terk eden veya ihraç olunan öğrenci ile tüm mevcudun bir defterini yaparak heyeti idareye vermektir. **Beşinci olarak**, ders programlarını hazırlayarak heyeti idareye zamanında vererek içeriği onayladıktan

²⁴⁶ Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi Talimâtname-i Umûmî, 1319/1903, Heyeti idare ve talimiyenin görevleri.

sonra öğretmenlerin değiştirilmesine veya yeniden tayini gerekenlerin isimlerinin heyeti idareye beyan etmekte. **Altıncı olarak**, merkez ve şubece özel ve genel imtihanların yapılarak ödül törenlerine dair heyeti idarece verilmiş olan kararları onaylamaktı. **Yedinci olarak**, eğitime dair olan tüm işlemlerin ve personele verilmiş işlerin özenle yapılıp yapılmadığını kontrol etmek ve görevini yapmayan personeli değiştirmek ve yenilemekti.²⁴⁷

Mektep müessisi, müdürü ve ders nazırının **ilk vazifesi** ders programında kendilerine verilen derslere devam etmekte. **İkinci olarak** mektebe yeni gelen öğrenciye kayıt etmek, **üçüncü olarak** öğrencinin terbiye ve ödülleri, mektepten ihraç edilmesi gerekenlerin kayıtların silinmesi, on günde bir kere yeni gelen öğrenci ve kayıtları silinen öğrencilerin durumunu gösteren defterin heyeti idareye verilmesi, ders programına uyulmasına, öğretmenlerin derslerine devamına, mubassır ve hademelerin hareketlerine, öğretmenlerin değiştirilmesi ve yeniden tayini gerekenleri heyete bildirmektir. Ayrıca öğrenciden iyi ahlaka gayret etmeyenlerle terbiye dışı mektebe aykırı hal ve davranışta bulunan öğrencilere dinlenme zamanlarında teneffüsten mahrum bırakmak ve derste arkadaşlarının önünde ayakta durmaya mecbur edilmesi gibi cezalar müdür tarafından verilirdi.

Bunlara rağmen yine terbiye olmayanlar olursa mektep müessisi tarafından akşam tatilinden önce aleni olarak tevbih ve tekdir ve bu surette de ıslah olunmayanlara gereken işlemler yapılarak babalarına ve velilerine haber verilirdi. Kısaca müdürün görevi ders ve terbiyeye dair olan tüm işlemlere nezaret etmekte.²⁴⁸ Mektebe tayin olunan müdür her gün ve her gece okulda bulunarak yatılı öğrencinin adab-ı İslamiye ve insaniye dahilinde davranışları ve iyi bir eğitim almaları için dikkat ve nezaret etmeye mecburdu.²⁴⁹

Mektebin nizamı, öğrencinin ilim kazancı ve mektep nizamnamenin korunması müdüre aitti. Mektebin geliri ders ücretinden olduğundan öğrencinin ne kadar ücret vereceğini müdür belirlerdi. Mektebi içeren satın almalar, inşaat, öğretmen ve memurun ayrılması ve alınması ve mektebin tüm masraflarının yazılması müdürün vazifesiydi. Ders programını müdür hazırlardı. Öğretmenlerin derslere devamı, diğer memurun ve hademenin hareketleri müdürün gözetimindeydi.

²⁴⁷ **Mizan-ı Terakki Mektebi'nin talimatı**, 1310/1893, Heyeti ve sureti idare, madde 14.

²⁴⁸ **Rehber-i Marifet Mektebi talimatı esasiyesi**, 1307/1891, madde 5.

²⁴⁹ **Rehber-i Marifet Mektebi talimatı esasiyesi**, 1306/1890. madde 29-30.

Encümen hariç mektep müdürü okuldaki tüm işlem, icraat, teftiş, muayene ve muhasebatı onaylardı.²⁵⁰

1.3.5. Müdür Muavini/Yardımcısı

Mektep müdürü tarafından öğretmenler arasından seçilebildiği gibi dışarıdan biri de olabilirdi. Encümen Heyeti ya da Cemiyet tarafından oluşturulan özel okulsa müdür encümenin ya da cemiyetin teklifi ile görev yapardı. Her iki durumda da Maarif Nezareti'nin onayıyla göreve başlardı. Encümen Heyeti ya da Cemiyet tarafından yönetilen kurumlarda kurul kararıyla, Mektep Müdürü ile yönetilen kurumlarda talimatnamelerinde olan şartlara uygun görev yapmamaları halinde Mektep Müdürü tarafından görevine son verilebilirdi.

Müdür muavini, müdüre idare işlerde yardımcı olurdu. Onlar yokken müessis ve müdür tarafından verilen işleri vekaleten yapardı. Öğretmen ve personelin vazifelerini yapıp yapmadıklarına, öğrencilerin mektebe düzenli devam etmesine, talim ve terbiyelerine ve mektepteki nizamın muhafazasına, defterde mevcut demirbaş eşyanın hasar ve zayi olmamasına, doktorun öğrenci ve bakkal hakkındaki görüşü sonucu sağlık tedbirlerinin alınmasından, öğrenciye verilen cezalardan ve talimatnamenin tamamının uygulanmasından sorumluydu. Müdür muavini her hafta yoklama, sınıf, mükâfat, mücazat ve her onbeş günde devam, künye, ihbarname ve hademe defterlerini ve her gün namevcut listesiyle gelen yazıları incelerdi. Vazifesinde eksikliği görülen öğretmen ve personeli uyarırdı. Bu uyarılara rağmen personelde değişiklik görmediği takdirde neticesini müessis ve müdüre haber verirdi. Müfettişin istediği mektep hakkındaki teftiş defteri müdür muavininde bulunurdu.²⁵¹

²⁵⁰ Şemsülmaarif Mektebi talimatı, 1308/1891, Müdürün vazifesi.

²⁵¹ Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi Talimâtnâme-i Umûmî, 1319/1903, Heyeti idare ve talimiyenin görevleri.

1.3.6. Müdür Vekili

Müdür mesulü ya da müdür vekili uygulamasına 1898 yılında başlanmıştı. Bunun nedeni okul kurucuların asli görevleri ile beraber okulları idare etmek zorunda kalmalarıydı.²⁵² Müfettişlik raporları sonucunda Maarif Nezareti'nin onayı ile göreve başladılar. Görevden ayrıldığı zaman yine Maarif Nezareti'nin onayı gerekliydi.

Müslim Özel Mektepleri kurucuları aynı zamanda müdürlük vazifesini de yapmaktaydı. Birçoğu asker, memur, kâtip ve ilmiye teşkilatında görevli olduğu düşünülürse her gün düzenli olarak okullarda bulunmaları zaten mümkün değildi. Bu durum okulların gelişmesinde, yazışmaların yapılmasında, okul iş ve işlemlerinin zamanında yapılmasında ve eğitim niteliğinin yükseltilmesinde çok önemli bir eksikliğe neden olmaktaydı.²⁵³ Bu duruma önlem alınmak için teftiş raporlarının sonucunda resmi olarak asli vazifesi olan okul kurucu ve müdürlerinin yerine idareden sorumlu uygun birinin müdürlüğe tayini, Meclis-i Kebir-i Maarif'in 60 numaralı ve 13 Mart 1326/26 Mart 1910 tarihli kararıyla zorunlu hale gelmiştir.²⁵⁴

Ancak okul müdürleri bu karara uyacaklarını ifade etselerde uygulamada durumun böyle olmadığı anlaşılmaktadır. Müfettişlik raporlarında şimdilik ara sıra teftiştan başka işlem yapılamadığı Meclis-i Kebir-i Maarif'e beyan edilmiştir.²⁵⁵ Bu kararı sakıncalı bulan okul müdürleri de mevcuttur. Hadika-i Marifet Mektebi Müdürü Hacı Mesut Bey istidasında, yirmi yıldır mektebin müessisliğini ve müdürlüğünü yaptığından meclisin bu kararını sakıncalı bulduğundan bahisle mektebin devamı için muavin namıyla birinin müdürlüğe iştirak etmesini istemiştir. Ayrıca mektebin bir ders nazırı olduğunu belirtmiştir.²⁵⁶

Bu uygulama da en büyük problem zaten büyük mali zorluklar içerisinde eğitim vermeye devam eden Müslim Özel Mektepleri'nin bir idareciye daha para vermek istememelerinden kaynaklanmaktadır.

²⁵² BOA., MF.HUS., 1/44, (20 Ramazan 1315/12 Şubat 1898).

²⁵³ Bkz, II. Bölümde **okulların kurucu ve kurucuları** kısmında konu ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

²⁵⁴ BOA., MF.HUS., 5/86, (5 R.ahir 1328/16 Nisan 1910). BOA., MF.HTF., 3/37, (4 R.evvel 1334/10 Ocak 1916). 1898 yılından itibaren bu uygulama vardır ama zorunlu değildir. Bkz, BOA., MF.HUS., 1/44, (20 Ramazan 1315/12 Şubat 1898) ve BOA.,BEO., 2953/221410, (15 Şevval 1324/2 Aralık 1906).

²⁵⁵ BOA., MF.HUS., 2/12, (9 Safer 1327/2 Mart 1909).

²⁵⁶ BOA., MF.HUS., 5/86, (5 R.ahir 1328/16 Nisan 1910).

1.3.7. Ders Nazırı

Mektep müdürü tarafından öğretmenler arasından seçilebildiği gibi dışarıdan biri de olabilirdi. Encümen Heyeti ya da Cemiyet tarafından oluşturulan özel okulsa müdür encümenin ya da cemiyetin teklifi ile görev yapardı. Her iki durumda da Maarif Nezareti'nin onayıyla göreve başlardı. Encümen Heyeti ya da Cemiyet tarafından yönetilen kurumlarda kurul kararıyla, Mektep Müdürü ile yönetilen kurumlarda talimatnamelerinde olan şartlara uygun görev yapmamaları halinde Mektep Müdürü tarafından görevine son verilebilirdi.

Ders nazırı eğitimin en iyi şekilde ve planlı olarak verilmesi amacıyla mekteplerde genel eğitim işlerinin en üst basamağıydı. Ders programlarının düzenlenmesi, sınıflarda okutulacak derslerin tayini, öğretmenlere derslerin paylaşılması, her sınıfta okunacak kitapların isim listesinin hazırlanması, öğretmenlerce sınıf defterlerine işaret edilen ödül ve cezaların onaylanması, imtihan zamanlarının tayini ve imtihanlarda bulunacak mümeyyizlerin uygun görülmesi özetle derslere ait tüm konular ders nazırının göreviydi.²⁵⁷

Ayrıca ders nazırı genel eğitim defteriyle özel ve genel imtihanlar neticesinde hazırlanacak ödül dağıtım defterini tutardı. Sınıf defterinde bulunan mükâfat ve mücazat defterlerinin düzgün tutulmasına nezaret etmek ve genel eğitim neticesini müessis ve müdüre bildirmek ders nazırının göreviydi.²⁵⁸

1.3.8. Dahiliye Müdürü

Mektep müdürü tarafından öğretmenler arasından seçilebildiği gibi dışarıdan biri de olabilirdi. Encümen Heyeti ya da Cemiyet tarafından oluşturulan özel okulsa müdür encümenin ya da cemiyetin teklifi ile görev yapardı. Encümen Heyeti ya da Cemiyet tarafından yönetilen kurumlarda kurul kararıyla, Mektep Müdürü ile yönetilen kurumlarda talimatnamelerinde olan şartlara uygun görev yapmamaları halinde Mektep Müdürü tarafından görevine son verilebilirdi.

²⁵⁷ *Maşrık-ı Füyûzat Mektebi şakirdânına mahsûs talimâtnâme*, Tarihsiz, madde 7.

²⁵⁸ *Füyûzat-ı Osmaniye Mektebi Talimâtnâme-i Umûmî*, 1319/1903, Heyeti idare ve talimiyenin görevleri.

Dahiliye Müdürü öğrenci işleri, okul veli koordinasyonunun sağlandığı ve öğrenciye rehberlik işlemlerinin yapıldığı birimi ifade etmekteydi. Mektebin iyi idaresi için dahiliye müdürü ile ders nazırı ortaklaşa olarak çalışmaktaydı.²⁵⁹ Öğrencinin okulda gördüğü terbiye ile evdeki aile terbiyesi farklıydı. Okulda verilmek istenilen terbiyenin başarılı olabilmesi için ders nazırı veya dahiliye müdürü çocukların velilerine müracaat ederek çocuğun evdeki davranışına dair bilgi alırlardı. Alınan bilgi ile çocuğun ne gibi sebeplerle vazifesini yapmadığı belirlenerek ona göre bir terbiye şekli verilmesi ve bu şekilde öğrencinin olgunlaşmasına hizmet edilmesi amaçlanırdı.²⁶⁰

Dahiliye Müdürü öğrencinin iyi ahlak kazanmasına rehberlik etmek, mubassırlara nezaret etmek, öğretmenler ve ders nezaretince onaylanan ödüllerin özel günlerde öğrencilere verilmesi ve öğrencinin okul kuralları hakkında bilgilendirilmesinden sorumluydu.²⁶¹

1.3.9. Öğretmenler

Müslim Özel Mektepleri'nin uyguladığı eğitim politikaları birbirinden farklı olduğu için genel olarak öğretmen vazifesi günümüzdeki gibi aynı olsa da talimatname ve uygulamalarda öğretmenlerin farklı görevler üstlendikleri görülmektedir. Müslim Özel Mektepleri'nde öğretmenlik daimi yani kadrolu, fahri yani gönüllü veya ücretli olarak yani sadece verdiği ders ücreti üzerinden anlaşmak koşuluyla üç tür öğretmen istihdam edilmekteydi. Öğretmenlerin çoğunluğunun asli görevlerinin asker, memur, eğitim ve ilmiye kökenli olması öğretmenlerin savaş halinde veya mesailerinin değişiminde görevlerini bırakmalarına neden olmaktaydı. Öğretim kadrosunun sürekli değişmesi eğitim kalitesini düşüren bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Daimi kadrolu Müslim Özel Mektepleri'nin daha istikrarlı olarak daha uzun soluklu olmaları bu tezimizi desteklemektedir. Tabiki bu süreçte okulların mali durumu daha nitelikli öğretmen alımında ön plana çıkmaktadır.

Encümen Heyeti ya da Cemiyet tarafından oluşturulan özel okulsa öğretmenler encümenin ya da cemiyetin teklifi ile görev yapardı. Kurucusu aynı zamanda okul müdürü olan Müslim Özel Mektepleri'nde Maarif Nezareti'nin

²⁵⁹ Beşiktaş Afitab-ı Maarif Mektebi, 1326/1910, madde 3.

²⁶⁰ Afitab-ı Maarif Mektebi Talimâtname ve Nizamname, 1326/1910, madde 18.

²⁶¹ Maşrık-ı Füyûzat Mektebi şakirdânına mahsûs talimâtname, Tarihsiz, madde 10.

incelemesi ve onayıyla görev yaparlardı. Encümen Heyeti ya da Cemiyet tarafından yönetilen kurumlarda kurul kararıyla, Mektep Müdürü ile yönetilen kurumlarda talimatnamelerinde olan şartlara uygun görev yapmamaları halinde Mektep Müdürü tarafından öğretmenlerin görevlerine son verilebilirdi.

Okulların en büyük gideri öğretmen ücretleriydi. Bu ücretleri ödeyemediklerinde veya paranın az gelmesi sonucunda doğal olarak öğretmenler görevlerini bırakmaktaydı. Diğer taraftan alanında çok önemli isimlerle anlaşarak okulun reklamını yapan ve öğrenci sayısını arttıran okullarda bulunmaktaydı. Bu süreçte Müslim Özel Mektepleri'nde idareci ve öğretmen olarak matematik, edebiyat, pedagog, şair, politikacı, sporcu vb. çok önemli isimler görev yapmış ve çok önemli isimler yetiştirilmiştir.²⁶²

Öğretmenin görevleri farklı uygulamalarla aşağıdaki gibiydi. Mektepte iyi ahlak sahibinden ve okutacağı derse vakıf öğretmenler istihdam olunacağından önce Maarif Nezareti tarafından incelenirdi. İstihdam olunacak öğretmenlerin ayrılma ve başlamalarında Maarif Nezareti'ne müracaat edilerek izin alınır. Öğretmenlerin ders zamanında mektepte bulunmaları mecbur olduğu gibi kendilerine verilen vazifeleri talimat dairesinde iyi şekilde yapmaları ve derslerde dahi Maarif Nezareti'nce belirlenen programa göre okutmaları mecburdu. Öğretmenler ders esnasında öğrencilere adab-ı terbiye dahilinde arkadaş gibi davranırdı. Öğretmenler derslerine düzenli olarak devam etmek zorundaydı. Devamsızlıkları olduğunda ders nezareti tarafından önce uyarılır ve tekrarı halinde gelmedikleri günler maaşlarından kesilirdi.

Bir ay zarfında devamlı olarak derslerine devam etmeyen öğretmenler değiştirilirdi. Geçerli mazereti olmak üzere dersine gelemeyecek olan öğretmen ders nezaretine mazeretini haber vermek zorundaydı. Birkaç derse devam edemeyecek öğretmenin yerine ders nezareti tarafından bir vekil tayin olunurdu.²⁶³

Öğretmenler ders saatinden evvel mektebe gelip ders zili ile beraber sınıf defterini bizzat alarak dershaneye girerek ders programını içeren kitaptan dersini vermek zorundaydılar. Ayrıca öğrenciye terbiye-i fikriye ve sihiyelerine ait dersi vermekle beraber din, vatan, evliyaül umura karşı, itaat, hürmet, muhabbet ve

²⁶² Bkz, II. Bölüm **okulların idare ve ders kadrosu** kısmında konu ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

²⁶³ **Dârü'l-irfan Mektebi'nin resm-i tevzi-i mükâfat cetveli**, 1318/1900, Usûl-i tadrîs, madde 12-14.

sadakat-i vazifeye mesuliyet hislerini telkin ve her şekilde ahlaklarını düzeltme ile meşgul olmaya madden ve manen sorumluydular. Eğitimin gayesi anlayarak öğrenme olmasından öğretmenlerin öğrencilerin dersi anlamadan ezber etmelerine değil, anlayarak bellemelerine önem vermeleri gerekli olup öğrencinin dersi anlamadan ezberlerine izin verilmezdi. Tatil zilinden önce izin almadan dershaneden çıkmak, program haricinde ve ders nezaretine bilgi vermeksizin eğitimde bulunmak veya ders haricinde öğrenci ile görüşmek, ders esnasında dersten başka bir şeyle meşgul olmak, öğrenciyle laubali olmak, öğrenciye efendi tabirinden başka suretle hitap etmek, talimatname haricinde öğrencinin izzeti nefislerini kırarak şekilde takdir veya darp etmek suretiyle öğrenciyi cezalandırmak ve derse konu olmayan şeyler ile velilerden bahis etmek tüm öğretmenler için yasaktı.

Öğretmenler bir ders evvel verdiği konuyu öğrenciye numara sırasıyla sormak ve müzakere etmek zorundaydı. Duruma göre takdir ve bir tahsini geçmemek üzere ödül ve üç izinsizi geçmemek üzere ceza tayin ederek sınıf defterine yazılı olarak belirtmesi gerekliydi. Bu şekilde hareket etmeyen öğretmenlere derslerini yapmamış gözüyle bakılarak uyarı verilirdi.

Ders aletleri noksan olan, akli ders dışında olan ve kitabı 30 cm yakın mesafede okuyan öğrencilerin bu davranışları öğretmenleri tarafından yasaklanırdı. Derse gelemeyecek öğretmen ders saatinden evvel ve mümkün olmadığı zaman daha sonra mazeretini müdüriyet veya ders nezaretine bildirmesi gerekirdi. Önemli mazeret ve hastalık halinde vekil öğretmen tayin edilirdi. Böyle bir durumda öğretmen raporunu yazılı olarak bildirirdi. Gerek bu şekilde gerek ayrılıştan onbeş gün evvel müessis ve müdüre veya ders nazırına bildirilmeyerek mektepten ayrılan öğretmene son maaşı verilmezdi.

Sınıfı ilmiyeye haiz öğretmen öğrenciye öğle namazını cemaatle kıldırmak ve nasihat-ı diniyede bulunmakla mükellefti. Öğretmenlerin eğitime müdahaleleri ve vazifelerinden başka bir şeye karışmaları yasaktı.²⁶⁴

Derslerine vaktiyle gelip vaktiyle çıkmak, geçerli mazereti olmaksızın ders vakitlerini geciktirmemek ve paydostan evvel dersten çıkmamak, heyet tarafından kabul olunan ders programına göre eğitim vermek, öğrenciyi teşvik ve gayrete sevk etmek, mevcut talimatnameye göre hareket etmek, ders esnasında ne ile meşgul

²⁶⁴ Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi Talimâtnâme-i Umûmî, 1319/1903, Heyeti idare ve talimiyenin görevleri.

olduğunu sınıf defterin düşünceler hanesine yazmak, imtihan esnasında mümeyyiz olacak iki kişi tayin edip birisini seçerek ders nezaretine bildirmek, her daim öğrencinin gelişimiyle ilgilenmek ve öğrenciyi haftada bir defa derse kaldırıp deftere not vermektir.²⁶⁵

Mektep öğretmenleri fahrî ve asıl olmak üzere iki kısımdı. İptidâi kısmında öğretmenlik yapmak için rüşdiye şahadetnamesi ve rüşdiye kısmında öğretmenlik yapmak isteyenlerin yüksekokul şahadetnamesi olması zorunluydu.²⁶⁶ Gerek asıl gerek fahrî öğretmenler yüksekokul ya da Rüşdiye diplomalarını Maarif Nezareti tarafından tasdik edilmesi gerekiyordu. Fahrî olarak gelecek öğretmenler dahi gayret olarak asıl öğretmenler gibi devam, derslere gayret ve itinaya mecburdular.²⁶⁷

Ders kadrosu 12 öğretmenden oluşurdu. Tüm öğretmenler asıldı. Öğretmenler Maarif Nezareti'nden onay alınarak görev yaparlardı. Öğretmenler belirlenen gün ve saatlerde mektepte bulunurlar ve müdürün bilgisi olmaksızın hiç bir sebeple dershaneyi terk edemezlerdi. Öğretmenler derslerde ciddi olup sade bir lisan kullanırlardı. Derslerde öğrencinin dersten başka işle uğraşmalarına ve mecbur olunmadıkça dışarıya çıkmalarına izin verilmezdi. Yanlarında müdürden alınan izin belgesi olmayan öğrenci dershanelere kabul edilmezdi. Bir ders saati bir saat olup bu müddet gerekirse 5 dakika daha uzatılabilirdi. Bunun için ders veya uygulamanın sona ermemesi şarttı. Birinci derse girecek öğretmenlerin sınıfın namevcut ve ders ve ahlaktan tekdır ve tevkif olanları sınıf defterinde sınıf numaralarının karşısına kayıt etmeleri gerekirdi. Hafta sonunda öğretmenler her sınıf için bir çalışma ve ahlak varakası hazırlayarak bu varakaları mensup oldukları sınıfların bir haftalık derece-i çalışma, gayretleri, hareket ve ahvallerine kayıt ederlerdi.

Çalışma ve ahlak varakaları mükâfat ve mücazat hususlarında esas kabul edilirdi. Öğretmenler programa göre eğitim vermeye mecburlardı ve dershanelerde buldukları müddetçe öğrencinin her türlü davranışından sorumluydular. Öğretmenler mecburiyet üzerine dershaneye müdürü davet edebilirlerdi. Ancak bu davet pusulayla olmalı ve pusulanın sınıfbaşı ile önce mubassıra gönderilmesi gerekiyordu.²⁶⁸

²⁶⁵ **Maşrik-ı Füyûzat Mektebi şakirdânına mahsûs talimât-nâme**, Tarihsiz, madde 11.

²⁶⁶ **Mizan-ı Terakki Mektebi'nin talimatı**, 1310/1893, Heyeti ve sureti idare, madde 11-12.

²⁶⁷ **Rehber-i Marifet Mektebi talimatı esasiyesi**, 1306/1890, madde 5.

²⁶⁸ **Şemsülmaarif Mektebi talimatı**, 1308/1891, Öğretmenlere mahsus talimatname, madde 1-11.

1.3.10. Sermubassır/ Mubassır/ Mubassıra

Müslim Özel Mektepleri'nde öğrencilerin daha iyi terbiye alması ve eğitimin daha kaliteli olmasını sağlamak için sınıf memurları ya da yardımcı öğretmen denilebilecek mubassırlık sistemi oluşturulmuştur. Mubassırların eğitim öğretim hizmetlerinde etkin rol oynamasından dolayı en az rüşdiye diploması olması tercih edilmiştir. Mekteplerde birden fazla mubassır görev alıyorsa bunlardan kıdem ve mezuniyet olarak uygun olanı ser mubassır tayin edilmiştir. Mubassıra ise kadın sınıf memurlarına verilen sıfat olmuştur. Görevleri mubassırın aynıdır. Ser mubassır, mubassır ve mubassıranın görevleri farklı uygulamalarla aşağıdaki gibidir.

Öğrencinin mektep içindeki iyi hal ve hareketlerine nezaret etmek üzere gereği kadar mubassır olduğu gibi hepsi bir ser mubassırın idaresinde bulunurdu. Müessis veya müdür mubassırların kıdem ve iktidar itibarıyla en uygununu **sermubassır** tayin ederdi. Ve diğer mubassırlar onun emri altında bulunurdu.²⁶⁹ Öğrencinin devamı, iyi hali ve hareketleri ser mubassır tarafından kontrol edilirdi. Gereken durumda ser mubassır Dahiliye Müdürüne müracaat ederdi.²⁷⁰

Öğrencinin eğitimi ve iyi idare ve terbiyeleri için sınıf memurları yani **mubassırlar** sorumluydu.²⁷¹ Öğrencinin düzgünce dershaneye girip çıkmasına, ders zili çalınca kadar öğrenciye nezaret etmeye, öğretmen tarafından verilen devam ve devamsızlıkları ders nezaretine verilmek üzere dahiliye müdüriyetine vermeye, öğretmeni gelmeyen sınıflara girip öğrenciyi meşgul etmeye ve haftada bir defa öğrencinin mükâfat varakalarının doldurulması gibi vazife ile mükellefti.²⁷²

Öğrencinin ahlakının korunması ve terbiyesi mubassırın vazifesi olduğundan, mubassır vazifesinde dikkat ve önem göstererek öğrencinin terbiye ve ahlakını ihlal edecek durumların oluşmasını engellerdi. Mektep içinde ve dışında öğrencinin durum ve davranışlarını teftiş ederek gereken ihtar ve nasihatlerde bulunurdu. Alınan bilgileri her sabah müdüre zabıt varakası ile bildirirdi.²⁷³ Öğrencinin temizliğe

²⁶⁹ Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi Talimâtnâme-i Umûmî, 1319/1903, Heyeti İdare ve talimiyenin görevleri.

²⁷⁰ Dârü'l-irfan Mektebi'nin resm-i tevzi-i mükâfat cetveli, 1318/1902, Diğer maddeler, madde 20.

²⁷¹ Beşiktaş Afıtab-ı Maarif Mektebi, 1326/1910, madde 3.

²⁷² Maşrık-ı Füyuzat Mektebi şakirdânına mahsûs talimâtnâme, Tarihsiz, madde 12.

²⁷³ Mizan-ı Terakki Mektebi'nin talimatı, 1310/1893, Heyeti ve sureti idare, madde 16.

uyması, dershanede, yemekhanede ve teneffüşhanede kurallara aykırı hareket etmemeleri mubassırın vazifesiydi.²⁷⁴

Sabahleyin derslerden bir saat evvel okula gelerek yazın pencereleri açıp dersaneleri havalandırmak, yemekhane ve bahçeleri temizlemek, kışın sobaları yakarak dersaneleri ısıtmak, demirbaş eşyanın tam olup olmadığına bakmak, yakacak ve noksanı gördüğü durumları hemen müdüre haber verirdi. Postaların gelmesinden evvelki durumu, yoldaki olayları ve gelmeyen öğrencinin yoklamasını yaparak günlük devam cetvelini müdüriyete bildirirdi. Öğretmeni bulunmayan sınıftaki müzakereyi yapmak ve mektep dahilindeki öğrencinin terbiye dairesindeki hareketlerini sağlayıp, akşam öğrenci tamamen gidince ve nöbetçi hademe gelmedikçe mektepten ayrılamazdı. Mubassırlar kurallara ve adab-ı hareketten dolayı uyarılara uymayan öğrenciyi müdür veya muavine bildirirlerdi. Ayrıca öğrencinin yasak eşyaları okula getirmemesinden, düzgün yazmalarından, farz namazları kılmalarından, ayakkabılarla dersanelere girilmemesinden, ders ve tatil ziliyle sınıfların boşaltılmasından, dersine gelmeyen ve vaktinden evvel dershaneye girip çıkan öğretmeni müdür ve ders nazırına bildirmekten, yoklama ve sınıf defterleriyle evrak ve defterleri yazmaktan, hademelerin vazifelerini yapıp yapmadıklarından ve öğrencilerinin genel terbiyelerinden sorumluydular.

Öğrenciye darp ve kötü sözle hitaptan, öğrenci yanında sigara içmekten, yemek yemek ve öğrenciyle laubali olup hediye kabul etmekten, müdür veya muavinin haberi olmaksızın öğrenciye izin vermekten, kayıt varakası olmadan öğrenciyi dershaneye kabulünden, öğrenci velileriyle haberleşmekten, öğrenciye ikiden fazla aferin ve iki tevkiftten fazla ceza vermeleri yasaktı. Mubassırlar müdüriyetçe tayin olunacak iki günde öğrencilerinin ceplerini, fesini, elbisesini, tırnak ve saçlarını kontrol ederlerdi.²⁷⁵

1.3.11. Mürebbi/Mürebbiye

Çocukların terbiye edilmesinde mürebbi ve mürebbiyelik sistemi kullanılmıştır. Mürebbi erkekler, mürebbiye kadınlar için kullanılırdı. Hazırlık sınıflarındaki çocukların mektebe alıştırılması için öğretmen yanında mürebbi veya

²⁷⁴ Şemsülmaarif Mektebi'nin talimatı, 1308/1891, Öğretmenlere mahsus talimatname, madde 12.

²⁷⁵ Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi Talimâtname-i Umûmî, 1319/1903, Heyeti idare ve talimiyenin görevleri.

mürebbiye bulunurdu. Yemek vakitlerinde kendilerine mürebbi veya mürebbiye tarafından yemekleri yedirilir ve ağızları silinirdi.²⁷⁶ Yatılı okullarda ve hazırlık sınıflarında mürebbi veya mürebbiye aracılığıyla anne ve baba sevgisi verilmeye çalışılırdı. Yaşları küçük olan çocukların gözetimine dikkat etmek için analık vazifesini yapacak mürebbiyeler tayin edilirdi.²⁷⁷ Ayrıca mürebbi veya mürebbiye öğrencilere eğitim ve ahlak konusunda yardımcı olurdu.

1.3.12. Kâtip

Tüm yazışmaların yapılmasından sorumluydu. Yazıya ve kitabete hakim olması, iyi ahlak sahibi olması ve en az rüşdiye diploması olması gerekliydi. Genellikle sistemi oturtmuş büyük çaplı Müslim Özel Mektepleri'nin personel listesinde bulunmaktaydı.²⁷⁸

1.3.13. İmam

Müslim Özel Mektepleri'nin eğitim politikalarında verilen eğitimin tamamlayıcısı iyi ahlak ile yetiştirmek olmuştur. Hem II. Abdülhamit Dönemi hem de İttihâd ve Terakki Dönemi'nde bu durum devam etmiştir. Zaten sınıf geçme sisteminde, ödül ve ceza alımında ders başarısı kadar ahlaklı olmak ve alınan ahlak notuda önemliydi. Bu süreçte İslam ahlakıyla yetişecek nesiller yetiştirilmeye önem verilmiştir. Müslim Özel Mektepleri'nin personel listesinde asli görevi imam, müezzin, dersiam ve ilmiyeye mensup kişiler görev almaktaydı. Her okulun bir imamı bulunmaktaydı. İmamı olmayan okullarda imamet görevi öğretmenlerden uygun olana verilirdi.

1873-1922 yıllarında müslümanlığın gereği ve farzı olan beş vakit namaz okullarda cemaatle kılınmıştır. Müfettişler teftiş raporlarında bu duruma hassasiyet göstermişlerdir. Abdest alma yerleri, okullarda namaz kılınan mescitlerin temizliği, ders programı yapılırken cemaatle namaz kılma zamanlarına önem verilmiştir.

²⁷⁶ Beşiktaş Afıtab-ı Maarif Mektebi, 1326/1910, İhtiyât (hazırlık) sıbyan sınıfları.

²⁷⁷ Rehber-i İttihad-ı Osmani Mektebi tarifnamesi, Tarihsiz, Yatılı kısmı.

²⁷⁸ Bkz, II. Bölüm okulların diğer personel kadrosu kısmında konu ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

1.3.14. Serhademe/Hademe/Kapıcı

Müslim Özel Mektepleri'nde öğrencilerin okula getirilip götürülmesi, okul temizliğinin yapılması, okulun gerekli malzemesinin alınması, okul eşyasının korunmasından ve öğrencinin genel güvenliğinden hademe sorumluydu. Hademelerin iyi ahlak sahibi olmaları en azından okuryazar olması tercih edilmiştir. Mekteplerde birden fazla hademe görev alıyorsa bunlardan kıdem ve mezuniyet olarak uygun olanı ser hademe tayin edilmiştir. Mektebin güvenliği için bir hademe kapıcı olarak tayin edilmiştir. Serhademe, hademe ve kapıcının görevleri farklı uygulamalarla aşağıdaki gibidir.

Müdür tarafından hademelerden uygun olanı serhademe olarak tayin edilirdi. Diğer hademeler onun emrine verilerek vazife dağılımı serhademe tarafından bir cetvel yapılarak paylaştırılırdı.²⁷⁹ Hademelerin esas görevi öğrencilerin sabahları evlerinden alınarak ders sonunda evlerine teslim etmektir. Bugünkü anlamda okul servisçiliği hademeler tarafından yapılmaktaydı. Bu sisteme okul postası ya da okul taburu adı verilirdi. Mektep öğrencisinin farklı semtlerden gelmesine göre okul hademe sayısı artmaktaydı. Sabahları öğrencileri tabur şeklinde düzenli olarak evlerinden alarak okula getirmek hademenin göreviydi.²⁸⁰

Öğrenciler mektep tarafından semt semt tayin olunacak hademesi ve ustasıyla okula gelip giderlerdi. Öğrenci velisinin bilgisi olmaksızın hiçbir durumda öğrenci hademesiz evine gönderilmezdi.²⁸¹ Öğrenciler hademe ile hanelerinden alınıp okula getirilmesi ve yine hademe ile okuldan hanelerine teslim edilmesi mektebin mecburi kuralı olduğundan kendisine özel hademesi olan haricinde bütün öğrenciler mektep hademesi ile mektebe gelmeye ve yine mektep hademesi ile hanelerine gitmeye mecburdular. Tersine hareket edenler hakkında gereken işlem yapılırdı.²⁸²

Hademelerin diğer görevleri de aşağıdaki gibiydi. Tüm hademeler her sabah nöbetleşerek mektebin her tarafını tur ve teftiş ederlerdi.²⁸³ Hademeler okulun her tarafının temizliğinden, öğrenci yemeklerinin ısıtılmasından, öğrencinin yemekte

²⁷⁹ **Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi Talimâtnâme-i Umûmî**, 1319/1903, Heyeti İdare ve talimiyenin görevleri

²⁸⁰ **Afitab-ı Maarif Mektebi Talimâtnâme ve Nizamnâmesi**, 1326/1910, Öğrencinin vazifeleri madde15.

²⁸¹ **Dârü'l-irfan Mektebi'nin resm-i tevzi-i mükâfat cetveli**, 1318/1902, Diğer maddeler, madde 21.

²⁸² **Beşiktaş Afıtab-ı Maarif Mektebi**, 1326/1910, madde 13.

²⁸³ **Rehber-i Marifet Mektebi talimatı esasiyesi**, 1306/1890, madde 38.

ellerini silip yemeğe oturmalarından, okul eşyasının muhafazasından ve öğrencinin istirahatlarının sağlanmasından sorumluydular.

Her sabah öğrenciyi evinden alarak yemek tasını, küçüklerin çantalarını taşımaya, öğrencinin postadan ayrılmamasına, gürültü etmemesine, at ve araba yolundan yürümemesine dikkatle ve düzgünce mektebe ulaşmasına ve akşam posta olduktan sonra fes ve elbisesini süpürerek aynı şekilde öğrenciyi velilerine teslim etmek hademenin sorumluluğuydu. Mekteplerden ayrılanları ve başka postaya geçenlerin isimlerini sermubassıra bildirirlerdi. Mektep yazılarının mahallerine gönderilmesi hademelerin önemli vazifeleriydi. Hademelerin postada öğretmen, mubassır ve öğrencinin yanında sigara içmeleri, yemek yemeleri, uygunsuz vaziyette bulunmaları ve maaşlarını yanında bırakmaları veya harcamaları yasaktı.²⁸⁴ Yatılı olan Müslim Özel Mektepleri'nde hademelere daha farklı görevlerde verilmekteydi. Emin adamlardan seçilen hademeler nöbetleşerek sabaha kadar yatakhanelerde bekleyerek üzerleri açılanları örter ve diğer konularda da öğrencilere hizmet ederlerdi.²⁸⁵

Hademelerden biri müdürün tayini ile kapıcılık görevi yapardı. Kapıcılık eden hademenin hiçbir bahane ile kapıdan ayrılması, müdür ya da muavininin imzasıyla izin varakası olmayan öğrenciyi mektepten bırakması, izni olan öğrenci haricinde gelenlerle görüştürülmesi yasaktı. Kapıcı misafiri güzel karşılayarak müdüriyet odasına nezaketle götürecekti, posta ile gelen evrak yalnız müdür ve muavine teslim edecek ve öğretmene saygı göstermek zorundaydı.

Mubassır, hademe ve kapıcının mazereti halinde durum hemen müdüriyete bildirilirdi. Bu durumda görevini savsaklayanlara ihtar, maaştan kesme ve ihraç cezaları verilirdi. Demirbaş eşya ile öğrenciye ait eşyanın kaybindan mubassır ve mubassıralar ve hademeler sorumluydu. Hademeler mektebe ait emirleri itirazsız yapmaya mecburlardı.²⁸⁶

²⁸⁴ **Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi Talimâtnâme-i Umûmî**, 1319/1903, Heyeti İdare ve talimiyenin görevleri.

²⁸⁵ **Şemsülmaarif Mektebi'nin talimat dahilisiyle ders cetveli**, 1308/1891, Mektebin dahili kısmı, madde 4.

²⁸⁶ **Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi Talimâtnâme-i Umûmî**, 1319/1903, Heyeti İdare ve talimiyenin görevleri.

1.3.15. Doktor

Müslim Özel Mektepleri'nde diğer resmi okullarda olduğu gibi bir mektep doktorunun olması hem nizamname hem de talimatnamelere göre zorunluydu. Zaten mekteplerin büyük bir çoğunluğunda doktor olan kurucu, idareci, öğretmen ve personel görev yapmaktaydı. Mekteplere öğrencinin kabul edilmesinin ilk şartı hastalığının olmaması ve aşuların yapılmış olması bu gerekliliğin ifadesidir. Belgelerde okul açmanın şartlarından biride eğitim verilecek binanın sağlık şartlarına uygun olmasıydı. Ancak her ne kadar kanun ve talimatnamelerde durum böyle olsa da mekteplerin maddi yetersizliklerden dolayı bu durumu uymayan Müslim Özel Mektepleri vardı. Teftiş raporlarında mektep doktoru olmayan okullar en azından belli vakitlerde okulda bulunacak doktorlarla anlaşmaları gerekliliği üzerinde önemle durulmuş ve gerektiğinde okullara maddi cezalar verilerek sağlıksız binalarda ve temiz olmayan ortamlarda öğrencilerin eğitim görmemesine dikkat edilmiştir. Genel olarak doktorun görevleri aşağıdaki gibiydi.

Öğrencilerin sağlıklarına bakmak için bir doktor bulunurdu.²⁸⁷ Öğrenci mektebe girişinde muayene edilirdi. Sakatlığı ve hastalığı olmadığı anlaşıldıktan sonra okullara kayıt ve kabul olunurdu. Mektep tarafından öğrencinin birinin rahatsızlığı haberi alınırsa hanelerine mektep tabibi gönderilip tedavilerine son derece özen gösterilirdi. Sıhhat, sağlık ve temizlik hayatın sürdürülebilmesi için yegane vasıta olması dolayısıyla öğrencilerin sağlık, afiyetlerine ve istirahatlarının sağlanmasına son derece dikkat edilirdi.²⁸⁸ Öğrencinin genel sağlığını kontrol altında bulundurmak ve öğrenciyi ayda bir gün muayene etmek vazifesiyle mükellefti. Senede bir kere mektep doktoru tarafından tüm öğrenciler ücretsiz aşılanırdı.²⁸⁹

Öğrencinin genel sağlığına bakmakla mükellef olan mektep doktoru; öğrenciyi muayene ederek, dersane, yemekhane ve bahçenin temizliğine, yiyecek ve içeceğin sağlığa uygun olmasına dikkat ederek gerekli tedbirleri alırdı. Doktor mektebin sağlık hususunda temizlik, ısıtma ve bakkal tarafından satılacak yiyecekler arasında sağlıksız bir şey bulunmamasına dikkat ederdi.²⁹⁰

²⁸⁷ **Beşiktaş Afıtab-ı Maarif Mektebi**, 1326/1910, madde 2.

²⁸⁸ **Numune-i İrfan Hamidi Mektebi**, 1323/1907, s. 4.

²⁸⁹ **Maşrık-ı Füyüzat Mektebi şakirdânına mahsûs talimât-nâme**, Tarihsiz, madde 8-9.

²⁹⁰ **Dârü'l-irfan Mektebi'nin resm-i tevzi-i mükâfat cetveli**, 1318/1902, Diğer maddeler, madde 26.

Mektebin eczahanesi doktorun kontrolü altındaydı. Doktor mektepteki öğrencinin sağlığına ve mektep bakkalının uyarılmasına ve mektebin hıfzısıhha defterini yazmakla mükellefi.²⁹¹

Öğrencinin nezafet ve temizliğine özen göstermek zorundaydı. Elleri ve ayakları muayene ile temizletilirdi. Yatılı öğrenci haftada bir defa hamama götürülürdü. Yemekten sonra öğrenci ağızlarını ve ellerini sabunla yıkamaya mecburdu. Dişleri bozuk olan öğrenci için mektep doktoru tarafından yaptırılacak sert bir fırçayla dişleri temizletilirdi. Mektep doktoru öğrenciyi muayene ederek sağlıklarını korumaya özen gösterirdi. Doktor tarafından verilen ilaçlar öğrenci tarafından karşılanırdı. Öğrenciler mektebe gelişlerinde teftiş edilirdi. Oynadıkları oyunların sağlığa uygun olup olmadığı takip olunur ve en zayıf olanlara dikkat edilirdi.²⁹²

Eğer yatılı öğrenci hasta olursa mektep hastahanesinde tedavi edilirdi. Hastalığı birinci gün velisine bildirilirdi. Hanesinde veya mektepte tedavisi velilerin onayında olacak ise mektepte iki günden fazla kalamazdı. Taşradan gelen öğrencinin hastalığı mektep tarafından tedavi olunurdu. Hastalığı ilerlemişse Devlet Hastaneleri'nden birine götürülür ve durum velilerine haber verilirdi.²⁹³

1.3.16. Eczacı

Müslim Özel Mektepleri'nin anlaşmalı olduğu eczacılar vardı. Bu eczacılar okullara bir ecza dolabı temin ederlerdi. Bu anlaşmalı eczahanelerde mektep doktorunun verdiği ilaçlar öğrenciler tarafından daha ucuza alınırdı.²⁹⁴

1.3.17. Bakkal

Müslim Özel Mektepleri yatılı öğrencileri için günde üç öğün yemek çıkartırlardı. Bunun dışında diğer öğrenciler evlerinden yemek getirirlerdi. Ayrıca gündüzcü öğrenciler belirli bir ücret karşılığında okullarda verilen öğle yemeklerinden yararlanabilirdi. Bunun dışında ilk uygulama tarihini tam olarak

²⁹¹ Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi Talimâtnâme-i Umûmî, 1319/1903, Heyeti idare ve talimiye'nin görevleri.

²⁹² Leylî ve nehâri Mekteb-i Tefeyyüz talimatnamesi, 1329/1913, Giriş.

²⁹³ Rehber-i Marifet Mektebi talimatı esasîyesi, 1306/1890, madde 28.

²⁹⁴ Numune-i İrfan Hamidi Mektebi talimatnamesi, 1323/1907, s.4.

bilmesekte, 1880'lerden sonra özel okullarda belirlenen bir kira ücreti karşılığında mektep bakkalları açılmıştır. Bakkallar özel okullarda kiraladıkları dükkanlarında yiyecek ve içecek satımı yapmışlardır.

Bu konuda tespit edebildiğimiz ilk belge 1894 yılına aittir. Maarif Nezareti tarafından tüm özel okul müdürlüklerine gönderdiği yazısında, “mektepe içindeki bakkal tarafından satılan yiyecek ve içeceğin kontrol edilmesine dikkat edilmesini” istemektedir.²⁹⁵ Böyle bir isteğin olabilmesi için mektep bakkalı uygulamasının özel okullarda uzun bir süredir uygulanan bir yöntem olması gerekmektedir.

Müslim Özel Mekteplerinde bakkalların sattığı yiyecek ve içeceklerinin sağlığa uygunluğu mektep doktorunun kontrolü altındaydı.²⁹⁶ Daha önceki tarihler hakkında mektep bakkalından alınan kira ücreti hakkında bilgi verilmemiştir. Ancak 1910 yılında Mektebi Osmani kiraya verdiği mektep bakkalından aylık 300 kuruş olmak üzere yıllık 3600 kuruş kira ücreti almaktadır.²⁹⁷ Bu örnekte mektep bakkalı 9 ay çalışıp, 12 aylık ücret vermektedir. 1913 yılında Rehberi Tahsil Mektebi'nin mektep bakkalıyla 1070 kuruşa dokuz aylık anlaşma yaptığını ve ücretini aylık olarak aldığı görülmektedir.²⁹⁸ Sonuç olarak Müslim Özel Mektepleri kira ücreti karşılığında okullarında mektep bakkalı açmışlardır. Buradan elde ettikleri geliri ihtiyaçlarını gidermek için kullanmışlardır.

1.3.18. Müslim Özel Mektepleri'nin Kurumsal Yapısı Nasıldı?

Müslim Özel Mektepleri kendi sermayeleri ve kendi imkanları ile açılan kurumlardır. Eğer Encümen Heyeti ya da Cemiyet tarafından oluşturulan özel okulsal tüm yönetim, denetim, iş ve işleyiş bu Encümen ya da Cemiyetin gözetim ve sorumlulundaydı. Okulda ki tüm atamalar ve aziller kurul kararıyla alınırdı. Sonuç olarak tüm yetki bu Encümen ya da Cemiyetin elindeydi.

Kurucular tarafından açılmış bir özel okulsal ve bunlardan biri Mektep Müdürlüğü görevini yapıyorsa diğer kuruculara danışarak okulun tüm işleyişi ve

²⁹⁵ BOA.,MF.MKT., 239/57, (20 C.evvel 1312/19 Kasım 1894). Maarif-i Umumiyye Nezareti Mektubi Kalemi tarafından tüm Mekatib-i Hususiye Müdürlerine gönderilen yazı.

²⁹⁶ Dârü'l-irfan Mektebi'nin resm-i tevzi-i mükâfat cetveli, 1318/1902, Diğer maddeler, madde 26. Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi Talimât-nâme-i Umûmî, 1319/1903, Heyeti idare ve talimiyenin görevleri.

²⁹⁷ BOA., MF.HUS., 9/44, (4 Şevval 1328/9 Ekim 1910).

²⁹⁸ BOA., MF.HUS., 19/47, (16 R.evvel 1331/23 Şubat 1913). Rehberi Tahsil Mektebi gelir cetveli.

yönetiminden sorumluydu. Tek bir kurucusuyla okulun tüm işleyişi ve yönetimi onun üzerinden gerçekleşiyordu.

Bu işleyişte burada çalışan personelin özlük hakları olmadığı ya da encümen/cemiyet ya da müdürün istediği personeli rahatlıkla işten çıkardığı düşünülmemelidir. Öncelikle mektebin açılışı sırasında verilen personel listesi Maarif Nezareti tarafından Müslim Özel Mektebi'ne ait olan listeye kayıt ediliyordu. Her personel değişikliği bu listede güncelleniyordu. Buna örnek olarak çalıştıkları Müslim Özel Mektebi'nde ücretini alamayan öğretmenler bu konu hakkında şikayetlerini Maarif Nezaretine bildirebiliyorlardı.²⁹⁹ Aynı şekilde yapılan başvurular sonucunda müfettişler tarafından öğretmenin niçin görevine son verildiği hakkında inceleme yapılmaktaydı.³⁰⁰

Müslim Özel Mektepleri'nde yönetim işleri Heyet-i İdare ile gerçekleştiriyordu. Okulun öğrenci sayısı, okulun sermayesi ve hedeflenen eğitim doğrultusunda Heyet-i İdare ile okul yönetimi sağlanıyordu. Mektep Müdürü okulun imkanları doğrultusunda kendine yardımcı olacak bir Müdür yardımcısı ya da sadece derslerin daha iyi olması ve öğrenci velileri ile koordinasyonu sağlayacak olan bir Ders Nazırı ve aynı zamanda okulun iç işleri ve rehberlik görevini üstlenecek bir Dahiliye Müdürü görevlendiriyordu.

Müslim Özel Mektepleri'nde eğitim ve öğretim Ders Heyeti aracılığıyla sağlanıyordu. Bazı okullarda Heyet-i İdare aynı zamanda ders heyeti içinde yer alıyordu. Ders Heyeti öncelikle öğretmenlerden oluşuyordu. Bu öğretmenler daimi, ücretli ve fahri (onursal, ücretsiz) olarak ders vermekteydiler. Öğretmenlere yardımcı olan ders dışında ve ders hazırlığı esnasında öğrencinin gelişimini sağlayan Mubassır yani yardımcı öğretmenlik sistemi vardı. Okulun büyüklüğü ve yatılı olması gibi durumlarda birden fazla olan bu mubassırlardan kıdem ve liyakat olarak biri müdür tarafından sermubassır oluyordu. Mubassıra kadın olan yardımcı öğretmendi. Bu da aynı şekilde kız okullarında yardımcı öğretmen olarak görev alıyordu. Bunun dışında ihtiyat yani ana sınıfı olan veya yatılı okullarda mürebbi/mürebbiye sistemi vardı.

²⁹⁹ BOA., MF.HUS., 1/45, (19 Zilkade 1315/11 Nisan 1898).

³⁰⁰ BOA., MF.HUS., 19/47, (16 R. evvel 1331/23 Şubat 1913). Rehber-i Tahsil Mektebi hakkında Mekâtib-i Hususiye Müfettişlerinden Arif Hikmet'in on maddelik raporu. Bu rapor buradan ayrılan öğretmenlerin verdiği şikayet üzerine tutulmuştur. Tüm hesaplar ayrıntılı olarak incelenmiş, öğretmenlerin ayrılma nedenleri ve alacakları olup olmadığına bakılmıştır.

Müslim Özel Mektepleri'nde çalışan diğer personel kâtip, imam, doktor, eczacı, bakkal ve hademelerden oluşuyordu. Kâtip okulun yazışmalarını yapıyordu. İmam Müslim Özel Mektepleri'nde cemaatle namaz kıldırma görevini yapıyordu. Okulda bu görevi yapacak bir imam yoksa bir öğretmen imamet görevini üstleniyordu. Doktor okuldaki tüm sağlık işleyişinden sorumluydu. Eczacı doktor tarafından verilen ilaçları daha ucuza temin ederdi. Okulun tam zamanlı personeli değildi. Bakkal okulda doktorun denetiminde öğrenciye sağlıklı yiyecek ve içecek satmakla sorumluydu. Hademenin görevi çok fazlaydı. Hem okul postası denilen okul servisleriyle öğrenciyi evinden okula ve okuldan evine getirmek hem de okulun tüm temizliği ve tüm ayak işlerinden sorumluydu. Bu hademelerden biri müdür tarafından serhademe ve bir hademe mektep kapısında kapıcılık göreviyle sorumluydular.

Müslim Özel Mekteplerinde çalışan tüm personel mektep nizamnamesi kurallarına ve Mektep Müdürünün uyarılarına uymak zorundaydı. Aksi takdirde Encümen Heyeti ya da Cemiyet tarafından yönetilen kurumlarda kurul kararıyla, Mektep Müdürü ile yönetilen kurumlarda talimatnamelerinde olan şartlara uygun görev yapmamaları halinde Mektep Müdürü tarafından görevlerine son verilebilirdi.

Yukarıda tespit edilen personel ve işleyiş kurulan tüm Müslim Özel Mektepleri'nde mevcut olamayacağı gibi zaten aşağıda oluşturulan kurumsal tablo ideal kurumsal yapıyı yansıtmaktadır. Müslim Özel Mektepleri'nin birçoğunun maddi yönden çok güçlü olmadığından daha az masraf yapmak için küçük çaplı bir kadro ile eğitim verdikleri okullara ait bütçelerinden ve personel sayılarından anlaşılmaktadır. Ancak personel azlığına ve maddi yokluklara rağmen uygulamada Müslim Özel Mektepleri bu işleyiş ve kurumsal yapıya bağlı kalmıştır.

Tablo 1.9. Müslim Özel Mektepleri'nin Kurumsal Yapısı

Müessis/Kurucu				
Heyet-i İdare				
Müdür	Müdür Vekili	Müdür Yardımcısı Ders Nazırı		Dahiliye Müdürü
Ders Heyeti				
Öğretmen	Ser Mubassır/Mubassır/Mubassıra		Mürebbi/Mürebbiye	
Diğer Personel				
Kâtip	İmam	Doktor	Eczacı	Bakkal
Ser Hademe/Hademe/Kapıcı				

II. BÖLÜM

2. İSTANBUL'DAKİ MÜSLİM ÖZEL MEKTEPLERİ (1873-1922)

Bu bölümde İstanbul'da kurulan Müslim Özel Mektepleri ve faaliyetleri ele alınacaktır. İzlenecek yöntem şöyle olacaktır. Mektepler açılış tarihine göre listelenecektir. Okullarının kuruluş amacı, bağlı olduğu cemaat, kurucuları, okulun kurucu ve isim değişikliği, hamidi ismini alması, şubeleri, eğitim verdikleri semtler ve binalar, okulun kademesi, türü, kaç yıl eğitim verdikleri, hazırlık sınıfı olup olmadığı, öğrencinin gündüzcü mü yatılı mı olduğu, idari, ders ve personel kadrosu ve sayıları, ders programları, basın yayın faaliyetleri, uyguladıkları eğitim yöntemleri, öğrenci sayısı, velilerin meslek profili, okulun mali yapısı ve kapanış tarihleri ve kapanış sebepleri incelenecektir. Bölümün sonuna internet ve diğer kaynaklardan tespit edilen ünlü Müslim Özel Mektepleri mezunları eklenecektir. Böylece Müslim Özel Mektepleri'nin sayıları, faaliyetleri ve eğitime olan katkıları ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.³⁰¹

³⁰¹ Songül Keçeci Kurt, **Osmanlı Devleti'nde Müslim Özel Mektepleri** isimli çalışmasında bir okul diğer salnamede geçmiyorsa muhtemelen kapanmış ifadesi kullanmıştır. Salnamelere dayalı çalışmaların sakıncalarını belirtmiştik. Ayrıca salnamelerdeki verilerin bir önceki bazen iki yıl öncesindeki veriler olması sadece bunlara dayalı istatistik verilerle yapılacak çalışmalarla doğru bilgiye ulaşmamızı imkansız kılmaktadır. Bu nedenle **İstanbul'da kurulan Müslim Özel Mektepleri Listesi (1873-1922)** için verdiği açılış yılları, kapanış yılları ve okullar hakkında verilen birçok bilgi eksik ya da hatalıdır. Tüm bunların her sayfada tek tek dipnot vererek düzeltme yoluna gidilmesi zaten kapsamlı olan eserin kapasitesini çok fazla arttıracığından burada belirtilmiştir. Ayrıca fon usulü olarak 5 farklı tasnif 1922 yılına kadar incelenmiştir. Ancak Maarif Nezaretine ait 4920 dosya ve 1.874.364 belge olduğu ve hala görülmeyen birçok fon ve dosya olduğu düşünüldüğünde okulların açılış tarihi, kapanış tarihi, personel sayısı, öğrenci sayısı gibi net olmayan bilgilerin sonuna soru işareti konulmuştur. Daha sonra Müslim Özel Mektepleri'ne ait çıkacak yeni belgelerle bu tarihler ve veriler netleşecektir.

2.1. Darüşşafaka Mektebi (1873-)

Tablo 2.1. Darüşşafaka Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı,		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt	R	İ	Eğitim Yılı		K	E	KE	G	Y	
						HS	EY						
Darüşşafaka Mektebi	29 Haziran 1873	Fatih	X	X	-	-	8	-	X	-	-	X	Devam etmektedir.
Darüşşafaka Lisesi	29 Ekim 1924	1994'te Maslak											

29 Haziran 1873 tarihinden itibaren eğitim vermeye devam eden Darüşşafaka Mektebi “**yoksul ve yetim müslüman çocukların eğitim almasını sağlamak**” ilkesiyle günümüze kadar Türk Eğitimine kesintisiz olarak katkıda bulunan ilk Müslim Özel Mektebi'dir.³⁰²

Darüşşafaka Mektebi'nin ortaya çıkmasında, Osmanlı döneminde müslümanların kurduğu ilk eğitim-öğretim derneği olan 1935 yılında adını Türk Okutma Kurumu'na çevirmiş olan “**Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye**” bulunmaktadır. Yusuf Ziya Paşa, Gazi Ahmed Muhtar Paşa, Vidinli Tefvik Paşa, Sakızlı Ahmet Paşa ve Ali Naki Efendi tarafından oluşturulan bu dernek, 30 Mart 1863 tarihli padişah fermanıyla kurulmuştur.³⁰³

Yusuf Ziya Paşa teşvikiyle Cemiyeti Tedrisiye-i İslamiye'nin ilk yönetmeliği 1280/1864 yılında hazırlanmış ve 1 Mart 1281/1865 tarihinde yayımlanmıştır. Cemiyet ilk olarak 1281/1865 yılında İstanbul Kapalı Çarşı civarında Örücüler kapısındaki binayı cahil kalmış esnaf çocuklarını okutmak üzere tutmuştur. Bina tamir sırasında yandığından Beyazıt'taki Simkeşhane'de Valde Ümmetullah Kadın

³⁰² 14 Nisan 2012 tarihinden sonra “**müslüman çocuklar**” ibaresi “**Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı**” ibaresine dönüşmüştür. Darüşşafa Mektebi Tarihi hakkında önemli eserler yapılmıştır. Ancak bu eserleri destekleyecek ve yeni bilgiler sağlayacak çalışmalar yapılması zorunludur. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde 5000 civarında Darüşşafaka Mektebi hakkında belge bulunmaktadır. Bu nedenle Türk Eğitim Tarihi için ilklerin okulu olan bu kurumun arşiv belgelerine dayalı ve doktora düzeyinde bir çalışma yapılması gerekliliği ortadadır. Başlı başına bir doktora tezi olan Darüşşafaka Tarihi için ana kaynaklar çerçevesinde kısaca bilgi verilmiştir.

³⁰³ Mehmet Kanar, **Darüşşafaka Türkiye'de İlk Halk Mektebi**, (Darüşşafaka Nasıl Doğdu, Ne Hizmetler Etti, Nasıl Yaşiyor?), İstanbul, 2000. s.3-4. Darüşşafaka Tarihi üzerine 1927 yılında Mehmet İzzet, Mehmet Esad, Osman Nuri, Ali Kami tarafından hazırlanan ve Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye tarafından yayımlanan bu eser Darüşşafaka Tarihi için başvurulacak ilk kaynaktır. Bu eserin çevirisi 2000 yılında Mehmet Kanar tarafından yapılmıştır.

Mektebi bu ırac ocuklar için okul haline getirilmiştir. İlk halk okulu olan bu Valde Mektebi 1281/1865 yılı Nisan ayında başlamıştır. Bu okul ilk açıldığı zaman 539 ğrenci ile eğitime başlamıştır. Bu sayı 1282/1866 yılında 590'a yükselmiştir.³⁰⁴

Bu mekanın yetersiz kalması sonucu Aksaray'da bir şube açılması uygun görülmüştür. akırağa Camii karşısında Ebubekir Paşa Mektebi Cemiyet yönetimine verilmiştir. Türkiye'de ilk halk mektebi sayılan bu ırac mekteplerinin 1290/1874 yılında Maarif Nazırı Münif Paşa zamanında maarif yönetimine alınmasıyla kapanmıştır.³⁰⁵

Bu ilk halk mekteplerinin kapanmasından sonra Darşsafaka Mektebi'nin kurulması fikri o zaman Paris elçisi bulunan Sakızlı Esad Efendi'nin Cemiyeti Tedrisiye-i İşlamiye'ye girmesiyle gündeme gelmiştir. Esad Paşa, Paris'te bulunduğu sıralarda Fransa'da olan **“Prytane Militarie De La Fleshe”** sistemi örnek alınarak yetim ve kimsesiz erkek çocuklara mahsus bir okulu İstanbul'da açmayı düşünmüştür. Bu fikir kabul edilerek Darşsafaka Mektebi'nin Sultan Selim ile Fatih Camileri arasındaki tepe üzerinde yapılmasına karar verilmiştir. Öncelikle bu mevkide olan Maşuk Paşa'nın konağı ile arsası Cemiyet tarafından 2100 altına satın alınmıştır. Binanın yapımı için de Dolmabahçe Sarayı'nın mimarı Ohanes Kalfa'ya sipariş verilmiştir. Binanın yapımına 1285/1869 yılında başlanılmış ve 4 yıl sonra 1289/1873 yılında tamamlanmıştır. Darşsafaka başlangıçta kız öğrencilerin alınması düşünüldüğünden mektep binası iki taraflı olarak yapılmıştır. Ancak o sırada bazı sakıncalar ileri sürülerek bu fikirden vazgeçilmiştir. Cemiyeti Tedrisiye-i İşlamiye okulun nasıl yönetileceğini ve vazifelerini belirten bir yönetmelik hazırlamıştır. Bu yönetmelik 16 Kasım 1287/1873 tarihinde yürürlüğe girmiştir.³⁰⁶

Darşsafaka idaresi ve okutulacak dersler hakkındaki nizamnamesinde şu hususlara yer verilmiştir. Okulda on yaşından büyük olmayan yetim ve fakir müslüman çocuklarının alınmasını, okulun ve ğrencilerinin her türlü masrafının Cemiyet-i Tedrisiye-i İşlamiye'nin özel gelirleriyle ücretsiz olarak karşılanmasını, bir idare ve bir de eğitim kurumu oluşturulmasını ayrıca mektebin ve öğrencilerin durumunu daha yakından ilgilenmek üzere bir müdür ve bir müdire tayin edilmesini öngörmüştür. Nizamnamede ğrencilerin askeriye ve resmi dairelerde çalışmalarına

³⁰⁴ Koçer, a.g.e., s.72.

³⁰⁵ Zafer Toprak, **Darşsafaka Tarihi 1863-1998**, İstanbul, 1998. s.12-13.

³⁰⁶ Koçer, a.g.e., s.73. Kanar, a.g.e., s.7-15.

imkan verecek şekilde eğitilecekleri ve geceleri okulda yatılı olarak eğitim alacakları belirtilmiştir.³⁰⁷

1873-1894 yılları Darüşşafaka'nın kuruluş ve yükselme dönemidir. Darüşşafaka ilk eğitime başladığı 1873 yılında 54 öğrenci kayıt edilmiştir. Bunlardan 26'sı birinci sınıfa, okuma yazma bilen 28'i ise ikinci sınıfa alınmıştır. İlk ders **29 Haziran 1873'te** okulun açıldığı ilk gün Kayserili Mustafa Paşa tarafından ikinci sınıfta verilen Malumat-ı Nafia dersiyle başlamıştır. Darüşşafaka Mektebi'nde eğitim ve öğretim programı devrin iptidâi, rüşdiye ve idadi programlarına göre hazırlanmakla beraber diğer okullarının programlarının çok üstündeydi.

Bu nedenle okulda sekiz yıllık eğitim verilmekle beraber Darüşşafaka Mektebi'nin son iki sınıfı âlî derecede kabul edilmiş ve 1873-1894 yıllarında mektebi bitirenler yüksekokul mezunu sayılmışlardır. Bu programa 1880 yılından sonra elektrik ve telgraf dersleri eklenmiştir. Darüşşafaka Mektebi 1873-1894 yıllarında adeta Telgraf Fen Mektebi hüviyeti kazanmıştır. Darüşşafaka Mektebi'nde 1881 yılındaki öğrenci sayısı 125'tir. Sekiz kişi olan ilk mezunlarını bu yıl vermiştir. Okuldan ilk mezun olan sekiz kişi Posta ve Telgraf Nezareti Kalemine alınmışlardır.³⁰⁸

Okul gerek eğitim gerekse idare olarak en iyi dönemini 1873-1894 yılları arasında yaşamıştır. Bu dönemde okulun eğitim başkanı olan Askeri Okullar Ders Nazırı Süleyman Paşa'nın gayretleriyle pek çok subay öğretmen Darüşşafaka Mektebi'nde fahri olarak ders vermiştir. Bu arada cemiyet üyeleri ve öğretmenleri tarafından birçok ders kitabı telif ve tercüme edilmiştir. Okulun bastırıldığı bu ders kitapları öğrencilere ücretsiz olarak dağıtılmıştır.³⁰⁹

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı Darüşşafaka Mektebi'ni de etkilemiştir. İstanbul'da toplanan Rumeli göçmenlerinin bir kısmı okula yerleştirildiği için altı ay kadar ders yapılamamıştır. Çoğu subay olan öğretmenleri cepheye gittiğinden 6. sınıf öğrencileri bir yıl ders görememiştir. Ayrıca öğrencilere bile zor yeten okul gelirleri göçmenlere harcandığından maddi sıkıntı had safhaya ulaşmıştır. Bu maddi sıkıntılar 1884 yılına kadar devam etmiştir. 1884 yılında mektebi ziyaret eden ve çok memnun

³⁰⁷ 14 maddeden oluşan Nizamname için bakınız Toprak, **a.g.e.**, s.107-110. Okulun ilk kadın Müdiresi 1965-1973 yılları arasında görev yapan Nazıma Antel'dir. 1971 yılından sonra Darüşşafaka kız öğrenci kabul etmeye başlamıştır.

³⁰⁸ Toprak, **a.g.e.**, s.23.

³⁰⁹ Mehmet Kanar, **a.g.e.**, s.7-15.

kalan Sadrazam Küçük Said Paşa'nın girişimiyle, Darüşşafaka Mektebi'nin bazı eksikleri devlet hazinesinden karşılanmıştır. Aynı yıl II. Abdülhamit o yıl mezun olan altı öğrenciyi huzuruna kabul etmiştir. Bu öğrenciler kendi yaptıkları tabloları, teşekkür mahiyetinde Padişah'a sunmuşlardır. Bu tarihten sonra Darüşşafaka Mektebi her yıl mezun olanların isimlerini ve tablolarını Padişah'a takdim etmeleri geleneği başlamıştır. 1888 yılından sonra her türlü toplantının yasaklanmasıyla Cemiyet üyelerinin bir araya gelememesi, tüm geliri Cemiyet tarafından karşılanan Darüşşafaka Mektebi'ni tekrardan mali sıkıntı içine düşürmüştür. Durumu öğrenen II. Abdülhamit, Darüşşafaka Mektebi'ni himayesine alarak 458 lira nakdi yardım yapılmasını emretmiştir. Sadrazam Cevad Paşa'da Osmanlı Devleti'nden imtiyaz alan şirketlerin Darüşşafaka Mektebi'ne nakdi yardım yapmaları usulünü başlatmıştır. Böylece okulun mali sıkıntıları sona ermiştir.³¹⁰

1895-1903 yılları Darüşşafaka Mektebi'nin duraklama devresidir. Darüşşafaka Mektebi'nin gelirleri aynı olmakla beraber öğrenci sayısının 400'den 700'e yükselmesi, 1894 yılından sonra eğitimde önemli gerilemeler yaşanmasına sebep olmuştur. Darüşşafaka öğretim kadrosunun büyük kısmı ücretsiz hizmet vermektedir. Yine de ücretli öğretmenlerle idari memur ve müstahdemlerin ücretleri ayrıca öğrencilerin yemek ve giyim masraflarının karşılanması gerekiyordu. Bu amaçla kurucular ilk yardım olmak üzere 108 dükkânın kirasını bu masrafların karşılanması için sağlanılmıştır. Sınıflar açıldıkça ve öğrenci sayısı arttıkça bu masraflar karşılanamaz hale gelmiştir.

1903'te yaşanan olaylar Darüşşafaka Mektebi'nin tarihinde önemli dönüm noktasını oluşturur. Olayın çıkış nedeni okulun mali olanaksızlıklar nedeniyle kötülemesi ve geleneksel disiplin anlayışının öğrencileri direnişe sevk etmesidir.³¹¹ Ayrıca 1894-1903 yılları arasında toplantıların yasaklanması sebebiyle Cemiyet üyelerin mektepte ve başka mahallerde toplanmaya ve mektebin idare ve eğitimi hakkında görüşmeye imkan bulamadıklarından eğitim seviyesi oldukça düşmüş ve eğitim birkaç kişiye bağlı olduğu zamanlar olmuştur. Bu süreçte eğitim kesilme tehlikesine girmiştir.³¹²

³¹⁰ Halis Ayhan, Hakkı Maviş, "Darüşşafaka", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c 9, s.9.

³¹¹ Toprak, **a.g.e.**, s.24-28.

³¹² Kanar, **a.g.e.**, s.8.

1903-1909 yılları Darüşşafaka Mektebi'nin Maarif İdaresinde geçirdiği dönemdir. **1903** yılında Osmanlı Hükümeti, bir öğrenci direnişi yüzünden Darüşşafaka Mektebi'ne el koyarak yönetimini Maarif Nezareti'ne bağladı. 1903-1908 yıllarında beş sene Darüşşafaka Maarif Nezaretince idare edilmiştir. Bu dönemde ücretsiz öğretmenlik kaldırılmıştır. Bu dönemde Cemiyet-i Tedrisiyye-i İslâmiye dağılmıştır. Darüşşafaka resmi devlet okuluna dönüşmesiyle kuruluş amacından uzaklaşmıştır. Okula fakir ve yetim müslüman çocuklar alınırken analı babalı olanlar hatta bir çok ileri gelen ailelerin çocukları da okula girmeye başlamıştır. Bu durum II. Meşrutiyet'e kadar sürmüştür.³¹³ Doğrudan doğruya halkın yardım ve şefkatiyle kurulan ve bu nedenle bir halk müessesesi olarak kalması gerektiğini düşünen Darüşşafaka mezunları Darüşşafaka Mektebi'ni Maarif Nezaretinden almak için müracaatta bulunmuşlardır. 7 ay süren devir işlemleri sonucunda 17 Temmuz 1909 tarihinde Darüşşafaka idaresi Maarif Nezaretinden geri alınarak tekrardan Cemiyeti Tedrisiye-i İslamiye'ye geçmiştir.³¹⁴

1873-1908 yılları arasındaki Darüşşafaka Mektebi'nin önemi hakkında şunları söyleyebiliriz. Binası ülkede bu büyüklükte okul olarak inşa edilen ilk ve tek binadır. Bu anlamda kendi binasında idadi seviyesinde eğitim veren ilk Müslim Özel Mektebi'dir. İnşaatı padişahın devlet ricalinden halka kadar yaygın bir bağış ve destekle gerçekleşmiştir. Bu açıdan ele alındığında Darüşşafaka sivil örgütlenmenin ilk örneğidir. Ders kitaplarını kendi bastıran ve öğrencisine ücretsiz dağıtan ayrıca ders programına bir çok dersi ilk defa alan okul yine Darüşşafaka Mektebi'dir.

Darüşşafaka Mektebi'nin ilk müdürü İbrahim Tefvik Efendi'dir. Sonra sırasıyla 1903 yılına kadar müdürlük yapanlar Ali Naki Bey, Yüzbaşı Sadık Efendi, Mihalçıklı Mustafa Efendi ve Kolağası Hüseyin Efendi'dir. 1903 tarihinden 1908 yılları arasında müdürlük yapanlar ise Rasih Efendi, Ali Rıza Efendi, İsmail Hakkı Bey ve Kenan Bey'dir. 1909 ile 1927 yıllarında müdürlük yapanlar ise Kenan Bey, Fatin Efendi (vekâleten), Harun Bey, Edhem Efendi, Hasan Tefvik Bey, Satı Bey, Fuat Şemsi Bey (vekâleten), İsmail Hakkı Bey, Hakkı Bey, Hasan Rıza Paşa, Fuat Şemsi Bey, Şevket Efendi(vekâleten), Harun Efendi (vekâleten), Mustafa Bey ve Ali Kami Bey'dir.³¹⁵

³¹³ Toprak, **a.g.e.**, s.28-29.

³¹⁴ Koçer, **a.g.e.**, s.115-116.

³¹⁵ Kanar, **a.g.e.**, s.73-74.

Darüşşafaka Mektebi'nin öğretim kadrosu, çoğunlukla asker kökenli paşalardan ve fahri (onursal ve ücretsiz) olarak ders veren İstanbul aydınlarından oluşmuştur. Darüşşafaka Mektebi'nde birçok ünlü ve seçkin kişi fahri öğretmen olarak ders vermiştir. Vatan şairi Namık Kemal, vakanüvist Abdurrahman Şeref Bey, Manyasizade Mustafa Refik Bey, Babanzade Naim Bey, Bestekâr Zekai Efendi, Salih Zeki, Ahmet Mithat Efendi, Ressam Agâh Efendi, Selim Sırrı Bey, Yahya Kemal, Yusuf Akçura, Tahir Olgun, Ali Kami Bey, Ressam Ali Rıza bunlardan bazılarıdır.³¹⁶

Darüşşafaka ilk mezunlarını 1881 tarihinde vermiştir. Bu tarihten 1908 yılına kadar 436 ve bu tarihten 1927 senesine kadar 319 olmak üzere toplam 755 diploma verilmiştir. En az mezunu 5 öğrenci ile 1903 yılında verirken en çok mezun 71 öğrenci ile 1909 yılında verilmiştir.³¹⁷ Bu sürdürülen üst derece eğitim ve öğretim sonucunda, matematikçi Salih Zeki, sosyolog Mehmet İzzet, maliyeci Hasan Ferit, şair ve edebiyatçı Ahmet Rasim ve İsmail Sefa, tarihçi Osman Nuri Ergi, eğitimci Ali Kami Akyüz gibi birçok değerli bilim, fikir adamı ve sanatçının yetişmesine vesile olmuştur.³¹⁸

1923'ten sonra Darüşşafaka günümüze kadar olan önemli gelişmelerde şunlar olmuştur. 29 Ekim 1924 günlü ve 232/6 kararıyla Darüşşafaka “tam devreli lise” haline getirilmiştir. Özel lise konumunda devlet lise ve ortaokullarının programını uygulamaya başlamış ve “**Darüşşafaka Lisesi**” adını almıştır. Bu değişiklikler Maarif Vekâleti tarafından onaylanarak ve okulun mezunları, İstanbul Üniversitesi ile yüksekokullara resmi lise mezunları gibi sınavsız kabul edilmeye başlanmıştır.

1955-56 eğitim ve öğretim yılı Darüşşafaka Lisesi için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Yeni bir düzenlemeyle İngilizce öğretim yapılan bir kolej statüsüne geçilerek, iki yıllık hazırlık sınıfı eklenerek eğitim sekiz yıla çıkarılmıştır. Ayrıca fen ve matematik dersleri İngilizce okutulmaya başlanılmıştır.

Darüşşafaka Lisesi eğitim faaliyetlerini 1994 yılına kadar Fatih'teki binada sürdürmüştür. Binanın bulunduğu araziye mimar Emin Onat tarafından 1953 ve 1973 yıllarında birer bina daha inşa edilmiştir. Bu üç binanın bulunduğu kampüs, 1994 yılında Ziraat Bankası'na satılmıştır. Darüşşafaka Lisesi, 1994 yılında Maslak'ta

³¹⁶ Toprak, **a.g.e.**, s.29.

³¹⁷ Kanar, **a.g.e.**, s.101. Darüşşafaka mezunları listesi Kanar, **a.g.e.**, s.110-136.

³¹⁸ Toprak, **a.g.e.**, s.30.

yapılan yeni binası taşınmıştır. Günümüzde Fatih'teki okul arazisi ve binası ile beraber Hazine'ye devredilmiş ve Milli Eğitim Bakanlığı'na tahsis edilmiştir.

14 Nisan 2012 tarihinde Darüşşafaka Cemiyeti'nin doğal başkanı, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın katılımıyla gerçekleştirilen Olağanüstü Genel Kurul'da, Cemiyet Tüzüğü'nün Amaç Maddesi değiştirilmiştir. Yapılan değişiklikle babası hayatta olmayanların yanı sıra annesi hayatta olmayan çocukların da Darüşşafaka'da eğitim görmesinin önü açılmıştır. Amaç Maddesi'nde yer alan “**Türk-İslam çocukları**” ibaresi de “**Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı**” olarak uyarlanmıştır. Ayrıca Darüşşafaka'nın yetiştirmek istediği gençlerin nitelikleri tüzük maddesi haline getirilmiştir. Babası hayatta olmayan ilköğretim 3. sınıf öğrencilerinin yanı sıra annesi hayatta olmayan öğrenciler de ilk kez Darüşşafaka Sınavı'na kabul edilmiştir.³¹⁹

2.7. Şemsülmaarif Mektebi (1876-1913)

Tablo 2.2. Şemsülmaarif Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Şemsülmaarif Mektebi	1292/1876	Faaliyet gösterdiği mekanlar											
*Hamidi adını alma tarihi	*18 Eylül 1906	Vezneciler Vefa	X	X	X	-	8	-	-	X	X	X	1913
Mektebi Latif Şubesi	1891	Erenköy Göztepe arasında	X	-	-	-	3	-	-	X	X	-	1898
Sahrayı Cedid İptidâisi Şubesi	1315/1899	Göztepe	X	-	-	-	3	-	-	X	X	-	1905

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Şemsülmaarif Mektebi 1292/1876 yılında kurulmuştur.³²⁰ 1876-1894 yılları arasında nerede eğitim verildiği bilinmemektedir. 1894-1906 yılları arasında Vezneciler semtinde eğitim

³¹⁹ (Çevrimiçi) <http://www.darussafaka.k12.tr>, 12 Ağustos 2013.

³²⁰ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21. Okulun açılış tarihi 1292/1876 olarak belirtilmiştir. Leylî ve nehâri Şemsülmaarif Mektebi'nin talimat dahilisiyle ders cetveli, 1308/1891, Mektebin açılış tarihi olarak 1292/1876 yılı verilmektedir.

vermektedir.³²¹ 1906 yılında mektep Şehzadebaşı'nda Burmalı Mescit civarına taşınarak 1909 yılına kadar burada hizmet etmiştir.³²² Şemsülmaarif Mektebi 1909 yılında Vefa semtine nakil olmuştur. 1913 eğitim yılının sonunda kapanıncaya kadar Vefa semtinde eğitim vermeye devam etmiştir.³²³

Şubesi: Şube aynı okula bağlı olan diğer okulu ifade etmektedir. Şemsülmaarif Mektebi'nin 1891-1898 yılları arasında Erenköy ile Göztepe arasında iptidâi sınıfları bulunan **Mektebi Latif** isminde bir şubesi bulunmaktadır.³²⁴ Bir müdürün en fazla bir okula müdür ve bir şubenin kurucusu olabileceğinden Abdi Kamil Efendi Mektebi Latif Şubesini kapatarak yerine Sahrayı Cedid Mektebi İptidâiyyesini açmıştır. 1898-1905 yıllarında **Sahrayı Cedid Mektebi İptidâiyyesi** Şemsülmaarif Mektebi kurucusu Abdi Kamil Efendi'nin idaresinde Şemsülmaarif Mektebi şubesi olarak eğitim vermiştir. Ayrıca tezimizde ayrı bir Müslim Özel Mektebi olarak ele alınmıştır.

Okulun kurucuları: Şemsülmaarif Mektebi en eski kurulan bir kaç Müslim Özel Mektepleri'nden biridir. Mektebin kurucusu İzzetlü Abdi Kamil Efendi'dir.³²⁵ Bu vazifeyi terakki uğurunda birçok fedakarlığı ve zorluğa katlanarak onaltı senelik gayreti ve çalışkanlığı sonucu Mekatib-i İdadiye Müfettişliği memuriyetine tayin olmuştur. Ayrıca son dört senedir okuldaki vazifesini yapmaya devam etmektedir. Mektep müdürü Mektebi Sultani mezunlarından Ali Saib'tir.³²⁶ Ali Saib Bey 1894

³²¹ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21. MUNS, 1316 /1900, s. 684-685. MUNS, 1317/1901, s. 766-767. MUNS, 1318/1902, s. 841-842. MUNS, 1319/1903, s. 183-184. MUNS, 1321/1905, s. 183-184. Şemsülmaarif Mektebi Veznecilerdedir.

³²² BOA., MF.MKT., 984/47, (18 R.ahir 1324/11 Haziran 1906). BOA., MF.MKT., 976/78, (24 Zilhicce 1324/8 Şubat 1907).

³²³ BOA., DH.MKT., 2745/87, (25 Muharrem 1327/16 Şubat 1909). BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). BOA., MF.HUS., 18/55, (3 Zilkade 1330/14 Ekim 1912). Vefa semtindedir.

³²⁴ Şemsülmaarif Mektebi'nin talimat dahilisiyle ders cetveli, 1308/1891, Ücret kısmı madde 8.

³²⁵ Abdi Kamil Efendi Selanik'te eğitimde yeni usul ile eğitim veren ekolün temsilcilerindedir. Selanik'ten İstanbul'a gelerek 1876 yılında Şemsülmaarif Mektebi'ni açmıştır. Zaten Şemsülmaarif Mektebi talimatnamesinde ilk açılan Müslim Özel Mektebi olduğu belirtilmemektedir. Buraya kadar sıkıntı yokken İstanbul Erkek Lisesi'nin en eski yıllığı olan 1931 yıllığında "**okulun temeli 1884 yılında Selanikli Abdi Kamil Efendi ile Mehmet Nadir Bey'in ilk özel okul Şems-ül Maarif'i açmasıyla başlar**" ifadesi vardır. Bu ifade yanlış olmakla beraber yapılan düzeltmede yanlıştır. Mehmet Nadir Bey kendi özel okulunu 1884 yılında açmıştır. Bu süreç içerisinde Şemsülmaarif Mektebi'nde öğretmen olarak çalışmış olabilir. Daha sonra bu bilgi yanlışlıkla İstanbul Lisesi web sitesine Şemsülmekatib Mektebi olarak aktarılmıştır. Bu bilgi yanlış buraya da kalmayarak eğitim tarihi kitaplarına da bu şekilde geçmiştir. Bakınız, Mert Sandalcı, a.g.e., s. 37-38. İstanbul Erkek Lisesi sayfasında hala **Şemsülmekatib** İstanbul Lisesi'nin ilk nüvesidir şeklinde ifade edilmektedir. Bu bilgi düzeltilmelidir. Şemsülmekatib Mektebi 1891 yılında Mahmud Hamdi Efendi tarafından Kabataş'ta kurulan ve daha sonra 1914 yılından 1940'a kadar Beşiktaş'ta eğitim veren Müslim Özel Mekteplerindedir ve İstanbul Erkek Lisesi ile hiçbir alakası yoktur.

³²⁶ Şemsülmaarif Mektebi'nin talimat dahilisiyle ders cetveli, 1308/1891, Müdürün önsözü.

yılına kadar mektep müdürlüğü yapmıştır. 1894 yılında mektep müdürü Ahmed Şükrü Efendi olmuştur. Ahmet Şükrü Efendi Samsun doğumludur. Medrese mezunudur. Arapça ve Farsca tahsili almıştır. Müdür olmadan öncede Şemsülmaarif Mektebi'nde öğretmenlik yapmaktadır.³²⁷ 1913 eğitim yılının sonunda okul kapanıncaya kadar görevine devam etmiştir.³²⁸

Hamidi namını alması: 18 Eylül 1906 tarihinde Şemsülmaarif Mektebi padişahın ismiyle “**Hamidi**” olarak adlandırılmıştır.³²⁹ 1909 yılından sonra Hamidi namı kullanılmamıştır.

Basın yayın faaliyeti: 16 Şubat 1909 tarihinde Şemsülmaarif Hamidi Mektebi müdürü Ahmed Şükrü Efendi tarafından “**Hâverî hürriyet**” namıyla siyasi, ilmi, fenni ve edebi olmak üzere bir gazete çıkarılmıştır.³³⁰

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: 1891 yılında Şemsülmaarif Mektebi'nin eğitim süresi üçü iptidâi, üçü rüşdiye ve ikisi idadi derecesinde erkek ve kız öğrenciye gündüzcü ve yatılı olmak üzere eğitim yılı sekiz senedir. Mektepte altı seneyi tamamlayanlar diploma almaya ve idadiye gitmeye, sekiz seneyi tamamlayanlar ise yüksekokula gitmeye hak kazanırlar.³³¹ 1894-1898 yıllarında Şemsülmaarif Mektebi, iptidâi ve rüşdiye derecesinde erkek ve kız öğrenciye eğitim vermektedir.³³² 1900-1913 yıllarında iptidâi ve rüşdiye derecesinde

³²⁷ **BOA., MF.MKT.,** 492/57, (13 Zilkade 1317/15 Mart 1900). 30 Eylül 1316/13 Ekim 1900 tarihinde Veznecilerde bulunan Şemsülmaarif Mektebi Müdürü Ahmed Şükrü tarafından Maarif Nezâreti Celîliyyesine yazılan dilekçede: “Medreseden neşet ederek arabî ve farîsî tahsiliyle intisal ve on sene mukim ulûm-i arabîden icazetname istihsal eyledikten sonra mekâtib-i Hususiye'nin en eskilerinden bulunan “Şemsülmaarif” Mektebi'nde muallimlikte ve **altı seneden beride** Meclis-i Kebir-i Maarif'in tasdiğiyle mezkur mektebin müdürlüğünde teşrif etmekteyim. Mektebi İdadi ve Aliyye'ye birçok talebe yetiştirmekten ve gayreti hizmetimizin devam kılınmak üzere münasib bir rütbe talep edilmiştir”.

³²⁸ **BOA., MF.MKT.,** 984/47, (18 R.ahir 1324/11 Haziran 1906). **BOA., MF.HUS.,** 2/8, (17 Muharrem 1327/8 Şubat 1909). Şemsülmaarif Mektebi Müdürü Ahmet Şükrü Efendi tarafından Maarif Nezâreti verilen dilekçede, Bundan 33 sene önce kurulan, memleketimizin en kadim ve en fedekâr okulu Şemsülmaarif Mektebi'nin müdürüyüm. Memleketim olan Samsun'a maarife olan ihtiyacı dolayısıyla Şemsülmaarif şubesi açmak için izin verilmesini talep etmiştir. Verilen cevapta 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin 129. maddesine göre özel okul açılacak Vilayete başvurulması ve oradan izin alınması gerektiği bildirilmiştir. **BOA., DH.MKT.,** 2745/87, (25 Muharrem 1327/16 Şubat 1909). **BOA., MF.HUS.,** 18/55, (3 Zilkade 1330/14 Ekim 1912).

³²⁹ **BOA.,BEO.,** 2886/216402, (16 C.ahir 1324/7 Ağustos 1906). **BOA., MF.MKT.,** 984/47, (18 R.ahir 1324/11 Haziran 1906). **BOA., MF.MKT.,** 976/78, (24 Zilhicce 1324/8 Şubat 1907). **BOA., DH.MKT.,** 2745/87, (25 Muharrem 1327/16 Şubat 1909). Şemsülmaarif Hamidi.

³³⁰ **BOA., DH.MKT.,** 2745/87, (25 Muharrem 1327/16 Şubat 1909).

³³¹ **Şemsülmaarif Mektebi'nin talimat dahilisiyle ders cetveli,** 1308/1891, Mektebin derecesi.

³³² **MUNİ,** (1310-1311/1894-1895), s.21. **MUNİ,** (1311-1312/1895-1896), s.21.

erkek öğrenciye yatılı ve gündüzcü, kız öğrenciye gündüzcü olarak eğitim vermiştir.³³³

Müfredat programı: Şemsülmaarif Mektebi'nin 1891 yılı ders programı şöyleydi. Bu ders programı Maarif Nezareti onayıyla çıkarmış olduğu talimatnamesinde yer almıştır. Bu programın 10 yıl geçerli olacağı belirtilmiştir. Bu da bu ders programının mektep tarafından başka dersleri ilave etmesi dışında kapanıncaya kadar geçerli olan ders programı olduğunu göstermektedir.

İptidâî sınıfı birinci sene: Elifba Osmani, Eczâ-yı şerife (Elifba kitabının akabinde bir takım faydalı sözler ile bazı hareketlere havi), Kırâat-ı Türkiye, Usûl-i Hatt, Hesâb-ı zihni (zihin hesabı) ve adab ve harekete içeren sözlü dersler. **İkinci sene:** Kurân-ı Kerîm, Kırâat-ı Türkiye, İlm-i hâl, Usûl-i İmlâ, Hesâb-ı zihni ve Ta'dad (sayı sayma) ve Terkîm (sayıları okuma ve yazma), Hatt-ı sülüs (adab ve hareket hariciyeye dair sözlü dersler.) **İptidâî müntehi (son) sınıfı üçüncü sene:** Kurân-ı Kerîm ve tecvîd, İlm-i hâl, Sarf-ı Osmani, Muhtasar (özet) Tarihi İslam, (ahlakı içeren), Kırâat-ı Türkiye, Coğrafya-yı Osmani, Hesâb (a'mâl-i erbaa) (dört işlem), İmlâ (talim ve terbiyeyi içeren kolay parçalar), Hatt-ı sülüs ve rık'a.

Rüşdî sınıfı dördüncü sene: Sarf-ı Arabî, Talimi Fârisî, Nasihatı Hikme, Mükemmel Hesâbtan kesr-i adî (bayağı kesir) ve a'mâl-i erbaa tatbikatı, Coğrafya, Muhtasar (özet) Kavâid-i Osmani, Hüsn-i hatt Fransevî, Muhtasar Tarih-i Osmanî, Hüsn-i hatt Türkçe ve Resim adî. **Beşinci sene:** Nahvî Arabî, Tuhfe-i Vehbî (Sünbülzâde Vehbî'nin Farsça'dan Türkçe'ye manzum sözlüğü), Kavâid-i Fârisî, Hesâb (küsüratın tatbikatıyla oran ve tenâsüb (orantı), Muhtasar Hendese, Kavâid-i Osmani, İmlâ ve Türkçe, Coğrafya, Telhîs (özet) Tarih-i Osmanî, Fransızca (İbare ve usul tedrisi) Hüsn-i hatt Fransevî, Hüsn-i hatt Türkçe, Resim adî ve Ahlâk. **Rüşdî müntehi (son) sınıfı altıncı sene:** Ulûm-i dîniyye (din bilgisi), Arabî (tatbikat Kavâid-i Arabî, Mantık (Risale-i Erbaa), Fârisî Gülistan, Kavâid-i Osmani, İmlâ Türkçe (Hem ahlak yardımcı hemde bilinmesi gereken önemli parçalar yazdırılır), Mükemmel Hesâbtan orantının sonuna kadar geometriye kadar faiz, iskonto ve terkib (bileşen) ve tadil (denkleştirme) meseleleri), Hendese, Usûl-i Defter, Fransızca (İbare

³³³ MUNS, 1319, s. 183-184. MUNS, 1321, s. 183-184. BOA., MF.MKT., 976/78, (24 Zilhicce 1324/8 Şubat 1907). BOA., MF.HUS., 18/55, (3 Zilkade 1330/14 Ekim 1912).

ve usul tedrisinin 28. dersinden kitabın sonuna kadar ve **Larive et Fleury** gramerinin birinci senesi), Coğrafya, Hatt-ı rık'a ve divani, Hatt Fransevî ve Resim.

Sınıf İdadi yedinci sene: Ulûm-i dîniyye (din bilgisi), Cebir adî, Hendese-i musattaha (düzlem geometri), Coğrafya-yı Osmani (Mufassal-Özet), Genel Tarih, Edebiyat-ı Arabîyye, Usûl-i İnşa, Hikmet-i tabîyye (fizik bilimleri), Kimyâ-yi ma'denî (madenî kimya), Hıfz-üs-sıhha, **Larive et Fleury** gramerinin ikinci senesi Fransızcaden Türkçeye Türkçeden Fransızcaya tercüme, Resim. **İdadi muntehi (son) sınıfı sekizinci sene:** Hendese-i mücesseme (uzay geometri), Müsellesât (trigonometri), Cebir, Edebiyat-ı Fransevî, Kozmografya, Kimyâ-yi uzvî (organik kimya), Hikmet-i tabîyye (fizik bilimleri), Tarih, Talimi Edebiyat, Genel Tarih, Coğrafya-yı Hususi.³³⁴ Bu ders programından oldukça önemli derslerin eğitiminin verildiği görülmektedir. Ayrıca Şemsülmaarif Mektebi'nin izin verilen ikinci kısım yani rüşdiye seviyesinden sonra Fransızca eğitimin üst seviyede verildiği anlaşılmaktadır.

İdari kadrosu: 1876-1894 yılları arasında Şemsülmaarif Mektebi İzzetlü Abdi Kamil Efendi'nin kuruculuğunda Ali Saib Bey'in müdürlüğü ve bir encümen tarafından idare edilmiştir.³³⁵ 1894-1913 yılları arasında mektep müdürü Ahmed Şükrü Efendi'dir. 1898-1903 yıllarında mektep müdürü ve Arabî ve Farisî öğretmeni Ahmed Şükrü Efendi'dir. 1898-1901 yıllarında Ders Nazırı ve Fen Defteri öğretmeni Mehmed Recep Efendi'dir. 1901-1903 yıllarında Ders Nazırı kaimmakam Hacı Hasan Bey'dir. İmtiyaz, Sanayi ve Yunan Madalyaları bulunmaktadır.³³⁶

Ders kadrosu: 1898 yılında özel doktor ve hıfz-üs-sıhha ve İlmi Eşya öğretmeni salise rütbesinde olan Hacı Faik Bey'dir. Riyaziye öğretmeni üsteğmen Hakkı Bey'dir. Tarih ve Coğrafya öğretmeni üsteğmen Recai Bey'dir. Yunan Madalyası vardır. Ulûm-i dîniyye öğretmeni Hasan Fehmi Bey'dir. Kitâbet ve Kavâid-i Osmâniyye (Osmanlıca gramer) öğretmeni Arif Bey'dir. Fransızca öğretmeni Hüsnü Bey'dir. İptidâi kısmı öğretmenleri Hacı Halil Efendi, Hüseyin Hilmi Efendi ve

³³⁴ Şemsülmaarif Mektebi'nin talimat dahilisiyle ders cetveli, 1308/1891, Ders programı.

³³⁵ Ali Saib Bey eğitim tarihimizde önemli bir isimdir. 1898 yılında da Selanik Feyzi Sıbyan Müdürü olmuştur.

³³⁶ MUNS, 1316, s. 684-685. MUNS, 1317, s.766-767. MUNS, 1318, s. 841-842. MUNS, 1319, s. 183-184. MUNS, 1321, s. 183-184.

Hasan Fehmi Beylerdir. Resim öğretmeni Hakkı Bey'dir. Sanayi Madalyası vardır. Hüsn-i hatt öğretmeni Rasim Bey'dir.³³⁷

1901-1903 yıllarında **Rüşdiye kısmı:** Kurân-ı Kerîm ve Usûl-i Defter öğretmeni İsmail Hakkı Efendi'dir. Ulûm-i dîniyye ve Arabî öğretmeni Necib Efendi'dir. Farîsî öğretmeni Abdah Atıf Efendi'dir. Lisan-ı Osmani öğretmeni Ahmed Şükrü Efendi'dir. Ahlak öğretmeni Hacı Hasan Bey'dir. Ulûm-i Riyaziye Arif Hikmet Bey'dir. Hıfz-üs-sıhha ve İlmi Eşya öğretmeni Ahmed Raşid Bey'dir. Coğrafya öğretmeni kolağası Ragıb Bey'dir. Gümüş İmtiyaz, Gümüş Liyakat ve Yunan Madalyaları bulunmaktadır. Kitâbet öğretmeni Hüsnü Bey'dir. Fransızca öğretmeni Ahmed Vehbi Bey'dir. Yunan Madalyası bulunmaktadır. Hüsn-i hatt öğretmeni Rasim Bey'dir. İmlâ ve Hatt-ı Fransevî öğretmeni Yusuf Ziya'dır. Tahsiliye Madalyası vardır. **İptidâi kısmı:** İptidâi öğretmenleri Salih Efendi, İsmail Hakkı Efendi, Mustafa Necati Efendi ve Hüseyin Avni Efendi'dir. Mektep doktoru kolağası Ahmed Raşid Bey'dir. Gümüş İmtiyaz, Gümüş Liyakat ve Yunan Madalyaları bulunmaktadır. Katib Arif Hikmet Bey'dir. Yunan Madalyası bulunmaktadır. Eczacı: Lion Efendi'dir. Ser mubassır: Yusuf Ziya'dır. Mubassırlar: Hüseyin Avni Efendi ve Mehmed Efendi'dir.³³⁸

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1891 yılında mektebin 2 idarecisi ve 12 asıl öğretmeni olmak üzere **14 personeli** vardır.³³⁹ 1894-1898 yıllarında Şemsülmaarif Mektebi'nin 14 memur ve öğretmeni bulunmaktadır.³⁴⁰ 1898 yılında 2 idareci ve 11 öğretmeni olmak üzere **13 personeli** vardır.³⁴¹ 1901-1903 yıllarında 2 idareci, 9 rüşdiye öğretmeni, 4 iptidâi öğretmeni, 1 doktor, 1 katip, 1 eczacı ve 3 mubassır olmak üzere **21 personelle** eğitim vermektedir.³⁴²

Öğrenci sayısı: Şemsülmaarif Mektebi'nde 1894-1895 yıllarında 86'sı müslim ve 2'si gayrimüslim olmak üzere **88 öğrencisi** vardır.³⁴³ 1895-1896 yıllarında 101'i müslim ve 3'ü gayrimüslim olmak üzere **104 öğrencisi** bulunmaktadır.³⁴⁴ 1898 yılında 12 yatılı erkek ücretli ve 2 yatılı erkek ücretsiz, 123 gündüzcü müslim ve 3

³³⁷ MUNS, 1316, s. 684-685.

³³⁸ MUNS, 1319, s. 183-184. MUNS, 1321, s. 183-184.

³³⁹ Şemsülmaarif Mektebi'nin talimat dahilisiyle ders cetveli, 1308/1891, Öğretmenlere mahsus talimatname.

³⁴⁰ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

³⁴¹ MUNS, 1316, s. 684-685.

³⁴² MUNS, 1319, s. 183-184. MUNS, 1321, s. 183-184.

³⁴³ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21.

³⁴⁴ MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

gündüzcü gayrimüslim olmak üzere **140 öğrenci** eğitim görmektedir.³⁴⁵ 1899 yılında 12 yatılı erkek ücretli ve 2 yatılı erkek ücretsiz, 157 gündüzcü erkek ücretli, 20 gündüzcü erkek ücretsiz ve 40 kız ücretli ve 7 kız ücretsiz olmak üzere **238 öğrenci** bulunmaktadır.³⁴⁶ 1900 yılında 18 yatılı erkek ücretli, 165 gündüzcü erkek ücretli, 28 gündüzcü erkek ücretsiz ve 25 gündüzcü kız ücretli olmak üzere **218 öğrenci** eğitim görmektedir.³⁴⁷ 25 Mayıs 1902 tarihinde **380 öğrencisi** vardır.³⁴⁸ Bu tarihten sonra öğrenci sayısı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Şemsülmaarif Mektebi, öğrenci sayısından da anlaşılacağı gibi 1894-1902 yıllarında sürekli olarak halk tarafından ilgi gösterilen öğrenci sayısının sürekli arttığı ayrıca ücretsiz olarakta eğitim veren bir Müslim Özel Mektebi olmuştur.

Mektebin neticeleri (1876-1891): Mektebin açılış tarihi olan 1292 tarihinden 1300 tarihine kadar yetiştirmiş olduğu öğrenci iptidâi seviyesinde olduğundan bunlar bu hesaplama dahil olunmamıştır. Maarif Nezareti'nden onaylı Rüşdiye Mülkiye diploması almış öğrencilerin künye ve isimleri: 1300 yılında 4 öğrenci, 1301 yılında 3 öğrenci, 1302 yılında 6 öğrenci, 1303 yılında 10 öğrenci, 1304 yılında 15 öğrenci, 1305 yılında 18 öğrenci, 1306 yılında 14 öğrenci ve 1307 yılında 11 öğrenci olmak üzere **81 öğrenci Rüşdiye diploması** almıştır. Mekatib-i Askeriye'ye Maarif Nezareti'nden onaylı diploma hak eden öğrencinin miktarı: 1304 yılında 10 öğrenci, 1305 yılında 10 öğrenci, 1306 yılında 11 öğrenci, 1307 yılında 7 öğrenci olmak üzere **38 öğrenci Mekatib-i Askeriye diploması** almıştır.³⁴⁹ Verilen eğitimin sonuçları ve başarı Şemsülmaarif Mektebi'ne olan ilginin sebebini daha net görmemizi sağlamaktadır.

Okulun kapanışı: Şemsülmaarif Mektebi 1913 yılında kapanmıştır. Bu tarihte yapılmış olan istatistiklerde ve diğer belgelerde Şemsülmaarif Mektebi'ne ait bilgi bulunmamaktadır.

³⁴⁵ MUNS, 1316, s. 684-685.

³⁴⁶ MUNS, 1317, s. 766-767.

³⁴⁷ MUNS, 1318, s. 841-842.

³⁴⁸ BOA., MF.MKT., 628/4, (16 Safer 1320/25 Mayıs 1902).

³⁴⁹ Şemsülmaarif Mektebi'nin talimat dahilisiyle ders cetveli, 1308/1891, Mektebin neticeleri.

2.3. Tadrise-i Hayriye/Medrese-i Hayriye/Mektebi Osmani (1877-1922?)

Tablo 2.3. Tadrise-i Hayriye/ Medrese-i Hayriye/ Mektebi Osmani

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Tadrise-i Hayriye/ Medrese-i Hayriye	13 Eylül 1877												
Mektebi Osmani	1300/1884	Aksaray Yusufpaşa	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1922?
*Hamidi adını alma tarihi	*18 Kasım 1906												

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Mekteb-i Osmani, 13 Eylül 1877 tarihinde Aksaray Nizamiye Karakolu'nun doğu yönünde bulunan Bekir Paşa'nın Taş Mektep'te **Tadrise-i Hayriye** adıyla açılmıştır. Daha sonra adı **Medrese-i Hayriye**'ye ve daha sonra adı **1300/1884 tarihinde Mekteb-i Osmani** olmuştur.³⁵⁰ Mektebi Osmani 1293/1877 yılında³⁵¹ Aksaray Yusufpaşa Caddesi civarında Muratpaşa'da kurulmuştur.³⁵² 1913 eğitim yılının sonuna kadar aynı binada eğitim vermiştir.³⁵³ 1914 yılında Fındıklı semtine nakil olmuştur. Bu bina mektebin kendi mülküdür.³⁵⁴

³⁵⁰ **Leyli ve nehârî Mekteb-i Osmani dahili ve harici talimatı**, 1310/1893, İfade-i mahsus. 1293 senesi Eylül ayı başında/13 Eylül 1877 tarihine denk düşmektedir. Dokuz seneden beri bu nam ile isimlendirilmiştir. Bu hesapla Mektebi Osmani adı 1300/1884'ten beri kullanılmaktadır. Eğitim tarihlerinde bu bilgi bilinmediğinden karışıklık çıkmış, bu okullar farklı okullar olarak düşünülmüştür.

³⁵¹ **BOA., MF.HUS.**, 1/73, (14 C.evvel 1320/19 Ağustos 1902). **BOA., MF.İST.**, 14/6, (15 R.ahir 1332/13 Mart 1914). Mektep 1293'de (1877) küşad edilmiştir. **MUNİ**, (1310-1311/1894-1895), s.21. **MUNİ**, (1311-1312/1895-1896), s.21. Açılış tarihi olarak 1293/1877 yılı verilmiştir.

³⁵² **BOA., MF.MKT.**, 243/48, (26 R.ahir 1312/27 Ekim 1894). Mekatib-i Aliye ve Hususiye Müfettişi Ziyaeddin'in Mektebi Osmani hakkındaki teftiş raporu.

³⁵³ **MUNİ**, (1310-1311/1894-1895), s.21. **MUNİ**, (1311-1312/1895-1896), s.21. Mektebi Osmani Yusufpaşa semtindedir. **MUNS**, 1316, s.687-688. **MUNS**, 1317, s.767-768. **MUNS**, 1318, s.844. **MUNS**, 1319, s.186. **MUNS**, 1321, s.186-187. **BOA.,BEO.**, 2913/218420, (1 Şevval 1324/18 Kasım 1906). **BOA., MF.HUS.**, 1/115, (20 R.evvel 1326/22 Nisan 1908). **BOA., MF.HUS.**, 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). **BOA., MF.HUS.**, 9/44, (4 Şevval 1328/9 Ekim 1910). **BOA., MF.HUS.**, 15/105, (1329/1913).

³⁵⁴ **BOA., MF.İST.**, 14/6, (15 R.ahir 1332/13 Mart 1914). Mektebi Osmani 1326-1329/1910-1913 sene-i dersiyesine ait olan istatistik.

Hamidi namını alması: 18 Kasım 1906 tarihinde Mektebi Osmani padişahın ismiyle “**Hamidi**” olarak adlandırılmıştır.³⁵⁵ 1909 yılından sonra “**Hamidi**” namı kullanılmamıştır.

Okulun kurucuları: Mektebi Osmani Mektebi Harbiye-i Şahaneden mezun emekli zabitan **Ali Rıza Efendi'nin** idaresindedir.³⁵⁶ 1910 yılından sonra Mektebi Osmani Müdürü Ali Rıza Efendi'nin vefat etmesi üzerine eşi Nimet Hanım tarafından müdür vekili İsmail Hakkı Efendi aracılığıyla idare edilmektedir.³⁵⁷

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Mektebi Osmani'nin farklı yıllara göre verdiği eğitim ise şu şekildedir. 1893 yılında mektep erkek ve kız ile sınırlandırılmış iki şubeye ayrılmıştır. Burada bulunan erkek kısmı üçü iptidâi ve dördü rüşdiye olmak üzere eğitim süresi yedi yıldır. Kız kısmının iptidâi olmak üzere eğitim süresi dört yıldır.³⁵⁸ 27 Ekim 1894 tarihinde Mektebi Osmani yatılı ve gündüzcü erkek ve kız olmak üzere iki şubeden oluşmaktadır. Kız kısmı gündüzcüdür. Rüşdiye ve iptidâi sınıfında eğitim süresi dörder senedir. Kız kısmı yalnız iptidâi derecesindedir ve eğitim süresi dört senedir.³⁵⁹ 1894-1898 yıllarında Mektebi Osmani iptidâi ve rüşdiye derecesinde erkek ve kız öğrenciye eğitim vermektedir.³⁶⁰ 1902 yılında üçü iptidâi erkek, üçü rüşdiye erkek ve dördü iptidâi kız sınıfında erkek ve kız öğrenciye gündüzcü olarak 6 yıl eğitim vermektedir.³⁶¹ 1913 yılında Mektebi Osmani Müslim Özel Rüşdiye Mektebidir. İptidâi ve rüşdiye derecesinde kız ve erkek öğrenciye gündüzcü olarak eğitim vermektedir.³⁶²

İdari kadrosu: Mektebi Osmani'nin kurucu ve müdürlüğü 1910 yılında vefat edene kadar Ali Rıza Efendi tarafından yapılmıştır. 9 Ekim 1910 tarihinden sonra

³⁵⁵ **BOA.,BEO.,** 2913/218420, (1 Şevval 1324/18 Kasım 1906). **BOA., MF.HUS.,** 1/115, (20 R.evvel 1326/22 Nisan 1908). Mektebi Osmani Hamidi.

³⁵⁶ **BOA., MF.MKT.,** 243/48, (26 R.ahir 1312/27 Ekim 1894). Mekatib-i Aliye ve Hususiye Müfettişi Ziyaeddin'in Mektebi Osmani hakkındaki teftiş raporu. **BOA., MF.HUS.,** 1/53, (16 R.ahir 1316/6 Eylül 1898). Mektep müdürü Ali Rıza Efendi'dir.

³⁵⁷ **BOA., MF.HUS.,** 9/44, (4 Şevval 1328/9 Ekim 1910). Aksaray'da Yusufpaşa civarında Muratpaşa'da Mektebi Osmani namıyla rüşdiye ve iptidâi zükûr ve inâs kısımlarından oluşan mektebin ruhsatnamesi vuku bulan yangında yanmış olduğundan yeniden bir kıta ruhsatname verilmesi istenmektedir.

³⁵⁸ **Leylî ve nehârî Mekteb-i Osmani dahili ve harici talimatı,** 1310/1893, Önsöz.

³⁵⁹ **BOA., MF.MKT.,** 243/48, (26 R.ahir 1312/27 Ekim 1894). Mekatib-i Aliye ve Hususiye Müfettişi Ziyaeddin'in Mektebi Osmani hakkındaki teftiş raporu.

³⁶⁰ **MUNİ,** (1310-1311/1894-1895), s.21. **MUNİ,** (1311-1312/1895-1896), s.21.

³⁶¹ **BOA., MF.HUS.,** 1/73, (17 Mayıs 1318/30 Mart 1902). Öğrenci cetvelidir.

³⁶² **BOA., MF.HUS.,** 15/105, (1329/1913). Dersaadet'te mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye listesi.

kuruculuk eşine geçmiştir. Mektep Müdür vekili İsmail Hakkı Efendi tarafından idare edilmiştir.

İdari kadrosu ise farklı yıllara göre şöyledir. 1898-1903 Mektep Müdürü salise rütbesinde olan Ali Rıza Efendi'dir. Karadağ Madalyası bulunmaktadır. 1898-1901 yıllarında Ders Nazırı ve Resim, Hendese, Kitâbet öğretmeni kolağası İhsan Bey'dir. 1901-1903 yıllarında Ders Nazırı Hasan Basri Bey'dir. Sanayi Madalyası bulunmaktadır.³⁶³ 1902 tarihli istatistik cetveline göre Mektebi Osmani'nin müdürü İzzetlü Ali Rıza Efendi'dir. Yüzbaşılıktan emeklidir. Salise rütbesindedir. Karadağ Madalyası bulunmaktadır. Harbiye-i Şahaneden mezundur ve 70 yaşındadır. Ders Nazırı Hasan Basri Bey'dir. Rusumat Emaneti Evrak Kalemidir. Sanayi Madalyası bulunmaktadır. Darüşşafaka'dan mezundur ve 35 yaşındadır. Mektepte ayrıca Tarih, Hesâb, Coğrafya, Kitabet ve Sarfı Türkçe öğretmenliği yapmaktadır. Kız kısmı müdiresi Zilha Hanım'dır. 50 yaşındadır.³⁶⁴ Bu yapıdan bu tarihler arasında mektebin bir Ders Nazırı ile beraber yönetildiği görülmektedir. Ayrıca kız kısmı Ali Rıza Efendi'ye bağlı olarak ayrı bir müdire ile idare edilmektedir.

9 Ekim 1910 tarihinde Müdür Vekili İsmail Hakkı Efendi'dir. Ders Nazırı Raif Bey ve Dahiliye Müdürü Zeki Bey'dir.³⁶⁵ Bu tarihten itibaren idari yapıya bir Dahiliye Müdürü eklenmiştir.

Ders kadrosu: Mektebi Osmani'nin farklı yıllara ait ders kadrosu şu şekildedir. 1898 yılında Ders Nazırı ve Resim, Hendese, Kitâbet öğretmeni kolağası İhsan Bey'dir. Kavâid-i Osmâniyye ve Hüsn-i hatt öğretmeni Osman Bey'dir. Farisi öğretmeni İbrahim Bey'dir. Fransızca öğretmeni Haydar Bey'dir. Hesâb ve Coğrafya öğretmeni yüzbaşı Şükrü Efendi'dir. Yunan Madalyası vardır. Arabî öğretmeni Şakir Efendi'dir. İptidâi öğretmenleri Eyüb Sabri Efendi, Ahmed Hamdi Efendi ve İbrahim Efendi'dir.³⁶⁶

1902 tarihli istatistik cetveline göre Mektebi Osmani'nin Arabi öğretmeni Rifatlı İbrahim Efendi'dir. Orman ve Maden Nezareti çalışanıdır. Salise rütbesindedir. Sadakat Madalyası bulunmaktadır. Dersten mezundur ve 35 yaşındadır. Kuran-ı Kerim ve Ulum-u Dinîyye öğretmeni Hafız Mehmed Hayreddin Efendi'dir.

³⁶³ MUNS, 1316. MUNS, 1317. MUNS, 1318. MUNS, 1319. MUNS, 1321.

³⁶⁴ BOA., MF.HUS., 1/73, (17 Mayıs 1318/30 Mart 1902). Yusufpaşa'da kain zükûr ve inâsa mahsus "Mektebi Osmani" memurin idare ve heyeti talimiyesi cetvelidir.

³⁶⁵ BOA., MF.HUS., 9/44, (4 Şevval 1328/9 Ekim 1910). İdari cetveli.

³⁶⁶ MUNS, 1316, s.687-688.

Yusufpaşa Camii İmam ve hatibidir. Müderristir. Dersten mezundur ve 31 yaşındadır. Hesâb, Hendese ve Usûl-i Defter öğretmeni Fütüvvetlü Şükrü Efendi'dir. Piyade Yüzbaşılardanındır. Yunan Madalyası bulunmaktadır. Harbiye-i Şahane mezundur ve 35 yaşındadır. Kitâbet, Hıfzısıhha ve Ahlak öğretmeni Ali Bey'dir. Maarif Nezareti teftiş ve muayene kalemidir. Ticaret-i Hamidi mezundur ve 25 yaşındadır. Farîsî ve tekaid öğretmeni Mehmed Nuri Bey'dir. Jandarma İdaresi Mektubi Kalemidir. Katibi Askeriye mezundur ve 26 yaşındadır. Resim ve Kozmografya öğretmeni Ahmed Efendi'dir. Üsteğmen rütbesindedir. Mecidi Nişanı ve Yunan Madalyası bulunmaktadır. Harbiye-i Şahane mezundur ve 27 yaşındadır. Hüsn-i hatt öğretmeni İzzetlü Ahmed Efendi'dir. Başçavuştur. Yunan Madalyası bulunmaktadır. Fatih Askeri Rüşdiye'sinden mezundur ve 27 yaşındadır. İlmihal, İmla, Arabi ve Türkçe öğretmeni Ahmed Efendi'dir. Muratpaşa Mahallesi muhtarıdır. Dersten mezundur ve 40 yaşındadır. İptidâi öğretmeni Mehmed Mahir Efendi'dir. Sinekli Bakkal Mahallesi İmam Vekilidir. Dersten mezundur ve 42 yaşındadır. Kız kısmı öğretmeni Remziye Hanım'dır. 27 yaşındadır. Mubassır Raşid Efendi'dir. Rüşdiyeden mezundur ve 37 yaşındadır. Mubassıra Zeliha Hanım'dır. Mektebi Osmani'den mezundur ve 17 yaşındadır.³⁶⁷

9 Ekim 1910 tarihinde Fransızca öğretmenleri Hasib Bey ve Necati Bey'dir. Farîsî öğretmeni Kazım Bey'dir. Tarih öğretmeni Semih Bey'dir. Mektep Doktoru Hamid Bey'dir. İptidâi öğretmeni Ömer Efendi'dir. Arabi öğretmeni İbrahim Efendi'dir. İmla öğretmeni Mucib Bey'dir. Ayrıca resim öğretmeni ve kız kısmı öğretmeni vardır.³⁶⁸ Farklı yıllara ait ders kadrosundan Mektebi Osmani'nin asker, memur ve müderris kökenli öğretmenlerden oluştuğunu ayrıca Arapça, Farsça ve Fransızca ağırlıklı bir eğitim verildiği görülmektedir.

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 27 Ekim 1894 tarihinde Mektebi Osmani'nin erkek kısmında **üç daimi** ve **onbir ücretli öğretmen** tarafından eğitim verilmektedir. Kız kısmında bir müdire ve iki kadın öğretmeni ve bir musiki öğretmeni vardır. Böylece toplam **15 öğretmen** eğitim vermektedir.³⁶⁹ Bu sayı 1895-1898 yıllarında **12'ye** düşmüştür.³⁷⁰ 1898 yılında 2 idareci, 9 öğretmeni, 1 mubassırı ve 3 hademesi

³⁶⁷ BOA., MF.HUS., 1/73, (17 Mayıs 1318/30 Mart 1902). Personel cetvelidir.

³⁶⁸ BOA., MF.HUS., 9/44, (4 Şevval 1328/9 Ekim 1910). Öğretmen kadrosu.

³⁶⁹ BOA., MF.MKT., 243/48, (26 R.ahir 1312/27 Ekim 1894). Mekatib-i Aliye ve Hususiye Müfettişi Ziyaeddin'in Mektebi Osmani hakkındaki teftiş raporu. MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. 15 öğretmeni vardır.

³⁷⁰ MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

olmak üzere **15 personeli** bulunmaktadır.³⁷¹ 1902 yılında 2 idareci erkek, 1 kadın idareci, 9 erkek öğretmeni, 1 kadın öğretmeni, 1 mubassır, 1 mubassıra ve 3 hademesi olmak üzere **18 personelle** eğitim vermektedir.³⁷² 1910 yılında 3 idarecisi, 10 öğretmeni, 3 hademesi ve 1 kapıcı olmak üzere toplam **17 personeli** vardır.³⁷³ 13 Mart 1914 tarihinde 6 erkek idareci, 3 kadın idareci, 14 erkek ve 3 kadın öğretmen, 3 mubassır ve hademe olmak üzere **29 personeli** bulunmaktadır.³⁷⁴ Personel sayısının sürekli yükselmesi Mektebi Osmani'nin verdiği eğitim kalitesini sürekli olarak arttırdığını göstermektedir.

Öğrenci sayısı: 27 Ekim 1894 tarihinde erkek kısmında iptidâi ve rüşdiye sınıfında 8 tanesi yatılı olmak üzere **160 öğrencisi** vardır.³⁷⁵ 1894-1895 yıllarında Mektebi Osmani'nin 151 müslim ve 1 gayrimüslim olmak üzere **152 öğrencisi** bulunmaktadır.³⁷⁶ 1895-1898 yıllarında 135 müslim ve 1 gayrimüslim olmak üzere **136 öğrenci** eğitim görmektedir.³⁷⁷ 1898 yılında 1 ücretli yatılı müslim, 133 gündüzcü müslim ve 1 gündüzcü gayrimüslim olmak üzere **135 öğrencisi** bulunmaktadır.³⁷⁸ 1899 yılında 120 ücretli erkek ve 25 ücretsiz erkek ve 30 ücretli kız ve 8 ücretsiz kız olmak üzere **182 öğrencisi** vardır.³⁷⁹ 1900 yılında 113 ücretli erkek ve 14 ücretsiz erkek, 23 ücretli kız ve 3 ücretsiz kız olmak üzere **153 öğrencisi** eğitim görmektedir.³⁸⁰ 1901 ve 1903 yıllarında 103 ücretli erkek ve 15 ücretsiz erkek, 30 ücretli kız ve 3 ücretsiz kız olmak üzere toplam **151 öğrencisi** vardır.³⁸¹

1902 yılında iptidâi birinci sınıfta 30, ikinci sınıfta 20 ve üçüncü sınıfta 20 olmak üzere toplam 70 öğrencisi vardır. Rüşdiye erkek kısmında da birinci sınıfta 32, ikinci sınıfta 24 ve üçüncü sınıfta 12 olmak üzere toplam 68 erkek öğrenci bulunmaktadır. Böylece mektebin 138 erkek öğrenci bulunmaktadır. Kız iptidâi kısmında da birinci sınıfta 20, ikinci sınıfta 4 ve üçüncü sınıfta 3 ve dördüncü sınıfta 4 olmak üzere

³⁷¹ MUNS, 1316, s.687-688.

³⁷² BOA., MF.HUS., 1/73, (17 Mayıs 1318/30 Mart 1902). Personel cetvelidir.

³⁷³ BOA., MF.HUS., 9/44, (4 Şevval 1328/9 Ekim 1910). Personel cetveli.

³⁷⁴ BOA., MF.İST., 14/6, (15 R.ahir 1332/13 Mart 1914). Personel cetvelidir.

³⁷⁵ BOA., MF.MKT., 243/48, (26 R.ahir 1312/27 Ekim 1894). Mekatib-i Aliye ve Hususiye Müfettişi Ziyaeddin'in Mektebi Osmani hakkındaki teftiş raporu.

³⁷⁶ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21.

³⁷⁷ MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

³⁷⁸ MUNS, 1316, s.687-688.

³⁷⁹ MUNS, 1317, s.767-768.

³⁸⁰ MUNS, 1318, s.844.

³⁸¹ MUNS, 1319, s.186. MUNS, 1321, s.186-187.

toplam 31 kız öğrencisi bulunmaktadır. Mektebi Osmani’de **169 öğrenci** eğitim görmektedir. Bunlardan 166’sı müslim ve 3 tanesi gayrimüslimdir.³⁸²

5 Şubat 1910 tarihinde **160 öğrencisi** vardır.³⁸³ 13 Mart 1914 tarihinde 164 gündüzcü müslim erkek ve 38 gündüzcü kız olmak üzere toplam **202 öğrenciye** eğitim vermektedir. 7 öğrenci ihraç edilmiştir. 164 erkek öğrencisi şehirlidir.³⁸⁴ Öğrenci sayısı bazı yıllar düşse de belli bir oranda kalmıştır. 1910 yılından sonra öğrenci sayısı savaş yılları olsada artmaya devam etmiştir. Ayrıca taşradan okumak için gelen öğrenci yatılı bölümünde eğitim almıştır. Bu da Mektebi Osmani’nin belli bir eğitim sistemini oturtmuş olduğunu göstermektedir.

Öğrenci velilerinin sınıf ve sıfatları: 13 Mart 1914 tarihinde ulemadan **24**, zabitan ve memuriyetten **22**, doktordan **10**, mühendisten **6**, avukattan **3**, öğretmenden **18**, ticaretten **8**, sanatkarından **43**, hizmetkarından **4** ve sınıf-ı saireden **26** olmak üzere toplam **164 velisi** bulunmaktadır.³⁸⁵ Bu veli tablosu Müslim Özel Mekteplerini talep eden kesimin kimler olduğunu göstermesi açısından çok önemlidir.

Okulun mali durumu: Öğrencinin sene itibarıyla aidatı: 13 Mart 1914 tarihinde, 93 öğrenci aylık **10 kuruştan** ve 57 öğrenci aylık **15 kuruştan** ve 14 öğrenci aylık **20 kuruştan** ders ücreti aidatı vermektedir. **Mektep kirası:** Kendi mülküdür.³⁸⁶ Bu aidattan 1914 yılı Mektebi Osmani’nin gelirini hesaplayabiliriz. 930 kuruş, 855 kuruş ve 280 kuruş olmak üzere **2065 kuruş bir aylık** gelirdir. Bir yıl ortalama eğitim süresi 10 ay olarak hesaplanırsa mektebin bir yıllık geliri ya da yıllık bütçesi **20.650 kuruştur**. Binanın kendi malı olması ayrıca kira vermemesi diğer önemli avantajıdır.

Okulun kapanışı: 1914 eğitim yılından sonra kaynaklarda Mektebi Osmani hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. Ancak öğrenci sayısının çokluğundan hem de mektep binasının mektebe ait olmasından dolayı Cumhuriyet Dönemine kadar devam ettiği düşünülmektedir.

³⁸² BOA., MF.HUS., 1/73, (17 Mayıs 1318/30 Mart 1902). Öğrenci cetvelidir.

³⁸³ BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910).

³⁸⁴ BOA., MF.İST., 14/6, (15 R.ahir 1332/13 Mart 1914). Öğrenci cetvelidir.

³⁸⁵ BOA., MF.İST., 14/6, (15 R.ahir 1332/13 Mart 1914). Veli cetvelidir.

³⁸⁶ BOA., MF.İST., 14/6, (15 R.ahir 1332/13 Mart 1914). Mali cetvelidir.

2.4. Halile-yi Mahmudiyye Mektebi (1880-1915?)

Tablo 2.4. Halile-yi Mahmudiyye Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Halile-yi Mahmudiyye Mektebi	1296/1880	Kadıköy	X	-	-	-	4	-	-	X	X	-	1331/1915?
Celal Bey Kız Şubesi	1314/1898	Kadıköy Kuş Dilinde	X	-	-	-	4	X	-	-	X	-	1321/1905

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Halile-yi Mahmudiyye Mektebi 1296/1880 yılında Kadıköy’de Kuş Dilinde kurulmuştur.³⁸⁷ Halile-yi Mahmudiyye Mektebi 1880 yılından 1914 yılının sonuna kadar bu binada eğitime devam etmiştir.³⁸⁸

Şubesi: Şube aynı okula bağlı olan diğer okulu ifade etmektedir. 1898-1905 yılları arasında Kadıköy Kuş Dilinde iptidâi kız sınıfları bulunan **Celal Bey Kız Mektebi** Ahmed Neşet Bey’in idaresinde Halile-yi Mahmudiyye Mektebi kız şubesi olarak eğitim vermiştir. Ayrıca tezimizde ayrı bir Müslim Özel Mektebi olarak ele alınmıştır.

Okulun kurucuları: Daha önceki tarihlerde ki kurucusu hakkında bilgi bulunmamaktadır. 1898-1903 yıllarında kurucu ve müdürü Ahmed Neşet Bey’dir. Evvelisani rütbesindedir. Yunan Madalyası bulunmaktadır.³⁸⁹ Bu tarihten kapanıncaya kadar Ahmet Neşet Bey’in idaresinde devam ettiği düşünülmektedir.

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Halile-yi Mahmudiyye Mektebi 1894-1898 yıllarında iptidâi ve rüşdiye derecesinde erkek ve kız öğrenciye eğitim vermektedir.³⁹⁰ 1898 yılında rüşdiye kısmı kapanmıştır.³⁹¹ Bu

³⁸⁷ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21. İstatistiklerde kuruluş yeri olarak Kadıköy ve açılış tarihi olarak 1296/1880 yılı verilmektedir.

³⁸⁸ BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). Halile-yi Mahmudiyye Mektebi Kadıköy’ndedir. BOA., MF.HUS., 20/91, (28 Şaban 1332/22 Temmuz 1914). 18 Mayıs 1914 tarihinde Kadıköy’nde bulunan Halile-yi Mahmudiyye Mektebi Mekatib-i Hususiyye’den ikramiye talep etmiştir.

³⁸⁹ MUNS, 1316, s.697-698. MUNS, 1317, s.784. MUNS, 1318, s.852-853. MUNS, 1319, s.195. MUNS, 1321, s.196.

³⁹⁰ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

tarihten 1913 yılına kadar Halile-yi Mahmudiyye Mektebi'nin iptidâi derecesinde erkek ve kız öğrenciye gündüzcü olarak dört yıl eğitim verdiği görülmektedir.³⁹²

İdari kadrosu: 1898-1903 yıllarında kurucu ve müdürü Ahmed Neşet Bey'dir. Muavin Erkanı Harbiyede binbaşı Mehmed Ali Bey'dir. Ders Nazırı Hafız İsmail Efendi'dir. Dahiliye Memuru Hacı Salih Bey'dir.³⁹³ Asker kökenli bir idare kadrosuyla yönetilmektedir.

Ders kadrosu: 1898-1903 yıllarında Muallim-i evveli ve Ders Nazırı Hafız İsmail Efendi'dir. Muallim-i sâni ve Birinci sene öğretmeni Hasan Efendi'dir. Hesâb ve Rik'a öğretmeni Cemil Bey ve El işleri muallimesi Mihriye Hanım'dır.³⁹⁴

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1894-1898 yıllarında Halile-yi Mahmudiyye Mektebi'nin **8 memur ve öğretmeni** bulunmaktadır.³⁹⁵ 1898-1903 yıllarında 4 idareci, 4 öğretmen, 1 mubassır ve 2 hademesi olmak üzere **11 personeli** bulunmaktadır.³⁹⁶

Öğrenci sayısı: 1894-1895 yıllarında Halile-yi Mahmudiyye Mektebi'nin 194 müslim ve 3 gayrimüslim olmak üzere **197 öğrencisi** vardır.³⁹⁷ 1895-1898 yıllarında **207 müslim** öğrenci eğitim görmektedir.³⁹⁸ 1898 yılında **170 müslim** gündüzcü öğrencisi vardır.³⁹⁹ 1899 yılında 60 ücretli erkek ve 15 ücretsiz erkek olmak üzere **75 erkek** öğrencisi bulunmaktadır.⁴⁰⁰ 1900 yılında 61 erkek ücretli ve 17 ücretsiz erkek olmak üzere **78 erkek** öğrencidir.⁴⁰¹ 1901 yılında 77 erkek ücretli ve 10 ücretsiz erkek olmak üzere **87 öğrencisi** vardır.⁴⁰² 1903 yılında 30 erkek ücretli ve 4 ücretsiz erkek olmak üzere **34 öğrencisi** bulunmaktadır.⁴⁰³ Halile-yi Mahmudiyye Mektebi öğrenci sayısı sürekli düşmüştür. Buna rağmen ücretli ve ücretsiz olarak 1905-1914 yıllarında eğitim vermeye devam etmiştir.

³⁹¹ MUNS, 1316. MUNS, 1317. MUNS, 1318. MUNS, 1319. MUNS, 1321.

³⁹² BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913).

³⁹³ MUNS, 1316. MUNS, 1317. MUNS, 1318. MUNS, 1319. MUNS, 1321.

³⁹⁴ MUNS, 1316. MUNS, 1317. MUNS, 1318. MUNS, 1319. MUNS, 1321.

³⁹⁵ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

³⁹⁶ MUNS, 1316, s.697-698. MUNS, 1317, s.784. Mubassır Ali Efendi'dir. 2 hademesi vardır. MUNS, 1318, s.852-853. 3 hademe olmuştur. MUNS, 1319, s.195. MUNS, 1321, s.196. 2 hademesi bulunmaktadır.

³⁹⁷ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21.

³⁹⁸ MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

³⁹⁹ MUNS, 1316, s. 697-698.

⁴⁰⁰ MUNS, 1317, s. 784.

⁴⁰¹ MUNS, 1318, s. 852-853.

⁴⁰² MUNS, 1319, s. s.195.

⁴⁰³ MUNS, 1321, s.196.

Okulun kapanışı: 1914 eğitim yılından sonra Halile-yi Mahmudiyye Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. 1915 yılından sonra kapanmış olduğu düşünülmektedir.

2.5. Darülfeyzi Hamidi/Osmani Mektebi (1882-1914?)

Tablo 2.5. Darülfeyzi Hamidi/Osmani Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekanlar	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı	Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli	Mektebin Kapanış Tarihi		
Darülfeyz Mektebi	1298/1882												
*Hamidi adını alma tarihi	*1902	Ayvansaray	X	X	-	-	6	-	X	-	X	-	1322/1906
Darülfeyzi Osmani Mektebi	1322/1906	Eyüp	X	X	-	-	6	-	X	-	X	-	1330/1914?

Okulun isim değişikliği: Darülfeyzi Hamidi Mektebi 1322/1906⁴⁰⁴ yılında isim değiştirerek Darülfeyzi Osmani Mektebi adını almıştır.⁴⁰⁵

Okulun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Darülfeyz Mektebi 1298/1882 yılında Ayvansaray'da kurulmuştur.⁴⁰⁶ 1889 yılında Eyüp'te Otakçılar civarında Takiyeci Mahallesi'ne nakil olmuştur.⁴⁰⁷ 1898 yılından 1903 yılına kadar Ayvansaray'dadır.⁴⁰⁸ 20 Ocak 1903 tarihinde Eyüp semtinde eğitim vermektedir.⁴⁰⁹ 1322/1906 yılında isim değiştirerek Darülfeyzi Osmani Mektebi adını alarak Eyüp Sultan civarında Hasköy'e nakil olmuştur.⁴¹⁰ 5 Şubat 1910 tarihinden 1914 yılında kapanıncaya kadar Eyüp semtinde bulunan binada eğitim vermiştir.⁴¹¹

⁴⁰⁴ BOA., MF.İST., 12/46, (8 Safer 1330/28 Ocak 1912). Darülfeyzi Osmani Mektebi'nin 1326-1327/1910-1911 senesi dersiyesine ait istatistiğinde, 1298/1882 ve 1322/1906 yılları verilmiştir.

⁴⁰⁵ BOA., DH.EUM.VRK., 6/59, (6 Zilhicce 1328/9 Aralık 1910).

⁴⁰⁶ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁴⁰⁷ BOA., DH.MKT., 1644/20, (2 Zilhicce 1306/30 Temmuz 1889). BOA., Y.MTV., 39/94, (2 Zilhicce 1306/30 Temmuz 1889).

⁴⁰⁸ MUNS, 1321, s.192.

⁴⁰⁹ BOA., MF.MKT., 679/71, (20 Şevval 1320/20 Ocak 1903).

⁴¹⁰ BOA., DH.EUM.VRK., 6/59, (6 Zilhicce 1328/9 Aralık 1910).

⁴¹¹ BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). Dersaadet'te mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye Listesi. BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Dersaadet'te bulunan Müslim Özel Rüşdiye Mektepleri listesi. Darülfeyzi Osmani Mektebi Eyüp semtindedir.

Okulun kurucuları: Daha önceki yıllara ait kuruca ya da kurucular hakkında bilgi bulunmamaktadır. 1898 yılında Darülfeyz Mektebi'nin iki kurucusu vardır. İlki aynı zamanda Mektep Müdürü görevini de yapan Bahriye memurlarından Galata Rüşdiye Mülkiyesi'nden mezun 41 yaşında olan mütemayiz Mustafa Bey'dir. Diğeri Hafız Mehmed Emin Efendi'dir.⁴¹² Hafız Mehmed Emin Efendi okulda ki hakkını, 1902 yılında özel okul mezunu Hazreti Halid Efendi'nin öğrencilerinden İftihar Madalyası bulunan ve 42 yaşında olan Mekrûmetlü Süleyman Hamdi Efendi'ye devir etmiştir. Böylece 1902 yılında okul kurucuları Mektep Müdürü Mustafa Bey ve Müdür Muavini Süleyman Hamdi Efendi'dir.⁴¹³ 1903 yılında Darülfeyzi Hamidi Mektebi Süleyman Hamdi Efendi'ye kalmıştır. Darülfeyzi Osmani Mektebi 1914 yılında kapanıncaya kadar Süleyman Hamdi Efendi'nin kuruculuğu ve idaresindedir.

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Darülfeyz Mektebi'nin daha önceki yıllarına ait bu konuda bilgi bulunmamaktadır. 1894-1898 yıllarında iptidâi ve rüşdiye derecesinde erkek öğrenciye eğitim vermektedir.⁴¹⁴ 1902 yılında Darülfeyzi Hamidi Mektebi üçü iptidâi üçü rüşdiye derecesinde gündüzcü erkek sınıfları olmak üzere tahsil süresi altı yıldır.⁴¹⁵ Darülfeyzi Osmani Mektebi 1910-1914 yıllarında iptidâi ve rüşdiye derecesinde gündüzcü erkek öğrenciye altı yıllık eğitim vermektedir.⁴¹⁶

İdari kadrosu: Darülfeyzi Hamidi Mektebi'nin farklı yıllara ait idari kadrosu şu şekildedir. 1898 yılında Müdürü Mustafa Bey'dir. Mütemayiz rütbesindedir. Mektep müessisi Hafız Mehmed Emin Efendi'dir. Ders Nazırı binbaşı Şerif Bey'dir.⁴¹⁷ 1902 tarihli istatistik cetveline göre Darülfeyzi Hamidi Mektebi'nin Müdürü İzzetlü Mustafa Bey'dir. Bahriye memurudur. Mütemayiz rütbesindedir. Galata Rüşdiye Mülkiyesi'nden mezundur ve 45 yaşındadır. Müessis ve Müdür Muavini Mekrûmetlü Süleyman Hamdi Efendi'dir. Hazreti Halid Efendi'nin mezunu sanisidir. İftihar Madalyası bulunmaktadır. Mekatib-i hususiyeden mezundur ve 42 yaşındadır. Ders Nazırı Rif'atlı Şerif Efendi'dir. Mühendishane Berri Hümayun Lisan öğretmenidir.

⁴¹² BOA., MF.HUS., 1/73, (2 Zilkade 1319/10 Şubat 1902). MUNS, 1316, s.693.

⁴¹³ BOA., MF.HUS., 1/73, (2 Zilkade 1319/10 Şubat 1902).

⁴¹⁴ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁴¹⁵ BOA., MF.HUS., 1/73, (2 Zilkade 1319/10 Şubat 1902). Ayvansaray'da kain Darülfeyzi Hamidi Mektebi memurin idare ve heyeti talimiyesi cetveli.

⁴¹⁶ BOA., MF.İST., 12/46, (8 Safer 1330/28 Ocak 1912). Darülfeyzi Osmani Mektebi Müdüriyetince Maarif-i Umumiyye Nezareti İstatistik İdaresi'ne 2 Şaban 1329/29 Temmuz 1911 tarihinde gönderilmiştir. BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Dersaadet'te bulunan Müslim Özel Rüşdiye Mektepleri listesinde bulunmaktadır.

⁴¹⁷ MUNS, 1316, s.693.

Binbaşı rütbesindedir. Gümüş İmtiyaz ve Yunan Madalyaları bulunmaktadır. Mühendishane Berri Hümayundan mezundur ve 36 yaşındadır. Ders Nazırı muavini ve kavaid öğretmeni Kenan Efendi'dir. Şule-i Maarif öğretmenidir. Hamse rütbesindedir. Mekatib-i hususiyeden mezundur ve 40 yaşındadır.⁴¹⁸ 1903 yılında Darülfeyzi Hamidi Mektebi'nde yönetim değişikliği olmuştur. Müessis ve Müdür Vekili Süleyman Hamdi Efendi, Ders Nazırı binbaşı Şerif Bey ve Dahiliye Müdürü Mehmed Ulvi Efendi olmuştur.⁴¹⁹ Okulun idare kadrosu sık değişmiş olsada asker ve ilmiye kökenli olduğu görülmektedir. Ayrıca yönetim bir Ders Nazırı ve Dahiliye Müdürü ile yürütülmektedir.

Ders kadrosu: 1898 yılında Darülfeyzi Hamidi Mektebi'nin Hüsn-i hatt ve Türkçe öğretmeni Mehmed Efendi'dir. Mütemayiz rütbesindedir. İmlâ öğretmeni tabur katibi Hafız Ahmed Efendi'dir. Gümüş ve İmtiyaz Madalyaları vardır. Riyaziye öğretmeni yüzbaşı Şükrü Efendi'dir. Tatbikat-ı Arabiye öğretmeni Lütfi Efendi'dir. Altın ve Liyakat Madalyaları vardır. Coğrafya, Tarih ve Lisan-ı Osmani öğretmeni Ahmed Yaver Efendi'dir. Lisan-ı Türkçe ve Fransevî öğretmeni Asaf Bey'dir. İptidâi muallim-i evveli İsmail Efendi'dir. İptidâi muallim-i sâni Mustafa Efendi'dir. Yunan Madalyası bulunmaktadır. Hatt-ı fransevî ve kırâat-ı Türkiye öğretmeni Hilmi Bey'dir. Farîsî ve akaid-i dinîyye öğretmeni Osman Efendi'dir. Resim öğretmeni: Mahmud Efendi'dir. Sanayi Madalyası vardır. Hatt-ı Türkçe ve öğretmen muavini ve iptidâi muallim-i sâni Hasan Efendi'dir. Mektep Tabibi yüzbaşı Ahmed Muhtar Efendi'dir. Yunan Madalyası vardır. Müzik öğretmeni çavuş Hakkı Bey'dir. Sanayi Madalyası vardır.⁴²⁰

1902 tarihli istatistik cetveline göre Darülfeyzi Hamidi Mektebi'nin Hüsn-i hatt öğretmeni İzzetlü Mahmud Efendi'dir. Harbiye Tahrirat Kalemidir. Mütemayiz (albay) rütbesindedir. Sanayi Madalyası bulunmaktadır. Mekatib-i hususi mezundur ve 50 yaşındadır. Hesâb öğretmeni Fütüvvetlü Şükrü Efendi'dir. Bahriye Top Fabrikası Ressamhanesi'ndedir. Mülâzım-ı evvel (üsteğmen) rütbesindedir. Yunan ve Sanayi Madalyası bulunmaktadır. Darülfeyzi Hamidi ve Mektebi Bahriyeden mezundur ve 26 yaşındadır. Hendese öğretmeni Fütüvvetlü Osman Efendi'dir.

⁴¹⁸ **BOA., MF.HUS.,** 1/73, (2 Zilkade 1319/10 Şubat 1902). Meclis-i Kebir-i Maarif tarafından mektep müdürlerine imza ettirilen cetveldir. Mektep Müdürü Mustafa Bey'in cetvelin sonunda mühürü bulunmaktadır. Ayvansaray'da kain Darülfeyzi Hamidi Mektebi memurin idare ve heyeti talimiyesi cetvelidir.

⁴¹⁹ **MUNS,** 1321, s.192.

⁴²⁰ **MUNS,** 1316, s.693.

Bahriye Top Fabrikasında görevlidir. Yunan ve Sanayi Madalyası bulunmaktadır. Mektebi Bahriyeden mezundur ve 27 yaşındadır. Sarf-i Osmani öğretmeni Fütüvvetlü Avni Efendi'dir. Seraskeri ketebesindedir. Sâlise (binbaşı) rütbesindedir. Yunan Madalyası bulunmaktadır. Mektebi Bahriyeden mezundur ve 33 yaşındadır. Usûl-i Defter öğretmeni Fütüvvetlü Hilmi Bey'dir. Bahriye Ketebesindedir. Râbia (Sivil Memurluk) rütbesindedir. Eyüb Rüşdiyesinden mezundur ve 32 yaşındadır. İlm-i Ahlak öğretmeni Fütüvvetlü Hüseyin Efendi'dir. Bahriye Top Fabrikasındandır. Mülâzım-ı evvel (üsteğmen) rütbesindedir. Yunan ve Sanayi Madalyası bulunmaktadır. Mektebi Bahriyeden mezundur ve 27 yaşındadır. Fransızca öğretmeni Fütüvvetlü Muhtar Bey'dir. Feshane-i Amire Dahiliye Zabitidir. Yüzbaşı rütbesindedir. Yunan Madalyası bulunmaktadır. Mektebi Harbiyeden mezundur ve 30 yaşındadır. Farîsî ve Arabî öğretmeni Faziletli Mustafa Efendi'dir. İlmîyededir. Gümüş İmtiyaz Madalyası bulunmaktadır. Fatih dersiamlarından ve 40 yaşındadır. İptidâi ve Akaid-i Dinîyye öğretmeni Faziletli Hasan Efendi'dir. İlmîyededir. Gümüş İmtiyaz Madalyası bulunmaktadır. Fatih Camii şerif mücâzlarından ve 40 yaşındadır. Hesâb öğretmeni Fütüvvetlü Salim Bey'dir. Rüşdiye öğretmenidir. Kolağası rütbesindedir. Yunan Madalyası bulunmaktadır. Mektebi Harbiyeden mezundur ve 46 yaşındadır. Coğrafya öğretmeni Hüseyin Bey'dir. Tıbbiye Mülkiyeyi Şahane'dedir. Darülfeyzi Hamidi Mektebinden mezundur ve 24 yaşındadır. Resim öğretmeni Fütüvvetlü Sabri Bey'dir. Ameliyathane Baytar öğrencisidir. Mülâzım-ı evvel (üsteğmen) rütbesindedir. Yunan Madalyası bulunmaktadır. Mektebi Harbiyeden mezundur ve 24 yaşındadır. İptidâi öğretmeni sanisi Hacı Osman Efendi'dir. İlmiye mezunudur ve 48 yaşındadır. Hacı Osman Efendi mubassırdır ve 50 yaşındadır.⁴²¹ Ders kadrosuna ve okulda verilen derslere bakıldığında asker ve ilmiye kökenli kuvvetli bir ders kadrosu oluşturulmuş olduğu görülmektedir. Arapça, Farsca ve Fransızca lisan derslerinin yoğunluğu dikkat çekmektedir.

İdare, öğretmen ve personel sayısı: Darülfeyzi Hamidi Mektebi'nin 1894-1895 yılında **15 memur ve öğretmeni**⁴²² ve 1895-1898 yıllarında **20 memur ve öğretmeni** bulunmaktadır.⁴²³ 1898 yılında 3 idareci erkek ve 14 öğretmen olarak **17**

⁴²¹ BOA., MF.HUS., 1/73, (2 Zilkade 1319/10 Şubat 1902). Darülfeyzi Hamidi Mektebi memurin idare ve heyeti talimiyesi cetveli.

⁴²² MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21.

⁴²³ MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

personeli vardır.⁴²⁴ 1902 yılında 4 erkek idarecesi, 17 öğretmeni ve 1 mubassırı ve 3 müstahdemi olmak üzere **25 personeli** bulunmaktadır.⁴²⁵ 1910-1911 yıllarında Darülfeyzi Osmani Mektebi 20 erkek öğretmen ve 4 mubassır ve hademe olmak üzere toplam **24 personelle** eğitim vermektedir.⁴²⁶ Personel sayısı bazı yıllar düşüş gösterse de genel olarak artmıştır.

Öğrenci sayısı: Darülfeyzi Hamidi Mektebi'nin; 1894-1895 yıllarında 154 müslim erkek ve 17 gayrimüslim erkek olmak üzere **171 erkek** öğrencisi vardır.⁴²⁷ 1895-1898 yıllarında 131 müslim erkek ve 9 gayrimüslim erkek olmak üzere **140 erkek** öğrencisi bulunmaktadır.⁴²⁸ 1899 yılında Darülfeyzi Hamidi Mektebi'nin 86 ücretli ve 31 ücretsiz olmak üzere toplam **117 öğrenci** eğitim almaktadır.⁴²⁹ 1900 yılında Darülfeyzi Hamidi Mektebi'nin 95 ücretli ve 23 ücretsiz olmak üzere toplam **118 öğrencisi** vardır.⁴³⁰ 1901 yılında Darülfeyzi Hamidi Mektebi'nin 80 ücretli ve 50 ücretsiz olmak üzere toplam **130 öğrencisi** ve bulunmaktadır.⁴³¹

1902 yılında Darülfeyzi Hamidi Mektebi'nin; iptidâi birinci sınıfta 20, ikinci sınıfta 39 ve üçüncü sınıfta 21 olmak üzere toplam **80 erkek öğrencisi** bulunmaktadır. Rüşdiye erkek kısmında da birinci sınıfta 21, ikinci sınıfta 18 ve üçüncü sınıfta 10 olmak üzere toplam **49 erkek** öğrenci bulunmaktadır. Böylece Darülfeyzi Hamidi Mektebi'nin iptidâi ve rüşdiye olmak üzere toplam **129 erkek öğrencisi** eğitim görmektedir. Bunlardan 117 tanesi erkek müslim ve 12 tanesi erkek gayrimüslimdir.⁴³² 1903 yılında 110 müslim ve 8 gayrimüslim olmak üzere toplam **118 erkek öğrencisi** bulunmaktadır.⁴³³

13 Mayıs 1907 tarihinde Süleyman Hamdi Efendi tarafından hazırlanarak Maarif Nezareti İstatistik İdaresine gönderilen Darülfeyzi Hamidi Mektebi'nin beş senelik istatistik cetveline göre; 1318/1902 yılında 84 iptidâi ve 80 rüşdiye olmak üzere **164**

⁴²⁴ MUNS, 1316, s.693.

⁴²⁵ BOA., MF.HUS., 1/73, (2 Zilkade 1319/10 Şubat 1902). Müstahdemler: Ali Ağa 45 yaşında, Mustafa Ağa 28 yaşında ve Hafız Hüsnü Ağa 17 yaşında olmak üzere mektebin toplam 3 adet müstahdemi bulunmaktadır. MUNS, 1319, s.191. 1901 yılında Darülfeyzi Hamidi Mektebi'nin 3 hademesi vardır.

⁴²⁶ BOA., MF.İST., 12/46, (8 Safer 1330/28 Ocak 1912). Darülfeyzi Osmani Mektebi istatistiği.

⁴²⁷ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21.

⁴²⁸ MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21. MUNS, 1316, s.693.

⁴²⁹ MUNS, 1317, s.777.

⁴³⁰ MUNS, 1318, s.848-849.

⁴³¹ MUNS, 1319, s.191.

⁴³² BOA., MF.HUS., 1/73, (2 Zilkade 1319/10 Şubat 1902). Darülfeyzi Hamidi Mektebi memurin idare ve heyeti talimiyesi cetveli.

⁴³³ MUNS, 1321, s.192.

öğrenci eğitim görmektedir. 1319/1903 yılında 60 iptidâi ve 85 rüşdiye olmak üzere **145 öğrencisi** bulunmaktadır. 1320/1904 yılında 65 iptidâi ve 35 rüşdiye olmak üzere **100 öğrencisi** vardır. 1321/1905 yılında 75 iptidâi ve 95 rüşdiye olmak üzere **170 öğrencisi** bulunmaktadır. 1322/1906 yılında 90 iptidâi ve 50 rüşdiye olmak üzere **140 öğrenci** eğitim görmektedir. **Diploma alan öğrenci sayısı da;** 1318/1902 yılında 23 iptidâi ve 7 rüşdiye olmak üzere **30 öğrencidir**. 1319/1903 yılında 24 iptidâi ve 12 rüşdiye olmak üzere **36 öğrencidir**. 1320/1904 yılında 30 iptidâi ve 14 rüşdiye olmak üzere **44 öğrencidir**. 1321/1905 yılında 15 iptidâi ve 4 rüşdiye olmak üzere **19 öğrencidir**. 1322/1906 yılında 18 iptidâi ve 11 rüşdiye olmak üzere **29 öğrencidir**.⁴³⁴ Böylece Darülfeyzi Hamidi Mektebi'nin 1902-1906 yıllarında toplam 158 öğrenciye diploma vermiştir.

1910-1911 yıllarında Darülfeyzi Osmani Mektebi'nin 41 müslim gündüzcü erkek ve **70 gayrimüslim gündüzcü erkek** olmak üzere **111 öğrencisi** bulunmaktadır.⁴³⁵ 1911 yılında bir Müslim Özel Mektebi'nde neredeyse iki katı kadar gayrimüslim öğrenci olması oldukça ilginçtir. Ancak bu öğrencilerin hangi cemaate mensup olduğu belirtilmemiştir.

Öğrenci velilerinin sınıf ve sıfatları: Ulemadan **5**, zabitan ve memuriyetten **7**, doktordan **2**, avukattan **1**, öğretmenden **6**, ticaretten **19**, sanatkarından **35**, hizmetkarından **7**, sınıf-ı saireden **29** olmak üzere toplam **111 velisi** bulunmaktadır.⁴³⁶ Bu gayrimüslim öğrencilerinin velileri 1911 yılında ağırlıklı olarak ticaret, sanatkar ve diğer sınıflardan gelmektedir.

Okulun mali durumu: Öğrencinin sene itibarıyla aidatı: 79 öğrenci aylık **10 kuruştan** ve 27 öğrenci aylık **15 kuruştan** ve 5 öğrenci aylık **20 kuruştan** toplam 111 öğrenci ders ücreti aidatı vermektedir. Darülfeyzi Osmani Mektebi senelik 24 İngiliz Lirası mektep kirası vermektedir.⁴³⁷ Bu aidattan 1911 yılı Darülfeyzi Osmani Mektebi'nin gelirini hesaplayabiliriz. 790 kuruş, 405 kuruş ve 100 kuruş olmak üzere **1295 kuruş bir aylık** gelirdir. Bir yıl ortalama eğitim süresi 10 ay olarak hesaplanırsa mektebin bir yıllık geliri ya da yıllık bütçesi **12.950 kuruştur**.

⁴³⁴ BOA., MF.İST., 5/8, (30 R.evvel 1325/13 Mayıs 1907). İşbu 1318/1902 senesiyesinden beri idare edilen "Darülfeyzi Hamidi" Mektebi'nin beş senelik istatistik cetveli tanzim edilerek takdim kılınmıştır. (30 Nisan 1323/13 Mayıs 1907). Darülfeyzi Hamidi Mektebi Müdüriyeti Süleyman Hamdi.

⁴³⁵ BOA., MF.İST., 12/46, (8 Safer 1330/28 Ocak 1912). Darülfeyzi Osmani Mektebi istatistliği.

⁴³⁶ BOA., MF.İST., 12/46, (8 Safer 1330/28 Ocak 1912). Darülfeyzi Osmani Mektebi veli istatistliği.

⁴³⁷ BOA., MF.İST., 12/46, (8 Safer 1330/28 Ocak 1912). Darülfeyzi Osmani Mektebi Müdüriyetince Maarif-i Umumiyye Nezareti İstatistik İdaresi'ne 2 Şaban 1329/29 Temmuz 1911 tarihinde gönderilmiştir.

Okulun kapanışı: 1913 eğitim yılından sonra Darülfeyzi Osmani Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. 1914 yılından sonra mali sıkıntılar dolayısıyla kapanmış olduğu düşünülmektedir.

2.6. Mektebi Hamidi/Osmani (1882-1914?)

Tablo 2.6. Mektebi Hamidi/Osmani

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Mektebi Hamidi	1298/1882												
Mektebi Osmani	1909	Beşiktaş	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1914?

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Mektebi Hamidi 1298/1882 yılında Beşiktaş'ta kurulmuştur.⁴³⁸ 1913 eğitim yılının sonuna kadar Beşiktaş semtinde eğitim vermeye devam etmiştir.⁴³⁹

İsim değişikliği: 1909 yılından sonra Mektebi Osmani adını almıştır.⁴⁴⁰

Okulun önemi: Mektebi Hamidi Beşiktaş'ta saray çevresinde kurulmuştur. Kurucular ve mektep personeli saray çevresindedir. Mektep padişahın adıyla kurulmuştur. Padişahının desteğini 1909 yılına kadar aldığı görülmektedir. Mektebin hane kirası olan 1900 kuruş hazineden karşılanmaktadır.⁴⁴¹ Mektebin ortalama öğrenci sayısı 300 civarındadır. Eğitim kadrosu ve yönetim anlayışı gelişmiş durumdadır. Bu gibi özellikler dolayısıyla diğer Müslim Özel Mektepleri'ne göre daha avantajlıdır.

⁴³⁸ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21. Mektebi Hamidi'nin Beşiktaş semtinde 1298/1882 yılında kurulduğu belirtilmiştir. Ergin, **a.g.e.**, s.954-956.

⁴³⁹ BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913).

⁴⁴⁰ BOA., MF.HUS., 2/59, (3 Receb 1327/21 Temmuz 1909). BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Belgelerde okulun ismi Mektebi Osmani olarak geçmektedir.

⁴⁴¹ BOA., MF.HUS., 1/125, (16 Zilkade 1326/10 Aralık 1908).

Okulun kurucusu: Mektebi Hamidi kurucu ve nazırı Darülsaadet Ağası vezir Abdülgani Ağa'dır. 17 Temmuz 1908 tarihinde görevine devam etmekte olduğu görülmektedir.⁴⁴²

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Daha önceki yıllara ait belgelerde bu konu hakkında bilgi bulunmamaktadır. 1894-1898 yıllarında Mektebi Hamidi iptidâi ve rüşdiye derecesinde erkek ve kız öğrenciye eğitim vermektedir.⁴⁴³ Mektebi Hamidi/Osmani 1898-1913 yıllarında iptidâi ve rüşdiye derecesinde gündüzcü erkek ve kız öğrenciye 6 yıllık eğitim vermiştir.⁴⁴⁴

İdari ve ders kadrosu: Daha önceki yıllara ait belgelerde bu konu hakkında bilgi bulunmamaktadır. 1898-1903 yıllarında mektep idaresi nazır, müdür, müdür yardımcısı ve ders nazırı sistemiyle yönetilmektedir. Ayrıca idare heyeti ve ders heyeti oluşturulmuştur. İdare kadrosunda değişim olmamıştır. Ders heyetinde kısmen değişiklikler yapılmıştır. Mektebi Hamidi Nazırı Darülsaadet Ağası Abdülgani Ağa'dır. Vezir rütbesindedir. Altınve Gümüş İmtiyaz Madalyası vardır. Mektep müdürü Bahriye kaimkamlarından Şükrü Paşa'dır. Altın ve Gümüş İmtiyaz Madalyası vardır. Müdür Muavini Bahriye kaimkamlarından Ahmed Remzi Bey'dir. Ders Nazırı Mehmed Hilmi Bey'dir.

Heyeti İdare Reisi: Rıza Bey'dir. **Azalar:** Doktor miralay İbrahim Bey ve Emin Efendi'dir. Muhasebe Katibi Halil Bey'dir. Sandık Emni Behçet Bey'dir. Mektep doktoru miralay Oparator Fikri Bey'dir. Liyakat ve Yunan Madalyası vardır.

Heyeti Tedrisiye Reisi: Osman Efendi'dir. **Azalar:** Sami Bey, Fuad Bey, İbrahim Bey, binbaşı Rifat Bey, müderris Asım Bey ve Abdah Zafer Bey'dir. Edebiyat ve Lisan-ı Osmani öğretmeni Mehmed Hilmi Bey'dir. Hesâb ve Coğrafya öğretmeni yüzbaşı İsmail Efendi'dir. Resim ve Hüsn-i hatt ve Fransevî öğretmeni bahriye teğmeni Lütfullah Efendi'dir. Fransızca öğretmeni Refet Efendi'dir. Arabî öğretmeni Mehmed Efendi'dir. Ulûm-i İptidâiyye öğretmeni Mustafa Asım Efendi'dir. Tarih ve Akaid-i dîniyye öğretmeni Mahir Efendi'dir. Kurân-ı Kerîm ve tecvîd öğretmeni Mustafa Efendi'dir. Ulûm-i İptidâi öğretmenleri Şakir Efendi ve Yakup Efendilerdir. Hattı Sülus öğretmeni Nuri Efendi ve Mesud Efendilerdir. Hatt-ı rık'a öğretmeni Ömer Efendi'dir.

⁴⁴² BOA., MF.MKT., 1066/65, (17 C.ahir 1326/17 Temmuz 1908).

⁴⁴³ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁴⁴⁴ MUNS, 1316, s.684. MUNS, 1317, s.766. MUNS, 1318, MUNS, 1319. MUNS, 1321, s.183. BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/ 1913). Müslim Özel Rüşdiye Mektepleri listesi.

Kız kısmı öğretmenleri: Arabî ve Farîsî öğretmeni Asım Efendi'dir. Piyano ve Hüsn-i hatt ve Kız öğretmeni Emine Hanım'dır. Kurân-ı Kerîm, tecvîd ve ilm-i hâl öğretmeni Hafıza Hatice Hanım'dır. Nakış, Bıçkı ve ev kadını öğretmeni Feride Hanım'dır. Hesâb, Tarih ve Coğrafya muallimesi İzzet Hanım'dır. Muavine: Mediha Hanım ve Naciye Hanımlardır.⁴⁴⁵ Mektebi Hamidi yüksek rütbeli devlet ricali ve asker kökenli öğretmen ağırlıklıdır. İdare ve ders kadrosunun çok güçlü olduğu görülmektedir. Arapça, Farsca ve Fransızca dillerinin öğretimi yapılmaktadır. Bunun yanında kız bölümü oluşturulmuştur.

İdare, öğretmen ve personel sayısı: Daha önceki yıllara ait belgelerde bu konu hakkında bilgi bulunmamaktadır. Mektebi Hamidi'nin 1894-1895 yıllarında **24 memur ve öğretmeni** vardır.⁴⁴⁶ 1895-1898 yıllarında bu sayı **27'ye** yükselmiştir.⁴⁴⁷ 1898-1903 yıllarında 10 idareci ve 14 öğretmen, 2 mubassır ve 12 hademe olmak üzere toplam **38 personelle** eğitim vermiştir.⁴⁴⁸ Her yıl personel sayısının düzenli olarak arttığı görülmektedir. Bu da okulun eğitim sitemininin düzenli olarak gelişmekte olduğunu göstermektedir.

Öğrenci sayısı: Daha önceki yıllara ait öğrenci sayısı bilinmemektedir. 1894-1895 yıllarında Mektebi Hamidi'nin **374 müslim** erkek öğrencisi vardır.⁴⁴⁹ 1895-1898 yıllarında öğrenci sayısı **327'ye** inmiştir.⁴⁵⁰ 1898 yılında 222 ücretli erkek, 38 ücretsiz erkek ve 90 ücretli kız ve 12 ücretsiz kız olmak üzere **362 öğrenci** eğitim görmektedir.⁴⁵¹ 1899 yılında 171 ücretli erkek, 23 ücretsiz erkek ve 45 ücretli kız ve 14 ücretsiz kız olmak üzere **253 öğrencisi** vardır.⁴⁵² 1900 yılında 160 ücretli erkek, 30 ücretsiz erkek ve 104 ücretli kız ve 10 ücretsiz kız olmak üzere **304 öğrencisi** bulunmaktadır.⁴⁵³ 1901 yılında 170 ücretli erkek, 30 ücretsiz erkek ve 60 ücretli kız ve 10 ücretsiz kız olmak üzere **270 öğrencisi** vardır.⁴⁵⁴ 1903 yılında 225 erkek ve 70 ücretli kız ve 20 ücretsiz kız olmak üzere **315 öğrenci eğitim** görmektedir.⁴⁵⁵ Mektebi Hamidi öğrenci sayısı inişli çıkışlı bir seyir izlese de ücretli ve ücretsiz

⁴⁴⁵ MUNS, 1316, s.684.

⁴⁴⁶ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21.

⁴⁴⁷ MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁴⁴⁸ MUNS, 1316, s.684. MUNS, 1317, s.766. MUNS, 1318, MUNS, 1319. MUNS, 1321, s.183.

⁴⁴⁹ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21.

⁴⁵⁰ MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁴⁵¹ MUNS, 1316, s.684.

⁴⁵² MUNS, 1317, s.764-766.

⁴⁵³ MUNS, 1318, s.839-841

⁴⁵⁴ MUNS, 1319, s.181-182.

⁴⁵⁵ MUNS, 1321, s.183.

öğrenci sayısının 300 civarında olduğu görülmektedir. Bu öğrencilerin büyük çoğunluğu saray çevresindedir.

Okulun mali durumu: Mektebi Hamidi'nin hane kirası olan 1900 kuruş Maarif-i Umumiye Nezareti Muhasebe Kalemi tarafından ödenmektedir. 10 Aralık 1908 tarihinde bu kiranın şimdilik ödenmesine devam edilmesine karar verilmiştir.⁴⁵⁶ Okul kirasının devlet tarafından ödenmesi sonucunda öğrencilerden alınan ders ücretlerinin okulun gelişimi ve büyümesinde kullanılmış olduğu görülmektedir.

Okulun kapanışı: 1913 yılından sonra Mektebi Osmani hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. 1914 yılından sonra kapanmış olduğu düşünülmektedir.

2.7. Darüttalim Mektebi (1883-1901)

Tablo 2.7. Darüttalim Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
		Faaliyet gösterdiği mekanlar											
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Darüttalim Mektebi	1299/1883	Horhor Koska, Şehzadebaşı ve Koska	X	X	-	-	9	-	-	X	X	-	1317/1901

Darüttalim Mektebi'nin kuruluş amacı: Hacı İbrahim Efendi tarafından Darüttalim Mektebi, Osmanlı dilinin Türkçeleştirilmesi meselesini ele alarak, senelerce bu meselenin tartışılmasını sağlamıştır. Bu sayede halkı okumaya teşvik ederek, kısa sürede çok fazla öğrenci toplaması birçok Müslim Özel Mektebi'nin kurulmasında önemli rol oynamıştır. Darüttalim Mektebi'nin açılış gayesi; bilhassa arapçayı Türklere öğretmek bu sayede Osmanlıca'yı ilerletmek ve Türklere arapça öğretmeyi kolaylaştırmak amacındadır.⁴⁵⁷ Hacı İbrahim Efendi 1305/1888 tarihinde vefat edince Darüttalim Mektebi ve Darüttedris Mektebi onun çizgisinden giderek iki farklı yoldan devam etmişlerdir.⁴⁵⁸

⁴⁵⁶ BOA., MF.HUS., 1/125, (16 Zilkade 1326/10 Aralık 1908).

⁴⁵⁷ Ergin, a.g.e., s. 956-958

⁴⁵⁸ BOA., MF.MKT., 292/30, (9 C.evvel 1313/28 Ekim 1895).

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Darüttalim Mektebi, 1298/1882 senesi ortalarında Horhor'da rusumat emini Edip Efendi'nin konağında kurulmuştur.⁴⁵⁹ Daha sonra 1888 yılında Koska'ya nakil olmuştur.⁴⁶⁰ 1894 yılından sonra Direklerarası karibinde Şehzadebaşı'nda Bozdoğan Kemer civarındaki hanede bir yıl kadar eğitim vermiştir.⁴⁶¹ 1895-1901 yıllarında kapanana kadar Koska semtinde eğitim vermeye devam etmiştir.⁴⁶²

Okulun kurucusu: Darüttalim Mektebi, Hacı İbrahim Efendi tarafından kurulmuştur. Hacı İbrahim Efendi 1305/1888 tarihinde vefat edince mektebin başına arapça öğretmeni Musullu Sait Efendi getirilmiştir.⁴⁶³ Sert karakterli ve geçimsiz bir adam olmasından dolayı mektebi idare edememiştir. Onun yerine müdür olarak önce Kavalalı İbrahim Efendi⁴⁶⁴ daha sonra da müessis Hüseyin Hüsnü Efendi Darüttalim Mektebi Müdürü olmuştur. Ancak Hüseyin Hüsnü Efendi'nin 1890 yılında vefat etmiştir. Bundan dolayı Darüttalim Mektebi, 1897 yılına kadar Musullu Sait Efendi'nin müdürlüğüyle devam etmiştir.⁴⁶⁵ 8 Mayıs 1313/20 Mayıs 1897 tarihinde Meclis-i Kebir-i Maarif kararıyla Darüttalim Mektebi müdürlüğüne Fatih Camii müderrislerinden İbrahim Edhem Efendi ve müdür muavinliği Hasan Basri Efendi tayin olunmuştur.⁴⁶⁶ 1900 tarihinde Müdür ve ulûm-i dîniyye öğretmeni Hüseyin Fehmi Efendi'dir.⁴⁶⁷

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Darüttalim Mektebi, üçü iptidâi ve altısı rüşdiye gündüzcü erkek ve kız sınıfları olmak üzere tahsil süresi dokuz yıldır.⁴⁶⁸

İdari kadrosu: 1882-1888 yıllarında vefat edinceye kadar Darüttalim Mektebi Müdürü Hacı İbrahim Efendi'dir. 1898 yılında Mektep Müdürü Fatih Camii müderrislerinden İbrahim Ethem Efendi olmuştur. Sadakat Madalyası olan İbrahim

⁴⁵⁹ Ergin, **a.g.e.**, s. 956. **MUNİ**, (1310-1311/1894-1895), s.21. **MUNİ**, (1311-1312/1895-1896), s.21. İstatistiklerde Darüttalim Mektebi'nin kuruluş tarihi olarak 1299/1883 yılı verilmektedir. Biz de bu nedenle kuruluş yılı olarak bu tarihi kullanmayı daha doğru bulduk.

⁴⁶⁰ **BOA., MF.MKT.**, 292/30, (9 C.evvel 1313/28 Ekim 1895).

⁴⁶¹ **MUNİ**, (1310-1311/1894-1895), s.21.

⁴⁶² **MUNİ**, (1311-1312/1895-1896), s.21. Darüttalim Mektebi Koska'dadır. **MUNS**, 1319, s.184.

⁴⁶³ Ergin, **a.g.e.**, s. 956-958

⁴⁶⁴ Ergin, **a.g.e.**, s. 987.

⁴⁶⁵ **BOA., MF.MKT.**, 116/44, (18 Receb 1307/10 Mart 1890). Vefat eden Darüttalim Müdürü Hüseyin Hüsnü Efendi'nin kızına maaş tahsis edilmesi hakkındadır.

⁴⁶⁶ **BOA., MF.MKT.**, 364/33, (4 R.evvel 1315/3 Ağustos 1897).

⁴⁶⁷ **MUNS**, 1318, s.842-843.

⁴⁶⁸ **BOA., MF.MKT.**, 292/30, (9 C.evvel 1313/28 Ekim 1895). Mekatib-i Aliye ve Hususiye Müfettişi Ziyaeddin'in teftiş raporu. **MUNİ**, (1310-1311/1894-1895), s.21.

Ethem Efendi Mektep Müdürlüğü yanında Akaid ve Edebüldünya derslerini vermektedir. Müdür muavini ve fransızca, hesâb ve coğrafya öğretmeni Hasan Basri Efendi'dir. Sanayi Madalyası bulunmaktadır.⁴⁶⁹ 1900 yılında Müdür ve ulûm-i dîniyye öğretmeni Hüseyin Fehmi Efendi'dir. Müdür muavini ve nahv-ı öğretmeni İzzet Efendi'dir.⁴⁷⁰ Darüttalim Mektebi'nin bir müdür ve bir müdür yardımcısı tarafından idare edilmektedir.

Ders kadrosu: 1898 yılında Darüttalim Mektebi'nin Farîsî ve nahv-ı öğretmeni Mehmed Efendi'dir. Resim öğretmeni Reşid Efendi'dir. Mantık öğretmeni Behçet Efendi'dir. Hendese öğretmeni İbrahim Efendi'dir. Sarf-ı ve nahv-ı ve fütûhülşam ve sülus öğretmeni Arif Efendi'dir. Hesâb öğretmeni Osman Bey'dir. Rık'a öğretmeni Kamil Bey ve iptidâi öğretmenleri Osman Efendi ve Tahsin Efendi'den oluşmaktadır.⁴⁷¹ 1900 yılında Cebir öğretmeni kaimmakam Nazım Bey'dir. Farîsî ve kavâid öğretmeni Ahmed Salim Efendi'dir. Fransızca öğretmenleri Fazlı Efendi ve İzzet Bey'dir. Kitâbet öğretmeni binbaşı Mazhar Bey'dir. Hesâb ve ilm-i eşya öğretmeni İbrahim Edhem Efendi'dir.⁴⁷²

İdare, öğretmen ve personel sayısı: Daha önceki yıllara ait bu konuda bilgi bulunmamaktadır. 28 Ekim 1895 tarihinde Darüttalim Mektebi'nin 3 daimi ve 4 seyyaren olmak üzere 7 öğretmeni ve 2 hademesi olmak üzere toplam **16 personeli** vardır.⁴⁷³ 1894-1895 yıllarında Darüttalim Mektebi'nin 16 memur ve öğretmeni bulunmaktadır.⁴⁷⁴ 1896-1898 yıllarında bu sayı 13'e düşmüştür.⁴⁷⁵ Öğrenci sayısının azalmasından dolayı personel sayısının azaltılması yoluna gidilmiştir.

Öğrenci sayısı: 28 Ekim 1895 tarihli Mekatib-i Âliye ve Hususiye Müfettişi Ziyaeddin'in teftiş raporunda Darüttalim Mektebi'nin, **iptidâi** birinci ve ikinci sınıfta 31, **rüşdiye** birinci sınıfında 11, ikincisi de 4 ve üçüncüde 3 ve dördüncü 3 ve beşincide 4 ve altıncı da 3 olmak üzere **59 öğrencisi** vardır. Öğrenciden on kuruştan yirmi kuruşa kadar ücret alınmakta ve **59 öğrencinin 14'ü ücretsiz** devam etmektedir. Ücretsiz öğrenciden ikisi hristiyandır.⁴⁷⁶

⁴⁶⁹ MUNS, 1316, s.685-686.

⁴⁷⁰ MUNS, 1318, s.842-843.

⁴⁷¹ MUNS, 1316, s.685-686.

⁴⁷² MUNS, 1318, s.842-843.

⁴⁷³ BOA., MF.MKT., 292/30, (9 C.evvel 1313/28 Ekim 1895). Mekatib-i Âliye ve Hususiye Müfettişi Ziyaeddin'in teftiş raporu.

⁴⁷⁴ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21.

⁴⁷⁵ MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁴⁷⁶ BOA., MF.MKT., 292/30, (9 C.evvel 1313/28 Ekim 1895).

1894-1895 yıllarında Darüttalim Mektebi'nin 50 müslim ve 1 gayrimüslim olmak üzere **51 öğrencisi** vardır.⁴⁷⁷ 1896-1898 yıllarında bu sayı **25 müslüman** öğrenciye düşmüştür.⁴⁷⁸ 1898 yılında **60 müslim** öğrencisi bulunmaktadır.⁴⁷⁹ 1899 yılında 65 ücretli erkek ve 20 ücretsiz erkek olmak üzere toplam **85 öğrencisi** vardır.⁴⁸⁰ 1900 yılında 49 ücretli erkek ve 7 ücretsiz erkek olmak üzere **56 erkek öğrencisi** bulunmaktadır.⁴⁸¹ Darüttalim Mektebi öğrenci sayısı sürekli azalmaktadır. Öğrenci sayısının azalması dolayısıyla mali olarak zor duruma düşmüş olduğu ve bu nedenle yaşama şansının azaldığı görülmektedir.

Okulun kapanışı: İdare ve ders kadrosu değişiminden ve öğrenci sayısının azalmasından Darüttalim Mektebi mali olarak zor duruma düştüğü görülmektedir. Buna birde idaresi arasında geçimsizlik çıkması eklenince mektep ikiye parçalanmıştır. Bu nedenle 1317/1901 yılında da Darüttalim Mektebi, Darüilim Mektebi ile birleşerek Darüilmi Vettalim adını alarak kapanmıştır.

2.8. Medrese-i Hayriye/ Medrese-i Edebiye (1884-1910)

Tablo 2.8. Medrese-i Hayriye/ Medrese-i Edebiye

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu mekan Faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Medrese-i Hayriye	13 Eylül 1877	Aksaray	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1910
*Medrese-i Edebiye	1300/1884	Laleli											

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Mekteb-i Osmani 13 Eylül 1877 yılında ilk önce Tedrise-i Hayriye adıyla açılmıştır. Daha sonra adı Medrese-i Hayriye olarak değişmiştir. 1300 yılında Medrese-i Hayriye kapanmıştır. Yerine Medrese-i Edebiye ve Mekteb-i Osmani adlarıyla iki farklı okul olarak eğitim vermeye devam etmiştir.⁴⁸²

⁴⁷⁷ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21.

⁴⁷⁸ MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁴⁷⁹ MUNS, 1316, s.685-686.

⁴⁸⁰ MUNS, 1317, s.768-769.

⁴⁸¹ MUNS, 1318, s.842-843.

⁴⁸² Leyfî ve nehârî Mekteb-i Osmani dahili ve harici talimatı, 1310/1893. Giriş bölümü.

Medrese-i Edebiye 1300/1884 yılında Aksaray Yeşil Tulumba'da kurulmuştur. 1900 yılına kadar bu semtte eğitim vermiştir.⁴⁸³ 1900-1901 yıllarında Laleli civarına nakil olmuştur.⁴⁸⁴ Bu tarihten sonra nerede eğitim verdiği bilinmemektedir.

Okulun kurucuları: Medrese-i Edebiye 3 yıl boyunca Mektebi Osmani ile beraber Medrese-i Hayriye adıyla eğitim vermiştir. Bu yıllar arasında kurucu ve müdürü Mekteb-i Harbiye Şahane mezunlarından zabitanadan emekli yüzbaşı Ali Rıza Efendi'dir.⁴⁸⁵ 1300 yılında kurucu ve müdürü Ahmed Hamdi Bey tarafından Medrese-i Edebiye ismiyle kurulmuştur. Ahmed Hamdi Bey Dahiliye matbuat ve Meclisi Kebir Maarif azasındadır. Evveli rütbesindedir. Gümüş imtiyaz ve gümüş liyakat ve Yunan Madalyaları bulunmaktadır.⁴⁸⁶ 1910 eğitim yılında Medrese-i Edebiye kapanıncaya kadar mektebin kurucu ve müdürlüğünü yapmıştır.⁴⁸⁷

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: 1894-1901 yıllarında Medrese-i Edebiye iptidâi ve rüşdiye derecesinde erkek ve kız öğrenciye gündüzcü olarak 6 yıl eğitim vermektedir.⁴⁸⁸

İdari kadrosu: 1899-1901 yıllarında mektep müdürü Ahmed Hamdi Bey'dir. Ders Nazırı ve Coğrafya öğretmeni Mehmed Emin Efendi'dir. Kolağası rütbesindedir. Yunan Madalyası bulunmaktadır.⁴⁸⁹ Okulun bir müdür ve bir Ders Nazırı ile beraber yönetilmektedir.

Ders kadrosu: 1899-1901 yıllarında Medrese-i Edebiye ders kadrosu şöyledir. Tarihi İslam öğretmeni saniye rütbesinde olan Sezai Bey'dir. Kurân-ı Kerîm ve Ulûm-i dîniyye öğretmeni müderris Hafız Kamil Efendi'dir. Farîsî öğretmeni Mahmud Efendi'dir. Arabî öğretmeni Rıza Efendi'dir. Hesâb ve Hendese öğretmeni Mehmed Ali Efendi'dir. Yüzbaşıdır. Yunan Madalyası bulunmaktadır. Fransızca ve Resim öğretmeni ketebeden Mehmed Hayri Efendi'dir. Hüsn-i hatt ve Türkçe öğretmeni Mehmed Muslahaddin Efendi'dir. İptidâi sınıf öğretmenleri Elhacı İsmail Hakkı Efendi ve Elhacı Mehmed Efendi ve Hafız Hüseyin Hüsnü Efendilerdir.

⁴⁸³ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21. MUNS, 1317, s.772.

⁴⁸⁴ MUNS, 1318, s.862-863. MUNS, 1319, s.204-205.

⁴⁸⁵ *Leylî ve nehârî Mekteb-i Osmani dahili ve harici talimatı*, 1310/1893, Önsöz.

⁴⁸⁶ MUNS, 1317, s.772. MUNS, 1318, s.862-863. MUNS, 1319, s.204-205. MUNS, 1317, s.772. MUNS, 1318, s.862-863. MUNS, 1319, s.204-205.

⁴⁸⁷ Ergin, a.g.e., s. 948-952.

⁴⁸⁸ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁴⁸⁹ MUNS, 1317, s.772. MUNS, 1318, s.862-863. MUNS, 1319, s.204-205.

Mubassırı mülkiyeden Mustafa Efendi'dir.⁴⁹⁰ Ders kadrosundan okulun müderris ağırlıklı olduğu anlaşılmaktadır. Arapça ve Farsca ağırlıklı bir eğitim verilmektedir.

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1894-1898 yıllarında Medrese-i Edebiye'nin **25 memur ve öğretmeni** bulunmaktadır.⁴⁹¹ 1898-1901 yıllarında 2 idareci, 10 öğretmeni, 1 mubassırı ve 4 hademesi olmak üzere toplam **17 personelle** eğitim vermektedir.⁴⁹² Kadronun sürekli azaldığı görülmektedir. Bu okulun öğrenci bulmakta zorlandığını ve mali olarak sıkıntı yaşadığını göstermektedir.

Öğrenci sayısı: 1894-1895 yıllarında Medrese-i Edebiye'nin **109 müslim** öğrencisi vardır.⁴⁹³ Bu sayı 1896-1898 yıllarında 109 müslim ve 1 gayrimüslim olmak üzere **110 öğrenci** olmuştur.⁴⁹⁴ 1899 yılında 95 ücretli ve 22 ücretsiz olmak üzere **117 öğrencisi** bulunmaktadır.⁴⁹⁵ 1900 yılında 81 ücretli ve 27 ücretsiz olmak üzere 108 öğrencisi vardır.⁴⁹⁶ 1901 yılında 100 ücretli ve 20 ücretsiz olmak üzere **120 öğrenci** eğitim görmektedir.⁴⁹⁷ Okulun öğrenci sayısı aynı kalsada ücretsiz okutulan öğrencinin artmış olduğu görülmektedir.

Okulun kapanışı: Medrese-i Edebiye 1910 yılında kapanmıştır. Bu tarihte yapılmış olan istatistik ve belgelerde mektebe ait bilgi bulunmamaktadır.

⁴⁹⁰ MUNS, 1317, s.772. MUNS, 1318, s.862-863. MUNS, 1319, s.204-205.

⁴⁹¹ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁴⁹² MUNS, 1317, s.772. MUNS, 1318, s.862-863. MUNS, 1319, s.204-205.

⁴⁹³ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21.

⁴⁹⁴ MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁴⁹⁵ MUNS, 1317, s.772.

⁴⁹⁶ MUNS, 1318, s.862-863.

⁴⁹⁷ MUNS, 1319, s.204-205.

2.9. Numune-i Terakki Mektebi (1884-1897)

Tablo 2.9. Numune-i Terakki Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Numune-i Terakki Mektebi	1300/1884	Çırçır	X	X	X	-	9	-	-	X	X	X	1897
		Şehzadebaşı Burmalı Mescit											

Numune-i Terakki Mektebi 1300/1884 yılında ilk önce Çırçır'da açılmıştır. Daha sonra Şehzadebaşı'nda Burmalı Mescit karşısında Mümtaz Efendi konağına nakil edilmiştir. Mektep Mehmet Nadir Bey tarafından açılmıştır. İptidâi ve rüşdiye ve idadi derecesinde erkek ve kız öğrenciye yatılı ve gündüzlü eğitim vermektedir. Bu anlamda da ilk idadi kısmı açan Müslim Özel Mektebi'dir. Mektebin 1894-1895 yıllarında 580 müslim ve 13 gayrimüslim olmak üzere **593 öğrenci** eğitim görmektedir. Mehmed Nadir Bey'in çıkarttığı Numune-i Terakki Mecmuası Türkiye'de ilk öğrenci mecmuasıdır. Mehmed Nadir Bey ve Numune-i Terakki Mektebi çok farklı bir çalışma olacağından tezimizde kısaca bahsedilmiştir. Numune-i Terakki Mektebi 1897 yılında kapatılmıştır.⁴⁹⁸

⁴⁹⁸ MUNİ, (1310-1311/1894-1895),s.21. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21. Okulun ismi bu tarihte kapandığı için istatistikte bulunmamaktadır. Ergin, a.g.e., s. 997-1012.

2.10. Meşrik-i Füyuzat Mektebi (1884-1905)

Tablo 2.10. Meşrik-i Füyuzat Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
		Faaliyet gösterdiği mekanlar											
		İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y		
Meşrik-i Füyuzat Mektebi	1300/1884	Beyoğlu	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1905
		Tophane, Cihangir ve Mercan											

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Meşrik-i Füyuzat Mektebi 1300/1884 yılında Beyoğlu'nda kurulmuştur.⁴⁹⁹ Meşrik-i Füyuzat Mektebi 1896-1899 yıllarında Tophane'de Firuzağa'da⁵⁰⁰ 1900 yılında Cihangir'de ve 1901-1903 yıllarında Mercan'da eğitim vermiştir.⁵⁰¹

Okulun kurucuları: Meşrik-i Füyuzat Mektebi'nin eski kurucu ve müdürü Halil İbrahim Efendi'dir. Ancak hangi tarihler arası müdürlükte bulunduğu bilinmemektedir.⁵⁰² 1897 yılında kurucu ve müdürü Mehmed Bedreddin Efendi'dir.⁵⁰³ 1898 yılında kurucu ve müdürü Rifatlü Bedri Bey'dir. Ancak evinin İstanbul'da olmaması ve hergün mektebe gitmesine memuriyetinden dolayı uygun olmaması sebebiyle Meşrik-i Füyuzat Mektebi Müdürlüğüne müdür muavini namıyla Mektebi Sultani mezunlarından biri vekalet etmektedir.⁵⁰⁴ 1900-1903 yıllarında Meşrik-i Füyuzat Mektebi müdürü rabia rütbesinde olan Ömer Faruk Bey'dir.⁵⁰⁵

⁴⁹⁹ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21.

⁵⁰⁰ BOA., MF.HUS., 1/44, (20 Ramazan 1315/12 Şubat 1898). BOA., MF.MKT., 442/23, (22 Receb 1316/6 Aralık 1898). Meşrik-i Füyuzat Mektebi Cihangir civarında Firuz Ağa Caddesinde'dir. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21. Firuz Ağa olarak verilmiştir.

⁵⁰¹ MUNS, 1316, s.694-695. MUNS, 1317, s.783-784. MUNS, 1318, s.850. MUNS, 1319, s.192. MUNS, 1321, s.193.

⁵⁰² BOA., DH.MKT., 2578/109, (12 Şevval 1319/22 Ocak 1902).

⁵⁰³ BOA., İ.TAL., 118/67, (1 R.ahir 1315/30 Ağustos 1897). İyi hizmet ve gayretlerinden dolayı dördüncü dereceden Osmanî Nişanı almıştır.

⁵⁰⁴ BOA., MF.HUS., 1/44, (20 Ramazan 1315/12 Şubat 1898).

⁵⁰⁵ MUNS, 1318, s.850. MUNS, 1319, s.192. MUNS, 1321, s.193.

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Daha önceki yıllara ait bu konu hakkında bilgi bulunmamaktadır. 1894-1898 yıllarında Meşrik-i Füyuzat Mektebi iptidâi ve rüşdiye derecesinde erkek ve kız öğrenciye eğitim vermektedir.⁵⁰⁶ 1898-1903 yıllarında iptidâi ve rüşdiye derecesinde kız ve erkek öğrenciye gündüzcü olarak altı yıl eğitim verilmektedir. 1900 yılından sonra mektepte kız öğrenci bulunmamaktadır.⁵⁰⁷

İdari kadrosu: 1898-1899 yılında Müdürü salise rütbesinde olan Mehmed Bedreddin Bey'dir. Ders Nazırı yüzbaşı Şekib Bey'dir.⁵⁰⁸ 1900-1903 yıllarında Meşrik-i Füyuzat Mektebi müdürü rabia rütbesinde Ömer Faruk Bey'dir.⁵⁰⁹

Ders kadrosu: 1898-1899 yıllarında Riyaziye öğretmeni kol ağası Ahmed Bey ve yüzbaşı Raşid Bey'dir. Hatt öğretmeni teğmen Refik Bey'dir. Kurân-ı Kerîm öğretmeni Mehmed Efendi'dir. Arabî, Farîsî, Ulûm-i dîniyye öğretmeni Muhlis Efendi'dir. Tarih, Resim ve Fransızca öğretmeni Ali Rıza Efendi'dir. Tarih ve Sarf-ı Osmani öğretmeni Tevfik Tarık Bey'dir. Farîsî ve İmlâ öğretmeni Zeki Efendi'dir. Coğrafya öğretmeni Ahmed Efendi'dir. Birinci sene öğretmeni Hüseyin Hüsnü Efendi, İkinci sene öğretmeni İbrahim Halil Efendi'dir. Birinci muallime Behice Hanım ve İkinci muallime Emine Hanım'dır.⁵¹⁰ 1900-1903 yıllarında Coğrafya ve Kitâbet öğretmeni salise rütbesinde Mecidi Bey'dir. Muavin, İmlâ ve Kırâat öğretmeni Ali Rıza Efendi'dir. Fransızca öğretmeni Sadık Efendi'dir. Hüsn-i hatt öğretmeni Şemseddin Efendi'dir. Farisi öğretmeni Hafız Süleyman Efendi'dir. İptidâi öğretmenleri Hacı İsmail Efendi ve Hasan Efendi'dir.⁵¹¹

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1894-1895 yıllarında Meşrik-i Füyuzat Mektebi'nin **14 memur ve öğretmeni** vardır.⁵¹² Bu sayı 1896-1898 yıllarında **15** olmuştur.⁵¹³ 1898-1899 yıllarında mektebin 2 idareci ve 13 öğretmeni, 2 mubassırı ve 4 hademesi olmak üzere **21 personeli** vardır.⁵¹⁴ 1900-1903 yıllarında 1 idareci, 7 öğretmen ve 2 hademe olarak **10 personeli** bulunmaktadır.⁵¹⁵

⁵⁰⁶ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁵⁰⁷ MUNS, 1316, MUNS, 1317, MUNS, 1318, s.850. MUNS, 1319, MUNS, 1321.

⁵⁰⁸ MUNS, 1316, s.694-695. MUNS, 1317, s.783-784.

⁵⁰⁹ MUNS, 1318, s.850. MUNS, 1319, s.192. MUNS, 1321, s.193.

⁵¹⁰ MUNS, 1316, s.694-695. MUNS, 1317, s.783-784.

⁵¹¹ MUNS, 1318, s.850. MUNS, 1319, s.192. MUNS, 1321, s.193.

⁵¹² MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21.

⁵¹³ MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁵¹⁴ MUNS, 1316, s.694-695. MUNS, 1317, s.783-784.

⁵¹⁵ MUNS, 1318, s.850. MUNS, 1319, s.192. MUNS, 1321, s.193.

Öğrenci sayısı: 1894-1895 yıllarında Meşrik-i Füyuzat Mektebi'nin **25 müslim** öğrencisi vardır.⁵¹⁶ 1895-1898 yıllarında bu sayı **115 müslim** öğrenciye yükselmiştir.⁵¹⁷ 1898 yılında 192 müslim ve 1 gayrimüslim olmak üzere **193 öğrencisi** vardır.⁵¹⁸ 1899 yılında 60 ücretli erkek ve 12 ücretsiz erkek olmak üzere 72 erkek öğrenci ve 20 ücretli kız ve 5 ücretsiz kız olmak üzere 25 kız öğrenci eğitim görmektedir. Mektebin **97 öğrencisi** bulunmaktadır.⁵¹⁹ 1900 yılında 21 ücretli ve 6 ücretsiz olmak üzere **27 öğrencisi** vardır.⁵²⁰ 1901-1903 yıllarında ise 10 ücretli ve 1 ücretsiz olmak üzere toplam **11 öğrenci** eğitim görmektedir.⁵²¹ Öğrenci sayısının bu şekilde azalması mektebin kapanmasıyla sonuçlanmıştır.

Okulun kapanışı: Müslim Özel Mektepleri'nin tek geliri öğrenciden alınan ders ücretidir. Meşrik-i Füyuzat Mektebi'nin öğrenci sayısının her yıl azalmasıyla beraber yaşama şansında azalmıştır. 1906 yılında Müslim Özel Mektepleri cetvelinde adı bulunmamaktadır. 1321/1905 yılında kapanmıştır.

2.11. Darütedris Mektebi (1886-1898)

Tablo 2.11. Darütedris Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Darütedris Mektebi	1302/1886	Koska	X	X	-	-	9	-	-	X	X	-	20 Aralık 1898

Darütedris Mektebi'nin kuruluş amacı: Elhacı İbrahim Efendi'nin Arapça eğitim vererek bu şekilde Türkçeyi öğretmek amacını devam ettirmek için kurulmuştur. Tedrisat hususunda Elhacı İbrahim Efendi'nin izinden gidilmektedir.⁵²²

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Darütedris Mektebi, 1302/1886⁵²³ yılında Koska'da açılmıştır.⁵²⁴ 13 Ocak 1890 tarihli Darütedris Nizamnamesi'nde,

⁵¹⁶ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21.

⁵¹⁷ MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁵¹⁸ MUNS, 1316, s.694-695.

⁵¹⁹ MUNS, 1317, s.783-784.

⁵²⁰ MUNS, 1318, s.850.

⁵²¹ MUNS, 1318, s.850. MUNS, 1319, s.192. MUNS, 1321, s.193

⁵²² BOA., Y.PRK.MF., 2/95, (29 Zilhicce 1310/14 Temmuz 1893).

Darütedris Mektebi Laleli Türbesi karşısındaki sokakta bulunmaktadır.⁵²⁵ Darütedris Mektebi 1898 yılında kapanmadan önce yine Koska'da eğitim vermektedir.⁵²⁶

Okulun kurucuları: Darütedris Mektebi İbrahim Efendi'nin Darüttalim Mektebi'nde müderris olan Ali Âli Efendi tarafından kurulmuştur. Darütedris ismiyle adlandırılan mektebin Ali Âli Efendi birinci müdür mesulü ve İbrahim Efendi ikinci müdür olarak iki kurucusu bulunmaktadır.⁵²⁷

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: 1894-1895 yıllarında Darütedris Mektebi'nin; üçü iptidâi ve altısı rüşdiye gündüzcü erkek ve kız sınıfları olmak üzere tahsil süresi dokuz yıldır.⁵²⁸

Müfredat programı ve eğitim felsefesi: Darütedris Mektebi, Darüttalim Mektebi ve eğitim sisteminde Elhacı İbrahim Efendi'nin izinden gitmektedir. Merhum Elhacı İbrahim Efendi arapça eğitimi için ilk hazırladığı programda üç seneyi yeterli görerek eğitim vermişse de **ihtiyacı asırda riyaziye, tarih, coğrafya, usûl-i defter ve fûnun saire ile farîsî, türkçe, fransızca ve lisan dersleri ilave olunarak eğitim süresi altı seneye çıkarılmıştır.**⁵²⁹ Merhum Hacı İbrahim Efendi'nin programı uygulanarak nezaretçe tasdik buyrulmuş olan ders cetveline göre tedarikat yapılmaktadır.⁵³⁰ Mektebin öğrencisi **iptidâi** ve **rüşdiye** olarak iki kısım olacaktır.⁵³¹ Doğrudan rüşdiye kısmına girmek isteyenler, Kuran-ı Kerimi öğrenmiş ve Türkçe okuyabilen ve yazabilen olacaktır. Buna rağmen **eğitim süresi altı sene olacaktır.**⁵³² İptidâi öğrencisine Elifba, Kurân-ı Kerîm ve Tevcîd ve İlm-i hâl ve Kısas-ı Enbiyâ okutturulmakla beraber bin kadar lügatı arabiye ezberletilecek ve usulü hatt ve imla gösterilecektir.⁵³³ Rüşdiye kısmı öğrencileri altı sene zarfında merhum Hacı İbrahim

⁵²³ BOA., Y.PRK.MF., 2/95, (29 Zilhicce 1310/14 Temmuz 1893). Darütedris Mektebi'nin açılış nutkunda altıncı defa icra-i tevzi mükafat ve dördüncü defa olarak şahadetname itasını beyan ederim. Tarihi küşadından beri sekiz sene zarfında otuz kadar talebeye şahadetname ita olunmuştur. Bunların yapılabilmesi için Darütedris Mektebi'nin 1302/1886 yılında açılmış olması gerekir. MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. Darütedris Mektebi'nin 1305/1889 yılında açıldığı verilmiştir.

⁵²⁴ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. Darütedris Mektebi Koska'dadır.

⁵²⁵ BOA., Y.PRK.MF., 2/1, (21 C.evvel 1307/13 Ocak 1890). **Darütedris Mektebi Nizamnamesi.**

⁵²⁶ MUNS, 1316, s.688-689.

⁵²⁷ **Darütedris Nizamnamesi**, 21 C.evvel 1307/13 Ocak 1890, madde 1.

⁵²⁸ BOA., Y.PRK.MF., 2/95, (29 Zilhicce 1310/14 Temmuz 1893). Darütedris Mektebi açılış nutku. MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21.

⁵²⁹ BOA., Y.PRK.MF., 2/95, (29 Zilhicce 1310/14 Temmuz 1893). Darütedris Mektebi açılış nutku.

⁵³⁰ BOA., MF.MKT., 292/30, (9 C.evvel 1313/28 Ekim 1895).

⁵³¹ **Darütedris Nizamnamesi**, 21 C.evvel 1307/13 Ocak 1890, madde 3.

⁵³² **Darütedris Nizamnamesi**, 21 C.evvel 1307/13 Ocak 1890, madde 4.

⁵³³ **Darütedris Nizamnamesi**, 21 C.evvel 1307/13 Ocak 1890, madde 5.

Efendi'nin telif eserleriyle, Kadı Beyzavi tefsiri, Divan-ı Baki, Kavaid-i Farsiye ve Gülistan kitaplarıyla Tarih-i Osmanî, coğrafya, hesâb ve Fransızca okuyacak ve kitabetle tercüme usulünü mükemmel olarak görecektir.⁵³⁴ Altı sene boyunca yukarıdaki kitapların sene bazında işlenişi anlatılmıştır. Ayrıca birinci sınıftan itibaren tüm öğrencilerin haftada bir gün yazı dersi verilecektir.⁵³⁵

Darütedris'in açılmasıyla Darüttalim'den nakil olan öğrenci hangi sınıftaysa o sınıf dengine dahil olacaktı.⁵³⁶ Birinci teneffüs sonunda cemaatle namaz kılındıktan sonra öğrenci dersanelerine gidecekti. Her öğretmen sabah okuttuğu dersi tekrar ettirecek her ferdin birebir hata ve yanlışlarını teneffüse kadar düzeltilecekti. Geçmiş desler dahi sual ve müzakere ederek öğrenciye kazandırılacaktı. Sarf-ı ve nahv-ı (gramer) okuyan öğrenci aldıkları derslerini ezberlemekle mükellef olduklarından ertesi günü ezberden okuyacaktı.⁵³⁷ Bu program Hacı İbrahim Efendi'nin Arapça vasıtasıyla Türkçeyi öğretmek amacından geriye, Darütedris Mektebi'nin Arapçaya diğer mekteplerden daha çok kıymet veren orta derecede bir tahsil kurumu olarak kaldığını göstermektedir.

İdari ve ders kadrosu: 13 Ocak 1890 tarihli Darütedris Nizamnamesi'nde Ali Âli Efendi birinci müdür mesulu ve İbrahim Efendi ikinci müdürdür.⁵³⁸ 1898 yılında da Mektep Müdürü, müderris Ali Âli Efendi'dir.⁵³⁹ 1898 yılında Darütedris Mektebi'nin Kadı öğretmeni, müderris Hacı Mehmed Efendi'dir. Akaid ve mantık öğretmeni, müderris Halil Efendi'dir. Farîsî öğretmeni, müderris Haydar Bey'dir. Edebiyat-ı Türkiye öğretmeni Salim Efendi'dir. Tarih ve kitâbet öğretmeni, yüzbaşı Emin Bey'dir. Hendese öğretmeni, mülâzım-ı evvel (üsteğmen) Ahmed Bey'dir. Coğrafya öğretmeni Galib Bey'dir. Fransızca öğretmeni Hamdi Bey'dir. Cebir öğretmeni Nami Bey'dir. Usûl-i Defter öğretmeni Ahmed Bey'dir. Tarih ve coğrafya öğretmeni Hasan Nazmi Bey'dir. Fransızca öğretmeni Ahmed Bey'dir. Edebiyat-ı Arabiyye öğretmeni Niyazi Bey'dir. Fransızca ve hesâb öğretmeni Nami Bey'dir. Hesâb öğretmeni Edib Bey'dir. Farîsî öğretmeni Bedri Bey'dir. İlm-i Fıkh öğretmeni Tahir Efendi'dir. Resim öğretmeni Asaf Bey'dir. Hüsn-i hatt ve ikinci sene öğretmen vekili Arif Efendi'dir. Sarf-ı Arabî öğretmeni Mehmed Ali Efendi'dir. İptidâi

⁵³⁴ Darütedris Nizamnamesi, 21 C.evvel 1307/13 Ocak 1890, madde 6.

⁵³⁵ Darütedris Nizamnamesi, 21 C.evvel 1307/13 Ocak 1890, madde 7.

⁵³⁶ Darütedris Nizamnamesi, 21 C.evvel 1307/13 Ocak 1890, madde 10.

⁵³⁷ Darütedris Nizamnamesi, 21 C.evvel 1307/13 Ocak 1890, Mektebin iç nizamnamesi, madde 2-3.

⁵³⁸ Darütedris Nizamnamesi, 21 C.evvel 1307/13 Ocak 1890, madde 1.

⁵³⁹ MUNS, 1316, s.688-689.

öğretmenleri Tahir Efendi ve Ahmed Efendi'dir. Hesâb öğretmeni Kenan Efendi ve Hıfz-üs-sıhha öğretmeni Arif Bey'dir.⁵⁴⁰ Okulun iki idareci tarafından yönetildiği ve kadronun müderris ağırlıklı olduğu ve ders programından Arapça öğretimine önem verilmekle beraber Farsça ve Fransızca derslerinin ilave edilmiş olduğu görülmektedir.

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1894-1895 yıllarında Darütedris Mektebi'nin **16 memur ve öğretmeni** bulunmaktadır.⁵⁴¹ 1898 yılında Darütedris Mektebi'nin 1 idareci, 24 öğretmeni ve 1 tanede mubassırı olmak üzere **toplam 26 personeli** bulunmaktadır.⁵⁴²

Öğrenci sayısı: 1894-1895 yıllarında Darütedris Mektebi'nin **187 müslim** öğrencisi vardır.⁵⁴³ 1898 yılında Darütedris Mektebi'nin **160 öğrencisi** bulunmaktadır.⁵⁴⁴

Okulun kapanışı: Darütedris öğrencisinin yarısını Rusyalı Tatar çocukları teşkil etmekteydi. Rus Hükümeti Tatar çocuklarının yabancı bir memlekette Türk kültürünü almasını siyasetine uygun görmemiştir. Bundan dolayı babalarından çocuklarını geri çağırılmalarını istemiş ve dinlemeyenleri Sibiryaya sürmüştüğü için Halim Salim gibi bir kaçından başka Tatar çocukları ister istemez Darütedris'i ve Türkiye'yi terke mecbur olmuşlardır. İşte bundan sonra Darütedris Mektebi önce tedrisatı tatil edecek sonra da kapanmak zorunda kalacaktır.⁵⁴⁵ 20 Aralık 1898 tarihinde Darütedris Mektebi Müdürü Âli Ali Efendi tarafından verilen dilekçede, özel eğitim hizmetinde sıkıntıya uğradığından bahisle Meclis Maarif Azalığı'na yahut başka bir hizmete tayinini istemiştir.⁵⁴⁶ Hacı İbrahim Efendi çizgisinde olan Darütedris Mektebi 20 Aralık 1898 tarihinden sonra kapanmıştır.

⁵⁴⁰ MUNS, 1316, s.688-689.

⁵⁴¹ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21.

⁵⁴² MUNS, 1316, s.688-689.

⁵⁴³ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21.

⁵⁴⁴ MUNS, 1316, s.688-689.

⁵⁴⁵ Ergin, a.g.e., s.993.

⁵⁴⁶ BOA., BEO., 1266/93245, (6 Şaban 1316/20 Aralık 1898). Sadaret Mektubi Kalemî'nden Maarif Nezâretî Celîliyyesine gönderilen 3779 numrolu 5 Safer 1316 ve 7 Kanunisani 1314 yazısı.

2.12. Hadikatül Maarif/Saliha Hatun/Zeynel Abidin Mektebi(1888-1922?)

Tablo 2.12. Hadikatül Maarif/Saliha Hatun/Zeynel Abidin Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Hadikatül Maarif/ Saliha Hatun/ Zeynel Abidin Mektebi	1304/1888	Eski Alipaşa	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1922?

Okulun diğer adları: Hadikatül Maarif Mektebi kayıtlarda Saliha Hatun Mektebi⁵⁴⁷ veya Zeynel Abidin Mektebi olarakta geçmektedir.⁵⁴⁸ Bunun sebebi 1900 yılında devletin resmi okulu olan Saliha Hatun namı diyar Melik Hoca Mektebi'nin Evkaf Nezareti'nce tamir edilerek müdüriyetine Mehmed Fikri Efendi'nin getirilmesi ve Hadikatül Maarif Mektebi'nin 11 Mayıs 1900 tarihinde buraya nakil edilmesidir.⁵⁴⁹

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Hadikatül Maarif Mektebi Eski Alipaşa'da 1304/1888 yılında kurulmuştur.⁵⁵⁰ 1894-1914 yıllarında Hadikatül Maarif Mektebi Eski Alipaşa semtinde eğitim vermiştir.⁵⁵¹

Mektebin Binası: 11 Mayıs 1900 tarihinde Eski Alipaşa'da bulunan Saliha Hatun Mektebi eğitim yapılamayacak derecede harapken Evkaf Nezareti'nden 162 Lira Osmani harcanarak altı dersaneli büyük bir salonu ve teneffüs için güzel bir bahçesi olan bir bina haline gelmiştir.⁵⁵²

Okulun kurucuları: Daha önceki kurucusu hakkında bilgi bulunmamaktadır. 1898-1903 yıllarında kurucu ve müdürü Mehmed Fikri Efendi'dir. Salise rütbesindedir. İftihar Madalyası bulunmaktadır.⁵⁵³ 1904 yılında Hadikatül Maarif namı diyar Saliha Hatun Mektebi kurucu ve müdürü Hafız İsmail Efendi olmuştur.⁵⁵⁴

⁵⁴⁷ MUNS, 1317, s.782-783. MUNS, 1318, s.853-854.. MUNS, 1319, s.196-197.

⁵⁴⁸ MUNS, 1321, s.197-198.

⁵⁴⁹ BOA., MF.MKT., 504/27, (18 Muharrem 1318/11 Mayıs 1900).

⁵⁵⁰ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁵⁵¹ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21. MUNS, 1316, MUNS, 1317, MUNS, 1318, MUNS, 1319, MUNS, 1321. BOA., MF.HUS., 16/13, (9 M 1330/1 Ocak 1912). BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913).

⁵⁵² BOA., MF.MKT., 504/27, (18 Muharrem 1318/11 Mayıs 1900).

⁵⁵³ MUNS, 1316, s.698-699.

⁵⁵⁴ BOA., MF.MKT., 761/21, (6 Zilhicce 1321/23 Şubat 1904).

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: 1894-1913 yıllarında Hadikatül Maarif Mektebi, iptidâi ve rüşdiye derecesinde erkek ve kız öğrenciye gündüzcü olarak altı yıl eğitim vermektedir.⁵⁵⁵

İdari kadrosu: 1898-1903 yıllarında müdürü Mehmed Fikri Efendi'dir. 1904 yılında müdürü Hafız İsmail Efendi olmuştur. Bu yıldan sonra mektebin idaresi hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Ders kadrosu: 1898-1903 yıllarında Hadikatül Maarif Mektebi'nin; Ulûm-i dîniyye, Arabî ve Farîsî öğretmenleri müderris Hafız Hasan Fehmi Efendi'dir. Ulûm-i Ahlâk ve Kitâbet öğretmenleri Hacı Cafer Efendi'dir. Fransızca ve Kitâbet öğretmenleri Mehmed Ali Efendi'dir. Hesâb ve Hendese öğretmenleri Halim Efendi'dir. Fransızca ve İlmi Eşya öğretmenleri Galib Efendi'dir. Tarih-i Osmanî öğretmenleri Necib Efendi'dir. Farîsî ve Kavâid-i Osmaniyye öğretmenleri Nafiz Efendi'dir. Coğrafya ve Tarih ve Rik'a öğretmenleri Ahmed Efendi'dir. Kırâat, İmlâ, Hesâb ve Tarih öğretmenleri Osman Efendi'dir. Kurân-ı Kerîm ve Ulûm-i dîniyye öğretmenleri Hafız Mustafa Efendi ve Hafız Ahmed Efendi'dir. İptidâi öğretmenleri Hafız Seyfeddin Efendi ve Resim öğretmenleri Mehmed İskender Efendi'dir.⁵⁵⁶

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1894-1895 yıllarında Hadikatül Maarif Mektebi'nin **15 memur ve öğretmeni** vardır.⁵⁵⁷ 1896-1898 yıllarında bu sayı **14'e** düşmüştür.⁵⁵⁸ 1898-1903 yıllarında 1 idareci, 13 öğretmeni, 1 katib, 2 mubassır ve 6 hademesi olmak üzere toplam **23 personeli** bulunmaktadır.⁵⁵⁹ Okulun devlet binasına geçmesiyle personel sayısı artmıştır.

Öğrenci sayısı: 1894-1895 yıllarında Hadikatül Maarif Mektebi'nin **241 öğrencisi** bulunmaktadır.⁵⁶⁰ 1896-1898 yıllarında bu sayı **258'e** yükselmiştir.⁵⁶¹ 1898 yılında **239 müslim gündüzcü öğrencisi** vardır.⁵⁶² 1899 yılında 120 ücretli erkek ve 27 ücretsiz erkek olmak üzere **147 erkek öğrencisi** bulunmaktadır.⁵⁶³ 1900 yılında 117

⁵⁵⁵ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21. BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Hadikatül Maarif Mektebi Müslim Özel Rüşdiye Mektebi'dir.

⁵⁵⁶ MUNS, 1316, s.698-699.

⁵⁵⁷ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21.

⁵⁵⁸ MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁵⁵⁹ MUNS, 1316, s.698-699. Katib Hüseyin Efendi'dir. 4 hademesi vardır. MUNS, 1317, s.782-783. 6 hademesi vardır. MUNS, 1318, s.853-854. 3 hademeye düşmüştür. MUNS, 1319, s.196-197. Mubassır Hacı Ferhat Ağa'dır. MUNS, 1321, s.197-198.

⁵⁶⁰ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21.

⁵⁶¹ MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁵⁶² MUNS, 1316, s.698-699.

⁵⁶³ MUNS, 1317, s.782-783.

erkek ücretli ve 16 ücretsiz erkek olmak üzere 133 erkek öğrenci ve 31 kız ücretli öğrenci ve 2 kız ücretsiz olmak üzere 33 kız öğrencisi vardır. Mektebin toplam **166 öğrencisi** bulunmaktadır.⁵⁶⁴ 1901 yılında 125 erkek ücretli ve 19 ücretsiz erkek olmak üzere 144 erkek öğrenci ve 22 kız ücretli öğrenci ve 6 kız ücretsiz olmak üzere 28 kız öğrencisi vardır. Mektebin toplam **172 öğrencisi** bulunmaktadır.⁵⁶⁵ 1903 yılında 125 erkek ücretli ve 19 ücretsiz erkek olmak üzere 144 erkek öğrenci ve 147 kız ücretli öğrenci ve 20 kız ücretsiz olmak üzere 167 kız öğrencisi vardır. Mektebin toplam **311 öğrenci** eğitim görmektedir.⁵⁶⁶ Okulun öğrenci sayısının sürekli azalmaya başladığı bir dönemde mektebin devlet okuluyla birleşmesiyle öğrenci sayısı tekrardan artmıştır.

Okulun kapanışı: 1914 yılından sonra Hadikatül Maarif Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. Ancak öğrenci sayısının çokluğundan hem de mektep binasının devlete ait olmasından dolayı Cumhuriyet Dönemine kadar devam ettiği düşünülmektedir.

2.13. Teşvikiye Mektebi (1888-1912)

Tablo 2.13. Teşvikiye Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Teşvikiye Mektebi	1304/1888	Kasımpaşa	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1912

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Teşvikiye Mektebi 1304/1888 yılında Kasımpaşa'da kurulmuştur.⁵⁶⁷ 1912 yılında kapanıncaya kadar Kasımpaşa'da eğitim vermiştir.⁵⁶⁸

⁵⁶⁴ MUNS, 1318, s.853-854.

⁵⁶⁵ MUNS, 1319, s.196-197.

⁵⁶⁶ MUNS, 1321, s.197-198.

⁵⁶⁷ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁵⁶⁸ BOA., MF.MKT., 878/31, (13 C.ahir 1323/15 Ağustos 1905). BOA., MF.MKT., 879/15, (2 Receb 1323/2 Eylül 1905). BOA., MF.MKT., 952/43, (17 Receb 1324/6 Eylül 1906). BOA., MF.HUS., 1/115, (20 R.evvel 1326/22 Nisan 1908). BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5

Okulun kurucuları: Daha önceki müdürü ve kurucusu hakkında bilgi bulunmamaktadır. 1898-1903 yıllarında mektebin kurucu ve müdürü Mehmed Ziyaeddin Efendi'dir.⁵⁶⁹ 1905 yılından sonra Mehmed Ziyaeddin Efendi'nin müdürlüğe devam edip etmediği hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: 1894-1905 yılları arasında Teşvikiye Mektebi'nin iptidâi ve rüşdiye derecesinde erkek ve kız öğrenciye gündüzcü olarak altı yıl eğitim vermektedir.⁵⁷⁰

İdari kadrosu: 1898-1903 yıllarında Mehmed Ziyaeddin Efendi'nin idaresindedir.⁵⁷¹

Ders kadrosu: 1898-1903 yıllarında öğretmenleri İsmail, Zühtü, Mahmud, Nuri, Receb ve Veli Efendilerdir. Rık'a öğretmeni üsteğmen Mustafa Efendi'dir. Nakış muallimesi Zehra Hanım'dır.⁵⁷²

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1894-1895 yıllarında Teşvikiye Mektebi'nin 10 memur ve öğretmeni bulunmaktadır.⁵⁷³ 1896-1903 yıllarında 1 idareci, 8 öğretmen ve 3 hademesi olmak üzere **12 personeli** vardır.⁵⁷⁴

Öğrenci sayısı: 1894-1895 yıllarında Teşvikiye Mektebi'nin **409 müslim** öğrencisi vardır.⁵⁷⁵ 1896-1898 yıllarında bu sayı **210 öğrenciye** düşmüştür.⁵⁷⁶ 1898 yılında **230 müslim** öğrenci eğitim almaktadır.⁵⁷⁷ 1899 yılında 170 ücretli erkek ve 30 ücretsiz erkek ve 65 ücretli kız ve 15 ücretsiz kız olmak üzere mektebin **280 öğrencisi** bulunmaktadır.⁵⁷⁸ 1901-1902 yıllarında 65 ücretli ve 12 ücretsiz olmak üzere toplam **77 öğrenci** eğitim görmektedir.⁵⁷⁹ 1903 yılında 69 ücretli ve 32 ücretsiz olmak üzere **101 öğrencisi** vardır.⁵⁸⁰ Mektebin daha sonraki yıllara ait olan öğrenci sayısı

Şubat 1910). Dersaadet'te mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye listesinde Teşvikiye Mektebi Kasımpaşa'dadır.

⁵⁶⁹ MUNS, 1316, s.694. MUNS, 1317, s.781. MUNS, 1318, s.849. MUNS, 1319, s.192. MUNS, 1321, s.193.

⁵⁷⁰ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21. MUNS, 1316, MUNS, 1317, MUNS, 1318, MUNS, 1319, MUNS, 1321.

⁵⁷¹ MUNS, 1316, MUNS, 1317, MUNS, 1318, MUNS, 1319, MUNS, 1321.

⁵⁷² MUNS, 1316, MUNS, 1317, MUNS, 1318, MUNS, 1319, MUNS, 1321.

⁵⁷³ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21.

⁵⁷⁴ MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21. MUNS, 1316, MUNS, 1317, MUNS, 1318, MUNS, 1319, MUNS, 1321.

⁵⁷⁵ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21.

⁵⁷⁶ MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁵⁷⁷ MUNS, 1316, s.694.

⁵⁷⁸ MUNS, 1317, s.781.

⁵⁷⁹ MUNS, 1318, s.849. MUNS, 1319, s.192.

⁵⁸⁰ MUNS, 1321, s.193.

hakkında bilgi bulunmamaktadır. Öğrenci sayısının yıldan yıla azaldığı görülmektedir. Ücretli ve ücretsiz olarak müslüman çocuklarına eğitim vermiştir.

Okulun kapanışı: Teşvikiye Mektebi hakkında 1910 yılından sonra bilgi bulunmamaktadır. 1913 tarihli istatistiklerde ve diğer belgelerde mektep hakkında kayıt olmaması 1912 yılında kapanmış olduğunu göstermektedir.

2.14. Ravza-i Terakki Mektebi (1888-1910)

Tablo 2.14. Ravza-i Terakki Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Ravza-i Terakki Mektebi	1304/1888		X	X	-	-	6	-	X	-	X	-	13 Mart 1910
*Hamidi adını alma tarihi	*6 Eylül 1906	Üsküdar	X	X	-	-	6	-	X	-	X	-	13 Mart 1910

Okulun kuruluş amacı: Ravza-i Terakki Mektebi dönemin her türlü zorluğuna rağmen vatan evlatlarının terbiyesine hizmet etmek amacıyla kurulmuştur.⁵⁸¹

Okulun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Ravza-i Terakki Mektebi 1304/1888 yılında⁵⁸² Üsküdar'da Kızlarağası Mahallesi'nde kurulmuştur.⁵⁸³ 13 Mart 1910 tarihine kadar aynı binada eğitim vermiştir.⁵⁸⁴

Okulun kurucuları: Mektebin iki ortak ve kurucusu bulunmaktadır. Birincisi Doktor Mustafa Aziz Bey'dir.⁵⁸⁵ Binbaşısıdır. İftihar ve Yunan Madalyaları bulunmaktadır.⁵⁸⁶ 15 Kasım 1906 tarihinde de Altın ve Gümüş İmtiyaz Madalyası almıştır.⁵⁸⁷ Diğeri kurucu ve mektep müdürü olan Halil Rüşdü Efendi'dir.⁵⁸⁸ 28

⁵⁸¹ BOA., MF.HUS., 10/63, (7 Şubat 1325/20 Şubat 1910).

⁵⁸² MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21. Üsküdar semtinde 1304/1888 tarihinde kurulmuştur.

⁵⁸³ BOA., DH.MKT., 1838/88, (11 C.ahir 1308/22 Ocak 1891). BOA., Y.PRK.ZB., 7/33, (16 C.ahir 1308/27 Ocak 1891).

⁵⁸⁴ BOA., Y.MTV., 80/191, (25 Muharrem 1311/8 Ağustos 1893). BOA., MF.MKT., 276/16, (12 Safer 1313/4 Ağustos 1895). BOA., Y.PRK.ZB., 23/32, (25 R.evvel 1317/3 Ağustos 1899). BOA.,BEO., 1547/115974, (15 C.evvel 1318/10 Eylül 1900). BOA., MF.MKT., 938/27, (10 Şaban 1324/29 Eylül 1906). BOA., MF.HUS., 1/116, (25 R.evvel 1326/27 Nisan 1908). BOA., MF.HUS., 4/53, (27 Muharrem 1328/8 Şubat 1910). BOA., MF.HUS., 10/63, (1 R.evvel 1328/13 Mart 1910).

⁵⁸⁵ BOA., MF.HUS., 4/26, (18 Muharrem 1328/30 Ocak 1910).

⁵⁸⁶ MUNS, 1319, s. 193-195.

⁵⁸⁷ BOA., İ.TAL., 480/120, (28 Ramazan 1328/15 Kasım 1906). Mektebin Ders Nazırı ve kurucusu olarak görülmektedir.

Ağustos 1906 yılında eğitimin geliştirilmesi uğrunda iyi hizmet ve gayretlerinden dolayı dördüncü dereceden mecidiye nişanı ile ödüllendirilmiştir.⁵⁸⁹ 1910 yılında Halil Rüşdü Efendi'nin vefatıyla müdürlüğe Mustafa Aziz Bey'in babası Askeri Şahane Kaymakamlığı'ndan emekli Osman Bey'in tayin edilmesi istenmiştir.⁵⁹⁰ Bu süreç içerisinde mektep müdüriyetini kurucu ve müdürü olarak Mustafa Hasan Efendi üstlenmiştir.⁵⁹¹

Hamidi namını alması: Belgelerde Ravza-i Terakki Mektebi'nin padişahın ismiyle “**Hamidi**” olarak adlandırılmış olduğu görülmektedir.⁵⁹² Ravza-i Terakki Hamidi Mektebi olarak Hazret-i Hilafetpenahi'ye izafetle tevsimleri hakkında 231 numrolu ve 24 Ağustos 1322/6 Eylül 1906 irade ile tebliğ buyrulmuştur.⁵⁹³ 1909 yılından sonra Hamidi namı kullanılmamıştır.

Basın yayın faaliyeti: 4 Ağustos 1908 tarihinde Ravza-i Maarif Mektebi kitabet öğretmeni Hüsnü Bey tarafından “**Mirat-ı Hakikat**” ve 6 Eylül 1908 tarihinde Bahriye Makine Mühendisi Ravza-i Terakki Mektebi riyaziye öğretmeni Mehmed Ali Efendi tarafından “**Meziyet**” adlarıyla günlük Türkçe gazeteler çıkarılmıştır.⁵⁹⁴

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: 1892 yılında Ravza-i Terakki Mektebi'nin iptidâi ve rüşdiye kısımları bulunmaktadır.⁵⁹⁵ 1894-1905 yıllarında üçü iptidâi ve üçü rüşdiye derecesinde erkek öğrenciye gündüzcü olarak altı yıl eğitim vermektedir.⁵⁹⁶

İdari kadrosu: 1898-1903 yıllarında Ravza-i Terakki Mektebi mektep müdürü Halil Rüşdü Efendi'nin müdüriyetinde bir heyeti idare ile beraber yönetilmektedir. Ders

⁵⁸⁸ **BOA., DH.MKT.,** 1838/88, (11 C.ahir 1308/22 Ocak 1891). Özel hizmette gösterdiği gayret sebebiyle ödüllendirilmiştir. **BOA., BEO.,** 2886/216402, (16 C.ahir 1324/7 Ağustos 1906).

⁵⁸⁹ **BOA., MF.MKT.,** 950/74, (8 Receb 1324/28 Ağustos 1906).

⁵⁹⁰ **BOA., MF.HUS.,** 4/26, (18 Muharrem 1328/30 Ocak 1910). **BOA., MF.HUS.,** 4/53, (27 Muharrem 1328/8 Şubat 1910).

⁵⁹¹ **BOA., MF.HUS.,** 10/63, (1 R.evvel 1328/13 Mart 1910).

⁵⁹² **BOA.,BEO.,** 2886/216402, (16 C.ahir 1324/7 Ağustos 1906). Ravza-i Terakki Mektebi'nin Hamidi namını aldığına dair bir kayıt bulunmamıştır.

⁵⁹³ **BOA., MF.MKT.,** 938/27, (10 Şaban 1324/29 Eylül 1906). 4 Temmuz 1906 tarihinde Ravza-i Terakki Mektebi Müdüriyetince hamidi namını alması için başvuru yapılmıştır. **BOA., BEO.,** 2913/218420, (1 Şevval 1324/18 Kasım 1906). **BOA., MF.MKT.,** 997/45, (24 R.ahir 1325/6 Haziran 1907). **BOA., MF.HUS.,** 1/116, (25 R.evvel 1326/27 Nisan 1908). **BOA., MF.MKT.,** 1052/6, (3 R.ahir 1326/5 Mayıs 1908).

⁵⁹⁴ **BOA., DH.MKT.,** 1275/32, (6 Receb 1326/4 Ağustos 1908). **BOA., ZB.,** 326/13, (9 Şaban 1326/6 Eylül 1908).

⁵⁹⁵ **BOA., MF.MKT.,** 148/9, (25 Muharrem 1310/19 Ağustos 1892).

⁵⁹⁶ **MUNİ,** (1310-1311/1894-1895), s.21. **MUNİ,** (1311-1312/1895-1896), s.21. **MUNS,** 1316, s.696-697. **MUNS,** 1317, s.780-781. **MUNS,** 1318, s.851-852. **MUNS,** 1319, s.193-195. **MUNS,** 1321, s.194-196.

Nazırı Safvet Efendi'dir. 1901 yılında Ders Nazırlığına Mustafa Aziz Bey getirilmiştir. Safvet Efendi Ders Nazırı muavini olarak idari görevine devam etmektedir. Heyeti İdare Reisi Mehmed Efendi'dir. Diğer azalar Mehmed Efendi, Mehmed Ata Efendi, Sadık Efendi ve Ahmed Efendi'dir.⁵⁹⁷

Ders kadrosu: 1898 yılında Resim öğretmeni rabi rütbesinde Rıza Bey'dir. Hesâb ve Hendese öğretmeni üsteğmen Rıza Bey'dir. Sanayi Madalyası vardır. Ulûm-i dîniyye öğretmeni Safvet Efendi'dir. Arabî öğretmeni Mustafa Efendi'dir. Farîsî öğretmeni Ali Efendi'dir. Lisan-ı Osmani öğretmeni Hafız Cemal Efendi'dir. Hesâb ve Hendese öğretmeni İhsan Bey'dir. Tarih ve Fransızca öğretmeni Hafız Faik Bey'dir. Kitâbet, Hüsn-i hatt öğretmeni Hasan Talat Efendi'dir. Usûl-i Defter ve Malumat-ı Fenniye öğretmeni Hakkı Efendi'dir. Coğrafya öğretmeni Bedreddin Efendi'dir. Kurân-ı Kerîm ve Tecvîd öğretmeni Hafız Rıza Efendi'dir. Kurân-ı Kerîm öğretmenleri Hafız Tevfik Efendi, Tahir Efendi, Hafız Mehmed Efendi, Hafız Ali Efendi ve Hafız Sabri Efendilerdir. İptidâi Hesâb öğretmeni Hafız Ahmed Efendi'dir. İptidâi Coğrafya öğretmeni Tahir Efendi'dir. İptidâi İmlâ öğretmenleri Hafız Ahmed Efendi ve Hafız Lütfü Efendi ve Kısas ve Rehber öğretmeni ve katib Hamdi Efendi'dir.⁵⁹⁸ 1899-1903 yıllarında ders kadrosunda değişiklikler vardır. Ravza-i Terakki Mektebi kadrosuna bakıldığında mektebin hafızlık eğitimine önem verdiği ve **hafızlık sınıfı** açtığı görülmektedir. Bu eğitimde önemli bir başarı sağladığı ve her yıl öğrenci sayısını da arttırdığı tespit edilmektedir.

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1894-1895 yıllarında Ravza-i Terakki Mektebi'nin **29 memur ve öğretmeni** bulunmaktadır.⁵⁹⁹ Bu sayı 1896-1898 yıllarında **32'e** çıkmıştır.⁶⁰⁰ 1898-1905 yıllarında 1 müdür, 6 idareci, 22 öğretmeni, 3 mubassırı ve 12 hademe olmak üzere toplam **43'e** yükselmiştir.⁶⁰¹ Her yıl personel sayısını yükselmesi verilen eğitimin halk tarafından beğenildiğini göstermektedir.

Öğrenci sayısı: 4 Ağustos 1895 tarihinde **400 öğrencisi** eğitim görmektedir.⁶⁰² 1894-1895 yıllarında Ravza-i Terakki Mektebi'nin 428 erkek müslim ve 3

⁵⁹⁷ MUNS, 1316, s.696-697. MUNS, 1317, s.780-781. MUNS, 1318, s.851-852. MUNS, 1319, s.195. MUNS, 1321, s.194-196.

⁵⁹⁸ MUNS, 1316, s.696-697.

⁵⁹⁹ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21.

⁶⁰⁰ MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁶⁰¹ MUNS, 1316, s.696-697.

⁶⁰² BOA., MF.MKT., 276/16, (12 Safer 1313/4 Ağustos 1895). 15 öğrencisinin aşısı tutmamıştır.

gayrimüslim erkek olmak üzere **431 erkek öğrencisi** vardır.⁶⁰³ 1896-1898 yıllarında 444 gündüzcü müslim ve 1 gayrimüslim öğrenci olmak üzere **445 öğrencisi** bulunmaktadır.⁶⁰⁴ 1899 yılında 503 gündüzcü ücretli müslim ve 65 ücretsiz müslim olmak üzere **568 öğrencisi** vardır.⁶⁰⁵ 1900 yılında 400 ücretli öğrenci ve 159 ücretsiz öğrenci öğrenci olmak üzere **559 öğrenci** eğitim görmektedir.⁶⁰⁶ 1901 yılında mektebin **583 öğrencisi** bulunmaktadır.⁶⁰⁷ Bu sayı 1903 yılında **671 öğrenciye** ulaşmıştır.⁶⁰⁸ 20 Şubat 1910 tarihinde mektepte **450 öğrenci** eğitim görmektedir.⁶⁰⁹ Ravza-i Terakki Mektebi'nin ücretli ve ücretsiz olarak müslüman çocuklarına eğitim verdiği görülmektedir. Öğrenci sayısının sürekli arttığı görülmektedir.

Okulun kapanışı: Halil Rüşdi Bey'in vefatından sonra mektep binasının kirası 600 kuruşa çıkarılmıştır. Ravza-i Terakki Mektebi'nin okul sermayesi bu kirayı ödemeye yeterli değildir. Ayrıca Üsküdar'da mektebi nakil edilecek başka binada bulunamamıştır.⁶¹⁰ 13 Mart 1910 tarihinde Üsküdar İttihâd Kulübü himayesinde olan Üsküdar İttihâd ve Terakki Numune Mektebi, Ravza-i Terakki Mektebi'nin binasını 600 kuruşa Evkaf Nezareti'nden kiralayarak bu binada kurulmuştur. Bu nedenle 22 yıldır devam eden Ravza-i Terakki Mektebi kapanmak zorunda kalmıştır.⁶¹¹

⁶⁰³ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21.

⁶⁰⁴ MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21. MUNS, 1316, s.696-697.

⁶⁰⁵ MUNS, 1317, s.780-781.

⁶⁰⁶ MUNS, 1318, s.851-852.

⁶⁰⁷ MUNS, 1319, s.193-195.

⁶⁰⁸ MUNS, 1321, s.194-196.

⁶⁰⁹ BOA., MF.HUS., 10/63, (7 Şubat 1325/20 Şubat 1910).

⁶¹⁰ BOA., MF.HUS., 10/63, (7 Şubat 1325/20 Şubat 1910).

⁶¹¹ BOA., MF.HUS., 10/63, (1 R.evvel 1328/13 Mart 1910).

2.15. Bürhan-ı Terakki Mektebi (1889-1918?)

Tablo 2.15. Bürhan-ı Terakki Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt	R	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Bürhan-ı Terakki Mektebi	12 Haziran 1889	Faaliyet gösterdiği mekenlar											
*Hamidi adını alma tarihi	*17 Eylül 1906	Divanyolu Şehzadebaşı, Çukurçeşme, Koska ve Aksaray	X	X	X	-	6	-	X	-	X	X	1918?

Bürhan-ı Terakki Mektebi'nin kuruluş amacı: Abdah Agah Efendi tarafından, devlet ve milletine bir hizmette bulunmak emeliyle kurulmuştur.⁶¹²

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Bürhan-ı Terakki Mektebi, 31 Mayıs 1305/12 Haziran 1889⁶¹³ tarihinde Divanyolu'nda kurulmuştur.⁶¹⁴ 1903 yılına kadar burada eğitim veren Bürhan-ı Terakki Mektebi Şehzadebaşı Fevziye Caddesi'ne nakil olmuştur.⁶¹⁵ 11 Şubat 1904 tarihinde Çukurçeşme civarında Kızıl Mescit Mahallesi'ndedir.⁶¹⁶ 1905-1910 yıllarında Bürhan-ı Terakki Mektebi Koska'dadır.⁶¹⁷ 1910-1915 yıllarında Bürhan-ı Terakki Mektebi Aksaray'dadır.⁶¹⁸ 2 Kasım 1915 tarihinde Bürhan-ı Terakki Mektebi Aksaray Sineklibakkal'da eğitim vermektedir.⁶¹⁹

⁶¹² BOA., MF.MKT., 529/22, (6 C.ahir 1318/1 Ekim 1900).

⁶¹³ BOA., MF.MKT., 529/22, (6 C.ahir 1318/1 Ekim 1900). MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. BOA., MF.İST., 9/52, (13 R.evvel 1328/25 Mart 1910). Bürhan-ı Terakki Mektebi Müdüriyetince Maarif-i Umumiyye Nezareti İstatistik İdaresi'ne gönderilmiştir.

⁶¹⁴ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21. MUNS, 1316, s.689.

⁶¹⁵ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21. Divanyolu'ndadır. BOA., MF.HUS., 1/69, (3 C.ahir 1319/17 Eylül 1901). Şehzadebaşı'nda bulunan Bürhan-ı Terakki Mektebi'nde bulunan memurin idare ve heyeti talimiye hüsn-i halleri müdürü mektep tarafından imzalanarak cetvel arz ve takdim edilmiştir.

⁶¹⁶ BOA., MF.MKT., 764/44, (24 Zilkade 1321/11 Şubat 1904).

⁶¹⁷ BOA., MF.MKT., 812/65, (15 Şaban 1322/25 Ekim 1904). Padişah hazretlerinin doğum günü vesilesiyle Koska'da iptidâi ve rüşdiye sınıfına havi leylî ve neharî Bürhan-ı Terakki Hamidi Mektebi'nde resmi ödül töreni yapılmıştır.

⁶¹⁸ BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). Dersaadet'te mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye. BOA., MF.HUS., 16/13, (9 Muharrem 1330/1 Ocak 1912). BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Dersaadet'te bulunan Husûsiye İslam İdadi Mektepleri listesi.

⁶¹⁹ BOA., MF.HTF., 4/10, (24 Zilhicce 1333/2 Kasım 1915). İstanbul Vilayeti dahilinde mevcut Mekâtib-i İdadi'ye cetveli

Okulun kurucusu: Bürhan-ı Terakki Mektebi, 31 Mayıs 1305/12 Haziran 1889 tarihinde müdüriyeti uhdesinde olmak üzere Mekatib-i Aliyye İdaresi çalışanı Abdah Agah Efendi tarafından kurulmuştur.⁶²⁰ 1903 yılında Abdah Agah Efendi Bürhan-ı Terakki Mektebi'ni devir etmiştir. Bürhan-ı Terakki Mektebi Nazırı Meclisi Kebir Maarif azasından Rasih Efendi ve Mektep Müdürü Hakkı Bey olmuştur.⁶²¹

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: 1889-1913 yıllarında Bürhan-ı Terakki Mektebi'nin üçü iptidâi ve üçü rüşdiye⁶²² derecesinde gündüzcü ve yatılı erkek öğrenciler altı sene eğitim görmektedir.⁶²³ 1913 yılında Burhan-ı Terakki Mektebi'nin Müslim Özel İdadi Mektepleri'nden olduğu ve 1314/1898⁶²⁴ yılında açılmış olduğu belirtilmektedir.⁶²⁵ 2 Kasım 1915 tarihli cetvelde Bürhan-ı Terakki Mektebi'nin idadi ruhsatı var isede henüz açılmamış olduğu belirtilmektedir.⁶²⁶ Bürhan-ı Terakki Mektebi'nin idadi bölümü hiç açılmamıştır.

⁶²⁰ **BOA., MF.MKT.,** 529/22, (6 C.ahir 1318/1 Ekim 1900). Mekâtib-i Iptidâi Müfettişi ve Bürhan-ı Terakki Müdürü Abdah Agah tarafından vekaletle yazılan 22 Eylül 1900 tarihli dilekçede, Devlet ve milletime bir hizmette bulunmak emeliyle bundan oniki sene önce tesis ve küşada muvaffak olduğum Bürhan-ı Terakki Mektebi vasıtasıyla hizmet ettim. 25 senelik hizmetin sonucumda rütbemin rütbe-i saniye'ye terfisi istirham edilmiştir. Maarif-i Umûmiye Nezâreti Sicil-i Ahval Şubesi'nce tercüme-i hal varakasına terfisi işlenmiştir. **Abdah Agah Efendi, Doğumu:** Dersaadet **Tevellüdü:** 1266, Sıbyan ve Rüşdiye Mekteplerinde okumuştur. 5 Kanunievvel 1287 tarihinden 1290 tarihine kadar Midilli Üsküblü Nahiyesi Aşar Müdüriyeti'nde bulunmuştur. 15 Kanunisanı 1290 tarihinden 1 Eylül 1299'a kadar Maarif Evrak Kalemî mükidliği, 31 Mayıs 1305 tarihine kadar Mekâtib-i Aliyye İdaresi mükidliği, **Müdüriyeti uhdesinde olmak üzere Bürhan-ı Terakki nam hususi mektebi müdürü** ve 30 Kanunisanı 1307 tarihinden 14 Eylül 1316'e (27 Eylül 1900) kadar Mekâtib-i Iptidâi Müfettişliği yapmıştır. Sadaret Mektebi Kalemî'nden rütbesinin işlendiği Maarif Nezaretine 1 Ekim 1900 tarihinde bildirilmiştir. **BOA., YA.HUS.,** 524/58, (11 Receb 1326/9 Ağustos 1908). Abdah Agah Bey'in Bürhan-ı Terakki Hamidi Mektebi'nin eski müdürü ve Maarif Nezâreti Aliyyesi teftiş ve muayene memuru olduğu görülmektedir.

⁶²¹ **MUNS,** 1319, s.187-188-189. Mektep Nazırı Meclisi Kebir Maarif azasından Rasih Efendi'dir. Mütamayiz rütbesindedir. Mektep Müdürü Hakkı Bey'dir. Salise rütbesindedir ve Sanayi Madalyası bulunmaktadır.

⁶²² **BOA., BEO.,** 332/24133, (26 C.evvel 1311/5 Aralık 1893). Müdür ve müessisi Agah imzasıyla gönderilen dilekçe, Saderet Mektebi Kalemî'nden Maarif Nezaretine gönderilmiştir. Beş sene gayret ve devamlılıkla çalışan Divanyolu'nda **Bürhan-ı Terakki** namıyla tesis ve küşad edilmiş olan mekâtib-i hususiyenin yakınında bir merkez rüşdiyesi kurulmasına Sadaret tarafından izin verilmiştir.

⁶²³ **MUNİ,** (1310-1311/1894-1895), s.21. **MUNİ,** (1311-1312/1895-1896), s.21. Bürhan-ı Terakki Mektebi'nin; iptidâi ve rüşdiye derecesinde olduğu ve erkek öğrenciye eğitim verdiği belirtilmektedir. **BOA., MF.İST.,** 9/52, (13 R.evvel 1328/25 Mart 1910). Bürhan-ı Terakki Mektebi'nin 1324-1325/1908-1909 senesi dersiyesine ait istatistiğinde, iptidâi ve rüşdiye derecesinde yatılı ve gündüzcü erkek mektebi olduğu ve tedrisatın altı sene olduğu belirtilmiştir.

⁶²⁴ Bu idadi ruhsatnamesini aldığı tarihtir. Tüm kayıtlarda mektebin açılış tarihi 1305/1889 tarihidir.

⁶²⁵ **BOA., MF.HUS.,** 15/105, (1329/1913). Dersaadet'te bulunan Müslim Özel İdadi Mektepleri listesi.

⁶²⁶ **BOA., MF.HTF.,** 4/10, (24 Zilhicce 1333/2 Kasım 1915). Maarif-i Umûmiyye Heyeti Teftişiyeye Dairesi'nden İstanbul Vilayeti Maarif Müdüriyetine İstanbul Vilayeti dahilinde mevcut Mekâtib-i İdadiye cetveli 1330-1331(1914-1915) senesi devriyesi.

Hamidi namını alması: Belgelerde Bürhan-ı Terakki Mektebi'nin padişahın ismiyle “**Hamidi**” olarak adlandırılmış olduğu görülmektedir.⁶²⁷ Bürhan-ı Terakki Hamidi olarak Hazret-i Hilafetpenahi'ye izafetle tevsimleri hakkında 4 Eylül 1322/17 Eylül 1906 tarihli irade ile tebliğ buyrulmuştur.⁶²⁸ Bürhan-ı Terakki Mektebi'nin 1903 yılından itibaren “**Hamidi**” olarak adlandırılmıştır. Bu adlandırma Müslim Özel Mektepleri'ne öğrenci alımında önemli bir reklam olduğu kadar, iktidara yakınlık anlamında da bugün olduğu gibi yardım almada önceliğe sahip olunması demek olduğundan çok önemliydi. Meşrutiyetten sonra “**Hamidi**” ünvanı kullanılmamıştır.

İdari kadrosu: Mektebin Müdürü ve İmlâ öğretmeni Agah Efendi'dir. Mütamayiz rütbesindedir. Gümüş ve İftihar Madalyaları bulunmaktadır.⁶²⁹ Ders Nazırı Ali Bey, tabib Rauf Bey, dahiliye memuru Mehmed Ali Bey'dir.⁶³⁰ 1903 yılında Mektep Nazırı Meclisi Kebir Maarif azasından Rasih Efendi'dir. Mütamayiz rütbesindedir. Mektep Müdürü Hakkı Bey'dir. Salise rütbesindedir ve Sanayi Madalyası bulunmaktadır. Müdür Muavini Fazıl Bey salise rütbesindedir ve Hafız Hayreddin Efendi müderristir. Ders nazırı Şahab Bey ve Tahsin Bey salise rütbesindedir.⁶³¹ Okulun müdür, ders nazırı ve dahiliye müdürü ile beraber yönetilmekte olduğu görülmektedir.

Ders kadrosu: 1898-1900 yıllarında Musikî öğretmeni Hilmi Bey, salise rütbesindedir. Coğrafya ve Fransızca öğretmeni yüzbaşı Rüşdi Bey'dir. Riyaziye öğretmeni mülâzım-ı evvel (üsteğmen) Osman Asaf Efendi'dir. Resim öğretmeni Şefik Bey, mülâzım rütbesindedir. Riyaziye öğretmeni Faruk Bey'dir. Akaid, mantık, kitâbet, tarih ve el-sine-i selâse (üç dil Türkçe, Arapça, Farsça) öğretmeni Cevdet Efendi'dir. Mektep tabibi Rauf Bey'dir. Hüsn-i hatt öğretmeni Zeki Bey'dir. Tarih öğretmeni Tevfik Efendi'dir. Kurân-ı Kerîm ve fikh öğretmeni Hafız Niyazi Efendi'dir. İptidâi öğretmenleri Mustafa Efendi ve Rıfat Efendi ve Şube öğretmeni Ahmed Efendi'den oluşmaktadır.⁶³² 1902 yılında ders kadrosu değişmiştir. 1903 yılında ise mektep el değiştirdiğinden tüm kadro tekrardan değişmiştir. Katip Hüsnü Bey'dir ve rabia rütbesindedir. Tabib: Doktor Muhtar Bey, Doktor Aziz Bey ve

⁶²⁷ BOA., MF.MKT., 682/58, (5 Zilkade 1320/3 Şubat 1903). BOA., MF.MKT., 764/44, (24 Zilkade 1321/11 Şubat 1904). BOA., MF.MKT., 784/73, (25 R.evvel 1322/9 Haziran 1904). BOA., MF.MKT., 859/29, (25 R.evvel 1323/30 Mayıs 1905).

⁶²⁸ BOA., BEO., 2886/216402, (16 C.ahir 1324/7 Ağustos 1906).

⁶²⁹ MUNS, 1316, s.689-690.

⁶³⁰ MUNS, 1318, s.845-846.

⁶³¹ MUNS, 1319, s.187-188-189.

⁶³² MUNS, 1316, s.689-690.

İsmail Bey'dir. Eczacı: Ethem Pertev Bey ve Tahsin Bey'dir. Binbaşdır ve Yunan Madalyası bulunmaktadır. Fahri Eczacı Seferad Efendi'dir.⁶³³ Bu kadro 1905 yılında da aynıdır.⁶³⁴ 1912 yılında Kurân-ı Kerîm, Tecvîd, Akaid-i İslam, Ulûm-i dîniyye, Hıfz-ı s-ıhha, Ahlak, Mantık, Mufasssal Arabi, Tarih-i Osmanî ve İslam, Kitâbet, Lisan-ı Osmanî, Farîsî, Coğrafya-yı Umumi, Hendese, Hesâb, Usûl-i Defter ve Fransızca dersleri okutulmaktadır.⁶³⁵

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1894-1898 yıllarında Bürhan-ı Terakki Mektebi'nin **18 memur ve öğretmeni** vardır.⁶³⁶ 1899 yılında 6 hademesi⁶³⁷ 1903 yılında 4 hademesi bulunmaktadır.⁶³⁸ 1908-1909 yıllarında 3 adet erkek idarecisi ve 7 adet erkek öğretmeni, 10 adet mubassır ve hademesi olmak üzere toplam **20 adet personelle** eğitim vermektedir.⁶³⁹

Öğrenci sayısı: 1894-1895 yıllarında Bürhan-ı Terakki Mektebi'nin **340 erkek müslim** öğrencisi bulunmaktadır.⁶⁴⁰ 1896-1898 yıllarında Bürhan-ı Terakki Mektebi'nin, 4 ücretli yatılı erkek müslim ve 341 gündüzcü erkek müslim olmak üzere **toplam 345 öğrencisi** vardır.⁶⁴¹ 1899-1901 yıllarında Bürhan-ı Terakki Mektebi'nin, 6 ücretli yatılı erkek müslim, 220 gündüzcü erkek ücretli ve 21 gündüzcü erkek ücretsiz olmak üzere **toplam 247 öğrencisi** bulunmaktadır.⁶⁴² 1903 yılında **87 erkek öğrenci** eğitim görmektedir.⁶⁴³ 1908-1909 yıllarında 48 yatılı erkek müslim, 138 gündüzcü erkek müslim, 2 gayrimüslim gündüzcü erkek olmak üzere toplam **188 öğrencisi** bulunmaktadır. 1 öğrenci hastalığı sebebiyle okulu terk etmiştir. Öğrenciden 50 adeti köylü 138 adeti şehirlidir.⁶⁴⁴ Okulun ücretli ve ücretsiz olarak müslüman erkek çocuklarına yatılı ve gündüzcü olarak eğitim verdiği

⁶³³ MUNS, 1319, s.187-188-189.

⁶³⁴ MUNS, 1321, s.188-189.

⁶³⁵ BOA., MF.HUS., 18/55, (3 Zilkade 1330/14 Ekim 1912). Bürhan-ı Terakki Mektebi rüşdiye üçüncü sene öğrencisine mahsus imtihan cetveli.

⁶³⁶ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁶³⁷ MUNS, 1317, s.773.

⁶³⁸ MUNS, 1319, s.187-188-189.

⁶³⁹ BOA., MF.İST., 9/52, (13 R.evvel 1328/25 Mart 1910). Bürhan-ı Terakki Mektebi Müdüriyetince Maarif-i Umumiyye Nezareti İstatistik İdaresi'ne gönderilmiştir. Bürhan-ı Terakki Mektebi'nin 1324-1325/1908-1909 senesi dersiyesine ait istatistik.

⁶⁴⁰ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21.

⁶⁴¹ MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21. MUNS, 1316, s.689-690.

⁶⁴² MUNS, 1317, s.773.

⁶⁴³ MUNS, 1319, s.187-188-189.

⁶⁴⁴ BOA., MF.İST., 9/52, (13 R.evvel 1328/25 Mart 1910). Bürhan-ı Terakki Mektebi'nin 1324-1325/1908-1909 senesi dersiyesine ait istatistiği. Bürhan-ı Terakki Mektebi Müdüriyetince Maarif-i Umumiyye Nezareti İstatistik İdaresi'ne gönderilmiştir.

görülmektedir. Okulun 50 öğrencisinin köylü olması bu öğrencilerin eğitim için taşradan geldiklerini göstermektedir.

Öğrenci velilerinin sınıf ve sıfatları: Ulemadan **8**, zabitan ve memuriyetten **15**, doktordan **6**, mühendisden **3**, avukattan **6**, öğretmenlerden **7**, ticaretten **20**, sanatkarından **30**, ziraatten **10**, hizmetkarından **5**, sınıf-ı saireden **78** olmak üzere toplam **188 velisi** bulunmaktadır.⁶⁴⁵ 1908-1909 yılına ait veli profilinde 78 öğrencinin velisinin diğer sınıftan olması özellikle taşradan gelen öğrencilerle ilgilidir.

Okulun mali durumu: Öğrencinin sene itibarıyla aidatı: 80 öğrenci aylık **10 kuruştan** ve 108 öğrenci aylık **15 kuruştan** ders ücreti aidatı vermektedir. **Mektep kirası:** Senelik 300 Lira'dır.⁶⁴⁶ Bu aidattan 1908-1909 yılları Bürhan-ı Terakki Mektebi'nin gelirini hesaplayabiliriz. 800 kuruş ve 1620 kuruş olmak üzere **2420 kuruş bir aylık** gelirdir. Bir yıl ortalama eğitim süresi 10 ay olarak hesaplanırsa mektebin bir yıllık geliri ya da yıllık bütçesi **24.200 kuruştur**.

Okulun kapanışı: 1915 yılından sonra Bürhan-ı Terakki Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. 1918 yılına kadar devam ettiği düşünülmektedir.

2.16. Darüttahsil Mektebi (1889-1906)

Tablo 2.16. Darüttahsil Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Darüttahsil Mektebi	1305/1889	Mollagürani	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	29 Ocak 1906

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Darüttahsil Mektebi, 1305/1889 yılında Yüksek Kaldırımında Molla Gürani Mahallesi'nde kurulmuştur.⁶⁴⁷

⁶⁴⁵ BOA., MF.İST., 9/52, (13 R. evvel 1328/25 Mart 1910).

⁶⁴⁶ BOA., MF.İST., 9/52, (13 R. evvel 1328/25 Mart 1910).

⁶⁴⁷ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21.

Okulun kurucusu: Darüttahsil Mektebi'nin Tahsin Bey tarafından kurulmuştur. Hem öğrenciden ders ücreti alamamasından dolayı kaynaklanan parasızlık hem de bina ile ilgili sıkıntılar dolayısıyla Darüttahsil Mektebi'nin Tahsin Bey⁶⁴⁸ tarafından müze-i hümayun muhasebecisi Recep Efendi'ye devir edildiği anlaşılmaktadır.

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Darüttahsil Mektebi'nde üçü iptidâi ve üçü rüşdiye derecesinde gündüzcü erkek ve kız öğrenciler tahsil süresi altı yıl olmak üzere eğitim görmektedir.⁶⁴⁹

İdari kadrosu: 1899 yılında Mektep Müdürü Mehmed Receb Efendi'dir. Mütemayiz rütbesindedir. Müdür muavini, farîsî, lisan-ı Osmani, inşa ve tarih öğretmeni Mehmed İrfan Efendi'dir.⁶⁵⁰

Ders kadrosu: 1899 yılında Arabi ve akaid-i dinîye öğretmeni Hafız Mahmud Efendi'dir. Coğrafya, hesâb ve hendese öğretmeni Raşid Efendi, yüzbaşısı ve Sanayi ve Yunan Madalyaları bulunmaktadır. Fransızca öğretmeni İhsan Efendi'dir. Resim ve İnşa öğretmeni Hüseyin Hüsnü Bey'dir. Kurân-ı Kerîm öğretmeni Hafız Halil Efendi ve İptidâi kısmı öğretmeni Ahmed Rıfat Efendi'den oluşmaktadır.⁶⁵¹ 1900 yılında mektebin tüm ders kadrosu değişmiştir.⁶⁵²

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1894-1895 yıllarında Darüttahsil Mektebi'nin **14 memur ve öğretmeni** bulunmaktadır.⁶⁵³ 1899 yılında 2 idareci, 6 öğretmeni ve 3 hademesi olmak üzere **11 personelle** eğitim vermektedir.⁶⁵⁴

Öğrenci sayısı: 1894-1895 yıllarında Darüttahsil Mektebi'nin **180 müslim öğrencisi** vardır.⁶⁵⁵ 1899 yılında Darüttahsil Mektebi'nin 60 ücretli ve 26 ücretsiz olmak üzere

⁶⁴⁸ **BOA., MF.MKT.,** 428/7, (28 Receb 1316/12 Aralık 1898). Darüttahsil Mektebi Müdürü Tahsin imzasıyla Maarif Nezaretine verdiği dilekçeden, Yüksek Kaldırırmda Molla Gürani Mahallesi'nde bulunan Darüttahsil Mektebi'nin öğrenci mevcudundan ekseriyesi ders ücretini değil, kitap ve risale ve sair levazım tedrisiyelerini tedarikten bile aciz oldukları gibi ayrıca mektebin bir odasının sıvalarıyla diğer bir odada tavan kaplamasının ve mektep kapısı önünde taş merdiven bölmesinin tamiri ile noksan olan alet ve edavat tedrisiyesinin alınması için 6 bin kuruşa ihtiyacı olduğu bildirilmiştir. **MUNİ,** (1311-1312/1895-1896), s.21. Bu tarihte mektep hakkında bilgi alınmamıştır.

⁶⁴⁹ **MUNİ,** (1310-1311/1894-1895), s.21.

⁶⁵⁰ **MUNS,** 1317, s.778.

⁶⁵¹ **MUNS,** 1317, s.778.

⁶⁵² **MUNS,** 1318, s.859.

⁶⁵³ **MUNİ,** (1310-1311/1894-1895), s.21.

⁶⁵⁴ **MUNS,** 1317, s.778.

⁶⁵⁵ **MUNİ,** (1310-1311/1894-1895), s.21.

toplam **86 öğrenci** eğitim görmektedir.⁶⁵⁶ 1900 yılında 80 ücretli öğrenci ve 34 ücretsiz öğrenci olmak üzere toplam **114 öğrencisi** vardır.⁶⁵⁷

Okulun kapanışı: 8 Ocak 1906 tarihinde Mekatib-i Aliye ve Hususiye Müfettişi Ziyaeddin'in Mekatib-i Rüşdiye İdaresi'ne gönderdiği raporundan Darüttahsil Mektebi hakkında önemli bilgilere ulaşılmaktadır. "Darüttahsil Mektebi müessis ve müdürü müze-i hümayun muhasebecisi Saadetlü Receb Efendi'dir. Darüttahsil Mektebi, Yüksek Kaldırım tabir edilen mahalledir ve oniki odadan oluşmaktadır. 6 odası her biri 40-60 kız öğrenci, diğer altı oda da ise 20-30 kız öğrenci kapasitesine uygundur. Zemin kat ise taahhane şeklinde inşa edilmiş ve sıhıdır. Nakilleri talep edilen mektepler Darüttahsil Mektebi'ne on dakika mesafededir. Mollagürani İnas Rüşdiyesi'nde 113 kız öğrenci ve Koca Mustafa Paşa İnas Rüşdiyesi'nde 178 kız öğrenci bulunmaktadır. Mektep şimdilik 300 civarında kız öğrenciyi alabileceği bildirilmiştir.⁶⁵⁸ Mekatib-i Rüşdiye İdaresince binanın iki mektep öğrencisinin kapasitesine yeterli olmadığı düşünülerek sadece Molla Gürani İnas Rüşdiye'nin nakline müsaade edilmiştir".⁶⁵⁹

Şura-i Devlete havale olan tezkirede, "Darüttahsil Mektebi müessis ve müdürü saadetlü Receb Efendi'nin mektep binasına **beşyüz lira harcadığını** ancak mektep için verilen kiradan ve heyeti talimiye tahsisatından tasarruf edeceğinden bahisle bir hizmet olmak üzere binayı **250 liraya terk edeceğini** söylemiştir. Binanın mektep ittihazına elverişli olduğu ve ancak iki mektep kız öğrencisine yetersiz olmasından sadece Molla Gürani İnas Rüşdiyesi'nin oraya nakli halinde bile aylık verilmekte olan 300 kuruşun tasarruf edileceği anlaşılmasından lira otuz kuruş hesabıyla 20 bin kuruş derecesinde mektep kirasından ve 5 bin kuruş diğer harcamalardan azalma olunmak üzere binanın 25 bin kuruşa satın alınmasına karar verilmiştir".⁶⁶⁰ Böylece 29 Ocak 1906 tarihinde Darüttahsil Mektebi binasını satarak kapanmıştır.

⁶⁵⁶ MUNS, 1317, s.778.

⁶⁵⁷ MUNS, 1318, s.859.

⁶⁵⁸ BOA., MF.MKT., 902/49, (27 Kevvel 1321/8 Ocak 1906) Mekatib-i Aliye ve Hususiye Müfettişi Ziyaeddin tarafından Mekâtib-i Rüşdiye İdaresi'ne gönderdiği raporu.

⁶⁵⁹ BOA., MF.MKT., 902/49, (2 Zilhicce 1323/28 Ocak 1906).

⁶⁶⁰ BOA., İ.MF., 11/58, (3 Zilhicce 1323/29 Ocak 1906).

2.17. Envar-ı Terakki Mektebi (1889?-1894)

Tablo 2.17. Envar-ı Terakki Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Envar-ı Terakki Mektebi	1305/1889?	Üsküdar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1310/1894

Envar-ı Terakki Mektebi Üsküdar'da kurulmuştur. Kuruluş tarihi bilinmemektedir. Okulun kurucularından biri mektep müdürü Neşet Efendi'dir. Heyeti İdare ve öğretmenler arasında devam eden ayrılık üzerine mektep müdürü Neşet Efendi Heyeti idareden ayrılarak ayrıca Mizan-ı Terakki namıyla diğer bir mektep açmış olmasından açık kalan Envar-ı Terakki Mektebi Müdürlüğüne Yusuf Ziyaeddin Efendi tayin edilmiş olduğundan hemen vazifesine başlaması beyan olunmuştur.⁶⁶¹ Envar-ı Terakki Mektebi 1894-1895 yılları istatistiğinde bulunmamaktadır.⁶⁶² 1310/1894 eğitim yılının sonunda kapanmıştır.

⁶⁶¹ BOA., MF.MKT., 162/44, (18 Şaban 1310/7 Mart 1893). Maarif Nezareti'nce Yusuf Ziyaeddin Efendi'ye gönderilen vazifeye başlama yazısı.

⁶⁶² MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21.

2.18. Rehber-i Marifet Mektebi (1890-1900)

Tablo 2.18. Rehber-i Marifet Mektebi

Mektebin Adı ve Şubesi	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Rehber-i Marifet Mektebi	1306/1890	Fatih	X	X	X	-	8	-	-	X	X	X	1318/1900
Şubesi	1307/1891	Kasımpaşa	X	X		-	6	-	-	X	X	X	

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Rehber-i Marifet Mektebi 1306/1890 yılında Fatih semtinde Atpazarında kurulmuştur.⁶⁶³ 1900 yılında kapanana kadar Rehber-i Marifet Mektebi aynı binada eğitim vermiştir.⁶⁶⁴

Okulun Şubesi: Rehber-i Marifet Mektebi 1891 yılında Kasımpaşa'da bir şube açmıştır. Bu şubede 1900 yılında Rehber-i Marifet Mektebi'nin kapanmasıyla sona ermiştir.⁶⁶⁵

Okulun kurucusu: Mektebin kurucusu meşayih kiramdan reşadettü (Şeyhlerden) Hacı Hafız Mehmed Nuri Efendi'dir.⁶⁶⁶

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: 1890 yılında Rehber-i Marifet Mektebi üçü iptidâi, üçü rüşdiye ve ikisi idadi derecesinde kız ve erkek öğrenciye gündüzcü ve yatılı olmak üzere sekiz yıl eğitim vermek üzere açılmıştır.⁶⁶⁷ 1894-1900 yılları arasında üçü iptidâi, üçü rüşdiye derecesinde kız ve erkek öğrenciye gündüzcü ve yatılı olmak üzere altı yıl eğitim vermektedir.⁶⁶⁸ Rehber-i Marifet Mektebi idadi bölümü için programını hazırlamış ise bu kademe eğitim verememiştir.

⁶⁶³ **Rehber-i Marifet Mektebi talimatı esasiyesi, 1307/1891.** madde 1. **MUNİ,** (1310-1311/1894-1895), s.21. **MUNİ,** (1311-1312/1895-1896), s.21. Rehber-i Marifet Mektebi'nin Atpazarında 1306/1890 yılında kurulduğu belirtilmektedir.

⁶⁶⁴ **MUNS,** 1316, s.700-701. **MUNS,** 1317, s.769-770. **MUNS,** 1318, s.856.

⁶⁶⁵ **Rehber-i Marifet Mektebi talimatı esasiyesi, 1307/1891.** **BOA., Y.PRK.ZB.,** 9/88, (14 Şaban 1309/14 Mart 1892).

⁶⁶⁶ **Rehber-i Marifet Mektebi talimatı esasiyesi, 1307/1891.** madde 1.

⁶⁶⁷ **Rehber-i Marifet Mektebi talimatı esasiyesi, 1306/1890,** madde 1.

⁶⁶⁸ **MUNS,** 1316, s.700-701. **MUNS,** 1317, s.769-770. **MUNS,** 1318, s.856. **MUNİ,** (1310-1311/1894-1895), s.21. **MUNİ,** (1311-1312/1895-1896), s.21.

Müfredat programı: 1890 yılında hazırlanan bu program kapanıncaya kadar uygulanmaya devam etmiştir. **İptidâi birinci sınıf:** Elifba Osmani, Kırâat-ı Türkiye, Hesâb Zihni, ta'dad (sayı sayma) ve terkîm (sayıları okuma ve yazma), Eczâ-yı şerife, Talim-i Hatt. **İptidâi ikinci sınıf:** Kurân-ı Kerîm ve tecvîd, Hatt-ı sülûs, İlm-i hâl, Kırâat-ı Türkiye, ta'dad (sayı sayma) ve terkîm (sayıları okuma ve yazma), İmlâ ve rık'a. **İptidâi üçüncü sınıf:** Kurân-ı Kerîm, Tecvîdli tatbikat, Kavâid-i Türkiye, Hesâb kesr-i adî (bayağı kesir) ve a'sârî (ondalık kesir), Hatt-ı Türkçe, Tarih-i Osmanî, İmlâ, İlm-i hâl kebir, Coğrafya, Fransızca ve Kırâat.

Rüşdiye birinci sınıf: Sarf-i Osmani, Kavâid-i Fârisî, Fransızca, Kırâat, Ef'âl-i erbaa, Hüsnü Hatt Fransevî, Hendese, Kavâid-i Osmaniyye, Coğrafya-yı Umumi (Avrupa ve Asya ve harita çizimi), Resim (kara kalem), Tarih-i Osmanî, Hüsnü Hatt Türkçe, Hesâb, İmlâ, Kitâbet-i resmiyye. **Rüşdiye ikinci sınıf:** Nahv-ı Arabî, Gülistan, Fransızca, Cebir adî (birinci dereceye kadar), Tarih, Coğrafya-yı Umumi, Hesâb, Kitâbet-i Türkçe, Hüsnü Hatt Türkçe ve Fransevî. (İngilizce dersleri Fransızca ile beraber olup Bahriye Mektebi talep edenlerle tedris edilecektir Hendese-i müsteviyye (düzlem geometri) üç makale), Kavâid-i Osmaniyye ve Mesail-i Dinîyye. **Rüşdiye üçüncü sınıf:** Arabî, Mantık, Cebir adî (ikinci dereceye kadar), Fransızca Gramer, Tarih, Kitâbet-i Türkçe, Coğrafya-yı Umumi (Rumeli Şahane), Hendese-i müsteviyye (düzlem geometri) beş makale, Usûl-i Defter, Hüsnü Hatt Türkçe ve Fransevî. (Musikî ve jimnastik seçmelidir).

İdadi birinci sınıf: Cebir tatbikatı, Coğrafya-yı Osmani, Fransızca Kitâbet, Hendese tatbikatı, Münhaniyyât müstamale (eğri şekiller), Tarih, İngilizce ve Fransızca gramer tatbikatı, resim. (Musikî ve jimnastik seçmelidir). **İdadi ikinci sınıf:** Cebir âlâ, Müsellesât (trigonometri), Cebir eşkâl, İngilizce ve Fransızcadan Türkçeye çeviri, Kozmografya, Resim, Belâgat-ı Osmani (güzel televvuz), Kitâbet, Tarih-i Osmanî, Hikmet-i tabîyye (Fizik bilimleri), Kimya, Tatbikat-ı Hayvanat, Jimnastik ve Musiki dersleri sınıf bazında verilmektedir.⁶⁶⁹ Programda Fransızca dil eğitimi ağırlıklı olmak üzere İngilizce eğitimi isteyenler için ayrıca verilmektedir. Bunun dışında Arapça ve Farsça öğretimine önem verildiği görülmektedir.

29 Temmuz 1895 tarihinde genel imtihanlarında sınavları yapılan dersler şöyledir. Tarih-i Osmanî, Hüsn-i hatt, Hendese, Resim, Farîsî, Arabî, Coğrafya-yı Umumi,

⁶⁶⁹ Rehber-i Marifet Mektebi talimatı esasıyesı, 1306/1890, mektepte tedris edilen ulum ve fûnun.

Usûl-i Defteri, Hesâb, Ulûm-i Diniye, Fransızca, Kavâid-i Osmaniye ve Kitâbet derslerinin imtihanları yapılmıştır.⁶⁷⁰

İdari kadrosu: 1890 yılında mektep müdürü Mekteb-i Mülkiye-i Şahane mezunlarından Şahab Efendi ve Ders Nazırı Dârüşşafaka mezunlarından Rifatlı Haşim Bey ve müdür muavini Lisan Mektebi mezunlarından İhsan Bey'dir. Mektep bir encümen idaresindedir.⁶⁷¹

Bu heyeti idare on kişiden oluşmaktadır. Heyet-i İdare Reisi Bahriye yoklamacısı Saâdetlü Bahaddin Bey'dir. Azalar: Saâdetlü Ferid Bey, Doktor Mirliva Saâdetlü Ömer Paşa, Bahriyeden izzetlü Ali Efendi, Bahriye mühimme müdürü Hacı Hafız İsmail Efendi, Fazîletlü Hacı Muhiddin Bey, Bahriye mümeyyizlerinden İzzetlü Emin Efendi, Posta Amireden Reşid Efendi, Posta ve Telgraf Nezareti İmalat kalemi başkatibi Rifatlı Haşim Bey ve Kolağası Tahsin Efendi'dir.⁶⁷²

1891 yılında mektep müdürü Mekteb-i Mülkiye-i Şahane mezunlarından Giritli Mehmed Reşid Efendi ve Ders Nazırı Dârüşşafaka mezunlarından Telgraf ve Posta Nezareti İmalat Kalemi Başkatibi Rifatlı Haşim Bey'dir.⁶⁷³ 1892 yılında Haşim Bey genç yaşta vefat etmiştir. Bu nedenle Rehber-i Marifet Mektebi'nde esaslı bir değişiklik olmuştur. 1892 yılında mektep müdüriyetine Manastırlı İsmail Hakkı Bey geçmiştir.⁶⁷⁴ 1898-1900 yıllarında müderris rütbesinde Manastırlı İsmail Hakkı Bey'in mektep müdürü olarak devam ettiği görülmektedir. Ders Nazırı kol ağası Mehmed Emin Efendi'dir. 1899 yılında Ders Nazırı Mazhar Bey olmuştur.⁶⁷⁵

Ders kadrosu: 1890 yılında Müdür Rifatlı Şahab Efendi, Fazîletlü Behçet Efendi, Fazîletlü Hacı Muhiddin Bey, Rifatlı İhsan Bey, Tahsin Efendi, Ahmed Bey, Yüzbaşı Şefik Efendi, Hafız Akif Efendi, İsmet Bey, Sait Bey, Servet Bey, Faik Bey, Yüzbaşı Mustafa Efendi, Şevki Bey, Tevfik Bey, Ahmed Efendi, Tahir Bey, Talat Bey, Zeki Bey, Şaban Efendi, Mülazım Reşid Bey, Fevzi Bey ve muallime Hanife Hanım'dır.⁶⁷⁶

⁶⁷⁰ BOA., MF.İST., 8/55, (6 Safer 1313/29 Temmuz 1895). Rehber-i Marifet Mektebi imtihanı umumi günleri cetvelidir.

⁶⁷¹ Rehber-i Marifet Mektebi talimatı esasıyesi, 1306/1890, madde 1.

⁶⁷² Rehber-i Marifet Mektebi talimatı esasıyesi, 1306/1890, madde 13-23.

⁶⁷³ Rehber-i Marifet Mektebi talimatı esasıyesi, 1307/1891, madde 1.

⁶⁷⁴ Ergin, a.g.e., s.1016-1018.

⁶⁷⁵ MUNS, 1316, s.700-701. MUNS, 1317, s.769-770. MUNS, 1318, s.856.

⁶⁷⁶ Rehber-i Marifet Mektebi talimatı esasıyesi, 1306/1890, ders kadrosu.

1891 yılında Fazîletlü Şeyh Hacı Nuri Efendi, Fazîletlü Behçet Efendi, Hacı Salih Efendi, Fazîletlü Şükrü Bey, Faziletlü Hacı Muhuddin Bey, Rifatlı İhsan Bey, Nüzhet Efendi, İbrahim Efendi, Ahmed Bey, Yusuf Efendi, Ziya Efendi, Şefik Efendi, Kazım Efendi, Akif Efendi, İsmet Efendi, Sabri Bey, Halid Bey, Sait Bey, Mehmed Asım Efendi ve Niyazi Bey'dir. Mektep doktoru kaimmakam İzzetlü Tahsin Bey'dir. Kadın öğretmenler Saniye Hanım ve Ayşe Hanım'dır.⁶⁷⁷

1898 yılında kitâbet öğretmeni Hacı Şevket Bey'dir. Hendese ve Coğrafya öğretmeni İlhami Bey'dir. Arabî, Farîsî ve Kavaîd öğretmeni Atıf Efendi'dir. Kurân-ı Kerîm öğretmeni Hafız Kamil Efendi'dir. Hesâb öğretmeni Mustafa Efendi'dir. Fransızca öğretmeni Ziya Efendi'dir. Hendese öğretmeni Mahmud Efendi'dir. İptidâî öğretmenleri Feyzi Efendi, Hulusi Efendi ve Hafız Ali Efendilerdir. Tarih ve Sarfı Osmanî öğretmeni Kemal Efendi'dir. Hesâb ve İmlâyi Türkiye öğretmeni Osman Nuri Efendi'dir. Tarihi İslam öğretmeni Salih Efendi'dir. Coğrafya öğretmeni Tahsin Bey ve Tarihi İslam öğretmeni Bedreddin Efendi'dir.⁶⁷⁸ 1899-1900 yıllarında ders kadrosu değişmiştir.

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1890 yılında 3 idareci, 10 kişilik heyeti idare ve 23 öğretmen olmak üzere **36 personeli** bulunmaktadır. 1891 yılında 2 idareci, 10 kişilik heyeti idare ve 23 öğretmen olmak üzere **36 personeli** bulunmaktadır.⁶⁷⁹ 1894-1895 yıllarında **27 personeli** ve 1895-1896 yıllarında **24 personeli** vardır.⁶⁸⁰ 1898-1900 yıllarında 2 idareci, 15 öğretmeni, 1 mubassır ve 3 hademesi olmak üzere **21 personelle** eğitim vermektedir.⁶⁸¹

Öğrenci sayısı: 14 Mart 1892 tarihinde **300 öğrencisi** vardır.⁶⁸² 1894-1895 yıllarında 205'i müslüman ve 7'si gayrimüslim olmak üzere **212 öğrencisi** bulunmaktadır.⁶⁸³ Bu sayı 1895-1896 yıllarında 168'i müslüman ve 3'ü gayrimüslim olmak üzere **171 öğrenciye** düşmüştür.⁶⁸⁴ 1898 yılında 168 müslim ve 3 gayrimüslim olmak üzere **171 öğrencisi** bulunmaktadır.⁶⁸⁵ 1899 yılında 80 ücretli ve 24 ücretsiz olmak üzere

⁶⁷⁷ **Rehber-i Marifet Mektebi talimatı esasiyesi, 1307/1891**, ders kadrosu.

⁶⁷⁸ **MUNS**, 1316, s.700-701.

⁶⁷⁹ **Rehber-i Marifet Mektebi talimatı esasiyesi, 1306/1890 ve 1307/1891**. İdare ve Ders Kadrosu.

⁶⁸⁰ **MUNİ**, (1310-1311/1894-1895), s.21. **MUNİ**, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁶⁸¹ **MUNS**, 1316, s.700-701. **MUNS**, 1317, s.769-770. **MUNS**, 1318, s.856.

⁶⁸² **BOA., Y.PRK.ZB.**, 9/88, (14 Şaban 1309/14 Mart 1892).

⁶⁸³ **MUNİ**, (1310-1311/1894-1895), s.21.

⁶⁸⁴ **MUNİ**, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁶⁸⁵ **MUNS**, 1316, s.700-701.

toplam **104 öğrencisi** vardır.⁶⁸⁶ 1900 yılında 2 yatılı ücretli ve 98 gündüzcü ücretli ve 15 gündüzcü ücretsiz olmak üzere **115 öğrenci** eğitim görmektedir.⁶⁸⁷

Okulun kapanışı: Bu tarihten sonra Rehber-i Marifet Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. 1318/1900 eğitim yılının sonunda kapanmıştır.

2.19. Şemsülmekâfîb Mektebi (1891-1940)

Tablo 2.19. Şemsülmekâfîb Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu mekan	Mektebin kademesi	Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi			
				İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E		KE	G	Y
Şemsülmekâfîb Mektebi	1307/1891	Kabataş												
		Fındıklı ve Beşiktaş	X	X	-	X	7	-	-	X	X	X	1940	

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Şemsülmekâfîb Mektebi 1307/1891 yılında Kabataş'ta kurulmuştur.⁶⁸⁸ 1899 yılının sonuna kadar Kabataş semtinde eğitim vermiştir.⁶⁸⁹ 1900 yılında Fındıklı semtine nakil olmuştur. 1913 yılının sonuna kadar bu semtte eğitim vermeye devam etmiştir.⁶⁹⁰ 1914 yılından 1940 yılında kapanıncaya kadar Şemsülmekâfîb Mektebi Beşiktaş'ta eğitim vermiştir.⁶⁹¹

Okulun kurucuları: Şemsülmekâfîb Mektebi'nin kurucusu ve müdürü 1891-1901 yılları arasında Mahmud Hamdi Efendi'dir.⁶⁹² 2 Şubat 1897 tarihinde mektep müdürü vekili Tahsin Efendi vekaletten ihraç edilerek yerine Muhasebe Kalemi Şerafeddin Efendi vekil edilmiştir.⁶⁹³ 1901 yılına kadar Şerafeddin Efendi görevine devam etmiştir. 1901 yılında mektep Hüseyin Bahri Bey'e devir edilmiştir. 1903

⁶⁸⁶ MUNS, 1317, s.769-770.

⁶⁸⁷ MUNS, 1318, s.856.

⁶⁸⁸ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁶⁸⁹ BOA., MF.MKT., 157/22, (7 C.evvel 1310/27 Kasım 1892). BOA., DH.MKT., 127/28, (23 Safer 1311/5 Eylül 1893). BOA., MF.MKT., 349/16, (29 Şaban 1314/2 Şubat 1897). MUNS, 1316, s.690-691. MUNS, 1317, s.774.Şemsülmekâfîb Mektebi Kabataş'tadır.

⁶⁹⁰ MUNS, 1318, s.846-847. MUNS, 1319, s.189-190. MUNS, 1321, s.190. BOA., MF.HUS., 1/115, (20 R.evvel 1326/22 Nisan 1908). BOA., MF.İST., 6/67, (22 Receb 1326/20 Ağustos 1908). BOA., MF.İST., 11/15, (23 R.evvel 1329/24 Mart 1911). BOA., MF.HUS., 16/13, (9 Muharrem 1330/1 Ocak 1912). BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913). BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Şemsülmekâfîb Mektebi Fındıklı'dadır.

⁶⁹¹ Ergin, a.g.e., s.1025-1026.

⁶⁹² Ergin, a.g.e., s.1025-1026.

⁶⁹³ BOA., MF.MKT., 349/16, (29 Şaban 1314/2 Şubat 1897).

yılında mektebin Mahmud Fahreddin Efendi'ye devir edildiği görülmektedir.⁶⁹⁴ 1905 yılından sonra kurucu yada kurucuları hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: 1894-1898 yıllarında Şemsülmekâtib Mektebi iptidâi ve rüşdiye derecesinde kız ve erkek öğrenciye eğitim vermektedir.⁶⁹⁵ 1898-1903 yıllarında iptidâi ve rüşdiye derecesinde yatılı ve gündüzcü erkek ve gündüzcü kız öğrenciye 6 yıl eğitim vermektedir.⁶⁹⁶ 1909-1910 yıllarında iptidâi ve rüşdiye derecesinde yatılı ve gündüzcü erkek öğrenciye altı yıl ve gündüzcü kız öğrenciye 5 yıl eğitim vermektedir.⁶⁹⁷ 1913 yılında Şemsülmekâtib Mektebi Müslim Özel Rüşdiye Mektebi'dir. İptidâi ve rüşdiye derecesinde kız ve erkek öğrenciye gündüzcü ve yatılı olarak eğitim vermektedir.⁶⁹⁸ 1924 yılında anasınıfı ve iptidâi derecesinde yatılı ve gündüzcü kız ve erkek öğrenciye eğitim süresi 5 yıldır.⁶⁹⁹

İdari kadrosu: 1898 yılında müdür vekili Şerafeddin Efendi'dir. 1898-1900 yılında mektep müdürü Mahmud Hamdi Efendi'dir. 1901 yılında kurucu ve müdürü salise rütbesinde olan Hüseyin Bahri Bey'dir. Sanayi Madalyası bulunmaktadır. Muavin salise rütbesinde olan Mahmud Bey'dir. Sanayi Madalyası bulunmaktadır. 1903 yılında kurucu ve müdürü müderris Mahmud Fahreddin Efendi'dir. Liyakat Madalyası bulunmaktadır.⁷⁰⁰ 1905 yılından sonra bu idari kadrosu hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Ders kadrosu: 1898 yılında Hesâb ve Usûl-i Defter öğretmeni yüzbaşı Fahri Bey'dir. Kitabet öğretmeni Ziver Bey'dir. Hamse rütbesindedir.⁷⁰¹ Coğrafya ve Hendese öğretmeni üsteğmen Abdi Bey'dir. Arabî, Farîsî ve Lisan-ı Osmanî öğretmeni Hafız Sami Efendi'dir. Kurân-ı Kerîm, Tecvîd öğretmeni Hafız Hüseyin Efendi'dir. İptidâi öğretmenleri İzzet Efendi ve Kamil Efendi'dir. İhtiyât sınıfı

⁶⁹⁴ MUNS, 1319, s.189-190. MUNS, 1321, s.190.

⁶⁹⁵ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁶⁹⁶ MUNS, 1316. MUNS, 1317. MUNS, 1318. MUNS, 1321.

⁶⁹⁷ BOA., MF.İST., 11/15, (23 R. evvel 1329/24 Mart 1911). Şemsülmekâtib Mektebi 1325-1326/1909-1910 sene-i dersiyesine ait istatistik. **Fındıklı'da kain Leyli ve nehâri Şemsülmekâtib nehâri kısmı talebe ve talebatına mahsus maaş cüzdanı**, 1325/1909, madde 1: Mektep iptidâi, rüşdi ve idadi olarak üç kısım olup her kısmın müddeti tahsilîyesi üçer seneden dokuz ise de henüz idadi kısmı yapılmakta olup açılmamıştır. Bu kısımlardan başka elifbadan başlamak üzere birde İhtiyât (hazırlık) kısmı vardır.

⁶⁹⁸ BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Dersaadet'te mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye listesi.

⁶⁹⁹ **35. tedrisiyesine dahil olan leyli ve nehari kız ve erkek öğrenciye mahsus Şemsülmekâtib Mektebi Anasınıfı, İptidâi ve Rüşdi kısımlarından oluşur**, Adres: Beşiktaş, Açılış Tarihi: 1307(1891) Dersaadet, Bahriye Matbaası, sene 1340/1924.

⁷⁰⁰ MUNS, 1316, s.690-691. MUNS, 1317, s.774. MUNS, 1318, MUNS, 1319. MUNS, 1321, s.190.

⁷⁰¹ Mesnevî şekliyle beş kitaptan ibaret bir takım yazan kimselere verilen ünvanıdır.

öğretmeni Osman Efendi ve İhtiyât sınıfı öğretmen muavini Mustafa Efendi'dir. Fransızca öğretmeni Neşet Bey'dir. Resim ve Malumat-ı Nafia ve iptidâi Hesâb öğretmeni Necati Bey'dir. Dahiliye Memuru Mahmud Bey'dir. Kız kısmı öğretmenleri Tuba Hanım ve Münire Hanım'dır.⁷⁰² 1899-1903 yıllarında kadro değişmiştir. Ders kadrosu kapanış yılı olan 1940 yılına kadar sürekli değişecektir.

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1894-1895 yıllarında mektebin **18 memur ve öğretmeni** vardır.⁷⁰³ 1896-1898 yıllarında bu sayı **15'e** düşmüştür.⁷⁰⁴ 1898-1903 yıllarında 3 idareci, 13 öğretmen, 2 mubassır, 1 mubassır ve 5 hademe olmak üzere **24 personelle** eğitim vermektedir.⁷⁰⁵ 1913 yılında 8 erkek ve 5 kadın olmak üzere **13 öğretmeni** vardır.⁷⁰⁶ Okulun daimi bir öğretmen kadrosuyla ile eğitim verdiği görülmektedir.

Öğrenci sayısı: 1894-1895 yıllarında Şemsülmekâtib Mektebi'nin **312 erkek müslim** öğrencisi vardır.⁷⁰⁷ 1896-1898 yıllarında 8 ücretli yatılı ve 2 ücretsiz yatılı, 251 gündüzcü müslim ve 1 gündüzcü gayrimüslim olmak üzere **262 öğrencisi** bulunmaktadır.⁷⁰⁸ 1899 yılında 7 ücretli yatılı, 140 ücretli gündüzcü ve 10 ücretsiz gündüzcü olmak üzere 157 erkek öğrencisi vardır. 30 gündüzcü ücretli ve 5 ücretsiz gündüzcü olmak üzere 35 kız öğrencisi bulunmaktadır. Mektepte **192 öğrenci** eğitim görmektedir.⁷⁰⁹ 1900 yılında 8 ücretli yatılı, 97 ücretli gündüzcü ve 18 ücretsiz gündüzcü olmak üzere 123 erkek öğrencisi vardır. 34 gündüzcü ücretli ve 6 ücretsiz gündüzcü olmak üzere 40 kız öğrencisi bulunmaktadır. Mektepte **163 öğrenci** eğitim görmektedir.⁷¹⁰

1909-1910 eğitim yılında 11 yatılı erkek müslim, 202 gündüzcü erkek müslim, 1 gündüzcü erkek gayrimüslim ve 70 gündüzcü kız olmak üzere **284 öğrencisi** bulunmaktadır. 2 öğrenci hastalığından, 2 öğrenci vefat, 2 öğrenci ihraç ve 37 öğrenci diğer sebeplerden olmak üzere 44 öğrenci eğitimlerini bırakmışlardır. 238 öğrenci şehirli ve 10 öğrenci köylüdür.⁷¹¹ 1913 yılında 163 erkek ve 74 kız olmak

⁷⁰² MUNS, 1316, s.690-691.

⁷⁰³ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21.

⁷⁰⁴ MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁷⁰⁵ MUNS, 1316, MUNS, 1317, s.774. MUNS, 1318, s.846-847. MUNS, 1319, MUNS, 1321, s.190.

⁷⁰⁶ BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913).

⁷⁰⁷ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21.

⁷⁰⁸ MUNS, 1316, s.690-691. BOA., MF.MKT., 388/10, (16 Şaban 1315/10 Ocak 1898). 260 öğrencisi vardır. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21. 262 öğrenci eğitim görmektedir.

⁷⁰⁹ MUNS, 1317, s.774.

⁷¹⁰ MUNS, 1318, s.846-847.

⁷¹¹ BOA., MF.İST., 11/15, (23 R.evvel 1329/24 Mart 1911). Öğrenci cetveli.

üzere **237 öğrenciye** eğitim vermektedir.⁷¹² Kuruluşundan itibaren öğrenci sayısı belli bir ortalama ile devam etmiştir. Hep Osmanlı hem Cumhuriyet Döneminde taşradan yatılı bölümüne ücretli ve ücretsiz müslüman öğrenci kabul etmiştir.

Öğrenci velilerinin sınıf ve sıfatları: Ulemadan **6**, zabitan ve memuriyetten **122**, doktordan **6**, mühendisden **2**, avukattan **1**, öğretmenlerden **2**, ticaretten **12**, sanatkarından **20**, ziraatten **2**, hizmetkarından **13** ve sınıf-1 saireden **52** olmak üzere toplam **238 velisi** bulunmaktadır.⁷¹³ 1909 yılında ağırlıklı olarak asker ve memurlar tarafından tercih edilmiştir.

Okulun mali durumu: Öğrencinin sene itibarıyla aidatı: 70 öğrenci aylık **10 kuruştan** ve 160 öğrenci aylık **15 kuruştan** ve 8 öğrenci aylık **20 kuruştan** ders ücreti aidatı vermektedir. **Mektep kirası:** Senelik 144 Liradır.⁷¹⁴ Bu aidattan 1908-1909 yılları Şemsülmekâfîb Mektebi'nin gelirini hesaplayabiliriz. 700 kuruş, 2400 kuruş ve 1600 kuruş olmak üzere **4700 kuruş bir aylık** geliridir. Bir yıl ortalama eğitim süresi 10 ay olarak hesaplanırsa mektebin bir yıllık geliri ya da yıllık bütçesi **47.000 kuruştur**.

Okulun kapanışı: Şemsülmekâfîb Mektebi 1940 yılında kapanmıştır.

2.20. Mizan-ı Terakki Mektebi (1892-1904)

Tablo 2.20. Mizan-ı Terakki Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Mizan-ı Terakki Mektebi	1308/1892	Üsküdar	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	4 Nisan 1904

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Mizan-ı Terakki Mektebi 1308/1892 yılında Üsküdar'da⁷¹⁵ Kapuağası Mahallesi'nde kurulmuştur.⁷¹⁶ 3 Ağustos 1898

⁷¹² BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913).

⁷¹³ BOA., MF.İST., 11/15, (23 R.evvel 1329/24 Mart 1911). Veli cetveli.

⁷¹⁴ BOA., MF.İST., 11/15, (23 R.evvel 1329/24 Mart 1911). Mali cetveli.

⁷¹⁵ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁷¹⁶ BOA., MF.MKT., 277/36, (9 Safer 1313/1 Ağustos 1895). BOA., MF.MKT., 276/16, (12 Safer 1313/4 Ağustos 1895). BOA., MF.HUS., 1/34, (3 C.evvel 1314/10 Ekim 1896).

tarikhinde Mizan-ı Terakki Mektebi binasının Maarif Nezareti mimarınca yapılan inceleme sonucunda çürüklüğü tespit edildiğinden erkek kısmının Bağlar Mahallesi'nde ve kız kısmının yine Kapuağasında başka bir haneye nakil edilmesi gerektiği bildirilmiştir.⁷¹⁷ Mektep Üsküdar Divitçiler Mahallesi'ne nakil edilmiştir.⁷¹⁸ 1904 yılında Üsküdar'da Kasımağa Mahallesi'nde bulunmaktadır.⁷¹⁹ 4 Nisan 1904 yılında kapatılıncaya kadar mektep bu hanede eğitim vermiştir.⁷²⁰

Okulun kurucuları: Mizan-ı Terakki Mektebi kurucu ve müdürü Defteri Hakani ketebesinden⁷²¹ ve Mektebi Mülkiye Şahane mezunlarından Abdurrahim Neşet Bey'dir.⁷²² Üsküdar Envar-ı Maarif Mektebi Müdürü iken idare ve öğretmenler arasındaki ayrılık üzerine mektep idaresinden ayrılarak Mizan-ı Terakki Mektebi'ni kurmuştur.⁷²³ 3 Şubat 1904 yılına kadar müdürlük yapmıştır.⁷²⁴

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: 1893 yılında Mizan-ı Terakki Mektebi dördü iptidâi ve üçü rüşdiye derecesinde gündüzcü erkek öğrenciye yedi yıl eğitim vermektedir.⁷²⁵ 1894-1898 yılında iptidâi ve rüşdiye derecesinde erkek ve kız öğrenciye eğitim verilmektedir.⁷²⁶ 1898-1904 yıllarında iptidâi ve rüşdiye derecesinde gündüzcü erkek öğrenciye eğitim verilmiştir.

İdari kadrosu: Mizan-ı Terakki Mektebi kurucusu ve Mektep Müdürü Abdurrahim Neşet Bey ve 5 kişiden oluşan Heyet-i İdare ile yönetilmektedir. Heyet-i İdare ve muavinler medrese-i kiramdan Mekrûmetlü Osman Efendi, Rif'atlı Rıfat Bey Efendi, Rif'atlı Şevket Bey Efendi, Rif'atlı Fuad Bey Efendi, Rif'atlı Cemil Bey ve Zati Beylerdir.⁷²⁷ 1898 yılında mektebin kurucu ve müdürü Abdurrahim Bey'dir. Heyeti İdare Reisi Osman Efendi'dir. Heyeti İdare azasından kitâbet öğretmeni Mesud

⁷¹⁷ BOA., MF.HUS., 1/51, (15 R.evvel 1316/3 Ağustos 1898).

⁷¹⁸ BOA., MF.MKT., 549/15, (26 Zilkade 1318/17 Mart 1901).

⁷¹⁹ BOA., MF.MKT., 761/4, (16 Zilkade 1321/3 Şubat 1904).

⁷²⁰ BOA., MF.MKT., 773/43, (18 Muharrem 1322/4 Nisan 1904).

⁷²¹ BOA., MF.MKT., 277/36, (9 Safer 1313/1 Ağustos 1895).

⁷²² Mizan-ı Terakki Mektebi'nin talimatı, 1310/1893, Önsöz.

⁷²³ BOA., MF.MKT., 162/44, (18 Şaban 1310/7 Mart 1893).

⁷²⁴ BOA., MF.MKT., 761/4, (16 Zilkade 1321/3 Şubat 1904). Mekâtib-i Umûmiyye Müfettişi Mehmed Ziyaeddin raporu: Neşet Efendi mektep önünden geçen kimselere (**Bugün mektebe geliniz ziyafet var mevlüd var nutuk irad edeceğim**) gibi sözler söylediği ve kendisinin zihnen ve ilmen eksik görüldüğü anlaşılmış oradan zabtiye memurları tarafından mutasarrıflığa götürülmüştür. Mutasarrıflık tabibince muayene edilmiştir ve müşahadeye alınmıştır. Müdürün hastalığı sebebiyle mektebin talimat çerçevesinde tatil edilemeyeceğinden ve bu hallede **müdür sıfatıyla asla reisi idarede** bulunamayacağından ancak mektebin kendi inşakeresi olduğu cihetle şerik sıfatıyla bulundurabileceğinden **şimdilik mektebin muallimlerinden biri vasıtasıyla idare ettirilmesi** arz olunmuştur.

⁷²⁵ Mizan-ı Terakki Mektebi talimatı, 1310/1893, madde 1.

⁷²⁶ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁷²⁷ Mizan-ı Terakki Mektebi talimatı, 1310/1893, madde 8.

Efendi, İdare Müdürü ve muhasebecisi Cemal Bey, Ders Nazırı Hafız Servet Efendi'dir.⁷²⁸

Ders kadrosu: 1898 yılında mektebin Kurân-ı Kerîm ve Tecvîd öğretmeni Hafız Hüseyin Efendi'dir. Farisi öğretmeni Tahir Bey'dir. Ders Nazırı muavini ve Kırâat öğretmeni Zati Bey'dir. Riyaziye öğretmeni Cemal Bey ve Kavâid-i Osmaniye öğretmeni Cemaleddin Bey'dir.⁷²⁹

Ders programı: 1893 yılına ait ders programına göre mektepte aşağıdaki dersler okutulmaktadır. Bu program okul kapanıncaya kadar geçerli olmuştur. **İptidâi kısmı**
birinci sene: Kırâat iptidâiyye, Elifba-i Osmani, Eczâ-yı şerife (Kur'ân-ı Kerîm'i meydana getiren otuz cüz), hesâb, zihni ta'dad (sayı sayma) ve terkîm (sayıları okuma ve yazma), Kırâat-ı saniye, Kırâat-ı Türkiye, İsmâ' Türkiye (Türkçe dinleme)
İkinci sene: Kurân-ı Kerîm, İlm-i hâl, Kırâat-ı Türkiye, manalı talim ve imlâ, Hesâb, a'mâl-i erbaa (dört işlem), Talim-i hatt, Sülüs ve Rık'a. **Üçüncü sene:** Kurân-ı Kerîm, Tecvîd, ilm-i hâl, manalı ibare-i Türkiye, Kavâid-i Türkiye (Türkçe gramer), Usûl-i İmlâ, Hesâb, Sülüs ve Rık'a. **Dördüncü sene:** Kurân-ı Kerîm, tecvîd-i tatbik, Kısas-ı enbiyâ (Peygamberler târihi), Hesâb, a'mâl-i erbaa (dört işlem) tekmîl edilecektir (tamamlanacaktır), Muhtasar Kavâid-i Osmani, Tatbik ile İmlâ, Muhtasar (özet) Coğrafya, Muhtasar Tarih-i Osmanî, İlm-i hâl ve Rık'a.

Rüşdiye Birinci sene: Ulûm-i dîniyye, Sarf-ı arabî, Kavâid-i fârisî, Hesâb kesr-i adî (bayağı kesir), Coğrafya-yı Umumi, medhal-i kavâid (gramere giriş), İmlâ ve Lugât, Kısas-ı enbiyâ' (Peygamberler târihi), Resim, Eşkâl-i basite (basit şekiller) ve Hüsn-ü Hatt Türkçe. **İkinci sene:** Ulûm-i dîniyye, Nahvî arabî, Fârisî Gülistan kabul edilen, Hesâb kesr-i a'şârî (ondalık kesirler) ve mukayeseler, Tarih-i Osmanî, Coğrafya-yı Umumi, Fransızca, Kırâat ve Tecvîd, Mükemmel Kavâid-i Osmani, İmlâ ve Lugât, Resim karakalem, Hüsn-ü Hatt Türkçe ve Fransevî. **Üçüncü sene:** Ulûm-i dîniyye, Nahvî arabî, Fârisî Gülistan, Hesâb, Coğrafya-yı Osmani, Fransızca, Sarf-ı İmlâ, Usûl-i Defter, Hendese, Resim, Lugât, Usûl-i İnşa ve Kitâbet ve Ma'lûmât-ı Fenniye.⁷³⁰ Mizan-ı Terakki Mektebi'nin Arapça ve Farsça ağırlıklı eğitim verilmiştir.

⁷²⁸ MUNS, 1316, s.695-696.

⁷²⁹ MUNS, 1316, s.695-696.

⁷³⁰ Mizan-ı Terakki Mektebi talimatı, 1310/1893, Ders programı.

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1 Ağustos 1895 tarihinde 5 daimi öğretmeni ve 3 hademesi olmak üzere **8 personeli** vardır.⁷³¹ 1894-1895 yıllarında Mizan-ı Terakki Mektebi'nin **12 memur ve öğretmeni** bulunmaktadır.⁷³² Bu sayı 1896-1898 yıllarında **10'a** düşmüştür.⁷³³ 1898 yılında mektebin 5 idareci, 5 öğretmeni ve 3 hademesi olmak üzere **13 personelle** eğitim vermektedir.⁷³⁴

Öğrenci sayısı: 1 Ağustos 1895 tarihinde birinci senede yani elifba kısmında 87 ve ikinci senesinde 15 ve üçüncü senesinde 6 olmak üzere **108 öğrencisi** vardır.⁷³⁵ 1894-1895 yıllarında Mizan-ı Terakki Mektebi'nin **149 müslim** öğrencisi vardır.⁷³⁶ Bu sayı 1896-1898 yıllarında **120 müslim** öğrenciye düşmüştür.⁷³⁷ 1898 yılında ücretli 80 ücretli müslim ve 20 ücretsiz müslim olmak üzere **100 öğrencisi** bulunmaktadır.⁷³⁸ 1899 yılında 45 ücretli müslim ve 25 müslim ücretsiz öğrenci olmak üzere **70 öğrenci** eğitim almaktadır.⁷³⁹ 1900 ve 1901 yıllarında 30 ücretli ve 30 ücretsiz öğrenci olmak **60 öğrenci** bulunmaktadır.⁷⁴⁰ 1903 yılında 5 ücretli ve 30 ücretsiz olmak üzere toplam **35 öğrencisi** vardır.⁷⁴¹ 4 Nisan 1904 tarihinde **15-20** öğrencisi kalmıştır.⁷⁴²

Okulun kapanışı: 4 Nisan 1904 yılında mektep müdürü Abdurrahim Neşet Bey'in ruh sağlığı bozulduğundan ve mektepte yolsuz bir takım işler yaptığından mektebin kapatılarak kalan 15-20 öğrenci diğer mekteplere dağıtılmıştır.⁷⁴³

⁷³¹ **BOA., MF.MKT., 277/36, (9 Safer 1313/1 Ağustos 1895).**

⁷³² **MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21.**

⁷³³ **MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.**

⁷³⁴ **MUNS, 1316, s.695-696.**

⁷³⁵ **BOA., MF.MKT., 277/36, (9 Safer 1313/1 Ağustos 1895). BOA., MF.MKT., 276/16, (12 Safer 1313/4 Ağustos 1895). 16 aşısız öğrenci bulunmaktadır.**

⁷³⁶ **MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21.**

⁷³⁷ **MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.**

⁷³⁸ **MUNS, 1316, s.695-696.**

⁷³⁹ **MUNS, 1317, s.789.**

⁷⁴⁰ **MUNS, 1318, s.850-851. MUNS, 1319, s.193.**

⁷⁴¹ **MUNS, 1321, s.194.**

⁷⁴² **BOA., MF.MKT., 773/43, (18 Muharrem 1322/4 Nisan 1904).**

⁷⁴³ **BOA., MF.MKT., 773/43, (18 Muharrem 1322/4 Nisan 1904).**

2.21. Darüledeb Mektebi (1892-1914?)

Tablo 2.21. Darüledeb Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu mekan Faaliyet gösterdiği mekenlar	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Darüledeb Mektebi	1308/1892	Divanyolu											1330/1914?
		Sultanahmed, Yerebatan ve Ayasofya	X	X	-	-	6	-	X	-	X	-	

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Darüledeb Mektebi, 1308/1892 yılında Divan Yolunda kurulmuştur.⁷⁴⁴ Bu binada 1900 yılına kadar eğitim vermiştir.⁷⁴⁵ 1900 yılında Darüledeb Mektebi Ayasofya'da bahçe karşısındadır.⁷⁴⁶ 1901-1906 yıllarında Sultanahmet'te Mevkithane Sokağındadır.⁷⁴⁷ 1906-1910 yıllarında Darüledeb Mektebi Ayasofya Yerebatan Caddesi'ndedir.⁷⁴⁸ 19 Ocak 1910 tarihinde Ayasofya Yerebatan'da bulunan Darüledeb Mektebi Şevket Bey'in hanesine nakil olunmuştur.⁷⁴⁹ 1914 yılından sonra kapanıncaya kadar bu binada eğitim vermiştir.⁷⁵⁰

Okulun kurucuları: Daha öncesi hakkında bilgi bulunmamaktadır. 1898 yılında Darüledeb Mektebi kurucusu ve müdürü Abdürrahim Hulusi Efendi'dir.⁷⁵¹ 1900 yılında Abdürrahim Hulusi Efendi tarafından Mektebi Tıbbiye Mülkiyeyi Şahane ve Fransada Baytar Mektebinden mezun Orman ve Maden ve Ziraat Nezareti ziraat heyeti fenniyesi 5.Şube müfettişi Abdah Bey'e devredilmiştir. 19 Ocak 1910 tarihinde Darüledeb Mektebi yine el değiştirmiş, Abdah Bey'den Rahmi Bey'e geçmiştir.⁷⁵² 1913 yılına kadar Darüledeb Mektebi Rahmi Bey'in idaresindedir.

⁷⁴⁴ BOA., MF.HUS., 1/73, (7 Zilhicce 1319/15 Şubat 1902). 1308/1892 yılında küşad edilmiştir.

⁷⁴⁵ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21. MUNS, 1316, s.687.

⁷⁴⁶ MUNS, 1318, s.843-844.

⁷⁴⁷ MUNS, 1319, s.185. BOA., MF.HUS., 1/73, (7 Zilhicce 1319/15 Şubat 1902). Sultanahmed'de kain Darüledeb Mektebi memurin idare ve heyeti talimiyesi cetvelidir.

⁷⁴⁸ BOA., MF.MKT., 936/41, (19 R.ahir 1324/12 Haziran 1906). BOA., MF.MKT., 959/42, (17 Şaban 1324/6 Ekim 1906).

⁷⁴⁹ BOA., MF.HUS., 7/63, (6 K.sani 1325/19 Ocak 1910).

⁷⁵⁰ BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Dersaadet'te bulunan Müslim Özel Rüşdiye Mektepleri Listesi.

⁷⁵¹ MUNS, 1316, s.686-687.

⁷⁵² BOA., MF.HUS., 7/63, (6 K.sani 1325/19 Ocak 1910).

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: 1894-1898 yıllarında Darüledeb Mektebi'nin; iptidâi ve rüşdiye derecesinde gündüzcü erkek öğrenciye eğitim vermektedir.⁷⁵³ 1902 yılında üçü iptidâi üçü rüşdiye derecesinde gündüzcü erkek sınıfları olmak üzere tahsil süresi altı yıldır.⁷⁵⁴ 1913 yılında Darüledeb Mektebi Müslim Özel Rüşdiye Mektepleri'ndendir. İptidâi ve rüşdiye derecesinde erkek öğrenciye eğitim vermektedir.⁷⁵⁵

İdari kadrosu: 1898 yılında Darüledeb Mektebi Müdürü, Abdürrahim Hulusi Efendi'dir. Mütemayiz rütbesindedir. Müdür muavini Mehmed Kasım Efendi'dir. Ayrıca Kurân-ı Kerîm, ulûm-i dîniyye, tecvîd, sülûs ve rık'a derslerini vermektedir. Ders Nazırı Mehmed Emin Efendi'dir. Ayrıca lisan-ı Osmani, tarih, imlâ ve farîsî derslerini vermektedir.⁷⁵⁶ Bu dönemde bir müdür ve bir müdür yardımcısı tarafından yönetilmiştir. 1900 yılında Darüledeb Mektebi Müdürü Doktor Abdah Bey'dir.⁷⁵⁷ 1901 yılında Darüledeb Mektebi'nin Müdür ve Hıfz-üs-sıhha öğretmeni Doktor Abdah Bey'dir. Müdür Vekili ve Heyeti İdare Azası Sami Bey'dir. Müdür Muavini ve ilm-i eşya öğretmeni Ahmed Rüşdi Efendi'dir. Ders Nazırı Mahmud Ekrem Efendi, Dahiliye Memuru Ömer Şükrü Efendi ve Ders Nazırı muavini: Mehmed Faik Efendi'dir.⁷⁵⁸ Mektep el değiştirdikten sonra bir Heyet-i İdare ile beraber Ders Nazırı, Müdür Muavini ve Dahiliye memuru ile beraber idare edilmiştir.

1902 tarihli istatistik cetveline göre, Abdah Bey, Müdür, Orman ve Maden ve Ziraat Nezareti ziraat heyeti fenniyesi 5.Şube müfettişi umumiyesi, sâniye sınıfı sanisi (yarbay), Mektebi Tıbbiye Mülkiyeyi Şahane ve Fransada Baytar Mektebinden mezun ve 41 yaşındadır. Ayrıca hıfzısihha derslerine girmektedir. Sami Bey, Müdür Vekili ve Heyeti idare Nazırı, sâlise (binbaşılık), dördüncü derece mecidi nişanı bulunmaktadır. Mahmud Ekrem Efendi, Ders Nazırı, Darülmuallimin mezunlarından ve 23 yaşındadır. Ömer Şükrü Efendi, Dahiliye Müdürü'dür.⁷⁵⁹

⁷⁵³ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁷⁵⁴ BOA., MF.HUS., 1/73, (7 Zilhicce 1319/15 Şubat 1902). Sultanahmed'de kain Darüledeb Mektebi memurin idare ve heyeti talimiyesi cetvelidir.

⁷⁵⁵ BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Dersaadet'te bulunan Müslim Özel Rüşdiye Mektepleri listesinde bulunmaktadır.

⁷⁵⁶ MUNS, 1316, s.686-687.

⁷⁵⁷ MUNS, 1318, s.843-844.

⁷⁵⁸ MUNS, 1319, s.185.

⁷⁵⁹ BOA., MF.HUS., 1/73, (7 Zilhicce 1319/15 Şubat 1902). Meclis-i Kebir-i Maarif tarafından mektep müdürlerine imza ettirilen cetvelidir. Mektep Müdürü Mustafa bin Abdah'ın cetvelin sonunda mühürü bulunmaktadır. Sultanahmet'te kain Darüledeb Mektebi memurin idare ve heyeti talimiyesi cetvelidir.

Ders kadrosu: 1898 yılında Kurân-ı Kerîm, tecvîd, ulûm-i dîniyye ve arabî öğretmeni, müderris Hafız İsmail Hakkı Efendi'dir. Kurân-ı Kerîm ve tecvîd öğretmeni Hafız Hüseyin Efendi'dir. Farîsî ve Fransızca öğretmeni Adil Bey'dir. Tarih, coğrafya ve resim öğretmeni Tevfik Bey'dir. Coğrafya ve hesâb öğretmeni Ragıb Efendi'dir. Kurân-ı Kerîm, kırâat-ı Türkiye, hesâb ve ilm-i hâl öğretmeni Hafız Ali Efendi'dir. Kurân-ı Kerîm ve imlâ, kırâat-ı Türkiye ve hesâb öğretmeni Mehmed Nuri Efendi'dir.⁷⁶⁰

1902 tarihli istatistik cetveline göre; Arabî öğretmeni Akif Efendi'dir. Orman nezareti 5. Şube müfettiş muavinidir. Râbia rütbesindedir. Mektebi Baytar Aliyyesi mezunudur ve 31 yaşındadır. Resim öğretmeni Sami Bey'dir. Şehremâneti hülakasındandır. Sanâyi'-i Nefise mezunudur ve 28 yaşındadır. Kurân-ı Kerim öğretmeni Hafız Yusuf Efendi'dir. Sultan Ahmed imamıdır ve 25 yaşındadır. İlm-i eşya, coğrafya ve hesâb öğretmeni Yusuf Ziya Efendi'dir. Eski Edirne umuru baytar müfettiş muavinidir. Râbia rütbesindedir. Mektebi Baytar Aliyyesi mezunudur ve 32 yaşındadır. Farîsî öğretmeni Adil Bey'dir. Rusumat emaneti tercüme kalemidir. Kütahya Mektebi İdadisi mezunudur ve 61 yaşındadır. Hüsn-i hatt, kitâbet ve Fransızca öğretmeni Mahmud Ekrem Efendi'dir. Darülmualimin mezunudur ve 23 yaşındadır. Hesâb ve Ulûm-i dîniyye öğretmeni Ömer Şükrü Efendi'dir. Darülmualimin mezunudur ve 26 yaşındadır. Hendese öğretmeni Şafak Bey'dir. Şam Mektebi İdadisi mezunudur ve 19 yaşındadır. Tarih öğretmeni Mehmed Ali Bey'dir. Matbuat memurudur. Mekteb-i Mülkiye Şahane mezunudur ve 35 yaşındadır. Coğrafya öğretmeni Rifat Bey'dir. Sadaret evrak kalemidir, Sâlise (binbaşı) rütbesindedir. Mülkiye İdadisi mezunudur ve 27 yaşındadır. İmla ve kırâat öğretmeni Hüseyin Bey'dir. Üsteğmen rütbesindedir. Mektebi Harbiye-i Şahane mezunudur ve 27 yaşındadır. Lisan-ı Osmanî öğretmeni Hafız Ali Efendi'dir. Erzurum Mektebi İdadî ve Darülmualimin Edebiyat Şubesi mezunudur. 24 yaşındadır. Fransızca ve Hüsn-i hatt öğretmeni Hüsnü Bey'dir. 3. Daire Belediye Baytarıdır. Mektebi Baytar mezunudur ve 32 yaşındadır. İlm-i eşya, tarih ve coğrafya öğretmeni Nedim Efendi'dir. Dersaadet İdadisi ve Darülfünun Şahane mezunudur. 23 yaşındadır. Kuran-ı Kerim, Ulûm-i dîniyye, Hüsn-i hatt ve imlâ öğretmeni Cafer Mehmed Efendi'dir ve 24 yaşındadır. İptidâî birinci sene öğretmeni Ömer Lütfü Efendi'dir ve 30 yaşındadır. Ahlak öğretmeni Edib Bey'dir. Adliye Nezareti

⁷⁶⁰ MUNS, 1316, s.686-687.

memurudur. Tıbbiye Askeri İdadisi mezunudur ve 28 yaşındadır. İptidâi, sarf-i Osmani ve hesâb öğretmeni Bekir Efendi'dir. Seraskeri memurudur ve 28 yaşındadır. Mektebin mubassırı Hasan Efendi'dir. İdadi mezunudur ve 32 yaşındadır.⁷⁶¹ Abdah Bey müdürlüğünde memur ve müderris ağırlıklı kuvveli bir kadro oluşturulmuştur.

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1894-1898 yıllarında Darüledeb Mektebi'nin **5 memur ve öğretmeni** bulunmaktadır.⁷⁶² 1898 yılında 3 erkek idareci ve 7 erkek öğretmeni olmak üzere toplam **10 personeli** vardır.⁷⁶³ 1899-1901 yılında 3, 1900 yılında 2 ve 1903 yılında 4 hademesi vardır.⁷⁶⁴ 1902 yılında 4 erkek idareci, 23 öğretmeni, 1 mubassırı ve 3 müstahdemi⁷⁶⁵ olmak üzere toplam **31 personelle** eğitim vermektedir. Abdah Bey müdürlüğünde personel sayısı artırılmıştır.

Öğrenci sayısı: 1894-1895 yıllarında Darüledeb Mektebi'nin **192 müslim öğrencisi** vardır.⁷⁶⁶ 1896-1898 yıllarında **97 müslim öğrenci** eğitim almaktadır.⁷⁶⁷ 1898 yılında 110 müslim ve 1 gayrimüslim olmak üzere toplam **111 öğrencisi** bulunmaktadır.⁷⁶⁸ 1899 yılında 113 ücretli ve 22 ücretsiz olmak üzere toplam **135 öğrencisi** vardır.⁷⁶⁹ 1900 yılında 129 ücretli ve 8 ücretsiz olmak üzere toplam **137 öğrencisi** bulunmaktadır.⁷⁷⁰ 1901 yılında 84 ücretli ve 8 ücretsiz olmak üzere toplam **92 öğrencisi** vardır.⁷⁷¹ 1902 yılında, İptidâi birinci sınıfta 44, ikinci sınıfta 15 ve üçüncü sınıfta 11 olmak üzere toplam 70 öğrenci bulunmaktadır. Rüşdiye erkek kısmında da birinci sınıfta 10, ikinci sınıfta 11 ve üçüncü sınıfta 4 olmak üzere toplam 25 erkek öğrenci bulunmaktadır. Böylece okulda iptidâi ve rüşdiye olmak üzere toplam **95 erkek öğrenci** eğitim görmektedir. Bunların hepsi müslümandır.⁷⁷² 1903 yılında 90 ücretli ve 29 ücretsiz olmak üzere toplam **119 öğrencisi** vardır.⁷⁷³ Abdah Bey müdürlüğünde oluşturulan güçlü kadro ve alınan personele rağmen öğrenci sayısında

⁷⁶¹ BOA., MF.HUS., 1/73, (7 Zilhicce 1319/15 Şubat 1902). Sultanahmed'de kain Darüledeb Mektebi memurin idare ve heyeti talimiyesi cetvelidir.

⁷⁶² MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁷⁶³ MUNS, 1316, s.686-687. MUNS, 1317. MUNS, 1318, s.843-844. MUNS, 1319, s.185. MUNS, 1321, s.185-186.

⁷⁶⁴ MUNS, 1316. MUNS, 1317. MUNS, 1318. MUNS, 1319. MUNS, 1321,

⁷⁶⁵ Müstahdemler: Ali Ağa 25 yaşında, Ali Ağa 50 yaşında ve Feyzi Ağa 60 yaşında olmak üzere mektebin toplam 3 adet müstahdemi bulunmaktadır.

⁷⁶⁶ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21.

⁷⁶⁷ MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁷⁶⁸ MUNS, 1316, s.686-687.

⁷⁶⁹ MUNS, 1317, s.770-771.

⁷⁷⁰ MUNS, 1318, s.843-844.

⁷⁷¹ MUNS, 1319, s.185.

⁷⁷² BOA., MF.HUS., 1/73, (7 Zilhicce 1319/15 Şubat 1902).

⁷⁷³ MUNS, 1321, s.185-186.

artış sağlanamamıştır. Bu nedenle 1910 yılında Darüledeb Mektebi Abdah Bey tarafından devir edilmiştir.

Okulun kapanışı: 1913 yılından sonra Darüledeb Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. 1914 yılından sonra kapanmış olduğu düşünülmektedir.

2.22. Hadika-i Marifet Mektebi (1893-1922?)

Tablo 2.22. Hadika-i Marifet Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Hadika-i Marifet Mektebi	25 Eylül 1893	Kasımpaşa	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1922?

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Hadika-i Marifet Mektebi, 13 Eylül 1309/ 25 Eylül 1893 tarihinde⁷⁷⁴ Kasımpaşa'da Sirkeci Musleddin Mahallesi'nde Zincirlikuyu Caddesi'nde kurulmuştur.⁷⁷⁵

Okulun kurucuları: Hadika-i Marifet Mektebi kurucu ve müdürü Mektebi Tıbbiye Askeriye başkatibi⁷⁷⁶ evveli rütbesinde olan Süleyman Kazım Bey'dir.⁷⁷⁷ Müdür Süleyman Kazım Bey'in 1320/1904 yılının sonlarına doğru vefatından sonra müdüriyete babası Hacı Mehmed Mesud Bey⁷⁷⁸ ile öğretmenlerden Behçet ve Salih Efendiler bakmaktadır.⁷⁷⁹ Hacı Mehmed Mesud Bey 1905 yılından 1913 eğitim yılının sonuna kadar Hadika-i Marifet Mektebi'nin müdürüdür.⁷⁸⁰

⁷⁷⁴ BOA., MF.İST., 12/46, (8 Safer 1330/28 Ocak 1912). Hadika-i Marifet Mektebi Müdüriyetince Maarif-i Umumiyye Nezareti İstatistik İdaresi'ne gönderilmiştir. 1326-1327/1910-1911 sene-i dersiyesine aittir.

⁷⁷⁵ BOA., MF.MKT., 1079/36, (18 Zilkade 1326/12 Aralık 1908).

⁷⁷⁶ MUNS, 1318, s.847-848.

⁷⁷⁷ BOA., Y.MTV., 103/95, (26 Safer 1312/29 Ağustos 1894).

⁷⁷⁸ BOA., MF.MKT., 823/25, (28 Şevval 1322/5 Ocak 1905). Hadika-i Maarif Mektebi Müdürü Kazım Bey'in babası Mesud Bey tarafından verilen arzuhalde mektebin mezkur müdüriyetine tayinini istihdam etmiştir.

⁷⁷⁹ BOA., MF.MKT., 1079/36, (18 Zilkade 1326/12 Aralık 1908).

⁷⁸⁰ BOA., MF.MKT., 930/56, (28 R.evvel 1324/22 Mayıs 1906). BOA., MF.HUS., 5/86, (5 R.ahir 1328/16 Nisan 1910). BOA., MF.İST., 12/46, (8 Safer 1330/28 Ocak 1912). BOA., MF.HUS., 20/56, (H.1331/1913).

Mektep binası: Mektep binası hazine-i hassadan verilen 600 lira ile inşa edilmiştir.⁷⁸¹ Bunun 500 kuruşunu Süleyman Kazım Bey bazı mülklerini rehin vererek yaptırmıştır.⁷⁸² 28 Ocak 1912 yılında verilen istatistikte mektep binasının Hadika-i Marifet Mektebi uhdesinde olduğu ve kirası olmadığı belirtilmiştir.⁷⁸³

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: 1894-1898 yılında iptidâi ve rüşdiye derecesinde erkek öğrenciye eğitim vermektedir.⁷⁸⁴ 1899 yılından sonra mektep kız öğrenci almaya başlamıştır.⁷⁸⁵ 1913 yılında Hadika-i Marifet Mektebi Müslim Özel Rüşdiye Mektebi'dir. İptidâi ve rüşdiye derecesinde erkek ve kız öğrenciye gündüzcü olarak altı yıl eğitim vermektedir.⁷⁸⁶

Müfredat programı: 1912 yılında Hadika-i Marifet Mektebi'nde görülen dersler: Kurân-ı Kerîm, ulum-ı dinîyye, arabi, farîsî, hesâb, tarih, coğrafya, kavâid-i osmani, fransızca, hendese, usûl-i defter, kitâbet, rika, divani, ulum-i inşa ve resimdir.⁷⁸⁷

İdari kadrosu: 29 Ağustos 1894 tarihinde Hadika-i Marifet Mektebi bir heyeti idare tarafından yönetilmektedir. Heyeti idare reisi ve müdürü Süleyman Kazım Efendi'dir.⁷⁸⁸ 27 Ağustos 1898 yılında Hadika-i Marifet Mektebi müdürü Süleyman Kazım Efendi, Müdür muavini müderris Mehmed Behçet ve Ders Nazırı Ahmed İhsan Bey'dir.⁷⁸⁹ 1898 yılında diğer idare üyeleri müderris Hamdi Efendi ve üsteğmen Halis Efendi'dir.⁷⁹⁰ 1905 yılından sonra da Müdür Hacı Mehmed Mesud Bey'in idaresinde olan heyeti idare tarafından idare edilmiştir.

Ders kadrosu: 1898-1903 yıllarında Hadika-i Marifet Mektebi'nin; Müdür Muavini, Farisi ve Kavâid-i Osmâniyye öğretmeni Behçet Efendi'dir. Ulûm-i dîniyye ve arabî öğretmeni Hamdi Efendi'dir. Tarih ve Coğrafya öğretmeni Savfet Efendi'dir. Kol ağası rütbesindedir. Sanayi Madalyası vardır. Resim ve Rık'a ve Divani öğretmeni Hakkı Bey'dir. Sülus öğretmeni Nuri Efendi'dir. Hesâb ve Hendese öğretmeni Halis Efendi'dir. İlmi Eşya ve Tarih ve Coğrafya öğretmeni üsteğmen Ziya Efendi'dir.

⁷⁸¹ BOA., MF.MKT., 1079/36, (18 Zilkade 1326/12 Aralık 1908).

⁷⁸² BOA., MF.MKT., 823/25, (28 Şevval 1322/5 Ocak 1905).

⁷⁸³ BOA., MF.İST., 12/46, (8 Safer 1330/28 Ocak 1912).

⁷⁸⁴ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21. MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁷⁸⁵ MUNS, 1317, s.776-778.

⁷⁸⁶ BOA., MF.İST., 12/46, (8 Safer 1330/28 Ocak 1912). Beyoğlu Livasında Kasımpaşa kazasındadır. Zükûr ve inas iptidâi ve rüşdiye derecesinde tedrisat altı senedir. İslam Mektebidir. BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Dersaadet'te bulunan Müslim Özel Rüşdiye Mektepleri listesinde bulunmaktadır. BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913).

⁷⁸⁷ BOA., MF.HUS., 18/55, (3 Zilkade 1330/14 Ekim 1912). Mektebi mahsus imtihan cetvelidir.

⁷⁸⁸ BOA., Y.MTV., 103/95, (26 Safer 1312/29 Ağustos 1894).

⁷⁸⁹ BOA., Y.PRK.MF., 4/19, (9 R.ahir 1316/27 Ağustos 1898). Ödül dağıtım töreni yapılmıştır.

⁷⁹⁰ MUNS, 1316, s.691-692.

Dahiliye memuru, Fransızca, ve Türkçe ve İmlâ öğretmeni İhsan Bey'dir. Kurân-ı Kerîm ve Tecvîd öğretmeni Hafız Latif Efendi'dir. Kurân-ı Kerîm ve Tecvîd ve Kırâat-ı Türkiye öğretmeni Hafız Sadık Efendi'dir. Elifba ve Eczâ-yı şerife öğretmenleri Hafız İsmail Efendi ve İbrahim Efendi'dir. Kitâbet ve Usûl-i Defter öğretmeni Ahmed İhsan Bey'dir. Elifba ve Eczâ-yı şerife muallimesi Güllü Hanım'dır. Nakış ve El işleri muallimesi Zehra Hanım'dır. Kurân-ı Kerîm ve Kırâat-ı Türkiye muallimesi Hafıza Hüsna Hanım'dır.⁷⁹¹ 1905 yılından sonraki ders kadrosu bilinmemektedir. Ders kadrosunun asker ve ilmiye kökenli olduğu görülmektedir. Dini derslerin ağırlıklı olduğu görülmektedir.

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1894-1895 yıllarında Hadika-i Marifet Mektebi'nin **22 memur ve öğretmeni** bulunmaktadır.⁷⁹² Bu sayı 1895-1896 yılında **17'e** düşmüştür.⁷⁹³ 1898-1903 yıllarında 5 idareci, 12 öğretmen ve 7 hademe olmak üzere **24 personeli** vardır.⁷⁹⁴ 1910-1911 senesinde 5 erkek heyeti idaresi, 7 erkek öğretmeni, 5 kadın öğretmeni ve 5 erkek mubassır ve hademe olmak üzere toplam **22 personeli** bulunmaktadır.⁷⁹⁵ 1913 yılında 12'si erkek ve 6'sı kadın olmak üzere **18 öğretmenle** eğitim vermektedir.⁷⁹⁶

Öğrenci sayısı: 29 Ağustos 1894 yılında **400'e yakın öğrencisi** bulunmaktadır. Bunlardan 45 tanesi anadan babadan öksüz ve yetim ve fukaradandır.⁷⁹⁷ 1894-1895 yıllarında Hadika-i Marifet Mektebi'nin **526 müslim erkek** öğrencisi vardır.⁷⁹⁸ 1896-1898 yıllarında **415 müslim erkek** öğrencisi vardır.⁷⁹⁹ 1899 yılında 250 ücretli erkek ve 51 ücretsiz erkek öğrenci olmak üzere 301 erkek öğrencisi bulunmaktadır. 80 ücretli kız ve 25 ücretsiz kız olmak üzere 105 kız öğrencisi bulunmaktadır. Hadika-i Marifet Mektebi'nin toplam **406 öğrencisi** vardır.⁸⁰⁰ 1900 yılında 173 ücretli erkek ve 41 ücretsiz erkek olmak üzere **214 erkek öğrenci** eğitim görmektedir.⁸⁰¹ 1901 yılında 273 ücretli erkek ve 41 ücretsiz erkek olmak üzere **314**

⁷⁹¹ MUNS, 1316, s.691-692.

⁷⁹² MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21.

⁷⁹³ MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁷⁹⁴ MUNS, 1316, s.691-692. MUNS, 1317, s.776-778. MUNS, 1318, s.847-848. MUNS, 1319, s.191. MUNS, 1321, s.191.

⁷⁹⁵ BOA., MF.İST., 12/46, (8 Safer 1330/28 Ocak 1912). Personel istatistiği.

⁷⁹⁶ BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913). Öğretmen istatistiği.

⁷⁹⁷ BOA., Y.MTV., 103/95, (26 Safer 1312/29 Ağustos 1894).

⁷⁹⁸ MUNİ, (1310-1311/1894-1895), s.21.

⁷⁹⁹ MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21. MUNS, 1316, s.691-692.

⁸⁰⁰ MUNS, 1317, s.776-778.

⁸⁰¹ MUNS, 1318, s.847-848.

erkek öğrencisi vardır.⁸⁰² 1910-1911 senesinde **iptidâi kısmında** 138 müslim gündüzcü erkek, 2 gayrimüslim gündüzcü erkek ve 71 müslim gündüzcü kız olmak üzere toplam **211 öğrencisi** vardır. **Rüşdiye kısmında** 76 müslim gündüzcü erkek ve 49 müslim gündüzcü kız olmak üzere toplam **125 öğrencisi** vardır. Hadika-i Marifet Mektebi'nin toplam **336 öğrenci** eğitim görmektedir. 4 öğrenci ihraç edilmiştir. 4 öğrencisi de diğer sebeplerle mektebi terk etmişlerdir. Öğrencinin 304'ü şehirli ve 32'si köylüdür.⁸⁰³ 1913 yılında 186 erkek öğrencisi ve 197 kız öğrencisi olmak üzere **383 öğrencisi** bulunmaktadır.⁸⁰⁴ Hadika-i Marifet Mektebi ücretli ve ücretsiz olarak müslüman çocuklara gündüzcü olarak eğitim vermiştir. Eğitim verdiği ücretsiz öğrenciler yoksul yetim ve öksüz müslüman çocuklarıdır. Öğrenci sayısı yıllara göre artmış ve azalmışsa da belirli bir oranda kalmıştır. Halkın rağbet ettiği Müslim Özel Mekteplerinden biri olmuştur.

Öğrenci velilerinin sınıf ve sıfatları: 1910-1911 yıllarında Ulemadan **4**, zabitan ve memuriyetten **173**, doktordan **9**, ticaretten **16**, sanatkarından **49**, sınıf-ı saireden **88** olmak üzere toplam **336 velisi** bulunmaktadır.⁸⁰⁵ Genellikle asker ve memur ailelerin tercih ettiği bir kurum olmuştur.

Okulun mali durumu: Öğrencinin sene itibarıyla aidatı: 204 öğrenci aylık **10 kuruştan**, 130 öğrenci aylık **15 kuruştan** ve 2 öğrenci aylık **20 kuruştan** ders ücreti aidatı vermektedir. Mektep kirası yoktur.⁸⁰⁶ Bu aidattan 1910-1911 yılları Hadika-i Marifet Mektebi'nin gelirini hesaplayabiliriz. 2400 kuruş, 1950 kuruş ve 40 kuruş olmak üzere **4390 kuruş bir aylık** gelirdir. Bir yıl ortalama eğitim süresi 10 ay olarak hesaplanırsa mektebin bir yıllık geliri ya da yıllık bütçesi **43.900 kuruştur**.

Okulun kapanışı: 1913 eğitim yılından sonra Hadika-i Marifet Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak öğrenci sayısının çokluğundan hem de mektep binasının mektebe ait olmasından dolayı Cumhuriyet Dönemine kadar devam ettiği düşünülmektedir.

⁸⁰² MUNS, 1319, s.191.

⁸⁰³ BOA., MF.İST., 12/46, (8 Safer 1330/28 Ocak 1912). Öğrenci istatistiği.

⁸⁰⁴ BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913). Öğrenci istatistiği.

⁸⁰⁵ BOA., MF.İST., 12/46, (8 Safer 1330/28 Ocak 1912). Veli istatistiği.

⁸⁰⁶ BOA., MF.İST., 12/46, (8 Safer 1330/28 Ocak 1912). Ders ücreti istatistiği.

2.23. Hadika-i İrfan Mektebi (1894-1915?)

Tablo 2.23. Hadika-i İrfan Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Hadika-i İrfan Mektebi	1894	Faaliyet gösterdiği mekanlar											
*Hamidi adını alma tarihi	*1907	Fatih Yeniçeşme Kadıçeşme, Küçük Mustafa Paşa ve Cibali	X	X	-	-	6	-	X	-	X	-	1915?

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Hadika-i İrfan Mektebi, 1894 yılında Fatih Yeniçeşme’de kurulmuştur.⁸⁰⁷ 1907 yılında Hadika-i İrfan Mektebi Kadıçeşme civarına nakil edilmiştir.⁸⁰⁸ 1910 yılında Hadika-i İrfan Mektebi Küçük Mustafapaşa’da 3. Daire-i Belediye yanındadır.⁸⁰⁹ 1913 yılında Cibali semtindedir.⁸¹⁰ Hadika-i İrfan Mektebi, 1915 yılından sonra kapanıncaya kadar bu binada eğitim vermiştir.⁸¹¹

Okulun kurucuları: Hadika-i İrfan Mektebi kurucu ve müdürü Mehmed Fikri Efendi’dir.⁸¹² 1906 yılında mektep el değiştirmiştir. Kurucu ve müdürü Mehmed Asım Efendi olmuştur.⁸¹³ 1915 yılından sonra Hadika-i İrfan Mektebi kapanıncaya kadar görevine devam etmiştir.⁸¹⁴

Hamidi namını alması: Hadika-i İrfan Mektebi’nin padişahın ismiyle “**Hamidi**” olarak adlandırılmıştır. 21 Nisan 1907 ve 2 Mart 1909 arası yazışmalarını Hadika-i İrfan Hamidi Mektebi olarak yapmıştır.

⁸⁰⁷ BOA., MF.MKT., 244/27, (30 Receb 1312/27 Ocak 1895).

⁸⁰⁸ BOA., MF.HUS., 1/105, (8 C.evvel 1325/19 Haziran 1907). BOA., MF.HUS., 1/115, (20 R.evvel 1326/22 Nisan 1908). BOA., MF.MKT., 1052/6, (3 R.ahir 1326/5 Mayıs 1908).

⁸⁰⁹ BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). BOA., MF.HUS., 16/13, (9 Muharrem 1330/1 Ocak 1912). BOA., MF.HUS., 20/19, (4 C.evvel 1331/11 Nisan 1913). BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913).

⁸¹⁰ BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913).

⁸¹¹ BOA., MF.HUS., 20/91, (28 Şaban 1332/22 Temmuz 1914).

⁸¹² BOA., MF.MKT., 244/27, (30 Receb 1312/27 Ocak 1895).

⁸¹³ BOA., MF.MKT., 961/58, (13 Şevval 1324/30 Kasım 1906).

⁸¹⁴ BOA., MF.MKT., 1007/42, (30 C.evvel 1326/11 Temmuz 1907). BOA., DH.MKT., 1275/44, (6 Receb 1326/4 Ağustos 1908). BOA., MF.HUS., 20/19, (4 C.evvel 1331/11 Nisan 1913).

Basın yayın faaliyeti: 4 Ağustos 1908 tarihinde Hadika-i İrfan Hamidi Mektebi Müdürü Mehmed Asım tarafından “**Hadika-i İrfan**” namıyla bir gazete çıkarılmıştır.⁸¹⁵

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: 1894 yılında iptidâi ve rüşdiye derecesindedir.⁸¹⁶ 1913 yılında Hadika-i İrfan Mektebi Müslim Özel Rüşdiye Mektepleri’ndendir. İptidâi ve rüşdiye derecesinde erkek öğrenciye gündüzcü olarak altı yıl eğitim vermektedir.⁸¹⁷

Okulun mali durumu: 1894 yılında mektep kullanılmaz olduktan sonra Darüşşafaka Müdür Muavini Zekeriya Efendi’den 3888 kuruş borç alınmıştır. Mektepte personel ve öğretmenlere yıllık 1750 kuruş verilmektedir. Yıllık mektep kirası olarak 1080 kuruş verilmektedir. Yakacak masrafı 1080 kuruştur. 20 adet sıra, 24 adet sandelye, 4 adet Büyük Yazı Tahtası ve 5 adet Küçük Yazı Tahtası 1268 kuruştur. Hadika-i İrfan Mektebi’nin 1894-1895 yılında ortalama 15.542 kuruş bütçe açığı bulunmaktadır.⁸¹⁸

Okulun kapanışı: 1914 yılından sonra Hadika-i İrfan Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bu yıllarda mektebin mali sıkıntılarının arttığı görülmektedir. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. 1915 yılından sonra kapanmış olduğu düşünülmektedir.

⁸¹⁵ BOA., DH.MKT., 1275/44, (6 Receb 1326/4 Ağustos 1908).

⁸¹⁶ BOA., MF.MKT., 244/27, (30 Receb 1312/27 Ocak 1895).

⁸¹⁷ BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Dersaadet’te bulunan Hususiye İslam Rüşdiye Mektepleri listesinde bulunmaktadır. BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913).

⁸¹⁸ BOA., MF.MKT., 244/27, (30 Receb 1312/27 Ocak 1895). Fatih Yeniçeşme civarında kain Hadika-i İrfan namı mektebi hususiyesinin ihtiyacını gösteren pusuladır.

2.24. Fenni Mimari Mektebi (1894-?)

Tablo 2.24. Fenni Mimari Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Fenni Mimari Mektebi	11 Kasım 1894	Galata	-	-	-	-	4	-	-	-	X	-	?

Fenni Mimari Mektebi'nin kuruluş amacı: Fenni mimariye aşına adamlar yetiştirerek Avrupa mimarlarına müracaattan vazgeçilmesi amacıyla açılmıştır.

Okulun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: 11 Kasım 1894 tarihinde Galata civarında açılmıştır.⁸¹⁹

Okulun kurucuları: Mektebi Mülkiye Şahane öğretmenlerinden Agob Boyacıyan Efendi tarafından 11 Cemâziyelevvel 1312/10 Kasım 1894 tarihli ve 143 numrolu tezkire ile başvurulmuştur.

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Fenni Mimari Mektebi gündüzcü ve dört senelik olacaktır.

Müfredat programı ve eğitim felsefesi: İki saatlik dersin bir kısmı Türkçe bir kısmı Fransızca olarak yapılacaktır. Ders zamanlarından sonra bir mimarla beraber uygulama yapılacaktır.

Okulun kapanışı: Fenni Mimari Mektebi'nin açılıp açılmadığı hakkında bu belge dışında bir bilgi yoktur.⁸²⁰

⁸¹⁹ Ergin, a.g.e., s.1026-1027.

⁸²⁰ BOA., BEO., 531/39815, (12 C.evvel 1312/11 Kasım 1894).

2.25. Füyuzat Mektebi (1895?-1910)

Tablo 2.25. Füyuzat Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Füyuzat Mektebi	1895?												
*Hamidi adını alma tarihi	*17 Eylül 1906	Üsküdar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1910

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: 1895 yılından sonra kurulan Müslim Özel Mektepleri'ndendir. 11 Haziran 1904 tarihinde Üsküdar Selami Ali Efendi Caddesi'ndedir.⁸²¹ 6 Eylül 1906 tarihinde Üsküdar Yeniçeşme'ye nakil olmuştur.⁸²² 9 Şubat 1910 tarihinde yine aynı binada bulunmaktadır.⁸²³

Okulun kurucuları: 11 Haziran 1904 tarihinde resmi ruhsatname sahibi, kurucu ve müdürü Esat Efendi'dir.⁸²⁴ 6 Eylül 1906 tarihinde Füyuzat Mektebi Esat Efendi tarafından Mehmed Halid Efendi'ye devir edilmiştir. Bu tarihten 1910 yılında kapanıncaya kadar Mektep Müdürü Mehmed Halid Efendi olmuştur.⁸²⁵

Hamidi namını alması: Füyuzat Mektebi'nin padişahın ismiyle "Hamidi" olarak adlandırılmış olduğu görülmektedir. Füyuzat-ı Hamidi Mektebi olarak Hazret-i Hilafetpenahi'ye izafetle tevsîmleri hakkında 4 Eylül 1322/17 Eylül 1906 tarihli irade ile tebliğ buyrulmuştur.⁸²⁶

Okulun mali durumu: 1904 yılında Füyuzat Mektebi 10.578 kuruş açık vermiştir.⁸²⁷ 6 Eylül 1906 tarihinde Füyuzat Mektebi 9310 kuruş bütçe açığı bulunmaktadır.⁸²⁸ Bu bütçe açıklarını kapatamayan Esat Efendi Füyuzat Mektebi'ni devir etmiştir.

⁸²¹ BOA., MF.MKT., 787/14, (4 C.ahir 1322/16 Ağustos 1904).

⁸²² BOA., MF.MKT., 952/42, (17 Receb 1324/6 Eylül 1906).

⁸²³ BOA., MF.HUS., 4/31, (28 Muharrem 1328/9 Şubat 1910).

⁸²⁴ BOA., MF.MKT., 787/14, (4 C.ahir 1322/16 Ağustos 1904).

⁸²⁵ BOA., MF.MKT., 952/42, (17 Receb 1324/6 Eylül 1906). BOA., MF.HUS., 4/31, (28 Muharrem 1328/9 Şubat 1910).

⁸²⁶ BOA., BEO., 2886/216402, (16 C.ahir 1324/7 Ağustos 1906).

⁸²⁷ BOA., MF.MKT., 787/14, (4 C.ahir 1322/16 Ağustos 1904).

⁸²⁸ BOA., MF.MKT., 952/42, (17 Receb 1324/6 Eylül 1906).

Okulun kapanışı: 1910 yılından sonra Füyuzat Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bütçe açıklarını kapatamayan mektebin 1910 eğitim yılının sonunda kapandığı anlaşılmaktadır.

2.26. Rehber-i Tahsil Mektebi (1896-1918?)

Tablo 2.26. Rehber-i Tahsil Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Rehber-i Tahsil Mektebi	31 Ağustos 1896	Vefa	X	X	-	-	-	-	-	X	X	-	1918?

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Rehber-i Tahsil Mektebi 19 Ağustos 1312/31 Ağustos 1896 tarihinde Vefa civarında açılmıştır.⁸²⁹ 1901-1903 yıllarında Küçük Kevgelerde bulunmaktadır.⁸³⁰ 1905 yılında mektep Veznecilere nakil olmuştur.⁸³¹ 1906 yılında mektep Kunduracılar da bulunmaktadır.⁸³² 1908 Yılında Vefa semtine nakil olmuştur.⁸³³ 1913 yılında Vefa'da Küçükkuyu civarındadır. Mektebin bulunduğu bina kiradır. Kenan Bey kendi adına kiralamıştır. Kız öğrenci zemin katta bulunmakta erkek kısmı ise diğer katlardadır.⁸³⁴

Okulun kurucusu: Rehber-i Tahsil Mektebi kurucu ve müdürü Mektebi Mülkiye mezunlarından⁸³⁵ Kenan Bey'dir.⁸³⁶ 23 Şubat 1913 tarihine kadar müdürlük görevine devam etmiştir.⁸³⁷

Basın yayın faaliyeti: 27 Ocak 1909 tarihinde Rehber-i Tahsil Mektebi Müdürü Kenan Bey tarafından, Mekatib-i Osmaniye öğrencisinin zihninin aydınlatılması ve

⁸²⁹ **Rehber-i Tahsil Mektebi tevziî mükafat cetveli**, 1321/1904, Giriş.

⁸³⁰ **MUNS**, 1321, s.199-200.

⁸³¹ **BOA., MF.MKT.**, 878/31, (13 C.ahir 1323/15 Ağustos 1905). Veznecilerde bulunan Rehber-i Tahsil Mektebi'nde ödül dağıtım töreni yapılmıştır.

⁸³² **BOA., MF.MKT.**, 952/43, (17 Receb 1324/6 Eylül 1906). Kunduracılar da bulunan Rehber-i Tahsil Mektebi'nde ödül dağıtım töreni yapılmıştır.

⁸³³ **BOA., MF.HUS.**, 1/116, (25 R.evvel 1326/27 Nisan 1908). **BOA., MF.HUS.**, 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). **BOA., MF.MKT.**, 1183/9, (12 Muharrem 1331/22 Aralık 1912). **BOA., MF.HUS.**, 15/100, (1329/1913).

⁸³⁴ **BOA., MF.HUS.**, 19/47, (16 R.evvel 1331/23 Şubat 1913). Müfettişlik raporu.

⁸³⁵ **BOA., DH.MKT.**, 2721/67, (5 Muharrem 1327/27 Ocak 1909).

⁸³⁶ **MUNS**, 1319, s.199-200. **MUNS**, 1321, s.199-200.

⁸³⁷ **BOA., MF.HUS.**, 19/47, (16 R.evvel 1331/23 Şubat 1913). Kenan Bey mektebin imtiyaz sahibidir. Mektep ruhsatnamesi 16 sene önce alınmıştır.

bilgisine yardımcı olmak üzere “**Mektebli**” namıyla ilmi ve edebi ve siyasi içerikli olmak üzere haftalık bir gazete çıkarılmıştır.⁸³⁸

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Rehber-i Tahsil Mektebi 1901-1902 yılında üçü İptidâi, üçü rüşdiye ve üçü idadi derecesinde gündüzlü erkek öğrenciye dokuz yıl eğitim vermektedir.⁸³⁹ 23 Şubat 1913 yılında Rehber-i Tahsil Mektebi iptidâi, rüşdiye ve idadi derecesindedir. Ancak idadi kısmı açılmamıştır. Kız ve erkek öğrenciye gündüzcü olarak eğitim vermektedir.⁸⁴⁰

Müfredat programı: 1901-1902 yılında uygulanan program şöyledir. Bu program kapanıncaya kadar uygulanmaya devam etmiştir.

İptidâi kısmı birinci sene: Kurân-ı Kerîm, Kırâat-ı Türkiye, İmlâ, Hesâb ve Talim-i Hatt. **İkinci sene:** Kurân-ı Kerîm, Ulûm-i dîniyye, Tecvîd, Kırâat-ı Türkiye, Sarf-ı Osmani, İmlâ ve Lugât, Hesâb ve Hatt-ı Türkçe. **Üçüncü sene:** Kurân-ı Kerîm tecvîdli, Ulûm-i dîniyye, Kırâat-ı Türkiye, Kavâid-i Lisânı Osmani, Lisânı Arabî, Lisânı Fârisî, İmlâ, Hesâb, Tarihi enbiyâ', Coğrafya ve Hatt-ı Türkçe.

Rüşdiye birinci sene: Kurân-ı Kerîm tecvîdli, Ulûm-i dîniyye, Lisânı Osmani, Lisânı Arabî, Lisânı Fârisî, Lisânı Fransevî, Hesâb, İmlâ, Coğrafya, Tarih, Hatt-ı Türkçe ve Resim (kara kalem). **İkinci sene:** Kurân-ı Kerîm tecvîdli, Ulûm-i dîniyye, Lisânı Osmani, Lisânı Arabî, Lisânı Fârisî, Lisânı Fransevî, Hesâb, İmlâ, Hendese, İlmî Eşya, Coğrafya, Tarih, Hatt-ı Türkçe ve Resim (kara kalem). **Üçüncü sene:** Kurân-ı Kerîm tecvîdli, Ulûm-i dîniyye, İlmî Ahlâk, Lisânı Osmani, Lisânı Arabî, Lisânı Fârisî, Lisânı Fransevî, Hesâb, Kitâbet, Hendese, İlmî Eşya, Coğrafya, Tarih, Hatt-ı Türkçe ve Resim (kara kalem).

İdadi birinci sene: Ulûm-i dîniyye, İlmî Ahlâk, Kitâbeti Resmiyye, Lisânı Arabî, Lisânı Fârisî, Hisâb-ı nazarî (teorik hesap), İlmî Servet, Cebir, Fizik, Kimya-yi Madeni, Hendese, Usûl Defteri, Lisânı Fransevî, Kavânîn (Kanunlar), Coğrafya, Elsine-i erbaa, Resim (Yağlı Boya) **İkinci sene:** Akaid-i Dîniyye, İlmî Ahlâk, Kitâbeti Resmiyye, Lisânı Arabî, Cebir, Müsellesât (trigonometri), Fizik, Kimya-yi

⁸³⁸ BOA., DH.MKT., 2721/67, (5 Muharrem 1327/27 Ocak 1909).

⁸³⁹ Rehber-i Tahsil Mektebi tevziî mükafat cetveli, 1321/1904, Giriş.

⁸⁴⁰ BOA., MF.HUS., 19/47, (16 R. evvel 1331/23 Şubat 1913). Rehber-i Tahsil Mektebi hakkında Mekâtib-i Hususiye Müfettişlerinden Arif Hikmet'in on maddelik raporu. BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913). İptidâi ve rüşdiye derecesinde kız ve erkek öğrenciye gündüzcü olarak eğitim vermektedir.

Madeni, Hendese, Usûl Defteri, Lisanı Fransevî, Kavânîn (Kanunlar), Coğrafya, Elsine-i erbaa, Resim (Yağlı Boya).

Üçüncü sene: Akaid-i Dîniyye, İlmî Ahlâk, Edebiyat, Lisanı Arabî, İlmî Servet, Cebir, Müsellesât (trigonometri), Fizik, Kimyâ-yi uzvî (organik kimya), Fen Makine, Kozmografya (Astronomi), Mevlid, Hendese, Lisanı Fransevî, Kavânîn (Kanunlar), Coğrafya, Elsine-i erbaa, Resim (Yağlı Boya).⁸⁴¹ İlk kademesinden sonra rüşdiye kısmında Fransızca, Arapça ve Farsça dillerinde eğitim vermektedir.

23 Şubat 1913 yılında okutulan ders kitapları şunlardır. **İptidâi üçüncü sene ders kitapları:** Esami Kitap: Sahibi Asar, Kurân-ı Kerîm, Usûl-i Akaid-i İslam: Mahmud Esad, Tarih-i Osmanî: Ahmet Refik, Mufassal Yeni Harf-i Osmani, Yeni usul tahrir ve Kitâbet dersleri: Mithat Sadık, Mektebi edeb: Muallim Naci, Haritalı Coğrafya-yı Umumi: Saffet, Elifba, Nahv-ı Arabî, Resim, Rehberlik ve Hüsni Hat. **Rüşdiye birinci sene ders kitapları:** Esami Kitap: Sahibi Asar, Kurân-ı Kerîm, Vesîletün-Necât: Ahmet Ziyaeddin, Kısım1 Mufassal Yeni Harf-i Osmani, Terbiyeyi Ahlak ve Fenniye: Ali Seydi, Kısım 2 Lisanı Osmani: Ahmet Cevat, Tarihi İslam: Mahmud Esad, Rahmani ve ameli kolay arabi: Nazım, Haritalı Coğrafya-yı Umumi, Sade Farîsî: Ahmet Cevat, Kısım 1 Mektebi edeb: Muallim Naci, Emsali Cedide: Mustafa, Elifba Arabi Nahvı, Resim, Rehber, Hüsni Hat.

Rüşdiye üçüncü sene ders kitapları: Esami Kitap: Sahibi Asar, Kuran-ı Kerim, Vesîlet-ün-necât: Ahmet Ziyaeddin, Tarih-i Osmanî: Ahmet Refik, Lisanı Osmani: Ahmet Cevdet, Terbiyeyi Ahlak ve Fenniye: Ali Seydi, Ulumu Hesâb: Mahmut İzzet, Hendese: Salih Zeki, Lisanı Farîsî: Ahmet Cevat, Lisan-ı Arabi, Yeni Coğrafya: Ali Tevfik, Kitabet, Resim, Hüsni Hat, Elifba Arabi Nahvı.⁸⁴²

İdari kadrosu: 1901-1903 yıllarında Mektep müdürü rabia rütbesinde olan Kenan Bey'dir. Müdür Muavini Edhem Efendi'dir. Dahiliye Müdürü saniye rütbesinde Şekib Bey'dir. Dahiliye Müdür muavini Aziz Mahmud Efendi'dir. Umur Tahririye Memuru Nuri Bey'dir. Mektep Doktoru Kolağası Şükrü Bey'dir. Yunan madalyası bulunmaktadır. Mubassır Ali Rıza Efendi'dir.⁸⁴³ 23 Şubat 1913 tarihinde Mektep Müdürü Kenan Bey'dir. Müdür Muavini Hakkı Bey, Ders Nazırı Niyazi Bey ve

⁸⁴¹ Rehber-i Tahsil Mektebi tevziî mükafat cetveli, 1321/1904, Ders programı.

⁸⁴² BOA., MF.HUS., 19/47, (16 R.evvel 1331/23 Şubat 1913). Okutulan ders kitapları listesi.

⁸⁴³ MUNS, 1319, s.199-200. MUNS, 1321, s.199-200.

Dahiliye Müdürü Mahmud Efendi'dir. Mektep müdür vekilliğini Hakkı Bey yapmaktadır.⁸⁴⁴

Ders kadrosu: 23 Şubat 1913 tarihinde kız ve erkek bölümleri ders kadrosu şöyledir.

Kız bölümü: Muallime-i Evveli Feride Hanım'dır. 1319 Darülmüallimat mezunudur. 9 senedir mektepte öğretmenlik yapmaktadır. 400 kuruş maaş almaktadır. Daimidir. Ulûm-i Dîniyye, Kelam, Arabî, Farîsî öğretmeni Hayriye Hanım'dır. 1320 Darülmüallimat mezunudur. 220 kuruş maaş almaktadır. Daimidir. Kırâat, Terbiye, Ahlak, öğretmeni Bedriye Hanım'dır. Darülmüallimat mezunudur. Evvelce Trabzon İnas Rüşdiyesi'nde görev yapmıştır. 240 kuruş almaktadır. Daimidir. Hesâb, Ahlak öğretmeni Makbule Hanım'dır. Darülmüallimat mezunudur. 3 senedir mektepte öğretmenlik yapmaktadır. 180 kuruş maaş almaktadır. Daimidir. Hüsn-i hatt ve Kitâbet öğretmeni Hüseyin Hakkı Bey'dir. Kurân-ı Kerîm öğretmeni Hüseyin Efendi'dir.

Erkek Bölümü: Kitabet ve Fransızca Muallimi Hakkı Bey'dir. Darülfunun Fransızca lisan şubesinde okumaktadır. Bir kıta gümüş liyakat madalyasına sahiptir. Mektep Müdürü vazifesini yapmakta ve 300 kuruş maaş almaktadır. Daimidir. İptidâi ve şube öğretmeni Hayri Efendi'dir. 250 kuruş maaş almaktadır. Daimidir. Kurân-ı Kerîm, Ulûm-i Dîniyye, Lisan-ı Arabî ve Türkçe öğretmeni Hafız Ömer Efendi'dir. Ma'lumât-ı Fenniye ve Tarih öğretmeni Selahattin Efendi'dir. Resim, Coğrafya, Tarih ve Hüsn-i hatt öğretmeni Zaif Efendi'dir. Hesâb öğretmeni Kazım Efendi'dir. Hendese öğretmeni Rasim Efendi'dir.⁸⁴⁵

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1901-1903 yıllarında 5 idareci, 1 doktor, 1 mubassır, 7 hademe olmak üzere **14 personeli** bulunmaktadır.⁸⁴⁶ 1913 yılında 4 idareci, 4 kadın öğretmen, 9 erkek öğretmen olmak üzere **17 personelle** eğitim vermektedir.⁸⁴⁷

Öğrenci sayısı: 1901 yılında **157 öğrencisi** vardır.⁸⁴⁸ 1903 yılında 194 ücretli ve 31 ücretsiz olmak üzere **225 erkek öğrenci** eğitim görmektedir.⁸⁴⁹

⁸⁴⁴ BOA., MF.HUS., 19/47, (16 R.evvel 1331/23 Şubat 1913). İdare kadrosu.

⁸⁴⁵ BOA., MF.HUS., 19/47, (16 R.evvel 1331/23 Şubat 1913). Kız ve Erkek kısımları ders kadrosu.

⁸⁴⁶ MUNS, 1319, s.199-200. MUNS, 1321, s.199-200. Hademe sayısı 1903 yılında dokuz olmuştur.

⁸⁴⁷ BOA., MF.HUS., 19/47, (16 R.evvel 1331/23 Şubat 1913). Mektep personel listesi.

⁸⁴⁸ MUNS, 1319, s.199-200.

⁸⁴⁹ MUNS, 1321, s.199-200.

Okulun kapanışı: 1913 yılından sonra Rehber-i Tahsil Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. Ancak verdiği eğitim ve uyguladığı yöntemler dolayısıyla 1918 yılına kadar devam ettiği düşünülmektedir.

2.27. Mektebi Tefeyyüz (1896-1922?)

Tablo 2.27. Mektebi Tefeyyüz

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi		
			Faaliyet gösterdiği mekanlar			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E		KE	G
		İpt.	R.	İ	HS										
Mektebi Tefeyyüz	12 Eylül 1896	Kadırga	X	X	X	X	10	-	X	-	X	X	1922?		
		Dizdari, Çemberlitaş, Beyazıt ve Saraçhane													

Mektebi Tefeyyüz'ün kuruluş amacı: Mekteb-i Tefeyyüz öğrencilere fikir ve vicdan olacak bir terbiye-i esasiye vererek; itaate, intizama, nezâfete (temizliğe) ve nezakete, iyi ahlaka, dini vazifeye ve çalışma gayretine alıştırmak gayesindedir.⁸⁵⁰

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Mektebi Tefeyyüz 31 Ağustos 1312/12 Eylül 1896 tarihinde⁸⁵¹ Kadırga'da kurulmuştur.⁸⁵² 1899-1903 yıllarında Gedikpaşa'da Dizdariye Mahallesi'ndedir.⁸⁵³ 1905 yılında Çemberlitaş civarına nakil olmuştur.⁸⁵⁴ 1906-1907 yıllarında Fazlıpaşa'da bulunmaktadır.⁸⁵⁵ 1908-1910 yılında Çemberlitaş civarında Dizdariye Mahallesi'ne nakil olmuştur.⁸⁵⁶ Dizdari'de bulunan Mektebi Tefeyyüz binasının harap olmasından dolayı eğitim yapamayacağından mektebin nakil edilmesi uygun görülmüştür.⁸⁵⁷ 1911-1916 yıllarında mektep

⁸⁵⁰ Leyli ve nehâri Mekteb-i Tefeyyüz talimatnamesi, 1329/1913, Önsöz.

⁸⁵¹ BOA., MF.İST., 10/76, (13 Safer 1329/13 Şubat 1911). Mektebi Tefeyyüz'ün 1325-1326/1909-1910 sene-i dersiyesine ait istatistik. Maarif-i Umumiyye Nezareti ihsâiyyât Kalemi, 1328-1329/1912-1913 senesine mahsus ihsâiyyât mecmuasıdır. Matbaa-i âmire, 1334/1918, s:35. Açılış tarihi 1312/1896 olarak belirtilmiştir.

⁸⁵² MUNS, 1316, S.699-700.

⁸⁵³ MUNS, 1317, s.778-779. MUNS, 1318, s.854-855. MUNS, 1319, s.197-198. MUNS, 1321, s.198.

⁸⁵⁴ BOA., MF.MKT., 863/32, (24 R.ahir 1323/12 Haziran 1905).

⁸⁵⁵ BOA., MF.MKT., 931/56, (9 R.ahir 1324/2 Haziran 1906). BOA., MF.MKT., 996/83, (19 R.ahir 1325/1 Haziran 1907).

⁸⁵⁶ BOA., MF.MKT., 1058/62, (20 R.ahir 1326/22 Mayıs 1908). BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). BOA., MF.HUS., 8/55, (14 Receb 1328/21 Temmuz 1910).

⁸⁵⁷ BOA., MF.HUS., 8/55, (14 Receb 1328/21 Temmuz 1910).

Beyazıt'tadır.⁸⁵⁸ 1917 yılında Saraçhane'de Hasan Fehmi Bey konağında eğitim vermektedir. Ancak 5 Ekim 1917 yılında mektep binasının kapı, pencere, döşeme, kaplama gibi aksamı harap olduğu gibi tavan kirişlerinin bir kısmı dahi çürümüş, üst kat döşemeleri ve kirişleri çatlamış iki direk ile takviye edilmişse de yeterli olmadığı bu nedenle eğitime müsaade edilmemesi istenmiştir.⁸⁵⁹

Okulun kurucusu: 1898-1913 yıllarında kurucu ve mektep müdürü Şura-ı Devlet Tanzimat Dairesi Başmuavini Muammer Bey'in nezaret ve idaresindedir.⁸⁶⁰ Bu tarihten sonra mektep müdürü hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak Mektebi Tefeyyüz'ün Muammer Bey idaresinde devam ettiği düşünülmektedir.

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: 1896 yılında Mektebi Tefeyyüz iptidâî, rüşdiye ve idadi seviyesinde açılmıştır.⁸⁶¹ 1898-1903 yıllarında üçü iptidâî, üçü rüşdiye derecesinde gündüzcü ve yatılı erkek öğrenciye 6 yıl eğitim vermektedir.⁸⁶² 1909-1913 yıllarında Mektebi Tefeyyüz iptidâî, rüşdiye ve idadi derecesinde gündüzlü ve yatılı erkek öğrenciye 10 yıl eğitim vermektedir.⁸⁶³ 1913 yılında Mektebi Tefeyyüz Müslim Özel İdadi Mektebi'dir. İdadi derecesinde erkek öğrenciye eğitim vermektedir.⁸⁶⁴ 1915 yılında Mektebi Tefeyyüz, 7 senelik idadi seviyesindedir. Altısı iptidâî ve dördü idadi derecesinde olmak üzere on sınıfı bulunmaktadır. 1 Ağustos 1312/13 Ağustos 1896 tarihli ruhsatnameyle sınıfı iptidâiden idadiye küşad edildiği ve Maarif Nezareti tarafından 18 Ağustos 1327/31 Ağustos 1911 tarihli tezkiresi ile kısmi idadisinin yedi senelik idadi derecesine denk tutulduğu belirtilmiştir.⁸⁶⁵

⁸⁵⁸ BOA., MF.HTF., 4/10, (24 Zilhicce 1333/2 Kasım 1915). Beyazıt semtindedir.

⁸⁵⁹ BOA., DH.İ.UM.EK., 39/54, (18 Zilhicce 1335/5 Ekim 1917). Maarif-i Umumiyye Nezareti Heyeti Teftiş Dairesi tarafından Dahiliye Nezareti'ne yazılan yazı.

⁸⁶⁰ BOA., MF.MKT., 535/51, (19 Receb 1318/12 Kasım 1900) Mektebi Tefeyyüz müdür ve müessisi Şura-i Devlet mezunlarından izzetli Muammer Bey'in talim ve maarifin terakkisine eylemiş oldukları hizmetler dolayısıyla rütbe-i saniye sınıfına terfi etmiştir. MUNS, 1316, s.699-700. MUNS, 1317, s.778-779. MUNS, 1318, s.854-855. MUNS, 1319, s.197-198. MUNS, 1321, s.198-199. **Leyli ve nehâri Mekteb-i Tefeyyüz talimatnamesi**, 1329/1913, Önsöz.

⁸⁶¹ MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁸⁶² MUNS, 1316. MUNS, 1317. MUNS, 1318. MUNS, 1319. MUNS, 1321.

⁸⁶³ BOA., MF.İST., 10/76, (13 Safer 1329/13 Şubat 1911). Mektebi Tefeyyüz eğitim bilgileri cetveli. **1328-1329/1912-1913 senesine mahsus ihsâiyyât mecmuası**, s.32. **Leyli ve nehâri Mekteb-i Tefeyyüz talimatnamesi**, 1329/1913, Önsöz. Mektep on sınıf üzerine kurulmuştur. Altı sınıfı iptidâî ve dört sınıfı tedrisat-ı taliyi kapsamaktadır. Tahsilîye henüz vasil olmayan küçük çocuklara mahsus olmak üzere ayrıca bir ihtiyât kısmında bulunur.

⁸⁶⁴ BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Dersaadet'te mevcut Mekâtib-i Hususiye İslamiye listesi.

⁸⁶⁵ BOA., MF.HTF., 4/10, (24 Zilhicce 1333/2 Kasım 1915). İstanbul Vilayeti dahilinde bulunan Mekâtib-i İdadiye cetveli 1330-1331/1914-1915 senesi devriyesi.

Müfredat programı ve eğitim felsefesi: 1912-1913 senesi istatistikliğine göre; Mektebi Tefeyyüz İdadisi'nde Eşya dersleri ve tatbiki, Ulumu diniye, Türkçe Kitâbet, Edebiyat, Mantık ve Felsefe, Riyaziyat, Ulumu tatbik ve Hikmet, Tarih ve Coğrafya, Arabî ve Farisi, Fransızca, Almanca ve İngilizce, Malumat-ı Medeniyye, Dersi İnşa, Malumat-ı Ticariye ve Usûl-i Defter, Resim, Hüsn-i hatt, Musikî (Gına) ve Terbiye-i bedeniye dersleri görülmektedir.⁸⁶⁶

1913 yılında **İptidâi kısmında:** Tedrisat-ı Diniye, Türkçe, Hesâb, Tarih, Coğrafya, Ma'lûmât-ı fenniyye, Ma'lûmât-ı medeniye ve ahlâkıyye, Resim, Hüsn-i hatt, Musiki, Riyaziye-i bedeniyye, Fransızca ve El işleri dersleri verilmektedir.

Rüşdiye kısmında: Tedrisat-ı Diniye, Türkçe, Arabî, Fârisî, Tarih, Coğrafya, Hesâb ve Hendese, Ma'lûmât-ı fenniyye, Ma'lûmât-ı medeniyye, Resim, Hüsn-i hatt, Musiki, Riyaziye-i bedeniyye, Fransızca.

İdadi kısmında: İlm-i kelâm (Kur'ân'ın hükümlerini açıklayan ve yorumlayan ilim), Ahlâk-ı Mantık ve Felsefe, Edebiyat-ı Osmaniyye, Arabî, Fârisî, Fransızca, Ulûm-i riyâziyye (riyâzî ilimler, matematik), Usûl-i Defter ve ticari, İlm-i iktisâd (ekonomi), İlm-i tabîyye (doğabilim), Ma'lûmât-ı medeniye ve Kavânîn-i meşrûiyyet, Tarih, Coğrafya, Hikmet (Fizik) ve Kimya, Hıfz-üs-sıhha, Resim, Musiki, Riyaziye-i bedeniyye ve talim dersleri verilmektedir. Öğrenci sınıf derslerini layıkıyla takip eylemek ve idarenin müsadese şartıyla isteğe bağlı derslere devam edebilirler.

İhtiyârî (Seçmeli) Dersler: Arapça, İngilizce, Almanca, Fransızca, Hukuk-u Esasiye, Medeniyet-i İslamiye, Hesâb-ı Ticari ve Ma'lûmât-ı Ticariyye'dir. **Lisan dersleri:** Avrupa'dan getirilen tablolar üzerinde sözlü olarak yapılmaktadır. Fen dersleride mektebin fizik ve kimya laboratuvarlarında uygulamalı olarak gösterilmektedir. Mektebin özel sinema aletiyle münazara ve fen dersleri yapılmaktadır.⁸⁶⁷

İdari kadrosu: 1898-1903 yıllarında mektep müdürü saniye rütbesinde olan Muammer Bey'dir. Ders Nazırı ve Dahiliye Müdür Muavini Hakkı Bey'dir. Dahiliye Müdürü Vasıf Bey'dir. İdare Katibi Şerif Bey'dir.⁸⁶⁸

Ders kadrosu: 1898 yılında Coğrafya-yı umumi öğretmeni Nafiz Bey'dir. Edebiyat, Ahlâk, İnşa, Kitâbet ve Tarih öğretmeni Muammer Bey'dir. Fransızca, Ma'lûmât-ı

⁸⁶⁶ 1328-1329/1912-1913 senesine mahsus ihsâiyyât mecmuası, s.37.

⁸⁶⁷ Leylî ve nehâri Mekteb-i Tefeyyüz talimatnamesi, 1329/1913, Tedrisat ve İsteğe bağlı dersler.

⁸⁶⁸ MUNS, 1316. MUNS, 1317. MUNS, 1318. MUNS, 1319.

nafia, Hesâb ve Coğrafya öğretmeni ve Ders Nazırı yüzbaşı Nuri Bey'dir. Ulûm-ı Tıbbiye öğretmeni yüzbaşı Ulûm-ı Riyaziye öğretmeni yüzbaşı Şükrü Efendi'dir. Hesâb öğretmeni Memduh Bey'dir. Coğrafya öğretmeni Hakkı Bey'dir. Tarihi İslam ve Osmani öğretmeni üsteğmen Mustafa Bey'dir. Dahiliye Müdürü ve Fransızca öğretmeni Şerif Bey'dir. Ulûm-i dîniyye, Arabî ve Farîsî öğretmeni Ali Efendi'dir. Kurân-ı Kerîm, Tecvîd ve İlm-i hâl öğretmeni Hafız Mustafa Efendi'dir. İmlâ ve Hüsn-i hatt öğretmeni: Abdülkadir Bey'dir. Dahiliye Müdür muavini ve İmlâ ve Kırâat öğretmeni Vasıf Bey'dir. Fransızca öğretmeni Mazhar Bey ve İptidâi öğretmeni Faik Efendi'dir.⁸⁶⁹ 1899-1903 yıllarında ders kadrosunda değişiklikler olmuştur.

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1896 yılında **17 öğretmen** mevcudıyla açılmıştır.⁸⁷⁰ 1898-1903 yılında idare ve ders öğretmeni sayısı **14'tür**.⁸⁷¹ 1909-1910 yıllarında 4 erkek idareci, 14 erkek öğretmen, 8 mubassır ve hademe olmak üzere **26 personelle** eğitim vermektedir.⁸⁷² 1912-1913 senesinde mektebin 4 idareci, 19 öğretmeni ve 7 hademesi olmak üzere toplam **30 personeli** vardır. Öğretmenlerin yaşları ve mezuniyetleri ise şöyledir. 20-25 yaş arasında 6 öğretmen, 25-30 yaş arasında 7 öğretmen, 30-40 yaş arasında 6 öğretmen, 40-50 yaş arasında 2 öğretmen, 50-60 yaş arasında 2 öğretmen olmak üzere toplam 19 öğretmen ve 4 idareci bulunmaktadır. 11 öğretmen yüksek okul mezunu, 5 öğretmen Mekatib-i tâliye mezunu, 4 öğretmen Dârümuallimîn mezunu, 1 öğretmen özel tahsilden mezun ve 2 öğretmen diğer mekteplerden mezun olmak üzere 23 öğretmendir.⁸⁷³

Öğrenci sayısı: 1896 yılında 49 müslim ve 18 gayrimüslim olmak üzere toplam **67 öğrenci** eğitim görmektedir.⁸⁷⁴ 1898 yılında 26 yatılı ücretli müslim ve 2 yatılı ücretsiz müslim, 143 gündüzcü ücretli müslim ve 19 gündüzcü gayrimüslim ve 3 ücretsiz müslim ve 2 ücretsiz gayrimüslim olmak üzere **195 öğrencisi** bulunmaktadır.⁸⁷⁵ 1899 yılında 26 yatılı ücretli müslim ve 2 yatılı ücretsiz müslim, 160 gündüzcü ücretli ve 8 ücretsiz olmak üzere **196 öğrencisi** vardır.⁸⁷⁶ 1900 yılında 30 yatılı ücretli müslim ve 2 yatılı ücretsiz müslim, 139 gündüzcü ücretli ve 15

⁸⁶⁹ MUNS, 1316, s.699-700.

⁸⁷⁰ MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁸⁷¹ MUNS, 1316. MUNS, 1317. MUNS, 1318. MUNS, 1319. MUNS, 1321.

⁸⁷² BOA., MF.İST., 10/76, (13 Safâr 1329/13 Şubat 1911). Personel cetveli.

⁸⁷³ 1328-1329/1912-1913 senesine mahsus ihsâiyyât mecmuası, s.36 ve 38.

⁸⁷⁴ MUNİ, (1311-1312/1895-1896), s.21.

⁸⁷⁵ MUNS, 1316, S.699-700.

⁸⁷⁶ MUNS, 1317, s.778-779.

ücretsiz olmak üzere **186 öğrencisi** eğitim görmektedir.⁸⁷⁷ 1901-1903 yıllarında 34 yatılı ücretli müslim ve 2 yatılı ücretsiz müslim, 147 gündüzcü ücretli ve 20 ücretsiz olmak üzere **203 öğrencisi** eğitim görmektedir.⁸⁷⁸

1909-1910 yıllarında 46 yatılı müslim erkek, 5 yatılı gayrimüslim erkek, 99 gündüzcü müslim erkek, 5 gündüzcü gayrimüslim erkek olmak üzere **155 öğrencisi** vardır.⁸⁷⁹ 1912-1913 yıllarında mektebe imtihanla kabul edilen öğrenci sayısı: 40 ücretli yatılı müslim, 2 yatılı ücretsiz müslim, 116 gündüzcü ücretli müslim, 18 gündüzcü ücretsiz müslim, 2 yatılı ücretli Rum, 8 gündüzcü ücretli Rum, 1 gündüzcü ücretsiz Ermeni, 2 gündüzcü ücretli Musevi, 2 gündüzcü ücretsiz Musevi olmak üzere **191 öğrencidir**.

Öğrencinin sınıf taksimi: Birinci sınıf 12 öğrenci, ikinci sınıf 13 öğrenci, üçüncü sınıf 16 öğrenci, dördüncü sınıf 19 öğrenci, beşinci sınıf 5 öğrenci, altıncı sınıf 16 öğrenci, yedinci sınıf 23 öğrenci, sekizinci sınıf 30 öğrenci, dokuzuncu sınıf 22 öğrenci ve onuncu sınıf 35 öğrenci olmak üzere **191 öğrencidir**.⁸⁸⁰ Diploma alan öğrenci sayısı 35 öğrencidir. Sınıflarını terfi eden öğrenciler 112'dir. Sınıflarını geçemeyen öğrenci sayısı 44'tür.⁸⁸¹ Mektebi Tefeyyüz ücretli ve ücretsiz olarak müslüm ve gayrimüslim öğrenciye eğitim vermiştir.

Öğrenci velilerinin sınıf ve sıfatları: 1909-1910 yıllarında ulemadan **12**, zabitan ve memuriyetten **82**, doktordan **5**, avukattan **8**, öğretmenden **2**, ticaretten **14** ve sınıf-ı saireden **32** olmak üzere **155 velisi** bulunmaktadır.⁸⁸² 1912-1913 yıllarında **31** ulemadan, **3** ruhaniden, **78** memurdan, **21** meslek erbabından, **35** ticaretten, **14** sanatkardan, **13** ziraatten ve **8** sınıfı saireden olmak üzere **203 velisi** vardır.⁸⁸³

Okulun mali durumu: 1909-1910 yıllarında öğrencinin sene itibarıyla aidatı şu şekildedir. 67 öğrenci aylık **10 kuruştan** ve 52 öğrenci aylık **15 kuruştan** ve 36 öğrenci aylık **20 kuruştan** ders ücreti aidatı vermektedir. **Mektep kirası:** 174 Lira Osmanidir.⁸⁸⁴ Bu aidattan 1910-1911 yılları Mektebi Tefeyyüz İdadisi'nin gelirini hesaplayabiliriz. 670 kuruş, 780 kuruş ve 720 kuruş olmak üzere **2170 kuruş bir**

⁸⁷⁷ MUNS, 1318, s.854-855.

⁸⁷⁸ MUNS, 1319, s.197-198. MUNS, 1321, s.198-199.

⁸⁷⁹ BOA., MF.İST., 10/76, (13 Safer 1329/13 Şubat 1911). Öğrenci cetveli.

⁸⁸⁰ 1328-1329/1912-1913 senesine mahsus ihsâiyyât mecmuası, s.32.

⁸⁸¹ 1328-1329/1912-1913 senesine mahsus ihsâiyyât mecmuası, s.33.

⁸⁸² BOA., MF.İST., 10/76, (13 Safer 1329/13 Şubat 1911). Veli cetveli.

⁸⁸³ 1328-1329/1912-1913 senesine mahsus ihsâiyyât mecmuası, s.34.

⁸⁸⁴ BOA., MF.İST., 10/76, (13 Safer 1329/13 Şubat 1911). Mektebin mali durumu ile ilgili istatistik.

aylık geliridir. Bir yıl ortalama eğitim süresi 10 ay olarak hesaplanırsa mektebin bir yıllık geliri ya da yıllık bütçesi **21.700 kuruştur**.

1912-1913 yıllarında mektebin yıllık harcaması 93.600 maaşlara ve 67.000 masraflara olmak üzere 160.600 kuruştur. Mektebin 14 öğretmenin 500 kuruştan az, 8 öğretmenin 500-1000 kuruş arası, 1 öğretmen 1000-1500 kuruş arası ücret almaktadır. Heyeti idarede öğretmendir.⁸⁸⁵

Okulun kapanışı: 1918 eğitim yılından sonra Mektebi Tefeyyüz İdadisi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak mektebin Cumhuriyet Dönemine kadar devam ettiği düşünülmektedir.

2.28. Asar-ı Terakki Mektebi (1897-1901)

Tablo 2.28. Asar-ı Terakki Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu mekan Faaliyet gösterdiği mekenlar	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Asar-ı Terakki Mektebi	1313/1897	Şişli	X	X	-	X	6	-	-	X	X	-	1317/1901
		Tophane											

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Asar-ı Terakki Mektebi 1897⁸⁸⁶ tarihinde Şişli'de kurulmuştur. Asar-ı Terakki Mektebi 1898 tarihinde Tophane civarında Cihangir Mahallesi'ne nakil olmuştur.⁸⁸⁷ 1901 yılında kapanıncaya kadar aynı binada eğitim vermiştir.

Okulun kurucusu: Asar-ı Terakki Mektebi'nin kurucusu Mektep Müdürü Mehmed Nuri Efendi'dir. Görevine mektep kapanıncaya kadar devam etmiştir.⁸⁸⁸

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Asar-ı Terakki Mektebi'nin üçü iptidâi ve üçü rüşdiye gündüzcü erkek ve kız sınıfları olmak

⁸⁸⁵ 1328-1329/1912-1913 senesine mahsus ihsâiyyât mecmuası, s.35-36.

⁸⁸⁶ BOA., MF.HUS., 1/55, (29 C.evvel 1316/15 Ekim 1898). Mektep müdüriyetince sene sonu ödül töreni yapmak için Maarif Nezâretine yazılan izin yazısından, mektebin Şişli'den taşındığını ve Tophane civarında Cihangir Mahallesinde bulunduğunu ve ödül töreni yapabilmeleri için en az bir sene eğitim yapması gerektiğinden Asar-ı Terakki Mektebi'nin 1313/1897 tarihinde kurulduğunu kanıtlamaktadır.

⁸⁸⁷ MUNS, 1317, s. 787-788. MUNS, 1318, s.857.

⁸⁸⁸ MUNS, 1316, s. 701-702.

üzere eğitim yılı altı senedir. Mektep kapanıncaya kadar aynı şekilde eğitim verilmeye devam edilmiştir.

İdari kadrosu: Asar-ı Terakki Mektebi'nin Müdürü Mehmed Nuri Efendi'dir. Müdür muavini ve Ders Nazırı, Hüseyin Bahri Efendi'dir. Bu kadro mektep kapanıncaya kadar görevine devam etmiştir.⁸⁸⁹

Ders kadrosu: Coğrafya öğretmeni İdris Hilmi Efendi'dir. Kolağası rütbesindedir ve Sanayi Nefise Madalyası bulunmaktadır. Resim, tarih ve kavaîd öğretmeni Lütfullah Efendi'dir. Askeri kökenlidir. Teğmen rütbesindedir ve Sanayi Nefise Madalyası bulunmaktadır. Kırâat ve imlâ ve Hüsn-i hatt öğretmeni Tevfik Efendi, Fransızca öğretmeni Ahmed Bey, hesâb öğretmeni Arifi Bey, arabî öğretmeni Fevzi Efendi, Hüsn-i hatt ve sarf-ı Türkiye öğretmeni Osman Bey, Kurân-ı Kerîm, ulûm-i dîniyye, ve tecvîd öğretmeni Nuri Efendi ve iptidâi öğretmenleri Hafız Arif Efendi ve Hafız Süleyman Efendi'dir.⁸⁹⁰ Diğer yıllara ait kayıtlarda okulun tüm ders kadrosu değişmiştir.⁸⁹¹

Müslim Özel Mekteplerinin sorunlarından biride ders kadrosunun sık değişmesidir. Bunun sebeplerinden ilki ders kadrosunun asker kökenli olmasıdır. Diğer ise Müslim Özel Mektepleri'nin öğretmen ücretlerini zamanında ödeyememesi veya ücretin az gelmesi sonucunda öğretmenlerin görevlerini bırakmalarıdır. Asar-ı Terakki Mektebi öğretmenlerinden Hafız Mehmet Arif Beyler 240 kuruş, Hafız Süleyman Hilmi Bey 180 kuruş ve Hafız Mehmed Bey'in 220 kuruş olan alacaklarını mektep müdüriyetinden alamadıkları için Maarif Nezaretine yazdıkları 30 Mart 1314 tarihli dilekçe sonucunda, Mekatib-i Âliye ve Hususiye Müfettişliğince Mektep Müdürlüğü ihtar edilmiştir.⁸⁹²

Öğrenci sayısı: 1898 eğitim yılında **74 öğrencisi** vardır.⁸⁹³ 1899 eğitim yılında 125 ücretli ve 25 ücretsiz olmak üzere 150 erkek öğrencisi vardır. Ayrıca 50 ücretli ve 12 ücretsiz toplam 62 kız öğrencisi bulunmaktadır. Toplamda **212 öğrenci** eğitim

⁸⁸⁹ MUNS, 1317, s. 787-788. MUNS, 1318, s.857.

⁸⁹⁰ MUNS, 1316, s.701-702.

⁸⁹¹ MUNS, 1317, s. 787-788. MUNS, 1318, s.857.

⁸⁹² BOA., MF.HUS., 1/45, (19 Zilkade 1315/11 Nisan 1898).

⁸⁹³ MUNS, 1316, s.701-702

görmektedir.⁸⁹⁴ 1900 eğitim yılında kız bölümü kapanmıştır. 80 ücretli ve 26 ücretsiz olmak üzere toplam **106 erkek öğrencisi** bulunmaktadır.⁸⁹⁵

Okulun kapanışı: Mekatib-i Âliye ve Hususiye Müfettişi Mahmud Celaleddin'in teftiş raporundan mektebin eğitime fevkaledelik dikkat edildiği anlaşılmış ise de mektep binasının harap bir halde bulunduğu görüldüğünden bu tehlike üzerine bir mühendis tarafından keşif edilerek ve bina neticesinin 6. Daire-i Belediye Müdürlüğüne bildirilmesi istenmiştir.⁸⁹⁶ Binanın kullanılamaz olmasıyla Asar-ı Terakki Mektebi 1317/1901 yılında kapanmıştır.

2.29. Celal Bey Kız Mektebi (1898-1905)

Tablo 2.29. Celal Bey Kız Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Celal Bey Kız Mektebi	1314/1898	Kadıköyü'nde Kuş Dilinde	X	-	-	-	4	X	-	-	X	-	1321/1905

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Celal Bey Kız Mektebi 1314/1898 tarihinde Kadıköyü'nde Kuş Dilinde **Halile-yi Mahmudiyye kız şubesi** olarak açılmıştır.

Okulun kurucusu: Celal Bey Kız Mektebi'nin kurucusu Mektep Müdürü Ahmet Neşet Bey'dir. Evvelisalise rütbesindedir. Yunan Madalyası bulunmaktadır.

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Celal Bey Kız Mektebi, kız iptidâi kısmından oluşarak tahsil senesi dört yıldır. Celal Bey Kız Mektebi'nde gündüzcü kız öğrenci eğitim görmektedir.

İdari kadrosu: Mektebin Müdürü Ahmet Neşet Bey'dir. Müdür muavini Mehmed Ali Bey'dir. Yunan Madalyası bulunmaktadır. Erkanı Harbiye'de binbaşısıdır. Dahiliye memuru Hacı Salih Bey'dir.

⁸⁹⁴ MUNS, 1317, s.787-788.

⁸⁹⁵ MUNS, 1318, s.857.

⁸⁹⁶ BOA., MF.MKT., 475/80, (28 C.ahir 1317/2 Kasım 1899).

İdare, öğretmen ve personel sayısı: Ders kadrosu hakkında bilgi bulunmamaktadır. 1899-1903 yıllarında 2 hademesi bulunmaktadır.⁸⁹⁷

Öğrenci sayısı: Celal Bey Kız Mektebi'nin 1899 yılında 60 ücretli kız ve 15 ücretsiz kız olmak üzere **toplam 75 kız** öğrencisi vardır.⁸⁹⁸ 1900 yılında 47 ücretli kız ve 15 ücretsiz kız olmak üzere **toplam 62 kız öğrenci** eğitim görmektedir.⁸⁹⁹ 1901 yılında 44 ücretli kız ve 7 ücretsiz kız olmak üzere **toplam 51 kız öğrencisi** bulunmaktadır.⁹⁰⁰ 1903 yılında 8 ücretli kız ve 1 ücretsiz kız olmak üzere **toplam 9 kız öğrencisi** vardır.⁹⁰¹

Okulun kapanışı: Maarif salnamelerinde ki Celal Bey Kız Mektebi'ne ait kayıtlardan öğrencisinin her yıl azaldığı ve 1903 yılında 9 öğrenciye kadar düşmüş olduğu tespit edilmektedir. Müslim Özel Mektepleri'nin yaşamaları için tek gelirleri öğrenciden alınan ders ücretidir. Bu nedenle masraflarını karşılayamayan Celal Bey Kız Mektebi 1905 eğitim yılının sonunda kapanmıştır.

2.30. Bidayet-i Tahsil Mektebi (1898-1902)

Tablo 2.30. Bidayet-i Tahsil Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu mekan Faaliyet gösterdiği mekanlar	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Bidayet-i Tahsil Mektebi	1314/1898	Kırk Çeşme Vefa	X	-	-	-	4	-	X	-	X	-	1318/1902

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Bidayet-i Tahsil Mektebi, 1898 yılında Kırk Çeşme civarında kurulmuştur.⁹⁰² Bidayet-i Tahsil Mektebi 1902 tarihinde Vefa civarında Kevgeçilere nakil olmuştur.⁹⁰³

Okulun kurucuları: Bidayet-i Tahsil Mektebi'nin dört kurucusu bulunmaktadır. Bidayet-i Tahsil Mektebi'nin Müdürü ve müessisi rabia rütbesinde olan **Mahmud**

⁸⁹⁷ MUNS, 1317, s.784. MUNS, 1321, s.197-198.

⁸⁹⁸ MUNS, 1317, s.784.

⁸⁹⁹ MUNS, 1318, s.839.

⁹⁰⁰ MUNS, 1319, s.195-196.

⁹⁰¹ MUNS, 1321, s.197-198.

⁹⁰² MUNS, 1317, s.786.

⁹⁰³ MUNS, 1318, s.860.

Kenan Bey'dir. Diğer müessisler İbrahim Edhem Efendi, İbrahim Hilmi Efendi ve Aziz Mahmud Efendi'dir.

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Mektep, dört yıllık iptidâi seviyesinde erkek ve gündüzcü öğrenciye eğitim vermektedir.⁹⁰⁴

İdari kadrosu: Mektep Müdürü Mahmud Kenan Bey, Müdür muavini İbrahim Edhem Efendi, Ders Nazırı İbrahim Hilmi Efendi ve Dahiliye Müdürü Mehmed Nuri Şeyda Bey'den oluşmaktadır.

Ders kadrosu: Kurân-ı Kerîm öğretmeni ve müessis Aziz Mahmud Efendi'dir. Ulûm-i dîniyye öğretmeni İsmail Efendi'dir. Ulûm-i dîniyye ve arabi öğretmeni Hüseyin Efendi'dir. Kavaîd-i Türkiye, lisan-ı farîsî ve fransızca öğretmeni Mehmed Nuri Efendi'dir. Tarih, Hüsn-i hatt ve Fransevî öğretmeni Şeyda Bey'dir. Fransızca öğretmeni Ferid Bey'dir. Rabia rütbesindedir. Kitâbet öğretmeni Kamil Bey'dir. Hesâb öğretmeni Zihni Bey'dir. Hendese öğretmeni yüzbaşı Doktor Şefik Bey'dir. Yunan Madalyası bulunmaktadır. Ma'lumat Fenniye öğretmeni Agah Bey'dir. Coğrafya öğretmenleri Mahmud Kenan Bey ve Nuri Bey'dir. Hüsn-i hatt öğretmenleri İzzet Bey ve Talat Bey'dir. Resim öğretmeni Aziz Bey'dir. Rabia rütbesindedir. Peygamberler Tarihi öğretmeni İbrahim Edhem Efendi'dir. Mektep tabibi Doktor Fuad Bey'dir. Yunan Madalyası bulunmaktadır. İptidâi öğretmenleri Hüseyin Efendi ve İsmail Efendi'den oluşmaktadır.⁹⁰⁵

Öğretmen ve personel sayısı: Bidayet-i Tahsil Mektebi'nin 20 öğretmeni ve 5 hademesi olmak üzere toplam **25 personeli** vardır.⁹⁰⁶

Öğrenci sayısı: 1898 yılında 75 erkek ücretli ve 11 erkek ücretsiz olmak üzere toplam **86 erkek** öğrencisi bulunmaktadır.⁹⁰⁷ 1899 yılında 74 erkek ücretli öğrenci ve 33 ücretsiz olmak üzere toplam **107 erkek** öğrencisi bulunmaktadır.⁹⁰⁸

Okulun kapanışı: Maarif salnameleri dışında Bidayet-i Tahsil Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bidayet-i Tahsil Mektebi 1318/1902 eğitim yılı sonunda kapanmıştır.

⁹⁰⁴ MUNS, 1317, s.787.

⁹⁰⁵ MUNS, 1317, s.787.

⁹⁰⁶ MUNS, 1317, s.787.

⁹⁰⁷ MUNS, 1317, s. 787.

⁹⁰⁸ MUNS, 1318, s. 861.

2.31. Dârü'l-irfan Mektebi (1898-1909)

Tablo 2.31. Dârü'l-irfan Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Dârü'l-irfan Mektebi	4 Haziran 1898	Kadıköy	X	X	-	X	7	-	-	X	X	X	7 Ağustos 1909

Dârü'l-irfan Mektebi'nin kuruluş amacı: “Dârü'l-irfan Mektebi mülki ve askeri idadi mekteplerine öğrenci yetiştirmek üzere kurulmuştur. Mektep az zamanda çok bilgi verilmesi esasını kabul etmiştir. Çocukların velilerinin göstereceği rağbete göre gelecekte tahsili idadi programının İngiliz ve Alman lisanlarının ilavesi ve mektebin yatılıya çevrilmesi ve böylece çocukların Mekatib-i ecnebiyyeye devam külfetinden kurtarılması gayesindedir. Kız kısmında usûl-i tabh (pişirme yöntemleri), idâre-i beytiyye (ev idaresi), el hünnerleri, dikiş, ütü, külâh gibi âsâr-ı terakkiyatın meydana getirilmesi hususuna cihet ve ikdâm olunmaktadır. Mektebe henüz başlayacak mini minicik erkek ve kız ana sınıfında “pedegoji” usulüne uygun tahsil gördükten sonra iptidâi sınıfına nakil edilmektedir”.⁹⁰⁹

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Dârü'l-irfan Mektebi Hüseyin Vehbi tarafından 4 Mayıs 1314 /16 Mayıs 1898 tarihinde Cedidpaşa'da açılmak üzere ruhsatname alınmıştır. Dârü'l-irfan Mektebi'nin 23 Mayıs 1314/4 Haziran 1898 tarihinde resmi açılışı yapılmıştır. Dârü'l-irfan Mektebi'nin resmi açılışında bulunmak üzere müfettiş Ziyaeddin görevlendirilmiştir. Mektep müdürü Hüseyin Vehbi tarafından açılış nutku okunmuştur.⁹¹⁰ 1899 yılında Dârü'l-irfan Mektebi Haydarpaşa İstasyonu'ndadır.⁹¹¹ 1900 yılında Dârü'l-irfan Mektebi Haydarpaşa Rıhtımı'ndadır.⁹¹² Dârü'l-irfan Mektebi, 1901 yılından 7 Ağustos 1909 yılında devir edilerek kapanıncaya kadar Kadıköyü'nde Belediye Caddesi karibinde eğitim vermiştir.⁹¹³

⁹⁰⁹ Dârü'l-irfan Mektebi'nin resm-i tevzi-i mükâfat cetveli, 1318/1902, s.3-4.

⁹¹⁰ BOA., MF.HUS., 1/47, (14 Muharrem 1316/4 Haziran 1898).

⁹¹¹ MUNS, 1317, s.790. BOA., MF.MKT., 510/16, (22 Safer 1318/21 Haziran 1900). Dârü'l-irfan Mektebi Haydarpaşa'da bulunmaktadır.

⁹¹² MUNS, 1318, s.861.

⁹¹³ MUNS, 1319, s.203-204. BOA., MF.MKT., 569/6, (29 Safer 1319/17 Haziran 1901).

Okulun kurucuları: Dârü'l-irfan Mektebi'nin kurucusu Divanı Muhasebe ikinci sınıf mümeyyizlerinden Hüseyin Fehmi Bey'dir. Bu kurumda iki üç yıl kuruculuk ve müdürlük yaptıktan sonra 1902 yılında Dârü'l-irfan Mektebi'ni ruhsatı ve tüm haklarıyla beraber Meclis-i Maarif Kalemi Müdür Muavini Alaaddin Bey'e devir etmiştir.⁹¹⁴ Bu tarihten 7 Ağustos 1909 tarihine kadar Dârü'l-irfan Mektebi Kadıköyü'nde Alaaddin Bey'in kuruculuğu ve idaresinde eğitim vermiştir. Alaaddin Bey bu tarihte Dârü'l-irfan Mektebi'ni İdadi Mülkiye mezunlarından Rauf Bey'e tüm haklarıyla beraber bırakmıştır.⁹¹⁵

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Dârü'l-irfan Mektebi, biri ihtiyat, üçü iptidâi ve üçü rüşdiye derecesinde erkek ve kız sınıfları olmak üzere tahsil süresi yedi yıldır. Dârü'l-irfan Mektebi'nde gündüzcü kız ve yatılı erkek öğrenci eğitim görmektedir.⁹¹⁶

Müfredat programı ve eğitim felsefesi: 1317-1318/1901-1902 yıllarında Dârü'l-irfan Mektebi'nde okutulan dersler şöyledir

1- Ulûm-i Dîniyye (Din bilgisi): Amelî (pratik) ve ibadete dair mesâil-i şer'iyye (şeriat meseleleri) hristiyan öğrenciye ihtiyârdır. (zorunlu değildir)

2- Lisan: Türkçe. Kavâid-i lisan (dil kaideleri), usûl-i inşa ve kitâbet-i resmiyye (resmî yazışma dili). **Arabî.** Sarf (gramer), nahv (dilbilgisi), tatbîkat (uygulamalı). **Fârisî.** Kavâid-i lisan (dil kaideleri), iştikak (kök bilgisi) ve tatbîkat (uygulamalı). **Fransızca.** Kavâid-i sarfiyye ve nahviyye, tatbîkat, tercüme ve kaligrafi (güzel yazı).

3- Ulûm-i riyâziyye (Riyâzî ilimler, matematik): Hisâb (Hesap): Amelî (pratik) ve nazarî (teorik) tatbîkat-ı hisâbîyye. **Hendese (Geometri):** Hendese-i hattiyeye ve sathiyeye (dış yüzey). **Usûl defteri:** Ma'lumât-ı ticariye. **Coğrafya-yı Umûmi:** Tabîî, siyâsî, Osmanî ve riyazî mufassal (uzun uzadıya anlatılan) surette ve usûl-i tersîm-i harîta (harita çizme yöntemi). **Tarih:** Osmanî ve İslâm. **Ulûm-i tabîiyye (Tabiat bilgileri):** Ma'lumât-ı fenniyye (Fen bilgisi) ve ulûm-i tabîiyyenin tatbîkat-ı

⁹¹⁴ BOA., MF.MKT., 648/17, (24 R.ahir 1320/31 Temmuz 1902). BOA., MF.MKT., 1005/16, (25 C.evvel 1325/6 Temmuz 1907). Divanı Muhasebe ikinci sınıf mümeyyizlerinden Hüseyin Fehmi Bey 1314 senesinde iptidâi ve rüşdiye derecesinde Kadıköy Haydarpaşa arasında Dârü'l-irfan namıyla bir mekteb tesis ederek iki üç sene kadar müdüriyetinde bulunduktan sonra yine ruhsatıyla Meclis-i Maarif Kalemi Müdür Muavini Alaaddin Bey'e devir etmiştir

⁹¹⁵ BOA., ZB., 340/113, (20 Receb 1327/7 Ağustos 1909).

⁹¹⁶ Dârü'l-irfan Mektebi'nin resm-i tevzi-i mükâfat cetvelidir. Kadıköyü'nde Belediye Cadde-i Kebirinde Vâki Konakda Leylî - Neharî, Zükür-İnâs İptidâi ve Rüşdî Dârü'l-irfan Mektebinin Resm-i Tevzi-i Mükâfat Cetvelidir. Sene-i Dersiyeye 1321-1322/1905-1906, Matbaa-i Kütübhaneye-i Cihan, İstanbul, 1322/1906, s.37. Dahili Talimatı'nın 1. ve 2. maddesi.

mütenevviyası (türleri) ve keşfiyyât ve ihtirâât-ı cedide (yeni icatlar). **Hıfz-üs-sıhha (Sağlığı koruma):** Ma'lumât-ı iptidâiyye. **Resim:** Kara kalem ve sulu boya, eşkâl (şekil) ve menâzır (manzara ve perspektif). **Musikî:** Piyano ve nota usulü üzere. **El hünnerleri:** Biçim, dikiş, usûl-i idâre-i beytiyye (ev idaresi yöntemi).⁹¹⁷

Tablo 2.31.1. Dârü'l-irfan Mektebi İptidâi Kısmı Haftalık Ders Programı

Dersin İsmi	Birinci Sene Haftada	İkinci Sene Haftada	Üçüncü Sene Haftada	
Elifba	6			Elifba-i Osmani ikmâl olunduktan
Maa-tecvîd(tecvidli) Kurân-ı Kerîm	6	6	4	(tamamlandıktan) sonra 6 saat Kırâat ve İmlâya ilave
İlm-i hâl	2	3	3	
Kırâat	3	3	3	
İmlâ	2	2	2	
Ahlâk-ı İslamiyye	.	2	1	
Sarf-i Osmani	.	.	2	
Muhtasar Tarih-i Osmani	.	.	2	
Muhtasar Coğrafya-yı Umûmî	.	.	2	
Hesâb	2	2	2	
Hüsn-i hatt Türkçe ve Fransevî	1	2	2	
Hıfz-üs-sıhha	.	.	1	
Müzâkere	2	4	.	
Musikî	.	.	.	Derslerden sonra akşam paydosuna yakın bir zamanda gösterilir.
Jimnastik	.	.	.	Derslerden önce sabahleyin gösterilir.
YEKÛN	24	24	24	

⁹¹⁷ Dârü'l-irfan Mektebi'nin resm-i tevzi-i mükâfat cetveli, 1318/1902, s. 2 - 4.

Tablo 2.31.2. Dârü'l-irfan Mektebi Rüşdiye Kısmı Haftalık Ders Programı⁹¹⁸

Dersin İsmi	Birinci Sene Haftada	İkinci Sene Haftada	Üçüncü Sene Haftada	
Maa-tecvîd(tecvidli) Kurân-ı Kerîm	2	2	1	
Ulûm-i Dîniyye	3	3	2	
Lisan-i Osmani	2	2	1	
Lisan-i Arabî	2	2	2	
Lisan-i Fârisî	2	1	1	
Lisan-i Fransevî	3	3	3	
Ahlâk-ı İslamiyye	1	1	1	
Kitâbet-i Hususiyye	.	.	2	
Hesâb	2	2	2	
Hendese	.	1	2	
Usûl defteri	.	1	1	
Coğrafya-yi Umûmi ve Osmani	2	1	1	
Tarihi İslam ve Osmani	1	1	1	
Ma'lumât-ı Nâfia ve Hıfz-üs-sihha	1	1	1	
Hüsn-i hatt Türkçe ve Fransevî	2	2	2	
Resim	1	1	1	
YEKÜN	24	24	24	
Musikî	2	2	2	Derslerden sonra akşam üzere gösterilir.
Jimnastik	3	3	3	Derslerden önce sabahleyin gösterilir.

⁹¹⁸ Dârü'l-irfan Mektebi'nin resm-i tevzi-i mükâfat cetveli, 1318/1902, s.6.

Tablo 2.31.3. Dârü'l-irfan Mektebi Kız Kısmı Haftalık Ders Programı⁹¹⁹

Dersin İsmi	Birinci Sene Haftada	İkinci Sene Haftada	Üçüncü Sene Haftada	Dördüncü Sene Haftada	Beşinci Sene Haftada	
Maa-tecvîd(tecvidli) Kurân-ı Kerîm	5	4	3	2	1	
İlm-i hâl	.	3	2	2	2	
Kırâat	6	3	3	2	2	
İmlâ	2	3	2	2	2	
Ahlâk-ı İslamiyye	.	.	1	1	1	
Lisan-i Osmani	.	.	.	1	1	
Tarihi İslam ve Osmani	.	.	1	1	1	
Coğrafya-yi Umûmi ve Osmani	.	.	1	1	1	
Hesâb	2	2	2	2	2	
Hüsn-i hatt Türkçe	1	1	1	1	1	
Hıfz-üs-sıhha ve Ma'lumât-ı Nâfia	.	.	.	1	1	
Resim	1	
Dikiş, Nakış ve El hünerleri	8	8	8	4	4	
Usûl-i İdâre-i Beytiyye	.	.	.	4	4	
Yekün	24	24	24	24	24	
Musikî	2	2	2	2	2	Derslerden sonra akşam üzeri gösterilir.
Piyano	3	3	3	3	3	Derslerden önce sabahleyin gösterilir.

1908 ders senesi sonunda yapılan genel sınav imtihan cetvellerine göre Dârü'l-irfan Mektebi'nde okutulan dersler ve öğrenci sayısı aşağıda verilmiştir. **İptidâi üçüncü sınıfı:** Öğrenci Numara ve İsimleri: 31 Reşid Efendi, 40 Halil Efendi, 61 Sedat Efendi, 77 Necati Efendi, 80 Şevki Efendi, 94 Sedat Efendi, 105 Zafer Efendi, 111 Abdurrahman Efendi, 144 Şemsi Efendi, 151 Adil Efendi ve 153 Hayreddin Efendi olmak üzere toplam 11 erkek öğrencisi bulunmaktadır. İmtihan olunan dersler ise

⁹¹⁹ Dârü'l-irfan Mektebi'nin resm-i tevzi-i mükâfat cetveli, 1318/1902, s.7.

Kurân-ı Kerîm, imlâ, sarf-ı Osmani, rık'a, hesâb, tecvid, tarih, sülûs, coğrafya, ilm-i hâl, kırâat ve ahlak olmak üzere toplam 12'dir.

Kız iptidâi üçüncü sınıfı: Öğrenci Numara ve İsimleri: 16 Emine Hanım, 18 Sabide Hanım, 26 Emine Hanım, 28 Hamdiye Hanım, 33 Şüküre Hanım, 34 Nezihe Hanım ve 44 Behice Hanım olmak üzere toplam 7 kız öğrencisi bulunmaktadır. İmtihan olunan dersler ise Kurân-ı Kerîm, imlâ, sarf-ı Osmani, kırâat, ahlak, tarih, rık'a, sülûs, ilm-i hâl, hesâb, tecvid, coğrafya ve nakış olmak üzere 13'tür.⁹²⁰

İdari kadrosu: 1899 yılında Dârü'l-irfan Mektebi Müdürü ve tarih öğretmeni Hüseyin Fehmi Bey'dir. Ders Nazırı, imlâ ve kırâat öğretmeni Abdürrahim Cemil Bey'dir.⁹²¹ 1906 yılında mektep idaresi müessis ve mektep müdürü Alaaddin Bey'e aittir. Ayrıca bir ders nazırı ve dahiliye müdürü bulunmaktadır.⁹²²

Tablo 2.31.4. Dârü'l-irfan Mektebi'nin 1906 Yılı İdare Kadrosu

Mektepteki Görevi	İsmi	Menşe-i Asliyeri
Müessis ve Mektep Müdürü	İzzetlü Alaaddin Bey	Mektebi Sultani mezunlarından Meclis-i Kebir Maarif Kalemi Müdür Muavini
Ders Nazırı	Rifâtlü Ferid Bey	Vapur Hümâyûnda memur Bahriye zabitanından
Dahiliye Müdürü	Rifâtlü Mazhar Bey	Posta ve Telgraf Nezareti Tahrirat-ı Ecnebiyye Kalemi
Müdürü Sâni	Rifâtlü Bahri Bey	Mülkiye komisyonu evrak ve dosya memuru
Muavin	Rifâtlü Lütü Bey	Üsküdar İdadisi mezunlarından
Muavin	Rifâtlü Selahaddin Bey	Mektebi Sultani mezunlarından
İmam	Mekrûmetlü Halid Efendi	Dersden Me'zun
Tabib	Rifâtlü Mustafa Bey	Tıbbiyye-i Şahane Kolağası
Katib	Rifâtlü Hasan Bey	Ziraat Bankası Evrak Kalemi
Ser mubassır	Kemaleddin Efendi	

Ders kadrosu: 1899 yılında Ulûm-i dîniyye ve Kurân-ı Kerîm öğretmeni ve tecvîd öğretmeni Bürhan Efendi'dir. Arabî ve Farsî öğretmeni müderris Sadettin Bey'dir. Sarf-ı Osmani öğretmeni Mehmed Kudretullah Bey'dir. Mütemayiz rütbesindedir. İftihar Madalyası bulunmaktadır. Hesâb öğretmeni Erkanı Harbiye Kolağası Ziya

⁹²⁰ BOA., MF.İST., 6/60, (22 C.ahir 1326/22 Temmuz 1908).

⁹²¹ MUNS, 1317, s.790.

⁹²² Dârü'l-irfan Mektebi'nin resm-i tevzi-i mükâfat cetveli, 1322/1906, s.4. Heyet-i İdare.

Bey'dir. Fransızca öğretmeni İbrahim Bey'dir. Coğrafya öğretmeni Mazhar Bey'dir. Hüsn-i hatt Türkçe ve Fransevî ve Resim öğretmeni Sübhi Bey'dir. Hesâb, kırâat ve coğrafya öğretmeni Hakkı Bey'dir. Mubassır ve iptidâi öğretmeni Ahmed Efendi ve İnas kısmı öğretmeni müderris Hacı Salih Efendi'dir.⁹²³

Tablo 2.31.5. 1902 yılında Dârü'l-irfan Mektebi'nin Ders Kadrosu⁹²⁴

Dersin ismi	Öğretmenin ismi	Mense-i Asliyeleri
Tecvîd, Kurân-ı Kerîm	Mekrûmetlü Hafız Halid Efendi	Dersden Me'zun
Ulûm-i Dîniyye	Mekrûmetlü Halil Efendi (İmam)	Dersden Me'zun
Ahlâk-ı İslamiyye	İzzetlü Alaaddin Bey (Müdür)	Mektebi Sultani
Lisan-i Osmani	İzzetlü Besim Bey	Mektebi Hukuk
Lisan-i Arabî ve Fârisî	İzzetlü Halil Efendi	Dersden Me'zun
İmlâ, Kırâat ve Jimnastik	Rifâtlü Selim Sırrı Bey	Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn
Coğrafya, Tarih ve Ma'lumât-ı fenniyye	İzzetlü Alaaddin Bey	Mektebi Sultani
Fransızca ve Hatt	İzzetlü Galib Bey	Mektebi Sultani
Hesâb, Usûl defteri ve Resim	Rifâtlü Halil Efendi	Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn
Hüsn-i hatt Türkçe	Rifâtlü Hüsnü Kemaleddin Bey	Mülkiyye-i Şahane İdadisi
Hesâb	Rifâtlü Bahri Bey	Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn
Hıfz-üs-sıhha	Rifâtlü Mustafa Bey (Doktor)	Tıbbiyye-i Şahane Kolağası
Musikî	Rifâtlü İsmail Hakkı Bey	Mûsikî-i Hümâyûn
İptidâiyye muallim-i evvel	Mekrûmetlü Hafız Halid Efendi	Dersden Me'zun
İptidâi ve inâs öğretmeni	Mekrûmetlü Halil Efendi (İmam)	Dersden Me'zun
El hünerleri muallimesi	Madam Sofi	
Piyano muallimesi	Madam Rozetti	
Ser mubassır	Ali Efendi	
Mubassır	Hüseyin Efendi	

⁹²³ MUNS, 1317, s.790.

⁹²⁴ Dârü'l-irfan Mektebi'nin resm-i tevzi-i mükâfat cetveli, 1318/1902, s.3-4. Dârü'l-irfan Mektebi Heyet-i ta'limiye. BOA., MF.MKT., 872/37, (4 C.ahir 1323/6 Ağustos 1905). Dârü'l-irfan Mektebi'nin müessis ve müdürü Alaaddin Bey'dir. Altı seneden beri Kadıköyü'nde bulunan evladı etfalın talim ve terbiyeleri hususunda hizmeti şevkat eden mektebin yirmiye yakın öğretmen ve müstahdemini bulunmaktadır.

Tablo 2.31.6. 1906 Yılı Dârü'l-irfan Mektebi'nin Ders Kadrosu

Dersin ismi	Öğretmenin ismi	Menşe-i Asliyeleri
Tecvîd, Kurân-ı Kerîm	Mekrûmetlü Tevfik Efendi	
Ulûm-i Dîniyye, Arabî ve Fârisî	Mekrûmetlü Halid Efendi	
Ahlâk, Coğrafya ve Fransızca	İzzetlü Alaaddin Bey	
Hendese ve Resim	Kaymakam İzzetlü Rıza Bey	Meclis-i Nafia Heyet-i Fenniye azası
Kırâat ve Tarih	İzzetlü Cevdet Bey	Ziraat Bankası Muhasebe Kalemi
Ahlâk ve Kırâat	İzzetlü Muhtar Bey	Matbuat-ı Dahiliye Kalemi
Hesâb ve Lisan-i Osmani	Rifâtlü Ferid Bey	
Hesâb ve Usûl defteri	Rifâtlü Bahri Bey	
Hıfz-üs-sıhha	Rifâtlü Mustafa Bey	
Hıfz-üs-sıhha	Rifâtlü Mazhar Bey	Posta ve Telgraf Nezareti Tahrirat-ı Ecnebiyye Kalemi
Tarih-i Osmani ve İslam	Rifâtlü Süleyman Bey	Ticaret Hamidi Mektebi mezunlarından
İmlâ	İzzetlü Besim Bey	Şura-i Devlet muavinlerinden
İmlâ ve Hüsn-i hatt	Rifâtlü Hasan Bey	Ziraat Bankası Evrak Kalemi
Hudud-ı mütenevvia	Rifâtlü Samed Bey	İdare-i mahsusa muhasebe kalemi
Fransızca ve Hatt	Rifâtlü Selahaddin Bey	Rusumat muhasebe kalemi
İptidâiyye muallim-i evvel	Mekrûmetlü Halid Efendi	
İptidâiyye muallim-i sâni	Mekrûmetlü Tevfik Efendi	
Jimnastik	İzzetlü Nuri Bey	Hariciye evrak kalemi
Jimnastik	Rifâtlü Ömer Bey	Topçu mülazımlarından
Musikî	İzzetlü Sabri Bey	Tophane-i Amire muhasebe kalemi
İnâs kısmı muallime-i evvel	Nezire Hanım	Darülmuallimat mezunlarından
İnâs kısmı muallime-i sâni	Kadriye Hanım	Kız Sanayi Mektebi mezunlarından
Nakiş muallimesi	Madam Mari	
Piyanist	Madam Hanri	
Keman	Kemani Şehir ağa	
Udi	Beyruti Mahmud Efendi	

Kız kısmı ders programına sabahleyin derslerden evvel ve akşamleyin derslerden sonra yapılmak üzere haftada iki saat “saz” eğitimi eklenmiştir.⁹²⁵

⁹²⁵ Dârü'l-irfan Mektebi'nin resm-i tevzi-i mükâfat cetveli, 1322/1906, s.5. Heyet-i ta'limiye.

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1899 yılında 2 idareci erkek, 9 erkek öğretmen, 1 mubassır ve 3 hademesi olmak üzere toplam **15 personeli** bulunmaktadır.⁹²⁶ 1900 yılında 17 öğretmen ve 2 mubassırı vardır.⁹²⁷ 1906 yılında 10 erkek idareci ve 22 erkek ve 4 kadın olmak üzere 26 öğretmen olmak üzere toplam **36 personelle** eğitim vermektedir.⁹²⁸

Öğrenci sayısı: 4 Haziran 1898 tarihinde Dârü'l-irfan Mektebi'nin İslam ve Musevi olmak üzere **25 kadar öğrencisi** vardır.⁹²⁹ 4 Ağustos 1898 tarihinde Dârü'l-irfan Mektebi'nin 36 İslam ve 30 Musevi olmak üzere toplam **66 öğrencisi** bulunmaktadır.⁹³⁰ Bu tarihten sonra Musevi öğrenciler okuldan ayrılmıştır. 1899 yılında Dârü'l-irfan Mektebi'nin 76 ücretli erkek ve 10 ücretsiz erkek olmak üzere **86 erkek öğrencisi** ve 18 ücretli kız ve 2 ücretsiz kız olmak üzere **20 kız öğrencisi** bulunmaktadır. Mektebin toplam **106 öğrencisi** bulunmaktadır.⁹³¹ 1900 yılında 61 ücretli erkek ve 6 ücretsiz erkek olmak üzere **67 erkek öğrenci** bulunmaktadır.⁹³² 1903 yılında rüşdiye 32 erkek ve iptidâi 81 erkek ve 45 kız öğrenci olmak üzere **158 öğrencisi** bulunmaktadır.⁹³³

Okulun kapanışı: 7 Ağustos 1909 tarihinde Rauf Bey Dârü'l-irfan Mektebi'nin “**Mektebi Terakki**” namıyla adlandırılmasına müsaade olunmasını Mekatib-i Hususiye İdaresi'nden talep etmiştir.⁹³⁴ 5 Şubat 1910 tarihli Dersaadet'te mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye listesinde Dârü'l-irfan Mektebi'nin üstü çizilmiştir.⁹³⁵ Böylece 7 Ağustos 1909 tarihinde Dârü'l-irfan Mektebi, Mektebi Terakki adını alarak kapanmıştır.

⁹²⁶ MUNS, 1317, s.790.

⁹²⁷ Dârü'l-irfan Mektebi'nin resm-i tevzi-i mükâfat cetveli, 1318/1902, s.3-4.

⁹²⁸ Dârü'l-irfan Mektebi'nin resm-i tevzi-i mükâfat cetveli, 1322/1906.

⁹²⁹ BOA., MF.HUS., 1/47, (14 Muharrem 1316/4 Haziran 1898).

⁹³⁰ BOA., MF.HUS., 1/52, (16 R. evvel 1316/4 Ağustos 1898).

⁹³¹ MUNS, 1317, s.790.

⁹³² MUNS, 1318, s.861.

⁹³³ MUNS, 1321, s.203.

⁹³⁴ BOA., ZB., 340/113, (20 Receb 1327/7 Ağustos 1909).

⁹³⁵ BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). Mekatib-i Hususiye İslamiye Listesi.

2.32. Sahrayı Cedid Mektebi İptidâiyyesi (1899-1905)

Tablo 2.32. Sahrayı Cedid Mektebi İptidâiyyesi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Sahrayı Cedid Mektebi İptidâiyyesi	1315/1899	Göztepe	X	-	-	-	3	-	-	X	X	-	1905

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Sahrayı Cedid Mektebi İptidâiyyesi 1899 yılında Göztepe’de kurulmuştur.⁹³⁶

Okulun kurucusu: Sahrayı Cedid Mektebi İptidâiyyesi Şemsülmaarif Mektebi kurucusu Abdi Kamil Efendi’nin idaresindedir. Şemsülmaarif Mektebi’nin şubesi olarak açılmıştır.

İdari, ders ve çalışan kadrosu: Mektep Abdi Kamil Efendi’nin müdüriyetindedir. Muallim-i evveli Şaban Efendi ve Muallim-i sâni ve mubassırı Hafız Recep Efendi’dir.⁹³⁷ Ayrıca 1899 yılında mektepte 4 hademe çalışmaktadır. 1900-1903 yıllarında hademe sayısı öğrenci sayısının azalmasıyla ikiye düşmüştür.⁹³⁸

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: 1900-1905 yılları arasında Sahrayı Cedid Mektebi iptidâi derecesinde kız ve erkek öğrenciye gündüzcü olarak üç yıl eğitim vermektedir.

Öğrenci sayısı: 1899 yılında 60 ücretli erkek ve 12 ücretsiz erkek ve 20 ücretli kız ve 5 ücretsiz kız olmak üzere mektepte **97 öğrenci** eğitim görmektedir.⁹³⁹ 1900-1903 yıllarında 45 ücretli erkek ve 9 ücretsiz erkek olmak üzere **54 erkek öğrencisi** bulunmaktadır.⁹⁴⁰

Okulun kapanışı: 1905 yılında kapanmıştır.

⁹³⁶ MUNS, 1317, s.785.

⁹³⁷ MUNS, 1317, s.785. MUNS, 1318, s.855. MUNS, 1319, s.198-199. MUNS, 1321, s.199.

⁹³⁸ MUNS, 1317. MUNS, 1318. MUNS, 1319. MUNS, 1321.

⁹³⁹ MUNS, 1317, s.785.

⁹⁴⁰ MUNS, 1318, s.855. MUNS, 1319, s.198-199. MUNS, 1321, s.199.

2.33. Necm-i Terakki Mektebi (1899-1912)

Tablo 2.33. Necm-i Terakki Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
		Faaliyet gösterdiği mekan	İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Necm-i Terakki Mektebi	1315/1899	Kasımpaşa Üsküdar	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1912

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Necm-i Terakki Mektebi 1899 yılında Kasımpaşa'da Uzunyolda dereboyunda kurulmuştur.⁹⁴¹ 16 Haziran 1901 tarihinde Debbağhane Meydanı'nda Acı Çeşme Mahallesi'nde Hacı Mustafa Efendi'nin konağı kiralanarak bu binaya nakil edilmiştir.⁹⁴² 22 Ocak 1903 tarihinde "hanenin sahibi bahriye teğmenlerinden Ziver Bey ve yanına aldığı diğer bir kişiyle beraber hane kirası uzun zamandan beri verilmediği için Necm-i Terakki Mektebi'nin levhasını indirmiş ve hademeleri dışarı atmıştır. Ben mektebi kapattım diyerek 200'e yakın öğrenciyi dağıtmıştır. Mektep anahtarı merkez komiserliği vasıtasıyla dün akşam saat on ikide alınmış ve ertesi sabah mektep tekrar açılmıştır".⁹⁴³ Bu olaydan sonra Necm-i Terakki Mektebi Üsküdar semtine Valide Atik Mahallesi'ne nakil edilmiştir.⁹⁴⁴ 1912 yılında Necm-i Terakki Mektebi kapanıncaya kadar Üsküdar'da eğitim vermiştir.⁹⁴⁵

Okulun kurucusu: 1899-1903 yıllarında kurucu ve müdürü müderris Hüseyin Hıfzı Efendi'dir.⁹⁴⁶ Dördüncü rütbeden mecidiye nişanı bulunmaktadır.⁹⁴⁷ Salise rütbesindedir.⁹⁴⁸ Hüseyin Hıfzı Efendi Necm-i Terakki Mektebi'nin 1912 yılında kapanıncaya kadar kurucu ve müdürüdür.⁹⁴⁹

⁹⁴¹ MUNS, 1317, s.791. BOA., MF.MKT., 439/31, (11 Zilkade 1316/23 Mart 1899).

⁹⁴² BOA., Y.PRK.ZB., 27/120, (28 Safer 1319/16 Haziran 1901). MUNS, 1321, s.204.

⁹⁴³ BOA., MF.MKT., 685/47, (22 Şevval 1320/22 Ocak 1903).

⁹⁴⁴ BOA., MF.MKT., 784/23, (8 R.ahir 1322/22 Haziran 1904).

⁹⁴⁵ BOA., MF.MKT., 878/31, (13 C.ahir 1323/15 Ağustos 1905). Üsküdar'da Necm-i Terakki Mektebi'nin tevzi mükafat töreni yapılmıştır. BOA., MF.MKT., 952/43, (17 Receb 1324/6 Eylül 1906). Üsküdar'da Necm-i Terakki Mektebi'nin tevzi mükafat töreni yapılmıştır. BOA., MF.HUS., 1/115, (20 R.evvel 1326/22 Nisan 1908). Üsküdar Valide Atik Mahallesi'ndedir. BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). BOA., BEO., 3839/287898, (27 Zilhicce 1328/30 Aralık 1910).

⁹⁴⁶ MUNS, 1317, s.791. MUNS, 1318, s.791. MUNS, 1319, s.205-206. MUNS, 1321, s.204.

⁹⁴⁷ BOA., İ.TAL., 222/28, (20 R.ahir 1318/17 Ağustos 1900).

⁹⁴⁸ BOA., İ.TAL., 220/84, (27 R.ahir 1318/25 Ağustos 1900).

⁹⁴⁹ BOA., MF.MKT., 784/23, (8 R.ahir 1322/22 Haziran 1904). BOA., MF.MKT., 866/33, (20 R.ahir 1323/24 Ağustos 1905). BOA., DH.MKT., 1273/86, (2 Receb 1326/31 Temmuz 1908).

Basın ve yayın faaliyeti: 16 Temmuz 1904 tarihinde Necm-i Terakki Mektebi Müdürü Hüseyin Hıfzı Bey tarafından “**Sual ve Cevablı Teshilü'l Emsile**” adlı eseri telif olunmuştur.⁹⁵⁰ 28 Ocak 1908 tarihinde Necm-i Terakki Mektebi Müdürü Hüseyin Hıfzı Bey’in “**Ahlak Dersleri**” adlı kitabına izin verilmiştir.⁹⁵¹ 31 Temmuz 1908 tarihinde Necm-i Terakki Mektebi Müdürü Hüseyin Hıfzı Bey tarafından “**Necm-i Terakki**” namıyla gazete çıkarılmıştır.⁹⁵²

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Necm-i Terakki Mektebi üçü iptidâî ve üçü rüşdiye derecesinde erkek ve kız öğrenciye gündüzcü olarak altı yıl eğitim vermektedir.

İdari kadrosu: 1899-1903 yıllarında kurucu ve müdürü müderris Hüseyin Hıfzı Efendi'dir. Müdür Muavini teğmen Hacı Galib Efendi'dir. Girit Madalyası bulunmaktadır. Dahiliye Müfettişi saniye rütbesinde olan Hüseyin Sabri Bey'dir. Ders Nazırı ve sarf-ı Osmani öğretmeni Ziya Bey'dir.⁹⁵³

Ders kadrosu: 1899 yılında Tarih, Hüsn-i hatt ve Farîsî öğretmeni Hüseyin Hakkı Efendi'dir. Coğrafya, Hesâb ve İmlâ öğretmeni Bahriye teğmeni Hüseyin Avni Bey'dir. Kırâat öğretmeni Mahmud Bey, Musikî öğretmeni Şükrü Bey, Kurân-ı Kerîm ve Ulûm-i dîniyye öğretmeni Mehmed Efendi, İptidâiyye öğretmeni Cemil Efendi ve Muallime-i evveli ve Nakış öğretmeni Hüsna Hanım'dır.⁹⁵⁴ 1900 yılında Coğrafya öğretmeni Süvari Yüzbaşı Vekili Hayri Bey'dir. Kuran-ı Kerim ve Ulum-i Dinîyye öğretmeni Mehmed Bey'dir. Farîsî öğretmeni İdare-i Mahsusa ketebesinden Hüsnü Bey'dir. Musiki öğretmeni Mızıkâ-i Hümayun öğretmeni üstteğmen Mehmed Bey'dir. Kız kısmı Türkçe öğretmeni Bahriye üstteğmeni Hacı Galib Efendi'dir. Hıfzasıhha ve Fransızca öğretmeni tabib kolağası Ahmed Behiç Bey'dir. Bu öğretmenlere dördüncü rütbeden mecidiye nişanı verilmiştir. Kız kısmı müdiresi Hadika Hanım'a üçüncü rütbeden Şefkat Nişanı verilmiştir.⁹⁵⁵ 1901-1903 yıllarında Mektep Doktoru kolağası Ahmed Yahşi Bey'dir. Liyakat ve Yunan Madalyası bulunmaktadır. Cerrah yüzbaşı Fahreddin Efendi'dir. Yunan Madalyası

⁹⁵⁰ BOA., MF.MKT., 787/17, (3 C.evvel 1322/16 Temmuz 1904).

⁹⁵¹ BOA., MF.MKT., 1060/53, (24 Zilhicce 1325/28 Ocak 1908).

⁹⁵² BOA., DH.MKT., 1273/86, (2 Receb 1326/31 Temmuz 1908).

⁹⁵³ MUNS, 1317, s.791.

⁹⁵⁴ MUNS, 1317, s.791.

⁹⁵⁵ BOA., İ.TAL., 222/28, (20 R.ahir 1318/17 Ağustos 1900).

bulunmaktadır. Fahri Eczacı Pinayut Efendi'dir.⁹⁵⁶ Necm-i Terakki Mektebi'nin idareci, öğretmen ve çalışanların büyük çoğunluğu askeri kökenlidir.

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1899 yılında 3 idarecisi 7 öğretmeni ve 4 hademesi olmak üzere **14 personeli** vardır.⁹⁵⁷ Bu sayı 1899-1903 yılları arasında **17 ile 12 arasında** değişmiştir. Bu sayının artması ve azalmasında öğrenci sayısı ve öğrenciden alınan ders ücreti önemli rol oynamıştır.

Öğrenci sayısı: 1899 yılında 70 ücretli erkek ve 30 ücretsiz erkek olmak üzere 100 erkek öğrenci ve 35 ücretli kız ve 15 ücretsiz kız olmak üzere 50 kız öğrenci bulunmaktadır. Mektepte **150 öğrenci** eğitim görmektedir.⁹⁵⁸ 1900 yılında 148 ücretli erkek ve 25 ücretsiz olmak üzere 173 erkek öğrenci ve 100 ücretli kız ve 18 ücretsiz kız olmak üzere 118 kız öğrenci bulunmaktadır. Mektepte **291 öğrenci** eğitim görmektedir.⁹⁵⁹ 1901 yılında 210 ücretli erkek ve 30 ücretsiz erkek olmak üzere 240 erkek öğrenci ve 120 ücretli kız ve 20 ücretsiz kız olmak üzere 140 kız öğrenci bulunmaktadır. Mektepte **380 öğrenci** eğitim görmektedir.⁹⁶⁰ 1903 yılında 120 erkek ve 45 kız olmak üzere **165 öğrencisi** vardır.⁹⁶¹ 22 Ocak 1903 yılında **200 öğrenci** eğitim görmektedir.⁹⁶²

Okulun kapanışı: Necm-i Terakki Mektebi hakkında 1910 yılından sonra bilgi bulunmamaktadır. 1913 tarihli istatistiklerde ve diğer belgelerde mektep hakkında kayıt olmaması 1912 yılında kapanmış olduğunu göstermektedir.

⁹⁵⁶ MUNS, 1319, s.205-206. MUNS, 1321, s.204.

⁹⁵⁷ MUNS, 1317, s.791.

⁹⁵⁸ MUNS, 1317, s.791.

⁹⁵⁹ MUNS, 1318, s.791.

⁹⁶⁰ MUNS, 1319, s.205-206.

⁹⁶¹ MUNS, 1321, s.204.

⁹⁶² BOA., MF.MKT., 685/47, (22 Şevval 1320/22 Ocak 1903).

2.34. Şule-i Terakki Mektebi/ Şule-i Hürriyet-i Osmaniye (1900-1914?)

Tablo 2.34. Şule-i Terakki Mektebi/ Şule-i Hürriyet-i Osmaniye

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Şule-i Terakki Mektebi	1316/1900												
*Şule-i Hürriyet-i Osmaniye	*23 Mayıs 1910	Üsküdar	X	-	-	-	4	-	-	X	X	-	1914?

Okulun isim değişikliği: 23 Mayıs 1910 tarihinde Şule-i Hürriyet-i Osmaniye olarak değiştirilmesi mektep müdürü Mahmud Celaleddin Efendi tarafından istenmiştir.⁹⁶³ 9 Temmuz 1910 tarihinde bu isteğin onaylanmış olduğu görülmektedir.⁹⁶⁴

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Şule-i Terakki Mektebi 1316/1900 yılında⁹⁶⁵ Üsküdar'da Arakiyeci Hacı Caferağa Mahallesi'nde kurulmuştur.⁹⁶⁶ 1902 yılında mektep Üsküdar'da Divitçilerdedir.⁹⁶⁷ Burada 2 yıl kaldıktan sonra 1904 yılında Üsküdar Karacaahmet civarında Aşçıbaşı Mahallesi'nde 19 numaralı haneye nakil olmuştur.⁹⁶⁸ 26 Mayıs 1910 tarihinde bina topçu kaymakamlarından Hacı Cemal Bey'in tasarrufunda iken mektep müdüriyetine kiralanmıştır. Ancak bina Hacı Cemal Bey tarafından topçu miralaylarından Bekir Bey'e satılmıştır. Oda binanın mektep yapılmasına razı olmadığı için⁹⁶⁹ Şule-i Terakki Mektebi Üsküdar Selimiye Mahallesine nakil edilmiştir.⁹⁷⁰ 1914 eğitim yılının sonunda kapanıncaya kadar bu binada eğitim vermiştir.

⁹⁶³ BOA., MF.HUS., 8/24, (17 C.evvel 1328/26 Mayıs 1910).

⁹⁶⁴ BOA., MF.HUS., 8/28, (1 Receb 1328/9 Temmuz 1910). Zükûr ve İnas / Mektebi Şule-i Hürriyet Osmaniye / Üsküdar Selimiye.

⁹⁶⁵ BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Dersaadet'te mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye listesinde kuruluş tarihi olarak 1316 tarihi verilmiştir. MUNS, 1318, s. 858. Mektebin yeni açıldığı belirtilmiştir.

⁹⁶⁶ BOA., MF.MKT., 574/2, (17 R.ahir 1319/3 Ağustos 1901). BOA., Y.PRK.ZB., 30/5, (1 C.ahir 1319/15 Eylül 1901).

⁹⁶⁷ BOA., MF.MKT., 674/38, (16 Şaban 1320/18 Kasım 1902).

⁹⁶⁸ BOA., MF.MKT., 779/15, (21 Receb 1322/1 Ekim 1904). BOA., MF.MKT., 952/43, (17 Receb 1324/6 Eylül 1906). BOA., MF.HUS., 1/115, (20 R.evvel 1326/22 Nisan 1908). BOA., ZB., 340/115, (22 Receb 1327/9 Ağustos 1909). BOA., İ.HUS., 172/17, (19 Zilhicce 1326/12 Ocak 1909).

⁹⁶⁹ BOA., İ.HUS., 172/17, (19 Zilhicce 1326/12 Ocak 1909).

⁹⁷⁰ BOA., MF.HUS., 8/24, (17 C.evvel 1328/26 Mayıs 1910).

Okulun kurucusu: Şule-i Terakki Mektebi'nin müdürü ve kurucusu Mahmud Celaleddin Efendi'dir.⁹⁷¹ 1914 eğitim yılının sonunda kapanıncaya kadar müdür ve kuruculuk görevine devam etmiştir.⁹⁷²

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: 1900-1903 yıllarında Şule-i Terakki Mektebi iptidâi derecesinde kız ve erkek öğrenciye gündüzcü olarak eğitim vermektedir.⁹⁷³ 1 Nisan 1908 tarihinde Mektep müdürü Mahmut Celaleddin Efendi mektepte rüşdiye kısmını oluşturmuştur. Rüşdiye için izin istesede Mekatib-i Hususiye Nizamnamesi'ne göre ayrı ruhsat alması gerekmektedir. O da kendisine müsaade edileceği ümidiyle rüşdiye 1. ve 2. sınıfları tesis etmiş ve 1. sınıfta sekiz ve 2. sınıfta yedi öğrenci ile eğitim vermektedir.⁹⁷⁴ Rüşdiye derecesinde kaç yıl eğitim verdiği ya da rüşdiye kısmının açılmasına izin verildiği hakkında bir kayıt yoktur. 1913 yılında Şule-i Hürriyet Osmaniye Müslim Özel İptidâi Mektebi'dir. İptidâi derecesinde erkek öğrenciye eğitim vermektedir.⁹⁷⁵

İdari kadrosu: 1900-1903 yıllarında mektep müdürü Mahmud Celaleddin Efendi müdüriyetinde bir heyeti idare ile beraber yönetilmektedir. Müdür yardımcısı Hacı Rüstem Efendi'dir. Ders Nazırı: Ali Faik Bey'dir. Heyeti İdare Reisi Osman Bey'dir. Azalar Hafız Hüseyin Efendi, Hüseyin Efendi, Hacı Rüstem Efendi ve Cemal Bey'dir.⁹⁷⁶

Ders kadrosu: 1900-1903 yıllarında Kurân-ı Kerîm, Tecvîd ve Elifba öğretmeni Hafız Hüseyin Hamdi Efendi'dir. İlmi hal, Ahlâk ve Kavâid öğretmeni Sabri Efendi'dir. İmlâ ve Kırâat öğretmeni Ali Efendi'dir. Tarih ve Coğrafya öğretmeni Tevfik Efendi ve Hesâb ve Hüsni-hatt öğretmeni Salih Efendi'dir. Katip İsmet Bey'dir.⁹⁷⁷

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1900-1903 yıllarında 8 idareci, 5 öğretmen, 1 katip ve 3 hademe olmak üzere **17 personeli** bulunmaktadır.⁹⁷⁸

⁹⁷¹ BOA., MF.MKT., 574/2, (17 R.ahir 1319/3 Ağustos 1901). BOA., Y.PRK.ZB., 30/5, (1 C.ahir 1319/15 Eylül 1901).

⁹⁷² BOA., MF.HUS., 1/115, (20 R.evvel 1326/22 Nisan 1908). BOA., ZB., 340/115, (22 Receb 1327/9 Ağustos 1909). BOA., MF.HUS., 8/24, (17 C.evvel 1328/26 Mayıs 1910). BOA., MF.HUS., 16/13, (9 Muharrem 1330/1 Ocak 1912).

⁹⁷³ MUNS, 1318, s. 858. MUNS, 1319, s. 200-201. MUNS, 1321, s. 201.

⁹⁷⁴ BOA., MF.HUS., 1/115, (20 R.evvel 1326/22 Nisan 1908).

⁹⁷⁵ BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Dersaadet'te mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye listesi.

⁹⁷⁶ MUNS, 1318, s. 858. MUNS, 1319, s. 200-201. MUNS, 1321, s. 201.

⁹⁷⁷ MUNS, 1318. MUNS, 1319. MUNS, 1321.

⁹⁷⁸ MUNS, 1318, s. 858. MUNS, 1319, s. 200-201. MUNS, 1321, s. 201.

Öğrenci sayısı: 18 Kasım 1902 tarihinde mektebin **165 öğrencisi** vardır.⁹⁷⁹ 1903 yılında 111 erkek ve 61 kız olmak üzere **172 öğrenci** bulunmaktadır.⁹⁸⁰ 9 Temmuz 1910 tarihinde Şule-i Hürriyet Osmaniye Mektebi'nde **50 öğrenci** eğitim görmektedir.⁹⁸¹

Okulun kapanışı: 1913 yılından sonra Şule-i Hürriyet-i Osmaniye Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. 1914 yılından sonra kapanmış olduğu düşünülmektedir.

2.35. Kenzülmaarif Mektebi (1900-1914?)

Tablo 2.35. Kenzülmaarif Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Kenzülmaarif Mektebi	1316/1900	Kadıköy	X	X		-	6	-	-	X	X	-	1914?

Kuruluş amacı: Kenzülmaarif Mektebi vatan evladlarına hizmet etmek için kurulmuştur.⁹⁸²

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Kenzülmaarif Mektebi'nin resmi ruhsatnamesi 4 Ekim 1898 tarihinde almıştır.⁹⁸³ Ancak mektep 1900 yılında Kadıkaryesi'nde Çökmezoğlu tarlasında kurulmuştur.⁹⁸⁴ 1910 yılında Kenzülmaarif

⁹⁷⁹ BOA., MF.MKT., 674/38, (16 Şaban 1320/18 Kasım 1902).

⁹⁸⁰ MUNS, 1321, s. 201.

⁹⁸¹ BOA., MF.HUS., 8/28, (1 Receb 1328/9 Temmuz 1910).

⁹⁸² BOA., MF.HUS., 7/79, (7 C.ahir 1328/16 Haziran 1910). İbrahim Rıfat Efendi bütün mal ve naktimi bu uğurda feda ettiğini belirtmiştir.

⁹⁸³ BOA., MF.MKT., 553/28, (7 Zilkade 1318/26 Şubat 1901). İbrahim Rıfat Efendi'ye Mahmutpaşa civarında Kenzülmaarif namıyla zukura mahsus bir mektep küşadı için 18 Cemâziyelevvel 1316 /4 Ekim 1898 Maarif Nezâreti Celîyyesinde ruhsatnamesi görülmüş ise de mektebin Dersaadet'ten Kadıkaryesi'ne nakli ve inas kısmına ruhsat verildiğine dair bir müracaat bulunmamıştır. Meclis-i Kebir-i Maarif tarafından 13 Şubat 1316/ 26 Şubat 1901 tarihinde Kenzülmaarif Müdürü İbrahim Rıfat Efendi bu meslekte pek yeni olması sebebiyle şimdilik inas kısmının açılmasına izin verilmemiştir.

⁹⁸⁴ BOA., MF.İST., 11/21, (28 R.evvel 1329/29 Mart 1911). Kenzülmaarif Mektebi 1911 sene-i dersiyesine ait istatistiğininin açılış tarihi 1316/1900 olarak verilmektedir. Maarif Salnameleri ve diğer belgelerde bu tarihi doğrulamaktadır.

Mektebi Kadıköyü'nde Mısırlıoğlu'na nakil olmuştur.⁹⁸⁵ 1914 eğitim yılının sonunda kapanıncaya kadar bu binada eğitim vermiştir.

Okulun kurucuları: Kenzülmaarif Mektebi kurucu ve müdürü Beyazıd Camii Şerif ders mezunlarından İbrahim Rıfat Efendi'dir.⁹⁸⁶ 1914 eğitim yılının sonunda kapanıncaya kadar müdür ve kuruculuk görevine devam etmiştir.

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: 1900-1910 yılında sadece erkek öğrenci bulunmaktadır. 1910-1912 yıllarında kız bölümü açılmıştır. 1912 yılının sonunda kız bölümü kapanmıştır. 1913 yılında Kenzülmaarif Mektebi Müslim Özel Rüşdiye Mektebi'dir. İptidâi ve rüşdiye derecesinde erkek öğrenciye gündüzcü olarak eğitim vermektedir.⁹⁸⁷

İdari ve ders kadrosu: 1901-1903 yıllarında kurucu ve müdürü İbrahim Rıfat Efendi'dir. Ders Nazırı ve Müdür muavini üstteğmen Fuad Bey'dir. Dahiliye Müdürü Hacı Salih Efendi ve ser mubassırı Ahmed Efendi'dir.⁹⁸⁸ Onbir senedir devam etmekte olan bu mektep dersiam şerif mezunlarından Mektep Müdürü Rıfat Efendi ve Mektebi Hukuk talebesinden Halil Bey ve Doktor Kolağası Azmi Bey tarafından idare olunmaktadır.⁹⁸⁹

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1901-1903 yıllarında 5 idareci ve öğretmen, 3 hademesi olmak üzere **8 personeli** bulunmaktadır.⁹⁹⁰ 1911 yılında personel sayısı **3'tür.**⁹⁹¹ Çok küçük bir Müslim Özel Mektebi görünümündedir.

Öğrenci sayısı: 1901-1903 yıllarında 71 ücretli müslim ve 12 ücretsiz müslim olmak üzere toplam **83 gündüzcü öğrencisi** vardır.⁹⁹² 16 Haziran 1910 tarihinde öğrenci mevcudu **45'tir.**⁹⁹³ 1911 senesinde 40 müslim gündüzcü erkek ve 5 gündüzcü kız olmak üzere **45 öğrencisi** bulunmaktadır. 8 öğrenci diploma alarak mektepten ayrılmıştır. 40 öğrencinin tümü şehirlidir.⁹⁹⁴ Öğrenci sayısı sürekli azalmaktadır.

⁹⁸⁵ **BOA., MF.HUS.,** 7/79, (7 C.ahir 1328/16 Haziran 1910). Kadıköyü'nde Mısırlıoğlu'nda Kenzülmaarif Mektebi masraf defteri.

⁹⁸⁶ **BOA., MF.MKT.,** 553/28, (7 Zilkade 1318/26 Şubat 1901). **BOA., MF.HUS.,** 7/79, (7 C.ahir 1328/16 Haziran 1910). İbrahim Rıfat Efendi'nin bundan on sene önce Kadıköyü'nde Kenzülmaarif namıyla bir özel okul açtım diye başlayan dilekçesi.

⁹⁸⁷ **BOA., MF.HUS.,** 15/105, (1329/1913). Dersaadet'te olan Müslim Özel Rüşdiye Mektepleri listesi.

⁹⁸⁸ **MUNS,** 1319, s.206. **MUNS,** 1321, s.204-205.

⁹⁸⁹ **BOA., MF.İST.,** 11/21, (28 R.evvel 1329/29 Mart 1911). İdare ve ders heyeti istatistiği.

⁹⁹⁰ **MUNS,** 1319. **MUNS,** 1321.

⁹⁹¹ **BOA., MF.İST.,** 11/21, (28 R.evvel 1329/29 Mart 1911). İdare ve ders heyeti istatistiği.

⁹⁹² **MUNS,** 1319, s. s.206. **MUNS,** 1321, s.204-205.

⁹⁹³ **BOA., MF.HUS.,** 7/79, (7 C.ahir 1328/16 Haziran 1910).

⁹⁹⁴ **BOA., MF.İST.,** 11/21, (28 R.evvel 1329/29 Mart 1911). Öğrenci istatistiği.

Öğrenci velilerinin sınıf ve sıfatları: Zabitan ve memuriyetten **32**, doktordan **3**, ticaretten **5** olmak üzere **toplam 40** veli bulunmaktadır.⁹⁹⁵ Öğrenciler asker ve memur çocuklarından oluşmaktadır.

Okulun mali durumu: 9 Eylül 1902 tarihinde mektebin ders ücreti geliri senelik **700 kuruş**tur. Öğretmen maaşına yıllık 800 kuruş verilmektedir. Mektep hane kirasına 45 Osmanlı Lirası vermektedir.⁹⁹⁶ 16 Haziran 1910 tarihinde mektep kirasına 2000 kuruş, yakacak masrafı 400 kuruş, öğretmen maaşına 3600 kuruş ve tamirat masrafına 1000 kuruş olmak üzere **7000 kuruş gideri** bulunmaktadır. Geliri ise 450 kuruştur.⁹⁹⁷ 1909-1910 yılında 30 öğrenci aylık **10 kuruştan** ve 6 öğrenci aylık **15 kuruştan** ve 4 öğrenci aylık **20 kuruştan** ders ücreti aidatı vermektedir. Kenzülmaarif Mektebi senelik 18 Lira kira vermektedir.⁹⁹⁸ Bu aidattan 1909-1910 yılları Kenzülmaarif Mektebi'nin gelirini hesaplayabiliriz. 30 kuruş, 90 kuruş ve 80 kuruş olmak üzere **200 kuruş bir aylık** gelirdir. Bir yıl ortalama eğitim süresi 10 ay olarak hesaplanırsa mektebin bir yıllık geliri ya da yıllık bütçesi **2.000 kuruştur**.

Okulun kapanışı: 1913 yılından sonra Kenzülmaarif Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. 1910 yılından itibaren devam eden mali sıkıntılar nedeniyle 1914 yılından sonra kapanmış olduğu düşünülmektedir.

2.36. Altunizade Mektebi (1900-1905)

Tablo 2.36. Altunizade Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Altunizade Mektebi	1316/1900	Üsküdar	X	X	-	X	6	-	-	X	X	-	1905

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Altunizade Mektebi 1316/1900 tarihinde Üsküdar'da kurulmuştur.

⁹⁹⁵ BOA., MF.İST., 11/21, (28 R.evvel 1329/29 Mart 1911). Veli istatistiği.

⁹⁹⁶ BOA., MF.MKT., 656/80, (5 C.ahir 1320/9 Eylül 1902).

⁹⁹⁷ BOA., MF.HUS., 7/79, (7 C.ahir 1328/16 Haziran 1910). Kadıköyü'nde Mısırlıoğlu'nda Kenzülmaarif Mektebi masraf defteri.

⁹⁹⁸ BOA., MF.İST., 11/21, (28 R.evvel 1329/29 Mart 1911). Mali istatistiği.

Okulun kurucusu: Altunizade Mektebi'nin kurucu ve mektep müdürü binbaşı Kazım Bey'dir.⁹⁹⁹

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Altunizade Mektebi'nin üçü iptidâî ve üçü rüşdiye olmak üzere eğitim yılı altı senedir. Altunizade Mektebi'nde iptidâî kısmında erkek ve kız kısımların ayrı olduğu, rüşdiye kısmında ise sadece erkek öğrenciye gündüzcü olarak eğitim vermektedir.¹⁰⁰⁰

İdari kadrosu: Müdürü Kazım Bey'dir. Asker kökenlidir. Binbaşı rütbesindedir. Gümüş İmtiyaz ve Yunan Madalyaları bulunmaktadır. Müdürlüğü yanında Riyaziye ve Coğrafya derslerini de vermektedir.¹⁰⁰¹

Ders kadrosu: Rüşdiye öğretmeni Osman Lebib Efendi, sağlık bilgisi, ahlak ve ilm-i eşya öğretmeni İbrahim Bey, lisan-ı Osmani, imlâ ve kitâbet öğretmeni Emin Efendi, Hüsn-i hatt ve iptidâî sınıfı öğretmenleri Ahmed Cemal Efendi ve Ahmed Nazım Efendi ve kız sınıfı öğretmeni Ahmed Kamil Efendi'den oluşmaktadır.¹⁰⁰² 1319/1903 tarihli ve 1321/1905 tarihli Maarif salnamelerinde ders kadrosunda ki tek değişiklik, kız sınıfı öğretmeni Zehra Hanım olmuştur.¹⁰⁰³

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1900-1905 yılları arasında Altunizade Mektebi'nin 1 müdürü, 7 öğretmeni ve 1 hademesi olmak üzere toplam **9 personeli** bulunmaktadır.

Öğrenci sayısı: 1900 yılında rüşdiye kısmında 18 erkek öğrenci ve erkek iptidâî kısmında 95 erkek öğrenci ve kız iptidâî kısmında 35 kız öğrenci olmak üzere toplam **148 öğrencisi** bulunmaktadır.¹⁰⁰⁴ Bu sayı 1905 tarihinde rüşdiye kısmında 18 erkek öğrenci ve erkek iptidâî kısmında 66 öğrenci ve kız iptidâî kısmında 15 kız öğrenci olmak üzere toplam **99 öğrenciye** düşmüştür.¹⁰⁰⁵

Okulun kapanışı: Maarif salnameleri dışında Altunizade Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Altunizade Mektebi 1905 yılında kapanmıştır.

⁹⁹⁹ **MUNS**, 1318, s. 859. Altunizade Mektebi'nin ilk kez bu yılki salnamede olması 1900 yılında kurulmuş olduğunu kanıtlamaktadır.

¹⁰⁰⁰ **MUNS**, 1318, s. 859.

¹⁰⁰¹ **MUNS**, 1318, s. 859.

¹⁰⁰² **MUNS**, 1318, s. 859.

¹⁰⁰³ **MUNS**, 1319, s.985. **MUNS**, 1321, s.202.

¹⁰⁰⁴ **MUNS**, 1318, s. 859.

¹⁰⁰⁵ **MUNS**, 1321, s.202.

2.37. Miratül Feyz Mektebi (1900-1914?)

Tablo 2.37. Miratül Feyz Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
Miratül Feyz Mektebi	8 Aralık 1900		X	X	-	-	6	-	X	-	X	-	
*Hamidi adını alma tarihi	*15 Şubat 1901												
Miratül Feyzi Osmani Mektebi	1910	Üsküdar	X	X	-	-	6	-	X	-	X	-	1914?

İsim değişikliği: 1910 yılından sonra Miratül Feyzi Osmani Mektebi adını almıştır.¹⁰⁰⁶

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Miratül Feyz Mektebi 8 Aralık 1900 tarihinde Üsküdar ciheti kumandanı Bedirhan Paşazade ve şehrin önemli esnafı Ali Şamil Bey'in teşvikiyle resmi açılışı yapılmıştır. Mektep Üsküdar'da İhsaniye'de kurulmuştur.¹⁰⁰⁷ 1910 yılından sonra Üsküdar'da Paşakapusu civarına nakil olmuştur. 1914 eğitim yılının sonunda kapanıncaya kadar burada eğitim vermeye devam etmiştir.¹⁰⁰⁸

Hamidi namını alması: Belgelerde Miratül Feyzi Mektebi'nin padişahın ismiyle "Hamidi" olarak adlandırılmış olduğu görülmektedir. Meclis-i Kebir-i Maarif tarafından mektebin 15 Şubat 1901 tarihinden itibaren Miratül Feyzi Hamidi namıyla adlandırılması uygun görülmüştür.¹⁰⁰⁹

Okulun kurucuları: Miratül Feyz Mektebi kurucu ve müdürü Ziya Bey'dir. 1909 yılına kadar görevine devam etmiştir. 1909 yılından sonra kurucu ve müdürü Zeynel Abidin Lütfi Bey'dir. 1299 doğumludur. Hacı Süleyman Efendi'nin oğludur.

¹⁰⁰⁶ BOA., MF.HUS., 5/12, (27 Safer 1328/11 Mart 1910). BOA., MF.HUS., 8/62, (24 Receb 1328/1 Ağustos 1910). BOA., MF.HUS., 10/43, (7 Zilhicce 1328/10 Aralık 1910). BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913).

¹⁰⁰⁷ BOA., MF.HUS., 1/72, (21 T.sani 1317/8 Aralık 1900). BOA., MF.MKT., 885/3, (1 Şaban 1323/1 Ekim 1905). BOA., MF.MKT., 952/43, (17 Receb 1324/6 Eylül 1906). BOA., MF.MKT., 1061/75, (24 C.evvel 1326/24 Haziran 1908). Üsküdar İhsaniye'de bulunmaktadır.

¹⁰⁰⁸ BOA., MF.HUS., 5/12, (27 Safer 1328/11 Mart 1910). BOA., MF.HUS., 10/43, (7 Zilhicce 1328/10 Aralık 1910). BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Üsküdar Paşakapusu'ndadır.

¹⁰⁰⁹ BOA., MF.HUS., 1/72, (7 Zilkade 1319/15 Şubat 1901).

Müdürlük görevi ile beraber ayrıca farîsî, kırâat ve kavâid-i terkibe derslerini vermektedir.¹⁰¹⁰

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: 1901-1903 yıllarında iptidâi ve rüşdiye derecesinde erkek öğrenciye gündüzcü olarak eğitim vermektedir. 1913 yılında Müslim Özel Rüşdiye Mektepleri'ndendir. İptidâi ve rüşdiye derecesinde gündüzcü erkek öğrenciye altı sene eğitim vermektedir.¹⁰¹¹

İdari kadrosu: 1901-1903 yıllarında mektep müdürü Ziya Bey'dir. Sanayi Madalyası bulunmaktadır. 1901 yılında Ders Nazırı Zühtü Bey, Dahiliye Memuru Mustafa İzzet Bey'dir. 1903 yılında Ders Nazırı Nazmi Bey'dir. Müdür muavini Secaaddin Bey ve Müfettiş Refik Bey'dir.¹⁰¹²

Ders kadrosu: 1901-1903 yıllarında Kurân-ı Kerîm öğretmeni Hafız Nuri Efendi'dir. Diğer öğretmenler Hafız Nuri Efendi, Kamil Efendi, Cevdet Efendi ve Nuri Efendi'dir. 1903 yılında mubassır Mehmed Efendi'dir.¹⁰¹³

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1901 yılında 3 idareci, 5 öğretmeni ve 3 hademesi olmak üzere **11 personeli** vardır. 1903 yılında 4 idareci, 5 öğretmeni, 1 mubassırı ve 4 hademesi olmak üzere toplam **14 personeli** bulunmaktadır.¹⁰¹⁴

Öğrenci sayısı: 1901 yılında 18 ücretli ve 13 ücretsiz **31 öğrencisi** vardır.¹⁰¹⁵ 1903 yılında 62 ücretli ve 38 ücretsiz **100 öğrenci** eğitim görmektedir.¹⁰¹⁶

Okulun kapanışı: 1913 yılından sonra Miratül Feyzi Osmani Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. 1914 yılından sonra kapanmış olduğu düşünülmektedir.

¹⁰¹⁰ BOA., MF.HUS., 5/12, (27 Safer 1328/11 Mart 1910). BOA., MF.HUS., 8/62, (24 Receb 1328/1 Ağustos 1910).

¹⁰¹¹ BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Dersaadet'te bulunan Müslim Özel Rüşdiye Mektepleri listesi.

¹⁰¹² MUNS, 1319, s.207. MUNS, 1321, s.205-206.

¹⁰¹³ MUNS, 1319. MUNS, 1321.

¹⁰¹⁴ MUNS, 1319. MUNS, 1321.

¹⁰¹⁵ MUNS, 1319, s.207.

¹⁰¹⁶ MUNS, 1321, s.205-206.

2.38. Numune-i Tedris Mektebi (1901-1905)

Tablo 2.38. Numune-i Tedris Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Numune-i Tedris Mektebi	1317/1901	Kadıköy	X	-	-	-	3	-	-	X	X	-	1905

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Numune-i Tedris Mektebi 1317/1901 yılında Kadıköy’de Mısırlıoğlu’nda kurulmuştur.¹⁰¹⁷

Okulun kurucusu: Numune-i Tedris Mektebinin kurucu ve müdürü Hacı Salih Sıddıkı Efendi’dir. Dördüncü dereceden Mecidiye Nişanı bulunmaktadır. Müderris kökenlidir.¹⁰¹⁸ 1905 yılında kapanıncaya kadar mektebin müdürlüğüne devam etmiştir.

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Numune-i Tedris Mektebi üçü iptidâi erkek ve ikisi kız iptidâi sınıflarında iptidâi derecesinde kız ve erkek öğrenciye gündüzcü olarak üç yıl eğitim vermektedir.

İdari ve ders kadrosu: 1901-1905 yılları arasında mektep müdürü Hacı Salih Sıddıkı Efendi idaresinde eğitim vermiştir. 1902 yılında İlmihal, Kuran-ı Kerim ve İmla derslerine Darüşşafaka mezunlarından müderris Mihalaki Efendi girmektedir. Receb Efendi mektebin mubassıdır. 22 yaşındadır.¹⁰¹⁹ 1903 yılında Kırâat öğretmeni Refik Bey’dir. İmlâ öğretmeni Remzi Bey’dir. Hesâb ve Hüsn-i hatt öğretmeni Vasıf Bey’dir. İlmî Ahlâk öğretmeni Tahir Bey’dir.¹⁰²⁰

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1902 yılında 1 idareci, 1 öğretmen ve 1 mubassır olmak üzere **3 personeli** bulunmaktadır. 1903 yılında 1 idareci, 4 öğretmen ve 1 hademesi olmak üzere **6 personeli** vardır.¹⁰²¹

¹⁰¹⁷ MUNS, 1321, s.206. BOA., MF.HUS., 1/73, (14 C.evvel 1320/19 Ağustos 1902). Numune-i Tedris Mektebi cetveli.

¹⁰¹⁸ BOA., MF.HUS., 1/73, (14 C.evvel 1320/19 Ağustos 1902).

¹⁰¹⁹ BOA., MF.HUS., 1/73, (14 C.evvel 1320/19 Ağustos 1902). Ders ve İdare cetveli.

¹⁰²⁰ MUNS, 1321, s.206.

¹⁰²¹ MUNS, 1321.

Öğrenci sayısı: 1902 yılında iptidâi birinci sınıfta 15, ikinci sınıfta 10 ve üçüncü sınıfta 5 olmak üzere 30 erkek öğrencisi bulunmaktadır. İptidâiye birinci sınıfta 8, ikinci sınıfta 2 olmak üzere toplam 10 kız öğrencisi vardır. Böylece okulda 30 erkek ve 10 kız olmak üzere **40 öğrenci** eğitim görmektedir. Bunlardan 36'sı müslim ve 4'ü gayrimüslimdir.¹⁰²² 1903 yılında 67 müslim ve 2 gayrimüslim olmak üzere **69 öğrenci** eğitim almaktadır.¹⁰²³

Okulun kapanışı: Numune-i Tedris Mektebi 1905 tarihli mevcut olan Müslim Özel Mektepleri listesinde bulunmamaktadır. Bu da mektebin 1905 eğitim yılının sonunda kapandığını göstermektedir.

2.39. Darüilmi Vettalim Mektebi (1901-1910)

Tablo 2.39. Darüilmi Vettalim Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			Faaliyet gösterdiği mekanlar	İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	
Darüilmi Vettalim Mektebi	1317/1901	Koska	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1326/1910
		Laleli ve Şehzadebaşı											

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Darüilmi Vettalim Mektebi, 1317/1901 yılında Koska'da kapatılan Darüttalim Mektebi'nin binasında kurulmuştur. 1908 yılında, Darüilmi Vettalim Mektebi Koska'dan Laleli'ye nakil olmuştur.¹⁰²⁴ Burada da uzun süre tutunamayan mektep 1910 yılında kapanıncaya kadar Şehzadebaşı'nda eğitim vermiştir.¹⁰²⁵

Okulun kurucuları: İbrahim Ethem Efendi ve Hüseyin Fehmi Efendi tarafından kurulmuştur. Darüttalim Mektebi ve Darüilmi Mektebi olarak ikiye ayrılan mekteplerin tekrardan bir çatı altında toplanarak **Darüilmi Vettalim Mektebi** olarak açılmıştır. Darüttalim Mektebi Müdürü Hüseyin Fehmi Efendi'nin, Darüilmi Vettalim Mektebi'ne ikinci müdür olduğu ve Darüttalim Mektebi kadrosunun büyük

¹⁰²² BOA., MF.HUS., 1/73, (14 C.evvel 1320/19 Ağustos 1902). Öğrenci bilgileri.

¹⁰²³ MUNS, 1321, s.206.

¹⁰²⁴ BOA., MF.HUS., 1/115, (20 R.evvel 1326/22 Nisan 1908). BOA., MF.MKT., 1052/6, (3 R.ahir 1326/5 Mayıs 1908). BOA., MF.HUS., 2/12, (9 Safer 1327/2 Mart 1909).

¹⁰²⁵ BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). Dersaadet'te mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye listesi.

bir kısmında Darüilmi Vettalim Mektebi çatısı altında toplandığını göstermektedir. Bu cetvel, Darüttalim Mektebi ile Darüilmi Mektebi'nin birleşerek Darüilmi Vettalim Mektebi'ni kurduklarını kesin olarak ispatlamaktadır. Ancak Darüilmi Vettalim Mektebi'nin sadece arapça öğreten bir mektep halinden çıktığı ders programından da tespit edilmektedir.

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Darüilmi Vettalim Mektebi'nin üçü iptidâî, üçü kız ve üçü erkek rüşdiye olmak üzere tahsil süresi altı yıldır. Darüilmi Vettalim Mektebi'nde gündüzcü erkek ve kız öğrenci eğitim görmektedir.¹⁰²⁶

İdari kadrosu: **İbrahim Ethem Efendi**, **Müdür Evveli**, Fatih Camii müderrislerinden, Sadakat Madalyası bulunmakta ve 53 yaşındadır. Ayrıca tefsir derslerine girmektedir. **Hüseyin Fehmi Efendi**, Müdür Sanisi, Piyade Dairesi memuru, râbia (Sivil Memurluk), Darüttalim ve Mektebi Hukuk Şahadetnamesi bulunmakta ve 30 yaşındadır. Ayrıca edebiyat ve arabi derslerine girmektedir. **Salim Efendi**, Ders Nazırı, Piyade Dairesi memuru, sâniye sınıfı sanisi (yarbaylık), dersden mezun ve 49 yaşındadır. Ayrıca arabi, farîsî, manzum derslerine girmektedir.¹⁰²⁷ Okulun müdür, ikinci müdür ve Ders Nazırı tarafından idare edildiği görülmektedir. İdare kadro müderris ya da memurdur.

Ders kadrosu: 1902 yılı ders kadrosu şöyledir. “**Mahmud Efendi**, akaid öğretmeni, ketebe, Kassam me'mûrlarından ve 39 yaşındadır. **Şükrü Bey**, kitâbet öğretmeni, Seraskeri Piyade Dairesi 2.Şube memuru, evveli sınıfı sanisi, dersden mezun ve 53 yaşındadır. **Rifat Bey**, hatt-ı Tükçe öğretmeni, tahrirat ketebesinden ve 29 yaşındadır. **Sezai Bey**, tarih ve usûl-i defter öğretmeni, defteri hakani memurlarından, sâlise (binbaşılık), mülkiye rüşdiyesinden mezun ve 45 yaşındadır. **Hayati Bey**, farîsî, hatt-ı Fransızca öğretmeni, Şehremîni meclis kalemi, sâlise (binbaşılık), Darüttedris mezunu ve 27 yaşındadır. **Emin Efendi**, lisan-ı Osmani öğretmeni, sâlise (binbaşılık), mülkiye rüşdiyesinden mezun ve 40 yaşındadır. **Osman Efendi**, lisan-ı Osmani öğretmeni, defteri hakani memurlarından, Mülkiye İdadisinden mezun ve 35 yaşındadır. **İzzet Bey**, Fransızca öğretmeni, Hariciye Nezaretinden, Darüttedris mezunu ve 25 yaşındadır. **Hasan Nazmi Bey**, coğrafya öğretmeni, râbia (Sivil Memurluk), Darüttedris mezunu ve 29 yaşındadır. **Rüşdi Bey**, Hesâb öğretmeni, Seraskeri levazım dairesi ketebesinden, râbia (Sivil Memurluk) ve 26 yaşındadır. **Onur**

¹⁰²⁶ BOA., MF.HUS., 1/73, (12 Zilkade 1319/20 Şubat 1902). Öğrenci listesi.

¹⁰²⁷ BOA., MF.HUS., 1/73, (12 Zilkade 1319/20 Şubat 1902). Meclis-i Kebir-i Maarif tarafından mektep müdürlerine imza ettirilen cetvelidir. Müdürü Mektep Darüilmi Vettalim Mektebi Müdür evveli İbrahim Ethem ve Müdür sanisi Hüseyin Fehmi'nin cetvelin sonunda mühürleri bulunmaktadır.

Efendi, ilm-i eşya öğretmeni, zabitan, mülazım ve 25 yaşındadır. **Rıza Efendi**, cebir öğretmeni, şehremâneti memurlarından, Darüşşafaka mezunlarından ve 26 yaşındadır. **Haşım Bey**, hendese öğretmeni, 1. Daire Belediyesi memuru, Mekteb-i Mülkiye Şahane mezunlarından ve 31 yaşındadır. **Ahmed Muhtar Bey**, resim öğretmeni, seraskeri ketebesinden, Sanâyi-i nefise mezunlarından ve 28 yaşındadır. **Abidin Bey**, Tarihi İslam öğretmeni, Mektebi Hukuk Şahane müdavimlerinden, İzmir İdadisinden mezun ve 25 yaşındadır. **Hacı Mehmed Efendi**, nahv-ı Osmanî öğretmeni, dersden mezun ve 31 yaşındadır. **Mahmud Efendi**, sarf-i arabi öğretmeni, dersden mezun ve 35 yaşındadır. **Mahir Efendi**, iptidâî öğretmeni, Şehzade Cami-i Şerifi mezunlarından ve 55 yaşındadır. **Ahmed Efendi**, iptidâî öğretmeni, Şehzade Cami-i Şerifi mezunlarından ve 50 yaşındadır. **Osman Efendi**, iptidâî öğretmeni, dersden mezun ve 45 yaşındadır. **Şükrü Efendi**, iptidâî öğretmeni, Mülkiye Nezareti Muhasebe memurlarından, Darülim ve 25 yaşındadır. **Mehmed Efendi**, iptidâî öğretmeni ve 35 yaşındadır¹⁰²⁸. Ders kadrosunun memur ya da medrese kökenli olduğu görülmektedir. Arapça eğitimine önem verildiği ders programından anlaşılmaktadır.

İdare, öğretmen ve personel sayısı: Mustafa Efendi mektebin **mubassır**ıdır. 40 yaşındadır. Müstahdeminler: İsmail Ağa 40 yaşında, Ali Ağa 30 yaşında, Mustafa Ağa 65 yaşında ve Ali Ağa 50 yaşında olmak üzere mektebin toplam **4 adet müstahdemi** bulunmaktadır.¹⁰²⁹ Böylece 1902 yılında Darülimi Vettalim Mektebi'nin 3 idareci, 22 öğretmen, 1 mubassır ve 4 müstahdemi¹⁰³⁰ olmak üzere **29 personeli** bulunmaktadır.

Öğrenci sayısı: İptidâî birinci sınıfta **47**, ikinci sınıfta **11** ve üçüncü sınıfta **30** olmak üzere toplam **88 öğrencisi** bulunmaktadır. **Rüşdiye** kısmında da ikinci sınıfta 9, üçüncü sınıfta 8 ve dördüncü sınıfta 3 olmak üzere toplam **20 kız öğrencisi** bulunmaktadır. **Rüşdiye** diğer şubede birinci sınıfta 20, ikinci sınıfta 17 ve üçüncü sınıfta 9 olmak üzere toplam **46 erkek öğrencisi** bulunmaktadır. Darülimi Vettalim Mektebi'nin iptidâî ve rüşdiye olmak üzere toplam **154 öğrencisi** vardır. Bunların hepsi müslümandır.¹⁰³¹

¹⁰²⁸ **BOA., MF.HUS.**, 1/73, (12 Zilkade 1319/20 Şubat 1902). Ders kadrosu listesi.

¹⁰²⁹ **BOA., MF.HUS.**, 1/73, (12 Zilkade 1319/20 Şubat 1902). Personel listesi.

¹⁰³⁰ **MUNS**, 1321, s.187-188. Mektebin 3 müstahdemi bulunmaktadır.

¹⁰³¹ **BOA., MF.HUS.**, 1/73, (12 Zilkade 1319/20 Şubat 1902). Meclis-i Kebir-i Maarif tarafından mektep müdürlerine imza ettirilen cetveldir. Müdürü Mektep Darülim vettalim Mektebi Müdür evveli İbrahim Ethem ve Müdür sanisi Hüseyin Fehmi'nin cetvelin sonunda mühürleri bulunmaktadır. **MUNS**, 1321, s.187-188. Mektebin 154 öğrencisi bulunmaktadır.

Okulun kapanışı: Darüilmi Vettalim Mektebi, 5 Şubat 1910 yılına ait Dersaadet'te mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye listesinde, Şehzadebaşı'nda Hadika-i Meşveret şubesi olarak geçmektedir. Böylece adını ve şöhretini Hadika-i Meşveret Mektebi'ne bırakarak, 1910 ders yılının sonunda kapanmıştır.¹⁰³²

2.40. Bedreka-i İrfan Mektebi (1901-1914?)

Tablo 2.40. Bedreka-i İrfan Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Bedreka-i İrfan Mektebi	1317/1901	Nişantaşı Teşvikiye	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1330/1914?

Bedreka-i İrfan Mektebi 1317/1901 yılında Nişantaşı'nda¹⁰³³ Teşvikiye semtinde kurulmuştur.¹⁰³⁴ Bedreka-i İrfan Mektebi'nin üçü iptidâi ve üçü rüşdiye olmak üzere eğitim yılı altı senedir. Bedreka-i İrfan Mektebi'nde gündüzcü kız ve erkek öğrenci eğitim görmektedir.¹⁰³⁵ 1913 yılından sonra Bedreka-i İrfan Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. 1914 yılından sonra kapanmış olduğu düşünülmektedir.

¹⁰³² **BOA., MF.HUS.,** 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). Dersaadet'te mevcut Mekatib-i Hususiye listesi.

¹⁰³³ **BOA., MF.MKT.,** 878/31, (13 C.ahir 1323/15 Ağustos 1905). Cülûs-i hümâyûn (pâdişâhın tahta çıkması) gününde Mekatib-i Hususiye'den Nişantaşı'nda bulunan Bedreka-i İrfan Mektebi'nde resmi ödül dağıtım töreni yapılmıştır. Bu durumun gazetede ilanı hususu Mekatib-i Aliye ve Hususiye Müfettişliğinden ifade olunarak Matbuat Dahiliye İdaresi'ne bildirilmiştir.

¹⁰³⁴ **BOA., MF.HUS.,** 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). Dersaadet'te mevcut Mekatib-i Hususiye listesinde Bedreka-i İrfan Mektebi Teşvikiye semtinde bulunmaktadır.

¹⁰³⁵ **BOA., MF.HUS.,** 15/105, (1329/1913). Bedreka-i İrfan Mektebi, Dersaadet'te bulunan Müslim Özel Rüşdiye Mektepleri içinde yer almaktadır.

2.41. Darülfeyzi Kız Mektebi (1901-1908)

Tablo 2.41. Darülfeyzi Kız Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Darülfeyzi Kız Mektebi	15 Ekim 1901	Üsküdar İhsaniye	X	X	-	X	7	X	-	-	X	-	1324/1908

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Darülfeyzi Kız Mektebi, 21 Teşrinievvel 1317/15 Ekim 1901 tarihinde Üsküdar'da İhsaniye'de kurulmuştur.¹⁰³⁶ 1908 yılında kapanıncaya kadar bu binada eğitim vermiştir.¹⁰³⁷

Okulun kurucuları: Okulun kurucu ve mektep müdiresi Hatice Cemre Hanım'dır. Dâr'ulmuallimât (Kız Öğretmen Okulu) mezunudur ve 30 yaşındadır.¹⁰³⁸ Mektep kapanıncaya kadar müdirelik yapmıştır.

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Darülfeyzi Kız Mektebi iptidâi ve rüşdiye derecesinde kız öğrenciye eğitim vermektedir. Bir ihtiyat, üçü iptidâi üçü rüşdiye derecesinde gündüzcü kız sınıfları olmak üzere tahsil süresi yedi yıldır.¹⁰³⁹

İdari ve ders kadrosu: Mektep Müdiresi ve muallim-i evveli Hatice Cemre Hanım'dır. Muallim-i sâni Münevver Hanım'dır. Sanayi Mektebi mezunudur ve 20 yaşındadır. Nakış Muallimesi Fatma Hanım'dır. Özel tahsil mezunudur ve 38 yaşındadır. Piyano Muallimesi Cemile Hanım'dır. Özel tahsil mezunudur ve 32 yaşındadır.¹⁰⁴⁰

¹⁰³⁶ BOA., MF.HUS., 1/73, (27 Zilhicce 1319/6 Nisan 1902). Üsküdar'da İhsaniye'de kain Darülfeyzi İnas Mektebi memurin idare ve heyeti talimiyesi cetveldir. 21 Teşrinievvel 1317/15 Ekim 1901 tarihinde küşad edilmiştir.

¹⁰³⁷ BOA., ZB., 29/94, (30 C.evvel 1325/11 Temmuz 1907).

¹⁰³⁸ BOA., MF.HUS., 1/73, (27 Zilhicce 1319/6 Nisan 1902). Meclis-i Kebir-i Maarif tarafından mektep müdürlerine imza ettirilen cetveldir. Darülfeyzi İnas Mektebi Müdiresi Hatice Cemre Hanım'ın cetvelin sonunda mühürü bulunmaktadır.

¹⁰³⁹ BOA., MF.HUS., 1/73, (27 Zilhicce 1319/6 Nisan 1902). Öğrenci cetveli.

¹⁰⁴⁰ BOA., MF.HUS., 1/73, (27 Zilhicce 1319/6 Nisan 1902). Personel cetveli.

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1902 tarihli istatistik cetveline göre Darülfeyzi Kız Mektebi'nin 1 kadın idarecisi, 4 kadın öğretmeni ve 1 kadın müstahdemi olmak üzere **6 personeli** vardır.¹⁰⁴¹

Öğrenci sayısı: 1902 yılında iptidâi ihtiyat sınıfında 5, birinci sınıfta 4, ikinci sınıfta 9, üçüncü sınıfta 4 ve rüşdiye birinci sınıfında 1 olmak üzere toplam **23 müslim kız öğrencisi** bulunmaktadır.¹⁰⁴²

Okulun kapanışı: 1907 yılından sonra Darülfeyzi Kız Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Mektebin daha sonraki yıllarda yapılan istatistiklerde ve belgelerde kaydının olmaması 1908 yılında kapanmış olduğunu göstermektedir.

2.42. Numune-i İrfan Mektebi (1903-1918?)

Tablo 2.42. Numune-i İrfan Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Numune-i İrfan Mektebi	1319/1903	Faaliyet gösterdiği mekanlar											
*Hamidi adını alma tarihi	*17 Eylül 1906	Vani Yokuşu Kıztaşı, Sofular ve Sarıgül	X	X	-	X	7	-	-	X	X	X	1918?

Mektebi'nin kuruluş amacı: "Numune-i İrfan Hamidi Mektebi'nin kuruluş ve amacındaki maksat evladı memleketin terbiye ve maneviyatlarına itina ile mülkümüze rıza-i ali vecihle nâfi' (faydalı) ve halûk (iyi huylu, insanîyetli) adamlar yetiştirmektir".¹⁰⁴³

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Numune-i İrfan Mektebi 1319/1903 yılında Vani Yokuşunda kurulmuştur.¹⁰⁴⁴ 1906 yılından sonra Kıztaşı civarında İskender Paşa Mahallesi'nde Pazar Meydanı'na nakil olmuştur. Mektep binasının sekiz odası, iki büyük salonu, iki yemekhanesi, camisi ve oldukça geniş bir bahçesi

¹⁰⁴¹ BOA., MF.HUS., 1/73, (27 Zilhicce 1319/6 Nisan 1902). Personel sayısı cetveli.

¹⁰⁴² BOA., MF.HUS., 1/73, (27 Zilhicce 1319/6 Nisan 1902). Öğrenci cetveli.

¹⁰⁴³ Leyli ve nehâri rüşdî ve iptidâi ve zükûr ve inâs Numune-i İrfan Hamidi Mektebi, 1323/1907, Kuruluş amacı.

¹⁰⁴⁴ BOA., MF.MKT., 878/31, (13 C.ahir 1323/15 Ağustos 1905).

vardır.¹⁰⁴⁵ 26 Mayıs 1910 tarihinde Sofularda Azmi Bey Konağı'na nakil olmuştur.¹⁰⁴⁶ 1913-1914 yıllarında Sarıgüzelde eğitim vermektedir.¹⁰⁴⁷

Okulun kurucuları: 1907 yılında mektebin kurucu ve müdürü Durus-i Aliyye'den mezun faziletli Süleyman Sırrı Efendi'dir.¹⁰⁴⁸ 26 Mayıs 1910 tarihte mektep devir edilmiştir. Bu tarihten kapanıncaya kadar kurucu ve müdürü Süleyman Sabri Efendi'dir.¹⁰⁴⁹

Hamidi namını alması: Belgelerde Numune-i İrfan Mektebi'nin padişahın ismiyle "**Hamidi**" olarak adlandırılmış olduğu görülmektedir.¹⁰⁵⁰ Numune-i İrfan Hamidi Mektebi olarak Hazret-i Hilafetpenahi'ye izafetle tevsimleri hakkında 17 Eylül 1906 tarihli irade ile tebliğ buyrulmuştur.¹⁰⁵¹ 1909 yılından sonra Hamidi namı kullanılmamıştır.

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: 1907 yılında üçü iptidâi ve üçü rüşdiye derecesinde gündüzcü ve yatılı kız ve erkek öğrenciye altı sene eğitim vermektedir.¹⁰⁵² 1909-1910 yıllarında biri ihtiyât, üçü iptidâi ve üçü rüşdiye derecesinde gündüzcü ve yatılı kız ve erkek öğrenciye yedi yıl eğitim verilmektedir.¹⁰⁵³ 1913 yılında iptidâi ve rüşdiye derecesinde kız ve erkek öğrenciye eğitim vermektedir.¹⁰⁵⁴

İdari ve ders kadrosu: 1907 yılında mektep müdürü Durus-i Aliyye'den mezun faziletli Süleyman Sırrı Efendi'dir. Ders Nazırı İdadi ve Darülfunun'dan mezun Rifatlı Mahmud Ekrem Bey'dir. Müdür muavini Fatih dersiâmlarından faziletli Ahmed Fevzi Efendi'dir. Dahiliye Müdürü Maliye Mektubi Kalemî Mehmed Emin

¹⁰⁴⁵ **Leylî ve nehâri rüşdî ve iptidâi ve zükûr ve inâs Numune-i İrfan Hamidi Mektebi**, 1323/1907, Kuruluş yeri. **BOA., MF.MKT.**, 1052/6, (3 R.ahir 1326/5 Mayıs 1908). Mektep Kızıtaşı'ndadır.

¹⁰⁴⁶ **BOA., MF.HUS.**, 7/32, (16 C.evvel 1328/26 Mayıs 1910). **BOA., MF.İST.**, 10/97, (12 R.evvel 1329/13 Mart 1911). **BOA., MF.HUS.**, 14/51, (11 Ramazan 1329/5 Eylül 1911).

¹⁰⁴⁷ **BOA., MF.HUS.**, 15/100, (1329/1913). **BOA., MF.HUS.**, 20/91, (28 Şaban 1332/22 Temmuz 1914). Mekâtib-i Hususiye'den ikramiye talep eden mektepler listesindedir.

¹⁰⁴⁸ **Leylî ve nehâri rüşdî ve iptidâi ve zükûr ve inâs Numune-i İrfan Hamidi Mektebi**, 1323/1907, Heyeti İdare. **BOA., MF.HUS.**, 4/59, (4 Safer 1328/15 Şubat 1910).

¹⁰⁴⁹ **BOA., MF.HUS.**, 7/31, (16 C.evvel 1328/26 Mayıs 1910).

¹⁰⁵⁰ **BOA., MF.MKT.**, 878/31, (13 C.ahir 1323/15 Ağustos 1905). **BOA., MF.MKT.**, 879/15, (2 Receb 1323/2 Eylül 1905). **BOA., MF.MKT.**, 952/43, (17 Receb 1324/6 Eylül 1906). **BOA., MF.MKT.**, 1052/6, (3 R.ahir 1326/5 Mayıs 1908). Numune-i İrfan Hamidi Mektebi olarak geçmektedir.

¹⁰⁵¹ **BOA.,BEO.**, 2886/216402, (16 C.ahir 1324/7 Ağustos 1906).

¹⁰⁵² **Leylî ve nehâri rüşdî ve iptidâi ve zükûr ve inâs Numune-i İrfan Hamidi Mektebi**, 1323/1907, Eğitim türü.

¹⁰⁵³ **BOA., MF.İST.**, 10/97, (12 R.evvel 1329/13 Mart 1911). 1325-1326/1909-1910 sene-i dersiyesine ait olan istatistik.

¹⁰⁵⁴ **BOA., MF.HUS.**, 15/100, (1329/1913).

Bey'dir.¹⁰⁵⁵ Okul Müdür, Müdür Muavini, Ders Nazırı ve Dahiliye Müdürü ile yönetilmektedir. 1907 yılında ders kadrosu Fazîletlü Mehmed Nazım Efendi, Rifatlı Doktor Hüseyin Bey, Rifatlı Halid Bey, Rifatlı Mehmed Cemal Bey, Rifatlı Kazım Bey, Rifatlı Şevket Bey, Rifatlı Abdülkerim Behçet Bey, Rifatlı Nesib Bey, Rifatlı Rifat Bey, Rifatlı Kasım Bey, Rifatlı İsmail Bey, Rifatlı Mustafa Hilmi, Fazîletlü Ahmed Efendi, Fazîletlü Abdülreşid Efendi, Mekrûmetlü Nafi Efendi, Mekrûmetlü İsmail Efendi, Mekrûmetlü Hüseyin Hilmi Efendi ve Mektep tabibi İzzetlü Ahmed Mithat Bey'den oluşmaktadır.¹⁰⁵⁶ Okulun idare ve ders kadrosu ilmiye kökenli personelden oluşmaktadır.

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1907 yılında 4 idareci, 18 öğretmeni olmak üzere **22 personeli** vardır.¹⁰⁵⁷ 1909-1910 yıllarında 4 erkek idareci, 2 kadın idareci, 17 erkek öğretmen, 3 kadın öğretmen, 6 mubassır ve hademe olmak üzere **32 personeli** bulunmaktadır.¹⁰⁵⁸

Öğrenci sayısı: 1909-1910 yıllarında 148 gündüzcü müslim erkek, 1 gündüzcü gayrimüslim erkek, 75 gündüzcü müslim kız üzere **224 öğrenci** bulunmaktadır. 1 öğrenci ihraç ve 2 öğrenci diğer sebeplerden mektebi terk etmiştir. 35 erkek öğrenci köylüdür. 114 erkek ve 75 kız öğrenci şehirlidir.¹⁰⁵⁹ Yatılı bölümüne taşradan öğrenci kabul edilmektedir.

Öğrenci velilerinin sınıf ve sıfatları: 1909-1910 yıllarında ulemadan 4, zabitan ve memuriyetten 77, mühendisden 1, öğretmenden 5, ticaretten 78, ziraatten 11, hizmetkarından 27, sınıf-ı saireden 21 olmak üzere toplam **224 veli** bulunmaktadır.¹⁰⁶⁰ Mektebi daha çok asker, memur ve ticaretle uğraşan öğrenci velileri tercih etmektedir.

Okulun mali durumu: 1909-1910 yılları öğrenci aidatı şöyledir. 64 erkek öğrenci aylık **10 kuruştan** ve 58 erkek öğrenci aylık **15 kuruştan** ve 27 erkek öğrenci aylık **20 kuruştan** ders ücreti aidatı vermektedir. 63 kız öğrenci aylık **10 kuruştan** ve 12 kız öğrenci aylık **15 kuruştan** ders ücreti aidatı vermektedir. **Mektep kirası** yıllık 72 Lira Osmanidir.¹⁰⁶¹ Bu aidattan 1909-1910 yılları Numune-i İrfan Mektebi'nin

¹⁰⁵⁵ Numune-i İrfan Hamidi Mektebi, 1323/1907, Heyeti İdare.

¹⁰⁵⁶ Numune-i İrfan Hamidi Mektebi, 1323/1907, Ders heyeti.

¹⁰⁵⁷ Numune-i İrfan Hamidi Mektebi, 1323/1907, Personel sayısı.

¹⁰⁵⁸ BOA., MF.İST., 10/97, (12 R.evvel 1329/13 Mart 1911). Personel istatistiği.

¹⁰⁵⁹ BOA., MF.İST., 10/97, (12 R.evvel 1329/13 Mart 1911). Öğrenci istatistiği.

¹⁰⁶⁰ BOA., MF.İST., 10/97, (12 R.evvel 1329/13 Mart 1911). Veli istatistiği.

¹⁰⁶¹ BOA., MF.İST., 10/97, (12 R.evvel 1329/13 Mart 1911). Mali istatistiği.

gelirini hesaplayabiliriz. 640 kuruş, 870 kuruş, 540 kuruş, 630 kuruş ve 180 kuruş olmak üzere **2860 kuruş bir aylık** gelirdir. Bir yıl ortalama eğitim süresi 10 ay olarak hesaplanırsa mektebin bir yıllık geliri ya da yıllık bütçesi **28.600 kuruştur**.

Okulun kapanışı: 1914 yılından sonra Numune-i İrfan Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. 1918 yılına kadar devam ettiği düşünülmektedir.

2.43. Maşrık-i Füyuzat Mektebi (1903-1922)

Tablo. 2.43. Maşrık-i Füyuzat Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Maşrık-i Füyuzat Mektebi	14 Ağustos 1903												
*Hamidi adını alma tarihi	*18 Kasım 1906	Eyüp Sultan	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1922

Maşrık-i Füyuzat Mektebi'nin kuruluş amacı: Mülki ve askeri idadi mekteplerine öğrenci yetiştirmek amacıyla açılmıştır.¹⁰⁶²

Okulun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Maşrık-i Füyuzat Mektebi 1 Ağustos 1319/14 Ağustos 1903 tarihinde¹⁰⁶³ Eyüp Sultan'da Kurukavak Caddesinde kurulmuştur.¹⁰⁶⁴ 2 Mayıs 1911 tarihinde Eyüp Sultan'daki Kızıl Mescit Mahallesinde kain Balcı Yokuşu'nda merhum Hulusi Bey'in on iki oda olan konağına nakil edilmiştir.¹⁰⁶⁵ 8 Haziran 1920 tarihinde Maşrık-i Füyuzat Numune Mektebi adı altında aynı binada eğitime devam ettiği görülmektedir.¹⁰⁶⁶

¹⁰⁶² BOA., MF.HUS., 1/106, (9 C.evvel 1325/20 Haziran 1907).

¹⁰⁶³ BOA., MF.İST., 12/46, (8 Safer 1330/28 Ocak 1912). Maşrık-i Füyuzat Mektebi 1326-1327/1910-1911 sene-i dersiyesine ait olan istatistik cetvelidir. BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). 1320/1904 yılında kurulmuştur.

¹⁰⁶⁴ BOA., MF.MKT., 885/3, (1 Şaban 1323/1 Ekim 1905). BOA., MF.MKT., 858/32, (15 Zilkade 1323/11 Ocak 1906). BOA., MF.MKT., 997/66, (15 R.ahir 1325/28 Mayıs 1907). BOA., MF.MKT., 1035/24, (9 Zilhicce 1325/13 Ocak 1908).

¹⁰⁶⁵ BOA., MF.HUS., 12/97, (3 C.evvel 1329/2 Mayıs 1911). BOA., MF.İST., 12/46, (8 Safer 1330/28 Ocak 1912).

¹⁰⁶⁶ BOA., MF.HUS., 21/60, (21 Ramazan 1338/8 Haziran 1920). Maşrık-i Füyuzat Numune Mektebi'nin 1335- 1336/1919-1920 senesine mahsus umumi imtihan cetvelidir. Maşrık-i Füyuzat Mektebi (Mühür)

Okulun kurucuları: Mektebin kurucu ve müdürü Rıza Efendi'dir.¹⁰⁶⁷ Ancak kaç yıl müdürlük yaptığı ve sonraki kurucu ve müdürleri hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Hamidi namını alması: Belgelerde Maşrık-i Füyuzat Mektebi'nin padişahın ismiyle "**Hamidi**" olarak adlandırılmış olduğu görülmektedir.¹⁰⁶⁸ Maşrık-i Füyuzat **Hamidi** Mektebi olarak Hazret-i Hilafetpenahi'ye izafetle tevsimleri hakkında 18 Kasım 1906 tarihli irade ile tebliğ buyrulmuştur.¹⁰⁶⁹ 1909 yılından sonra Hamidi namı kullanılmamıştır.

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: 8 Mayıs 1907 tarihinde iptidâi ve rüşdiye kısımları bulunan Maşrık-i Füyuzat Hamidi Mektebi velilerin arzu ve müracaatları üzerine idadi sınıfı açılması hususunda müsaade istenmektedir. İdadi kısmında şu dersler okutulacaktır.

Birinci Sene: Ulûm-i Dîniyye, Arabî, Farîsî, Kavâid ve Kitâbet, Coğrafya-yı Umumi, Hesâb, Cebr-i adî, Hendese-i müsteviyye (düzlem geometri), Fransızca, Almanca ve Resim. **İkinci Sene:** Ulûm-i Dîniyye, Arabî, Farîsî, Tarih-i Osmanî, Coğrafya-yı Umumi, Cebr-i adî, Hendese-i mücesseme (uzay geometri), Müsellesât (trigonometri), Fransızca, Almanca ve Resim.¹⁰⁷⁰ Meclis-i Kebir-i Maarif tarafından özel okullarda idadi sınıfların ilavesi hakkında müzakereler henüz sonuçlanmadığı için Maşrık-i Füyuzat Hamidi Mektebi'nin idadi sınıflarının açılmasına izin verilmemiştir.¹⁰⁷¹ 1910-1911 yıllarında üçü iptidâi ve üçü rüşdiye derecesinde erkek öğrenciye gündüzcü olarak altı yıl eğitim vermektedir.¹⁰⁷² 1913 yılında Maşrık-i Füyuzat Mektebi Müslim Özel Rüşdiye Mektebi'dir. İptidâi ve rüşdiye derecesinde erkek öğrenciye gündüzcü olarak altı yıl eğitim vermektedir.¹⁰⁷³ Mektebin idadi kısmı hiç açılmamıştır.

Müfredat programı: 1910 senesi imtihanlarında **iptidâi üçüncü sınıfta;** Kurân-ı Kerîm, Tecvîd, Ulûm-i Dîniyye, Sarf-ı Osmani, Tarih, Hesâb, Coğrafya, Kırâat, İmlâ, Usulü Hesâb, Ma'lumât-ı Mizan, Lügât, Hıfzısıhha, Fransızca ve Hüsn-i hatt

¹⁰⁶⁷ BOA., MF.MKT., 858/32, (15 Zilkade 1323/11 Ocak 1906).

¹⁰⁶⁸ BOA., MF.MKT., 997/66, (15 R.ahir 1325/28 Mayıs 1907). BOA., MF.HUS., 1/106, (9 C.evvel 1325/20 Haziran 1907). BOA., MF.HUS., 1/109, (5 Zilhicce 1325/9 Ocak 1908). BOA., MF.MKT., 1035/24, (9 Zilhicce 1325/13 Ocak 1908). BOA., MF.İST., 6/55, (10 C.ahir 1326/10 Temmuz 1908).

¹⁰⁶⁹ BOA., BEO., 2913/218420, (1 Şevval 1324/18 Kasım 1906).

¹⁰⁷⁰ BOA., MF.HUS., 1/106, (9 C.evvel 1325/20 Haziran 1907). 8 Mayıs 1907 tarihinde Maşrık-i Füyuzat Hamidi Mektebi Müdüriyetince Maarif Nezâreti Celîliyyesine gönderilen dilekçe.

¹⁰⁷¹ BOA., MF.HUS., 1/106, (9 C.evvel 1325/20 Haziran 1907).

¹⁰⁷² BOA., MF.İST., 12/46, (8 Safer 1330/28 Ocak 1912). Mektebin künye cetveli.

¹⁰⁷³ BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913).

derslerinden sınav yapılmıştır. **Rüşdiye üçüncü sınıfında;** Kurân-ı Kerîm, Akaid-i Dîniyye, Coğrafya, Farîsî, Tarih, Hendese, Hesâb, Cebir, Hıfzısıhha, Arabî, Kitâbet, Nahv-ı Osmani, Fransızca, Resim ve Usûl-i Defter derslerinden sınav yapılmıştır.¹⁰⁷⁴

1919-1920 senesi imtihanlarında Kurân-ı Kerîm, Hesâb, Hendese, Türkçe, Kıraat, İmla, Tahrir, Kavaid, Ezber, Mantık, Eşya, Tarih, Coğrafya, Resim, El İşleri, Fransızca ve Ulum-i Dinîyye derslerinden sınav yapılmıştır.¹⁰⁷⁵

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1911-1912 istatistiğinde 3 erkek idarecisi, 12 erkek öğretmeni ve 7 mubassır ve hademe olmak üzere **22 personeli** bulunmaktadır.¹⁰⁷⁶ 1913 yılında 4 erkek ve 2 kadın olmak üzere **6 öğretmeni** vardır.¹⁰⁷⁷

Öğrenci sayısı: 20 Haziran 1907 tarihinde **300 öğrencisi** vardır.¹⁰⁷⁸ 2 Mayıs 1911 tarihinde **400 öğrencisi** bulunmaktadır.¹⁰⁷⁹ 1911-1912 yıllarında 370 erkek gündüzcü müslim ve 6 erkek gündüzcü olmak üzere **376 öğrencisi** eğitim görmektedir. 2 öğrencisi ihraç ve 5 öğrencisi diğer sebeplerle mektebi bırakmışlardır. Öğrencinin 296'sı şehirli 80'i köylüdür.¹⁰⁸⁰ 1913 yılında 150 erkek ve 48 kız olmak üzere **198 öğrencisi** vardır.¹⁰⁸¹

Öğrenci velilerinin sınıf ve sıfatları: 1911-1912 yıllarında ulemadan **9**, zabitan ve memuriyetten **110**, doktordan **14**, mühendisden **1**, öğretmenden **2**, ticaretten **20**, sanatkarından **60**, ziraatten **2** ve sınıf-ı saireden **161** olmak üzere **376 velisi** vardır.¹⁰⁸² Bu da okulun asker, memur ve diğer sınıflara mensup öğrenci velileri tarafından tercih edildiğini göstermektedir.

Okulun mali durumu: 1911-1912 yıllarında 169 öğrenci aylık **10 kuruştan**, 100 öğrenci aylık **15 kuruştan** ve 100 öğrenci aylık **20 kuruştan** ders ücreti aidatı vermektedir. Maşrık-i Füyuzat Mektebi senelik 9600 kuruş kira vermektedir.¹⁰⁸³ Bu aidattan 1911-1912 yılları Maşrık-i Füyuzat Mektebi'nin gelirini hesaplayabiliriz. 1690 kuruş, 1500 kuruş ve 2000 kuruş olmak üzere **5190 kuruş bir aylık** geliridir.

¹⁰⁷⁴ BOA., MF.HUS., 8/86, (10 Şaban 1328/17 Ağustos 1910).

¹⁰⁷⁵ BOA., MF.HUS., 21/60, (21 Ramazan 1338/8 Haziran 1920). Maşrık-i Füyuzat Numune Mektebi'nin 1335-1336/1919-1920 senesine mahsus umumi imtihan cetvelidir.

¹⁰⁷⁶ BOA., MF.İST., 12/46, (8 Safer 1330/28 Ocak 1912). Çalışan bilgileri.

¹⁰⁷⁷ BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913).

¹⁰⁷⁸ BOA., MF.HUS., 1/106, (9 C.evvel 1325/20 Haziran 1907).

¹⁰⁷⁹ BOA., MF.HUS., 12/97, (3 C.evvel 1329/2 Mayıs 1911).

¹⁰⁸⁰ BOA., MF.İST., 12/46, (8 Safer 1330/28 Ocak 1912). Öğrenci bilgileri.

¹⁰⁸¹ BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913).

¹⁰⁸² BOA., MF.İST., 12/46, (8 Safer 1330/28 Ocak 1912). Veli bilgileri.

¹⁰⁸³ BOA., MF.İST., 12/46, (8 Safer 1330/28 Ocak 1912). Mektebin mali durumu.

Bir yıl ortalama eğitim süresi 10 ay olarak hesaplanırsa mektebin bir yıllık geliri ya da yıllık bütçesi **50.190 kuruştur**.

Okulun kapanışı: Maşrık-i Füyuzat Mektebi Cumhuriyet Dönemine kadar devam etmiştir.

2.44. Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi (1903-1918?)

Tablo 2.44. Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi	14 Ağustos 1903	Üsküdar Açık Türbe	X	X	-	X	6	-	-	X	X	-	1918?

Mektebi'nin kuruluş amacı: Mülki ve askeri idadilere öğrenci yetiştirmek erkek kısmı programının gayesidir. Bu esas için her sene ders başında ders nezaretince hazırlanan kurucu ve müdür tarafından kabul edilen Maarif Nezareti'nce tasdik olunan müfredat programı ve okutulacak kitaplar belirlenmektedir.¹⁰⁸⁴

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi, 1 Ağustos 1319/14 Ağustos 1903 tarihinde Üsküdar'da Açık Türbe'de açılmıştır.¹⁰⁸⁵ 1915 eğitim yılının sonunda Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi kapanıncaya kadar aynı binada eğitimine devam etmiştir.¹⁰⁸⁶

Kız kısmı: Füyuzat-ı Osmaniye Kız kısmı 1 Eylül 1320/14 Eylül 1904 tarihinde açılmıştır.¹⁰⁸⁷ Kız kısmı kurucusu mekrümetlü Ahmet Refik Bey'dir. Ders Nazırı Mektebi Sultani mezunu Mehmed Esat Bey'dir. Müdiresi Üsküdar İnas Rüşdiyesi mezunu Aliyye Hanım'dır.¹⁰⁸⁸

¹⁰⁸⁴ **Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi Talimatnamesi**, 1319/1903, Önsöz.

¹⁰⁸⁵ **Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi Talimatnamesi**, 1319/1903, Tedrisat bölümü.

¹⁰⁸⁶ **BOA., MF.HUS.**, 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). **BOA., MF.HUS.**, 15/105, (1329/1913). **BOA., MF.HUS.**, 20/91, (28 Şaban 1332/22 Temmuz 1914). **BOA., MF.HTF.**, 4/10, (24 Zilhicce 1333/2 Kasım 1915).

¹⁰⁸⁷ **Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi Talimatnamesi**, 1319/1903, Tedrisat bölümü.

¹⁰⁸⁸ **BOA., MF.HUS.**, 17/23, (6 Mayıs 1322/19 Mayıs 1906). Mekâtib-i müslim ve gayrimüslim ecnebiyeye mahsus istatistik cetveli.

Binanın durumu: 16 Ocak 1912 tarihli Belediye raporundan, Üsküdar'da Açık Türbe'de bulunan Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi'nin binasının boyalı olup on altı odası ve iki salonu ve bir büyük mükemmel bahçesi olduğu belirtilmektedir.¹⁰⁸⁹

Okulun kurucusu: Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi kurucusu ve müdürü Üsküdar Mektebi İdadisi ve Mektebi Hukuk Şahane mezunu mekrümetlü¹⁰⁹⁰ Ahmed Refik Bey'dir.¹⁰⁹¹ 1915 eğitim yılının sonunda Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi kapanıncaya kadar görevine devam etmiştir.

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi'nin biri ihtiyat, üçü iptidâi ve üçü Rüşdiye derecesinde kız ve erkek öğrenci olmak üzere tahsil süresi yedi yıldır. Kız kısmı 5 senedir.¹⁰⁹² 27 Ocak 1912 tarihinde mektebin derecesini idadi olarak yükseltilmesi için başvuru yapılmıştır.¹⁰⁹³ 4 Nisan 1912 tarihinde mektebin yatılı idadi açma ruhsatnamesi verilmiştir.¹⁰⁹⁴ 1913 yılında Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi Müslim Özel Rüşdiye Mektebi'dir. İptidâi ve rüşdiye derecesinde erkek ve kız öğrenciye gündüzcü olarak eğitim vermektedir.¹⁰⁹⁵ 2 Kasım 1915 tarihli cetvelde, Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi'nin iptidâi kısımları rüşdiye çevrilerek idadi sınıfları oluşturulacaktır ibaresi yer almaktadır.¹⁰⁹⁶ Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi'nin idadi açma ruhsatnamesi varsa da idadi bölümleri açılmamıştır.

Müfredat programı ve eğitim felsefesi: İsteğe bağlı olarak fransızca, ingilizce, almanca ile musiki ve hitabet talim ve ders saati dışında öğrenciye mahsus, ahlak ve fenni konferanslar düzenlenirdi. Kız kısmında musiki ve saz ayrıca gösterildiği gibi çocuk büyütme ve terbiye etmek usulüne dair mektep doktoru tarafından

¹⁰⁸⁹ BOA., MF.HUS., 16/37, (7 Safer 1330/27 Ocak 1912). 26 Muharrem 1330/16 Ocak 1912 tarihli Açık türbede kain Füyuzat Mektebi hakkındaki Şehremîni raporu.

¹⁰⁹⁰ BOA., MF.HUS., 17/23, (6 Mayıs 1322/19 Mayıs 1906).

¹⁰⁹¹ Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi Talimatnamesi, 1319/1903, Heyet-i talimiye.

¹⁰⁹² Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi Talimatnamesi, 1319/1903, Tedrisat bölümü.

¹⁰⁹³ BOA., MF.HUS., 16/37, (7 Safer 1330/27 Ocak 1912). 27 Ağustos 1327 /9 Eylül 1911 tarihli Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi Müdürü Ahmet Refik tarafından Maarif-i Nezâretine yazılan dilekçede, Müessis ve müdürü bulunduğum Üsküdar Açık Türbede kain "Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi" zükûr ve inasa mahsus iptidâi ve rüşdiye derecesinde bir mektep olup tarihi tesis olan 1319 (1903) senesinden beri birçok talebe ve talebat yetiştirmiş müfettiş raporlarında belirtildiği gibi heyeti idaresi ve intizamı tedrisiyesiyle de mazhar olmuştur. Mektep binası Üsküdar'ın en havadar bir mevkide bulunmakla beraber müsait olan binamızda leyli idadi kısımlarında küşadı için müsaade istirham ederim.

¹⁰⁹⁴ BOA., MF.HUS., 17/23, (16 R.ahir 1330/4 Nisan 1912).

¹⁰⁹⁵ BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Dersaadet'te bulunan Müslim Özel Rüşdiye Mektepleri listesinde bulunmaktadır.

¹⁰⁹⁶ BOA., MF.HTF., 4/10, (24 Zilhicce 1333/2 Kasım 1915). İstanbul Vilayeti dahilinde mevcut Mekâtib-i İdadîye cetveli (1330-1331/1914-1915) sene-i devriyesi.

konferanslar verilirdi. Gayrimüslim öğrenciler Kurân-ı Kerîm ve ulûm-i dîniyye derslerinde başka sınıflarda bulundurulurdu.¹⁰⁹⁷

İdari kadrosu: Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi kurucusu ve müdürü Üsküdar Mektebi İdadisi ve Mektebi Hukuk Şahane mezunu Ahmed Refik Bey'dir. Müdür muavini ve Ders Nazırı Ömer Faruk Bey'dir.¹⁰⁹⁸ Daha sonra Ders Nazırı Mektebi Sultani mezunu Mehmed Esat Bey olmuştur.¹⁰⁹⁹

Tablo 2.44.1. 1903 Yılı Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi'nin Ders Kadrosu¹¹⁰⁰

Dersin ismi	Öğretmenin ismi	Menş-i Asliyeleri
Ma'lûmât-ı Medeniye ve Ahlâkıyye öğretmeni	Ahmed Refik Bey	Müessis ve Müdür
Tarih öğretmeni	Ömer Faruk Bey	Müdür muavini ve Ders Nazırı
Ulûm-i Dîniyye öğretmeni	Baş hafız Sadık Efendi	
Kurân-ı Kerîm ve Tecvîd öğretmeni	Hafız Mehmed Efendi	
Ulûm-i Arabî ve Fârisî ve Hatt öğretmeni	Hatib Abdülkadir Efendi	
Hendese öğretmeni	Necati Bey	Mekatib-i Hususiye öğretmenlerinden
Türkçe öğretmeni	Hafız Ahmed Efendi	Açıktürbe Mahallesi İmamı
Kırâat, İmlâ, Lügât ve Musikî öğretmeni	Naci Bey	
Fransızca öğretmeni	Jak Efendi	Alyans Mektebi mezunlarından
Resim öğretmeni	Kemal Bey	
Hıfz-üs-sıhha öğretmeni	Besim Bey	Tabib Mektep (Selimiye ser tabibi Miralay)
Riyaziye ve Kitabet öğretmeni	Hakkı Bey	Askeri İdadi Öğretmenlerinden Yüzbaşı
Usûl-i Defter ve Ma'lûmât-ı Fenniyye öğretmeni	Alaaddin Bey	
Hesâb ve Terbiye-i Bedeniyye öğretmeni	Emin Bey	Mekatib-i resmiye öğretmenlerinden
Coğrafya ve Tarih öğretmeni	Yakup Bey	
İhtiyat ikinci sınıf öğretmeni	Yakup Bey	
İhtiyat birinci sınıf öğretmeni	Hüseyin Efendi	
Ser Mubassır	Halil Efendi	
Mubassır Sâni	Ahmed Efendi	
Mubassır muavini	Hamdi Efendi	

¹⁰⁹⁷ Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi Talimatnamesi, tedrisat bölümü.

¹⁰⁹⁸ Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi Talimatnamesi, heyet-i talimiye.

¹⁰⁹⁹ BOA., MF.HUS., 17/23, (6 Mayıs 1322/19 Mayıs 1906). Mekatib-i müslim ve gayrimüslim ecnebiyyeye mahsus istatistik cetveli.

¹¹⁰⁰ Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi Talimatnamesi, heyet-i talimiye.

Mektebi Hıfz Katibi	İzzet Efendiler	
Mezune Hanım	İnas kısmı Heyeti Talimiyesi	Darülmuallimat mezunu
Afife Hanım	İnas kısmı Heyeti Talimiyesi	Kız Sanayi Mektebinden mezun
Ser Hademe	Hüseyin Ağa	
Hademeler	Vehbi, Hasan, Mustafa, Halil, Mehmed ve Hüseyin Ağalar	

19 Mayıs 1906 tarihinde Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi ders kadrosu şöyledir. “Mektep tabibi Tıbbiye Şahane mezunu yüzbaşı Numan Bey’dir. Kuran-ı Kerim, Akaid-i Dîniyye, Arabi öğretmeni dersden mezun Hafız Mehmet Efendi’dir. Fransızca öğretmeni Mektebi Sultani mezunu Esat Bey’dir. Hıfzıssihha öğretmeni Mektebi Tıbbiye Şahane mezunu Besim Bey’dir. Hendese ve Resim öğretmeni Mektebi Harbiye Şahane mezunu, yüzbaşı Hüsnü Bey’dir. Coğrafya öğretmeni Mektebi Hukuk Şahane mezunu Ahmet Refik Bey’dir. Ulûm-i Riyaziye öğretmeni Mektebi Bahriye Şahane mezunu, teğmen Fazıl Bey’dir. Ma'lûmât-ı Fenniye, İmlâ ve Fransızca öğretmeni Mektebi Bahriye Şahane mezunu Talat Bey’dir. Nahvı Osmani ve Kitâbet öğretmeni Darülfünûn Şahane Edebiyat Şubesi mezunu Nazmi Bey’dir. Tarihi İslam ve Osmani öğretmeni Üsküdar İdadisi mezunu Cevdet Bey’dir. Sarf-ı Osmani öğretmeni Dersaadet İdadisi mezunu Tacettin Bey’dir. Musikî öğretmeni Mızıkâ-i Hümayundan İzzet Bey’dir. Farîsî ve Hatt öğretmeni dersden mezun Tevfik Efendi’dir. Sınıf İptidâî öğretmenleri dersden mezun Osman Hayri Efendi ve özel tahsilli Yakub Efendi’dir”.

“**Kız kısmı ders kadrosu;** Müdire ve muallime-i evveli ve ahlâk öğretmeni Üsküdar İnas Rüşdiyesi mezunu Aliyye Hanım’dır. Muallime-i sanisi Üsküdar İnas Rüşdiyesi mezunu Seher Hanım’dır. Dikiş ve Nakış Muallimesi özel tahsilli Binnur Hanım’dır. Mubassıra ve Dikiş Muallimesi özel tahsilli Şahziye Hanım’dır”.¹¹⁰¹ Okulun asker, ilmiye ve medrese kökenli güçlü bir kadro oluşturduğu görülmektedir.

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1903 yılında 2 idarecisi, 17 öğretmeni, 1 katib, 1 tabib, 3 mubassır ve 5 hademesi olmak üzere **29 personeli** bulunmaktadır.¹¹⁰² 1906 yılında 3 idareci, 18 öğretmeni, 2 mubassır ve 1 mubassıra, 1 kapıcı ve 4 hademesi olmak üzere **29 personeli** bulunmaktadır.¹¹⁰³

¹¹⁰¹ BOA., MF.HUS., 17/23, (6 Mayıs 1322/19 Mayıs 1906). Mekâtib-i müslim ve gayrimüslim ecnebiyeye mahsus istatistik cetveli.

¹¹⁰² Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi Talimatnamesi, 1319/1903, Heyet-i talimiye.

¹¹⁰³ BOA., MF.HUS., 17/23, (6 Mayıs 1322/19 Mayıs 1906). Mubassırlar Osman ve Mehmed Efendilerdir. Kapıcı İsmail Efendi’dir. Müstahdemler Mustafa Efendi, Vehbi Ağa, Hasan Ağa ve Hacı Ali Ağadır.

Öğrenci sayısı: Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi 300 gündüzcü ve 50 yatılı öğrenci kapasitesinde olmak üzere açılmıştır.¹¹⁰⁴ Yatılı kısmı açılmamıştır.

Okulun kapanışı: 1915 yılından sonra Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. 1918 yılına kadar devam ettiği düşünülmektedir.

2.45. Menba-i Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi (1904-1915?)

Tablo 2.45. Menba-i Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
Menba-i Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi	1320/1904	Şehzadebaşı	X	X	-	-	6	X	-	-	X	-	1915?
		Bozdoğan Kemerli											

Menba-i Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi 1320/1904 yılında¹¹⁰⁵ Şehzadebaşı'nda Kalenderhane Mahallesi'nde kurulmuştur.¹¹⁰⁶ 1906 yılında Bozdoğan Kemerli'ne nakil olmuştur. 1914 yılına kadar bu binada eğitim vermiştir.¹¹⁰⁷ Mektebin kurucu ve müdiresi Saliha Hanım'dır.¹¹⁰⁸ 1913 yılında Müslim Özel Rüşdiye Mektepleri'ndendir. İptidâi ve rüşdiye derecesinde gündüzcü kız öğrenciye 6 sene eğitim vermektedir.¹¹⁰⁹ 1914 yılından sonra Menba-i Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. 1915 yılından sonra kapanmış olduğu düşünülmektedir.

¹¹⁰⁴ BOA., MF.HUS., 16/37, (7 Safer 1330/27 Ocak 1912). 26 Muharrem 1330/16 Ocak 1912 tarihli Açık türbede kain Füyuzat Mektebi hakkındaki Şehremîni raporu.

¹¹⁰⁵ BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913).

¹¹⁰⁶ BOA., MF.HUS., 1/96, (29 Zilhicce 1324/24 Şubat 1906).

¹¹⁰⁷ BOA., MF.MKT., 952/43, (17 Receb 1324/6 Eylül 1906). BOA., MF.İST., 12/46, (8 Safer 1330/28 Ocak 1912). BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913). BOA., MF.HUS., 20/91, (28 Şaban 1332/22 Temmuz 1914).

¹¹⁰⁸ BOA., MF.HUS., 1/96, (29 Zilhicce 1324/24 Şubat 1906).

¹¹⁰⁹ BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). İstanbul'da ki Müslim Özel Rüşdiye Mektepleri listesi.

2.46. Rahmani Füyuzat Mektebi (1904-1912)

Tablo 2.46. Rahmani Füyuzat Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Rahmani Füyuzat Mektebi	1320/1904	Aksaray	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1912

Rahmani Füyuzat Mektebi 1904/1320¹¹¹⁰ yılında Aksaray civarında Yeşil Tulumba mevkiinde kurulmuştur.¹¹¹¹ Rahmani Füyuzat Mektebi'nin kurucu ve müdürü Hafız Hayreddin Efendi'dir.¹¹¹² 1909 ve 1910 yıllarında Aksaray civarında Yeşil Tulumba'da eğitim vermektedir.¹¹¹³ Rahmani Füyuzat Mektebi hakkında 1910 yılından sonra bilgi bulunmamaktadır. 1913 tarihli istatistiklerde ve diğer belgelerde mektep hakkında kayıt olmaması 1912 yılında kapanmış olduğunu göstermektedir.

¹¹¹⁰ BOA., MF.MKT., 970/54, (9 Zilkade 1324/25 Aralık 1906). 1320 senesi Cülüs Hümayun'da tesis ve küşad edilmiştir. BOA., MF.MKT., 879/15, (2 Receb 1323/2 Eylül 1905). Ödül dağıtım töreni yapmıştır. Bu durum mektebin en az bir yıl önce 1904 yılında açılmış olduğunu göstermektedir.

¹¹¹¹ BOA., MF.MKT., 858/62, (24 R.evvel 1323/29 Mayıs 1905).

¹¹¹² BOA., MF.MKT., 930/79, (5 R.ahir 1324/29 Mayıs 1906).

¹¹¹³ BOA., ZB., 340/82, (4 C.evvel 1327/24 Mayıs 1909). BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). Dersaadet'te mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye listesi.

2.47. Neyyir-i Maarif Mektebi (1904-1911)

Tablo 2.47. Neyyir-i Maarif Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
*Hamidi adını alma tarihi	*18 Kasım 1906	Kasımpaşa	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	22 Ocak 1911

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Neyyir-i Maarif Mektebi 1320/1904¹¹¹⁴ yılında Kasımpaşa'da Uzunyolda kurulmuştur.¹¹¹⁵ Neyyir-i Maarif Mektebi 22 Ocak 1911 tarihine kadar bu binada eğitim vermiştir.¹¹¹⁶

Hamidi namını alması: Belgelerde Neyyir-i Maarif Mektebi'nin padişahın ismiyle "**Hamidi**" olarak adlandırılmış olduğu görülmektedir.¹¹¹⁷ Neyyir-i Maarif Hamidi Mektebi olarak Hazret-i Hilafetpenahi'ye izafetle tevsimleri hakkında 18 Kasım 1906 tarihli irade ile tebliğ buyrulmuştur.¹¹¹⁸ 1909 yılından sonra Hamidi namı kullanılmamıştır.

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Neyyir-i Maarif Mektebi üçü iptidâi ve üçü rüşdiye derecesinde erkek ve kız öğrenciye gündüzcü olarak altı yıl eğitim vermektedir.

Okulun kapanışı: Neyyir-i Maarif Mektebi müdürünün vefatıyla 22 Ocak 1911 tarihte İttihâd-ı Anasır Mektebi bu binaya nakil edilmiştir. Böylece Neyyir-i Maarif Mektebi kapanmıştır¹¹¹⁹

¹¹¹⁴ BOA., MF.MKT., 878/31, (13 C.ahir 1323/15 Ağustos 1905). Kasımpaşa'da Neyyir-i Maarif Mektebi'nin tevzi mükafat töreni yapılmıştır. Bu durum mektebin en az bir yıl önce 1904 yılında açılmış olduğunu göstermektedir.

¹¹¹⁵ BOA., MF.MKT., 952/43, (17 Receb 1324/6 Eylül 1906). Mektepte ödül dağıtım töreni yapılmıştır. BOA., MF.HUS., 11/73, (21 Muharrem 1329/22 Ocak 1911).

¹¹¹⁶ BOA., MF.MKT., 990/9, (10 Safer 1325/25 Mart 1907). BOA., MF.HUS., 7/70, (2 C.ahir 1328/11 Haziran 1910). BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). Dersaadet'te mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye listesi. BOA., MF.HUS., 11/73, (21 Muharrem 1329/22 Ocak 1911).

¹¹¹⁷ BOA., MF.MKT., 990/9, (10 Safer 1325/25 Mart 1907).

¹¹¹⁸ BOA.,BEO., 2913/218420, (1 Şevval 1324/18 Kasım 1906).

¹¹¹⁹ BOA., MF.HUS., 11/73, (21 Muharrem 1329/22 Ocak 1911).

2.48. Terakki Osmani Mektebi (1904-1914?)

Tablo 2.48. Terakki Osmani Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Terakki Osmani Mektebi	1320/1904	Aksaray	X	X	X	-	?	-	X	-	X	X	1914?

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Terakki Osmani Mektebi'nin açılması için 10 Nisan 1910 tarihinde başvuru yapılmıştır.¹¹²⁰ 6 Mayıs 1910 tarihinde mektebin açılmasına onay verilmiştir.¹¹²¹ 12 Mayıs 1910 tarihinde Terakki Osmani Mektebi'ne Tedrisat-ı Hususiye Müdüriyeti'nce şimdilik ruhsatname yerine geçerli bir ilmihaber verilmiştir.¹¹²² Mektep Aksaray Yeşil Tulumba civarında Mesih Paşa Mahallesi'nde merhum Mustafa Paşa verasetinde olan hanede kurulmuştur.¹¹²³ 3 Ağustos 1911 tarihinde Aksaray yangınında mektep binası yanmış ve kullanılamaz hale gelmiştir.¹¹²⁴ Bu nedenle Vefa'da Büyük Kunduracılar Amasya mebusu İsmail Hakkı Paşa'nın ondört odası olan¹¹²⁵ konağı kiralanarak oraya nakil olmuştur.¹¹²⁶ 1912-1913 yıllarında Terakki Osmani Mektebi Aksaray'da eğitim vermektedir.¹¹²⁷

Okulun kurucuları: Terakki Osmani Mektebi altı ortaklı kurulmuştur. Hafız Ahmet Refik Efendi kurucu ve mektep müdürüdür. Diğer ortaklar Mehmed Fevzi ve Mehmed Selahaddin ve Mithad Bedii ve Zekai Efendilerdir.¹¹²⁸ Diğer kurucu ve Ders Nazırı Mehmed Nuri Efendi'dir.¹¹²⁹ 22 Ekim 1911 tarihinde Selahaddin ve Zekai Efendiler mektepteki haklarını mektep müdürlüğünü terk etmişlerdir. Mehmed

¹¹²⁰ BOA., MF.HUS., 5/71, (29 R.evvel 1328/10 Nisan 1910).

¹¹²¹ BOA., İ.MF., 15/57, (25 R.ahir 1328/6 Mayıs 1910).

¹¹²² BOA., MF.HUS., 6/76, (2 C.evvel 1328/12 Mayıs 1910).

¹¹²³ BOA., MF.HUS., 5/71, (29 R.evvel 1328/10 Nisan 1910). BOA., ŞD., 226/7, (22 R.ahir 1328/3 Mayıs 1910). BOA., İ.MF., 15/57, (25 R.ahir 1328/6 Mayıs 1910). BOA., DH.MUİ., 94-1/6, (28 R.ahir 1328/9 Mayıs 1910). BOA., MF.HUS., 6/83, (4 C.evvel 1328/14 Mayıs 1910).

¹¹²⁴ BOA., MF.HUS., 14/11, (7 Şaban 1329/3 Ağustos 1911).

¹¹²⁵ BOA., MF.HUS., 14/43, (21 Şaban 1329/17 Ağustos 1911).

¹¹²⁶ BOA., MF.HUS., 14/12, (7 Şaban 1329/3 Ağustos 1911).

¹¹²⁷ BOA., MF.HUS., 16/13, (9 Muharrem 1330/1 Ocak 1912).

¹¹²⁸ BOA., ŞD., 226/7, (22 R.ahir 1328/3 Mayıs 1910).

¹¹²⁹ BOA., MF.HUS., 13/72, (7 Receb 1329/4 Temmuz 1911).

Nuri Efendi ise hakkını Hafız Ahmet Refik Efendi'ye bırakmıştır.¹¹³⁰ Böylece mektebin 3 ortağı kalmıştır.

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: 3 Ağustos 1911 tarihinde Terakki Osmanî Mektebi iptidâî, rüşdiye ve idadi derecesinde erkek öğrenciye gündüzcü ve yatılı olarak eğitim vermektedir.¹¹³¹ 1913 yılında Terakki Osmanî Mektebi Müslim Özel İdadi Mektebi'dir. Aksaray semtinde iptidâî, rüşdiye ve idadi derecesinde erkek öğrenciye eğitim vermektedir.¹¹³²

İdari kadrosu: Mektep müdürü Hafız Ahmet Refik Efendi'dir.¹¹³³ Ders Nazırı Mehmed Nuri Efendi'dir.¹¹³⁴ 1913 eğitim yılının sonuna kadar aynı idare kadroyla devam etmiştir.

Ders kadrosu: 9 Mayıs 1910 tarihinde "Terakki Osmanî Mektebi Hesâb, Hendese, Usûl-i Defter öğretmeni Mahmud Efendi'dir. Hesâb ve Kitâbet öğretmeni Mehmet Ali Bey'dir. İlm-i Eşya ve İmlâ öğretmeni Sami Bey'dir. Hendese öğretmeni Halid Efendi'dir. Tarih ve Coğrafya öğretmeni Münir ve Mahmud Efendilerdir. Kırâat Terkibi ve İmlâ öğretmeni Mustafa Fevzi Efendi'dir. Lisan-ı Osmanî, Tarih ve Coğrafya Osman Galib Efendi'dir. Tarih öğretmeni Mahmud Celaleddin Bey'dir. Kavaid-i Osmanî öğretmeni Mustafa Efendi'dir. Farisî, Fransızca öğretmeni Mehmet Bey'dir. Tarih, Hüsni hatt öğretmeni Galib Bey'dir. Kırâat Terkibi öğretmeni İbrahim Hakkı'dır. Fransızca ve İmlâ öğretmeni Selahattin Bey'dir. Kurân-ı Kerîm, Lisan-ı Arabî ve Akaid-i Dîniyye öğretmeni Refik Efendi'dir. Arabî, Ulûm-i Dîniyye öğretmeni Mustafa Efendi'dir. Arabî öğretmeni İsmail Efendi'dir. Arabî, Ulûm-i Dîniyye öğretmeni Mehmet Tevfik Efendi'dir. Elifba öğretmeni Said Efendi'dir. Fransızca ve Jimlastik öğretmeni Mustafa Kazım Bey'dir. İmlâ ve Hesâb öğretmeni Şerefeddin Bey'dir. Mustafa Kazım Bey ve Şerafeddin Bey'in diplomaları yoktur".¹¹³⁵

Öğrenci sayısı: 17 Ağustos 1911 tarihinde 15 yatılı erkek ve 75 gündüzcü erkek olmak üzere **90 erkek öğrencisi** vardır.¹¹³⁶

Okulun kapanışı: 1913 yılından sonra Terakki Osmanî Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. 1914 yılından sonra kapanmış olduğu düşünülmektedir.

¹¹³⁰ BOA., MF.HUS., 15/9, (28 Şevval 1329/22 Ekim 1911).

¹¹³¹ BOA., MF.HUS., 14/12, (7 Şaban 1329/3 Ağustos 1911).

¹¹³² BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Dersaadet'te mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye listesi.

¹¹³³ BOA., MF.HUS., 15/9, (28 Şevval 1329/22 Ekim 1911).

¹¹³⁴ BOA., MF.HUS., 13/72, (7 Receb 1329/4 Temmuz 1911).

¹¹³⁵ BOA., MF.HUS., 6/83, (4 C.evvel 1328/14 Mayıs 1910).

¹¹³⁶ BOA., MF.HUS., 14/43, (21 Şaban 1329/17 Ağustos 1911).

2.49. Mekteb-i Saadet (1904-1915?)

Tablo 2.49. Mekteb-i Saadet (1904-1915?)

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Mekteb-i Saadet	21 Temmuz 1904	Eski Ali Paşa Fatih, Saraçhane ve Şehzadebaşı	X	X	-	-	6	-	X	-	X	-	1915?

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Mekteb-i Saadet 21 Temmuz 1904 tarihinde Eski Ali Paşa'da kurulmuştur.¹¹³⁷ Resmi açılışı 25 Ekim 1904 tarihinde yapılmıştır.¹¹³⁸ 1905 yılında mektep Sarıgül'dedir.¹¹³⁹ 5 Şubat 1910 tarihinde Fatih Kızıtaşı'ndadır.¹¹⁴⁰ 1911 yılından sonra Saraçhane başındadır.¹¹⁴¹ 1913 yılında Şehzade Camii Şerif civarındadır.¹¹⁴² 1914 yılında Şehzadebaşında Emin Nureddin Mahallesi'ndedir.¹¹⁴³ Okulun bina bulmada sorun yaşadığı görülmektedir.

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: 25 Ekim 1904 tarihinde Mekteb-i Saadet iptidâi ve rüşdiye derecesinde eğitim vermektedir.¹¹⁴⁴ 1909-1913 yıllarında üçü iptidâi ve üçü rüşdiye derecesinde gündüzcü erkek öğrenciye altı sene eğitim verilmektedir.¹¹⁴⁵

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1909-1910 yıllarında 10 erkek idareci, 12 erkek öğretmen, 4 mubassır ve hademe olmak üzere **26 personeli** vardır.¹¹⁴⁶ İdareci sayısının yüksek olması mektebin bir Heyet-i İdare ile beraber idare edildiğini göstermektedir.

¹¹³⁷ BOA., MF.İST., 11/29, (9 R.ahir 1329/9 Nisan 1911). Mekteb-i Saadet 1325-1326/1909-1910 sene-i dersiyesine ait olan istatistik. 8 Temmuz 1320 tarihinde açılmıştır.

¹¹³⁸ BOA., MF.MKT., 812/65, (15 Şaban 1322/25 Ekim 1904).

¹¹³⁹ BOA., MF.MKT., 878/31, (13 C.ahir 1323/15 Ağustos 1905). BOA., MF.MKT., 879/15, (2 Receb 1323/2 Eylül 1905).

¹¹⁴⁰ BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). Dersaadet'te mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye cetveli.

¹¹⁴¹ BOA., MF.İST., 11/29, (9 R.ahir 1329/9 Nisan 1911).

¹¹⁴² BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913).

¹¹⁴³ BOA., MF.HUS., 20/91, (28 Şaban 1332/22 Temmuz 1914).

¹¹⁴⁴ BOA., MF.MKT., 812/65, (15 Şaban 1322/25 Ekim 1904).

¹¹⁴⁵ BOA., MF.İST., 11/29, (9 R.ahir 1329/9 Nisan 1911). BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913).

¹¹⁴⁶ BOA., MF.İST., 11/29, (9 R.ahir 1329/9 Nisan 1911). Personel istatistiği.

Öğrenci sayısı: 1909-1910 yıllarında **231 müslim gündüzcü erkek** öğrencisi bulunmaktadır. 4'ü hastalık, 3'ü vefat, 2'si ihraç ve 33'ü diğer sebeplerden olmak üzere 43 öğrencisi mektebi terk etmiştir. Öğrencinin 7'si köylü ve 182'si şehirlidir.¹¹⁴⁷

Öğrenci velilerinin sınıf ve sıfatları: Ulemadan **18**, zabitan ve memuriyetten **34**, doktordan **8**, mühendisden **4**, avukattan **3**, öğretmenden **6**, ticarettten **6**, sanatkarından **36**, ziraatten **4**, hizmetkarından **3**, sınıf-ı saireden **78** olmak üzere toplam **189 velisi** bulunmaktadır.¹¹⁴⁸

Okulun mali durumu: 1909-1910 yıllarında öğrencinin sene itibarıyla aidatı şu şekildedir. 85 öğrenci **aylık 10 kuruştan** ve 69 öğrenci **aylık 15 kuruştan** ve 35 öğrenci **aylık 20 kuruştan** ders ücreti aidatı vermektedir. Mektep kirası senelik 9600 kuruştur.¹¹⁴⁹ Bu aidattan 1909-1910 yılları Mektebi Saadet'in gelirini hesaplayabiliriz. 850 kuruş, 1035 kuruş ve 700 kuruş olmak üzere **2585 kuruş bir aylık** gelirdir. Bir yıl ortalama eğitim süresi 10 ay olarak hesaplanırsa mektebin bir yıllık geliri ya da yıllık bütçesi **25.800 kuruştur**.

Okulun kapanışı: 1914 yılından sonra Mekteb-i Saadet hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. 1915 yılından sonra kapanmış olduğu düşünülmektedir.

¹¹⁴⁷ BOA., MF.İST., 11/29, (9 R.ahir 1329/9 Nisan 1911). Öğrenci istatistiği.

¹¹⁴⁸ BOA., MF.İST., 11/29, (9 R.ahir 1329/9 Nisan 1911). Veli istatistiği.

¹¹⁴⁹ BOA., MF.İST., 11/29, (9 R.ahir 1329/9 Nisan 1911). Mali istatistiği.

2.50. Ravza-i Edeb Mektebi (1904-1912)

Tablo 2.50. Ravza-i Edeb Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Ravza-i Edeb Mektebi	6 Ekim 1904	Divanyolu	X	X	-	-	6	-	X	-	X	-	1912

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Ravza-i Edeb Mektebi 6 Ekim 1904 tarihinde Divanyolu civarında kurulmuştur.¹¹⁵⁰ Ravza-i Edeb Mektebi kapanıncaya kadar Divanyolu'nda aynı binada eğitim vermiştir.¹¹⁵¹

Okulun kurucusu: Ravza-i Edeb Mektebi'nin kurucu ve müdürü Hariciye Nezareti Tercüme Kalemi ve Mektebi İdadi Mülkiye-i Şahane mezunlarından izzetli Mehmed Kenan Bey'dir.¹¹⁵²

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Ravza-i Edeb Mektebi üçü iptidâi ve üçü rüşdiye derecesinde erkek öğrenciye gündüzcü olarak altı yıl eğitim vermektedir.¹¹⁵³

Müfredat programı ve eğitim felsefesi: Ravza-i Edeb Mektebi'nde resmi Mekatib-i iptidâi ve rüşdiye dersleri verilmektedir. Diğer özel okullarda olduğu gibi sadece rüşdiye kısmında haftada 2 saat Fransızca dersi okutulmaktadır. Ayrıca resmi mekteplerde okutulan kitap ve risaleler okutulmaktadır. Öğrenciden senelik ders ücreti olarak beş, on, onbeş, yirmi, yirmibeş ve en çok otuz kuruş alınmaktadır. Ücretli öğrencinin **yüzde yirmisi** oranında fakir öğrenci mektebe ücretsiz olarak alınmaktadır. Resmi ders cetvelleri haricinde eğitim yapılmamaktadır.¹¹⁵⁴

¹¹⁵⁰ BOA., MF.MKT., 808/3, (11 Temmuz 1320/24 Temmuz 1904).

¹¹⁵¹ BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910).

¹¹⁵² BOA., MF.MKT., 808/3, (29 Haziran 1320/12 Temmuz 1904)

¹¹⁵³ BOA., MF.MKT., 808/3, (11 Temmuz 1320/24 Temmuz 1904).

¹¹⁵⁴ BOA., MF.MKT., 808/3, (11 Temmuz 1320/24 Temmuz 1904).

Tablo 2.50.1. 1904 Yılı Ravza-i Edeb Mektebi'nin İdare ve Ders Kadrosu¹¹⁵⁵

İsmi	Mektepteki Vazifesi	Me'muri Asliyerleri	Menşeleri	Seneleri
Mehmed Kenan Bey	Müdür	Hariciye Tercüme Kalemi ve İdadi-i Mülkiye	Mektebi Hukuk ve Mülkiye-i Şahaneden mezun Dersiam mücâz	30
Ali Esad Efendi	Ders Nazırı	Hariciye Kalemi ve İdadi-i Mülkiye	Darülfünundan mezun	30
Cevad Bey	Dahiliye Müdürü		Mektebi Hukukdan mezun	32
Abdülfettah Efendi	Ser mubassır	Orman müfettişi emekli	Rüşdiyeden mezun	50
Tahsin Bey		Maarif Nezareti Meclis Kalemi	İdadi Mülkiye mezunu	
Tevhid Bey		Hariciye Tercüme Kalemi	Mektebi Sultani ve Hukuk Şahaneden	
Tevfik Efendi		Üsküdar İdadisi ve Ravza-i Terakki öğretmenlerinden	Darümuallimden mezun	
Zeki Bey		İdadi Tıp öğretmenlerinden	Harbiye Şahane'den mezun	
Nuri Bey		Hariciye Tercüme Kalemi	İdadi Mülkiye mezunu	
Reşad Bey		Dahiliye Mektubi Kalemi	İdadi Mülkiye mezunu	

Ders kadrosu ve idare heyeti memur ve İdadi Mülkiye mezunları ağırlıklıdır. Mektep Müdür, Ders Nazırı ve Dahiliye Müdürü ile idare edilmektedir.

Okulun kapanışı: Ravza-i Edeb Mektebi hakkında 1910 yılından sonra bilgi bulunmamaktadır. 1913 tarihli istatistiklerde ve diğer belgelerde mektep hakkında kayıt olmaması 1912 yılında kapanmış olduğunu göstermektedir.

¹¹⁵⁵ BOA., MF.MKT., 808/3, (26 Receb 1322/6 Ekim 1904).

2.51. Darütedris Mektebi (1904-1918?)

Tablo 2.51. Darütedris Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Darütedris Mektebi	25 Ekim 1904	Vefa	X	X	-	-	9	-	X	-	X	-	1918?

Darütedris Mektebi'nin kuruluş amacı: Edebiyat-ı Arabiye ve ulûm-i dîniyye aliyye tedris olunmak üzere kurulmuştur.¹¹⁵⁶ Darütedris Mektebi bu adla kurulan farklı bir okuldur. Farklı idare, kadro ve Hacı İbrahim Efendi çizgisi dışında arab edebiyatı ve yüksek din bilgisi eğitimi vermek üzere kurulmuştur.

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Darütedris Mektebi'nin, 25 Ekim 1904 tarihinde, padişah hazretlerinin doğum günü vesilesiyle Süleymaniye'de Dökümcülerde resmi açılışı yapılmıştır.¹¹⁵⁷ 1908 tarihinde Vefa semtine nakil olan Darütedris Mektebi, 1918 yılında kapanıncaya kadar bu binada eğitim vermiştir.¹¹⁵⁸

Okulun kurucuları: Mektebin 1904 yılında iki kurucusu vardır. Bunlar ismi verilmeyen Maliye Nezareti'nde vergi kalemi olduğu belirtilen kişiyle, sahibi imtiyaz ve müdür mesulü Hüseyin Remzi Efendi'dir.¹¹⁵⁹ 13 Ekim 1909 tarihinde Darütedris Mektebi'nin Abdah Efendi, Ömer Efendi ve Mehmed Fatih Efendi olmak üzere üç kurucusu bulunmaktadır. Kurucular arasında anlaşmazlıklar çıkmıştır. 30 Kasım 1909 tarihinde Agah Efendi'nin Kevkeb-i Hürriyet namıyla başka bir mektep açmıştır.¹¹⁶⁰ 8 Aralık 1909 tarihinde Darütedris Mektebi Müdüriyetine Mehmed Fevzi Efendi tayin olmuştur.¹¹⁶¹

¹¹⁵⁶ BOA., MF.MKT., 812/65, (15 Şaban 1322/25 Ekim 1904).

¹¹⁵⁷ BOA., MF.MKT., 812/65, (15 Şaban 1322/25 Ekim 1904). 25 Ekim 1904 yılında Mekatib-i Aliye ve Hususiye Müfettişi Ziyaeddin'in Nezaret Penahiye'ye gönderdiği raporu.

¹¹⁵⁸ BOA., Y.PRK., 5/31, (29 Zilhicce 1325/2 Şubat 1908). Darütedris Mektebi'nin Vefa semtindedir. BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). Dersaadet'te mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye listesinde Vefa'da bulunmaktadır. BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913). Dersaadet ve mülhakatında mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye listesinde Darütedris Mektebi Vefa semtindedir.

¹¹⁵⁹ BOA., MF.HUS., 2/13, 30 Teşrinisani 1324 (13 Aralık 1908)

¹¹⁶⁰ BOA., MF.HUS., 4/55, (17 T.sani 1325/30 Kasım 1909).

¹¹⁶¹ BOA., MF.HUS., 4/55, (25 T.sani 1325/8 Aralık 1909).

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: 1909-1918 yıllarında üçü iptidâi ve altısı rüşdiye derecesinde gündüzcü erkek sınıfları olmak üzere tahsil süresi dokuz yıldır.¹¹⁶²

Müfredat programı: Darütedris Mektebi rüşdiye birinci sınıf 1330-1331/1914-1915 eğitim yılına ait imtihan cetveline göre; Kurân-ı Kerîm, Ulûm-i dîniyye, tarih, coğrafya, hesâb, resim, Hüsn-i hatt, fransızca, sarf-ı Türkçe, ziraat-ı eşya, ma'lumât-ı fenniye, imlâ, kırâat, ezber, terbiye-i bedeniye, musikî ve ahlak derslerinden 23 öğrencisi sene sonu imtihanına girmiştir. Darütedris Mektebi rüşdiye ikinci sınıf 1330-1331/1914-1915 eğitim yılına ait imtihan cetveline göre; Kurân-ı Kerîm, akaid, navh-i arabi, farîsî, tarih, coğrafya, hendese, hesâb, usûl-i defter, resim, Hüsn-i hatt, kitâbet, ma'lumât-ı fenniye, ziraat-ı eşya, kırâat, ezber, imlâ, musikî ve ahlak derslerinden 17 öğrencisi sene sonu imtihanına girmiştir.¹¹⁶³

İdari kadrosu: 13 Aralık 1908 tarihinde Darütedris Mektebi'nin Müdürü Maliye Nezareti'nde vergi kalemi olduğu, muavin ve ders nazırı Hüseyin Remzi Efendi Askeri Osmani Miralaydır.¹¹⁶⁴ Darütedris Mektebi'nin sahibi imtiyaz ve müdür mesulü Hüseyin Remzi Efendi'nin Divanı Harb Askeri kararıyla mektepte kalamayacağından¹¹⁶⁵ Darülfünun Osmani Edebiyat Şubesi Müdür Mesulu Abdah Efendi 13 Ekim 1909 tarihinde Darütedris Mektebi Müdürü olmuştur.¹¹⁶⁶ 8 Aralık 1909 tarihinde Darütedris Mektebi Müdürü Mehmed Fevzi Efendi olmuştur. Müdür Muavini Neşet Efendi, Ders Nazırı İsmail Hakkı Bey, Ders Nazırı Muavini Ahmed Efendi, Dahiliye Müdürü Ali Ramazan Efendi, Dahiliye Müdürü Muavini Süleyman Tevfik Bey, Katib Onur Bey ve Katib Muavini Adil Bey olmuştur.¹¹⁶⁷ 28 Kasım

¹¹⁶² **BOA., MF.İST.,** 10/95, (12 R.evvel 1329/13 Mart 1911). Darütedris Mektebi'nin 1325-1326/1909-1910 senesi dersiyesine ait istatistiği. Darütedris Mektebi Müdüriyetince Maarif-i Umumiye Nezareti İstatistik İdaresi'ne gönderilmiştir. **BOA., MF.HUS.,** 15/105, (1329/1913). 1913 yılına ait Dersaadet'te bulunan Müslim Özel Mektepleri istatistiklerinde, Darütedris Mektebi'nin Vefa semtinde olduğu, iptidâi ve rüşdiye derecesinde olduğu, erkek öğrenciye eğitim verdiği ve 1321/1905 yılında açılmış olduğu belirtilmektedir.

¹¹⁶³ **BOA., MF.HUS.,** 21/4, (21 Ramazan 1333/2 Ağustos 1915). Darütedris Mektebi Rüşdiye birinci ve ikinci sınıf 1330-1331/1914-1915 Darütedris Mektebi'ne mahsus imtihan cetvelidir. Darütedris Mekatib-i Hususiyesi tarafından 20 Temmuz 1331/ 2 Ağustos 1915 tasdik kılınan cetveller, Mekatib-i Hususiyeye Müfettişi Mehmet Asım tarafından 6 Ağustos 1331/19 Ağustos 1915 tarihinde görülmüştür.

¹¹⁶⁴ **BOA., MF.HUS.,** 2/13, 30 Teşrinisani 1324 (13 Aralık 1908). Müfettiş Mehmet Hulusi ve Müfettiş Şükrü Efendi tarafından verilen teftiş raporu.

¹¹⁶⁵ **BOA., ZB.,** 340/108, (8 Receb 1327/26 Temmuz 1909).

¹¹⁶⁶ **BOA., MF.HUS.,** 3/31, (30 Eylül 1325/13 Ekim 1909).

¹¹⁶⁷ **BOA., MF.HUS.,** 4/55, (25 T.sani 1325/8 Aralık 1909). Darütedris Mektebi Müdüriyeti'nden Maarif Nezareti Mekatib-i Hususiyeye İdaresi'ne gönderilen mektep müdürü Mehmed Fevzi mührüyle tasdik olunan mektep idaresi, ders kadrosu ve personel cetveli aynı gün Mekatib-i Hususiyeye Müdüriyeti'nce onaylanmıştır.

1911 tarihinde de Darütedris Mektebi Ders Nazırlığına Muammer Bey ve müdür muavinliğine Mehmed Celaleddin Bey tayin edilmiştir.¹¹⁶⁸ Darütedris Mektebi Müdür, Müdür Muavini, Ders Nazırı ve Dahiliye Müdürü ile yönetilmiştir.

Ders kadrosu: 13 Ekim 1909 tarihinde “Darütedris Mektebi Müdürü ve Arabi öğretmeni Abdah Efendi’dir. Farîsî öğretmeni, Darülfünun Edebiyat Şubesi mezunlarından Ahmed Efendi’dir. Tarih öğretmeni, Darülfünun Edebiyat Şubesi mezunlarından Ahmed Neşet Bey’dir. Kitâbet öğretmeni, Darülfünun Edebiyat Şubesi mezunlarından Osman Bey’dir. Coğrafya öğretmeni, Galata Duyunu Umumiye Müdüriyetinden Ferid Bey’dir. Ulûm-i dîniyye rüşdiye öğretmeni, Darülfünun Rüşdiyesi’nden mezun Münür Efendi’dir. Ulûm-i dîniyye iptidâi öğretmeni, dersiam mücâz Ali Rıza Efendi’dir. Fransızca öğretmeni, Tefeyyüz Mektebi öğretmenlerinden Müfid Bey’dir. Kitâbet öğretmeni, Piyade Kol Ağalarından Ahmed Bey’dir. Hesâb Rüşdiye öğretmeni, Süvari Kol Ağalarından Tevfik Bey’dir. İptidâi öğretmeni, medreseden mezun Ali Efendi’dir. Arabi öğretmeni, dersiam mücâz Kadri Efendi’dir. Hüsn-i hatt öğretmeni, Harbiye Nezareti ketebelerinden Nihad Bey olmuştur”.¹¹⁶⁹

Hedeflenen Arap edebiyatı ve yüksek din bilgisi eğitimi vermek üzere güçlü bir kadro kurulmasına rağmen idare ve müessisler arasında anlaşmazlıklar çıkmıştır. 8 Aralık 1909 tarihinde Darütedris Mektebi ders kadrosu değişmiştir. Ali Ramazan Efendi dersiam mücâz, Neşet Efendi dersiam mücâz ve Darülfünun, Ahmed Efendi dersiam mücâz ve Darülfünun, Hasan Basri Bey dersiam mücâz ve Darüttalim mezunu, Kemal Efendi dersiam mücâz, Kolağası Ahmed Bey Mektebi Harbiye, Kolağası Sabri Bey Mektebi Harbiye, Kolağası Tevfik Bey Mektebi Harbiye ve Onur Bey İdadi mezunudur.¹¹⁷⁰

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 2 Şubat 1908 tarihinde Darütedris Mektebi’nin **20 öğretmeni** vardır.¹¹⁷¹ Darütedris Mektebi’nin 13 Ekim 1909 tarihinde Abdah Efendi döneminde; 1 adet idareci ve 12 adet öğretmeni olmak üzere toplam **13 adet personeli** vardır.¹¹⁷² Darütedris Mektebi’nin 8 Aralık 1909 tarihinde Mehmed Fevzi

¹¹⁶⁸ BOA., MF.HUS., 15/68, (6 Zilhicce 1329/28 Kasım 1911).

¹¹⁶⁹ BOA., MF.HUS., 3/31, (30 Eylül 1325/13 Ekim 1909). Darütedris Mektebi Müdürü Abdah mühürlü Darütedris Mektebi heyeti talimiyesine merbut cetveldir.

¹¹⁷⁰ BOA., MF.HUS., 4/55, (25 T.sani 1325/8 Aralık 1909). Darütedris Mektebi Müdüriyeti’nden Maarif Nezareti Mekatib-i Hususiye İdaresi’ne gönderilen mektep müdürü Mehmed Fevzi mühürlü tasdik olunan mektep idaresi, ders kadrosu ve personel cetveli aynı gün Mekatib-i Hususiye Müdüriyeti’nce onaylanmıştır.

¹¹⁷¹ BOA., Y.PRK., 5/31, (29 Zilhicce 1325/2 Şubat 1908). Darütedris Mektebi Müdürlüğü tarafından Hilafet Penahiye yazılan yazı.

¹¹⁷² BOA., MF.HUS., 3/31, (30 Eylül 1325/13 Ekim 1909).

Efendi döneminde; 8 adet idareci ve 10 adet öğretmeni, 1 mubassır, 1 kapıcı ve 2 hademe olmak üzere toplam **22 adet personeli** vardır.¹¹⁷³ Darütedris Mektebi'nin 1325-1326/1909-1910 senesi dersiyesine ait istatistiğinde; 5 adet erkek idarecisi ve 15 adet erkek öğretmeni, 5 adet mubassır ve hademesi olmak üzere toplam **25 adet personeli** bulunmaktadır.¹¹⁷⁴

Öğrenci sayısı: 1911 yılında 166 müslim gündüzcü erkek, 1 gayrimüslim gündüzcü erkek olmak üzere toplam **167 erkek öğrencisi** bulunmaktadır. Öğrencinin hepsi şehirlidir.¹¹⁷⁵

Öğrenci velilerinin sınıf ve sıfatları: Ulemadan **20**, zabitan ve memuriyetten **80**, doktordan **4**, öğretmenlerden **3**, ticaretten **15**, sanatkarından **5**, hizmetkarından **20**, sınıf-ı saireden **25** olmak üzere toplam **167 velisi** bulunmaktadır.¹¹⁷⁶

Okulun mali durumu: 1909-1910 yıllarında öğrencinin sene itibarıyla aidatı şu şekildedir. 97 öğrenci **aylık 10 kuruştan** ve 70 öğrenci **aylık 15 kuruştan** ders ücreti aidatı vermektedir.¹¹⁷⁷ Bu aidattan 1909-1910 yılları Darütedris Mektebi'nin gelirini hesaplayabiliriz. 970 kuruş ve 1050 kuruş olmak üzere **2020 kuruş bir aylık** gelirdir. Bir yıl ortalama eğitim süresi 10 ay olarak hesaplanırsa mektebin bir yıllık geliri ya da yıllık bütçesi **20.200 kuruştur**. 2 Şubat 1908 tarihinde mektep kirası yıllık **5 liradır**.¹¹⁷⁸ 1911 yılında senelik **6180 kuruş** kira vermektedir.

Okulun kapanışı: 1916 yılından sonra Darütedris Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. 1918 yılına kadar devam ettiği düşünülmektedir.

¹¹⁷³ **BOA., MF.HUS.,** 4/55, (22 Muharrem 1328/3 Şubat 1910). Mubassır: Salih Efendi, Kapıcı Yusuf Efendi, hademeler Mehmed ve Mustafa Efendilerdir.

¹¹⁷⁴ **BOA., MF.İST.,** 10/95, (12 R.evvel 1329/13 Mart 1911).

¹¹⁷⁵ **BOA., MF.İST.,** 10/95, (12 R.evvel 1329/13 Mart 1911).

¹¹⁷⁶ **BOA., MF.İST.,** 10/95, (12 R.evvel 1329/13 Mart 1911). Darütedris Mektebi Müdüriyetince Maarif-i Umûmiye Nezâreti İstatistik İdaresi'ne gönderilmiştir.

¹¹⁷⁷ **BOA., MF.İST.,** 10/95, (12 R.evvel 1329/13 Mart 1911). Darütedris Mektebi Müdüriyetince Maarif-i Umûmiye Nezâreti İstatistik İdaresi'ne gönderilmiştir.

¹¹⁷⁸ **BOA., Y.PRK.,** 5/31, (29 Zilhicce 1325/2 Şubat 1908). Darütedris Mektebi Müdürlüğü tarafından Hilafet Penahiye yazılan yazı.

2.52. Ravza-i Maarif Mektebi (1905-1922?)

Tablo 2.52. Ravza-i Maarif Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Ravza-i Maarif Mektebi	1321/1905	Şehzadebaşı	X	X	X	-	7	-	X	-	X	X	1922?

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Ravza-i Maarif Mektebi 1321/1905¹¹⁷⁹ yılında Şehzadebaşı'nda İbrahimpaşa Caddesi'nde kurulmuştur.¹¹⁸⁰ 1910 tarihinin sonuna kadar bu binada eğitime devam edilmiştir.¹¹⁸¹ 2 Ekim 1910 tarihinde hane sahibi tarafından 6000 kuruş kira borcu için ikinci hukuk mahkemesinde mektep aleyhine dava açılmıştır. Böylece Ravza-i Maarif Mektebi dava neticesinde mektepten çıkarılma ve dağılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.¹¹⁸² Davanın neticesi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ravza-i Maarif Mektebi 1917 yılının sonuna kadar eğitime devam etmiştir. Bu süreçte eğitime devam ettiği bina hakkında bilgi verilmemiştir.

Binanın durumu: Şehzadebaşı'nda İbrahimpaşa Caddesi'nde bulunan bina harap bir haldedir. Alt katın iptidâi sınıfı olmak üzere iki ufak odası bulunmaktadır. Alt katın duvarları rutubetlidir. Ayrıca müdürün ailesiyle beraber üst katta ikamet edeceği anlaşılmaktadır. Eğer üst kısım boşaltılıp alt kısım buraya nakil edilirse binada yeni dershaneler açılabilir. Bina pencerelerin yenilenmesi gerekmektedir.¹¹⁸³

¹¹⁷⁹ BOA., MF.HUS., 9/24, (27 Ramazan 1328/2 Ekim 1910). Açıldığından beri **altı yedi senede** birçok evladı vatani talim ettirdik. Ravza-i Maarif Mektebi 1903 veya 1904 yılında açılmıştır. BOA., MF.MKT., 952/43, (17 Receb 1324/6 Eylül 1906). Mektepte ödül dağıtım töreni yapılmıştır. Bu durum mektebin en az bir yıl önce 1904 yılında açılmış olduğunu göstermektedir.

¹¹⁸⁰ BOA., MF.HUS., 1063/38, (2 C.evvel 1326/2 Haziran 1908).

¹¹⁸¹ BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). Dersaadet'te mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye listesi. BOA., MF.HUS., 9/24, (27 Ramazan 1328/2 Ekim 1910).

¹¹⁸² BOA., MF.HUS., 9/24, (27 Ramazan 1328/2 Ekim 1910).

¹¹⁸³ BOA., MF.HUS., 2/78, (21 Şaban 1327/7 Eylül 1909). Mekatib-i Aliye ve Hususiye Müfettişliğinden Şevket Bey'in Ravza-i Maarif Mektebi binası hakkındaki raporu.

Okulun kurucusu: Ravza-i Maarif Mektebi'nin kurucu ve müdürü Harbiye Nezareti Tercüme Kalemi'nden¹¹⁸⁴ Mustafa Fazıl Efendi'dir.¹¹⁸⁵ 1917 yılının sonuna kadar mektebin kurucu ve müdürlüğünü yapmıştır.

Basın yayın faaliyeti: 11 Ağustos 1908 tarihinde Ravza-i Maarif Mektebi Müdürü Mustafa Fazıl tarafından “**Bârîka-yi Hakîkat**” namıyla günlük Türkçe bir gazete çıkarılmıştır.¹¹⁸⁶

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Ravza-i Maarif Mektebi üçü iptidâi ve üçü rüşdiye derecesinde erkek öğrenciye gündüzcü ve yatılı olarak altı yıl eğitim vermektedir.¹¹⁸⁷

4 Eylül 1909 tarihinde Ravza-i Maarif Mektebi müdüriyeti tarafından idadi ve kız sınıflarının açılması için izin istenmiştir.¹¹⁸⁸ 9 Eylül 1909 tarihinde kız sınıflarından vazgeçilmiştir. İdadi sınıflarının açılmasına binadaki tamiratların ve ruhsatnamesi alınması şartlarıyla izin verilmiştir.¹¹⁸⁹ Ancak 1917 yılına kadar idadi kısmını açamamıştır.

1917 yılında açılan idadi birinci sınıf kadrosu: Arabî, Farîsî ve Lisan-ı Türkçe öğretmeni Harbiye Nezareti Tercüme Kaleminden Mektep Müdürü Fazıl Bey'dir. Coğrafya, Resim öğretmeni Mektebi Harbiye'de Coğrafya ve Resim öğretmeni Kaymakam Ali Haydar Bey'dir. Tarih öğretmeni taşra idadi mezunlarından Hüseyin Nazım Bey'dir. Riyaziye öğretmeni Maliye Nezaretinde tercüman ve İngiliz Mektebi mezunu Abdurrahman Bey'dir. Fransızca öğretmeni Mektebi Hukuk mezunlarından Rıfat Bey'dir. Akaid öğretmeni Mektebi Hukuk öğrencilerinden Şevket Efendi'dir.¹¹⁹⁰

Okulun kapanışı: 1917 tarihinde Ravza-i Maarif Mektebi'nin idadi sınıfı açarak eğitime devam ettiği görülmektedir. Kesin olarak kapanış tarihi bilinmemektedir. Ancak mektebin Cumhuriyet Dönemine kadar devam ettiği düşünülmektedir.

¹¹⁸⁴ BOA., MF.HUS., 21/55, (H.1336/1917).

¹¹⁸⁵ BOA., ZB., 24/42, (13 Receb 1326/11 Ağustos 1908). BOA., MF.HUS., 2/79, (24 Şaban 1327/9 Eylül 1909).

¹¹⁸⁶ BOA., DH.MKT., 1279/41, (14 Receb 1326/12 Ağustos 1908).

¹¹⁸⁷ BOA., MF.HUS., 2/79, (24 Şaban 1327/9 Eylül 1909). Leylî ve nehârî Ravza-i Maarif Mektebi.

¹¹⁸⁸ BOA., MF.HUS., 2/78, (18 Şaban 1327/4 Eylül 1909).

¹¹⁸⁹ BOA., MF.HUS., 2/79, (24 Şaban 1327/9 Eylül 1909).

¹¹⁹⁰ BOA., MF.HUS., 21/55, (H.1336/1917).

2.53. Afitab-ı Maarif Mektebi (1905-1914)

Tablo 2.53. Afitab-ı Maarif Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Afitab-ı Maarif Mektebi	1321/1905	Beşiktaş Akaretler	X	X	-	X	6	-	X	-	X	-	Haziran 1914

Afitab-ı Maarif Mektebi'nin kuruluş amacı: Vazifelerini bilip her gün düzenli olarak derslerini öğrenen ve iyi ahlak ile yetişerek vatana ve millete hizmet edebilecek hakiki bir insan olmaya çalışan bireyler yetiştirmektir.¹¹⁹¹

Okulun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Afitab-ı Maarif Mektebi 1321/1905 tarihinde¹¹⁹² Beşiktaş'ta¹¹⁹³ Akaretlerde 13-17-21¹¹⁹⁴ numaralı hanelerde kurulmuştur.

Okulun kurucuları: Afitab-ı Maarif Mektebi'nin üç kurucusu bulunmaktadır. Afitab-ı Maarif Mektebi'nin müessis ve Nazırı Mekatib-i âliyye ve hususiye müfettişlerinden Saâdetlü Mehmed Ziyaeddin ve müessis ve Mektep Müdürü müfettiş muavin evveli ve Mektebi Mülkiye mezunlarından Mahmud Celaleddin Efendi ve müessis ve Dahiliye Müdürü ticâretle uğraşan Vitali Efendi'dir.¹¹⁹⁵

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Afitab-ı Maarif Mektebi'nin üçü iptidâi ve üçü rüşdiye olmak üzere eğitim yılı altı senedir. Bu kısımlardan başka elifbadan başlamak üzere bir ihtiyât kısmı (hazırlık kısmı) mevcut olduğu gibi Fransızca eğitimi için de ayrıca bir sınıf vardır.¹¹⁹⁶ Afitab-ı Maarif Mektebi'nde gündüzcü erkek öğrenci eğitim görmektedir.¹¹⁹⁷

¹¹⁹¹ Afitab-ı Maarif Mektebi Talimâtname ve Nizamnamesi, 1326/1910, madde: 69.

¹¹⁹² BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Dersaadet'te mevcut Husûsiye İslam Rüşdiye Mektepleri listesinde mektebin kuruluş tarihi olarak 1321(1905) yılı verilmiştir.

¹¹⁹³ BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913). Dersaadet ve mülhakatında mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye listesi. BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Dersaadet'te bulunan Müslim Özel Rüşdiye Mektepleri listesi.

¹¹⁹⁴ Afitab-ı Maarif Mektebi Talimâtname ve Nizamnamesi, 1326/1910, madde: 1.

¹¹⁹⁵ Beşiktaş Afitab-ı Maarif Mektebi, 1326/1910, madde: 1.

¹¹⁹⁶ Afitab-ı Maarif Mektebi Talimâtname ve Nizamnamesi, 1326/1910, madde 1.

¹¹⁹⁷ BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913). Dersaadet ve mülhakatında mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye listesi. Talimatnamelerinden ve diğer belgelerden yatılı kısmının olmadığı anlaşılmaktadır.

Afitab-ı Maarif Mektebi'nin idari kadrosu: Heyeti İdare; Nazır, Müdür ve Dahiliye Müdürü olmak üzere üç kişiden oluşmaktadır. Ayrıca eğitimin güvenle sürmesini sağlamak için bir Ders Nazırı bulunmaktadır.¹¹⁹⁸ Mektep Nazırı Mehmed Ziyaeddin Bey, Mektep Müdürü Mahmud Celaleddin Bey, Dahiliye Müdürü Albert Efendi'dir.¹¹⁹⁹ 1910 yılında Dahiliye Müdürü **Vitali Efendi** olmuştur.

Öğretmen ve personel sayısı: 1910 yılında Afitab-ı Maarif Mektebi'nin 3 idare memuru, 20 öğretmeni ve 4 hademesi olmak üzere toplam **27 personeli** vardır.¹²⁰⁰

Öğrenci sayısı: 1910 yılında 350 öğrenci¹²⁰¹ ve 1914 yılında 500 öğrenci eğitim görmektedir.¹²⁰²

Afitab-ı Maarif Mektebi'nin Müfredat Programı ve eğitim felsefesi hakkında: Mektebin öğrencisi ihtiyât (hazırlık) sıbyan sınıfları, iptidâi sınıfları ve rüşdiye sınıfları olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır.

İhtiyât (Hazırlık) Sıbyan sınıfları: “Bu sınıflar mektebe yeni devam ettirilmek ve tahsile alıştırmak istenilen küçük çocuklara mahsus olup, çocukların layikiyle talim ve idareleri için en az **20 çocuk en fazla 25 çocuk** bir öğretmen ve mürebbî idaresine verilirler. Kendilerine ayrıca hademe tahsis olunur. Öncelikle dini vecibeler öğretilir. Daha sonra anne, baba, akrabaya ve büyüklere hürmet ve küçüklere ne şekilde iyi muamele edileceği sözlü olarak telkin edilir.

Nasıl konuşulacağı, akrana nasıl davranılacağı ve nasıl fes, elbise ve ayakkabı giyileceği ve bunların temizliğine nasıl itina edileceği ve sabah burun, ağız, dişlerin, kulak, el ve ayakların ve tüm azaların ve vücudun nasıl temizleneceği ve nasıl tırnak ve saç kesileceği ve nasıl yemek yenileceği ve yemekten sonra el ve ağızın nasıl yıkanacağı ve vücudun hastalıklardan muhafazası için ne gibi şeylerden sakınılacağı ve ne gibi şeyler yenilebileceği gibi lazım olan şeyler talim edilir. Yemek vakitlerinde kendilerine mürebbîler tarafından yemekleri yedirilir ve ağızları silinir.

Dünya, hayvanlar ve bitkiler, eşyalar hakkında kendilerine anlayacakları bir tarzda bilgi verilir. İlm-i Eşya'ya dair fenni numuneler, münasib oyuncaklar gösterilir. Bu suretle işgal

¹¹⁹⁸ **Afitab-ı Maarif Mektebi Talimâtname ve Nizamnamesi**, 1326/1910, madde 1.

¹¹⁹⁹ **MUNS**, 1321, s. 184-185. Ancak Afitab-ı Maarif Mektebi'ne ilk kez bu yıl yer verilmesi ve öğrenci sayılarının da olmaması mektebin ilk kez 1905 yılında açıldığını kanıtlamaktadır.

¹²⁰⁰ **BOA., MF.HUS.**, 8/26, (28 C.ahir 1328/7 Temmuz 1910). Beşiktaş Akaretlerde bulunan Afitab-ı Maarif Mektebi Heyet idare ve talimiyesiyle hademesine ve mekteb icarına ve masârif-i müteferrika (çeşitli giderler) ve sarf edilen meblağ ile keza ücreti tedrisiyeden senevi hasıl olan meblağ ve açığı ve adeti müstahdem ve miktarı talebeye mübeyyen cetveldir.

¹²⁰¹ **BOA., MF.HUS.**, 8/26, (28 C.ahir 1328/7 Temmuz 1910).

¹²⁰² **BOA., MF.MKT.**, 1197/34, (10 C.ahir 1332/6 Mayıs 1914).

olunurlar. **Doğruluğun, iyiliğin, güzel hareketin saadet ve bahtiyarlığa; fenalığın, kötü hareket ve davranışın perişanlık olduğuna dair ahlak hikayeleri söylenerek zihin ve fikirlerinin ahlak ile beslenerek kendilerini güzel ahlaka sevk olunur.** Bunlara gayet sade olarak elifba okutulur, yazı yazdırılır, zihni hesaplar yaptırılır, rakam belletilir. İhtiyât (hazırlık) sıbyan sınıfları öğrencilerini mektebe alıştırmak kendilerine **herşeyden evvel edebi evveliyeye insaniye öğretilip** şevkatle muamele edilir”.¹²⁰³

İhtiyât (hazırlık) sıbyan sınıfları programı: Şifahî (sözlü) olmak üzere: Ahkâm-ı mukaddese-i diniye, kavâid-i ahlakiyye, âdâb-ı tekellüm, âdâb-ı muâşeret (içtimaî yaşayış bilgisi, usulleri), âdâb-ı iktisâ' (giyinme usulleri), kavâid-i nezaket ve tahâret(temizlik), usûl-i taâm, muhafaza-i sıhhat, ilm-i eşya'ya dair malumat ve numuneler, hikayeler ve emsali ahlakiye ve oyuncaklardır. **Tahrir (yazılı):** Elifba, eşkâl (şekil), hurûf (harfler), hecâ (hece), erkam (sayı) gösterilir.

İptidâi sınıfları: Kısmı iptidâi üçtür. İhtiyât (hazırlık) sıbyan sınıflarında mektebe alışmış ve tahsile müsait seneye vasıl olmuş olan çocuklar iptidâi birinci sınıfa nakil olunurlar. İptidâi birinci ve ikinci ve üçüncü sınıflarda öğrencinin tam istifadeleri için **otuz en fazla otuzbeş öğrenci birer şubede tedris** olunurlar. Her şubede otuz ya da otuzbeşten fazla öğrenci bulundurulamaz. Öğrenciler hemen şubelere ayrılırlar. Öğrencinin ahkâm-ı mukaddese-i diniye ve kavâid-i ahlakiyye dairesinde talim ve tedrislerine itina olunur.

İptidâi birinci ve ikinci ve üçüncü sınıfların ders programı: Kurân-ı Kerîm, tecvîd, ilm-i hâl, ilm-i ahlâk (ahlâk bilgisi), Türkçe kırâat, imlâ, hesab-ı zihni, ta'dad (sayı sayma) ve terkîm (sayıları okuma ve yazma), a'mâl-i erbaa (dört işlem), sarf-ı Osmani, muhtasar hıfz-üs-sıhha (sağlık koruma), muhtasar tarih, muhtasar coğrafya-yi osmani, lûgat arabîyye ve fârisî, Hüsni hattdan sülûs, neshî ve rık'a dersleri yapılır. Dersler Maarif Nezareti'nin tertibiyle üç sınıfa taksim edilerek tedris olunur. İptidâi muntahî (biten, sona eren) üçüncü sınıf öğrencisinden baba ve velileri arzu edenlere özel olarak ayrıca fransızca, elifba ve kırâat tedris edilir.¹²⁰⁴

Rüşdiye sınıfları: Sınıfı rüşdiye üçtür. Onlarında sınıfları ayrıdır. Öğrencinin ahkâm-ı mukaddese-i diniye ve kavâid-i ahlakiyye dairesinde talim ve tedrislerine itina olunur.

¹²⁰³ Beşiktaş Afitab-ı Maarif Mektebi, 1326/1910, madde 4.

¹²⁰⁴ Beşiktaş Afitab-ı Maarif Mektebi, 1326/1910, madde 4. Ders Programı.

Rüşdiye birinci ve ikinci ve üçüncü sınıfların ders programı: Kurân-ı Kerîm, tecvîd, ulûm-i dîniyye (din bilgisi), ulûm-i ahlâk (ahlâk bilgisi), sarf-ı ve nahvî Osmani, sarf-ı ve nahvî arabî, fârisî, Türkçe kırâat ve imlâ, kitâbet (yazı), târih-i İslam ve Osmani, coğrafya-yı Osmani ve umûmî, a'mâl-i ve nazarî (teorik) hesâb, hendese, usûl-i defter, hıfz-üs-sihha, ziraat, resim, hatt-ı sülûs, neshî ve rık'a, divani, fransızca, kırâat, imlâ, garâmî ef'âl (lirik işler), tekellüm (konuşma), tercüme, hatt-ı fransevî dersleri yapılır. Dersler Maarif Nezareti'nin tertibiyle tedris ve talim olunur.¹²⁰⁵

Afitab-ı Maarif Mektebi'nin ayrıca fransızca eğitime önem verdiği görülmektedir. Fransızca derslerinde kavâid-i sarfiye ve usûl-i tercüme öğrencinin layikiyle anlamaları için Türkçe ve Fransızca olarak tarif (anlatılacak) ve tahrir edilecek (yazılacak) ve fakat tekellüm (konuşma) fransızca olunacaktır.¹²⁰⁶

Öğrencinin fransızca okuma ve yazmaları için yeterli sayıda kelime belletildikten sonra fransızca derslerinde sadece fransızca konuşacaklardı. **Aksi takdirde ceza olarak on para alınarak bunlarla kendilerine lazım olan ders aracı alınması usulü kabul edilmiştir.**¹²⁰⁷

Okulun mali durumu: 1910 yılında Afitab-ı Maarif Mektebi'nin Heyeti idare ve tedrisiye 45.600 kuruş, hane kirasına 12.960 kuruş, diğer masraflara 4800 kuruş ve hademeye 3840 kuruş olmak üzere toplam **67.200 kuruş** mektebin yıllık gideri bulunmaktadır. Öğrenciden ders ücreti karşılığı alınan ücret ise **63.000 kuruştur.** Mektebin açığı **4200 kuruştur.** Ayrıca mevcut sıraların tamiriyle beraber, yeni olarak sıra ve yazı tahtası ve yemek masası ve saire inşası gerektiği belirtilmiştir. Bu nedenle mektebin açığı olan 4200 kuruşun Mekatib-i Hususiye İdaresi tarafından temizlenip ödenmesi istirham edilmiştir.¹²⁰⁸ Bu dönem Müslim Özel Mekteplerinin tümü ciddi maddi sıkıntılar yaşamaktadır. Bundan dolayı elimizde dilekçeye verilen cevap olmasa da Mekatib-i Hususiye İdaresi tarafından okullara doğrudan maddi yardım yapılmadığından talebin red edildiğini söyleyebiliriz.

¹²⁰⁵ **Beşiktaş Afitab-ı Maarif Mektebi**, 1326/1910, madde 4.

¹²⁰⁶ **Beşiktaş Afitab-ı Maarif Mektebi**, 1326/1910, madde 8.

¹²⁰⁷ **Afitab-ı Maarif Mektebi Talimâtname ve Nizamnamesi**, 1326/1910, madde 34.

¹²⁰⁸ **BOA., MF.HUS.**, 8/26, (28 C.ahir 1328/7 Temmuz 1910). Beşiktaş Afitab-ı Maarif Mektebi Nazırı Ziyaeddin, Mektep Merkez Müdürü Mahmud Celaleddin ve Dahiliye Müdürü Vitali tarafından Maarif Nezâreti'ne gönderilen dilekçe.

Eğitime katkısı: Afıtab-ı Maarif Mektebi tespit edilebilen ücretli gece dersleri açan ilk eğitim kurumudur. Gece dersi açmak için 19 Eylül 1909 tarihinde Maarif-i Umumiye Nezareti'ne verilen dilekçe, 6 Şubat 1910 tarihinde onaylanmıştır.¹²⁰⁹

Okulun kapanışı: 1914 yılına ait belgeden, Afıtab-ı Maarif Mektebi'nin idaresinin Vitali Efendi'ye geçtiği ancak mektep binasının çok rutubetli olduğundan 500 öğrencinin eğitim görmesine elverişli olmadığından mektebin mevcuduyla beraber uygun ve sıhhi bir binaya nakli Sıhhi Müfettişliğince istenmiştir. Vitali Efendi sene sonuna kadar eğitimin devam etmesine izin verilmesini istemiştir. Sıhhi Müfettişliği'nin reyi alınarak hali hazırdaki binada 250 öğrenciden fazla bulundurmamak şartıyla eğitimin sene sonuna kadar devamına müsaade etmiştir. Bu suretle mektep öğrencisi Beşiktaş Rüşdiyesi'yle Kabataş Sultaniyesi'ne ve o civarda bulunan uygun mekteplere sevk edilmiştir.¹²¹⁰ Bu durum zaten ders ücreti dışında geliri olmayan ve yeni bir bina kiralayacak gücü olmayan Afıtab-ı Maarif Mektebi'nin dönemin sonunda kapanmasıyla sonuçlanmıştır.

2.54. Teali Maarif Mektebi (1905-1915?)

Tablo 2.54. Teali Maarif Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Teali Maarif Mektebi	1321/1905	Fatih	X	X	-	-	6	-	X	-	X	-	1915?

Teali Maarif Mektebi 1905 yılında Fatih semtinde Sofularda açılmıştır.¹²¹¹ Mektep 1909-1910 yıllarında Sultan Selim'de bulunmaktadır.¹²¹² 1913 yılında Teali Maarif Mektebi Müslim Özel Rüşdiye Mektebi'dir. Fatih semtinde iptidâi ve rüşdiye

¹²⁰⁹ BOA., MF.HUS., 4/42, (25 Muharrem 1328/6 Şubat 1910).

¹²¹⁰ BOA., MF.MKT., 1197/34, (10 C.ahir 1332/6 Mayıs 1914). İstanbul Vilayeti Maarif Müdüriyeti'nce 1600 numrolu Maarif Müdürü imzalı, Maarif Nezâreti'ne gönderdiği Vitali Efendi idaresindeki bina hakkındaki yazısı.

¹²¹¹ BOA., MF.MKT., 952/43, (17 Receb 1324/6 Eylül 1906). Ödül dağıtım töreni yapmıştır. Bu durum mektebin en az bir yıl önce açılmış olduğunu göstermektedir.

¹²¹² BOA., MF.HUS., 2/12, (9 Safer 1327/2 Mart 1909). BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910).

derecesinde erkek öğrenciye gündüzcü olarak altı yıl eğitim vermektedir.¹²¹³ 22 Temmuz 1914 tarihinde Fatih'te eğitim vermeye devam etmektedir.¹²¹⁴ 1914 yılından sonra Teali Maarif Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. 1915 yılından sonra kapanmış olduğu düşünülmektedir.

2.55. Ravza-i İrfan Mektebi (1905-1914?)

Tablo 2.55. Ravza-i İrfan Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Ravza-i İrfan Mektebi	1321/1905	Beylerbeyi	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1914?

Ravza-i İrfan Mektebi 1905/1321 yılında Beylerbeyi'nde kurulmuştur.¹²¹⁵ 1913 yılında Ravza-i İrfan Mektebi Müslim Özel Rüşdiye Mektebi'dir. Beylerbeyi semtinde iptidâi ve rüşdiye derecesinde kız ve erkek öğrenciye gündüzcü olarak altı yıl eğitim vermektedir.¹²¹⁶ 1913 yılından sonra Ravza-i İrfan Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Mektebin faaliyetleri ve kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. 1914 yılından sonra kapanmış olduğu düşünülmektedir.

¹²¹³ BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Dersaadet'te mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye listesi.

¹²¹⁴ BOA., MF.HUS., 20/91, (28 Şaban 1332/22 Temmuz 1914). Fatih'te Teali Maarif Mektebi 20 Nisan 1914 tarihinde Mekâtib-i Hususiye'den ikramiye talep etmiştir.

¹²¹⁵ BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). Dersaadet'te Mekatib-i Hususiye İslamiye listesi. BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913).

¹²¹⁶ BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Dersaadet'te mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye listesi.

2.56. Gülşen-i Maarif Mektebi (1905-1914?)

Tablo 2.56. Gülşen-i Maarif Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Gülşen-i Maarif Mektebi	2 Eylül 1905												
*Hamidi adını alma tarihi	*17 Eylül 1906	Hasköy	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1914?

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Gülşen-i Maarif Mektebi, 2 Receb 1323/2 Eylül 1905 tarihinde Hasköy’de resmi açılışı yapılarak açılmıştır.¹²¹⁷ 1913 eğitim yılının sonuna kadar Hasköy’de aynı binada eğitimine devam etmiştir.

Okulun kurucusu: Gülşen-i Maarif Mektebi’nin kurucu ve müdürü Ali İhsan Efendi’dir.¹²¹⁸ 1913 eğitim yılının sonuna kadar görevine devam etmiştir.¹²¹⁹

Kız kısmı: 18 Ağustos 1908 tarihinde iptidâi derecesinde kız kısmı açılmıştır. Müdiresi Mahdune Hanım’dır. 1280 tarihinde Rumeli Kavağı Mektebi İptidâisi’nden neşet etmiştir. Muallime-i evveli Rabia Hanım’dır. 1319 tarihinde Dârümuallimât’dan şahadetname almıştır. Muallime-i sani Hatice Hanım’dır. Gazi İbrahim Paşa Mektebi’nden şahadetname almıştır.¹²²⁰

Hamidi namını alması: Gülşen-i Maarif Mektebi’nin padişahın ismiyle “**Hamidi**” olarak adlandırılmış olduğu görülmektedir. Gülşen-i Maarif Hamidi Mektebi olarak Hazret-i Hilafetpenahi’ye izafetle tevsîmleri hakkında 4 Eylül 1322/17 Eylül 1906 tarihli irade ile tebliğ buyrulmuştur.¹²²¹

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Gülşen-i Maarif Mektebi’nin üçü iptidâi ve üçü rüşdiye derecesinde kız ve erkek öğrenci

¹²¹⁷ BOA., MF.MKT., 879/17, (2 Receb 1323/2 Eylül 1905). BOA., MF.MKT., 1052/6, (3 R.ahir 1326/5 Mayıs 1908). BOA., MF.MKT., 1058/32, (1 C.evvel 1326/1 Haziran 1908).

¹²¹⁸ BOA.,BEO., 2886/216402, (16 C.ahir 1324/7 Ağustos 1906). BOA., DHEUM.THR., 22/33, (6 Muharrem 1328/18 Ocak 1910). BOA., MF.HUS., 7/71, (2 C.ahir 1328/11 Haziran 1910). BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913).

¹²¹⁹ BOA., MF.HUS., 1/104, (12 R.ahir 1325/25 Mayıs 1907). BOA., MF.MKT., 1058/32, (1 C.evvel 1326/1 Haziran 1908). BOA., DHEUM.THR., 22/33, (6 Muharrem 1328/18 Ocak 1910). BOA., MF.HUS., 7/71, (2 C.ahir 1328/11 Haziran 1910). BOA., MF.HUS., 20/56, (H.1331/1913).

¹²²⁰ BOA., MF.HUS., 2/58, (20 Receb 1326/18 Ağustos 1908).

¹²²¹ BOA., BEO., 2886/216402, (16 C.ahir 1324/7 Ağustos 1906).

olmak üzere tahsil süresi altı yıldır. 18 Ağustos 1908 tarihinde iptidâi derecesinde kız kısmı açılmıştır. 1910 tarihinde 3 bin kuruş harcanarak bir numune sınıfı açılmıştır.¹²²² 1913 yılında Gülşen-i Maarif Mektebi Müslim Özel Rüşdiye Mektebi'dir. İptidâi ve rüşdiye derecesinde erkek ve kız öğrenciye gündüzcü olarak altı yıl eğitim vermektedir.¹²²³

Öğrenci sayısı: 5 Şubat 1910 tarihinde 300 öğrencisi bulunmaktadır.¹²²⁴

Okulun kapanışı: 1913 yılından sonra Gülşen-i Maarif Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. 1914 yılından sonra kapanmış olduğu düşünülmektedir.

2.57. Menba-i Tahsil Mektebi (1905-1912)

Tablo 2.57. Menba-i Tahsil Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Menba-i Tahsil Mektebi	2 Eylül 1905	Fatih	X	-	-	-	-	-	X	-	X	-	1912

Menba-i Tahsil Mektebi 2 Eylül 1905 tarihinde Fatih karibinde Çarşamba'da resmi açılışı yapılarak kurulmuştur.¹²²⁵ Mektebin kurucu ve müdürü Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi Mektebi eski öğretmenlerinden Şükrü Efendi'dir. Mektep iptidâi derecesinde erkek öğrenciye gündüzcü olarak eğitim vermektedir. Mektep dahilinde yapılan teftiş sonucunda izinsiz kız kısmı açıldığı tespit edilmiştir. 14 Haziran 1906 tarihinde Meclis-i Kebir-i Maarif kararıyla Zaptiye Nezareti'nce kız kısmı kapatılmış ve kız öğrencilerin mektebe girmeleri engellenmiştir.¹²²⁶ 5 Şubat 1910 tarihinde mektep Çarşamba'da eğitim vermektedir.¹²²⁷ Menba-i Tahsil Mektebi hakkında 1910 yılından sonra bilgi bulunmamaktadır. 1913 tarihli istatistiklerde ve

¹²²² BOA., MF.HUS., 7/71, (2 C.ahir 1328/11 Haziran 1910).

¹²²³ BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Dersaadet'te bulunan Hususiye İslam Rüşdiye Mektepleri listesinde bulunmaktadır. BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913).

¹²²⁴ BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). Devair-i Belediye Heyeti Sıhhi Müfettiş Umumiliği'nden yazılan 14 Kânûn-ı sâni 1325 (27 Ocak 1910) tarihli derkenar suretidir.

¹²²⁵ BOA., MF.MKT., 879/17, (2 Receb 1323/2 Eylül 1905).

¹²²⁶ BOA., MF.MKT., 937/12, (21 R.ahir 1324/14 Haziran 1906).

¹²²⁷ BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). Mekatib-i Hususiye İslamiye cetveli.

diğer belgelerde mektep hakkında kayıt olmaması 1912 yılında kapanmış olduğunu göstermektedir.

2.58. Menbaülirfan Mektebi (1905-1918?)

Tablo 2.58. Menbaülirfan Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
		Faaliyet gösterdiği mekan	İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Menbaülirfan Mektebi	2 Eylül 1905	Çemberlitaş	X	X	X	-	9	-	X	-	X	X	1918?
		Gedikpaşa											

Menbaülirfan Mektebi'nin kuruluş amacı: Vatan evlatlarını cins ve mezheb olarak ayırt etmeden hürriyet devrinde meşrutiyet nimetine uygun şekilde talim ve terbiyelerine hizmet etmek için kurulmuştur.¹²²⁸

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Menbaülirfan Mektebi 2 Eylül 1905 tarihinde resmi açılışı yapılmıştır.¹²²⁹ Çemberlitaş civarında Karababa dergahı şerif karşısında bulunan Pertevpaşa konağında kurulmuştur.¹²³⁰ Bu binada 16 Mart 1910 tarihine kadar eğitime devam etmiştir.¹²³¹ Menbaül İrfan Mektebi olarak kullanılan konak belediye tarafından istenmesine rağmen konak sahibince kabul edilmediğinden hiçbir şekilde tamir edilmemiştir. Bu nedenle, mektep tarafından konak sahibi protesto edilerek ve öğrencinin tahsillerine devam etmesi için Sultan Mahmut Türbesi karşısında bulunan Haşim Ağa Konağına nakil edilmesi istenmiştir.¹²³² 7 Nisan 1909 yılında Menbaül İrfan Mektebi bu binaya nakil

¹²²⁸ BOA., ZB., 330/42, (17 M 1327/8 Şubat 1909). Mektebi tesis ve küşadındaki maksadımız.

¹²²⁹ BOA., MF.MKT., 879/17, (2 Receb 1323/2 Eylül 1905). Menbaülirfan Mektebi'nin resmi açılışının yapıldığı gazetelerde ilan edilmesi Matbuat İdaresi'ne bildirilmiştir.

¹²³⁰ BOA., MF.HUS., 3/31, (11 Şevval 1327/26 Ekim 1909).

¹²³¹ BOA., MF.HUS., 1/115, (20 R.evvel 1326/22 Nisan 1908). BOA., DH.MKT., 2725/78, (5 Muharrem 1327/27 Ocak 1909). BOA., ZB., 330/42, (17 Muharrem 1327/8 Şubat 1909). BOA., MF.HUS., 3/31, (11 Şevval 1327/26 Ekim 1909). BOA., MF.HUS., 4/98, (22 Safer 1328/5 Mart 1910). Menbaülirfan Mektebi Çemberlitaş civarında Karababa Dergahı karşısındadır.

¹²³² BOA., MF.HUS., 5/16, (1 R.evvel 1328/13 Mart 1910). Menbaül İrfan Mektebi Müdüriyetince Maarif-i Umumiyye Nezareti Tedrisat-ı Hususiye Müdüriyeti Aliyyesine mektebin nakil edilmesi için yazılan yazıdır.

edilmiştir.¹²³³ 1915 yılına kadar mektep bu binada eğitim vermeye devam etmiştir.¹²³⁴ 2 Kasım 1915 tarihinde mektep Gedikpaşa'ya taşınmıştır.¹²³⁵

Okulun kurucuları: Okulun iki kurucusu vardır. İlk kurucu ve mektep müdürü Mühendis Mahmud Aziz Bey'dir.¹²³⁶ 1908 yılından sonra mektebin Riyaziye öğretmenidir. Diğer kurucu ve mektep müdürü Tarih ve Coğrafya öğretmeni Mehmed Nureddin Bey'dir.¹²³⁷ 16 Şubat 1915 tarihinde görevine devam etmektedir.¹²³⁸

Basın yayım faaliyeti: 24 Eylül 1907 tarihinde Menbaülirfan Mektebi Müdürü Mühendis Mahmud Aziz Efendi tarafından **Üssül Hesâb** isimli kitabı yazmıştır.¹²³⁹ 8 Şubat 1909 Menbaülirfan Mektebi Müdürü Mehmed Nureddin Bey tarafından "**Menbaülirfan**" namıyla ilmi ve edebi ve siyasi içerikli olmak üzere günlük bir gazete çıkarılmıştır.¹²⁴⁰

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: 17 Ağustos 1908 tarihinde Menbaülirfan Mektebi biri ihtiyât, üçü iptidâi, üçü rüşdiye derecesinde gündüzcü ve yatılı erkek öğrenciye 7 yıl eğitim vermektedir.¹²⁴¹ 1909-1910 yıllarında Menbaülirfan Mektebi üçü iptidâi, üçü rüşdiye derecesinde gündüzcü ve yatılı erkek öğrenciye 6 yıl eğitim vermektedir.¹²⁴² 1913 yılında idadi sınıflarında açılmıştır.¹²⁴³ 1915 yılında Menbaülirfan Mektebi 7 senelik idadi seviyesindedir. Beşi iptidâi ve dördü idadi derecesinde olmak üzere dokuz sınıfa bulunmaktadır. İdadi sınıfı için 27 Teşrinievvel 1329/ 9 Kasım 1913 tarihli ve 3787 numara ile ruhsatname almıştır.¹²⁴⁴

Müfredat programı: 1908 yılındaki ders programı şöyledir. Bu program 1915 yılında idadi oluncaya kadar uygulanmaya devam etmiştir. **İhtiyât sınıfında** öğrencilere yaşlarına uygun şekilde eğitim verilmektedir.

¹²³³ BOA., MF.HUS., 5/61, (26 R.evvel 1328/7 Nisan 1910).

¹²³⁴ BOA., MF.HUS., 12/42, (1 R.ahir 1329/1 Nisan 1911). BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913).

¹²³⁵ BOA., MF.HTF., 4/10, (24 Zilhicce 1333/2 Kasım 1915).

¹²³⁶ BOA., MF.MKT., 1017/62, (16 Şaban 1325/24 Eylül 1907).

¹²³⁷ BOA., MF.HUS., 3/31, (4 Ağustos 1324/17 Ağustos 1908).

¹²³⁸ BOA., MF.MKT., 1216/12, (1 R.ahir 1334/16 Şubat 1915).

¹²³⁹ BOA., MF.MKT., 1017/62, (16 Şaban 1325/24 Eylül 1907).

¹²⁴⁰ BOA., ZB., 330/42, (17 Muharrem 1327/8 Şubat 1909).

¹²⁴¹ BOA., MF.HUS., 3/31, (4 Ağustos 1324/17 Ağustos 1908). Okulun eğitimi hakkındadır.

¹²⁴² BOA., MF.İST., 11/2, (12 R.evvel 1329/13 Mart 1911). Menbaül İrfan Mektebi'nin 1325-1326/1909-1910 sene-i dersiyesine ait istatistik.

¹²⁴³ BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913). Müslim Özel İdadi Mektepleri'ndendir.

¹²⁴⁴ BOA., MF.HTF., 4/10, (24 Zilhicce 1333/2 Kasım 1915). İstanbul Vilayeti dahilinde bulunan Mekâtib-i İdadiye cetveli 1330-1331/1914-1915 senesi devriyesi.

İptidâi kısmı Birinci Sene: Kurân-ı Kerîm, Ulûm-i Dîniyye, Talimi Kırâat, Usulü Tadat, İmlâ-i Türkçe, Talimi Hatt. **İkinci Sene:** Kurân-ı Kerîm, Ulûm-i Dîniyye, Terbiye-i Medeniye, Hisâb-ı Zihni, Kavâid ve Ahlakı Edebi, Tarihi Asardan, Fransızca, İmlâ-i Türkçe, Hatt-ı Türkçe. **Üçüncü Sene:** Kurân-ı Kerîm, Tecvîd, Ulûm-i Dîniyye, Terbiye-i Medeniye, Kavâid-i Osmani, Hesâb, Mufassal Tarihi Umumi ve Osmani, Mufassal Coğrafya-yı Umumi ve Osmani, İlmi Ahlak, Talimi Kırâat, Fransızca, İmlâ-i Türkçe, Hatt-ı Türkçe dersleri verilmektedir.

Rüşdiye kısmı Birinci Sene: Kurân-ı Kerîm, Tecvîdli, Ulûm-i Dîniyye, Terbiye-i Medeniye, Sarfı Osmani, Sarf-ı Arabî, Usulü Kırâat, Farîsî, Fransızca, Hesâb, Coğrafya-yı Umumi, Tarihi Umumi ve Enbiya, Hatt-ı Türkçe ve Fransızca, İmlâ Türkçe, Resim, Terbiye-i Bedeniye. **İkinci Sene:** Kurân-ı Kerîm, Tecvîdli, Ulûm-i Dîniyye, Terbiye-i Medeniye, Nahv-ı Osmani, Nahv-i Arabi, Farîsî, Fransızca, Hesâb, Mufassal Coğrafya-yı Umumi, Harita Tersimi, Tarihi Umumi ve İslam, Ma'lumat-ı Fenniye, İmlâ, Hattı Türkçe ve Fransızca, Resim, Terbiye-i Bedeniye. **Üçüncü Sene:** Kurân-ı Kerîm, Tecvîdli, Ulûm-i Dîniyye, Terbiye-i Medeniye, Arabî, Kitâbet, Farîsî, Fransızca, Ma'lumat ve Tatbikat-ı Hesâbiyye, Hendese, İlmi Ahlak, Tarihi Umumi ve Osmani, Mufassal Osmani, Coğrafya-yı Umumi ve Osmani, Harita Tersimi, Hatt-ı Türkçe ve Fransızca, Resim, Terbiye-i Bedeniye dersleri gösterilmektedir.¹²⁴⁵

İdari ve ders kadrosu: 17 Ağustos 1908 tarihinde kurucu ve Riyaziye öğretmeni Mahmud Aziz Bey'dir. Kurucu ve müdürü Tarih ve Coğrafya öğretmeni Nureddin Bey'dir. Arabî ve Ulûm-i Dîniyye öğretmeni Hafız Mehmed Tevfik Efendi'dir. Fransızca, Kitâbet, Kırâat, İmlâ öğretmeni Mustafa Salim Bey'dir. Coğrafya, Terbiye-i Bedeniye öğretmeni Bedri Bey'dir. Ulûm-i Dîniyye ve İptidâi öğretmeni Yusuf Efendi'dir. Kurân-ı Kerîm ve Tecvîd öğretmeni Hafız Mustafa Efendi'dir. Kavâid ve Farîsî öğretmeni Arif Efendi'dir. Rüşdiye birinci sınıf Hesâb öğretmeni Hüseyin Kemal Bey'dir. Hatt öğretmeni Kadri Bey ve Hıfzışihha öğretmeni İzzet Bey'dir.¹²⁴⁶

¹²⁴⁵ BOA., MF.HUS., 3/31, (4 Ağustos 1324/17 Ağustos 1908). (EK-XIII) Broşür şeklinde yapılmış mektebi tanıtan broşüre göre Menbaül İrfan Mektebi'nin ders programı.

¹²⁴⁶ BOA., MF.HUS., 3/31, (4 Ağustos 1324/17 Ağustos 1908). İdare ve Ders kadrosu.

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1908 yılında **11 idareci ve öğretmeni** vardır.¹²⁴⁷ 1909-1910 yıllarında 7 erkek ve 2 kadın idareci, 15 erkek öğretmen, 8 mubassır ve hademe olmak üzere **32 personelle** eğitim vermektedir.¹²⁴⁸ 1913 yılında **25 erkek öğretmeni** vardır.¹²⁴⁹ Mektebin sürekli gelişme gösterdiği aratn personel sayısından anlaşılmaktadır.

Öğrenci sayısı: 1909 yılında 28 yatılı müslim erkek, 221 gündüzcü müslim erkek, 2 gündüzcü gayrimüslim erkek olmak üzere **251 öğrencisi** vardır. 1909 yılında 1 öğrenci ihraç ve 7 öğrenci diğer sebeplerle mektebi terk etmiştir. 1910 yılında 30 yatılı müslim erkek, 233 gündüzcü müslim erkek, 3 gündüzcü gayrimüslim erkek olmak üzere **266 öğrencisi** eğitim görmektedir. 1910 yılında 2 öğrenci ihraç ve 3 öğrenci diğer sebeplerle mektebi terk etmiştir.¹²⁵⁰ 1913 yılında **251 erkek öğrenci** eğitim almaktadır.¹²⁵¹

Öğrenci velilerinin sınıf ve sıfatları: 1909 yılında ulemadan **20**, zabitan ve memuriyetten **140**, doktordan **1**, öğretmenden **2**, ticaretten **46**, sanatkarından **31**, ziraatten **3**, hizmetkarından **5** ve sınıf-ı saireden **3** olmak üzere toplam **251 velisi** bulunmaktadır. 1910 yılında ulemadan **21**, zabitan ve memuriyetten **145**, avukattan **1**, öğretmenden **2**, ticaretten **48**, sanatkarından **30**, ziraatten **3**, hizmetkarından **5** ve sınıf-ı saireden **1** olmak üzere toplam **266 velisi** bulunmaktadır.¹²⁵²

Okulun mali durumu: 1909 yılında öğrencinin sene itibarıyla aidatı şu şekildedir. 82 öğrenci aylık **10 kuruştan** ve 164 öğrenci aylık **15 kuruştan** ve 5 öğrenci aylık **20 kuruştan** ders ücreti aidatı vermektedir. Bu aidattan 1909 yılı Menbaülirfan Mektebi'nin gelirini hesaplayabiliriz. 820 kuruş, 2460 kuruş ve 100 kuruş olmak üzere **3380 kuruş bir aylık** gelirdir. Bir yıl ortalama eğitim süresi 10 ay olarak hesaplanırsa mektebin bir yıllık geliri ya da yıllık bütçesi **30.380 kuruştur**.

1910 yılında öğrencinin sene itibarıyla aidatı şu şekildedir. 90 öğrenci aylık **10 kuruştan** ve 172 öğrenci aylık **15 kuruştan** ve 20 öğrenci aylık **20 kuruştan** ders ücreti aidatı vermektedir. Bu aidattan 1910 yılı Menbaülirfan Mektebi'nin gelirini hesaplayabiliriz. 900 kuruş, 2580 kuruş ve 400 kuruş olmak üzere **3880 kuruş bir aylık** gelirdir. Bir yıl ortalama eğitim süresi 10 ay olarak hesaplanırsa mektebin bir

¹²⁴⁷ BOA., MF.HUS., 3/31, (4 Ağustos 1324/17 Ağustos 1908). Personel sayısı.

¹²⁴⁸ BOA., MF.İST., 11/2, (12 R.evvel 1329/13 Mart 1911). Personel listesi.

¹²⁴⁹ BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913). Personel sayısı.

¹²⁵⁰ BOA., MF.İST., 11/2, (12 R.evvel 1329/13 Mart 1911). Öğrenci listesi.

¹²⁵¹ BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913). Öğrenci sayısı.

¹²⁵² BOA., MF.İST., 11/2, (12 R.evvel 1329/13 Mart 1911). Veli listesi.

yıllık geliri ya da yıllık bütçesi **38.800 kuruştur**. Menbaülirfan Mektebi mektep kirası olarak senelik 150 Lira vermektedir.¹²⁵³

Okulun kapanışı: 1916 yılından sonra Menbaülirfan Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. Ancak 1918 yılındaki devlet istatistiklerinde ve diğer kaynaklarda bilgi bulunmamasından dolayı bu eğitim yılının sonunda kapanmış olduğu düşünülmektedir.

2.59. Rehber-i Saadet Mektebi (1905-1922?)

Tablo 2.59. Rehber-i Saadet Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Rehber-i Saadet Mektebi	14 Kasım 1905	Aksaray Molla Gürani	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1922?

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Rehber-i Saadet Mektebi 14 Kasım 1905 tarihinde Aksarayda Molla Gürani'de Tramvay Caddesinde kurulmuştur.¹²⁵⁴ 31 Aralık 1918 tarihine kadar bu binada eğitim vermeye devam etmiştir.¹²⁵⁵

Okulun kurucuları: Rehber-i Saadet Mektebi kurucu ve müdürü İdare-i Askeriye ketebesinden¹²⁵⁶ Muhammed Celal Bey'dir.¹²⁵⁷ 1914 yılına kadar kurucu ve mektep müdürlüğüne devam etmiştir.¹²⁵⁸ Bu tarihten sonra mektep müdürü hakkında bilgi

¹²⁵³ BOA., MF.İST., 11/2, (12 R.evvel 1329/13 Mart 1911). Mali durumu listesi.

¹²⁵⁴ BOA., MF.İST., 10/80, (21 Safer 1329/21 Şubat 1911). Rehber-i Saadet Mektebi 1325 -1326 /1909-1910 sene-i dersiyesine ait olan istatistik. 1 Teşrinisani 1321 tarihinde kurulmuştur. **Resimli Mektep Alemi Dergisi**, sene 1 numara 4 ,1 Eylül 1329/14 Eylül 1913. Memleketimizde ilk defa olarak **1321/1905** yılında tesis ve küşad olduğu yazılmaktadır. BOA., MF.MKT., 917/30, (17 Muharrem 1324/13 Mart 1906).

¹²⁵⁵ BOA., MF.MKT., 995/92, (12 R.ahir 1325/25 Mayıs 1907). BOA., MF.MKT., 1055/63, (5 R.ahir 1326/7 Mayıs 1908). BOA., DH.MKT., 1277/34, (12 Receb 1326/10 Ağustos 1908). BOA., MF.HUS., 2/100, (28 Şaban 1327/14 Eylül 1909). BOA., MF.HUS., 6/44, (24 R.ahir 1328/5 Mayıs 1910). BOA., MF.İST., 10/80, (21 Safer 1329/21 Şubat 1911). BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913). BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). **Resimli Mektep Alemi Dergisi**, sene 1 numara 4 , 1 Eylül 1329/14 Eylül 1913. BOA., MF.HUS., 20/91, (28 Şaban 1332/22 Temmuz 1914). Mekatib-i Hususiye'den ikramiye talep eden mekteplerdendir. BOA., MF.HUS., 21/58, (27 R.evvel 1337/31 Aralık 1918).

¹²⁵⁶ BOA., MF.HUS., 2/100, (28 Şaban 1327/14 Eylül 1909).

¹²⁵⁷ BOA., MF.MKT., 917/30, (17 Muharrem 1324/13 Mart 1906).

¹²⁵⁸ BOA., MF.MKT., 995/92, (12 R.ahir 1325/25 Mayıs 1907). BOA., MF.MKT., 1055/63, (5 R.ahir 1326/7 Mayıs 1908). BOA., MF.HUS., 2/100, (28 Şaban 1327/14 Eylül 1909). BOA.,

bulunmamaktadır. Ancak Rehber-i Saadet Mektebi'nin Muhammed Celal Bey idaresinde devam ettiği düşünülmektedir.

Basın yayın faaliyeti: 10 Ağustos 1908 tarihinde Rehber-i Saadet Mektebi Müdürü Muhammed Celal tarafından “**Rehberi Saadet**” namıyla siyasi, ilmi, edebi, fenni haftalık Türkçe bir gazete çıkarılmıştır.¹²⁵⁹

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: 14 Temmuz 1909 tarihinde rüşdiye sınıflarının açılması için izin istenmiştir. 22 Temmuz 1325/4 Ağustos 1909 tarihli Meclis-i Kebir-i Maarif kararıyla rüşdiye sınıflarının açılmasına mezuniyet verildiğine dair ruhsatname verilmiş ve 8 Ağustos 1909 tarihinde Rüşdiye İdaresi'nce onaylanmıştır.¹²⁶⁰ 1909-1910 yıllarında Rehber-i Saadet Mektebi'nde üçü iptidâi ve ikisi rüşdiye derecesinde kız ve erkek öğrenciye gündüzcü olarak beş sene eğitim verilmektedir.¹²⁶¹ 1913 yılında Rehber-i Saadet Mektebi İstanbul'da bulunan Müslim Özel Rüşdiye Mektepleri'ndendir. İptidâi ve rüşdiye derecesinde kız ve erkek öğrenciye gündüzcü olarak eğitim vermektedir.¹²⁶²

Müfredat programı: Rehber-i Saadet Mektebi'nde “Saldazil” tarzında salonlar açılmıştır. Mektep bir sene zarfında okuduğunu yanlısız yazmak ve yazdığını okutmak hususunda başarılı olmuştur.¹²⁶³ Hendese ve Kimya numune sınıflarında gözleme ve deneye dayalı dersler yapılmaktadır.¹²⁶⁴

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1909-1910 yıllarında 3 erkek idareci, 1 kadın idareci, 15 erkek öğretmen, 2 kadın öğretmen, 10 mubassır ve hademe olmak üzere **31 personeli** vardır.¹²⁶⁵ 1913 yılında 15 erkek ve 1 kadın olmak üzere **16 öğretmeni** eğitim vermektedir.¹²⁶⁶

Öğrenci sayısı: 1909-1910 yıllarında 353 müslim gündüzcü erkek, 2 gayrimüslim erkek ve 79 müslim gündüzcü kız olmak üzere **434 öğrencisi** bulunmaktadır.

MF.HUS., 6/44, (24 R.ahir 1328/5 Mayıs 1910). BOA., MF.İST., 10/80, (21 Safer 1329/21 Şubat 1911). Resimli Mektep Alemi Dergisi, sene 1 numara 4 , 1 Eylül 1329/14 Eylül 1913.

¹²⁵⁹ BOA., DH.MKT., 1277/34, (12 Receb 1326/10 Ağustos 1908).

¹²⁶⁰ BOA., MF.HUS., 2/100, (26 Temmuz 1325/8 Ağustos 1909).

¹²⁶¹ BOA., MF.İST., 10/80, (21 Safer 1329/21 Şubat 1911). Rehber-i Saadet Mektebi 1325 -1326 /1909-1910 sene-i dersiyesine ait olan istatistik.

¹²⁶² BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913).

¹²⁶³ Resimli Mektep Alemi Dergisi, sene 1 numara 4 , 1 Eylül 1329/14 Eylül 1913.

¹²⁶⁴ Resimli Mektep Alemi Dergisi, Sene 1 numara 6 , 1 Teşrinievvel 1329/14 Ekim 1913.

¹²⁶⁵ BOA., MF.İST., 10/80, (21 Safer 1329/21 Şubat 1911). Personel istatistiği.

¹²⁶⁶ BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913).

Öğrencinin 50'si köylü ve 384'ü şehirlidir.¹²⁶⁷ 1913 yılında 350 erkek ve 50 kız olmak üzere **400 öğrenci** eğitim görmektedir.¹²⁶⁸

Öğrenci velilerinin sınıf ve sıfatları: Ulemadan **35**, zabitan ve memuriyetten **209**, doktordan **7**, mühendisden **4**, avukattan **6**, öğretmenlerden **2**, ticaretten **47**, sanatkarından **99**, ziraatten **7** ve sınıf-ı saireden **18** olmak üzere toplam **434 velisi** bulunmaktadır.¹²⁶⁹

Okulun mali durumu: 1909-1910 yıllarında öğrencinin sene itibarıyla aidatı şu şekildedir. 203 öğrenci **aylık 10 kuruştan** ve 222 öğrenci **aylık 15 kuruştan** ve 9 öğrenci **aylık 20 kuruştan** ders ücreti aidatı vermektedir. Bu aidattan 1910 yılı Rehber-i Saadet Mektebi'nin gelirini hesaplayabiliriz. 2030 kuruş, 3330 kuruş ve 180 kuruş olmak üzere **5540 kuruş bir aylık** gelirdir. Bir yıl ortalama eğitim süresi 10 ay olarak hesaplanırsa mektebin bir yıllık geliri ya da yıllık bütçesi **50.400 kuruştur**. Rehber-i Saadet Mektebi mektep kirası olarak senelik 6000 lira ve 180 kuruş vermektedir.¹²⁷⁰

Okulun kapanışı: 1919 yılından sonra Rehber-i Saadet Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. Ancak hem uyguladığı yeni yöntemler hem de öğrenci fazlalığı nedeniyle mektebin Cumhuriyet Dönemine kadar devam ettiği düşünülmektedir.

¹²⁶⁷ BOA., MF.İST., 10/80, (21 Safer 1329/21 Şubat 1911). Öğrenci istatistiği.

¹²⁶⁸ BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913).

¹²⁶⁹ BOA., MF.İST., 10/80, (21 Safer 1329/21 Şubat 1911). Veli istatistiği.

¹²⁷⁰ BOA., MF.İST., 10/80, (21 Safer 1329/21 Şubat 1911). Mali istatistiği.

2.60. Mürebbi-i Etfal Mektebi (1906-1912)

Tablo 2.60. Mürebbi-i Etfal Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Mürebbi-i Etfal Mektebi	1322/1906	Cerrahpaşa	X	-	-	-	4	-	-	X	X	-	1912

Mürebbi-i Etfal Mektebi 1906/1322¹²⁷¹ yılında Cerrahpaşa semtinde kurulmuştur.¹²⁷² İptidâi derecesinde kız ve erkek öğrenciye gündüzcü olarak dört yıl eğitim vermektedir.¹²⁷³ Mürebbi-i Etfal Mektebi hakkında 1910 yılından sonra bilgi bulunmamaktadır. 1913 tarihli istatistiklerde ve diğer belgelerde mektep hakkında kayıt olmaması 1912 yılında kapanmış olduğunu göstermektedir.

2.61. Menba-i Edeb Mektebi (1906-1912)

Tablo 2.61. Menba-i Edeb Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
		Faaliyet gösterdiği mekan	İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Menba-i Edeb Mektebi	6 Eylül 1906	Eski Ali Paşa Sarıgüzel	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1912

Menba-i Edeb Mektebi 6 Eylül 1906 tarihinde Eski Ali Paşa'da kurulmuştur.¹²⁷⁴ 5 Şubat 1910 tarihinde Menba-i Edeb Mektebi Sarıgüzel'dedir.¹²⁷⁵ Menba-i Edeb Mektebi hakkında 1910 yılından sonra bilgi bulunmamaktadır. 1913 tarihli istatistiklerde ve diğer belgelerde mektep hakkında kayıt olmaması 1912 yılında kapanmış olduğunu göstermektedir.

¹²⁷¹ BOA., MF.MKT., 1063/29, (23 C.evvel 1326/23 Haziran 1908).

¹²⁷² BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). Dersaadet'te mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye listesi.

¹²⁷³ BOA., ZB., 340/95, (21 C.evvel 1327/10 Haziran 1909).

¹²⁷⁴ BOA., MF.MKT., 952/43, (17 Receb 1324/6 Eylül 1906). Eski Ali Paşa'da "Menba-i Edeb" nam mektebinin resmi küşadı yapılmıştır.

¹²⁷⁵ BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). Dersaadet'te mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye listesi.

2.62. Bedreka-i Füyüzat Mektebi (1906-1910)

Tablo 2.62. Bedreka-i Füyüzat Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu mekan	Mektebin kademesi	Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı			Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi	
				İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE		G
		Faaliyet gösterdiği mekan											
Bedreka-i Füyüzat Mektebi	6 Eylül 1906	Çarşamba	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1326/1910	
		Otakçılar											

Bedreka-i Füyüzat Mektebi 6 Eylül 1906 tarihinde Fatih Çarşamba'da kurulmuştur.¹²⁷⁶ 5 Şubat 1910 tarihinde Bedreka-i Füyüzat Mektebi Otakçılar semtindedir.¹²⁷⁷ Bedreka-i Füyüzat Mektebi hakkında 1910 yılından sonra bilgi bulunmamaktadır. 1913 tarihli istatistiklerde ve diğer belgelerde mektep hakkında kayıt olmaması 1910 yılında kapanmış olduğunu göstermektedir.

2.63. Vesile-i Terakki Maarif* Mektebi (1906-1914?)

Tablo 2.63. Vesile-i Terakki Maarif* Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu mekanlar	Mektebin kademesi	Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı			Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi	
				İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE		G
		Faaliyet gösterdiği mekan											
Vesile-i Terakki Mektebi	6 Eylül 1906	Küçük Mustafa Paşa	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1914?
Vesile-i Terakki Maarif Mektebi	*1911	Şehzadebaşı											

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Vesile-i Terakki Mektebi'nin 6 Eylül 1906 tarihinde resmi açılışı yapılmıştır. Mektep Fatih civarında kurulmuştur.¹²⁷⁸

¹²⁷⁶ BOA., MF.MKT., 952/43, (17 Receb 1324/6 Eylül 1906). Maarif-i Umûmiye Nezâreti Mektubi Kalemi'nden Matbuat Dahiliye İdaresine gönderilen yazıda, Çarşamba'da bulunan Bedreka-i Füyüzat Mektebi'nin resmi küşadının yapılacağıın gazetelerde ilan olunması istenmiştir.

¹²⁷⁷ BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). Dersaadet'te mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye listesi.

¹²⁷⁸ BOA., MF.MKT., 952/43, (17 Receb 1324/6 Eylül 1906).

1908 yılında mektep Küçük Mustafapaşa'ya nakil olmuştur.¹²⁷⁹ 28 Ağustos 1910 tarihinde mektebin Şehzadebaşı'na nakil edilmiştir.¹²⁸⁰ 1913 yılında Küçük Mustafa Paşa'da Şehzade Camii arkasında olduğu belirtilmiştir.¹²⁸¹

İsim değişikliği: 1911 yılından sonra Vesile-i Terakki Maarif Mektebi adını almıştır.¹²⁸²

Okulun kurucuları: Vesile-i Terakki Mektebi kurucu ve müdürü Hüseyin Hüsnü Efendi'dir.¹²⁸³ 12 Nisan 1910 tarihinde kuruculuğunu Hayri Bey'e ve müdüriyete de Mektebi Hukuk Müdür Muavini Sadık Bey'e terk etmiştir.¹²⁸⁴ Meclis-i Maarifçe verilen 94 numaralı ve Mart 1326 tarihli karar ile Sadık Bey'in vazife-i asliyesi mezkur mektebi idare etmesine mani bulunduğundan, 16 Mayıs 1910 tarihinde Mekteb-i Hukuk öğretmenlerinden Celaleddin Arif Bey Vesile-i Terakki Mektebi müdüriyetine seçilmiştir.¹²⁸⁵

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Mektebin 1908 yılında erkek ve kız kısımları bulunmaktadır.¹²⁸⁶ 1909-1910 eğitim yılında üçü iptidâi ve üçü rüşdiye derecesinde erkek ve kız öğrenciye gündüzcü olarak altı yıl eğitim vermektedir.¹²⁸⁷ 1913 yılında Vesile-i Terakki Maarif Mektebi Müslim Özel Rüşdiye Mektebi'dir. İptidâi ve rüşdiye derecesinde erkek öğrenciye eğitim vermektedir.¹²⁸⁸

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1909-1910 eğitim yılında 5 erkek idareci, 17 öğretmen ve 4 mubassır ve hademe olmak üzere **27 personeli** bulunmaktadır.¹²⁸⁹

Öğrenci sayısı: 1909-1910 eğitim yılında 93 gündüzcü müslim erkek, 4 gündüzcü gayrimüslim erkek ve 23 gündüzcü müslim kız olmak üzere **120 öğrencisi** vardır. 3

¹²⁷⁹ BOA., MF.HUS., 1/113, (2 R.evvel 1326/4 Nisan 1908). BOA., MF.HUS., 5/79, (1 R.ahir 1328/12 Nisan 1910). BOA., MF.HUS., 7/70, (2 C.ahir 1328/11 Haziran 1910). BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). Vesile-i Terakki Mektebi Küçük Mustafapaşa'dadır.

¹²⁸⁰ BOA., BEO., 3929/294648, (21 Şaban 1328/28 Ağustos 1910). BOA., MF.İST., 10/80, (21 Safer 1329/21 Şubat 1911). BOA., MF.HUS., 16/13, (9 Muharrem 1330/1 Ocak 1912).

¹²⁸¹ BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913).

¹²⁸² BOA., MF.İST., 10/80, (21 Safer 1329/21 Şubat 1911). BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913).

¹²⁸³ BOA., MF.HUS., 5/79, (1 R.ahir 1328/12 Nisan 1910).

¹²⁸⁴ BOA., MF.HUS., 5/79, (1 R.ahir 1328/12 Nisan 1910).

¹²⁸⁵ BOA., MF.HUS., 6/86, (6 C.evvel 1328/16 Mayıs 1910).

¹²⁸⁶ BOA., MF.HUS., 1/113, (2 R.evvel 1326/4 Nisan 1908).

¹²⁸⁷ BOA., MF.İST., 10/80, (21 Safer 1329/21 Şubat 1911). Vesile-i Terakki Maarif Mektebi'nin 1325 -1326 /1909-1910 sene-i dersiyesine ait istatistik.

¹²⁸⁸ BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Dersaadet'te mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye listesi.

¹²⁸⁹ BOA., MF.İST., 10/80, (21 Safer 1329/21 Şubat 1911). Personel bilgileri.

öğrenci hastalıktan ve 13 öğrenci diğer sebeplerden olmak üzere 16 öğrenci mektepten ayrılmıştır. 115 öğrenci şehirli ve 5 öğrenci köylüdür.¹²⁹⁰

Öğrenci velilerinin sınıf ve sıfatları: Ulemadan **17**, zabitan ve memuriyetten **45**, öğretmenlerden **7**, ticaretten **22**, sanatkarından **9**, hizmetkarından **3** ve sınıf-ı saireden **8** olmak üzere toplam **120 velisi** bulunmaktadır.¹²⁹¹

Okulun mali durumu: 1909-1910 yıllarında öğrencinin sene itibarıyla aidatı şu şekildedir. 81 öğrenci aylık **10 kuruştan**, 31 öğrenci aylık **15 kuruştan** ve 8 öğrenci aylık **20 kuruştan** ders ücreti aidatı vermektedir. Bu aidattan 1909-1910 yılları Vesile-i Terakki Maarif Mektebi'nin gelirini hesaplayabiliriz. 810 kuruş, 465 kuruş ve 160 kuruş olmak üzere **1435 kuruş bir aylık** geliridir. Bir yıl ortalama eğitim süresi 10 ay olarak hesaplanırsa mektebin bir yıllık geliri ya da yıllık bütçesi **14.350 kuruştur**. Vesile-i Terakki Maarif Mektebi mektep kirası olarak senelik 60 lira vermektedir.¹²⁹²

Okulun kapanışı: 1913 eğitim yılından sonra Vesile-i Terakki Maarif Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. 1914 yılından sonra kapanmış olduğu düşünülmektedir.

2.64. Üsküdar Fünunu Nefise Mektebi (1907- ?)

Tablo 2.64. Üsküdar Fünunu Nefise Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Üsküdar Fünunu Nefise Mektebi	9 Aralık 1907	Üsküdar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	?

Sanayi-i Nefise Şahane mezunlarından Üsküdar Mektebi İdadisi Resim öğretmeni Rıza Bey tarafından 9 Aralık 1907 tarihinde Üsküdar'da Doğancılar Meydanında Namık Paşa verasetine ait olan hanede kurulmak üzere izin istenmiştir. Üsküdar'da resim, mimari ve heykeltıraşlık talimi için eğitim süresi üç sene olmak

¹²⁹⁰ BOA., MF.İST., 10/80, (21 Safer 1329/21 Şubat 1911). Öğrenci bilgileri.

¹²⁹¹ BOA., MF.İST., 10/80, (21 Safer 1329/21 Şubat 1911). Veli bilgileri.

¹²⁹² BOA., MF.İST., 10/80, (21 Safer 1329/21 Şubat 1911). Mali bilgileri.

üzere **özel bir resim mektebi** olarak kurulmuştur. Kurucu ve mektep müdürü Rıza Bey olacaktır. Ayrıca mektepte yağlıboya resim ile fen mimari ve teşrih ve asarı attika ve arazi ve enbiye ve usulu keşf ve inşa derslerini verecektir. Diğer öğretmeni Sanayi-i Nefise Şahane mezunlarından Müze-i Hümayun tamiratında memur olan İhsan Bey'dir. Mektepte karakalem resim ile heykeltraş ve hendese derslerini verecektir. Dahiliye Müdürü İzmir Sancağı Bidayet Mahkemesi Umumiliği'nden mezun emekli Hacı Raşid Efendi'dir. Üsküdar Fünunu Nefise Mektebi'nde ders kitapları olarak Ohennes Paşa'nın Fünun Nefise Tarihi Medhali ve Abdi Bey'in Hendese kitabı okutturulacaktır.¹²⁹³ Mektebin kapanış tarihi ve faaliyetleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak Üsküdar Fünunu Nefise Mektebi eğitim tarihimizdeki ilk özel resim mektebidir.

2.65. Hadika-i Maarif Mektebi (1907-1914?)

Tablo 2.65. Hadika-i Maarif Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Hadika-i Maarif Mektebi	1323/1907	Fatih	X	X		-	6	-	-	X	X	-	1914?

1906 yılına ait Müslim Özel Mektepleri cetvelinde yoktur. Bu nedenle Hadika-i Maarif Mektebi'nin 1907 yılında Fatih Çarşısı civarında Zincirlikuyu'da açılmış olduğu düşünülmektedir.¹²⁹⁴ 1913 eğitim yılının sonunda kapanıncaya kadar aynı binada eğitim vermiştir. Hadika-i Maarif Mektebi kurucu ve müdürü Mehmed Fevzi Efendi'dir.¹²⁹⁵ 1913 yılında Hadika-i Maarif Mektebi iptidâi ve rüşdiye derecesinde erkek öğrenciye gündüzcü olarak altı yıl eğitim vermektedir.¹²⁹⁶ 1913 eğitim yılından sonra Hadika-i Maarif Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. 1914 yılından sonra kapanmış olduğu düşünülmektedir.

¹²⁹³ BOA., MF.MKT., 1063/36, (11 C.evvel 1326/11 Haziran 1908).

¹²⁹⁴ BOA., MF.MKT., 1038/15, (26 Zilhicce 1325/30 Ocak 1908).

¹²⁹⁵ BOA., MF.MKT., 1055/47, (8 R.ahir 1326/10 Mayıs 1908).

¹²⁹⁶ BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913).

2.66. Hadika-i Sıbyan Mektebi (1907-1912)

Tablo 2.66. Hadika-i Sıbyan Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Hadika-i Sıbyan Mektebi	1323/1907	Sarıyer	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1912

1906 yılına ait Müslim Özel Mektepleri cetvelinde yoktur. Bu nedenle Hadika-i Sıbyan Mektebi'nin 1907 yılında Sarıyer'de açılmış olduğu düşünülmektedir.¹²⁹⁷ 5 Şubat 1910 tarihinde Hadika-i Sıbyan Mektebi İstanbul'da bulunan Müslim Özel Mektepleri'ndendir. Sarıyer semtinde eğitim vermektedir.¹²⁹⁸ Hadika-i Sıbyan Mektebi hakkında 1910 yılından sonra bilgi bulunmamaktadır. 1913 tarihli istatistiklerde ve diğer belgelerde mektep hakkında kayıt olmaması 1912 yılında kapanmış olduğunu göstermektedir.

2.67. Hadika-yi Hidayet Mektebi (1908?-1915?)

Tablo 2.67. Hadika-yi Hidayet Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Hadika-yi Hidayet Mektebi	1324/1908?	Cerrahpaşa	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1915?

1908 tarihinden sonra açılan Müslim Özel Mektepleri'ndendir. 1913 yılında Hadika-yi Hidayet Mektebi Cerrahpaşa'dadır. İptidâi ve rüşdiye derecesinde olup kız ve erkek öğrenciye altı yıl eğitim vermektedir.¹²⁹⁹ 22 Temmuz 1914 tarihli defterde

¹²⁹⁷ BOA., MF.HUS., 1/116, (25 Revvel 1326/27 Nisan 1908).

¹²⁹⁸ BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). Dersaadet'te mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye cetveli.

¹²⁹⁹ BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913). Dersaadet'te bulunan Müslim Özel Mektepleri listesi.

ikramiye talep eden mektepler arasındadır.¹³⁰⁰ 1914 yılından sonra Hadika-yi Hidayet Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. 1915 yılından sonra kapanmış olduğu düşünülmektedir.

2.68. Nişantaşı Feyzi Hürriyet Mektebi (1908-1910)

Tablo 2.68. Nişantaşı Feyzi Hürriyet Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Nişantaşı Feyzi Hürriyet Mektebi	1324/1908	Beşiktaş Nişantaşı	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1326/1910

Nişantaşı Feyzi Hürriyet Mektebi'nin kuruluş amacı: Mezun olduğumuz zamandan şimdiye kadar sayesinde ikmal tahsil eylediğimiz vatanımıza maarif alanında hizmet etmek arzusuyla açılmıştır.¹³⁰¹

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Nişantaşı Feyzi Hürriyet Mektebi 1908 yılında Beşiktaş civarında Nişantaşı'nda kurulmuştur.

Okulun kurucusu: Nişantaşı Feyzi Hürriyet Mektebi'nin kurucusu 1313/1897 senesi Darüşşafaka mezunlarından Emin Efendi'dir.

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Nişantaşı Feyzi Hürriyet Mektebi'nin üçü iptidâi ve üçü rüşdiye erkek ve kız sınıfları olmak üzere eğitim yılı altı senedir. Nişantaşı Feyzi Hürriyet Mektebi'nde gündüzcü öğrenci eğitim görmektedir.¹³⁰²

Okulun kapanışı: Nişantaşı Feyzi Hürriyet Mektebi hakkında 1910 yılından sonra bilgi bulunmamaktadır. 1910 tarihli istatistiklerde ve diğer belgelerde mektep hakkında kayıt olmaması 1910 yılında kapanmış olduğunu göstermektedir.

¹³⁰⁰ BOA., MF.HUS., 20/91, (28 Şaban 1332/22 Temmuz 1914). Mekatib-i Hususiye'den ba-istid'â-nâme ikramiye talep eden mektebin esamisine mübeyyen defterdir.

¹³⁰¹ BOA., MF.HUS., 4/41, (25 Muharrem 1328/6 Şubat 1910).

¹³⁰² BOA., MF.HUS., 4/41, (25 Muharrem 1328/6 Şubat 1910). 6 Şubat 1910 tarihinde Tedrisat-ı Husûsiye Müdürlüğüne Nişantaşı Feyzi Hürriyet Mektebi'nin rüşdiye sınıflarının açılmasına izin verilmiştir.

2.69. Hadika-i Meşveret İdadisi (1908-1922?)

Tablo 2.69. Hadika-i Meşveret İdadisi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
		Faaliyet gösterdiği mekan											
Hadika-i Meşveret İdadisi	6 Ağustos 1908	Tavşantaşı	X	X	X	-	11	-	X	-	X	X	1922?
		Şehzadebaşı											

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Hadika-i Meşveret İdadisi 24 Temmuz 1324 /6 Ağustos 1908 tarihinde Tavşantaşı’da açılmıştır.¹³⁰³ 23 Mayıs 1910 tarihinden sonra Şehzadebaşı’na direklerarasına nakil olmuştur.¹³⁰⁴ 1918 eğitim yılının sonuna kadar bu binada eğitime devam etmiştir.

Meklep binası: 3 Mart 1912 tarihinde Şehremâneti sıhhi müfettişi ile mimarı tarafından verilen raporda, Hadika-i Meşveret İdadisi’nin Şehzadebaşı’nda direklerarasında bulunan binasının yatak koşullarıyla iptidâi kısmının onarılması gerekmektedir. İdadi kısmı için Fazlıpaşa civarında bir konak bulunarak mektebin kısmı idadisi geçici olarak nakil edilmiştir.¹³⁰⁵ Bina onarımından sonra 1918 eğitim yılının sonuna kadar Hadika-i Meşveret İdadisi bu binada eğitim vermeye devam etmiştir.

Okulun kurucusu: Hadika-i Meşveret İdadisi kurucu ve müdürü Abdi Bey’dir.¹³⁰⁶ 1918 eğitim yılının sonuna kadar görevine devam etmiştir.

Basın yayın faaliyeti: 9 Mayıs 1909 tarihinde Hadika-i Meşveret İdadisi Müdürü Abdi Bey tarafından “**Hadika-i Meşveret**” namıyla günlük Türkçe bir gazete çıkarılmıştır.¹³⁰⁷

¹³⁰³ BOA., MF.HTF., 4/10, (24 Zilhicce 1333/2 Kasım 1915). 24 Temmuz 1324 /6 Ağustos 1908 tarihli ve bir numaralı ruhsatnameye sahiptir. BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Açılış tarihi 1324/1908 olarak belirtilmiştir. Maarif-i Umumiyye Nezareti ihsâiyyât Kalemî, 1328-1329/1912-1913 senesine mahsus ihsâiyyât mecmuasıdır. Matbaa-i âmire, 1334 /1918, s:35. Açılış tarihi 1324/1908 olarak belirtilmiştir. BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). Dersaadet’te mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye listesi.

¹³⁰⁴ BOA., MF.HUS., 7/16, (13 C.evvel 1328/23 Mayıs 1910).

¹³⁰⁵ BOA., MF.HUS., 16/83, (14 R.evvel 1330/3 Mart 1912).

¹³⁰⁶ BOA., MF.MKT., 1216/9, (27 Şaban 1334/29 Haziran 1916).

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: 1913 yılında Hadika-i Meşveret İdadisi, idadi derecesinde erkek öğrenciye gündüzcü ve yatılı olarak eğitim vermektedir.¹³⁰⁸ 1912-1913 senesi istatistikliğine göre mektebin 11 sınıfı bulunmaktadır.¹³⁰⁹ 1914-1915 senesinde yedi senelik idadidir. Altısı iptidâi ve dördü idadi derecesinde olmak üzere on sınıfı vardır.¹³¹⁰

Müfredat programı: 1912-1913 yıllarında Hadika-i Meşveret İdadisi'nde Eşya dersleri ve tatbiki, Ulûm-i diniye, Türkçe Kitâbet, Edebiyat, Mantık, Felsefe, Riyaziyat, Ulumu tatbik ve Hikmet, Tarih, Coğrafya, Arabî, Fârisi, Fransızca, Almanca, İngilizce, Malumat-ı Medeniyye, Dersi İnşa, Malumat-ı Ticariye, Usûl-i Defter, Resim, Hüsn-i hatt ve Terbiye-i bedeniye dersleri verilmektedir.¹³¹¹

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1912-1913 senesinde mektebin 3 idarecisi, 46 öğretmeni ve 26 hademesi olmak üzere **75 personeli** bulunmaktadır. Öğretmenlerin yaşları ve mezuniyetleri ise şöyledir. 25-30 yaş arasında **15 öğretmen**, 30-40 yaş arasında **14 öğretmen**, 40-50 yaş arasında **12 öğretmen** ve 50-60 yaş arasında **5 öğretmen** olmak üzere **46 öğretmeni** bulunmaktadır. **25 öğretmen** yüksek okul mezunu, **9 öğretmen** Mekatib-i tâliye mezunu, **3 öğretmen** Dârümuallimîn mezunu, **3 öğretmen** Fransız Mektebi'nden mezun ve **6 öğretmen** diğer mekteplerden mezundur.¹³¹²

Öğrenci sayısı: 3 Mart 1912 tarihinde Hadika-i Meşveret İdadisi'nin idadi birinci senesinde 25 yatılı ve 71 gündüzcü olmak üzere toplam **96 öğrencisi** vardır. İdadi ikinci senesinde 22 yatılı ve 36 gündüzcü olmak üzere toplam **58 öğrencisi** vardır. İdadi üçüncü senesinde 9 yatılı ve 22 gündüzcü olmak üzere toplam 31 öğrencisi vardır. İdadi dördüncü senesinde 5 yatılı ve 16 gündüzcü olmak üzere toplam 21 öğrencisi vardır. Mektebin 61 yatılı ve 145 gündüzcü olmak üzere **206 erkek öğrencisi** bulunmaktadır.¹³¹³ 1912-1913 senesi istatistikliğine göre; 147 yatılı ücretli

¹³⁰⁷ BOA., DH.MKT., 2798/28, (1 R.ahir 1327/22 Nisan 1909). Gazete çıkırılması için izin istenilmiştir. BOA., ZB., 332/58, (18 R.ahir 1327/9 Mayıs 1909). Gazete çıkırılmasına izin verilmiştir.

¹³⁰⁸ BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Dersaadet'te bulunan Hususi İslam İdadi Mektepleri listesinde bulunmaktadır. BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913).

¹³⁰⁹ 1328-1329/1912-1913 senesine mahsus ihsâiyyât mecmuasıdır. s.32.

¹³¹⁰ BOA., MF.HTF., 4/10, (24 Zilhicce 1333/2 Kasım 1915). İstanbul Vilayeti dahilinde mevcut Mekâtib-i İdadiye cetveli 1330-1331/1914-1915 sene-i devriyesi.

¹³¹¹ 1328-1329/1912-1913 senesine mahsus ihsâiyyât mecmuası, s.37.

¹³¹² 1328-1329/1912-1913 senesine mahsus ihsâiyyât mecmuası, s.36 ve 38.

¹³¹³ BOA., MF.HUS., 16/83, (14 R.evvel 1330/3 Mart 1912). Leyli ve Nehari Hadika-i Meşveret Mektebi mevcut cetveldir.

müslim, 253 gündüzcü ücretli müslim, 1 yatılı ücretli Rum, 2 gündüzcü ücretli Rum, 3 yatılı ücretli Ermeni ve 1 gündüzcü ücretli Musevi olmak üzere **407 öğrenci** mektebe imtihanla alınmıştır. Öğrencinin sınıflara ayrılması şöyle olmuştur. 4 öğrenci **Birinci sınıf**, 30 öğrenci **ikinci sınıf**, 23 öğrenci **üçüncü sınıf**, 25 öğrenci **dördüncü sınıf**, 38 öğrenci **beşinci sınıf**, 48 öğrenci **altıncı sınıf**, 58 öğrenci **yedinci sınıf**, 54 öğrenci **sekizinci sınıf**, 39 öğrenci **dokuzuncu sınıf**, 51 öğrenci **onuncu sınıf** ve 37 öğrenci **onbirinci sınıfta** eğitim almaktadır. 29 öğrenci diploma almıştır. 253 öğrenci üst sınıfa geçerken 125 öğrenci sınıf tekrarı yapmıştır.¹³¹⁴

Öğrenci velilerinin sınıf ve meslekleri: 1912-1913 yılında ulemadan **31**, memurdan **177**, meslek erbabından **34**, ticaretten **83**, sanatkardan **52**, ziraatten **18** ve sınıfı saireden **12** olmak üzere toplam **407 velisi** bulunmaktadır.¹³¹⁵

Okulun mali durumu: 1912-1913 senesi istatistikliğine göre; 217.940 kuruş maaşlara ve 268.348 kuruş diğer masraflara olmak üzere Hadika-i Meşveret İdadisi'nin **yıllık harcaması 486.288 kuruştur**. Mektepte **39 öğretmenin** 500 kuruştan az, **7 öğretmenin** 500-1000 kuruş arası, 1 idarecinin 1000-1500 kuruş arası ve 2 idarecinin 1500-2000 kuruş arası ücret almaktadır.¹³¹⁶ 29 Haziran 1916 tarihinde okulun tek gelirinin öğrenciden alınan ders ücreti olduğunu ve bu meblağın 30 bin kuruş olduğu belirtilmiştir. Öğretmen ve personelin aylık 19 bin kuruş masrafı olduğunu ve okul mart ayından haziran ayına kalırsa 48 bin kuruşa daha ihtiyacı duyulduğu Maarif Nezareti'ne bildirilmiştir.¹³¹⁷

Okulun kapanışı: 1918 eğitim yılından sonra Hadika-i Meşveret İdadisi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. Ancak mektebin Cumhuriyet Dönemine kadar devam ettiği düşünülmektedir.

¹³¹⁴ 1328-1329/1912-1913 senesine mahsus ihsâiyyât mecmuası, s.32-33.

¹³¹⁵ 1328-1329/1912-1913 senesine mahsus ihsâiyyât mecmuası, s.34.

¹³¹⁶ 1328-1329/1912-1913 senesine mahsus ihsâiyyât mecmuası, s.35-36.

¹³¹⁷ BOA., MF.MKT., 1216/9, (27 Şaban 1334/29 Haziran 1916). Hadika-i Meşveret Mektebi müessis ve müdürü Abdi Bey'in dilekçesi.

2.70. Medrese-i Vatan (1909-1915)

Tablo 2.70. Medrese-i Vatan

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Medrese-i Vatan	1325/1909	Üsküdar	X	X	X	-	9	-	-	X	X	-	1915

Medrese-i Vatan 1909/1325 tarihinde Üsküdar'da Ruhpaşa Mahallesi'nde kurulmuştur.¹³¹⁸ 1913 yılında Medrese-i Vatan Mektebi Müslim Özel İdadi Mektebi'dir. Üsküdar semtinde iptidâi, rüşdiye ve idadi derecesinde kız ve erkek öğrenciye gündüzcü olarak dokuz yıl eğitim vermektedir.¹³¹⁹ 1915 tarihinde İstanbul'da bulunan idadi mektepler listesinde bulunmamaktadır. Bu durum Medrese-i Vatan'ın 1915 eğitim yılının sonunda kapandığını göstermektedir.

2.71. Darüledeb Kız Mektebi (1909-1914?)

Tablo 2.71. Darüledeb Kız Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Darüledeb Kız Mektebi	1325/1909	Balat'ta	X	-	-	-	4	X	-	-	X	-	1330/1914?

Darüledeb Kız Mektebi, 1325/1909 yılında Balat'ta kurulmuştur.¹³²⁰ 1913 yılında Darüledeb Kız Mektebi'nin Müslim Özel İptidâi Mektebi olarak iptidâi derecesinde kız öğrenciye gündüzcü olarak eğitim vermektedir.¹³²¹ 1913 yılından

¹³¹⁸ BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). Dersaadet'te mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye listesi.

¹³¹⁹ BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Dersaadet'te mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye listesi.

¹³²⁰ BOA., MF.HUS., 16/13, (9 Muharrem 1330/1 Ocak 1912). Maarif-i Umûmiye Nezâreti İstatistik Müdüriyeti tarafından Balat'ta bulunan Darüledeb Kız Mektebi'nin genel imtihan neticelerini içeren istatistik cetvellerini henüz göndermemiş olduğundan bir haftaya kadar gönderilmesi ilan olunmuştur.

¹³²¹ BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Dersaadet'te bulunan Dersaadet'te bulunan Müslim Özel İptidâi Mektepleri listesinde bulunmaktadır.

sonra Darüledeb Kız Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. 1914 yılından sonra kapanmış olduğu düşünülmektedir.

2.72. Gülizar-ı Vatan Kız Mektebi (1909-1915?)

Tablo 2.72. Gülizar-ı Vatan Kız Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			Faaliyet gösterdiği mekan	İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	
Gülizar-ı Vatan Kız Mektebi	10 Nisan 1909	Fatih Kumrulu Mescit	X	X	-	X	7	X	-	-	X	-	1915?
		Sarıgüzel											

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Gülizar-ı Vatan Kız Mektebi'nin açılması için 10 Eylül 1908 tarihinde izin istenmiştir.¹³²² Gülizar-ı Vatan Kız Mektebi, 10 Nisan 1909 tarihinde resmi ruhsatnamesi almıştır.¹³²³ Gülizar-ı Vatan Kız Mektebi, Fatih'te Kumrulu Mescit'te kurulmuştur.¹³²⁴ 1913 yılına kadar bu binada eğitim vermiştir. 1913 yılında Gülizar-ı Vatan Kız Mektebi Sarıgüzel'e nakil edilmiştir ve kapanıncaya kadar burada eğitim vermiştir.¹³²⁵

Okulun kurucusu: Gülizar-ı Vatan Kız Mektebi Hatice Hanım tarafından kurulmuştur.¹³²⁶

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Gülizar-ı Vatan Kız Mektebi iptidâi seviyesinde, biri ihtiyat ve dördü iptidâi olmak üzere kız gündüzcü öğrenciye mahsus olarak eğitim süresi 5 yıl olarak kurulmuştur.¹³²⁷ 1913 yılında Gülizar-ı Vatan Kız Mektebi Müslim Özel Rüşdiye Mektebi olarak iptidâi ve

¹³²² BOA., MF.MKT., 1098/43, (13 Şaban 1326/10 Eylül 1908).

¹³²³ BOA., BEO., 3532/264857, (19 R.evvel 1327/10 Nisan 1909).

¹³²⁴ BOA., ZB., 340/71, (7 Safer 1327/28 Şubat 1909). BOA., ŞD., 224/46, (15 R.evvel 1327/6 Nisan 1909). BOA., BEO., 3532/264857, (19 R.evvel 1327/10 Nisan 1909).

¹³²⁵ BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). Dersaadet'te mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye. BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913). BOA., MF.HUS., 20/91, (28 Şaban 1332/22 Temmuz 1914).

¹³²⁶ BOA., MF.MKT., 1098/43, (15 R.evvel 1327/6 Nisan 1909). Hadika-i Maarif Mektebi Kız kısmında sekiz sene muallime evveli olarak çalışmıştır.

¹³²⁷ BOA., MF.MKT., 1098/43, (15 R.evvel 1327/6 Nisan 1909).

rüşdiye derecesinde gündüzcü kız öğrenciye eğitim vermektedir.¹³²⁸ Gülizar-ı Vatan Kız Mektebi rüşdiye kız sınıflarını açarak böylece eğitim süresini 7 yıla çıkarmıştır.

Tablo 2.72.1. 1908-1909 Gülizar-ı Vatan Kız Mektebi Ders Programı¹³²⁹

İhtiyât Kısmı ve Birinci Sınıf	İkinci Sene	Üçüncü Sene	Dördüncü Sene	Mülâhazat
Elifba Osmani, Eşkâl-i Huruf, Kurân-ı Kerîm, Risale-i İmlâ, Tahrir-i Huruf ve Tadad ve Terkim				Dârümuallimât mezunlarından Hayriye Hanım
	Kurân-ı Kerîm ve Tecvîd, İlm-i hâl, Kırâat, İmlâ ve Hesâb.	Kurân-ı Kerîm ve Tecvîd, İlm-i hâl, Sarf-ı Türkçe, İmlâ, İdare-i Beytiye, Kırâat, Hesâb, Coğrafya, Tarih, Nakış ve Ahlak.	Kurân-ı Kerîm ve Tecvîd, Hanımlara İlm-i hâl, Kavâid-i Osmani, İmlâ, İdare-i Beytiye.	Müdire Hatice Hanım
			Hesâb, Coğrafya, Peygamberler Tarihi, Hıfzısıhha ve Kitâbet, Nakış, Dikiş ve Ahlak.	Dârümuallimât mezunlarından Saniye Hanım
		Hüsn-i hatt ve Sülüs.	Arabi ve Farîsî, Hatt-ı Rika ve Sülüs.	Fatih Camii Şerifi Hacı Hafız Ahmed Efendi

İdari ve ders kadrosu: 1908-1909 eğitim yılında Gülizar-ı Vatan Kız Mektebi'nin müdiresi Hatice Hanım'dır. Dârümuallimât mezunlarından Hayriye Hanım, Dârümuallimât mezunlarından Saniye Hanım ve Fatih Camii Şerifi Hacı Hafız Ahmed Efendi'den oluşmaktadır.

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1908-1909 eğitim yılında 1 müdresi ve 3 öğretmeni olmak üzere **4 personeli** bulunmaktadır.¹³³⁰

Öğrenci sayısı: Gülizar-ı Vatan Kız Mektebi'nin **150 öğrencisi** bulunmaktadır.¹³³¹

¹³²⁸ BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913). BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913) Dersaadet'te bulunan Müslim Özel Mektepleri listesi.

¹³²⁹ BOA., MF.MKT., 1098/43, (15 R.evvel 1327/6 Nisan 1909). Fatih'te Kumrulu Mescit'te kain kızlara mahsus Gülizar-ı Vatan Mektebi iptidâiyesi hususiyesinde tedaris olunan derslerin programıdır. 1324-1325/1908-1909 sene-i tedriyesine mahsus olarak yukarıdaki programa devam etmekte bulunduğunu arz olunur. 11 Mart 1325 /24 Mart 1909 Müdire: Hatice

¹³³⁰ BOA., MF.MKT., 1098/43, (15 R.evvel 1327/6 Nisan 1909).

¹³³¹ BOA., ŞD., 224/46, (15 R.evvel 1327/6 Nisan 1909).

Okulun kapanışı: 1914 eğitim yılından sonra Gülizar-ı Vatan Kız Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. 1915 yılından sonra kapanmış olduğu düşünülmektedir.

2.73. Feyzi Hürriyet Kız Mektebi (1909-1922)

Tablo 2.73. Feyzi Hürriyet Kız Mektebi

Mektebin Adı ve Şubesi	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi		Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi	
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G		Y
Feyzi Hürriyet Kız Mektebi	20 Haziran 1909	Üsküdar Tunusbağı'nda	X	X	-	X	7	X	-	-	X	-	1922
Gülşen-i Saadet Erkek Şubesi	4 Nisan 1910	Üsküdar İhsaniye'de	X	X	-	X	7	-	X	-	X	-	1922

İsim değişikliği: 1909-1910 ders döneminde Feyzi Hürriyet Osmani Mektebi Hususiyesi olarak geçmektedir.¹³³²

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Feyzi Hürriyet Mektebi kız kısmı 7 Haziran 1325/20 Haziran 1909 tarihinde Üsküdar Tunusbağı'nda Hüseyin Tahsin Efendi'nin kendi hanesinde açılmıştır.¹³³³ 1910-1913 yıllarında Feyzi Hürriyet Kız Mektebi ve Erkek Şubesi Müslim Özel Rüşdiye Mekteplerindedir. Feyzi Hürriyet Erkek Şubesi Üsküdar İhsaniye'de açılmıştır.¹³³⁴ 23 Mart 1921 yılında Feyzi Hürriyet Kız Mektebi'nin Üsküdar Tunusbağı'nda eğitim vermektedir.

Şubeleri: Feyzi Hürriyet Gülşen-i Saadet Erkek Şubesi: 10 Nisan 1910 tarihinde¹³³⁵ Üsküdar'da İhsaniye'de Hamam Caddesinde 93 numaralı hanede¹³³⁶ iptidâi ve rüşdiye derecesinde erkeklere mahsus 60 öğrenci kapasiteli bir erkek şubesi açılmasına izin istenmiştir.¹³³⁷ 18 Mayıs 1910 tarihinde Tunusbağı'nda kain

¹³³² BOA., MF.İST., 12/46, (8 Safer 1330/28 Ocak 1912).

¹³³³ BOA., ŞD., 224/64, (18 R.evvel 1327/9 Nisan 1909). BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). BOA., MF.İST., 12/46, (8 Safer 1330/28 Ocak 1912).

¹³³⁴ BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913).

¹³³⁵ BOA., MF.İST., 12/46, (8 Safer 1330/28 Ocak 1912). Erkek şubesinin kuruluş tarihini 22 Mart 1326/4 Nisan 1910 olarak vermektedir.

¹³³⁶ BOA., MF.HUS., 5/70, (29 R.evvel 1328/10 Nisan 1910).

¹³³⁷ BOA., MF.HUS., 5/73, (29 R.evvel 1328/10 Nisan 1910). İhsaniye Mahallesinin Ortasokağı'nda 96 numaralı hanede açılmak istenmişse de açılmak istenilen hanenin basık ve müsait olmadığı için Hamam Caddesinde 93 numaralı hanede açılmıştır.

Feyzi Hürriyet Kız Mektebi erkek şubesi Selimiye’de Hamam Sokağı’nda 21 numrolu haneye nakil olmuştur.¹³³⁸ 23 Mart 1921 tarihinde Feyzi Hürriyet Kız Mektebi erkek öğrencileri **Gülşen-i Saadet Erkek Şubesi** adıyla ayırmıştır.¹³³⁹

Okulun kurucuları: 3 Haziran 1909 tarihinde Divan-ı Hümayun Beylikçiliği hülakasından¹³⁴⁰ Hüseyin Tahsin Efendi kurucu ve müdür eşi de müdire olarak Feyzi Hürriyet Kız Mektebi’ni kurmuşlardır.¹³⁴¹ Cumhuriyet Dönemine kadar eğitim vermeye devam etmişlerdir.

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Feyzi Hürriyet Kız Mektebi, biri ihtiyat, üçü iptidâi ve üçü rüşdiye derecesinde gündüzcü kız sınıfları olmak üzere tahsil süresi yedi yıldır.¹³⁴² Feyzi Hürriyet Erkek Şubesi biri ihtiyat, üçü iptidâi ve üçü rüşdiye derecesinde gündüzcü erkek sınıfları olmak üzere tahsil süresi yedi yıldır.¹³⁴³

İdari kadrosu: 1910 yılında Mektep Müdürü Hüseyin Tahsin Efendi’dir. Muavin Mikail Bey ve Ders Nazırı Yusuf Ziya Efendi’dir.¹³⁴⁴ Mektep Müdür, Müdür muavini ve Ders Nazırı ile yönetilmektedir.

Ders kadrosu: 1910 yılında Arabî, Farîsî ve Kurân-ı Kerîm öğretmeni Yusuf Ziya Efendi’dir. Coğrafya, Hesâb ve Hatt öğretmeni Tahsin Efendi’dir. Resim öğretmeni Sami Bey ve Lisan öğretmeni Mösyö Firay’dır.¹³⁴⁵ Daha sonraki ders kadrosu hakkında bilgi bulunmamaktadır.

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1910 yılında 3 idareci ve 2 öğretmen olarak **5 personeli** bulunmaktadır.¹³⁴⁶ 1325-1326/1909-1910 yılında 4 erkek idareci ve 3 kadın idareci, 6 erkek öğretmen ve 4 kadın öğretmen ve 5 mubassır ve hademe olmak üzere toplam **23 personeli** bulunmaktadır.¹³⁴⁷

¹³³⁸ BOA., MF.HUS., 6/99, (8 C.evvel 1328/18 Mayıs 1910).

¹³³⁹ BOA., BEO., 4677/350768, (13 Receb 1339/23 Mart 1921).

¹³⁴⁰ BOA., ŞD., 224/64, (18 R.evvel 1327/9 Nisan 1909).

¹³⁴¹ BOA., BEO., 4677/350768, (13 Receb 1339/23 Mart 1921).

¹³⁴² BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913). Dersaadet ve mülhakatında mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye listesi.

¹³⁴³ BOA., MF.İST., 12/46, (8 Safer 1330/28 Ocak 1912). Feyzi Hürriyet Osmani Mektebi Müdüriyetince Maarif-i Umumiye Nezareti İstatistik İdaresi’ne gönderilmiştir. 1325-1326/1909-1910 sene-i dersiyesine aittir. BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913).

¹³⁴⁴ BOA., MF.HUS., 5/73, (29 R.evvel 1328/10 Nisan 1910). Feyz-i Hürriyet Mektebi heyet-i idare ve talimiyesi esamisine natik defterdir.

¹³⁴⁵ BOA., MF.HUS., 5/73, (29 R.evvel 1328/10 Nisan 1910).

¹³⁴⁶ BOA., MF.HUS., 5/73, (29 R.evvel 1328/10 Nisan 1910).

¹³⁴⁷ BOA., MF.İST., 12/46, (8 Safer 1330/28 Ocak 1912). Personel istatistiği.

Öğrenci sayısı: 1909-1910 yılında 25 müslim gündüzcü erkek ve 90 gündüzcü kız olmak üzere **115 öğrencisi** bulunmaktadır. Tüm öğrenciler şehirlidir.¹³⁴⁸

Öğrenci velilerinin sınıf ve sıfatları: **Kız:** Ulemadan **8**, zabitan ve memuriyetten **37**, doktordan **3**, mühendisden **1**, öğretmeninden **6**, ticaretten **5**, sanatkarından **7**, hizmetkardan **6**, sınıf-ı saireden **17** olmak üzere toplam **90 kız velisi** bulunmaktadır. **Erkek:** Zabitan ve memuriyetten **15**, doktordan **1**, sanatkarından **1**, sınıf-ı saireden **8** olmak üzere toplam **25 erkek velisi** bulunmaktadır.¹³⁴⁹

Okulun mali durumu: 1910-1911 yıllarında öğrencinin sene itibarıyla aidatı şu şekildedir. 40 kız öğrenci aylık **10 kuruştan**, 47 kız öğrenci aylık **15 kuruştan** ve 3 kız öğrenci aylık **20 kuruştan** ders ücreti aidatı vermektedir. 17 erkek öğrenci aylık **10 kuruştan** ve 8 erkek öğrenci aylık **15 kuruştan** ders ücreti aidatı vermektedir. Bu aidattan 1910-1911 yılları Feyzi Hürriyet Kız Mektebi ve Gülşen-i Saadet Erkek Şubesi gelirini hesaplayabiliriz. 400 kuruş, 705 kuruş ve 60 kuruş olmak üzere **1165 kuruş kız kısmının bir aylık** geliridir. 170 kuruş ve 120 kuruş olmak üzere **290 kuruş erkek şubesinin bir aylık** geliridir. Aylık toplam gelir **1455 kuruştur**. Bir yıl ortalama eğitim süresi 10 ay olarak hesaplanırsa mektebin bir yıllık geliri ya da yıllık bütçesi **14.550 kuruştur**. Mektebin kız kısmı mektebin malıdır. Erkek kısmı için mektep kirası olarak senelik **1680 kuruş** verilmektedir.¹³⁵⁰

Okulun kapanışı: Feyzi Hürriyet Kız Mektebi ve Gülşen-i Saadet Erkek Şubesi Cumhuriyet Dönemine kadar devam etmiştir.

¹³⁴⁸ BOA., MF.İST., 12/46, (8 Safer 1330/28 Ocak 1912). Öğrenci istatistiği.

¹³⁴⁹ BOA., MF.İST., 12/46, (8 Safer 1330/28 Ocak 1912). Veli istatistiği.

¹³⁵⁰ BOA., MF.İST., 12/46, (8 Safer 1330/28 Ocak 1912). Mali istatistiği.

2.74. Mektebi Terakki (1909-1914?)

Tablo 2.74. Mektebi Terakki

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Mektebi Terakki	7 Ağustos 1909	Kadıköy	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1914?

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: 7 Ağustos 1909 tarihinde Kadıköy’nde Dârü’l-irfan Mektebi’nin binasında kurulmuştur.¹³⁵¹

Okulun kurucuları: 7 Ağustos 1909 tarihinde Kadıköy’nde Alaaddin Bey’in idaresinde bulunan Dârü’l-irfan Mektebi, Alaaddin Bey tarafından İdadi Mülkiye mezunlarından Rauf Bey’e devir edilmiştir. Aynı gün Rauf Bey tarafından Dârü’l-irfan Mektebi’nin “**Mektebi Terakki**” namıyla adlandırılmasına müsaade olunmasını Mekatib-i Hususiye İdaresi’nden talep etmiştir.¹³⁵² Bu isteğin kabul edildiği anlaşılmaktadır.

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Mektebi Terakki, üçü iptidâi ve üçü rüşdiye derecesinde erkek ve kız sınıfları olmak üzere tahsil süresi altı yıldır. Mektebi Terakki’de gündüzcü kız ve erkek öğrenci eğitim görmektedir.¹³⁵³

İdari kadrosu: Müdür mesulu İdadi Mülkiye mezunlarından Rauf Bey’dir. Ders Nazırı Sanayi Mektebi mezunlarından Muammer Fazıl Bey’dir. Mektep Müdür ve Ders Nazırı ile yönetilmektedir.

Ders kadrosu: Darülfünun Edebiyat Şubesi mezunlarından Memduh Bey’dir. Bahriye yüzbaşı Mektebi Bahriye’den mezun Ahmed Bey’dir. Dersiam mücâz Salih Efendi ve Halid Efendilerdir. İdadi Mülkiye mezunu Muzaffer Bey’dir. Kız

¹³⁵¹ 1913 yılına ait Dersaadet’te bulunan Mekatib-i Hususiye İslam Mektepleri istatistikinde, 1318/1902 yılında açılmış olduğu belirtilmektedir. Meclis-i Maarif Kalemî Müdür Muavini Alaaddin Bey’in Dârü’l-irfan Mektebi’ni devir aldığı tarih **Mektebi Terakki’nin açılış tarihi** olarak verilmiştir.

¹³⁵² BOA., ZB., 340/113, (20 Receb 1327/7 Ağustos 1909).

¹³⁵³ BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Dersaadet’te bulunan Dersaadet’te bulunan Müslim Özel Rüşdiye Mektepleri listesinde bulunmaktadır.

kısmı öğretmenleri Üsküdar Kız Sanayi Mektebi mezunlarından Şivan Hanım ve Nimet Hanım'dır.¹³⁵⁴

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 7 Ağustos 1909 tarihinde 2 idareci erkek, 2 kadın ve 5 erkek öğretmen olmak üzere toplam **9 personeli** bulunmaktadır.

Okulun kapanışı: 1913 eğitim yılından sonra Mektebi Terakki hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. 1914 yılından sonra kapanmış olduğu düşünülmektedir.

2.75. İttihâd-ı Osmaniye Mektebi (1910-1915?)

Tablo 2.75. İttihâd-ı Osmaniye Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
İttihâd-ı Osmaniye Mektebi	1326/1910	Kadıköy	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1915?

İttihâd-ı Osmaniye Mektebi 1326/1910 yılında Kadıköyü Hasanpaşa Mahallesi'nde açılmıştır.¹³⁵⁵ 20 Haziran 1910 tarihinde resmi ruhsatnamesi verilmiştir.¹³⁵⁶ 1913 yılında İttihâd-ı Osmaniye Mektebi Müslim Özel Rüşdiye Mektebi'dir. İptidâi ve rüşdiye derecesinde erkek ve kız öğrenciye gündüzcü olarak altı yıl eğitim vermektedir.¹³⁵⁷ 22 Temmuz 1914 tarihinde Kadıköy'de eğitim vermeye devam etmektedir.¹³⁵⁸ 1914 eğitim yılından sonra İttihâd-ı Osmaniye Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. 1915 yılından sonra kapanmış olduğu düşünülmektedir.

¹³⁵⁴ BOA., ZB., 340/113, (20 Receb 1327/7 Ağustos 1909).

¹³⁵⁵ BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913).

¹³⁵⁶ BOA., MF.HUS., 8/3, (11 C.ahir 1328/20 Haziran 1910).

¹³⁵⁷ BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913).

¹³⁵⁸ BOA., MF.HUS., 20/91, (28 Şaban 1332/22 Temmuz 1914). Kadıköyü'nde bulunan İttihâd-ı Osmani Mektebi 11 Mayıs 1914 tarihinde Mekatib-i Hususiye'den ikramiye talep etmiştir.

2.76. İttihâd Osmanî Arnavut Mektebi (1910-1913)

Tablo 2.76. İttihâd Osmanî Arnavut Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
İttihâd Osmanî Arnavut Mektebi	1326/1910	Aksaray Yusufpaşa	X	X	-	-	6	-	X	-	X	-	1329/1913

İttihâd Osmanî Arnavut Mektebi'nin kuruluş amacı ve eğitimi: Mektep açılma amacını şöyle ifade etmektedir. “Türkçe ve Arabî harfleriyle Arnavutça eğitim yapılacaktır. Mektep iptidâi ve rüşdiye derecesinde resmi okullarda tedris edilen kitapların aynısı mektebimizde okutturulacak ve fazla bir şey programa dahil edilmeyecektir. Arnavutça eğitim Türkçe kitapların tercümesinden oluşacaktır. Mektebimiz Arnavutluğa öğretmen yetiştirmeyi ve arabî harfleriyle Arnavutçayı anlamak amacındadır. Ayrıca Osmanlı hayatını tanıtmaya, sürdürmeye ve geliştirilmeye çalışacaktır.”¹³⁵⁹

Okulun kurucusu: İttihâd Osmanî Arnavut Mektebi'nin kurucusu, sahibi ve müdürü Arif Hikmet Bey'dir. Mektep Arnavut Kulübü'nün himayesindedir.¹³⁶⁰

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: 1910 tarihinde Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin emri ve uygun görmesiyle Aksaray'da kurulmuştur. Ancak Aksaray yangınında mektep tüm eşyasıyla beraber yanmıştır. Bunun üzerine İttihâd Osmanî Arnavut Mektebi Aksaray Yusufpaşa'da Hasaki Caddesi'nin başındaki Şaban Efendi'nin mutasarrıf olduğu 20 numaralı hanede olan konağını kiralanarak tekrar açılmıştır.¹³⁶¹ Eğitime bayramdan sonra tekrardan başlanması ve mektebin resmi ruhsatnamesi henüz verilmediğinden gereken ruhsatnamesinin verilmesi Arif Hikmet Bey tarafından 23 Ağustos 1911 tarihinde talep edilmiştir.¹³⁶²

¹³⁵⁹ BOA., MF.HUS., 14/52, (12 Ramazan 1329/6 Eylül 1911).

¹³⁶⁰ BOA., MF.HUS., 14/52, (12 Ramazan 1329/6 Eylül 1911). 21 Ağustos 1327/3 Eylül 1911 Mekâfîb-i Hususiye Müfettişlerinden Halil Bey'in raporu.

¹³⁶¹ BOA., MF.HUS., 14/57, (12 Ramazan 1329/6 Eylül 1911).

¹³⁶² BOA., MF.HUS., 14/52, (12 Ramazan 1329/6 Eylül 1911). 10 Ağustos 1327/23 Ağustos 1911 Arnavutça Türkçe Doğrusöz Gazetesi sahibi ve müdürü ve İttihâd Osmanî Mekteb Müdürü ve müessisi Arif Hikmet.

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Mektep iptidâi ve rüşdiye derecesinde erkek öğrenciye gündüzcü ve yatılı olarak altı yıl eğitim verecektir.¹³⁶³

İttihâd Osmanî Arnavut Kulübü'nün Ders Programı: Türkçe Elifba, Türkçe Ulûm-i Hâl, Türkçe Kırâat, Türkçe İmlâ, Türkçe Hesâb, Türkçe Tarih, Türkçe Coğrafya, Arabî, Kurân-ı Kerîm Tecvîd, Türkçe Kavâid-i Sarf-i, Ma'lumat-ı Medine. Arnavutça Elifba, Arnavutça Kırâat, Arnavutça İmlâ, Arnavutça Sarf, Arnavutça Lügât, Arnavutça'dan Türkçe'ye Çeviri, Türkçeden Arnavutça'ya Çeviri, Hesâb, Tarih, Malumat-ı Medine.¹³⁶⁴

İdari ve ders kadrosu: Okulun müdürü ve öğretmeni Arif Hikmet Bey'dir.¹³⁶⁵ Diğer öğretmeni Mürteza Naci Efendi'dir.¹³⁶⁶

Okulun kapanışı: 1913 yılına ait istatistiklerde İttihâd Osmanî Arnavut Mektebi hakkında bilgi bulunmaması 1913 eğitim yılında kapanmış olduğunu göstermektedir.

¹³⁶³ BOA., MF.HUS., 14/57, (12 Ramazan 1329/6 Eylül 1911).

¹³⁶⁴ BOA., MF.HUS., 14/52, (12 Ramazan 1329/6 Eylül 1911). İttihâd Osmanî Mektebi Müdürü Arif Hikmet tarafından mühürlü ders programı. Mektebimizde şimdilik bu derslerin tedrisi yapılacaktır.

¹³⁶⁵ BOA., MF.HUS., 16/72, (1 R. evvel 1330/19 Şubat 1912). Kosova Vilayetinin Kumanova Kasabası ahalisinden Şemşi Beyin oğludur. 1301 senesinde doğmuş ve Üsküp İdadisi'nden mezundur. Beş sene kadar mülga Rumeli Müfettiş Umumiliği ketabetinde bulunduktan sonra İstanbul'a gelerek Doğrusöz gazetesi müdürlüğü yapmaktadır. Türkçe, Arnavutça, Fransızca, Bulgarca, Rumca, İtalyanca lisanlarını bilmektedir.

¹³⁶⁶ BOA., MF.HUS., 16/72, (1 R. evvel 1330/19 Şubat 1912). Kosova Vilayetinin Kumanova Kasabası ahalisinden emlak ashabından Muhsin Efendi'nin oğludur. 1302 senesinde doğmuş ve Üsküp İdadisinden mezundur. Bir müddet İştib Mektebi İptidâi muallimliğinde bulunup bir ay evvel İstanbul'a gelmiş ve mezkur gazatede muharrirlik etmektedir. Türkçe Arnavutça lisanlarına aşina bulunduğu ve ashabı namustandır.

2.77. Mektebi Vatan (1910-1915?)

Tablo 2.77. Mektebi Vatan

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu mekan	Mektebin kademesi	Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi		
				İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E		KE	G
Mektebi Vatan	1326/1910	Cağaloğlu	X	-	-	-	4	-	X	-	X	-	1915?
		Ayasofya											

1910 yılından sonra kurulan Müslim Özel Mektepleri'ndendir. 1913 yılında Mektebi Vatan Cağaloğlu'ndadır. İptidâi derecesinde erkek öğrenciye gündüzlü olarak 4 yıl eğitim vermektedir.¹³⁶⁷ 22 Temmuz 1914 tarihinde Ayasofya civarında eğitim vermeye devam etmektedir.¹³⁶⁸ 1914 eğitim yılından sonra Mektebi Vatan hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. 1915 yılından sonra kapanmış olduğu düşünülmektedir.

2.78. Musiki-i Osmani Mektebi (1910-1912)

Tablo 2.78. Musiki-i Osmani Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi	Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi		
				İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E		KE	G
Musiki-i Osmani Mektebi	2 Ocak 1910	Şehzadebaşı Fevziye Caddesinde	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1912

Musiki-i Osmani Mektebi'nin kuruluş amacı: Özel bir mektep kurarak musikiyi yayma ve duyurma yoluyla Musiki-i milliyeye hizmet etmektir. Böylece Osmanlı musikisinin ilerlemesine ve geliştirilmesine katkı sağlamak amaçlanmıştır.¹³⁶⁹

¹³⁶⁷ BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913).

¹³⁶⁸ BOA., MF.HUS., 20/91, (28 Şaban 1332/22 Temmuz 1914). Mektebi Vatan 1 Nisan 1914 tarihinde Mekâtib-i Hususiye'den ikramiye talep etmiştir.

¹³⁶⁹ BOA.,BEO., 3685/276358, (23 Zilhicce 1327/5 Ocak 1910). BOA., İ.TAL., 464/44, (2 R.ahir 1328/14 Mart 1910).

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Musiki-i Osmani Mektebi 2 Ocak 1910 tarihinde Şehzadebaşı'nda Fevziye Caddesi'nde bulunan Fevziye Kıraathane'si yanındaki dairede kurulmuştur.¹³⁷⁰

Okulun kurucusu: Musiki-i Osmaniye Mektebi'nin kurucusu, müdürü ve ders nazırı¹³⁷¹ bestekar¹³⁷² ve aynı zamanda Musiki-i Osmani Cemiyeti Reisi ve Müdürü olan¹³⁷³ yüzbaşı İsmail Hakkı Bey'dir.¹³⁷⁴ Liyakat, Sanayi ve Yunan Madalyaları bulunmaktadır.¹³⁷⁵ 21 Mayıs 1910 tarihinde dördüncü dereceden mecidiye nişanı almıştır.¹³⁷⁶

İdari ve ders kadrosu: Musiki-i Osmani Mektebi öğretmenleri ve yanlarında bulunan heyetle beraber Selanik'e gelerek konserler vermişlerdir. Selanik Valisi tarafından bu bir ay süren yolculuk ve burada üstün bir hizmet verdiklerinden dolayı teşvik için Sanayi-i Nefise Madalyasıyla ödüllendirilmelerini 8 Şubat 1910 tarihinde Sadarete bildirilmiştir. 4 Mart 1910 tarihinde Sadaret tarafından ödüllendirmeler onaylanmıştır.¹³⁷⁷

Buradaki listeye göre Musiki-i Osmani Mektebi idare ve ders kadrosu: **Ders Nazırı:** Musiki-i Hümayun ve Musiki-i Osmani Mektebi öğretmeni İsmail Hakkı Bey'dir. **Müdür:** Mektebi Hukuk öğrencilerinden İsmail Aysi Bey'dir. **Doktor:** Hadımköy Hastanesi memuru yüzbaşı Zihni Bey'dir. **Ud:** Harbiye Nezareti Süvari Dairesi evrak memuru Fahri Bey, Şevki Efendi ve Kemal Bey'dir. **Kanun:** Ahmed Nazım Bey'dir. **Neyzen:** İhsan Efendi'dir. Kemani Tefiraki Efendi, Necabeddin Bey, Bahriye Nezareti ketebesinden Mustafa Bey ve Davud Efendilerdir. **Zevatında:** Dersaadet Dahiliye katibi Ahmed Bey, Telgraf Nezareti sevk kalemi ketebesinden Nezir Bey, Hafız İbrahim Efendi, Postahane ketebesinden Vital Efendi, Feshane fabrikası ketebesinden Mehmed Cemaleddin Efendi, Hafız Yaşar Bey, Mahmud Bey, Dersaadet Yolcu salonu ketebesinden Hafız Osman Efendi, Hafız Yakub Efendi,

¹³⁷⁰ BOA., ŞD., 225/62, (25 Zilkade 1327/8 Aralık 1909). Maarif-i Umûmiyye Nezareti'nin 239 numaralı tezkiresi Divan-ı Hümayun Kaleminin derkenarıyla Şura-i Devlete havele edilmiştir. BOA., İMF., 15/33, (20 Zilhicce 1327/2 Ocak 1910). Mektebin açılması sadrazam ve serkatib imzasıyla onaylanmıştır. BOA., İMF., 15/33, (20 Zilhicce 1327/2 Ocak 1910).

¹³⁷¹ BOA., DH.MUİ., 73-1/29, (1 R.ahir 1328/12 Nisan 1910).

¹³⁷² BOA., İ.TAL., 464/44, (2 R.ahir 1328/14 Mart 1910).

¹³⁷³ BOA., BEO., 3685/276358, (23 Zilhicce 1327/5 Ocak 1910).

¹³⁷⁴ BOA., DH.MUİ., 93/45, (14 C.evvel 1328/24 Mayıs 1910).

¹³⁷⁵ BOA., DH.MUİ., 93/45, (14 C.evvel 1328/24 Mayıs 1910).

¹³⁷⁶ BOA., DH.MUİ., 93/45, (11 C.evvel 1328/21 Mayıs 1910).

¹³⁷⁷ BOA., İ.TAL., 464/44, (2 R.ahir 1328/14 Mart 1910).

Müze-i Hümayundan Cemil Efendi, Divanı Hümayun komiserlik kalemi ketebesinden Refik Bey ve Reşad Beylerdir.¹³⁷⁸

Okulun kapanışı: Musiki-i Osmani Mektebi hakkında 1910 yılından sonra bilgi bulunmamaktadır. 1913 tarihli istatistiklerde ve diğer belgelerde mektep hakkında kayıt olmaması 1912 yılında kapanmış olduğunu göstermektedir.

2.79. Çerkez Teavün Mektebi (1910-1914)

Tablo 2.79. Çerkez Teavün Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Çerkez Teavün Mektebi	30 Ocak 1910	Kabasakal	X	X	-	X	7	-	X	-	X	X	1330/1914

Çerkes Teavün Mektebi'nin kuruluş amacı: Çerkes Teavün Mektebi, Çerkes kimsesiz ve fakir çocukların talim ve terbiyesi için açılmıştır. Diğer unsurların çocuklarında okulun toplam mevcudun yarısını aşmamak ve ders ücretlerini vermeleri şartıyla öğrenci olarak mektebe kabul edilmişlerdir.¹³⁷⁹ Ayrıca ahlakıyla ve eğitimleriyle kimsesiz ve muhtaç olmaları koşuluyla başarılı olanlara idadi ve yüksek okul tahsillerinde Çerkes Teavün Cemiyeti'nce nakdi yardım yapılmaktadır.¹³⁸⁰ Kimsesiz ve fakir Çerkes çocuklarının her türlü masrafı cemiyet tarafından mektebe ayrılan gelirden sağlanmaktadır.¹³⁸¹

Böylece Çerkes Teavün Mektebi, Çerkes kimsesiz ve fakir çocukların ulusal bilinçle eğitilmesini ve topluma kazandırılması rolünü üstlenmiştir. Kurum sorumluluğunu okul bitince de yüksek tahsilde nakdi yardım yaparak devam ettirmiştir. Çerkes kültürünün ve dilinin devam etmesi için resmi müfredat haricinde Çerkes öğrencilere

¹³⁷⁸ BOA., İ.TAL., 464/44, (2 R.ahir 1328/14 Mart 1910).

¹³⁷⁹ Çerkes eytam ve fakara etfaline mahsus olarak küşâd edilecek mektebin nizamnamesi, 17 Kânûn-ı sâni 1325/30 Ocak 1910. Nizamname dört bölüm ve 29 maddeden oluşmaktadır. Birinci bölüm yedi maddeden oluşmaktadır. Mektebin kuruluş amacı, tahsil derecesi, idare ve ders kadrosu hakkındadır. İkinci bölüm üç maddeden oluşmaktadır. Ders programı ve teşvik araçları hakkındadır. Üçüncü bölüm yedi maddeden oluşmaktadır. Öğrencinin mektebe kayıt şartları hakkındadır. Dördüncü bölüm on iki maddeden oluşmaktadır. İç nizamname ve diğer maddeler hakkındadır. Madde 1.

¹³⁸⁰ Nizamname, madde 10.

¹³⁸¹ Nizamname, madde 14.

anadilde eğitim mecburi tutularak kendi kimliklerini unutmamalarına özen gösterilmiştir.

Okulun bağlı olduğu cemiyet: Çerkes Teavün Mektebi; Karahisar Şarki Eski Mutasarrıfı Ahmed Cavid Paşa'nın¹³⁸² müdüriyetinde, Çerkes Teavün Cemiyeti'nin idare ve himayesinde kurulmuştur.¹³⁸³

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Çerkes Teavün Mektebi, 17 Kânûn-ı sâni 1325/30 Ocak 1910 tarihinde Kabasakal'da İshakpaşa Mahallesi'nde 2 numaralı hanede açılmıştır. Mektep eğitimine 30 Ocak 1910 tarihinde başlamıştır. Resmi ruhsatını 1 Mayıs 1910 tarihinde almıştır.

Okul binası: Kabasakal'da İshakpaşa Mahallesi'nde 2 numaralı hane, Eski Diyarbakir Valisi merhum Sırrı Paşa'nın eşinin tasarrufundadır. Geniş bahçeli, 250 öğrenci kapasiteli ve 50 karyola sığabilecek büyüklükteki bina Çerkes Teavün Cemiyeti tarafından kiralanmıştır.¹³⁸⁴

İdari Kadrosu: 30 Ocak 1910 tarihinde Mekatib-i Hususiye İdaresi tarafından onaylanan belgeye göre, Çerkes Teavün Mektebi'nin müdür mesulü Karahisar Eski Mutasarrıfı Ahmet Cavid Paşa'dır. Ders Nazırı Darüşşafaka mezunlarından Raif Bey'dir.¹³⁸⁵

Ders Kadrosu: 30 Ocak 1910 tarihinde Mekatib-i Hususiye İdaresi tarafından onaylanan belgeye göre, Çerkes Teavün Mektebi'nin öğretmenleri medreseden mezun Dağıstani Hoca Tahir Efendi, Yusuf Suad Efendi, Darülfünun'dan mezun Tevfik Talat Bey, Darülfünun'dan mezun Lütfullah Bey, Mekteb-i Hukuk'tan mezun Aziz Bey ve Doktor Hasan Bey'dir.¹³⁸⁶

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: 1326/1910 yılında sadece ihtiyat ve iptidâi sınıfları açılmıştır.¹³⁸⁷ 1913 yılında Çerkes Teavün Mektebi'nin biri ihtiyat ve üçü iptidâi ve üçü rüşdiye erkek sınıfları olmak üzere

¹³⁸² BOA., MF.HUS., 7/22, (13 C.evvel 1328/23 Mayıs 1910). Çerkes Teavün Mektebi Müdürü Ahmed Cavid Paşa'dır. Ahmet Cavit Paşa (Therkhet) hakkında; Sefer Ersin Berzeg, **Kafkas Diasporasında Edebiyatçılar ve Yazarlar Sözlüğü**, Samsun, 1995.

¹³⁸³ Nizamname, Madde 1.

¹³⁸⁴ BOA., MF.HUS., 6/41, (17 Kânûn-ı sâni 1325/30 Ocak 1910).

¹³⁸⁵ BOA., MF.HUS., 6/41, (17 Kânûn-ı sâni 1325/30 Ocak 1910). Mekâtib-i Hususiye İdaresi tarafından onaylanan idari kadrosu. Nizamname, madde 4.

¹³⁸⁶ BOA., MF.HUS., 6/41, (17 Kânûn-ı sâni 1325/30 Ocak 1910). Mekâtib-i Hususiye İdaresi tarafından onaylanan ders kadrosu.

¹³⁸⁷ Nizamname, madde 8.

tahsil süresi yedi yıldır. Çerkes Teavün Mektebi'nde gündüzcü ve yatılı erkek öğrenciye eğitim verilmektedir.¹³⁸⁸

Ders Programı: Çerkes Teavün Mektebi'nde hükümetin resmi müfredat programı uygulanmaktadır. Bu programa Çerkesçe alfabe, Çerkesçe okuma ve Çerkesçe konuşma dersleri ilave edilmiştir. Çerkes çocukları için bu derslere devam mecburidir ve diğerleri için isteğe bağlı olacaktır. Müzik dersi isteğe bağlı verilmektedir. Jimnastik, görgü kuralları, oyun kuralları, hareketli yürüyüşler, güzel söz söyleme ve yazı yazmak dersleriyle beraber mektep bahçesinde yapılmak üzere uygulamalı tarım ve fizik dersleri ilave edilmiştir.¹³⁸⁹ Uygun günlerde idare ve ders heyeti gözetiminde tüm öğrencilerle beraber geziler yapılmasına müzeler, sergilere ve türbelere gidilmesine önem verilmiştir.¹³⁹⁰ Bu ders programından mektepte anadille eğitime önem verildiği ve kendi ulusal kimliklerini unutturmamak amacıyla oldukları görülmektedir. Ayrıca eğitimde en etkili yöntem olan gezerik, görerek ve yaşarak öğrenme prensibi uygulanmıştır.

Okulun kapanışı: 1913 eğitim yılından sonra Çerkes Teavün Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. 1914 eğitim yılında kapanmıştır.

¹³⁸⁸ **BOA., MF.HUS.,** 15/105, (1329/1913). Çerkes Teavün Mektebi, 1913 tarihinde Dersaadet'te bulunan Müslim Özel Rüşdiye Mektepleri içinde yer almaktadır.

¹³⁸⁹ **Nizamname,** madde 9. Elmas Zeynep Aksoy, **a.g.m.,** s.103. Çerkes Teavün Cemiyeti'nin yaymak istediği temel konulardan biri de Çerkesçe'nin Latin alfabesi ile yazılmasıydı. Bu konuda çalışmalar yapan ilk kişi Ahmet Cavit Therkhet Paşa'dır. Ahmet Cavit Paşa'nın alfabesi 1897 yılında Arap harfleriyle basılmıştır. 1918 yılında Latin harfleriyle alfabe yapılmıştır. Hazırlanmış olan Çerkesçe alfabe üç tanedir. Bunlar Çerkes Teavün Cemiyeti ve Şimali Kafkasya Cemiyeti'nin ortak çalışmaları ile hazırlanmış ve Çerkes Teavün Cemiyeti'ne bağlı tüm diğer cemiyet ve okullarda hatta Kafkasya'da kullanılmıştır. Ahmet Cavit Paşa'nın alfabesinin ilk uygulaması Çerkes Teavün Mektebi'nde yapılmıştır.

¹³⁹⁰ **Nizamname,** madde 27.

2.80. Kürd Meşrutiyet Mektebi (1910-1911)

Tablo 2.80. Kürd Meşrutiyet Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Kürd Meşrutiyet Mektebi	31 Ocak 1910	Hacı Rüstem Mahallesi	X	-	-	-	4	-	X	-	X	-	1911

Kürd Meşrutiyet Mektebi'nin kuruluş amacı: Kürd çocuklarının talim ve tedrisine mahsus olmak amacıyla kurulmuştur.¹³⁹¹

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Kürd Neşri Maarif Cemiyeti tarafından 7 Zilkade 1327/20 Kasım 1909 tarih 246 numaralı tezkire ile açılmasına müsaade istenilen Kürd Meşrutiyet Mektebi'ne 31 Ocak 1910 tarihinde izin verilmiştir.¹³⁹² Kürd Meşrutiyet Mektebi Divanyolu'nda Hoca Paşa Mahallesi'nde Şerifiye Caddesinde 175 numrolu Haşim Efendi'nin tasarrufundaki hanede açılmıştır.¹³⁹³ 5 Şubat 1910 Hacı Rüstem Mahallesi'nde Mektebi Hukuk Sokağı'ndadır.¹³⁹⁴ 6 Mayıs 1910 tarihinde Sultan Mahmud Türbesi karşısında Hacı Rüstem Mahallesi'ndedir.¹³⁹⁵

Okulun kurucuları: Hoca Rüstem Mahallesi'nde Mektebi Hukuk Sokağında Münafız Paşa'nın hanesinde bulunan Kürd Neşri Maarif Cemiyeti tarafından himaye ve idare edilmektedir.¹³⁹⁶ Kürd Meşrutiyet Mektebi'nin iptidâi müdürü Abdurrahman Bedirhan Efendi'dir. 16 Nisan 1910 tarihinde Abdurrahman Bedirhan mektep müdürlüğünününden istifa etmiştir.¹³⁹⁷ Mekatib-i Hususiye İdaresi mektep müdüriyetine uygun birinin seçilmesini, seçilen kişinin hüviyetinin ve diplomalarının idareye gönderilmesini istemiştir.¹³⁹⁸ 21 Nisan 1910 tarihinde Kürd Neşri Maarif Cemiyeti tarafından kurucu heyetinden Siirt Mebusu Abdürrezzak Efendi'nin tayin

¹³⁹¹ BOA., MF.HUS., 6/45, (3 Nisan 1326/16 Nisan 1910).

¹³⁹² BOA., DH.MUİ., 60/2, (19 Muharrem 1328/31 Ocak 1910).

¹³⁹³ BOA., BEO., 3693/276956, (14 Muharrem 1328/26 Ocak 1910).

¹³⁹⁴ BOA., MF.HUS., 4/39, (24 Muharrem 1328/5 Şubat 1910). Dersaadet'te mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye listesi.

¹³⁹⁵ BOA., MF.HUS., 6/45, (3 Nisan 1326/16 Nisan 1910).

¹³⁹⁶ BOA., BEO., 3693/276956, (14 Muharrem 1328/26 Ocak 1910).

¹³⁹⁷ BOA., MF.HUS., 6/45, (25 R.ahir 1328/6 Mayıs 1910). 3 Nisan 1326/16 Nisan 1910 tarihinde Abdurrahman Bedirhan tarafından Mekatib-i Hususiye Müdüriyetine yazılan istifa dilekçesi.

¹³⁹⁸ BOA., MF.HUS., 6/45, (25 R.ahir 1328/6 Mayıs 1910).

edilmiştir. 26 Nisan 1910 tarihinde Mekatib-i Hususiye İdaresi tarafından tayini onaylanmıştır.¹³⁹⁹

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Kürd Meşrutiyet Mektebi iptidâi derecesinde erkek öğrenciye gündüzcü eğitim vermektedir.¹⁴⁰⁰

Müfredat programı: Okulun ders programı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak Arnavut ve Çerkes Mektepleri ders programlarına ve diğer kaynaklar doğrultusunda Kürd Meşrutiyet Mektebi'nin resmi ders programı aynen uygulandıktan sonra Kürtçe derslerin ilave edildiğini söyleyebiliriz. Kürd Meşrutiyet Mektebi eğitim tarihinde ilk kez Kürtçe eğitim yapan kurumdur.

Okulun mali durumu: Müslim Özel Mektepleri'nin tek gelir kaynağı öğrenciden alınan ders ücretidir. Bu kaynakta mekteplerinin çok fazla olan giderlerini karşılamada yetersiz kalmaktadır. Özel okullar cemaat ve bireyler tarafından açılmış olan şahsi girişimler olduğundan devlet tarafından maddi yardım yapılmamaktadır. Okulların ihtiyaçlarını ancak resmi ruhsatnameye sahipse diğer dolaylı yollardan faaliyet yaparak sağlayabilirlerdi. Kürd Meşrutiyet Mektebi'de yaşayabilmek ve gelecekte var olabilmek için diğer özel okullar gibi masraflarını karşılamak için yardım nizamnamesine uygun olarak 4000 kuruşluk yardım bileti bastırılmasına izin almıştır.¹⁴⁰¹ Bunun 1675 kuruşluk 2550 adet bilet İstanbul'da satılmak için ayrılmıştır.¹⁴⁰² Diğer kısmında taşrada Kürt eşrafına arzu edenlere dağıtmak için izin alınarak bir heyeti mutemet yollanmıştır. Bu heyete taşrada kolaylık sağlanması talep edilmiştir.¹⁴⁰³ Bu biletlerin ne kadarının satıldığı hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Okulun kapanışı: Kürd Neşri Maarif Cemiyeti'nin 1911 yılının sonunda kapatılmasıyla Kürd Meşrutiyet Mektebi sona ermiştir.

¹³⁹⁹ BOA., MF.HUS., 6/11, (15 R.ahir 1328/26 Nisan 1910).

¹⁴⁰⁰ BOA., BEO., 3693/276956, (14 Muharrem 1328/26 Ocak 1910).

¹⁴⁰¹ BOA., DH.MUİ., 127/19, (29 Şaban 1328/5 Eylül 1910).

¹⁴⁰² BOA., DH.MTV., 28/5, (24 Muharrem 1329/25 Ocak 1911).

¹⁴⁰³ BOA., DH.MUİ., 129/9, (1 Ramazan 1328/6 Eylül 1910).

2.81. Teali Terakki Mektebi (1910- 1913?)

Tablo 2.81. Teali Terakki Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Teali Terakki Mektebi	21 Nisan 1910	Süleymaniye	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1913?

Teali Terakki Mektebi, Süleymaniye’de eğitim vermek için 21 Nisan 1910 tarihinde ruhsatname almıştır.¹⁴⁰⁴ Ancak mektebin açılıp açılmadığı ve faaliyetleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Teali Terakki Mektebi hakkında 1910 yılından sonra bilgi bulunmamaktadır. 1913 tarihli istatistiklerde ve diğer belgelerde mektep hakkında kayıt olmaması, Teali Terakki Mektebi’nin açılmışsa en fazla 3 yıl eğitim verdiği ve 1913 yılında kapanmış olduğunu göstermektedir.

2.82. Kevkeb-i Hürriyet İdadisi (1910-1913)

Tablo 2.82. Kevkeb-i Hürriyet İdadisi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Kevkeb-i Hürriyet İdadisi	10 Mayıs 1910	Süleymaniye	X	X	X	-	9	-	X	-	X	X	1913

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Kevkeb-i Hürriyet İdadisi 10 Mayıs 1910 tarihinde Süleymaniye civarında kurulmuştur.¹⁴⁰⁵

Okulun kurucusu: Kevkeb-i Hürriyet İdadisi’nin kurucusu daha önce Darüttedris Mektebi Müdürü olan Agah Efendi’dir.¹⁴⁰⁶ Agah Efendi’nin Darüttedris Mektebi kurucularıyla anlaşmazlık yaşadığı ve bu mektebi açmış olduğu görülmektedir.

¹⁴⁰⁴ BOA., MF.HUS., 5/108, (10 R.ahir 1328/21 Nisan 1910).

¹⁴⁰⁵ BOA., MF.HUS., 5/92, (29 R.ahir 1328/10 Mayıs 1910).

¹⁴⁰⁶ BOA., MF.HUS., 4/55, (22 Muharrem 1328/3 Şubat 1910).

Okulun idari ve ders kadrosu: Mektebin müdürü Abdah Efendi'dir. Ders kadrosu Osman Nuri Efendi, Mustafa Zeki Efendi, Hayri Ali Osman Efendi, Hafız Ahmet Efendi ve Mehmet Hulusi Efendi olacaktır. Böylece mektebin 1 idarecisi ve 5 öğretmeni olmak üzere **6 personeli** bulunmaktadır.¹⁴⁰⁷

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Kevkeb-i Hürriyet İdadisi; üçü iptidâi, üçü rüşdiye ve üçü idadi sınıfları olmak üzere iptidâi, rüşdiye ve idadi derecesinde erkek öğrenciye gündüzcü ve yatılı olarak dokuz yıl eğitim verecektir.¹⁴⁰⁸ 1913 yılı istatistiğine göre Kevkeb-i Hürriyet İdadisi Müslim Özel İdadi Mektebi'dir. İptidâi, rüşdiye ve idadi derecesinde erkek öğrenciye eğitim vermektedir.¹⁴⁰⁹ Kevkeb-i Hürriyet İdadisi, İstanbul Vilayeti dahilinde 1914-1915 senesinde mevcut İdadi mektepleri listesinde yoktur.¹⁴¹⁰

Okulun kapanışı: Kevkeb-i Hürriyet İdadisi, 1915 tarihinde İstanbul'da bulunan idadi mektepler listesinde bulunmamaktadır. Bu durum 1913 eğitim yılının sonunda Kevkeb-i Hürriyet İdadisi'nin kapandığını göstermektedir.

2.83. Osmanlı Bedreka-i Tefeyyüz Mektebi (1910-1911)

Tablo 2.83. Osmanlı Bedreka-i Tefeyyüz Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Osmanlı Bedreka-i Tefeyyüz Mektebi	1 Haziran 1910	Beykoz'da Çınar Mevkiinde	X	-	-	X	4	-	-	X	X	-	8 Kasım 1911

Osmanlı Bedreka-i Tefeyyüz Mektebi'nin kuruluş amacı: Beykoz Osmanlı Terakki Kulübü tarafından evladı vataniyenin talim ve terbiyesine hizmet etmek üzere kurulmuştur.¹⁴¹¹

¹⁴⁰⁷ BOA., MF.HUS., 5/92, (5 Nisan 1326/18 Nisan 1910).

¹⁴⁰⁸ BOA., MF.HUS., 5/92, (29 R.ahir 1328/10 Mayıs 1910).

¹⁴⁰⁹ BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Dersaadet'te bulunan Müslim Özel İdadi Mektepleri listesi.

¹⁴¹⁰ BOA., MF.HTF., 4/10, (24 Zilhicce 1333/2 Kasım 1915). 1330-1331/1914-1915 senesi İstanbul Vilayeti dahilinde mevcut Mekâtib-i İdadiye cetveli.

¹⁴¹¹ BOA., MF.HUS., 16/71, (1 C.ahir 1328/11 Haziran 1910).

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: 1 Haziran 1910 tarihinde Beykoz'da Çınar mevkiinde 35 numaralı hanede kurulmuştur.

Okulun kurucusu: Mektep Beykoz Osmanlı Terbiye-i Fikriye ve Bedeniye Kulübü tarafından kurulmuştur. Mektebin masrafları Beykoz Osmanlı Terakki Kulübü tarafından karşılanmaktadır.¹⁴¹²

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Osmanlı Bedreka-i Tefeyyüz Mektebi'nin yedi yaşından küçük kız ve erkek çocuklar için bir hazırlık sınıfı vardır. Mektep, dört yıllık iptidâi seviyesinde erkek ve kız gündüzcü öğrenciye eğitim vermektedir.

Okulun idari ve ders kadrosu: Mektep Müdüriyetine kulüb heyetinden Eczacı Osman Efendi tayin edilmiştir. Mektebin öğretmenliğine şimdilik fahri olarak Sekizinci Daire Başkanı Nuri ve Beykoz Osmanlı Terakki Kulübü Müdürü Osman Nuri ve Meclisi Mebusan'dan Nubar Efendi getirilmiştir.¹⁴¹³

Ders Programı: Çocuk Bahçesi: Yedi yaşından küçük kız ve erkek çocuklar içindir. İhtiyât sınıfında elifba, hesâb ve hatt dersleri verilir. İptidâi kısmı 4 senedir. Dersler öğrencinin anlayabileceği sade bir üslûb ile terki edilecek, hürriyet ve vatan manzumeleri takip edilecek ve bu vesileyle musiki dersi talim olunacaktır. Kitaplar öğretmenlerin rey ve seçimlerine bırakılmıştır.¹⁴¹⁴

Okulun kapanışı: Bedreka-i Tefeyyüz Mektebi Müdüriyeti tarafından Maarif Nezaretine yazılan resmi yazı ile 26 T.evvel 1327/8 Kasım 1911 tarihinde Bedreka-i Tefeyyüz Mektebi kapatılmıştır.¹⁴¹⁵

¹⁴¹² **BOA., BEO.,** 3786/283880, (21 Receb 1328/29 Temmuz 1910). Evrak Şura-i Devlet kararıyla Daire-i Sadaret Tahrirat Kalemi'nden Maarif ve Maliye Nezâretlerine gönderilmiştir.

¹⁴¹³ **BOA., MF.HUS.,** 16/71, (1 C.ahir 1328/11 Haziran 1910). Mektep Müdürü: Osman Nuri mühürüyle mühürlenmiştir. Eczacı Osman Efendi'nin henüz müdürlük görevine başlamadığını göstermektedir.

¹⁴¹⁴ **BOA., MF.HUS.,** 16/71, (1 C.ahir 1328/11 Haziran 1910).

¹⁴¹⁵ **BOA., MF.HUS.,** 15/105, (1329/1913). Dersaadet'te bulunan Müslim Özel İptidâi Mektepleri istatistiğinde Bedreka-i Tefeyyüz Mektebi, bir aydan beri lağv edilmiştir. Müdüriyetin iş'arından (26 T.evvel 1327/8 Kasım 1911) ibaresi yer almaktadır.

2.84. İttihâd-ı Anasır Mektebi (1910-1918?)

Tablo 2.84. İttihâd-ı Anasır Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
İttihâd-ı Anasır Mektebi	25 Haziran 1910	Kasımpaşa	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1918?

İttihâd-ı Anasır Mektebi'nin kuruluş amacı: Kasımpaşa Osmanlı İttihâd ve Terakki Kulübü himayesinde açılmıştır. Meşrutiyet Devri'nde çocukların yeni tarzda eğitim alması için kurulmuştur.¹⁴¹⁶ Ayrıca mektepte bulunan değişik unsurların çocuklarına Lisan-ı Osmani tahsiline istekli olanlar için gece dersleri açılmıştır.¹⁴¹⁷

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: İttihâd-ı Anasır Mektebi 25 Haziran 1910 tarihinde Kasımpaşa'da Osmanlı İttihâd ve Terakki Kulübü'nde açılmıştır.¹⁴¹⁸ 4 Ocak 1911 tarihinde İttihâd-ı Anasır Mektebi'nin kulüb binasının yetmemesinden dolayı Kasımpaşa'da Uzunyolda müdürü vefat eden Neyyir-i Maarif Mektebi binasına nakil edilmesi talep edilmiştir.¹⁴¹⁹ 22 Ocak 1911 tarihinde Beyoğlu Mutasarrıflığı Meclis İdaresi'nce, Neyyir-i Maarif Mektebi olan Kasımpaşa'da Uzunyolda bulunan binaya yemekhane ve tuvalet ilave edilerek bazı düzenleme ve ıslah edilmek suretiyle İttihâd-ı Anasır Mektebi'nin bu binaya nakline izin verilmiştir.¹⁴²⁰ İttihâd-ı Anasır Mektebi kapanıncaya kadar bu binada eğitime devam etmiştir.¹⁴²¹

¹⁴¹⁶ BOA., MF.HUS., 11/73, (6 Haziran 1326/19 Haziran 1910). Mektebin kuruluş amacı.

¹⁴¹⁷ BOA., MF.HUS., 11/26, (5 Safer 1329/5 Şubat 1911).

¹⁴¹⁸ BOA., MF.HUS., 11/73, (6 Haziran 1326/19 Haziran 1910). tarihinde Elhacı Salih tarafından mektebin açılmasına izin verilmesi isteyen dilekçesine, 12 Haziran 1326 /25 Haziran 1910 tarihinde izin verilmiştir.

¹⁴¹⁹ BOA., MF.HUS., 11/73, (22 K.evvel 1326/4 Ocak 1911)

¹⁴²⁰ BOA., MF.HUS., 11/73, (21 Muharrem 1329/22 Ocak 1911).

¹⁴²¹ BOA., MF.HUS., 20/91, (28 Şaban 1332/22 Temmuz 1914). Kasımpaşa'da Zincirlikuyuda İttihâd-ı Anasır Mektebi 16 Nisan 1914 tarihinde Mekatib-i Hususiye'den ikramiye talep etmiştir.

Okulun kurucusu: 1308/1892 senesi Darüşşafaka Mektebi mezunlarından Beyoğlu Telgraf Evrak Memuru Elhacı Salih Efendi tarafından Kasımpaşa Osmanlı İttihâd ve Terakki Kulübü himayesinde kurulmuştur.¹⁴²²

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: İttihâd-ı Anasır Mektebi; üçü iptidâi ve üçü rüşdiye sınıfları olmak üzere iptidâi ve rüşdiye derecesinde kız ve erkek öğrenciye gündüzcü olarak altı yıl eğitim verecektir. Şimdilik iptidâi kısmı açılacaktır. İki üç ay sonrada rüşdiye kısmı açılacağı belirtilmiştir.¹⁴²³ 1913 yılında İttihâd-ı Anasır Mektebi Müslim Özel Rüşdiye Mektebi'dir. İptidâi ve rüşdiye derecesinde erkek ve kız öğrenciye gündüzcü olarak altı yıl eğitim vermektedir.¹⁴²⁴

İdari ve ders kadrosu: İttihâd-ı Anasır Mektebi Müdür ve Heyet-i İdare tarafından idare edilmektedir. Kurucu ve müdürü Darüşşafaka mezunlarından Beyoğlu Telgraf Evrak Memuru Elhacı Salih Efendi'dir. Ders Nazırı Ticaret ve Evkaf Nezareti'nden birinci belediye meclis reisi Cemaleddin Bey'dir. Dahiliye Müdürü Süleyman Efendi'dir. Ders Nazırı Hüsameddin Efendi'dir. Aza: Hüseyin Hüsnü Efendi, Aza: Üstteğmen Halil Şükrü Efendi'dir. Müdire Yakut Hanım'dır.¹⁴²⁵

Öğrenci sayısı: 3 Temmuz 1910 tarihinde mektebin **60 öğrencisi** vardır.¹⁴²⁶ 14 Ocak 1911 tarihinde **350 öğrenciye** çıkmıştır.¹⁴²⁷ Bu dönem çabuk gelişen Müslim Özel Mekteplerindendir. Değişen siyasi yapı içinde iktidara yakın olması gelişimini hızlandırmıştır.

Okulun kapanışı: 22 Temmuz 1914 tarihinden sonra İttihâd-ı Anasır Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. Mektebin kira vermemesi ve Kasımpaşa Osmanlı İttihâd ve Terakki Kulübü himayesinde olmasından dolayı 1918 yılının sonuna kadar devam ettiği düşünülmektedir.

¹⁴²² BOA., MF.HUS., 11/73, (24 C.evvel 1328/3 Temmuz 1910). İstanbul Vilayeti Tahrirat Kalemi'nin Kasımpaşa'da Osmanlı İttihâd-ı Anasır Mektebi hakkındaki yazısı.

¹⁴²³ BOA., MF.HUS., 11/73, (6 Haziran 1326/19 Haziran 1910). Mektebin derecesi.

¹⁴²⁴ BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913).

¹⁴²⁵ BOA., MF.HUS., 11/73, (6 Haziran 1326/19 Haziran 1910). Mektebin idare ve ders kadrosu.

¹⁴²⁶ BOA., MF.HUS., 11/73, (24 C.evvel 1328/3 Temmuz 1910).

¹⁴²⁷ BOA., MF.HUS., 11/73, (1 K.sani 1326/14 Ocak 1911).

2.85. Mektebi Hürriyet (1910-1914)

Tablo 2.85. Mektebi Hürriyet

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Mektebi Hürriyet	29 Kasım 1910	Rumelihisarı	X	-	-	-	3	-	-	X	X	-	1914

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Mektebi Hürriyet'in açılması için 1 Eylül 1910 tarihinde başvuru yapılmıştır.¹⁴²⁸ 29 Kasım 1910 tarihinde mektebin resmi açılış izni verilmiştir.¹⁴²⁹ Mektebi Hürriyet Rumelihisarı'nda Ali Pertal Mahallesi'nde Gülhan Sokağında üç numaralı üç katlı olan hanede kurulmuştur.¹⁴³⁰ 1913 yılında Rumelihisarında eğitim vermektedir.¹⁴³¹

Okulun kurucuları: Mektebi Hürriyet, İttihâd ve Terakki Kulübü himayesindedir. Kurucu ve müdürü Müze-i Hümayun muhasebecisi Hüsnü Recep Efendi'dir.¹⁴³²

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Mektebi Hürriyet üçü iptidâi derecesinde kız ve erkek öğrenciye gündüzcü olarak 3 yıl eğitim vermektedir.¹⁴³³ 1913 yılında Müslim Özel İptidâi Mektepleri listesindedir. İptidâi derecesinde kız ve erkek öğrenciye eğitim vermektedir.¹⁴³⁴

Müfredat programı: Herbiri 45 dakika olmak üzere haftada 24 saat ders verilmektedir. Resmi müfredat programı takip edilmektedir.¹⁴³⁵

İdari ve ders kadrosu: Kurucu ve müdürü Müze-i Hümayun muhasebecisi Hüsnü Recep Efendi'dir. Diğer öğretmenler Hafız Ethem Efendi, Araçalı Ahmet Edib Efendi, Hümeysra Ayşe Hanım ve Mükerrerem Hanım'dır.¹⁴³⁶

¹⁴²⁸ BOA., MF.HUS., 10/37, (19 Ağustos 1326/1 Eylül 1910). Mektep Müdüriyeti tarafından Maarif-i Umumiyye Nezareti Celilesine yazılan dilekçe.

¹⁴²⁹ BOA., MF.HUS., 10/37, (26 Zilkade 1328/29 Kasım 1910). Tedrisat-ı Hususiye İdaresi tarafından mektebin resmi ruhsatnamesi verilmiştir.

¹⁴³⁰ BOA., MF.HUS., 10/37, (24 Zilkade 1328/27 Kasım 1910). Rumelihisarı'nda bulunan mektep binası hakkındaki yazışma.

¹⁴³¹ BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Dersaadet'te kain Mekatib-i Hususiye cetveli.

¹⁴³² BOA., MF.HUS., 10/37, (19 Ağustos 1326/1 Eylül 1910). Kurucuları.

¹⁴³³ BOA., MF.HUS., 10/37, (26 Zilkade 1328/29 Kasım 1910).

¹⁴³⁴ BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Dersaadet'te kain Mekatib-i Hususiye cetveli.

¹⁴³⁵ BOA., MF.HUS., 10/37, (19 Ağustos 1326/1 Eylül 1910). Müfredat programı.

İdare, öğretmen ve personel sayısı: 1 idareci ve 4 öğretmen olmak üzere 5 personeli bulunmaktadır.

Öğrenci sayısı: Mektebin **150 öğrencisi** bulunmaktadır.¹⁴³⁷

Okulun kapanışı: 1913 eğitim yılından sonra Mektebi Hürriyet hakkında bilgi bulunmamaktadır. 1913 tarihli istatistiklerde ve diğer belgelerde mektep hakkında kayıt olmaması, Mektebi Hürriyet Mektebi'nin 1914 yılında kapanmış olduğunu göstermektedir.

2.86. Rehber-i İttihâd-ı Osmani Mektebi (1910-1922?)

Tablo 2.86. Rehber-i İttihâd-ı Osmani Mektebi

Mektebin Adı ve Şubesi	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Rehber-i İttihâd-ı Osmani Mektebi	12 Aralık 1910	Şehremeni ve Vaniköyü	X	X	X	X	10	-	-	X	X	X	1922
Şubesi	1910	Saraçhane	X	X	-	X	7	-	-	X	X	-	?

Rehber-i İttihâd-ı Osmani Mektebi'nin kuruluş amaçları: “İşlerini görüp neficelendiren ihtiyaçlarına gücü yeten; herhangi mevkide olursa olsun hayatın bütün zorlukları karşısında acizlik etmeyecek, lazım olan bilgiye sahip ve donanımlı gençler yetiştirmektir. Mektep, öğrencisine ciddi ve metin bir terbiye-i İslamiyye vermek ve onlara hissiyatı milliyeye ve vataniyyeye temennîye ve inkişâf ettirmek hususuna önem verir. Öğrencinin ruhani isteklerine özen göstererek, en sağlam terbiye-i ahlâkkiyeyi en ciddi fikriye ile mizâc (huy haline getirmesine) ve tevhide (birleştirmeye) gayret eder”.¹⁴³⁸

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Rehber-i İttihâd-ı Osmani Mektebi 12 Aralık 1910 tarihinde Şehremeni'de Lütfü Paşa'da Nafiz Paşa Konağında kurulmuştur.¹⁴³⁹ 1 Ocak 1912'de Saraçhanebaşı'nda bulunmaktadır.¹⁴⁴⁰ 1912 yılında

¹⁴³⁶ BOA., MF.HUS., 10/37, (19 Ağustos 1326/1 Eylül 1910). İdare ve ders kadrosu.

¹⁴³⁷ BOA., MF.HUS., 10/37, (24 Zilkade 1328/27 Kasım 1910).

¹⁴³⁸ Rehber-i İttihâd-ı Osmani Mektebi tarifnamesi, Tarihsiz, Mektebin maksatı.

¹⁴³⁹ BOA., İ.MF., 17/4, (9 Zilhicce 1328/12 Aralık 1910). Serkatib tarafından onaylanma tarihidir. BOA., MF.HTF., 4/10, (24 Zilhicce 1333/2 Kasım 1915).11 Kanunuevvel 1326/24 Aralık 1910 tarihli ve 1443 numrolu ruhsatnameye haiz bulunduğu arz olunmuştur.

Boğaziçi'nde Vaniköyü'nde seraskeri Rıza Paşa'ya ait sahil sarayı on sene müddetle kiralanmıştır.¹⁴⁴¹ 2 Kasım 1915 tarihinde Vaniköyü'nde bulunmaktadır.¹⁴⁴²

Şubesi: Saraçhane başındaki bina şube olarak devam etmektedir. Bu şubede biri ihtiyat sınıfı üçü iptidâi ve üçü rüşdiye derecesinde gündüzcü kız ve erkek öğrencilere 7 yıl eğitim verilmektedir. Ayrıca tüm ödül törenleri Vaniköy'de olan merkezde yapıldığı belirtilmektedir.¹⁴⁴³

Okulun kurucusu: Mektebin kurucu ve müdürü Darümuallimin Edebiyat Şubesi mezunlarından Mehmed Raif Bey'dir.¹⁴⁴⁴ 1922 yılına kadar görevine devam etmiştir. 29 Nisan 1920 tarihinde Mehmed Raif Bey, askeriyeden emekli İsmail Hakkı Bey ve eşi Nuriye Raif Hanımla beraber merkezi İstanbul'da olarak Memalik-i Osmaniye'de ücretli özel mektepler kurmak ve açmak üzere yirmi sene müddet ve onbeş bin lira sermaye ile "**Milli Hususi Mektepler Osmanlı Anonim Şirketi**" namı altında bir şirket kurmuştur.¹⁴⁴⁵

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: 1912 yılında beş yaşından yedi yaşına kadar olan erkek ve kız çocuklarına mahsus bir çocuk bahçesi ile tahsili iptidâi ve rüşdiye ait beş sınıfı bulunmaktadır. İdadi kısmının eğitim süresi 4 senedir.¹⁴⁴⁶ 1913 yılında İdadi seviyesinde erkek öğrenciye eğitim vermektedir.¹⁴⁴⁷ 1914-1915 yıllarında İstanbul'da bulunan İdadi Mektepleri cetvelinde yedi senelik idadi olarak geçmektedir. Rehber-i İttihad-ı Osmaniye Mektebi'nin altısı iptidâi ve dördü idadi derecesinde olmak üzere on sınıfı bulunmaktadır.¹⁴⁴⁸

Müfredat programı ve eğitim felsefesi: 1912 yılında Boğaziçi'nde Vaniköyü'ne nakil edilen bu mektep günümüz pedagoji anlayışına uygun ve batılı tarzda eğitim vermektedir. Konferans ve sinematograf salonlarıyla ve fizik ve kimya laboratuvarları ve 2500 cilt kitaptan oluşan bir kütüphanesi vardır. Kimya ve Fizik dersleri için

¹⁴⁴⁰ BOA., MF.HUS., 16/13, (9 Muharrem 1330/1 Ocak 1912).

¹⁴⁴¹ Rehber-i İttihad-ı Osmani Mektebi tarifnamesi, Tarihsiz, sayfa 1.

¹⁴⁴² BOA., MF.HTF., 4/10, (24 Zilhicce 1333/2 Kasım 1915).

¹⁴⁴³ Rehber-i İttihad-ı Osmani Mektebi tarifnamesi, Tarihsiz, sayfa 1.

¹⁴⁴⁴ BOA., İMF., 17/4, (9 Zilhicce 1328/12 Aralık 1910). BOA., MF.HUS., 20/19, (4 C.evvel 1331/11 Nisan 1913).

¹⁴⁴⁵ BOA., BEO., 4629/347165, (10 Şaban 1338/29 Nisan 1920).

¹⁴⁴⁶ Rehber-i İttihad-ı Osmani Mektebi tarifnamesi, Tarihsiz, Eğitim süresi.

¹⁴⁴⁷ BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913).

¹⁴⁴⁸ BOA., MF.HTF., 4/10, (24 Zilhicce 1333/2 Kasım 1915).

Almanya'dan mikroskoplarla bir sinema makinesi ile projeksiyon makinesi alınmıştır. Okulda Fransızca eğitime önem verilmiştir.¹⁴⁴⁹

Okulun kapanışı: Rehber-i İttihâd-ı Osmanî Mektebi Cumhuriyet Dönemine kadar devam ettiği düşünülmektedir.

2.87. Bedayi-i Meşrutiyet Kız Mektebi (1911-1914?)

Tablo 2.87. Bedayi-i Meşrutiyet Kız Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			Faaliyet gösterdiği mekan	İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	
Bedayi-i Meşrutiyet Kız Mektebi	24 Ocak 1911	Çengelköy	X	X	-	X	6	X	-	-	X	-	1330/1914?
		Beylerbeyi											

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: 24 Ocak 1911 tarihinde Çengelköyü'nde Havuzbaşı'nda Mustafa Bey'in mutasarrıf olduğu hanede kurulmuştur.¹⁴⁵⁰ Açıldıktan hemen sonra öğrenci sayısının 300'ü bulması dolayısıyla eğitim yapılan bina yetersiz kalmıştır. Bu nedenle, 27 Şubat 1911 tarihinde mektep müdüriyetince Tedrisat-ı Hususiye İdaresi'ne mektebin Damat Mahmud Paşa Yalısı'na nakil olunması talep edilmiştir.¹⁴⁵¹ 13 Nisan 1911 tarihinde Bedayi-i Meşrutiyet Kız Mektebi, Çengelköyü'nde Havuzbaşı'nda Mustafa Paşa Konağı'ndan Beylerbeyi ile Çengelköy Caddesi üzerinde olan Damat Mahmud Paşa Yalısı'na nakil olmuştur.¹⁴⁵²

Binanın durumu: Onbeşinci Belediye Riyaseti muayenesi sonucunda binanın kiraya ve ruhsata uygun olduğu ve üçyüz kadar öğrenci alabileceği surette geniş ise de alt katlarının rutubetli bulunması sebebiyle raşidizm hastalığına yakalanmamaları için alt kat odalara yemekhane yapmamak ve diğerlerini kapatmak ve tuvaletlerinde yetersiz olmasından dolayı bir kaç tuvalet daha ilaveten inşa olunmak şartlarıyla

¹⁴⁴⁹ **Rehber-i İttihad-ı Osmanî Mektebi tarifnamesi**, Tarihsiz, Eğitim usulü.

¹⁴⁵⁰ **BOA., ŞD.**, 226/63, (23 Muharrem 1329/24 Ocak 1911). Şura-i Devlet kararı.

¹⁴⁵¹ **BOA., MF.HUS.**, 12/61, (9 R.ahir 1329/9 Nisan 1911). İstanbul Vilayeti Tahrirat Kalemi'nin 220 umumi ve 9 hususi numaralı, Şehremini ve İstanbul Vali Vekili imzalı Maarif-i Umûmiye Nezâreti'ne gönderdiği Bedayi-i Meşrutiyet Mektebi ittihaz olunacak bina hakkındaki yazısı.

¹⁴⁵² **BOA., MF.HUS.**, 12/61, (13 R.ahir 1329/13 Nisan 1911). İnas Bedayi-i Meşrutiyet Mektebi'nin Tedrisat-ı Hususiye Müdüriyetine yazdığı yazı.

binanın mektep olmasında bir sakınca görülmediği Onbeşinci Belediye Riyaseti'yle Polis Müdüriyeti'nden Üsküdar Mutasarrıflığına bildirilmiştir.¹⁴⁵³

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Bedayi-i Meşrutiyet Kız Mektebi üçü iptidâi ve üçü rüşdiye derecesinde gündüzcü kız öğrenciye altı yıl eğitim vermektedir.¹⁴⁵⁴

Okulun kapanışı: 1913 eğitim yılından sonra Bedayi-i Meşrutiyet Kız Mektebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kesin kapanış tarihi bilinmemektedir. 1914 yılından sonra kapanmış olduğu düşünülmektedir.

2.88. Terakki Musikî Mektebi (1911- 1913?)

Tablo 2.88. Terakki Musikî Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Terakki Musikî Mektebi	6 Kasım 1911	Fatih	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1913?

6 Kasım 1911 tarihinde Fatih Defterdarlığı caddesinde üç numaralı hanede vatan evlamları arasında musikîyi yayma ve duyurma maksadıyla kurucu ve müdürü Bidâyet Meclis ketebesinden Ali Hulusi Efendi olmak üzere Terakki Musikî Mektebi adıyla bir mektep kurmak için izin istemiştir.¹⁴⁵⁵ Terakki Musikî Mektebi hakkında 1911 yılından sonra bilgi bulunmamaktadır. 1913 tarihli istatistiklerde ve diğer belgelerde mektep hakkında kayıt olmaması, Terakki Musikî Mektebi'nin açılmışsa en fazla 2 yıl eğitim verdiği ve 1913 yılında kapanmış olduğunu göstermektedir.

¹⁴⁵³ BOA., MF.HUS., 12/61, (9 R.ahir 1329/9 Nisan 1911).

¹⁴⁵⁴ BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/1913). Dersaadet ve mülhakatında mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye listesi. BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Dersaadet'te bulunan Husûsiye İslam Rüşdiye Mektepleri listesi.

¹⁴⁵⁵ BOA., MF.HUS., 15/33, (14 Zilkade 1329/6 Kasım 1911).

2.89. Rehber-i Terakki Mektebi (1911-1912)

Tablo 2.89. Rehber-i Terakki Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu ve faaliyet gösterdiği mekan	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt.	R.	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Rehber-i Terakki Mektebi	8 Kasım 1911	Zeyrek	X	X	-	-	6	-	X	-	X	X	1912

Rehber-i Terakki Mektebi'nin kuruluş amacı: Milli saadet eğitimin gelişmesiyle olabilir. Rehber-i Terakki Mektebi vatana ve millete eğitim alanında hizmet etmek amacıyla kurulmuştur.¹⁴⁵⁶

Okulunun kuruluş tarihi ve kurulduğu yer: Rehber-i Terakki Mektebi'nin açılması için 7 Ağustos 1911 tarihinde müsaade istenmiştir.¹⁴⁵⁷ Rehber-i Terakki Mektebi 8 Kasım 1911 tarihinde Zeyrek civarında Çinili Hamam karibinde Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mahallesi'nde 20 numaralı Şaban Efendi'nin Konağı'nda kurulmuştur.¹⁴⁵⁸

Okulun kurucuları: Mektebin kurucusu ve imtiyaz sahibi Kavalılı Mustafa Efendi'nin oğlu Hasan Nusret Bey'dir. Üç sene Rehber-i Saadet Mektebi Dahili Müdürü olarak görev yapmıştır. Diğer iki ortak Numune-i Osmani İbiddaisi öğretmeni Kadri Efendi ve mektep müdürü olan Hüsameddin Bey'dir.¹⁴⁵⁹

Okulun kademesi, eğitim yılı, türü ve öğrencinin okula geliş durumu: Rehber-i Terakki Mektebi üçü iptidâi ve üçü rüşdiye derecesinde erkek öğrenciye gündüzcü ve yatılı olarak altı yıl eğitim verecektir.

İdari kadrosu: Mektep müdürü Hüsameddin Bey'dir. Sahib-i İmtiyaz, Sarf-ı Coğrafya öğretmeni ve müdür muavini Hasan Nusret Bey'dir.

Ders kadrosu: Hüsameddin Bey, Salih Bey, Mehmed Ali Bey, Kemal Bey, Mehmed Garib Bey ve Mehmed Tevfik Bey'dir.¹⁴⁶⁰

¹⁴⁵⁶ BOA., MF.HUS., 14/6, (11 Şaban 1329/7 Ağustos 1911).

¹⁴⁵⁷ BOA., MF.HUS., 14/6, (11 Şaban 1329/7 Ağustos 1911).

¹⁴⁵⁸ BOA., MF.HUS., 15/71, (14 Ramazan 1329/8 Kasım 1911).

¹⁴⁵⁹ BOA., MF.HUS., 14/6, (11 Şaban 1329/7 Ağustos 1911). Mektebin kurucuları.

¹⁴⁶⁰ BOA., MF.HUS., 14/6, (11 Şaban 1329/7 Ağustos 1911). Ders ve idare kadrosu cetveli.

İdare, öğretmen ve personel sayısı: Mektebin 2 idareci ve 6 öğretmeni olmak üzere toplam **8 personeli** vardır.

Okulun kapanışı: Rehber-i Terakki Mektebi hakkında 1911 yılından sonra bilgi bulunmamaktadır. 1913 tarihli istatistiklerde ve diğer belgelerde mektep hakkında kayıt olmaması 1912 yılında kapanmış olduğunu göstermektedir.

2.90. Feyz-i Sıbyân/Yeni Mekteb/ Feyziye/Işık Lisesi (1885/1915-)

Tablo 2.90. Feyz-i Sıbyân/Yeni Mekteb/ Feyziye/Işık Lisesi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu mekan Faaliyet gösterdiği mekanlar	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt	R	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Feyz-i Sıbyân Mektebi	14 Aralık 1885	Selanik											Devam etmektedir.
*Yeni Mekteb/Feyziye Mektebi/Işık Lisesi	*1915	*Beyazıt ve Nişantaşı Naciye Sultan Konağı	X	X	-	X	8	-	-	X	X	-	

Selanik'te 14 Aralık 1885 tarihinde kurulan Feyz-i Sıbyân/Feyziye/Işık Mektebi “**Önce iyi insan yetiştirmek**” ilkesiyle günümüze kadar Türk Eğitimine kesintisiz olarak katkıda bulunan Müslim Özel Mekteplerindendir. Feyziye/Işık Mektebi tezimizin ismine uygun olarak, İstanbul'da faaliyet göstermeye başladığı 1915 tarihi göz önüne alınarak listemize eklenecektir.¹⁴⁶¹

Feyzi Sıbyan Mektebi'nin kuruluş hikayesi, Selanik'te Türk çocuklarının gideceği batı yöntemlerinin uygulanacağı ve günün koşulları içinde en iyi şekilde yetiştirileceği bir okula ihtiyaç duyulmasıyla başlamıştır. Bu dönemde Selanik'te zengin aileler çocuklarını yabancı dille eğitim yapan okullara göndermekteydi. Bu durum karşısında yeni bir okul açılması düşüncesi o zamanki Selanik Maarif Müdürü Radoviçli Mustafa Bey'e açılmıştı. O da bu düşüncüyü çok iyi karşılamış kendilerini manen ve madden destek olmayı vaat etmiştir. Mustafa Tefvik Efendi'yi ilk müessis (kurucu) tayin etmiştir. Bu tayin üzerine Mustafa Tefvik Efendi çalışmaya başlamış

¹⁴⁶¹ Selanik'te kurulan daha sonra 1915 tarihinde İstanbul'a nakil edilen ve hala eğitim vermeye devam eden Feyziye/Işık Mektebi hakkında Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde incenen fonlarda ve diğer kaynaklarda 1915-1922 yıllarında yeni belgelere ulaşılamamıştır. Bu nedenle **Bir Demet Işık** ve **Feyz-i Sıbyan'dan Işık'a Feyziye Mektepleri Tarihi** adlı eserlerden derleme yapılmıştır.

ve uzun bir süre Encümen diye anılan ilk kurucular kurulunu meydana getirmiştir. Bu kurul Mustafa Tevfik Efendi başkanlığında Mustafa Efendi (Müderris), Mustafa Faik Efendi (Avukat), Mustafa Cezzar Efendi (Tüccar), Karakaş Mehmet Efendi (Tüccar) ve İpekçi İsmail Efendi'den (Tüccar) teşekkül etmiştir.¹⁴⁶²

Feyz-i Sıbyân Mektebi'nin ilk müdürlüğüne Topçuoğlu Osman Ağa'nın oğlu İsmail Edip (Topçimen) Efendi atanmıştır. Okul 50 öğrenci ve 4 sınıflı bir ilkokul olarak 14 Aralık 1885 yılında açılmıştır.¹⁴⁶³ 1890 yılında 4'ü iptidai ve 4'ü rüşdiye olmak üzere 8 sınıflık bir orta öğretim kurumu haline gelmiştir. 1890 yılında kızlar bölümü açılmıştır. "Feyz-i Sıbyân Kız Mektebi" adıyla açılan bu okul iptidâi düzeyinde olmak üzere beş yıllık eğitim vermektedir.¹⁴⁶⁴

Feyz-i Sıbyân Mektebi ilk mezunlarını 1890'da vermeye başlamıştır. 1891 yılında mezun sayısı, ilk ve ortaokuldan olmak üzere toplam 22'dir. 1893-1894 senesinde ilkokuldan sekiz, 1894-1895 senelerinde 19'u ilkokuldan dördü ortaokuldan olmak üzere toplam 23 mezun daha vermiştir. 1899 yılında erkekler için biri hazırlık, dördü ilkokul ve 4'ü ortaokul (son sınıfı lise 1. sınıfa denk) olmak üzere dokuz sınıftır. Kızlar için ise 4'ü ilkokul 2'si rüşdiye olmak üzere 6 sınıfı bulunmaktaydı. Öğrenci sayısı 356'sı erkek ve 221'i kız olmak üzere 577'dir. Öğrenci sayısının 1899 yılında artmasının sebebi, Şemsi Efendi'nin açmış olduğu okul bir takım mali sorunlar yüzünden kapanmasından sonra öğrenci ve öğretmenleri ile Feyzi Sıbyan'a geçmesidir. 1900 başında 370'i erkek, 250'si kız olmak üzere 620 öğrenciye hizmet veren okulda öğrencilerin % 15'i ücretsiz olarak okumaktaydı. Bu tarihe kadar ilkokuldan 89, ortaokuldan 23 olmak üzere toplam 140 öğrenci diploma almıştır. 1895-1899 yılları arasında Mektep Müdürü Ahmed Medhi Efendi'dir. 1899 yılında Mektep Müdürlüğüne Mekteb-i Sultani mezunlarından Ali Saib Efendi getirilmiştir.¹⁴⁶⁵

Başlayan yeni yüzyılla beraber adını "**Feyziye Mektebi**" olarak değiştirmiştir. Okulun adı ilk kez Çocuklara Mahsus Gazete'nin 27 Aralık 1900 tarihli nüshasında "Feyziye Mektebi" olarak geçmiştir. Feyziye Mektebi'nin ilerleme ve yükselişi Mehmet Cavit Bey Dönemi'nde (1902-1908) olmuştur. Bu dönemde

¹⁴⁶² Mustafa E. Elöve, **Bir Demet Işık**, Feyziye Mektepleri Vakfı, İstanbul, 1991. s.60-61.

¹⁴⁶³ Elöve, **a.g.e.**, s. 62. Mert Sandalcı, **Feyz-i Sıbyan'dan Işık'a Feyziye Mektepleri Tarihi**, Feyziye Mektepleri Vakfı, İstanbul, 2005. 42-43. Okulun açılış tarihi olarak 13 Aralık 1885 Pazar günü verilmektedir.

¹⁴⁶⁴ Elöve, **a.g.e.**, s. 62. Sandalcı, **a.g.e.**, s. 44-51.

¹⁴⁶⁵ Elöve, **a.g.e.**, s. 62-64. Sandalcı, **a.g.e.**, s. 54-61.

Feyziye Mektebi'nde mali sıkıntılar bulunmaktaydı. Bu sıkıntılar Mehmet Cavit Bey'in önlemleriyle 1904 yılına kadar aşılmıştır. 1905 yılı Feyziye Mektebi için önemli bir yıl olmuştur. Önce Feyziye Mektebi Selanik'in yukarı mahalle caddesinde satın alınan büyük ve geniş bir konağa nakledilmiştir. Ardından gündüzcü eğitim veren Feyziye Mektebi yatılı bölümünü açmıştır. Kız ve erkek öğrenci sayısı 700'ü geçmiştir. Bu konağın bahçesinin bir bölümüne ihtiyat sınıfları adı altında bir ana mektebi inşa edilmiştir. Selanik'in zengin ailelerinin bulunduğu Yalılar semtinde “**Yalılar Şubesi**” açılmıştır. 1905 yılında önce Terakki Mektebi ile ortak bir Ticaret Mektebi açılmıştır. Bu ortaklık 3-4 yıl sürmüştür. 1908 yılında kendi başına iki sınıflı bir ticaret bölümü kurulmuştur. Bu dönemde Feyziye Mektebi gelişip büyümüş, maddi sorunlarını aşmış ve adından söz edilir bir okul haline gelmiştir. 1903-1908 yılları Selanik Feyziye Mektebi'nin en parlak yılları olmuş hem de okul kurumsallaşmıştır.¹⁴⁶⁶ 1908 yılından sonra Ziraat Mektebi mezunu Ali Osman (Özeken) Bey encümen tarafından okul müdürlüğüne getirilmiştir. Bu arada Selanik'in işgal edilmesi ve I. Dünya Savaşı dolayısıyla Selanik Feyziye Mektebi zor günler yaşayarak zor şartlarda eğitim vermeye devam etse de 1924 yılında kapanacaktır.¹⁴⁶⁷

Feyziye Mektebi'nin İstanbul'da ki serüveni 1915 yılında “**Yeni Mekteb**” adı altında bir ilkokul açan ve bu iş için Feyziye Encümeni ile işbirliği yapan Satı Bey ile başlamaktadır. Satı Bey, Feyziye Encümeni ile beraber yaşama geçirdiği “Yeni Mekteb”ten kendi adına bir okul açmak arzusuyla ayrılmış, bunun üzerine iki yıl faaliyetini sürdüren bu okul kapatılarak yerine Feyziye Mektebi kurulmuştur. Satı Bey'in müdürlükten ayrılmasından sonra okulun **Beyazıt'ta “Feyziye”** adıyla devam etmesine karar verilmiştir. Feyziye Mektebi Müdürlüğüne “Yeni Mekteb”de ikinci müdür olarak görev yapmış Nakiyye Hanım getirilmiştir. Bu dönemde Beyazıt'taki okulun öğretim kadrosunda sonraki yıllarında adları efsaneleşecek Abdi Ferhat Boysan, Hampursum Sinal, Refik Tunçok, Antuvan Papadopula gibi isimleri dışında

¹⁴⁶⁶ Ortaokulu Feyziye'de okuduktan sonra İstanbul'a giderek, Dersaadet Mektebi İdadisi'ne ikinci sınıftan başlayarak burayı iki yılda bitirerek 1896'da Mekteb-i Mülkiye'den mezun olmuştur. Ziraat Bankası ve Maarif Nezareti İstatistik Kalemünde görev almıştır. Ayasofya Rüştüyesi ve Muallim Mektebinde İlm-i Servet ve Maliye dersleri okutmuştur. 1902 yılında Selanik'e dönerek Feyziye Mektebi'nde müdür olmuştur. Okulun müdürlüğünde beş yıl kaldıktan sonra 1908 yılında Mehmet Cavit Bey İttihâd ve Terakki Fırkası Selanik Milletvekili seçilmiştir. Ardından da Maliye Bakanlığı'na getirilmiştir. Lozan Konferansına delege olarak seçilmiştir. Bu süreçte İsmet İnönü ile ters düşmüştür. Atatürk'e yapılması planlanan İzmir Suikastında ismi geçtiği için idam edilmiştir. Elöve, **a.g.e.**, s. 69-80. Sandalcı, **a.g.e.**, s. 65-100.

¹⁴⁶⁷ Sandalcı, **a.g.e.**, s.130.

valilik, milletvekillik yapmış, ordinaryüs profesörlüğe kadar yükselmiş şahsiyetlerin kısa sürede olsa görev yapmışlardır. Bu kadronun mali külfeti bağışlarla sağlanmıştır. 1916-1917 yılında Kibar Ali ve Mahdumları Şirketince Okula 16.900 lira bağışta bulunulmuştur. 1921 yılında 103 kişiden toplam 4.993 lira toplanmıştır. Bu toplamın 2592 lirasını Kibar Ailesi ve 800 lirasını İpekçi Ailesi vermiştir.¹⁴⁶⁸

Feyziye Mektebi Beyazıt'taki son yılına lise bölümünü kapatarak sekiz sınıflı bir ortaokul olarak girmiştir. Bunun sebebi on yıl okuduktan sonra on yıllık lise seviyesinde diploma alnamamasıdır. Feyziye Lisesi'nde diğer liselerde olan 8 saatlik Arapça ve 2 saatlik Fârisî dersi programdan kaldırılmıştır. Bunun yerine İktisat, Kozmografya, Mantık, Felsefe, Tercüme ve Ticaret dersleri eklenmiştir. Bu nedenle on yıllık lise denkliği alnamamıştır. Bu nedenle **1922 yılı sonunda Feyziye Mektebi ortaokul düzeyinde eğitim veren lise kısmı mezunlarının ise diğer okullarla denklik sorunu yaşadığı bir okul** konumundaydı.¹⁴⁶⁹

1923 yılında Nişantaşı Teşvikiye Caddesi üzerindeki Naciye Sultan Konağı kiralanarak Fevziye Mektebi buraya taşınmıştır. Böylece 1923-1924 eğitim yılına sekiz sınıflı olan bir erkek ortaokulu olarak başlamıştır. Bu dönem 9. sınıfı açılmış, Arapça ve Farsça dersleri konularak diğer liselerle denklik sağlanmıştır. Bu dönemde 15 yatılı öğrencisi ve iki yuva sınıfı ilave edilmiştir. İlköğretime kız öğrenci alınırken yeni açılan 9. sınıfa sadece erkek öğrenci kabul edilmiştir. 1927 yılında bu konak satın alınmıştır. 1928 yılında Nakiye Hanım müdürlüğü bırakmıştır. Onun yerine Edirne Maarif Müdürü Memduh Bey getirilmiştir. Bu görevde bir yıl kaldıktan sonra istifa etmiştir. 1929-1931 yılında Seniha Nafiz (Hızal) Hanım müdürlük yapmıştır. 1931-1942 yıllarında Eşref Binzet müdürlük yapmıştır. Okul ellinci yılına girerken 17 Aralık 1934 tarihinde Feyziye Mektebi ismini "**Işık Lisesi**" olarak değiştirmiştir. Bu dönemde 120'si kız olmak üzere toplam 511 öğrencisi bulunmaktadır.¹⁴⁷⁰

Sacit Öncel 1942-1970 yıllarında müdürlük yapmıştır. Işık'ı Işık yapan bugün bulunduğu noktaya gelmesinde büyük emeği vardır. Mahmut Yılmaz 1970-1986 yıllarında Işık Lisesi'nde görev yapmıştır. Adı müdürlerle anılan müdürler döneminin sonuncusudur. Onun ayrılmasından sonra müdürler dönemi sona ermiş "kampüsler dönemi" başlamıştır. Onun döneminde Ayazağa Kampüsü faaliyete

¹⁴⁶⁸ Sandalcı, a.g.e., s. 115-116 ve 147-152.

¹⁴⁶⁹ Sandalcı, a.g.e., s. 157-162.

¹⁴⁷⁰ Sandalcı, a.g.e., s. 168-169 ve 211.

geçmiş, Işık Üniversitesi'ne kadar uzanacak bir yolda ilk adım atılmıştır. Ondan sonra batılı yönetim yapılandırması gereği yeni bir organizasyona gidilerek yönetim şekli değişmiştir.¹⁴⁷¹

1986 yılında Ayazağa Kampüsü, 1996 yılında Işık Üniversitesi'nin ve son olarak 2000 yılında Erenköy'de İlköğretim Kampüsü'nün açılmasıyla, Işık Okulları bugün 128 yıllık geçmişini arkasına alarak anaokulundan üniversiteye eğitim veren okullarında sekiz bine yakın öğrenci ile Türkiye Cumhuriyeti'nin en köklü eğitim ve öğretim kurumlarından biri haline gelmiştir.

2.91.Mektebi Terakki/Şişli Lisân/Şişli Terakki Mektebi(1877/1919-)

Tablo 2.91. Mektebi Terakki/Şişli Lisân/ Şişli Terakki Mektebi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu mekan Faaliyet gösterdiği mekanlar	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi
			İpt	R	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y	
Terakki Mektebi	2 Ağustos 1877	Selanik											
*Şişli Lisan Mektebi/Şişli Terakki Mektebi	*3 Eylül 1919	*Nişantaşı Mahmud Celaleddin Paşa Konağı, Pangaltı Nuri Paşa Konağı ve Ferit Paşa Konağı	X	X	-	X	7	-	-	X	X	-	Devam etmektedir.

Selanik'te 2 Ağustos 1877 tarihinde kurulan Terakki Mektebi “**Terakki Mektebi ticaret amacıyla kurulmamıştır, hayır için yaşadığı gibi hayır ile de yaşar**” ilkesiyle günümüze kadar devam eden Müslim Özel Mekteplerindedir. Tezimizde Terakki Mektebi hakkındaki bilgiler Mehmet Ö. Alkan'ın çalışmasından derlenerek verilecektir. Terakki Mektebi tezimizde kurulduğu yıl olarak listemize eklenecektir. Ancak tezimizin ismine uygun olarak İstanbul'da ki 1919-1922 yılına ait bilgileri kullanılacaktır.

¹⁴⁷¹ Sandalcı, a.g.e., s. 211-250.

Selanik, 19. yüzyılda kozmopolit yapısıyla, hareketli kültür ve politika yaşamıyla ve en önemlisi zengin ekonomisi ile Osmanlı İmparatorluğu'nun payitahtı İstanbul'dan sonra gelen en önemli kentlerinden biriydi. 1873 yılında açılan Şemsi Efendi Mektebi Selanik'te açılan ilk Müslim Özel Mektebi'dir. Şemsi Efendi Mektebi, hedef olarak çağdaş kuşaklar yetiştirmeyi, yöntem olarak da "usul-i cedid" (yeni yöntem) ile eğitim vermekteydi. Bu okul bugün artık Türk Milli Eğitiminin en köklü kurumlardan birisi olan Terakki Vakfı Özel Şişli Terakki Okullarının çekirdeğini oluşturacaktır.

Şemsi Efendi Mektebi kuruluşunun üzerinden daha dört yıl geçmeden mali sıkıntılar yüzünden kapanma aşamasına gelmiştir. Şemsi Efendi Mektebi devralınarak Emin Lütfi Efendi'nin başkanlığındaki 13 kişilik bir encümen ile tam teşkilatlı ve daha büyük kapasiteli bir okula dönüşme çabalarını başlatılmıştır. Bu çalışmalar, 2 Ağustos 1877 tarihinde **“Terakki Mektebi”** adı altında öğrenime başlaması sonucunu vermiştir.

Terakki Mektebi'nin 1882-1900 arasında ki gelişmeleri şöyledir. 1882 yılında Terakki Mektebi beş sınıfı olan binada 200 öğrencisiyle eğitim vermektedir. İlk müdürü muhtemelen Mösyö Şövalye Efendi'dir. 1892 yılında iptidai ve rüşdiye seviyesindedir. Okul öğretmen sayısı 6 öğretmenden 12'ye yükselmiştir. Mektep Müdürü Derviş Efendi'dir. 1893 yılında kız şubesi açılmıştır. 1897 yılında Mektep Müdürlüğüne Mülkiye mezunlarından Besim Efendi atanmıştır.

Terakki Mektebi'nin 1900-1908 arasında ki gelişmeleri şöyledir. 1900 yılında Terakki Mektebi Encümen üyelerince alınan kararla II. Abdülhamit'in tahta çıkışının 25. yılını kutlamak ve ona bağlılığın ifadesi olarak **“Yâdigâr-ı Terakki Mektebi”** olarak adlandırılacaktır. Bu yeni dönemde Mektep Müdürü İsmail Hakkı Bey'dir. 1900-1908 yılları arasında Yâdigâr-ı Terakki Mektebi'nin her şubesi (okulu) kendi binasına sahip olmuştur. Selanik'te zengin kesimin oturduğu Yalılar bölgesinde Yalılar Kız Şubesi açılacak ve kendi binası satın alınacaktır. 1904 yılında okulun yatılı kısmı açılacaktır. Mektep Müdürü İsmail Hakkı Bey kendi okulunu açarak okuldan ayrılacaktır. Bu süreçte Mektep Müdürlüğünü Edebiyat öğretmeni Şevki Efendi üstlenecektir. Yine aynı dönemde Feyz-i Sıbyan Mektebi ile ortak Ticaret Mektebi açılacaktır.

Yâdigâr-ı Terakki Mektebi, Yalılar semtinde açılan yatılı kısmı ile gündüzcü ve yatılı Ticaret Mektebi'nde 1904 yılında 316 erkek ve 200 kız olmak üzere toplam 516 öğrenci eğitim görmektedir. 1904 yılında Yâdigâr-ı Terakki Mektebi erkek ve yatılı kısmında iptidâî, rüşdiye ve idadi düzeyleri ile ihtiyat sınıfından başlamak üzere 9 yıllık bir eğitim verilmektedir. Yalılar kısmı iptidâî ve rüşdiye düzeylerinden oluşmaktadır. İlk sınıf ana sınıfıdır. Ardından yedi yıllık bir eğitim süresi gelmektedir. Yalılar Şubesi yalnızca iptidâî düzeyde eğitim yapılmaktadır.

Feyz-i Sıbyan Mektebi ile ortak açılan Ticaret Mektebi'nde sorun çıkacaktır. Bu nedenle ortaklık sona erecektir. Yâdigâr-ı Terakki Mektebi kendi başına bir Ticaret Mektebi açacaktır. Böylece okulun yeni adı Selanik döneminde okulun kapanmasına kadar **“Yâdigâr-ı Terakki Ticaret Mektebi”** olarak devam edecektir. Selanik'in 1912 yılında işgali ve ardından I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Terakki Mekteplerinin Yalılar Kız Mektebi dışında ki erkek ve kız okullarına yerli ve yabancı askerler tarafından el konulmuştur. Dolayısıyla bu okullar kapanmak zorunda kalmıştır. Kız Mektebi 18 Ağustos 1916 yılında 500 liraya satılmıştır. Yalılar Şubesinde ise eğitim 1920 yılında kapanıncaya kadar devam etmiştir. 1923 Lozan Antlaşmasından sonra da Terakki Mektebi'nin Selanik'te kalan son bölümü, Yalılar da diğer Türk malları gibi tasfiye edilip kapatıldı. Böylece okulun Selanik'teki yaklaşık 55 yıllık tarihi sona ermiştir.

Şişli Terakki Lisesi'nin İstanbul Lisesi'nin İstanbul dönemini yönetim açısından üç başlıkta incelemek olanaklıdır. İlki okulun **dernek/encümen** ile idare edildiği 1919-1934 yılları arasındır. İkincisi okulun **limited şirketle** yönetildiği 1934-1963 yılları arasındır. Sonuncusu ise okulun **vakıf** ile yönetildiği 1963 yılından günümüze kadar gelen dönemdir.

Terakki okullarının İstanbul'da yeni başlangıcının adı 3 Eylül 1919'ta **“Şişli Lisân Mektebi”** adıyla olacaktır. Bu adı Şişli semtinde kurulduğu için alacaktır. Terakki ismini işgal döneminde kullanamamıştır. Daha sonra Terakki imajı değişince Şişli Terakki Mektebi/Lisesi olarak isim değiştirecektir. Okul bir **ana sınıfı ile beş iptidâî** sınıftan oluşarak Nişantaşı'nda Mahmud Celaleddin Paşa Konağını kiralarak eğitime başlamıştır. Konak 24 Haziran 1920 tarihinde yanmış, Pangaltı Halaskargazi Caddesinde Nuri Paşa Konağı kiralanmış ve eğitime ara verilmemiştir. 27 Aralık 1922 yılında adı **“Şişli Terakki Mektebi”** olmuştur. 24 Mayıs 1922 tarihinde Ahmet Bey Sokağındaki Ferit Paşa Konağı ders yılının sonunda

kiralanmıştır. 1922 yılında **7 sınıflı bir okul olan Şişli Terakki Mektebi'nin** öğrenci sayısı **140'a** ulaşmıştır.

31 Mart 1924 tarihinde Nişantaşı'nda Şerif Paşa Konağı 2700 Lira bedel ile kiralanmıştır. 1924 yılından itibaren orta kısmını açmış ve ardından yatılı bölümünü kurmuştur. Daha sonra lise sınıfları eklenerek "**Şişli Terakki Lisesi**" adını alacaktır. 1925 yılında çocuk yuvası, iptidâi kısım ve lise birinci devre eğitimi verecektir. 1926 yılında ticaret sınıfları eklenecektir. 1927-1928 yılında gündüzcü 303 ve yatılı 128 olmak üzere toplam 401 öğrenci ile eğitim verecektir. 1927 yılında Halil Rifat Paşa Konağı'nda ve 1928 yılında da Nişantaşı'ndaki Baş Mabeyinci Konağı'nda hizmet verecektir. 1935 yılında bu bina Emlak ve Eytam Bankası'ndan satın alınacaktır. 1949 yılında konak yıkılarak yeni ve çağdaş okul tesislerinin yapımına başlanılacaktır. Ön cephesi Teşvikiye Caddesi, arka cephesi Akkavak Sokağı, ortası da büyük bir avludan oluşan tesislerin inşaatı 1962 yılında tamamlanacak ve 1969 yılında da ön cepheye iki kat ilave edilecektir. Terakki Vakfı Okulları, 1994-1995 öğretim yılından itibaren günümüze kadar Anaokulu, İlköğretim Okulu, Lise ve Fen Lisesi olarak Levent'teki tesislerinde hizmet vermektedir.¹⁴⁷²

¹⁴⁷² Selanik'te kurulan daha sonra 3 Eylül 1919 tarihinde İstanbul'a nakil edilen ve hala eğitim vermeye devam eden Terakkî Mektebi hakkında Mehmet Ö. Alkan tarafından yapılan **İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Selânik'ten İstanbul'a Terakki Vakfı ve Terakki Okulları 1877-2000** ismiyle yapılan çalışma Müslim Özel Mektepleri'nin Türk Eğitim Tarihine yaptıkları katkıyı göstermesi açısından önemli bir eserdir. Ayrıca Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde incenen fonlarda ve diğer kaynaklarda 1919-1922 yıllarında Şişli Lisân Mektebi ve Şişli Terakki Mektebi hakkında yeni belgelere ulaşılamamıştır. Bu nedenle bu eserden derleme yapılmıştır.

2.92. İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri Listesi (1873-1922)

Tablo 2.92. İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri Listesi

Mektebin Adı	Kuruluş Tarihi	Kurulduğu mekan Faaliyet gösterdiği mekan/mekanlar	Mektebin kademesi			Hazırlık Sınıfı, Eğitim Yılı		Mektebin Türü			Mektebe geliş şekli		Mektebin Kapanış Tarihi	Ortalama Öğrenci sayısı		Ortalama Personel sayısı	
			İpt	R	İ	HS	EY	K	E	KE	G	Y		1908 <	1908 >	1908 <	1908 >
1.Darüşşafaka Mektebi	29 Haziran 1873	Fatih	X	X	-	-	8	-	X	-	-	X	Devam etmektedir.	600	400	40?	40?
Darüşşafaka Lisesi	29 Ekim 1924	1994'te Maslak															
2.Şemsülmaarif Mektebi	1292/1876	Vezneciler Vefa	X	X	X	-	8	-	-	X	X	X	1913	350	?	21	?
2.1.Mektebi Latif Şubesi	1891	Erenköy Göztepe arasında	X	-	-	-	3	-	-	X	X	-	1898	-	-	-	-
2.2.Sahrayı Cedid İptidâisi Şubesi	1315/1899	Göztepe	X	-	-	-	3	-	-	X	X	-	1905	-	-	-	-
3.Tedrise-i Hayriye/Medrese-i Hayriye	13 Eylül 1877	Aksaray Yusufpaşa	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1922?	160	202	18	29
Mektebi Osmani	1300/1884																
4.Halile-yi Mahmudiye Mektebi	1296/1880	Kadıköy	X	-	-	-	4	-	-	X	X	-	1330/1915?	80	?	11	?
4.1.Celal Bey Kız Şubesi	1314/1898	Kadıköy Kuş Dilinde	X	-	-	-	4	X	-	-	X	-	1321/1905	-	-	-	-
5.Darülfeyzi Hamidi Mektebi	1298/1882	Ayvansaray	X	X	-	-	6	-	X	-	X	-	1322/1906	100	110	24	20
Darülfeyzi Osmani Mektebi	1322/1906	Eyüp	X	X	-	-	6	-	X	-	X	-	1330/1914?				

6.Mektebi Hamidi	1298/1882	Beşiktaş	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1914?	300	?	38	?
Mektebi Osmani	*1909																
7.Darüttalim Mektebi	1299/1883	Horhor, Koska,Şehzadebaşı ve Koska	X	X	-	-	9	-	-	X	X	-	1317/1901	70	-	9	-
8. Medrese-i Hayriye/ Edebiye*	13 Eylül 1877	Aksaray	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1910	110	?	17	?
	*1300/1884	Laleli															
9.Numune-i Terakki Mektebi	1300/1884	Çırçır Şehzadebaşı Burmali Mescit	X	X	X	-	9	-	-	X	X	X	1897	550	-	?	-
10.Meşrik-i Füyuzat Mektebi	1300/1884	Beyoğlu Tophane, Cihangir ve Mercan	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1905	50	-	10	-
11.Darütedris Mektebi	1302/1886	Koska	X	X	-	-	9	-	-	X	X	-	20 Aralık 1898	160	-	26	-
12. Hadikatül Maarif/ Saliha Hatun/ Zeynel Abidin Mektebi	1304/1888	Eski Alipaşa	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1922?	300	?	23	?
13.Teşviye Mektebi	1304/1888	Kasımpaşa	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1912	150	?	10	?
14.Ravza-i Terakki Mektebi	1304/1888	Üsküdar	X	X	-	-	6	-	X	-	X	-	13 Mart 1910	600	?	35	?
15.Bürhan-ı Terakki Mektebi	12 Haziran 1889	Divanyolu Şehzadebaşı, Çukurçeşme, Koska ve Aksaray	X	X	X	-	6	-	X	-	X	X	1918?	300	188	20	20
16.Darüttahsil Mektebi	1305/1889	Mollagürani	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	29 Ocak 1906	120	-	11	-
17.Envar-ı Terakki Mektebi	1305/1889?	Üsküdar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1310/1894	?	?	?	?
18.Rehber-i Marifet Mektebi	1306/1890	Fatih	X	X	X	-	8	-	-	X	X	X	1318/1900	150	-	25	-
18.1.Şubesi	1307/1891	Kasımpaşa	X	X		-	6	-	-	X	X	X					

19.Şemsülmekâfîb Mektebi	1307/1891	Kabataş	X	X	-	X	7	-	-	X	X	X	1940	200	250	20	25
		Fındıklı ve Beşiktaş															
20.Mizan-ı Terakki Mektebi	1308/1892	Üsküdar	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	4 Nisan 1904	50	-	13	-
21.Darüledeb Mektebi	1308/1892	Divanyolu,	X	X	-	-	6	-	X	-	X	-	1330/1914?	100	?	20	-
		Sultanahmed, Yerebatan ve Ayasofya															
22.Hadika-i Marifet Mektebi	25 Eylül 1893	Kasımpaşa	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1922?	300	400	24	30
23.Hadika-i İrfan Mektebi	1894	Fatih Yeniçeşme	X	X	-	-	6	-	X	-	X	-	1915?	?	?	?	?
		Kadıçeşme, Küçük Mustafa Paşa ve Cibali															
24.Fenni Mimari Mektebi	11 Kasım 1894	Galata	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1894?	?	?	?	?
25.Füyuzat Mektebi	1895?	Üsküdar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1910	?	?	?	?
26.Rehber-i Tahsil Mektebi	31 Ağustos 1896	Vefa	X	X	-	-	-	-	-	X	X	-	1918?	200	?	14	17
27.Mektebi Tefeyyüz	12 Eylül 1896	Kadırga	X	X	X	X	10	-	X	-	X	X	1922?	200	200	15	30
		Dizdari, Çemberlitaş, Beyazıt ve Saraçhane															
28.Asar-ı Terakki Mektebi	1313/1897	Şişli	X	X	-	X	6	-	-	X	X	-	1317/1901	125	-	10	-
		Tophane															
29.Celal Bey Kız Mektebi	1314/1898	Kadıköyü'nde Kuş Dilinde	X	-	-	-	4	X	-	-	X	-	1321/1905	30	-	?	-
30.Bidayet-i Tahsil Mektebi	1314/1898	Kırk Çeşme	X	-	-	-	4	-	X	-	X	-	1318/1902	100	-	25	-
		Vefa															
31.Dârü'l-irfan Mektebi	4 Haziran 1898	Kadıköy	X	X	-	X	7	-	-	X	X	X	7 Ağustos 1909	100	-	30	-

32.Sahrayı Cedid Mektebi İptidâiyyesi	1315/1899	Göztepe	X	-	-	-	3	-	-	X	X	-	1905	70	-	?	-
33.Necm-i Terakki Mektebi	1315/1899	Kasımpaşa	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1912	250	-	15	?
		Üsküdar															
34.Şule-i Terakki Mektebi	1316/1900	Üsküdar	X	-	-	-	4	-	-	X	X	-	1914?	170	50	17	?
*Şule-i Hürriyet-i Osmaniye	*23 Mayıs 1910																
35.Kenzülmaarif	1316/1900	Kadıköy	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1914?	83	45	8	3
36.Altunizade Mektebi	1316/1900	Üsküdar	X	X	-	X	6	-	-	X	X	-	1905	125	-	9	-
37.Miratül Feyz Mektebi	8 Aralık 1900	Üsküdar	X	X	-	-	6	-	X	-	X	-	1914?	100	?	14	?
Miratül Feyzi Osmani Mektebi	1910																
38.Numune-i Tedris Mektebi	1317/1901	Kadıköy	X	-	-	-	3	-	-	X	X	-	1905	60	-	6	-
39.Darüilmi Vettalim Mektebi	1317/1901	Koska															
		Laleli ve Şehzadebaşı	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1326/1910	154	-	29	-
40.Bedreka-i İrfan Mektebi	1317/1901	Nişantaşı Teşvikiye	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1330/1914?	?	?	?	?
41.Darülfeyzi Kız Mektebi	15 Ekim 1901	Üsküdar İhsaniye	X	X	-	X	7	X	-	-	X	-	1324/1908	23	-	6	-
42.Numune-i İrfan Mektebi	1319/1903	Vani Yokuşu															
		Kıztaşı, Sofular ve Sarıgülzel	X	X	-	X	7	-	-	X	X	X	1918?	?	200	22	30
43.Maşrık-i Füyuzat Mektebi	14 Ağustos 1903	Eyüp Sultan	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1922	300	350	?	22
44.Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi	14 Ağustos 1903	Üsküdar Açık Türbe	X	X	-	X	6	-	-	X	X	-	1918?	?	350	?	29

45.Menba-i Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi	1320/1904	Şehzadebaşı	X	X	-	-	6	X	-	-	X	-	1915?	?	?	?	?
		Bozdoğan Kemerli															
46.Rahmani Füyuzat Mektebi	1320/1904	Aksaray	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1912	?	?	?	?
47.Neyyir-i Maarif Mektebi	1320/1904	Kasımpaşa	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	22 Ocak 1911	?	?	?	?
48.Terakki Osmani Mektebi	1320/1904	Aksaray	X	X	X	-	?	-	X	-	X	X	1914?	?	90	?	15
49.Mekteb-i Saadet	21 Temmuz 1904	Eski Ali Paşa	X	X	-	-	6	-	X	-	X	-	1915?	?	230	?	26
		Fatih, Saraçhane ve Şehzadebaşı															
50.Ravza-i Edeb Mektebi	6 Ekim 1904	Divanyolu	X	X	-	-	6	-	X	-	X	-	1912	?	?	10	?
51.Darütedris Mektebi	25 Ekim 1904	Vefa	X	X	-	-	9	-	X	-	X	-	1918?	?	167	13	25
52.Ravza-i Maarif Mektebi	1321/1905	Şehzadebaşı	X	X	X	-	7	-	X	-	X	X	1922?	?	?	?	25
53.Afitab-ı Maarif	1321/1905	Beşiktaş Akaretler	X	X	-	X	6	-	X	-	X	-	Haziran 1914	?	450	?	27
54.Teali Maarif Mektebi	1321/1905	Fatih	X	X	-	-	6	-	X	-	X	-	1915?	?	?	?	?
55.Ravza-i İrfan Mektebi	1321/1905	Beylerbeyi	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1914?	?	?	?	?
56.Gülşen-i Maarif Mektebi	2 Eylül 1905	Hasköy	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1914?	?	300	?	?
57.Menba-i Tahsil Mektebi	2 Eylül 1905	Fatih	X	-	-	-	-	-	X	-	X	-	1912	?	?	?	?
58.Menbaülirfan Mektebi	2 Eylül 1905	Çemberlitaş	X	X	X	-	9	-	X	-	X	X	1918?	250	300	11	25
		Gedikpaşa															
59.Rehber-i Saadet Mektebi	14 Kasım 1905	Aksaray Molla Gürani	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1922?	?	420	?	20

60.Mürebbi-i Etfal Mektebi	1322/1906	Cerrahpaşa	X	-	-	-	4	-	-	X	X	-	1912	?	?	?	?
61.Menba-i Edeb Mektebi	6 Eylül 1906	Eski Ali Paşa	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1912	?	?	?	?
		Sarıgüzel	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1912	?	?	?
62.Bedreka-i Füyüzat Mektebi	6 Eylül 1906	Fatih Çarşamba	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1326/1910	?	?	?	?
		Otakçılar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1326/1910	?	?	?
63.Vesile-i Terakki Mektebi	6 Eylül 1906	Küçük Mustafa Paşa	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1914?	?	120	?	27
Vesile-i Terakki *Maarif Mektebi	*1911	Şehzadebaşı															
64.Üsküdar Fünunu Nefise Mektebi	9 Aralık 1907	Üsküdar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1907?	?	?	?	?
65.Hadika-i Maarif Mektebi	1323/1907	Fatih	X	X		-	6	-	-	X	X	-	1914?	?	?	?	?
66.Hadika-i Sıbyan Mektebi	1323/1907	Sarıyer	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1912	?	?	?	?
67.Hadika-yi Hidayet Mektebi	1324/1908?	Cerrahpaşa	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1915?	?	?	?	?
68.Nişantaşı Feyzi Hürriyet Mektebi	1324/1908	Beşiktaş Nişantaşı	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1326/1910	?	?	?	?
69.Hadika-i Meşveret İdadisi	6 Ağustos 1908	Tavşantaşı	X	X	X	-	11	-	X	-	X	X	1922?	-	407	-	75
		Şehzadebaşı															
70.Medrese-i Vatan	1325/1909	Üsküdar	X	X	X	-	9	-	-	X	X	-	1915	-	?	-	?
71.Darüledeb Kız Mektebi	1325/1909	Balat'ta	X	-	-	-	4	X	-	-	X	-	1914?	?	?	?	?
72.Gülizar-ı Vatan Kız Mektebi	10 Nisan 1909	Fatih Kumrulu Mescit	X	X	-	X	7	X	-	-	X	-	1915?	-	150	-	4
		Sarıgüzel															
73.Feyzi Hürriyet Kız Mektebi	20 Haziran 1909	Üsküdar Tunusbağı'nda	X	X	-	X	7	X	-	-	X	-	1922	-	90	-	15
73.1.Gülşen-i Saadet Erkek Şubesi	4 Nisan 1910	Üsküdar İhsaniye'de	X	X	-	X	7	-	X	-	X	-	1922	-	25	-	8

74.Mektebi Terakki	7 Ağustos 1909	Kadıköy	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1914?	-	?	-	9
75.İttihâd-ı Osmaniye Mektebi	1326/1910	Kadıköy	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1915?	-	?	-	?
76.İttihâd Osmani Arnavut Mektebi	1326/1910	Aksaray Yusufpaşa	X	X	-	-	6	-	X	-	X	-	1329/1913	-	?	-	?
77.Mektebi Vatan	1326/1910	Cağaloğlu Ayasofya	X	-	-	-	4	-	X	-	X	-	1915?	-	?	-	?
78.Musiki-i Osmani Mektebi	2 Ocak 1910	Şehzadebaşı Fevziye Caddesinde	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1912	-	?	-	?
79.Çerkez Teavün Mektebi	30 Ocak 1910	Kabasakal	X	X	-	X	7	-	X	-	X	X	1330/1914	-	250	-	7
80.Kürd Meşrutiyet Mektebi	31 Ocak 1910	Hacı Rüstem Mahallesi	X	-	-	-	4	-	X	-	X	-	1911	-	?	-	?
81.Teali Terakki Mektebi	21 Nisan 1910	Süleymaniye	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1913?	-	?	-	?
82.Kevkeb-i Hürriyet İdadisi	10 Mayıs 1910	Süleymaniye	X	X	X	-	9	-	X	-	X	X	1913	-	?	-	?
83.Osmanlı Bedreka-i Tefeyyüz Mektebi	1 Haziran 1910	Beykoz'da Çınar Mevkiinde	X	-	-	X	4	-	-	X	X	-	8 Kasım 1911	-	?	-	?
84.İttihâd-ı Anasır Mektebi	25 Haziran 1910	Kasımpaşa	X	X	-	-	6	-	-	X	X	-	1918?	-	350	-	12
85.Mektebi Hürriyet	29 Kasım 1910	Rumelihisarı	X	-	-	-	3	-	-	X	X	-	1914	-	150	-	5
86.Rehber-i İttihâd-ı Osmani Mektebi	12 Aralık 1910	Şehremeni veVanıköyü	X	X	X	X	10	-	-	X	X	X	1922?	-	?	-	?
86.1.Şubesi	1910	Saraçhane	X	X	-	X	7	-	-	X	X	-	?	-	?	-	?

87.Bedayi-i Meşrutiyet Kız Mektebi	24 Ocak 1911	Çengelköy	X	X	-	X	6	X	-	-	X	-	1914?	-	300	-	?
		Beylerbeyi															
88.Terakki Musikî Mektebi	6 Kasım 1911	Fatih	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1913?	-	?	-	?
89.Rehber-i Terakki Mektebi	8 Kasım 1911	Zeyrek	X	X	-	-	6	-	X	-	X	X	1912	-	?	-	8
90.Feyz-i Sıbyân Mektebi	14 Aralık 1885	Selanik															
*Yeni Mekteb/ Feyziye Mektebi/Işık Lisesi	*1915	*Beyazıt, Nişantaşı Naciye Sultan Konağı	X	X	-	X	8	-	-	X	X	-	Devam etmektedir.	-	100?	-	30?
91.Terakki Mektebi	2 Ağustos 1877	Selanik															
*Şişli Lisan Mektebi/Şişli Terakki Mektebi	*3 Eylül 1919	*Nişantaşı Mahmud Celaleddin Paşa Konağı, Pangaltı Nuri Paşa ve Ferit Paşa Konağı	X	X	-	X	7	-	-	X	X	-	Devam etmektedir.	-	140	-	30?
TOPLAM	13 mektep “Hamidi” adını almıştır.	11 mektep hakkında veri bulunmamaktadır.	12 İpt	56 R	12 İ	17 H.S		7 K	25 E	48 KE	79 G	17 Y		7140 Öğrenci	6780 Öğrenci	669 Personel	688 Personel

Elimizdeki belgeler ve istatistikler sonucunda **İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri Listesi (1873-1922)** oluşturulmuştur. Bu listede dikkat edilmesi gereken ilk husus burada kayıtlı olan mekteplerin hepsi ruhsatnameli yani resmi izin alarak kurulmuş olan okullar olmalarıdır. Dönemin Müslim Özel Mektepleri bu liste dışında çok az süre içinde açılıp kapanmış ya da izin almadan eğitim faaliyetlerine devam eden ve kayıtlarına rastlanılmayan okullarda bulunmaktadır. Listeye dahil etmediğimiz 1910 yılında Nişantaşı'nda Kamil Paşa konağında açılmış olan iptidâi, tâli ve ali seviyesinde Halep Sultanisi eski müdürü Mektebi Bahriye mezunu Hasan Lütfü Bey tarafından 30'u yatılı ve 200'ü gündüzcü öğrenci kapasiteli **Medrese-i Uhuvet**¹⁴⁷³, 1913 yılında kız iptidâi seviyesinde Kartal'da eğitim veren **Perteve Maarif**¹⁴⁷⁴, Beşiktaş Akaretlerde iptidâi ve rüşdiye derecesinde kız ve erkek kısımları olan **Mektebi Ümit**¹⁴⁷⁵ ve Mustafa Satı Bey'in 1915 yılında Şişli'de kurduğu **Yeni Mekteb**¹⁴⁷⁶ ve 1920 de Belediye civarında Fazlı Paşa'da merkezi ve Kadıköy'de Osman Ağa Mahallesi'nde Kadıasker Sokağında şubesi olan merkez müdürü Mustafa Namık Bey ve Kadıköy şubesi müdürü Ahmet Cevdet Bey olan iptidâi, tâli ve ali seviyesinde eğitim veren **Aşiyen Mektebi** vardır.

Bunların dışında ayrı bir çalışma olarak yapılması gereken İttihâd ve Terakki Dönemi'nin ideal insan olarak gördüğü ve İttihâd ve Terakki Şube'lerince açılan çok önemli Müslim Özel Mektepleri listemize dahil edilmemiştir. Bunların açılış tarihi ve listesi de şöyledir. 1325/1909 yılında Mirgün'de açılan iptidâi derecesinde sadece erkek öğrencilere eğitim veren **Mirgün İttihat ve Terakki Mektebi**, 1326/1910 yılında Koca Mustafa Paşa'da açılan iptidâi ve rüşdiye derecesinde kız ve erkek öğrencilere eğitim veren **Samatya İttihâd ve Terakki Mektebi**, 1326/1910 yılında Üsküdar'da açılan iptidâi derecesinde sadece erkek öğrencilere eğitim veren **Üsküdar İttihâd Terakki Numune Mektebi**, 1326/1910 yılında Anadolu Hisarı'nda açılan iptidâi ve rüşdiye derecesinde kız ve erkek öğrencilere eğitim veren **Anadolu Hisarı İttihâd ve Terakki Mektebi**, 1326/1910 yılında Üsküdar'da açılan iptidâi ve rüşdiye derecesinde sadece kız öğrencilere eğitim veren **Üsküdar Osmanlı İnas Mektebi**, 1326/1910 yılında Üsküdar Kefeçidere Mahallesi'nde açılan sultani derecesinde sadece erkek öğrencilere eğitim veren **İttihâd ve Terakki Mektebi**,

¹⁴⁷³ Mektebin basılı talimatnamesi olduğu gibi arşivde kayıtlarda okul hakkında bilgi bulunmaktadır.

¹⁴⁷⁴ BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/ 1913). Mekatib-i Hususiye İslamiye listesi.

¹⁴⁷⁵ BOA., MF.HUS., 15/100, (1329/ 1913). Mekatib-i Hususiye İslamiye listesi.

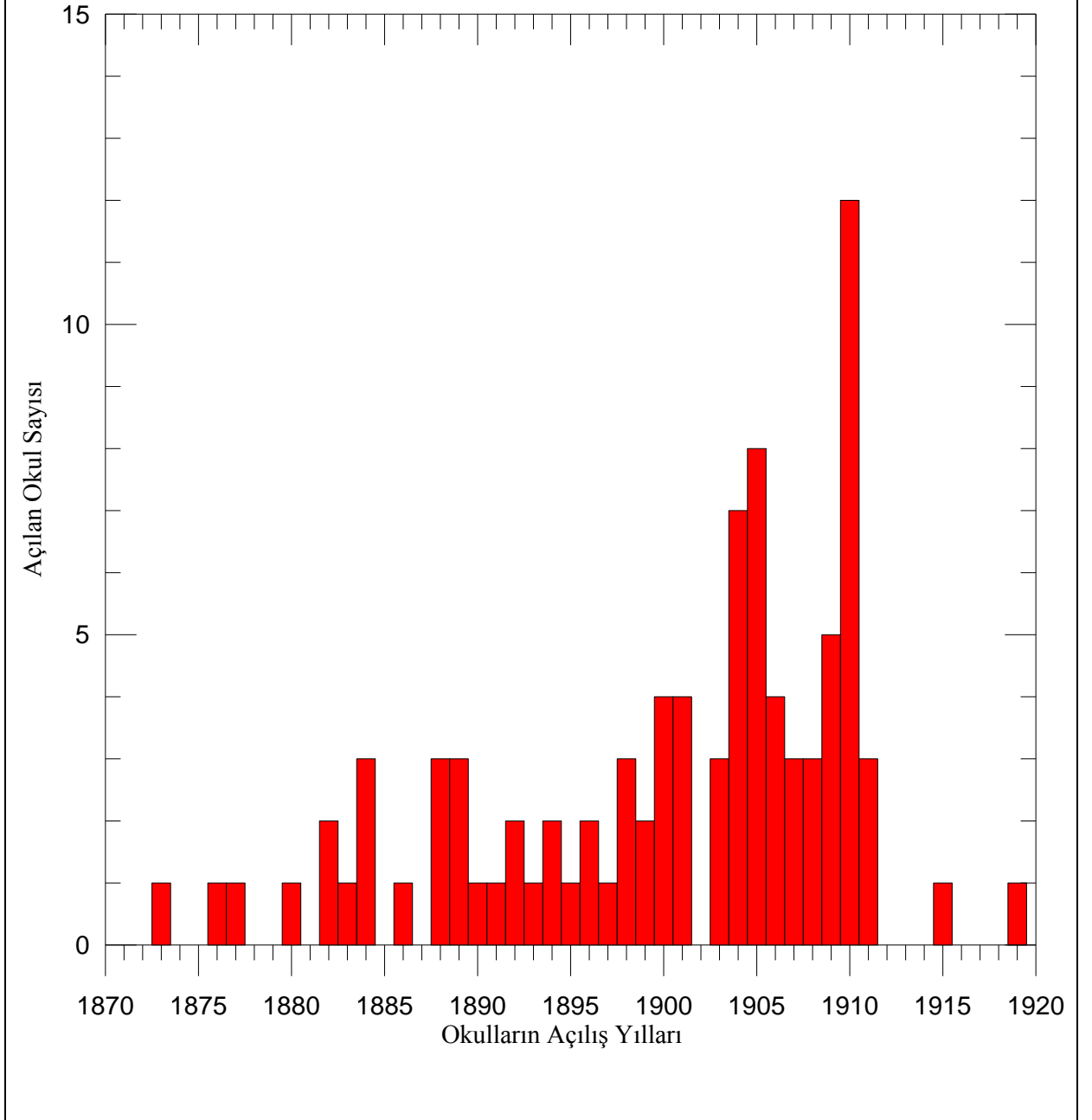
¹⁴⁷⁶ Bkz, Şehbal Derya Acar, **Eğitim tarihimizde bir üstad Satı Bey'i tanımak**, İstanbul, 2012.

1327/1911 yılında Makriköy’de açılan iptidâi ve rüşdiye derecesinde sadece kız öğrencilere eğitim veren **Makriköy İttihâd Terakki Mektebi**, 1326/1910 yılında Nişantaşı’nda açılan iptidâi ve rüşdiye derecesinde sadece erkek öğrencilere eğitim veren **Nişantaşı İttihâd ve Terakki Mektebi**, Fatih Cedid Mahallesi’nde iptidâi ve rüşdiye derecesinde sadece kız öğrencilere eğitim veren **Mektebi Terakki İnâs, Beşiktaş Kız Sanayi Mektebi, Teşvikiye Kız Sanayi Mektebi** ve **Üsküdar’da Kız Sanayi Mektebi**, Beşiktaş İbrahim Ağa Mahallesi’nde iptidâi ve rüşdiye derecesinde sadece kız öğrencilere eğitim veren **İttihâd-ı Osmaniye ve Beşiktaş’da Cami Caddesinde iptidâi derecesinde sadece kız öğrencilere eğitim veren Milli İnâs Mektebi**’dir.¹⁴⁷⁷

¹⁴⁷⁷ **BOA., MF.HUS.,** 15/100, (1329/1913). Dersaadet ve mülhakatında mevcut Mekatib-i Hususiye İslamiye listesi. **BOA., MF.HUS.,** 15/105, (1329/1913). Dersaadet’te bulunan Müslim Özel Rüşdiye Mektepleri listesi.

2.93. İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri'nin Açılış Yıllarına Göre Dağılımı (1873-1922).

Tablo 2.93. İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri'nin Açılış Yıllarına Göre Dağılımı (1873-1922).

1873-1922 yılları arasında 91 Müslim Özel Mektebi açılmıştır. Bu Müslim Özel Mektepleri'nin açılış tarihine göre dağılımı yukarıdaki tabloda verilmiştir.

2.94. Müslim Özel Mektepleri Ünlü Mezunları Kimlerdir?

Müslim Özel Mektepleri incelenen 1873-1922 yılları arasında onbinlerce mezun vermiştir. Bunların birçoğu o dönem en popüler olan mülkiye ve askeri okulları tercih etmişlerdir. Bunun sebebi incelenen dönemde ihtiyaç duyulan bürokrasi, asker, memur ve nitelikli personel ihtiyacının çok fazla olmasıdır. Bunun dışında bu okul mezunlarının birçoğu okulları bitirdikten hemen sonra işe girmek için yapılan sınavlarda başarılı olarak memur ve kâtip olarak devlet dairelerinde istihdam edilmişlerdir. İncelenen dönemde diploma alabilmek için okula düzenli olarak devam etmek, ciddi bir terbiyeye sahip olmak ve disiplinli bir çalışmayı gerektirmekteydi. İncelenen dönemde faaliyet gösteren Müslim Özel Mektepleri dönemin gözde eğitim kurumlarıdır.

Bu kısımda internet sitelerinde ve diğer kaynaklarda tespit edilebilen ünlü Müslim Özel Mektepleri mezunları listesi çıkarılacaktır. Bu liste çok eksik olmakla beraber Müslim Özel Mektepleri'nin Türk Kültürüne kısıtlı imkanlarıyla vesile oldukları hizmetlerini göstermesi açısından çok önemlidir.¹⁴⁷⁸

Türk ressam ve sanat eğitimcisi **Nazmi Ziya GÜRAN** ve yazar **Refik Halit KARAY**¹⁴⁷⁹ ilköğrenimini Şemsülmaarif Mektebi'nde tamamlamıştır.¹⁴⁸⁰ Müzikolog **Hüseyin Saadeddin AREL**¹⁴⁸¹ ve **Mimar Kemalettin**, Şemsülmaarif ve Numune-i Terakki mekteplerini bitirmiştir.¹⁴⁸² Yazar **Yahya Saim OZANOĞLU** eğitimini *Şemsülmaarif*, *Tefeyyüz* ve *Ravzatülmaarif* Mektepleri'nde tamamlamıştır.¹⁴⁸³

Yazar, şair ve hukukçu **Mithat Cemal KUNTAY** ve yazar **Ömer SEYFETTİN**¹⁴⁸⁴ orta öğrenimini Aksaray'daki Mekteb-i Osmaniye Rüşdiye'sinde almıştır.¹⁴⁸⁵ Şair **Cahit Sıtkı TARANCI**, ilköğrenimini Nümune-i Terakki *Mektebi'nde* tamamlamıştır.¹⁴⁸⁶ Milli Mücadele şahsiyetlerinden **Yusuf Kemal**

¹⁴⁷⁸ Bu liste içinde **Darüşşafaka**, **Terakki** ve **Feyziye Mektepleri mezunları** verilmemiştir. Bu okulların mezunları hakkındaki bilgiler bu okulların vakıfları tarafından çıkarılan kitaplar ve okulların web sitelerinde bulunmaktadır.

¹⁴⁷⁹ (Çevrimiçi) <http://www.recaikapusuzoglu.com>, 12 Ağustos 2013.

¹⁴⁸⁰ (Çevrimiçi) <http://www.kivancnalca.blogspot.com>, 12 Ağustos 2013.

¹⁴⁸¹ (Çevrimiçi) <http://www.semazen.net/w1/huseyin-saadeddin-arel>, 12 Ağustos 2013.

¹⁴⁸² (Çevrimiçi) <http://www.biyografi.net/kisiayrinti>, 12 Ağustos 2013.

¹⁴⁸³ (Çevrimiçi) <http://www.tubar.com.tr>, 12 Ağustos 2013.

¹⁴⁸⁴ (Çevrimiçi) <http://www.balikesirgonen.bel.tr>, 12 Ağustos 2013.

¹⁴⁸⁵ (Çevrimiçi) <http://www.kultur.gov.tr/TR,24553/mithat-cemal-kuntay.html>, 12 Ağustos 2013.

¹⁴⁸⁶ (Çevrimiçi) <http://www.turkcebilgi.com> › Ansiklopedi, 12 Ağustos 2013.

TENGİRŞENK¹⁴⁸⁷, şair **Ahmet HAŞİM**¹⁴⁸⁸, **Adnan ADIVAR**¹⁴⁸⁹, **Salih ZEKİ**, **Hüseyin Avni LİFİJ** Nümune-i Terakki Mektebi'nde eğitim almışlardır.¹⁴⁹⁰

Eğitimci, yazar, hattat ve siyasetçi **İsmail Hakkı BALTACIOĞLU**, ilköğrenimine Şemsülmekâtib ve *Maşrık-ı Füyûzat* Mektepleri'ne devam ettikten sonra ilköğrenimini Kışlaarkası Mektebi'nde tamamlamıştır.¹⁴⁹¹ Türk besteci **Mehmed Baha PARS**, Aksaray'daki Darütedris Mektebi'ni 1897 yılında bitirmiştir.¹⁴⁹² Roman, hikâye ve oyun yazarı **Nahid Sırrı ÖRİK**, Âfitab-ı Maarif Rüşdiye'si mezunudur.¹⁴⁹³ Çallı Kuşağı ressamlarından olan **Namık İSMAİL**, ilköğrenimine 1896 yılında Kabataş'taki Şemsülmekâtib'te başlamıştır. Daha sonra Beşiktaş'taki Hamidi Mektebi'ne geçmiştir. Resim öğretmeni Arslanyan'ın öğrencisi olmuş ve okulu ikincilikle bitirmiştir.¹⁴⁹⁴

Ünlü tiyatrocusu **Muhsin ERTUĞRUL**, Tefeyyüz Mektebi'nde, *Darüledeb*, Soğukçeşme ve Topkapı Rüştüyeleriyle, Mercan İdadisi'nde okumuştur.¹⁴⁹⁵ Yazarlar **Burhan ARPAT**¹⁴⁹⁶, **Falih Rıfki ATAY**¹⁴⁹⁷ ve hecenin beş şairinden **Halit Fahri OZANSOY**¹⁴⁹⁸ Rehber-i Tahsil Mektebi'nde öğrenim görmüştür. **Necip Fazıl KISAKÜREK**, kısa bir süre dönemin önemli okullarından Rehber-i İttihad-ı Osmaniye Mektebi'ne devam etmiştir.¹⁴⁹⁹

Hattat **Necmeddin OKYAY**(1883-1976), **Hafız Ali ÜSKÜDARLI** (1885-1977) ve **Burhan FELEK**(1889-1982) ilk ve orta öğrenimlerini Ravza-i Terakki Mektebi'nde tamamlamıştır. Her üçüde mesleklerinin pîri unvanını almışlardır.¹⁵⁰⁰ Türkiye Cumhuriyeti'nin 8. Başbakanı **Şemsettin GÜNALTAY** ilk ve orta

¹⁴⁸⁷ (Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr> › Dergi › Sayı 40, 12 Ağustos 2013.

¹⁴⁸⁸ (Çevrimiçi) <http://www.kultur.gov.tr/TR,24513/ahmet-hasim.html>, 12 Ağustos 2013. Bir yıl kadar *Nümune-i Terakki Mektebi*'nde okumuş sonra Mekteb-i Sultani'ye geçmiştir. (1897)

¹⁴⁸⁹ (Çevrimiçi) <http://www.kaynaksite.com/adnan-adivar-kimdir>, 12 Ağustos 2013.

¹⁴⁹⁰ (Çevrimiçi) <http://www.guzelsanatlar.gov.tr>, Plastik Sanatlar Alanındaki Sanatçılarımız, 12 Ağustos 2013. Orta öğrenimini Şehzadebaşı'ndaki *Numune-i Terakki Mektebi* 'nde tamamlamıştır.

¹⁴⁹¹ (Çevrimiçi) <http://www.turkcebilgi.com> › Ansiklopedi, 12 Ağustos 2013.

¹⁴⁹² (Çevrimiçi) http://www.tr.wikipedia.org/wiki/Mehmed_Baha_Pars, 12 Ağustos 2013. Hazırladığı *Âlem-i Musiki* adlı dergi, Osmanlı İmparatorluğu'nda yayımlanan ilk Osmanlıca müzik dergisi olmuştur. Aynı zamanda kendisi, operet besteleyen ilk Türk bestecidir.

¹⁴⁹³ (Çevrimiçi) <http://www.turkcebilgi.com> › Ansiklopedi, 12 Ağustos 2013.

¹⁴⁹⁴ (Çevrimiçi) http://www.tr.wikipedia.org/wiki/Namık_İsmail, 12 Ağustos 2013.

¹⁴⁹⁵ (Çevrimiçi) <http://www.filozof.net/.../18861-muhsin-ertugrul-kimdir>, 12 Ağustos 2013.

¹⁴⁹⁶ (Çevrimiçi) <http://www.dogankitap.com.tr> › Yazarlarımız, 12 Ağustos 2013.

¹⁴⁹⁷ (Çevrimiçi) <http://www.edebiyatfakultesi.com/falih-rifki-atay.htm>, 12 Ağustos 2013. İlk ve orta öğrenimini *Rehber-i Tahsil Mektebi* 'nde yapmıştır.

¹⁴⁹⁸ (Çevrimiçi) <http://www.bilgifirtinasi.com/halit-fahri-ozansoy-hayati-1891-1971>, 12 Ağustos 2013.

¹⁴⁹⁹ (Çevrimiçi) <http://www.antoloji.com/ncip-fazil-kisakurek/hayati/>, 12 Ağustos 2013.

¹⁵⁰⁰ (Çevrimiçi) <http://www.kalemguzeli.org/index>, 12 Ağustos 2013.

öğrenimini¹⁵⁰¹, bestekar **Emin ONGAN** ilköğrenimini Ravza-i Terakki Mektebi'nde tamamlamıştır.¹⁵⁰² Prof. Dr. **Hilmi Ziya ÜLKEN** (1901-1974)¹⁵⁰³, bestekar **Recep Hayri YENİGÜN**¹⁵⁰⁴ ve milletvekili **Feridun Fikri DÜŞÜNSEL** Tefeyyüz Mektebi'nde eğitim almışlardır.¹⁵⁰⁵ Bayrak şairi **Arif Nihat ASYA** (1904-1975), Gülşen-i Maarif Rüşdiyesi mezunudur.¹⁵⁰⁶ Şair **Faruk Nafiz ÇAMLİBEL**, *Hadika-i Meşveret İdadisi*'ni bitirmiştir.¹⁵⁰⁷ Ord. Prof. Dr. **Ahmet Süheyl ÜNVER**¹⁵⁰⁸, Kaptan **Mehmet Sait ÖZEĞE**¹⁵⁰⁹ ve **Abdülbaki GÖLPINARLI**¹⁵¹⁰ Menbaülirfan Mektebi'nde eğitim almışlardır.

¹⁵⁰¹ (Çevrimiçi) <http://www.biyografi.info/kisi/semsettin-gunaltay>, 12 Ağustos 2013.

¹⁵⁰² (Çevrimiçi) http://www.eksd.org.tr/bestecilerimiz/emin_ongan.php, 12 Ağustos 2013.

¹⁵⁰³ (Çevrimiçi) <http://www.felsefe.istanbul.edu.tr> › Bölüm Tarihçesi › Görev Yapmış Öğretim Üyeleri, 12 Ağustos 2013. Tefeyyüz İdadisi'nde ve İstanbul Sultanisi'nde okumuştur.

¹⁵⁰⁴ (Çevrimiçi) http://www.eksd.org.tr/bestecilerimiz/hayri_yenigun.php, 12 Ağustos 2013. İlk öğrenimini “Tefeyyüz Rüşdiyesi”nde tamamlamıştır.

¹⁵⁰⁵ (Çevrimiçi) <http://www.akarhuseyin.com>, 12 Ağustos 2013. TBMM 2. Dönem Dersim 3.4.5. Bingöl Mebusu.

¹⁵⁰⁶ (Çevrimiçi) <http://www.haberinortasi.com/hatiralarla-arif-nihat-asya-makale,114.html>, 12 Ağustos 2013.

¹⁵⁰⁷ (Çevrimiçi) http://www.mebk12.meb.gov.tr/meb_iys.../faruk-nafiz-camlibel_200653.html, 12 Ağustos 2013.

¹⁵⁰⁸ (Çevrimiçi) <http://www.belgeler.com>, 12 Ağustos 2013. 1910-1912 yılları arasında Menbaülirfan Mektebi'nde eğitim almıştır.

¹⁵⁰⁹ (Çevrimiçi) <http://www.kaptanhaber.com>, 12 Ağustos 2013. Orta öğrenimini Menbaülirfan İdadisi'nin rüşdiye kısmında tamamlamıştır.

¹⁵¹⁰ (Çevrimiçi) <http://www.blog.milliyet.com.tr/abdulbaki-golpinarli>, 12 Ağustos 2013. Orta öğrenimini Menbaülirfan İdadisi'nin rüşdiye kısmında tamamlamıştır.

III. BÖLÜM

3. MÜSLİM ÖZEL MEKTEPLERİNİN FAALİYETLERİ (1873-1922)

Bu bölümde İstanbul'da kurulan Müslim Özel Mektepleri'nin faaliyetleri; ders içi, ders dışı ve mali bütçe açıklarını kapatmak için yaptıkları faaliyetler olmak üzere üç kısımda ele alınacaktır. Bu faaliyetlerin bazıları sadece Müslim Özel Mektepleri tarafından uygulanırken büyük bir kısmı Osmanlı Devleti'nde eğitim veren tüm resmi ve özel okullar için aynıdır.

3.1. Ders İçi Faaliyetler

3.1.1. Bir Yıllık Eğitim Öğretim Takvimi

Osmanlı Devleti'nin resmi tatil günü Cuma günüydü. Eğitim haftada 6 gün olarak yapılmaktaydı. Bu tüm resmi ve özel okullar için aynıydı. Eğitim yılına ne zaman başlanılıp ne zaman sona ereceği İstanbul'da ve taşrada farklılıklar göstermekteydi. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde rüşdiye ve idadi mektepleri için tatil süresi Ağustos ayının ilk haftasından üçüncü haftasına kadar 22 gündü. Ağustosun yirmi üçüncü günü okullar tekrardan açılırdı.¹⁵¹¹ İptidâi mekteplerinin öğretim süresi 42 hafta ve 252 gündü.¹⁵¹²

Müslim Özel Mektepleri Eylül ayının ilk haftasında açılmaktadır. Müslim Özel Mektepleri'nde farklılık eğitimin bitiş tarihi ile ilgiliydi. 1908 yılına kadar eğitim süresi 10 ay civarındaydı. Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi'nde sadece Ağustos ayında bir ay tatil yapılırdı. Ramazan ayında günde iki ders okutulurdu.¹⁵¹³ Mizan-ı Terakki Mektebi, Temmuzun 15. günü genel imtihanlar tamamlandıktan sonra Temmuz sonuna kadar 15 gün tatil yapardı. Ağustos başında havalarda sıcak olması

¹⁵¹¹ MUN, madde 25 ve 42.

¹⁵¹² Aytekin, a.g.e., s.54.

¹⁵¹³ Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi talimatnamesi, 1319/1903, İmtihanlar- tatil günleri, madde 4.

sebebiyle öğrenci mektebe sabahları gelir ve öğle vakti gitmek üzere yarım gün devam ederdi. Okulun açılış günü Eylül ayının ilk günüydü.¹⁵¹⁴

1908 yılından sonra eğitim 9 ay civarındadır. Ders yılı Eylül’de başlar ve genel imtihanın sonunda bitirdi. Bu süreç Haziran ayının son haftası ve Temmuz ayının ilk haftasına kadar devam ederdi. Rehber-i İttihad-ı Osmani Mektebi’nde ders yılı Eylül ayında başlar ve Haziran başında sona ererdi. Ders yılı 15 Eylül’den Aralık ayına kadar, Aralıktan Mart ayına ve Mart ayından Hazirana kadar üç kısma ayrılırdı. Salı günleri öğrenciler arasında oyunlar ve geziler düzenlenirdi. Kış günlerinde konferanslar ve münazaralar yapılırdı.¹⁵¹⁵

3.1.2. Tatil Günleri

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nde müslüman rüşdiye ve idadi mektepleri için Ramazan ayının üçüncü haftasından Şevval ayının birinci haftasına kadar 15 gün ve Kurban Bayramı için bir hafta ve cülûs-ı hümayuna denk gelen gün tatil edilecektir. Gayrimüslim mektepleri dini ve önemli günler dışında tatil edilmeyecektir.¹⁵¹⁶

1908 yılına kadar Müslim Özel Mektepleri’nde tatil günleri şu şekildedir. Velâdet-i Hazreti Peygamber (Peygamber Efendimizin doğum günü), Velâdet-i Hazreti Padişah (Padişahın doğum günü), Cülûs-i Hazreti Padişah (Padişahın tahta çıkış günü), kandil akşamları, Kurban ve Ramazan Bayramlarında birer hafta eğitime ara verilirdi. Bu günlerde okullarda törenler düzenlenir, hatimler indirilir, mevlit okutulur padişaha dualar edilir ve üç kez padişahım çok yaşa denilirdi. Meşrutiyet’in ilanından sonra 10 Temmuz yevm-i mübecceli (İnkılabın yıl dönümü tatili) 2 gün tatil edilmiştir. Rehber-i İttihad-ı Osmani Mektebi, Osmanlı Devleti’nin kuruluş ve İstanbul’un fetih gününü de tatil etmiştir. Dönem değişikliği yerini farklı uygulamalara bırakmıştır. Bu günlerde okullarda törenler yapılır vatani ve milli şarkılar söylenirdi.¹⁵¹⁷

¹⁵¹⁴ **Mizan-ı Terakki Mektebi’nin talimatı**, 1310/1893, Usûl-i tedris hakkındadır, madde 38-39.

¹⁵¹⁵ **Rehber-i İttihad-ı Osmani Mektebi tarifnamesi**, Tarihsiz, Derslerin müddeti devamı ve tatili.

¹⁵¹⁶ **MUN**, madde 25 ve 42.

¹⁵¹⁷ **Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi talimatnamesi**, 1319/1903, İmtihanlar-tatil günleri, madde 4. **Mekteb-i Tefeyyüz talimatnamesi**, 1329/1913, Tatil günleri. **Rehber-i İttihad-ı Osmani Mektebi tarifnamesi**, Tarihsiz, Derslerin müddeti devamı ve tatili.

3.1.3. Haftalık ve Günlük Çalışma Esasları

Müslim Özel Mektepleri'nde sınıfta eğitim görecektir öğrenci sayısı farklılık göstermektedir. Darütedris Mektebi'nde bu sayı yirmi öğrenci ile sınırlandırılmıştır.¹⁵¹⁸ Afitab-ı Maarif Mektebi'nde 35-40 öğrenci¹⁵¹⁹ ve Şemsülmekâtib Mektebi'nde 40 öğrenci aynı şubede eğitim görebilmektedir. Bu miktar aşılmıca ayrıca şubeler açılmaktadır.¹⁵²⁰ Rehber-i İttihad-ı Osmani Mektebi'nde her dershanede 25'ten fazla öğrenci alınmamaktadır. Sınıfların 25 öğrenci ile sınırlandırılmasında hem sağlık koşulları gözetilmiş hem de her öğretmenin derste her öğrenciyle meşgul olması amaçlanmıştır.¹⁵²¹

Müslim Özel Mektepleri'nde resmi ders programına uygun dersler dışında ilave dersler eklenmiştir. 1873-1908 yılları arasında ki resmi müfredat ders programında ortalama günde 4 dersten 6 günde ortalama **24 saat ders** görülmekteydi. Bunun dışında sabah derslerden önce veya akşam paydosundan sonra piyano, saz, keman gibi derslerle, lisan dersleri veya jimnastik gibi dersler verilmekteydi. Okullarda ilk dersten sonra öğlen namazının topluca kılındığı düşünülürse okulların saat onda başladığı düşünülmektedir. Bir ders saati bir buçuk saattir.¹⁵²²

Bazı okullarda bir ders saati bir saattir. Öğrenciye yemek izni olarak en fazla bir saat verilmektedir. Bunun dışında semtler arasında farklı saat uygulamaları olurdu. Üsküdar mekteplerinin tümü saat beşte tatil edilmekte olduğundan Ravza-i Terakki Mektebi'nin **sabahleyin saat on ikide açılması ve beşte tatil edilmesi** Maarif Nezareti'nden tebliğ edilmiştir.¹⁵²³

1908 yılından sonra okulların açılış ve kapanış saatleri hakkında daha detaylı bilgilere ulaşabilmekteyiz. Mektebi Tefeyyüz'de eğitim süresi **sabah sekiz buçuktan akşam üç buçuğa** kadardır.¹⁵²⁴ Rehber-i İttihad-ı Osmani Mektebi'nde

¹⁵¹⁸ Darütedris Mektebi Nizamnamesi, 21 C.evvel 1307/13 Ocak 1890, madde 9.

¹⁵¹⁹ Afitab-ı Maarif Mektebi Talimâtnâme ve Nizamnâmesi, 1326/1910, madde 10.

¹⁵²⁰ Şemsülmekâtib nehâri kısmı talebe ve talebatına mahsus maaş cüzdani, 1325/1909, madde 5.

¹⁵²¹ Rehber-i İttihad-ı Osmani Mektebi tarifnamesi, Tarihsiz, Dershaneler.

¹⁵²² Darütedris Mektebi Nizamnamesi, 21 C.evvel 1307/13 Ocak 1890, İç nizamname, madde 1.

BOA., MF.HUS., 19/47, (16 R.evvel 1331/23 Şubat 1913). Rehberi Tahsil Mektebi ders programı.

¹⁵²³ **BOA., MF.MKT.,** 148/9, (25 Muharrem 1310/19 Ağustos 1892).

¹⁵²⁴ **Mekteb-i Tefeyyüz talimatnamesi,** 1329/1913, Eğitim süresi.

iptidâi sınıflarda derslere her 40 dakikada bir ve diğer sınıflarda saat başı ara verilirdi.¹⁵²⁵

3.1.4. Öğrencilerin Okullara Ulaşımı

Bugünkü anlamda okul servisçiliği tüm okullarda hademeler tarafından yapılmaktaydı. Bu sisteme okul postası ya da okul taburu adı verilirdi. Öğrencilerin özel hademesi yoksa bu şekilde evinden alınarak okula getirilir ve akşam paydosundan sonrada evine teslim edilirdi.¹⁵²⁶

Bunun dışında okula gelmek isteyenlere ücret karşılığı özel at arabası tutularak bu şekilde okula nakil edilirdi.¹⁵²⁷ Diğer okula geliş şekilleri ise vapur ve tramvaydı. 18 Mart 1904 tarihinde Mektebi Tefeyyüz Müdürü ve müessisi Muarrem Bey tarafından Maarif Nezaretine gönderdiği dilekçede, Mektebi Tefeyyüz öğrencisine de resmi rüşdiye ve idadi öğrencisine verildiği gibi paso verilmesini istirham etmiştir. Mekatib-i Rüşdiye İdaresi tarafından Bahriye Nezaretine yazılan yazıda, resmi mektep öğrencisinin Şirketi Hayriye ile Tramvay Şirketi tarafından paso verilerek 25 para ücretle nakil edilmekte olduğundan özel okul öğrencilerinin de bu uygulamadan yararlanması talep edilmiştir. 13 Nisan 1904 tarihinde bu talep Bahriye Nezareti'nce uygun bulunmuştur.¹⁵²⁸ Bu tarihten sonra paso uygulamasından Müslim Özel Mektepleri öğrencileri de yararlanmıştır.

3.1.5. Okullarda Okutulan Ders Kitapları

Müslim Özel Mektepleri'nde, diğer yabancı ve gayrimüslim okullarında okutulacak kitaplar hangi lisana ait olursa olsun okutulan ve okutulacak olan tüm kitap ve risalenin diğer mekteplerde olduğu gibi Maarif Nezareti'nin izni ve onayıyla basılmış olan eserden olması ve eserin Maarif Nezareti'nin izninden sonra okutulması gerekliydi.¹⁵²⁹

¹⁵²⁵ **Rehber-i İttihad-ı Osmani Mektebi tarifnamesi**, Tarihsiz, Ders süreleri.

¹⁵²⁶ Bkz, I. Bölüm **hademe ve görevleri**.

¹⁵²⁷ **Numune-i İrfan Hamidi Mektebi**, 1323/1907, Okula geliş şekli.

¹⁵²⁸ **BOA., MF.MKT.**, 779/50, (27 Muharrem 1322/13 Nisan 1904).

¹⁵²⁹ **BOA., MF.MKT.**, 239/57, (20 C.evvel 1312/19 Kasım 1894).

Bu esas dahilinde her sene ders başında ders nezareti tarafından hazırlanan ve müessis ve müdür tarafından kabul edilen Maarif Nezareti'nce onaylanan müfredat programı ve okutulacak kitaplar ve risaleler seçiliyordu.¹⁵³⁰

Bunun dışında dersi içeren ya da içermeyen hiçbir yabancı eser veya yayın müdürün izni olmadıkça mektebe dahil edilemezdi.¹⁵³¹ Genellikle derslerde okutulacak kitaplar siyasi ve genel ahlaka aykırı hükümler içermedikçe izin verilen eserden olmak şartıyla öğretmenlerin ve idarenin seçimine bırakılıyordu.¹⁵³²

3.1.6. Okullarda Rehberlik Hizmetleri

Müslim Özel Mektepleri'nde günümüzde olduğu gibi çok çeşitli uygulamalarla öğrencilerin gelişim ve davranışları gözlemleniyordu. Hemen hemen tüm özel okullarda öğrencilerin mektep içinde ve dışındaki çalışması, ahlakı, terbiyesi ve davranışları kontrol ediliyordu. Aylık veya üç aylık ders notları cetvel ya da bültenle öğrenci velisine öğrenci ile gönderiliyordu. Bu belgelerin velileri tarafından mühürlenerek üç gün içinde okula geri getirilmeleri gerekiyordu. Öğrencilerin devamsızlığı, derslerdeki başarısı, davranışları, ahlak ve terbiyesi okullarda dahiliye müdürü veya ders nazırı tarafından kontrol ediliyordu.

Dahiliye müdürleri günümüz anlamında öğrenci işleri ve rehberlik servisleri gibi çalışıyordu. Gerektiğinde ailelerle görüşerek, öğrencinin evdeki durumu hakkında bilgi alınıyordu. Böylece okulda verilen terbiyenin öğrencinin hayat felsefesi haline gelmesine dikkat ediliyordu. Bu izleme sistemi özel okulların devlet okullarıyla arasında önemli farklılıkların oluşmasında önemli bir etkendi. Sonuç olarak özel okullarda öğrenci kaybı bir anlamda para kaybı anlamına geliyordu.¹⁵³³

Günümüz anlamında **ilk rehberlik dersi, 1913 eğitim yılında Rehberi Tahsil Mektebi'nde haftada bir saat olarak verilmiştir.**¹⁵³⁴

¹⁵³⁰ **Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi talimatnamesi**, 1319/1903, Tedrisat. **Dârü'l-irfan Mektebi'nin resmi tevzi-i mükâfat cetveli**, 1318/1902, Usûl-i tedrîs, madde 11.

¹⁵³¹ **Mekteb-i Tefeyyüz talimatnamesi**, 1329/1913, Eğitim araçları.

¹⁵³² Bkz, II. Bölüm **okulların ders programları**.

¹⁵³³ Bkz, I. Bölüm **Ders nazırı ve görevleri**.

¹⁵³⁴ **BOA., MF.HUS.**, 19/47, (16 R. evvel 1331/23 Şubat 1913). Rehberi Tahsil Mektebi ders programı. Rehberlik dersi, salı günleri son ders olarak iptidâi üçüncü sınıf ve rüşdiye birinci sınıf öğrencilerine verilmektedir.

Tablo 3.1. Rehberi Tahsil Mektebi'nin Aylık Ders ve Rehberlik Cetveli

.....sınıf.....numaralı.....mâh-ı zarfındaki müktesebatın ilmiye ve ahlakiyesine mübeyyen cetveldir.

Ahlak Notları	Nezaket	Numara	Numara	Ulûm-i Dîniyye	Ders Notları
Ahlak Notları	Terbiye ve nezaket			Lisan Dersleri	Ders Notları
Ahlak Notları	Sınıf dahilindeki hareket			Riyaziye Dersleri	Ders Notları
Ahlak Notları	Sınıf haricindeki hareket			Coğrafya ve Tarih	Ders Notları
Ahlak Notları	Devam			Resim, Hat ve Nakış	Ders Notları

Mükafat:..... **Mücazat:**.....

Ahlaktan: **Ahlaktan:**.....

Dersten: **Dersten:**.....

Mah mezkur zarfında ders ve ahlaktan kesbi istihkak etmiş olduğu notlara nazaran müktesebatın ilmiye ve ahlakiyesi.....derecede bulunmuştur. **Müdüriyet**

Rica-i mahsus: Mektep bir aylık mesaisinin evladınızda ilmen ve ahlaken hasıl ettiği numara ve netice berây-i ma'lûmat takdim ediyor. Binâen aleyh tarafınızdan dahi teşvikat ve ihtarat lüzumunun icrası ve üsteki parçada muharrer olup çocuğun ailesi nezdindeki ahval ve harekâtından mektebi haberdar edecek olan ailenin cevaplarının tahrir buyurularak bi-l-izma mektebe iadesi temenni olunur.

Aile efradına karşı vazife-i ahlakiyesini ifa edüb etmediği:.....

Gece derslerine çalışıp çalışmadığı:.....

Nezakete riayet edip etmediği:.....

Velisi bulunduğum.....sınıf.....numaralı.....mâh-ı zarfındaki müktesebatın ilmiye ve ahlakiyesine mübeyyen olan cetvel ahz edilmiş ve kendisinin aile nezdindeki ahval ve harekâtına dair bilâ suallerin cevabları tahrir edilerek iade kılınmıştır. Mühür veya İmza¹⁵³⁵

¹⁵³⁵ **BOA., MF.HUS.,** 19/47, (16 R. evvel 1331/23 Şubat 1913). Rehberi Tahsil Mektebi aylık ders ve rehberlik cetveli. Aylık ya da üç aylık olarak hazırlanan bu cetveller Müslim Özel Mektepleri'nin ilk zamanlarından beri kullanılmaktadır. Bu cetveldeki farklılık öğrencinin okuldaki durumunu verdikten sonra evdeki ahlak, davranış ve çalışmasını öğrenmek için hazırlanmış olmasından kaynaklanmaktadır.

3.2. Ders Dışı Faaliyetler

3.2.1. Okul Açılış Konuşmaları ve Önemi

Müslim Özel Mektepleri'nin ders dışı faaliyetlerde öğrencinin sosyalleşmesi yanında okullarının reklamı yapılarak okulları halka tanıtmaya amacı da izlenmiştir. Müslim Özel Mektepleri'nin öğrenciden alacakları ders ücreti dışında bir gelirleri olmadığı düşünüldüğünde başka türlü yaşama şansları da olmadığından bu uygulamalar var olabilmeli için doğal bir süreçti. Bunun için okulun açıldığı gün yapılan faaliyetler ve tanıtımlar yeni öğrencilerin mektebe katılması için önemli bir gündü. Bir nevi okulun açılış günü öğrencinin, personelin ve mektebin görücüye çıkması demektir. Mektepler boyanır, her yer temizlenir, mektebin fiziki ve içeriği düzenlenirdi. Mektep hangi semte bulunuyorsa tüm halk açılışa davet edilirdi. Semtin hatırlı kişileri ve yüksek rütbedeki kişilere ayrıca haber verilirdi. Açılış konuşması yapılacağı tarih öncesinde Maarif Nezareti'ne haber verilerek konuşma yapmak için izin alınırdı. Görevlendirilen müfettiş açılış konuşması öncesinde okulda hazır bulunurdu.¹⁵³⁶

Konuşmalar öncesinde mektep öğrencilerinden bir öğrenci konuşurdu. Genellikle okulda neler öğrendiğini, neleri yapabildiği ve okulun ne kadar iyi olduğundan bahsederdi. Arkasından okul müdürü konuşmasını yapardı. Bu konuşma aynı zamanda mektebin o yıl ki uygulamalarını anlatmaktaydı. Bunun dışında ders nazırı konuşma yapabiliyordu. Bu konuşmalar sonrasında mevlit okutulur ya da dualar edilirdi. 1876-1908 yıllarında ise üç kere padişahım çok yaşa denilirdi. Daha sonra gelen misafirlere kuzu çevirme, etli pilav ya da tavuklu pilav verilirdi. Bu yapılan konuşma metinleri ya da mektepte açılış konuşması sırasında gelenler ve yapılanlar gazetelere ilan olarak verilirdi. Böylece mektep bulunduğu semtin yaşayanlarına tanıtılırdı.¹⁵³⁷

¹⁵³⁶ BOA., Y.PRK.MF., 2/95, (29 Zilhicce 1310/14 Temmuz 1893). Darütedris Mektebi açılış nutku.

¹⁵³⁷ BOA., Y.PRK.MF., 2/95, (29 Zilhicce 1310/14 Temmuz 1893). Darütedris Mektebi açılış nutku. BOA., MF.MKT., 761/4, (16 Zilkade 1321/3 Şubat 1904).

3.2.2. Okullarda Sünnet Töreni Yapılması

II. Abdülhamit dönemi geleneksel uygulamalarından biride fakir çocukların toplu sünnet şölenleriydi. Bu uygulama sadece İstanbul'da değil tüm vilayetlerde de uygulanıyordu. Toplu sünnet şölenleri İttihâd ve Terakki Dönemi'nde de uygulanmaya devam etmiştir.

Müslim Özel Mektepleri'nde eğitim gören fakir çocuklar için sünnet töreni yapılmaktaydı. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde özel okulların tespit edilen ilk sünnet töreni 2 Ağustos 1889 tarihinde Darülfeyz Mektebi'nde yapılmıştır. Ödül dağıtım töreninden sonra fakir öğrencilerden otuzu atlara bindirilerek, kudümlerle okuldan Eyüp Camii Şerifine götürülmüştür. Sonra okula getirilerek sünnetleri yapılmıştır. Sünnet gecesi okul bahçesinde çalgı çaldırılmış ve hokkabaz oynatılmıştır.¹⁵³⁸

Üsküdar Ravza-i Terakki Mektebi açıldıgından itibaren Üsküdar semtinde fakir çocukların eğitimini üstlenmiştir. Padişahın tahta çıktığı gün yapılan ödül dağıtım töreninden sonra fakir öğrencilerin sünnet ettirilmesini gelenek olarak devam ettirmiştir.¹⁵³⁹ Mektep Müdürü Süleyman Kazım Efendi tarafından 27 Ağustos 1894 tarihli Maarif-i Umumiye Nezareti'ne yazılan yazıda, Kasımpaşa'da Hadika-i Marifet Mektebi'nin 400 öğrencisinden 45 kadarının anadan babadan öksüz ve yetim ve fukaradan olması sebebiyle mektep bahçesinde sünnetlerinin yapılacağı ve bu vesileyle padişahımız yad ve şükran edileceği ancak masraf dolayısıyla ihsan buyrulması istirham edilmektedir. 29 Ağustos 1894 tarihinde ihtiyaç duyulan 100 Osmanlı lirası Mektep Müdürü Süleyman Kazım Efendi'ye verilmiştir.¹⁵⁴⁰

21 Ekim 1909 tarihinde Üsküdar'da Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi'nde fakir çocuklar¹⁵⁴¹ ve 9 Ağustos 1909 tarihinde Şule-i Terakki Mektebi'nde öksüz ve yetim çocuklar sünnet ettirilmiştir.¹⁵⁴² Şehzadebaşı'nda bulunan Vesile-i Terakki Mektebi

¹⁵³⁸ **BOA., DH.MKT.**, 1644/20, (2 Zilhicce 1306/30 Temmuz 1889). **BOA., Y.MTV.**, 39/94, (2 Zilhicce 1306/30 Temmuz 1889).Sünnet(hitan) töreni öncesinde Dahiliye Nezareti'nden müsaade istenmiştir. Zabtiye Nezareti'nin mahsur görmemesi üzerine Dahiliye Mektubi Kalemi tarafından Mabeyn Hümayun Baş Kitabet Aliyyesine durum bildirilmiştir.

¹⁵³⁹ **BOA., Y.MTV.**, 80/191, (25 Muharrem 1311/8 Ağustos 1893). **BOA., ZB.**, 393/85, (9 Receb 1324/29 Ağustos 1906). Ravza-i Terakki Hamidi Mektebi'nde cülus-ı hümayun vesilesiyle tevzi mükafat resmiyle bu sene elli kadar etfalin hitanları (sünnetleri) yapılacaktır.

¹⁵⁴⁰ **BOA., Y.MTV.**, 103/95, (26 Safer 1312/29 Ağustos 1894).

¹⁵⁴¹ **BOA., MF.HUS.**, 3/23, (6 Şevval 1327/21 Ekim 1909).

¹⁵⁴² **BOA., ZB.**, 340/115, (22 Receb 1327/9 Ağustos 1909).

Müdüriyetince yapılacak ödül dağıtım ve sünnet törenlerinde bulunmak üzere bir bando mızıkanın gönderilmesi Bahriye Nezareti'nden istenmiştir.¹⁵⁴³

Müslim Özel Mektepleri'nin bir farklı yönü olan müslüman fakir çocuklarının eğitimden mahrum kalmaması için verilen ücretsiz eğitim olmuştur. Bu sayı hiçte az değildir. Özellikle fakir semtlerde kurulan Müslim Özel Mektepleri'nde çok fazla ücretsiz müslüman öğrenci eğitim almaktadır. Tüm Müslim Özel Mektepleri günümüz özel okullarında olduğu gibi mali kazanç sağlama peşinde değildir. Gerçekten eğitimi yaymak ve vatan evlatlarının eğitim nimeti ile nurlanması için çalışan gönüllü eğitim neferleri de vardır. Bunlar tüm servet, bilgi ve birikimlerini bu uğurda harcamışlardır.¹⁵⁴⁴

3.2.3. Padişah'ın Doğum Günü ve Tahta Çıkış Tarihinde ve Hz. Muhammed'in Kutlu Doğumu'nda Mevlit Okutma

1876-1908 yılları arasında II. Abdülhamit Dönemi'nde yetiştirilmek istenilen insan modelinde İslamcılık politikasının etkisi yoğun bir şekilde görülmektedir. İslam ahlakı ve terbiyesine uygun bireyler yetiştirmek bu dönemin eğitim politikasına damgasını vurmuştur. Büyük Devletlerin yabancı ve gayrimüslim okullar aracılığıyla Osmanlı Devleti'nde ki diğer unsurları ulusal devletlerini kurmak için tam destek verdikleri hatta müslüman ve Türk unsuru bile zehirledikleri bu dönemde Osmanlıcılık politikası işlevini tamamen yitirmiştir. Türk unsuruna dayanmak Osmanlı Devleti'nin zaten dağılması demek olacağından İslamcılık politikası dışında tutunacak bir dal kalmamıştı.

Müslim Özel Mektepleri Padişah'ın doğum günü ve tahta çıkış tarihinde ödül dağıtım törenleri yapılmış ve mevlitler okumuşlardır. Hatta yeni kurulacak olan Müslim Özel Mektepleri açılış günlerini bu tarihe getirmiştir.¹⁵⁴⁵ Hz. Muhammed'in Kutlu Doğumu gününde de mevlitler okunmuş ve dualar edilmiştir. Bu faaliyetlerle ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde ulaşılan 75 civarında yazışma örneği

¹⁵⁴³ BOA.,BEO., 3929/294648, (21 Şaban 1328/28 Ağustos 1910).

¹⁵⁴⁴ Darüşşafaka mezunlarından bir kısmı devlete olan vefa borcunu eğitimi yaymak için fakir semtlerde özel okul açarak müslüman fakir çocukların eğitimi almasını sağlayarak ödemişlerdir. Müslim Özel Mektepleri açan ve bu okullarda çalışan Darüşşafaka mezunu sayısı oldukça fazladır.

¹⁵⁴⁵ BOA., MF.MKT., 952/43, (17 Receb 1324/6 Eylül 1906). Padişahın tahta çıkış gününde Çarşamba'da "Bedraki Füyüzat" ve Fatih civarında "Vesile-i Terakki" ve "Hadika-i İrfan" ve Eski Ali Paşa'da "Menba-i Edeb" nam mekteplerin resmi küşadları yapılacağı ilan olunur.

bulunmaktadır. Bu belgelerin en eski tarihlisi 1892 yılından¹⁵⁴⁶ başlayarak 1908 yılına kadar devam etmektedir.¹⁵⁴⁷

Müslim Özel Mektepleri'nin bu tarihlerde yapılan ödül törenlerinde dağıttıkları ödülllerinin masrafları, okutulan mevlit için 500 külah şeker padişah tarafından hayır olarak karşılanıyordu. Ayrıca yaptıkları etkinlikler gazetede ilan olarak veriliyordu.¹⁵⁴⁸ Böylece zaten az olan gelirleri ile ayrıca ortalama 1500 lira olan dağıtılacak ödül alımı ve okulların tanıtımı yapılıyordu. Ayrıca bu faaliyetler sayesinde Hamidi adını alarak öğrenci sayısını arttırmak yolunu tercih edenlerde oluyordu. Bazı okulların bina kirası bile devletçe karşılanıyordu. Ancak yapılan bu faaliyetleri sadece bu şekilde maddi ya da siyasi olarak yardım görmek gibi sığ bir bakış açısı ile sınırlandırmakta yanlış olacaktır.¹⁵⁴⁹

Çünkü bu okullar müslümanlığın devamı, devletin eğitimle kalkınması ve vatan evladının eğitim alması için varolan kurumlardır. Türk Kültürü'nün ve Osmanlı Devleti'nin devamını sağlamak için bu faaliyetlerde gönüllü olarak bulunarak devletin devamı olan padişahımın çok yaşa duasına katıldıkları unutulmamalıdır. Aynı zamanda yapılan bu faaliyetleri sadece bu şekilde maddi ya da siyasi olarak yardım görmek gibi sığ bir bakış açısı ile sınırlandırmak bu uğurda her şeyini ortaya koyan eğitim neferlerimizin dönemin tüm zorlukları içinde sürdürmeye çalıştıkları mücadelelerini görmezden gelmemize engel olmamalıdır.

¹⁵⁴⁶ **BOA., Y.PRK.ZB.**, 9/88, (14 Şaban 1309/14 Mart 1892).

¹⁵⁴⁷ **BOA., MF.MKT.**, 1052/6, (3 R.ahir 1326/5 Mayıs 1908). Maarif-i Umûmiyye Nezâreti Mekatib-i Aliye ve Hususiye Müfettişliği'nden Huzur Ali Cenabı Nezaret Penahilerine gönderilen yazıda, Mekâtib-i Hususiye'den Fatih'te Kadıçeşmesi'nde kain (Hadika-i İrfan Hamidiye) ve Kabataş'ında (Şemş'ül Mekatib) ve Üsküdar'da (Ravza-i Terakki Hamidi) ve Kızıtaşı'nda (Numune-i İrfan Hamidi) ve Hasköy'de (Gülşen-i Maarif-i Hamidi) mekteplerinde **padişah adına mevlid okutulacağı**nın sureti halin **gazetelerle ilanı hususunun** matbuat idaresi aliyyesine işar buyrulması babında emr ü ferman hezret-i men leh-ül-emrindir.

¹⁵⁴⁸ **BOA., MF.MKT.**, 859/29, (25 R.evvel 1323/30 Mayıs 1905). Bürhan-ı Terakki Hamidi Mektebi Müdüriyeti tarafından Maarif-i Umumiyye Nezaret-i Celiliyyesine yazılan yazıda, **Peygamber Efendimizin doğumu** sebebiyle **Bürhan-ı Terakki Hamidi Mektebi**'nde **mevlid** kıraat olunduğuna ve mektep namına ihsan buyrulub Hazine-i Hassa Şahane'den irsal kılınan 500 külah şeker bugün mektep memur ve talebesine tevzi edilmiş ve işbu ikramı sağlayan padişahımızı yad için üç defa **"Padişahımız çok yaşa"** rahman kılınmış olunduğu arz eder ve durumun matbuatla ilan olunmasını istirham eylerim. Ol babda emr ü ferman hezret-i men leh-ül-emrindir. Maarif-i Umumiyye Nezaret-i Mektubi Kalemî tarafından 17 Mayıs 1321/30 Mayıs 1905 tarihinde Matbuat Dahiliye İdaresine yazılan yazıda durumun ilan edilmesini istemiştir.

¹⁵⁴⁹ Bkz, I. Bölüm **Müslim Özel Mektepleri'nin amaçları**.

3.2.3. Hafızlık Töreni ve Hatim Duaları İçin Yapılan Etkinlikler

Hafızlık töreninin ve hatim dualarının hangi camide ve hangi gün yapılacağı okul müdürlükleri tarafından önceden Maarif Nezareti'ne bildiriliyordu. Maarif Nezareti tarafından bir memur görevlendiriliyordu. Bu memurun görevi hafızlık töreni ya da hatim duası sonrasında kendisine teslim edilen 500 külah şekerin dağıtılması ve törenin izlenmesiydi. Bu etkinlik neticesini bildiren durum Maarif Nezareti Mektubi Kalemi tarafından gazetelerde ilan edilmesi için Matbuat Dairesi'ne bildiriliyordu.¹⁵⁵⁰

Hatim duasından bir örnek şöyledir. “Kasımpaşa'da Rehber-i Marifet Mektebi öğrencilerinden hatim eden 53 öğrencisinin hatim duası Pazartesi günü Piyale-i Kebir Camii'nde yapılmıştır. Hatim dualarından sonra 300'e yakın öğrenci bir şükür ve minnet olarak üç defa padişahım çok yaşa diye dua” etmişlerdir.¹⁵⁵¹

Üsküdar'da kurulan Ravza-i Terakki Mektebi hafızlık eğitimi konusunda Müslim Özel Mektepleri arasında farklı bir yere sahiptir. Kadrosunda çok fazla hafız ve Kurân-ı Kerim öğretmeni olması bunu doğrulamaktadır.¹⁵⁵² **İlk hafızlık sınıfı 1899 yılında Ravza-i Terakki Mektebi'nde açılmıştır.**¹⁵⁵³ “Mektep öğrencilerinden hafız olan Hafız Hüsnü ve Fuad ve Hulki Efendilerin Üsküdar Yeni Cami Şerifi'nde hafız duaları okunmuş ve sonrasında Hazreti Hilafet Penahilerine dua edilmiş ve namaz kılınmıştır”.¹⁵⁵⁴ 2 Temmuz 1906 tarihinde Valide Atik Camii Şerif'inde hafızlık sınıfından beş öğrencinin hafız Kuran ziyafeti ve hafızlık duaları yapılmış ve ardından padişahım efendimize dua edilmiştir.¹⁵⁵⁵ II. Abdülhamit tarafından bu öğrencilere iki bin lira hafızlık ikramiyesi verilmiştir. Ayrıca Ravza-i Terakki Mektebi padişahın adıyla “**Hamidi**” olarak adlandırılmasına izin vermiştir.¹⁵⁵⁶

3.2.4. Okullarda Cemaatle Namaz Kılma

Müslim Özel Mektepleri'nde cemaatle namaz kılınması hem II. Abdülhamit Dönemi hem de İttihâd Terakki Dönemi'nde devam eden bir uygulamadır.

¹⁵⁵⁰ BOA., MF.MKT., 930/56, (28 R.evvel 1324/22 Mayıs 1906).

¹⁵⁵¹ BOA., Y.PRK.ZB., 9/88, (14 Şaban 1309/14 Mart 1892).

¹⁵⁵² Bkz, II. Bölüm Ravza-i Terakki Mektebi

¹⁵⁵³ BOA., Y.PRK.ZB., 23/32, (25 R.evvel 1317/3 Ağustos 1899).

¹⁵⁵⁴ BOA., Y.PRK.ZB., 23/32, (25 R.evvel 1317/3 Ağustos 1899).

¹⁵⁵⁵ BOA., MF.MKT., 938/25, (3 C.evvel 1324/25 Haziran 1906).

¹⁵⁵⁶ BOA., MF.MKT., 938/27, (10 Şaban 1324/29 Eylül 1906). 231 numaralı ve 24 Ağustos 1322/6 Eylül 1906 tarihli buyruldu.

Talimatnamelerde bu mecburiyet **ilk kez 1890 yılındaki Darütedris Nizamnamesi'nde tespit edilmiştir.**

“Birinci teneffüs sonunda cemaatle namaz kılındıktan sonra öğrenci dershanelerine gidecektir. Öğrenci vakt-i zuhr (öğle zamanı) ve vakt-i asr (ikinci zamanı) abdest alıp cemaatle edâ-yi salât (namazı kılma) etmekle mükellef olduğundan teneffüsten döndüklerinde hep beraber öğle ve ikinci namazlarını cemaatle kılacaklardır. Abdest alıp namaz kılmakta kusur gösterenler bütün öğrencinin huzurlarında tekdîr (azarlanacak) ve tahkir (hakaret edilme) edilip akşamları bir saat kadar mektepte tevkif olunacaktır” şeklinde ifade edilmiştir.¹⁵⁵⁷ 1893 yılında ki Mektebi Osmani ve Mizan-ı Terakki Mektebi talimatnamelerinde mektebe devam eden tüm müslüman öğrencinin müslümanlığın farzı olan salavât-ı cemaatle eda etmeleri mecburdur şeklindedir.¹⁵⁵⁸

Bu durumun talimatnamelerde sınırlı kalmadığını görmekteyiz. 19 Kasım 1894 tarihinde tüm Müslim Özel Mektepleri'ne Maarif Nezareti Mektubi Kalemî'nce gönderilen tamimde uymaları gereken kurallarda, **öğrencinin Kurân-ı Kerîm'in iyi okunmasına ve akaid-i dîniyenin tedris ve telkinine fevkalade itibar edilmesi** istenmektedir.¹⁵⁵⁹ 1 Ağustos 1895 yılında Mekatib-i Âliye ve Hususiye Müfettişi Ziyaeddin'in Mizan-ı Terakki Mektebi'ni yaptığı teftiş sonucunda hazırladığı teftiş raporunda mektepte cemaatle namaz kılınmadığı tespit edilmiştir.¹⁵⁶⁰ Bu durum karşısında 15 Ağustos 1895 tarihinde Meclis-i Kebir-i Maarif tarafından mekatib-i hususiyeden bazılarının cemaatle namaz kılınmadığı Mekatib-i Aliye ve Hususiye Müfettişliği'nin raporuyla bildirildiğinden mekteplerde öğrencilerin cemaatle namaz kıldırılması hakkında tamimem Mekatib-i Hususiye Müdürlerine emir edilerek uygulanmasını istemiştir.¹⁵⁶¹ Mekteplerde cemaatle namaz kılınması 1900¹⁵⁶², 1910¹⁵⁶³ ve 1913 yıllarında da devam ettiği talimatnamelerden anlaşılmaktadır.¹⁵⁶⁴

¹⁵⁵⁷ BOA., Y.PRK.MF., 2/1, (21 C.evvel 1307/13 Ocak 1890). **Darütedris Mektebi Nizamnamesi**, 21 C.evvel 1307/13 Ocak 1890, madde 2 ve 16.

¹⁵⁵⁸ **Leylî ve neharî Mekteb-i Osmani dahilî ve haricî talimâtı**, 1310/1893, Önsöz. **Mizan-ı Terakki Mektebi talimatı**, 1310/1893, madde 5.

¹⁵⁵⁹ BOA., MF.MKT., 239/57, (20 C.evvel 1312/19 Kasım 1894).

¹⁵⁶⁰ BOA., MF.MKT., 277/36, (9 Safer 1313/1 Ağustos 1895).

¹⁵⁶¹ BOA., MF.MKT., 283/19, (23 Safer 1313/15 Ağustos 1895).

¹⁵⁶² **Dârü'l-irfan Mektebi'nin resm-i tevzi-i mükâfat cetveli**, 1318/1902, madde 27. Tüm öğrenciler müslümana dinen farz olan salavât-ı edaya mecburlardır.

¹⁵⁶³ **Afitab-ı Maarif Mektebi Talimâtname ve Nizamnamesi**, 1326/1910, madde 26. Öğrenci adab-ı diniyeye uygun abdest alıp vakti gelen namazlarını mektepte eda edeceklerdir.

¹⁵⁶⁴ **Leylî ve neharî Mekteb-i Tefeyyüz talimatnamesi**, 1329/1913, Müslüman öğrenci on yaşından itibaren dinin farzlarını yapmaya mecburdur.

1913 yılında İttihâd ve Terakki döneminde okullarda cemaatle namaz kılınmaya devam edilmiştir. Rehber-i İttihad-ı Osmaniye Mektebi'nde öğrenciye verilecek ahlak terbiyesinin nasıl olacağı anlatılırken şu ifadeler yer verilmiştir.

“İnsanların hayatları dine bağlı bulunmuştur. Bu nedenle hakiki terbiye din üzerine tesis eden bir terbiyedir. Din olmayınca ahlak olmaz. Bu nedenle Ulûm-i Diniyeyi içiren tedrisat ciddi ve esaslıdır. Leylî (yatılı) öğrenci her gün evkat-ı hamseyi (beş vakit namazı) nehari (gündüzcü) öğrenci öğle namazını mektep camiinde kılacaktır. Mektebimiz tedrisat cihetine dikkat eylediği kadar ahlak hususunda dikkat etmeyi vazifenin en mübecceli (yücesi) ad eyler. Öğrenciye daima irşâdâtı (doğru) ahlakiyede bulunulmakta, ahlak sahipleri takdir olunmakta, en küçük ahlak kabahatine bile müsamaha gösterilmemektedir”.¹⁵⁶⁵ Osmanlı Devleti'nin son dönemine kadar Müslim Özel Mektepleri'nde cemaatle namaz kılınmıştır. Hatta bu hususa çok dikkat edildiği örneklerden anlaşılmaktadır.

3.2.5. Okullarda Ödül Dağıtım Töreni Yapılması

Müslim Özel Mektepleri'nde ödül dağıtım törenlerine çok fazla önem verilmiştir. Bu törenlerin yapılacağı gün ve saati en az bir hafta önce okul müdürlüklerince Maarif Nezareti'ne bildirilerek izin alınıyordu. Maarif Nezareti tarafından bir müfettiş bu törenlere gitmekle görevlendiriliyordu. Daha sonra müfettişin görüşlerini içeren bilgiler ve törende yapılanlar evrak odasında o okulun dosyasında saklanıyordu. Ayrıca tören yapıldığı bilgisinin gazetede ilan olunması için Matbuat İdaresi'ne bildirilirdi.¹⁵⁶⁶

Bugünkü anlamda ödül dağıtım törenini karne verilme günü olarak düşünebiliriz. Bu törenler 1877-1922 yılları arasında genelde ders yılı sonunda yapılan genel imtihanların hemen sonrasında yapılırdı. 1876-1908 yıllarında II. Abdülhamit'in doğum günü ve tahta çıkış tarihinde ödül dağıtım törenleri yapılmıştır.

¹⁵⁶⁵ **Rehber-i İttihad-ı Osmani Mektebi tarifnamesi**, Tarihsiz, Terbiye-i ahlakiye.

¹⁵⁶⁶ **BOA., MF.HUS.**, 1/34, (3 C.evvel 1314/10 Ekim 1896). **BOA., MF.HUS.**, 1/53, (16 R.ahir 1316/6 Eylül 1898). **BOA., ZB.**, 393/85, (9 Receb 1324/29 Ağustos 1906). **BOA., BEO.**, 3929/294648, (21 Şaban 1328/28 Ağustos 1910).

Ödül törenleri iptidâi ve rüşdiye üçüncü sınıf öğrencileri için diploma alma ve diğer öğrenciler için sınıf yükselme günüydü. Bu törende diploma alan öğrencilere Maarif Nezareti tarafından onaylı diplomaları dağıtılırdı. Bir sene zarfında ödül kazanan öğrencilere ödül belgeleri, saat, süslü kitap ve kalem takımları bu tören esnasında verilirdi. Mektebin geçen sene mezunlarının şuan nerede olduğu ve mektebin genel başarısı hakkında bilgilendirme yapılırdı. Diğer törenlerde olduğu gibi bu törende de halk çağırılırdı. Ödül törenleri bu anlamda okulun reklamı yapıldığı ve yeni öğrenci alımında önemli bir gündü.¹⁵⁶⁷

Ödül dağıtım törenleri ile beraber dönemin siyasi özelliğine göre farklı uygulamalarda yapılırdı. 1876-1908 yıllarında okulda okuyan fakir öğrencilerin sünnetleri yapılmış, hokkabaz oynatılmış, piyesler yapılmış, mevlitler okunmuş, padişah yad edilerek dualar edilmiştir. Törenlerin sonunda yemek verilmiştir.¹⁵⁶⁸ 1909-1922 dönemin siyasi özelliğine göre okul bahçesinde konser verilmesi, tiyatro yapılması ve hatta Bahriye Nezareti'nden alınan bando eşliğinde yapılan ödül törenlerinde öğrenciler askeri ve vatani şarkılar söylemişlerdir. Törenlerin sonunda yemek verilmesi bu dönemde de devam etmiştir.¹⁵⁶⁹

3.2.6. Gece Mektebi Uygulaması

Gece Mektebi tanımı ilk kez 1909 yılındaki teftiş raporu örneğinde görülmektedir. Bu raporda önemli bir başlık olarak yazıldığı düşünülürse Gece Mektepleri'nin 1900 yıllarının başından itibaren eğitim tarihimizde uygulandığını söyleyebiliriz.¹⁵⁷⁰ Gece Mektepleri'nin taşrada nasıl yapılandığını hakkında bir kayıt olmasa da bu mekteplerin daha çok halka yönelik ücretsiz olan yaygın öğretim kurumu olduğu düşünülmektedir.

¹⁵⁶⁷ Bkz, I. Bölüm imtihanlar.

¹⁵⁶⁸ BOA., Y.MTV., 39/94, (2 Zilhicce 1306/30 Temmuz 1889). BOA., Y.PRK.MF., 4/19, (9 R.ahir 1316/27 Ağustos 1898). BOA., Y.PRK.ZB., 30/5, (1 C.ahir 1319/15 Eylül 1901). BOA., MF.MKT., 878/31, (13 C.ahir 1323/15 Ağustos 1905). BOA., MF.MKT., 959/42, (17 Şaban 1324/6 Ekim 1906). BOA., MF.HUS., 1/104, (12 R.ahir 1325/25 Mayıs 1907).

¹⁵⁶⁹ BOA., ZB., 340/115, (22 Receb 1327/9 Ağustos 1909). Üsküdar'da Karacaahmed'de Şule-i Terakki Mektebi'nde gündüz hanımlara ve gece erkeklere mahsus olmak üzere mektep bahçesinde bir konser verilmiştir. BOA., MF.HUS., 3/23, (6 Şevval 1327/21 Ekim 1909). Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi'nde gündüz sünnet çocuklarına ve akşam erkeklere mahsus olmak üzere tiyatro yapılmıştır. BOA.,BEO., 3929/294648, (21 Şaban 1328/28 Ağustos 1910). Vesile-i Terakki Mektebi tevzi'i mükâfât resmi(ödül dağıtım töreni) ve hitân(sünnet) törenlerini bir bando mızika ile yapmıştır.

¹⁵⁷⁰ BOA., MF.HTF., 1/32, (1325/1909).Teftiş Raporu 27 maddeden oluşmaktadır. 19. maddesi Gece ve Cuma Mektebi hakkındadır.

İstanbul'da Gece Mektebi ücretli ve eğitim çağında olan öğrencilere eğitimlerinde yardımcı olarak yapılanmıştı. Gece Mektebi açmak için yapılacak yazışma silsilesi şöyleydi. Gece Mektebi açmak için öncelikle açılacağı yer, kimlerin bu derslere katılacağı, programın hangi zaman aralığında olacağı, hangi derslerin verileceği ve bu dersleri verecek öğretmenlerin kimlerden oluşacağına dair bir cetvelle beraber resmi izin için Maarif Nezareti'ne bir istida verilirdi.

Ayrıca Gece Mektebi açılması düşünülen kurumun müdürü tarafından reyî ve izni olduğuna dair bir dilekçe Maarif Nezareti'ne gönderildi. Bağlı olan mutasarrıflık tarafından dersleri verecek öğretmenlerin iyi ahlak sahibi olup olmadıkları incelenerek İstanbul Vilayeti Tahrirat Kalemi'ne gönderilirdi. Oradan İstanbul Valisi imzalı olarak Tedrisat-ı Hususiye Müdürlüğüne havale edilirdi. Özel okullarla Mekatib-i Hususiye Müfettişliği ilgilendiğinden resmi ruhsatname verilerek Gece Mektebi'nin resmi deftere kayıt edilmesini onaylamak için Meclis-i Kebir-i Maarif'e havele edilirdi. Burada onaylanan evrak Maarif-i Umumiye Nezareti Tedrisat-ı Hususiye Müdüriyeti'nce resmi deftere kayıt olunur ve dosya saklanmak üzere tezkire evrak odasına kaldırılırdı.¹⁵⁷¹

19 Eylül 1909 tarihinde, Beşiktaş'ta Akaretlerde bulunan Afıtab-ı Maarif Mektebi'nde Cuma geceleri hariç olmak üzere her gece saat 1'den 3 kadar iptidâî ve rüşdiye derecelerine kadar vatan evladının eğitimi için gece dersleri açılması için izin istenilmiştir. 6 Şubat 1910 tarihinde Gece Mektebi açılması için izin verilmiştir.¹⁵⁷²

Gece Mektebi Ders Programı: Lisan (Elifba, İmlâ, Kırâat), Kurân-ı Kerîm ve Tecvîd, İlm-i hâl, Hesâb, Harf-i Osmani, Hendese, Tarihi İslam, Tarihi Umumi, Coğrafya-yı Osmani, Coğrafya-yı Umumi, Fransızca, Arabî, Farîsî, Usûl-i Defter, Hüsn-i hatt. **Heyeti Tedrisiye:** Mercan İdadisi mezunlarından **Ali Bey**, Mercan İdadisi mezunlarından **Ali Hakkı Bey**, Darüşşafaka mezunlarından **Abdah Bey**, Darüşşafaka mezunlarından Posta ve Telgraf Müdüriyeti Umumiyesi Kontrol Kalemi memurlarından **Mehmed Şükrü Bey**, Mektebi iptidâî öğretmenlerinden **Hafız Sadık Efendi**, İlmiyeden **Ahmed Şükrü Efendi**, Hüsn-i hatt öğretmenlerinden **Nuri Efendi'dir.**¹⁵⁷³

¹⁵⁷¹ BOA., MF.HUS., 4/42, (25 M 1328/6 Şubat 1910). Gece Mektebi'nin açılması için yapılan yazışmalar.

¹⁵⁷² BOA., MF.HUS., 4/42, (25 Muharrem 1328/6 Şubat 1910). Gece Mektebi'nin içeriği.

¹⁵⁷³ BOA., MF.HUS., 4/42, (25 Muharrem 1328/6 Şubat 1910). Ders programı ve ders kadrosu.

Elimizdeki bilgiler yeterli olmasa da başka okullarda okuyan çocukların belli bir ücret karşılığında Gece Mektebi'nde eğitim aldıkları düşünülmektedir. Bu yönüyle Gece Mektebi uygulaması **bugünkü anlamda özel dersanelerin ilk örneğidir**. Bunun uygulandığı ilk kurumda Afitab-ı Maarif Mektebi'dir.

3.2.7. Arkeoloji ve Deniz Müzesi Gezileri

Müslim Özel Mektepleri'de resmi okullara verilen müzelere ücretsiz giriş hakkından Maarif Nezareti'nden izin alarak yararlanmışlardır. Eğitimde gezerek, görerek ve yaşayarak öğrenmenin diğer öğrenmelere göre %70 daha kalıcı olduğu düşünüldüğünde bu uygulamaların ne kadar önemli olduğu ve teşvik edilmesi gerekliliği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

11 Temmuz 1907 tarihinde Darülfeyz Kız Mektebi öğrencisinden onbeş yirmi kadarının nakış ve tersîmâtı (resim) kadimeyi incelemek için Arkeoloji Müzesi'ne ziyaret etmelerine Maarif Nezareti tarafından izin verilmiştir. Gidiş ve dönüşlerine tahakkuk memurlarından Mehmed Efendi görevlendirilmiştir.¹⁵⁷⁴ 1 Mayıs 1911 tarihinde Mektebi Tefeyyüz öğrencilerinden Eskiçağ dersini alan öğrencilerin öğretmenleriyle beraber müzedeki eski eserleri incelemelerine resmi okul öğrencilerine verildiği gibi izin verilmiştir.¹⁵⁷⁵

Mektebli Dergisi'de 1 Mart 1911 tarihli ve 21. sayısında "Darütedris Mektebi rüşdiye kısmı öğrencileri öğretmenleri Cevdet Nadir Bey'in refakatinde olarak Bahriye Müzesini ziyaret ederek ilmi incelemelerde bulunmuşlardır. Memleketimizin önemli tarihi ve eski eserlerinden yararlanmak hususunda mekteplerimizin bu gibi mektepleri rehber alacaklarını ümit ediyoruz şeklinde ifade edilerek tüm okul müdür ve öğretmenlerinin bu uygulamaları yapmaları" istenmiştir.¹⁵⁷⁶

3.2.8. Mesire Yerlerine Gidilmesi

Müslim Özel Mektepleri resmi okullar ve diğer tüm okullar gibi Nisan-Ağustos ayları arasında baharın gelişi ya da öğrencileri onurlandırmak adına senede

¹⁵⁷⁴ BOA., ZB., 29/94, (30 C.evvel 1325/11 Temmuz 1907).

¹⁵⁷⁵ BOA., MF.MKT., 1170/56, (2 C.evvel 1329/1 Mayıs 1911). 30 Mart 1327/12 Nisan 1911 tarihinde Mektebi Tefeyyüz Müdüriyeti tarafından Maarif-i Umûmiyye Nezâreti'nden Müze-i Hümayun'u ziyaret etmek için müsaade istenmiştir. Bu izin 1 Mayıs 1911 tarihinde verilmiştir.

¹⁵⁷⁶ BOA., Y.PRK.GZT., 53/19, (29 Safer 1329/1 Mart 1911). Mektebli, Numro:21, Dersaadet, 29 Safer 1329. Erkek ve kız tüm mekteblere mahsus haftalık mecmuadır. Mektep müdürü ve muallimlerin nazarı dikkatine!!!

bir kez mesire yerlerine götürülüyordu. Bu gezilerin masrafları öğrenciler tarafından karşılanıyordu. Kalan para okul bütçesine ilave ediliyordu. Bu nedenle yılda bir kez düzenleniyordu.

Genellikle okullar talimatnamelerinde öğrencinin geziye katılmaması gezi parasını ödememe anlamına gelmez ifadesi kullanılmıştır. Geziler için öğrencilerden alınan ücret hakkında bilgi bulanamamıştır. Belgelerde kiralanan vapurdan vergi alınmaması paranın okula kalacağından ifadeleri bunu doğrulamaktadır.¹⁵⁷⁷ Bu faaliyetlerle ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde ulaşılan 50 civarında yazışma örneği bulunmaktadır. Bu belgelerin en eski tarihlisi 1902 yılından¹⁵⁷⁸ başlayarak 1910 yılına kadar devam etmektedir.¹⁵⁷⁹ Müslim Özel Mektepleri arasında resmi okullar gibi mesireye gitme geleneği ilk olarak Numune-i Terakki Mektebi'nde başlamıştır.¹⁵⁸⁰

3.2.8.1. İzin Alma Koşulları

Gezi yapacak okul müdürlükleri ne zaman, ne maksatla, hangi araçlar kullanılarak ve hangi mesireye gideceğini belirten dilekçeleriyle önceden Maarif Nezareti'nden izin almak zorundaydılar. Ayrıca izin alındıktan sonra Maarif Nezareti tarafından görevlendirilen biri maariften diğeri zabtiyeden olmak üzere iki memur nezaretinde onların emirlerine uyulma şartıyla mesire yerine götürülüyordu.¹⁵⁸¹ 1905 yılından sonra yazışma sistemi değişmiştir.¹⁵⁸² Maarif Nezareti, gelen isteğin Zabtiye ve Şehremâneti Nezaretleri'ne yazmıştır. Buradan gitmelerinde bir engel olmadığı şeklinde gelecek olumlu yazı sonrasında okulun mesireye gitmesine izin verilirdi.¹⁵⁸³

¹⁵⁷⁷ **BOA., BEO.,** 3789/284142, (29 Receb 1328/6 Ağustos 1910). Daire-i Sadaret Tahrirat Kalemi'nden Bahriye Nezâreti Celiliyyesine gönderilen tezkirede, “Vesile-i Terakki Mektebi menfaatine tertib olunan tenezzühte (gezinti) iştirak edenlerin nakli için isticâr olan (kiralanan) vapurun vergisiz olarak itası liman dairesince tebliğ olunduğu bahs ile **bu gezintiden hasil olacak meblag mektep menfaatine mahsus bulunmuş** olduğundan vapurun resmi vergi zımında icab edenlere tebliğat ifası buyrulmuştur”.

¹⁵⁷⁸ **BOA., MF.MKT.,** 628/26, (16 Safer 1320/25 Mayıs 1902). Mektebi Tefeyyüz öğrencisini her senenin mayısında Florya Mesiresine götürüyordu. Mektebi Tefeyyüz 12 Eylül 1896'da kurulduğu düşünüldüğünde bu uygulama 1896 yılından beri uygulamaktadır.

¹⁵⁷⁹ **BOA.,BEO.,** 3789/284142, (29 Receb 1328/6 Ağustos 1910).

¹⁵⁸⁰ Ergin, a.g.e., s. 997-1012. Numune-i Terakki Mektebi 1884-1897 yılları arasında eğitim vermiştir.

¹⁵⁸¹ **BOA., MF.MKT.,** 628/26, (16 Safer 1320/25 Mayıs 1902). Her iki nezaretin birer memuru bulunmak ve bu memurların emirleri ile hareket etmek şartıyla. **BOA., MF.MKT.,** 712/6, (3 R.evvel 1321/30 Mayıs 1903). Yanlarında Maarif ve zabıttan memurin lüzumu bulunduğu halde.

¹⁵⁸² **BOA., MF.MKT.,** 858/62, (24 R.evvel 1323/29 Mayıs 1905).

¹⁵⁸³ **BOA., MF.MKT.,** 936/41, (19 R.ahir 1324/12 Haziran 1906). **BOA., MF.MKT.,** 997/45, (24 R.ahir 1325/6 Haziran 1907). **BOA., ZB.,** 484/15, (9 C.ahir 1324/9 Temmuz 1908).

Gezilerin yapılma maksatları şunlardır. Mektebi Tefeyyüz her sene öğrencisini geziye götürme adeti olduğundan, Şule-i Terakki Mektebi'nde yapılan sünnet sonrasında kuzu ziyafeti verileceğinden¹⁵⁸⁴, Darüledeb Mektebi'nin bahar mevsiminde bir mesireye götürme adeti olmasından¹⁵⁸⁵, Rahmani Füyuzat Mektebi öğrencilerinin isteği üzerine¹⁵⁸⁶, Ravza-i Terakki Mektebi bahar gelmesi sebebiyle¹⁵⁸⁷, Hadika-i İrfan Hamidi Mektebi öğrencilerin şevk ve gayretlerini arttırmak üzere¹⁵⁸⁸, Hadikatül Maarif Mektebi bir yıllık eğitim sona ermeden mevsimden istifade etmek maksatıyla¹⁵⁸⁹ ve Afitab-ı Maarif Mektebi öğrencilerin boğaz içinde vapurla gezmeleri arzu edilmiş olduğundan gezi düzenlemişlerdir.¹⁵⁹⁰

3.2.8.2. Gidilen Mesire Yerleri

Müslim Özel Mektepleri araba, tren, araba veya vapur kiralayarak yılda bir kez olmak üzere mesire alanlarına gezi düzenlemişlerdir. Avrupa yakasında olan okullar **Kâğıthane, Veli Efendi, Florya, Çırpıcı, Silahtar Ağa, Beykoz ve Paşabahçe Sultaniyesi Mesirelerine** gitmişlerdir. Yalova gezisi yapmışlardır. Anadolu yakasında olan okullar **Fenerbahçe, Çiftelahavuzlar, Heybeliada'da Çam Limanı ve Koruluk Mesirelerine** gitmişlerdir.

3.2.8.3. Mesire Yerlerine Gidiş

Mesire yerlerine gidişler hakkında bazı örnekler şöyledir. Mektebi Tefeyyüz Kağıthane Mesiresi'ne Yenikapı veya Kumkapı İstasyonu'ndan trenle gitmiştir.¹⁵⁹¹ Rahmani Füyuzat Mektebi, Darüledeb Mektebi, Ravza-i Maarif Mektebi ve Bürhan-ı Terakki Hamidi Mektebi Küçükçekmece Karyesi'nde bulunan Florya Mesiresi'ne Şirkeci ya da Kumkapı İstasyonu'ndan veya Yenikapı'dan şimendiferle götürülmüştür.¹⁵⁹²

¹⁵⁸⁴ **BOA., MF.MKT.**, 628/36, (29 Safer 1320/7 Haziran 1902). **BOA., MF.MKT.**, 862/25, (4 R.ahir 1323/8 Haziran 1905).

¹⁵⁸⁵ **BOA., MF.MKT.**, 712/6, (3 R.evvel 1321/30 Mayıs 1903).

¹⁵⁸⁶ **BOA., MF.MKT.**, 858/62, (24 R.evvel 1323/29 Mayıs 1905).

¹⁵⁸⁷ **BOA., MF.MKT.**, 932/5, (9 R.ahir 1324/2 Haziran 1906).

¹⁵⁸⁸ **BOA., MF.HUS.**, 1/105, (8 C.evvel 1325/19 Haziran 1907).

¹⁵⁸⁹ **BOA., MF.MKT.**, 1055/47, (8 R.ahir 1326/10 Mayıs 1908).

¹⁵⁹⁰ **BOA., MF.MKT.**, 1060/39, (27 C.evvel 1326/27 Haziran 1908).

¹⁵⁹¹ **BOA., MF.MKT.**, 628/26, (16 Safer 1320/25 Mayıs 1902). **BOA., MF.MKT.**, 863/32, (24 R.ahir 1323/12 Haziran 1905). **BOA., MF.MKT.**, 931/56, (9 R.ahir 1324/2 Haziran 1906).

¹⁵⁹² **BOA., MF.MKT.**, 858/62, (24 R.evvel 1323/29 Mayıs 1905). **BOA., MF.MKT.**, 930/79, (5 R.ahir 1324/29 Mayıs 1906). **BOA., MF.MKT.**, 936/41, (19 R.ahir 1324/12 Haziran 1906). **BOA., MF.MKT.**, 1063/38, (2 C.evvel 1326/2 Haziran 1908). **BOA., MF.MKT.**, 1060/62, (16 C.evvel 1326/16 Haziran 1908).

Darüledeb Mektebi, öğrencileri Kumkapı'ya indirilerek şimendiferle Yedikule'ye ve oradan da küçük çocuklar arabalara bindirilmek üzere Çırpıcı Mesiresi'ne gitmiştir.¹⁵⁹³ Rehber-i Saadet Mektebi, Hadikatül Maarif Mektebi ve Gülşen-i Maarif Hamidi Mektebi Çırpıcı Mesiresi'ne götürülmüştür.¹⁵⁹⁴

Maşrık-ı Füyüzat Hamidi Mektebi ve Hadika-i İrfan Hamidi Mektebi Haliç İdaresi'nden vapur kiralayarak Silahtar Ağa Mesiresi'ne gitmişlerdir.¹⁵⁹⁵ Ravza-i Terakki Mektebi, Şirket-i Hayriye'nin 44 numaralı vapurunu kiralayarak Üsküdar İskelesi'nden hareket ederek Beykoz Mesiresi'ne gitmiştir.¹⁵⁹⁶ Afitab-ı Maarif Mektebi, Şirketi Hayriye İdaresi'nden vapur kiralayarak Paşabahçe Sultaniyesi Mesiresi'ne götürülmüştür.¹⁵⁹⁷ Bürhan-ı Terakki Mektebi ve Vesile-i Terakki Mektebi vapurla Yolavo gezisi yapmıştır.¹⁵⁹⁸

Kadıköy ve civar okullar öğrencilerini yakın mesirelerden Fenerbahçe ve Çiftehavuzlar Mesirelerine götürüldüklerinden ve Cuma ve Pazar Günleri bu yerler kalabalık olduğundan bu günler haricinde bir günde götürülmeleri uygun olacağından Dârü'l-irfan Mektebi'ne 13. Çarşamba günü Çiftehavuzlar Mesiresi'ne gitmesine izin vermiştir. Dârü'l-irfan Hamidi Mektebi daha masrafsız olduğu için tekrardan izin alarak şimendifer hattı güzergahında beşinci istasyon olan Bostancı Mevkiine götürülmüştür.¹⁵⁹⁹ Dârü'l-irfan Hamidi Mektebi vapurla Heybeliada'da Çam Limanı Mesiresi'ne gitmiştir.¹⁶⁰⁰ Üsküdar'da ki okullar Şule-i Terakki Mektebi ve Necmi Terakki Mektebi Üsküdar Nuh kuyusu civarında bulunan Koruluk Mesiresi'ne götürülmüştür.¹⁶⁰¹

¹⁵⁹³ BOA., MF.MKT., 712/6, (3 R.evvel 1321/30 Mayıs 1903).

¹⁵⁹⁴ BOA., MF.MKT., 995/92, (12 R.ahir 1325/25 Mayıs 1907). BOA., MF.MKT., 1055/63, (5 R.ahir 1326/7 Mayıs 1908). BOA., MF.MKT., 1055/47, (8 R.ahir 1326/10 Mayıs 1908). BOA., MF.MKT., 1058/32, (1 C.evvel 1326/1 Haziran 1908).

¹⁵⁹⁵ BOA., MF.MKT., 997/66, (15 R.ahir 1325/28 Mayıs 1907). BOA., MF.HUS., 1/105, (8 C.evvel 1325/19 Haziran 1907).

¹⁵⁹⁶ BOA., MF.MKT., 997/45, (24 R.ahir 1325/6 Haziran 1907). BOA., MF.MKT., 1058/62, (20 R.ahir 1326/22 Mayıs 1908). Mektebi Tefeyyüz vapur kiralayarak gitmiştir.

¹⁵⁹⁷ BOA., MF.MKT., 1060/39, (27 C.evvel 1326/27 Haziran 1908).

¹⁵⁹⁸ BOA., DH. EUM.THR., 105/15, (8 Receb 1328/16 Temmuz 1910). BOA., BEO., 3788/284046, (27 Receb 1328/4 Ağustos 1910).

¹⁵⁹⁹ BOA., MF.MKT., 927/5, (13 R.evvel 1324/7 Mayıs 1906).

¹⁶⁰⁰ BOA., MF.MKT., 1058/59, (2 C.evvel 1326/2 Haziran 1908).

¹⁶⁰¹ BOA., MF.MKT., 628/36, (29 Safer 1320/7 Haziran 1902). BOA., MF.MKT., 784/23, (8 R.ahir 1322/22 Haziran 1904). BOA., MF.MKT., 862/25, (4 R.ahir 1323/8 Haziran 1905). BOA., MF.MKT., 866/33, (20 R.ahir 1323/24 Ağustos 1905).

3.2.8.4. Mesire Yerlerine Giderken, Gelirken ve Mesire Yerinde Uyulması Gereken Kurallar

Okulların Mesire yerlerine giderken ve gelirken uymaları gereken kurallar vardı. Okullar mesire yerlerine **bayrak ve sancaksız** olarak gideceklerdir.¹⁶⁰² Seyahatte müfettişlik talimatlarına uyulacak, yanlarında müdür yardımcısı ve tahakkuk memurlarından bir görevli olacaktır.¹⁶⁰³ Öğrenci giderken ve dönerken öğretmen ve mubassırların gözetiminde olacaktır. Öğrencilerin güvenliğine yani arabalara¹⁶⁰⁴, vapura¹⁶⁰⁵ ve şimendifere¹⁶⁰⁶ binilir ve inilirken düşmemelerine ve güverteden sarkmamalarına dikkat edilecektir. Mesirede öğrencilerin deniz ve dere kenarlarına veya tehlikeli mahallere gitmemelerine ve yalnız bırakılmamalarına ve aykırı şeyler yapmamalarına ve çok fazla koşup terlememelerine özen gösterilecektir. Öğrencinin yanında **babası, validesi ve akrabası** bulunmayacaktı. Mesireden **saat onbirde** okula hareket edilecektir. Öğrenci mubassır ve hademelerle hanelerine teslim edilecektir.¹⁶⁰⁷

Ayrıca küçük çocuklar arabalara bindirilecekti.¹⁶⁰⁸ Mesireye gidişte ve dönüşte şehir içinde ve okuldan giderken ve gelirken **musiki çaldırmamak** ve intizamla gidilip gelinmesi ve Zabtiye Nezareti ve Şehremâneti Celiyyesinden dahi bir memur bulundurmak şartıyla mesireye gidilmesine izin veriliyordu.¹⁶⁰⁹

3.2.8.5. Bu Süreçte Karşılaşılan Zorluklar

Tabi bu gidiş sürecinde ve mesire alanında bazı problemler yaşanıyordu. Bu dönemde toplu taşıma araçları haremlik ve selamlık olarak ayrılıyordu. Bu problem şöyle olmuştu. Beyanülhak gazetesinin 11 Haziran 1326/24 Haziran 1910 tarihli 68 numrolu nüshasında Bürhan-ı Terakki Mektebi'nin Yalovo gezisinde edeb ve ahlaki milliyeye aykırı bir hal olduğuna dair yayın yayınlamıştır. Olay yalnız erkeklerden bazıları kadınların bulunduğu mahale bakmalarından kaynaklanmıştır.¹⁶¹⁰

¹⁶⁰² BOA., MF.MKT., 784/23, (8 R.ahir 1322/22 Haziran 1904)

¹⁶⁰³ BOA., MF.MKT., 927/5, (13 R.evvel 1324/7 Mayıs 1906).

¹⁶⁰⁴ BOA., MF.MKT., 1055/47, (8 R.ahir 1326/10 Mayıs 1908).

¹⁶⁰⁵ BOA., MF.MKT., 1058/62, (20 R.ahir 1326/22 Mayıs 1908).

¹⁶⁰⁶ BOA., MF.MKT., 1063/38, (2 C.evvel 1326/2 Haziran 1908).

¹⁶⁰⁷ BOA., MF.HUS., 1/105, (8 C.evvel 1325/19 Haziran 1907).

¹⁶⁰⁸ BOA., MF.MKT., 927/5, (13 R.evvel 1324/7 Mayıs 1906).

¹⁶⁰⁹ BOA., MF.MKT., 1055/63, (5 R.ahir 1326/7 Mayıs 1908).

¹⁶¹⁰ BOA., DH. EUM.THR., 105/15, (8 Receb 1328/16 Temmuz 1910). Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti tarafından olay araştırılarak aykırı bir durum olmadığı Maarif Nezâreti'ne bildirilmiştir.

Hadika-i İrfan Hamidi Mektebi Müdürü Mehmed Asım Efendi'nin Zaptiyeden memur olmaksızın mesireye gittiği ve 11 Haziran 1324 /24 Haziran 1907 ve 25 numaralı tezkire ile gerçekleşen gezide mahzuru İslamiyeye karşı **musiki ile hokkabaz ve kıbtıyan kadını oynatmak** gibi aykırı edep eylemiş olduğu İstanbul Polis Müdüriyeti'nden ifade edilmiş olduğundan Zabtiye Nezareti tarafından Maarif Nezareti'nden bu olay hakkında bilgi istenmiştir.¹⁶¹¹

Bu belgeden aynı zamanda mesire alanında neler yapıldığını öğrenmemiz adına çok önemli bilgiler olduğundan sadeleştirerek aktarılacaktır. “Öteden beri **mektepe gezilerinde musiki ve ince çalgı kullanılır ve hokkabazların edeb dairesinde oynatılması adettendir**. Resmi mekteplerde de mesire yerine vardıklarında çalgılar çalınır hokkabazlar oynatılır. Mesireye varınca ince saz çalınmış hokkabazlar oyun oynamıştır. Mektepe Müdürü Mehmed Asım Efendi tarafından kıbtıyan kadın oynatılmamıştır. Azade-i arzıdır ki: **Kağıthane ve Silahtar Ağa ve Veli Efendi ve Çırpıcı Mesireleri'nde kıbtıyan nefise kadınları** makbul birşey olmadığı halde öteden beri akçe almak için utanmaksızın el kaldırıp raks ederek, şarkı söyleyerek oyun oynarlar. Mesireye gittikleri gün birkaç kadın mahali mezkura gelmişler ve **akçe almak için incesaz takımının yanında tağnı etmek(şarkı söylemek) istemişlerdir**. Maarif memuru Tahsin ve tahakkuk memuru Mehmed Efendiler ve Mektepe Müdürü Mehmed Asım ve Mektepe Muavini Necib Efendiler tarafından men olunarak oradan kaldırılmışlardır. Bu durum sadece mektepe talebesi dışındaki seyirciler tarafından söylenilmiştir. Zaptiye Nezaretine ita olunan jurnalın Eyüp merkezine mensub olduğu sınıf komiserlerinden bir efendinin Hokkabaz oyununu men etmek istemesi üzerine Mektepe Muavini Necib Efendi'nin mektepe seyirlerinde **hokkabaz oynatıldığıının adet hükmündeki ifadesinin** biraz sertçe söylemesinden neşet ettiği (çıktığı) ve bundan dolayı başkalarının icra ettiği bir hareketin kendilerine atıf olduğudur. Müdürü Mehmed Asım ve Maarif memuru Tahsin ve tahakkuk memuru Mehmed Efendiler edebe mügayir (aykırı) bir ahval cereyan etmediğini ifade ettiler. Orada gezide bulunan Darülfeyzi Hamidi Müdürü Süleyman Hamdi ve Umumizade Hüseyin Paşa Mektebi Müdürü Tahsin Beyler ve öğrenci dahi müdür ve memurlar lehinde şahadette bulunmuşlardır”.¹⁶¹²

¹⁶¹¹ BOA., MF.MKT., 1007/42, (30 C.evvel 1326/11 Temmuz 1907).

¹⁶¹² BOA., MF.MKT., 1007/42, (30 C.evvel 1326/11 Temmuz 1907).

3.2.9. Okulların Çıkarıldığı Kitap, Gazete, Dergi ve Yayınlar

Müslim Özel Mektepleri ve tüm diğer mektepler için basın yayın faaliyetlerinde bulunmak isteyenler için aynı kurallar geçerliydi. Önce yaptıkları eserin adını, türünü ve nasıl işlem yapacaklarını belirten dilekçelerini Maarif Nezareti'ne göndermeleri gerekiyordu. Bu dini bir kitap ise Maarif Nezareti tarafından Meşihat Penahiye gönderiliyordu. Şeyhülislam tarafından eserin basılıp çoğaltılması uygundur üst yazısından sonra kitabın tab ve neşrine izin veriliyordu.¹⁶¹³

Eğer eser ders kitabı ise kitabın ismi, sahibi ve ne şekilde tab olunacağını içeren bilgiler üste yazılarak, eser sahibinden alınan üç nüsha Teftiş ve Muayene Heyeti'ne ve Tetkik-i Muallifat Heyeti'ne havale ediliyordu. Buradaki muayene sonucu kitabın uygunluğu ve üç nüshanın birbiriyle aynı olduğu tasdik edildikten sonra bir nüsha saklanır, diğeri sahibine verilir diğeri ise basılması için Matbuat İdaresi'ne gönderilirdi.¹⁶¹⁴

Eğer yayın gazete ve dergi ise dilekçe Dahiliye Nezareti'ne yazılırdı. Dahiliye Nezareti'nden Matbuat Dairesi'ne havale edilirdi. Dahiliye Müdürü Matbuat Nizamnamesi'nin 3. ve 4. maddelerine göre¹⁶¹⁵ izin isteyen kişi hakkında gerekli incelemeyi yapması için Zaptiye Nezareti'ne bildirirdi.¹⁶¹⁶ Buradan gelen netice sonrasında kitabın, gazete ve derginin basılmasına izin verilirdi. Eğer gazete için izin isteyen kişi tarafından mevcut matbaalardan birinde kendi imkanlarıyla ücretle tab ettirecekse usulen kendisine izin seneti verilirdi.¹⁶¹⁷

Bu üst bilgiler ışığında Müslim Özel Mektepleri tarafından yapılan basın yayın faaliyetleri eserin, kitabın, gazetenin adı ve kim tarafından yazıldığı, yayımlandığı ve kaç yılında izin alındığı şeklinde ele alınacaktır.

5 Ağustos 1900 tarihinde **Mektebi Tefeyyüz öğretmeni İbrahim Rıfat** tarafından **Ebu Ubeyde Amire bin El-Cerrah yahut Halid Bin Velid'in Zeyli**¹⁶¹⁸,

¹⁶¹³ **BOA., MF.MKT.**, 511/26, (8 R.ahir 1318/5 Ağustos 1900). Şeyhülislam Mehmed Celaleddin, kitabın tab ve neşri uygundur.

¹⁶¹⁴ **BOA., MF.MKT.**, 1017/62, (16 Şaban 1325/24 Eylül 1907). **BOA., MF.MKT.**, 1060/53, (24 Zilhicce 1325/28 Ocak 1908). Maarif-i Umumiyye Nezareti Mektubi Kalemî'nce Dahiliye Nezâreti'ne yazılırdı.

¹⁶¹⁵ **BOA., ZB.**, 330/42, (17 Muharrem 1327/8 Şubat 1909). **BOA., ZB.**, 332/58, (18 R.ahir 1327/9 Mayıs 1909). **Matbuat Nizamnamesi madde 3-4:** Teba-i Osmaniye'den olup, otuz yaşını ikmal eylediği, cinayetle hüküm tertip etmeyip iyi hal eshabından bulunduğu dair olan maddelerdir.

¹⁶¹⁶ **BOA., DH.MKT.**, 1279/41, (14 Receb 1326/12 Ağustos 1908).

¹⁶¹⁷ **BOA., ZB.**, 326/13, (9 Şaban 1326/6 Eylül 1908).

¹⁶¹⁸ **BOA., MF.MKT.**, 511/26, (8 R.ahir 1318/5 Ağustos 1900).

3 Ağustos 1903 tarihinde **Mektebi Tefeyyüz Dahiliye Müdürü Ali Rıza Efendi** tarafından **Mükemmel Kavaid-i Farsiye**¹⁶¹⁹, 16 Temmuz 1904 tarihinde **Necm-i Terakki Mektebi Müdürü Hüseyin Hıfzı Bey** tarafından **Sual ve Cevaplı Teshilü'l Emsile**¹⁶²⁰, 25 Şubat 1905 tarihinde **Dârü'l-irfan Mektebi Müdür Muavini Arif Efendi** tarafından **Eğlenceli Hesab Oyunları**¹⁶²¹, 24 Eylül 1907 tarihinde **Menbaül İrfan Mektebi Müdürü Mühendis Mahmud Aziz Efendi** tarafından **Üssül Hesab**¹⁶²², 28 Eylül 1907 tarihinde **Tophane-i Amire Muhasebe Kalemi Ketebesinden Mehmed Ali ve Mektebi Tefeyyüz Musikî öğretmeni Selahaddin Efendiler** tarafından **Muhtasar Risale-i Musiki'nin ikinci cüzü**¹⁶²³, 28 Ocak 1908 tarihinde **Necm-i Terakki Mektebi Müdürü Hüseyin Hıfzı Bey** tarafından **Ahlak Dersleri**¹⁶²⁴, 20 Nisan 1908 tarihinde **Mirat-ı Feyzi Hamidi Mektebi öğretmeni Mehmed Lütfullah Zeynelabidin** tarafından **Mirat-ı Kıraat**¹⁶²⁵, 24 Haziran 1908 tarihinde **Mirat-ı Feyzi Hamidi Mektebi öğretmeni Mehmed Lütfü Efendi** tarafından **Mirat-ı Kavaid-i Türkiye** adlarıyla yazmış oldukları kitaplara izin verilmiştir.¹⁶²⁶

1 Ağustos 1908 tarihinde **Necm-i Terakki Mektebi müdürü ve müessisi Hüseyin Hıfzı Efendi** tarafından **Necmi Terakki**¹⁶²⁷, 4 Ağustos 1908 tarihinde **Ravza-i Terakki Mektebi Kitabet öğretmeni Hüsnü Bey** tarafından **Mirat-ı Hakikat**¹⁶²⁸, 4 Ağustos 1908 tarihinde **Hadika-i İrfan Hamidi Mektebi Müdürü Mehmed Asım** tarafından **Hadika-i İrfan**¹⁶²⁹, 10 Ağustos 1908 tarihinde **Rehber-i Saadet Mektebi Müdürü Mehmed Celal Bey** tarafından **Rehber-i Saadet**¹⁶³⁰, 12 Ağustos 1908 tarihinde **Ravza-i Maarif Mektebi Müdürü Mustafa Fazıl** tarafından **Bârîka-yi Hakîkat(hakîkat ışığı)**¹⁶³¹, 6 Eylül 1908 tarihinde **Bahriye Makine Mühendisi Üsküdar Ravza-i Terakki Mektebi Riyaziye Öğretmeni Mehmed Ali Efendi** tarafından **Meziyet**¹⁶³², 27 Ocak 1909 tarihinde **Rehber-i Tahsil Mektebi**

¹⁶¹⁹ BOA., MF.MKT., 740/27, (9 C.evvel 1321/3 Ağustos 1903).

¹⁶²⁰ BOA., MF.MKT., 787/17, (3 C.evvel 1322/16 Temmuz 1904).

¹⁶²¹ BOA., MF.MKT., 834/29, (20 Zilhicce 1322/25 Şubat 1905).

¹⁶²² BOA., MF.MKT., 1017/62, (16 Şaban 1325/24 Eylül 1907).

¹⁶²³ BOA., MF.MKT., 1018/47, (20 Şaban 1325/28 Eylül 1907).

¹⁶²⁴ BOA., MF.MKT., 1060/53, (24 Zilhicce 1325/28 Ocak 1908).

¹⁶²⁵ BOA., MF.MKT., 1060/53, (18 R.evvel 1326/20 Nisan 1908).

¹⁶²⁶ BOA., MF.MKT., 1061/75, (24 C.evvel 1326/24 Haziran 1908).

¹⁶²⁷ BOA., ZB., 324/59, (3 Receb 1326/1 Ağustos 1908).

¹⁶²⁸ BOA., DH.MKT., 1275/32, (6 Receb 1326/4 Ağustos 1908).

¹⁶²⁹ BOA., DH.MKT., 1275/44, (6 Receb 1326/4 Ağustos 1908).

¹⁶³⁰ BOA., DH.MKT., 1277/34, (12 Receb 1326/10 Ağustos 1908).

¹⁶³¹ BOA., DH.MKT., 1279/41, (14 Receb 1326/12 Ağustos 1908).

¹⁶³² BOA., ZB., 326/13, (9 Şaban 1326/6 Eylül 1908).

Müdürü Kenan Bey tarafından **Mektebli**¹⁶³³, 8 Şubat 1909 tarihinde **Menbaül İrfan Mektebi Müdürü Mehmed Nureddin Bey** tarafından **Menbaül İrfan**¹⁶³⁴, 16 Şubat 1909 tarihinde **Şemsül Maarif Hamidi Mektebi müdürü Ahmed Şükrü Efendi** tarafından **Hâverî Hürriyet**¹⁶³⁵, 9 Mayıs 1909 tarihinde **Hadika-i Meşveret Mektebi Müdürü Abdi Bey** tarafından **Hadika-i Meşveret** adlarıyla gazeteler yayınlanması izin verilmiştir.¹⁶³⁶

Müslim Özel Mektepleri'nin eğitimin gelişmesine yardımcı olduklarının ve maarifin yayılması için çalıştıklarını ve Türk Eğitim Tarihimize önemli eserler bırakmışlardır. Yukarıda verilen eserler genel olarak tasnif edilmiş olan belgelerin Osmanlıcadan çevrilmesiyle elde edilmiştir.¹⁶³⁷

3.2.10. Müslim Özel Mektepleri İdareci, Öğretmen, Personel ve Öğrencilerin Aldıkları Ödüller ve Madalyalar

Bu kısımda alınan madalya ve rütbeleri tek tek tasnif etmek yerine madalya verilme sebepleri incelenerek Müslim Özel Mektepleri'nin devlet tarafından nasıl görüldüğü konusu ele alınacaktır.

Ravza-i Terakki Mektebi Müdürü Rüşdü Efendi'ye özel hizmette gösterdiği gayret nedeniyle **Mecidi Nişanı** almıştır.¹⁶³⁸ Menba-i Füyüzat Hamidi Müdürü Osman Bey'e çocukların talim ve tedrisi yolunda göstermiş olduğu mesai dolayısıyla **beşinci dereceden Mecidi Nişanı** verilmiştir.¹⁶³⁹ Yunanistan göçmeni çocukların eğitimlerine mahsus olan Şemsülmekâtîb mektebinde fahri musiki öğretmenliği yapan Muhacirin Komisyonu Evrak Müdür Muavini İzzetlü Rıza Bey **Sanayi Madalyası** almıştır.¹⁶⁴⁰ Maşrık-ı Füyüzat Mektebi Müdürü Mehmed Bedreddin Efendi'ye iyi hizmet ve gayretlerinden dolayı **dördüncü dereceden Mecidi Nişanı** verilmiştir.¹⁶⁴¹

¹⁶³³ BOA., DH.MKT., 2721/67, (5 Muharrem 1327/27 Ocak 1909).

¹⁶³⁴ BOA., ZB., 330/42, (17 Muharrem 1327/8 Şubat 1909).

¹⁶³⁵ BOA., DH.MKT., 2745/87, (25 Muharrem 1327/16 Şubat 1909).

¹⁶³⁶ BOA., ZB., 332/58, (18 R.ahir 1327/9 Mayıs 1909).

¹⁶³⁷ Te'lif ve Tercüme Dairesi, 1283/1867 yılında kurulmuştur. Okullar için gerekli olan eserler ile maarifin gelişmesine yardımcı olacak eserlerin incelenmesi burada yapılmıştır. Dosya usulü olan yani belge özetleri olmayan **Te'lif ve Tercüme Dairesi'ne (MF.TTD)** ait 63 dosya ve 15.000 belge bulunmaktadır.

¹⁶³⁸ BOA., DH.MKT., 1838/88, (11 C.ahir 1308/22 Ocak 1891).

¹⁶³⁹ BOA., İ.DH., 1254/98451, (26 C.evvel 1309/28 Aralık 1891).

¹⁶⁴⁰ BOA., DH.MKT., 127/28, (23 Safer 1311/5 Eylül 1893).

¹⁶⁴¹ BOA., İ.TAL., 118/67, (1 R.ahir 1315/30 Ağustos 1897).

Necm-i Terakki Mektebi Kız Kısmı Müdiresi Hadika Hanım'a üçüncü rütbeden **Şefkat Nişanı** almıştır.¹⁶⁴² Mektebi Tefeyyüz heyeti talimiyesi ve öğretmenlerin talim ve maarifin gelişmesine göstermiş oldukları hizmetler dolayısıyla müdür ve müessisi Muammer Bey'in **rütbe-i saniye sınıfına** ve öğretmenlerden Nafiz Bey'e **Gümüş Liyakat Madalyası** ve Dahiliye Müdürü Ali Efendi ve Ders Müdürü Hakkı ve öğretmenlerden Şeref ve Şevki Beylere **dördüncü rütbeden Mecidiye Nişanı** verilmiştir.¹⁶⁴³

Hadika-i Marifet dördüncü sınıf kız öğrencisinden Kevser Hanım'a işlediği Osmanlı Arması sebebiyle göstermiş olduğu şevk ve gayretleri dolayısıyla ve onu yetiştiren okulun nakış öğretmeni Madam Egabit ayrı ayrı **Sanayi Madalyası'yla** ödüllendirilmiştir.¹⁶⁴⁴ Şemsülmekâtib öğrencilerinden Cemile ve Hayriye Hanımlara padişaha takdim eyledikleri resimlerden dolayı **Sanayi Madalyası** verilmiştir.¹⁶⁴⁵ Hadika-i Marifet Mektebi öğrencilerinden Zeliha ve Behice Hanımlara imal ettikleri el işi resimlerden dolayı **Sanayi Madalyası** almışlardır.¹⁶⁴⁶ Kadıköyü'nde bulunan Dârü'l-irfan Mektebi iptidâi kısmı henüz en büyüğü 9 yaşında bulunan hanımlar tarafından ipekli nakış olarak yapılan **Osmanlı Avrupa Haritası** neticesinde tümüne **Sanayi Madalyası** verilmesi bunların iyi talim ve tedrislerini yardımcı olan öğretmenleri Hayriye ve Behice Hanımlara üçüncü rütbeden **Şefkat Nişanı** verilmiştir.¹⁶⁴⁷

Müslim Özel Mektepleri'nin yaptığı iyi hizmetler, gayretler ve mesailer ödüllendirilmiştir. Özellikle devlet tarafından da özel okullarının eğitime yenilik ve hizmetleri takdir görmesini göstermesi açısından önemlidir. Özellikle kız öğrencilerin resim ve nakış alanındaki emekleri desteklenmiştir. Buradaki belgelerin genellikle 1876-1908 arasında olması daha sonraki eğitim felsefesi hakkında çok net fikir vermemizi engellemektedir. Yapılan etkinliklerde ve verilen ödüllere bakıldığında Müslim Özel Mektepleri'nin birazda göze girmeye çalıştıkları görülmektedir.

¹⁶⁴² BOA., İ.TAL., 222/28, (20 R.ahir 1318/17 Ağustos 1900).

¹⁶⁴³ BOA., MF.MKT., 535/51, (19 Receb 1318/12 Kasım 1900).

¹⁶⁴⁴ BOA., Y.MTV., 91/74, (28 Şaban 1311/6 Mart 1894).

¹⁶⁴⁵ BOA., İ.TAL., 62/21, (11 R.evvel 1312/12 Eylül 1894).

¹⁶⁴⁶ BOA., İ.TAL., 72/47, (18 Şaban 1312/14 Şubat 1895).

¹⁶⁴⁷ BOA., Y.MTV., 253/39, (4 Ramazan 1321/24 Kasım 1903).

3.3. Maddi İhtiyaçlarını Karşılama İçin Yapılan Faaliyetler

3.3.1. Osmanlı Devleti'nin Eğitime Ayırdığı Bütçe

Bu konuyu daha iyi anlayabilmek için öncelikle Osmanlı Devleti'nin 1873-1922 yıllarında eğitime ayırmış olduğu bütçeyi ve öğretmenine verdiği ücret politikasını değerlendirmek gereklidir. Bu değerler bir ülkenin eğitime verdiği öncelik ve önemi gösteren en önemli unsurlardır.

Osmanlı Devleti'nde nezaretler Tanzimat sonrasında oluşturulmuştu. 1261/1845 yılından önce bir Maarif Meclisi teşkil edilmiş daha sonrada 1273/1857 yılında Maarif Nezareti kurulmuştur. Maarif Nezareti, tahsisat-ı mahsusa (özel ödenekli) bütçeler içinde yer almıştır. 1855-1869 yılına kadar Maarif Nezareti'ne ayrılan bütçe %0,3-%3 oranındadır.¹⁶⁴⁸

1 Eylül 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde maarif gelirleri devlet bütçesinden ayrılan para, halkın vereceği yardımlar, vakıf gelirleri, diğer yardımlar ve rüşdiye ve idadi mektep öğrencilerinden alınacak ders ücreti ve para cezaları olacağı belirtilmiştir.¹⁶⁴⁹ 1876-1908 II. Abdülhamit Dönemi'nde Maarif Nezareti'ne ayrılan tahsisat (ödenek) 100.000 lira civarındadır. Ancak, 1897 yılında 18.429.411 lira olan devlet bütçesinden Maarif Nezareti'ne ayrılan para 50.000 liradır. **Bu oranda yaklaşık olarak 0,30'dur.** 1904 yılına kadar Maarif bütçesi 50-100 bin arasında değişmektedir. Bu tarihten itibaren birden 170.000 liraya yükselmiş ve 1908 yılında 440.000 bin liraya ulaşmıştır. Bu dönemde borçlar ve askeri harcamalar dolayısıyla eğitime fazla bir para ayrılamamıştır. Bu eksikliği gidermek için aşar ve diğer vergiler üzerinden maarif hissesi alma yoluna gidilmiştir.¹⁶⁵⁰

1908 yılından sonra çıkan isyanlar, iç huzursuzluklar ve bitmek bilmeyen savaşlar dolayısıyla bütçenin büyük bir payı doğal olarak Harbiye Nezareti'ne aktarılmak zorunda kalmıştır. 1329-1334 senelerinde devlet bütçesinden Maarif Nezareti'ne toplam 5.087.450 lira tahsisat ayrılmıştır. Bu toplam miktarın %80 cari masraflara ve %20 yatırım masraflarına ayrılıyordu.

¹⁶⁴⁸ A. Teyfur Erdoğan, "Maarif-i Umumiye Nezareti teşkilatı: İdari teşkilat açısından (2 cilt)", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilim Dalı, Yüksek Lisans, 1995. s.534-545.

¹⁶⁴⁹ MUN, madde 192. Umûr-ı Maliyeye dairdir. Maarif idâre-i umûmiyesinin vâridâtı zîrde beyân olunacağı vechile tahsîsât-ı mîriye ve ahalinin verecekleri i'âne-i seneviye ve tahsîsât-ı vakfiye ve i'ânât-ı müteferrikadan ve mekâtib-i sultâniye ve âliye talebesinden alınacak ücretlerden ve mücâzât-ı nakdiyeden ibarettir.

¹⁶⁵⁰ Kodaman, a.g.e, s.162.

Hükümetin maarif politikası az masrafla hizmeti yürütmek; Nezaretin mali politikası ise müesseseleri geliştirme yerine az masrafla mevcut durumu devam ettirme esasına dayanıyordu.¹⁶⁵¹ Osmanlı Devleti'nin 1873-1922 yıllarında eğitime ayırmış olduğu bütçe yaklaşık olarak %0,3-%3 oranındadır.

3.3.1.1. Resmi Okullardaki Öğretmen ve Diğer İdari Personelin Maaşları

Osmanlı Devletinde 1873-1922 arasında resmi okul öğretmenlerine verilen maaşlar 80 ile 500 kuruş arasındadır. Öğretmenler toplam 63.000 devlet memuru arasında, %70'i oluşturan alt kategoriyi oluşturuyordu. Kuruş, rayiç olarak gümüş standardında olup Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar değerini korumuştur. 1 gümüş kuruş 40 paraya eşitti. 100 gümüş kuruş 1 altın lira değerindeydi. Bu ücretlerin satın alma gücü incelendiğinde bir sancak mutasarrıfı 20.000 bin kuruş, bir kaza kaymakamı 1500-2000 kuruş, karantinada görevli bir doktor 1000 kuruş maaş alıyordu. Bir vasıfsız işçi günde 7,5 kuruş yevmiye ile aylık 200 kuruş almaktaydı. Kademe ve okul türü ve rütbe arttığında maaş artıyordu. Ancak alınan maaş 2000 kuruşu geçmiyordu. İdadi öğretmenleri, maarif müdürleri ve yüksek maarif memurları maaşları açısından orta seviyedeki devlet memurları sınıfına giriyorlardı.¹⁶⁵²

3.3.1.2. Müslim Özel Mektepleri'nin Gelir ve Giderleri Sonucunda Ortalama Bütçeleri, Bu Bütçeden İdare, Öğretmen ve Diğer Personele Ne Kadar Ücret Verileceği Ve Bütçelerin Resmi Okullarla Karşılaştırıldığında Özel Eğitimin Mali Durumu

Osmanlı Devleti'nde 1873-1922 İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri'ne ait bütçe verileriyle idare, öğretmen ve diğer personeline verilen ücretler ile devletin genel eğitim bütçesi ve resmi maaş oranlarıyla karşılaştırılmasıyla Müslim Özel Mektepleri'nin mali durumu ele alınacaktır. Bu verilerle resmi okulların maaş ve bütçeleri ile karşılaştırılarak dönemin özel eğitim yapısı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

26 Ocak 1895 tarihli Hadika-i İrfan Mektebi'nin ihtiyacını gösteren pusulaya göre bütçesi şöyledir. “**Tiyatro ücreti** 3200 kuruş, bilet basımı 216 kuruş, ilan basımı 120 kuruş ve oyun gecesi hizmette bulunanlar ile koltuk sandalye kirası 500 kuruş olmak üzere

¹⁶⁵¹ Aytakin, a.g.e., s.168-169.

¹⁶⁵² Somel, a.g.e., s.205-209.

toplam 4036 kuruş yapılacak olan tiyatroya harcanacaktır. Mektebin kullanılmaz hale gelmesinden sonra tekrardan kurulması için Darüşşafaka Müdür Muavini Zekeriya Efendi'den 3888 kuruş borç alınmıştır. 200 kuruş eski hane sahibi Hüseyin Paşa'ya olan borçtur. Eski kız kısmı öğretmeni Hafız Atıf Efendi'ye olan borç 300 kuruştur. 340 kuruş geçen seneden kömürcüye olan borçtur. Mektebin müstahdem, öğretmen ve hademelerine 1750 kuruş ücret verilecektir. Bu sene için alınacak kömür parası 1500 kuruştur. 20 adet sıra 45 kuruştan 1080 kuruştur. 24 adet sandalye 27 kuruştan 648 kuruştur. 4 adet Büyük Yazı Tahtası 80 kuruştan 320 kuruştur. 5 adet Küçük Yazı Tahtası 60 kuruştan 300 kuruştur. İçinde bulunduğumuz hane kirasına 1080 kuruş olmak üzere genel toplam **15.442 kuruştur.**¹⁶⁵³

31 Temmuz 1902 tarihli Dârü'l-irfan Mektebi'nin bütçesi şöyledir. "80 ücretli ve 40 ücretsiz olmak üzere 120 öğrenci okulda eğitim görmektedir. Ücretli öğrencilerden aylık 1600 kuruş ders ücreti alınmıştır. Bu yılki yedi aylık gelir 6.300 kuruş ve beş aylık gelir 8.000 kuruş olmak üzere **toplam gelir 14.300 kuruştur.** Okulun borcu: 1317 yılı Mektep kirasının son taksiti 2160 kuruş, 1318 yılı Mektep kirası 6480 kuruş, öğretmen ve personelin ikişer maaşı 2400 kuruş, Mahrûkat (Yakacak) 660 kuruş, Tevzi Mükafat (Ödül dağıtım töreni ücreti) 1500 kuruş, Kumanya irsaliye ücreti 2700 kuruş, Bilet ve ilan basımı 300 kuruş, tiyatro günü diğer masraflar 300 kuruş olmak üzere **toplam 16.500 kuruş** ihtiyaç gösterilmiştir. 29.320 Masarîf (Masraf) - 14.300 Varîdat (Gelir)=15.020 Duyun (Borç)¹⁶⁵⁴

Tablo 3.2. Dârü'l-irfan Mektebi'nin Gelir, Gider ve Borç Cetveli.

Esami	Aylık	Yıllık	Toplam
İptidâî öğretmeni Halid Efendi	200	2400	2400
İptidâî ve İnas öğretmeni Halil Efendi	150	1800	1800
Lisan-ı Osmanî öğretmeni Besim Bey	100	1200	1200
Riyaziye öğretmeni Hakkı Bey	100	1200	1200
Musikî öğretmeni Hakkı Bey	60	720	720
El işleri muallimesi Madam Sofi	150	1800	1800
Piyano muallimesi Madam Rozoti	100	1200	1200
Mubassır Ali Efendi	150	1800	1800
4 hademeye aylık 40 kuruştan	160	1920	1920
Müteferrik (Diğer)	50	600	600
Hane İcarı	540	6480	6480
Mahrûkat (Yakacak)	100	1200	1200
Tevzi mükafat			1500
Masaraf fevkülade			600
Öğretmen ve çalışanların henüz temin olunamayan maaş karşılıkları			3200
Alınması gereken alet edevat			1700
Yekün	1860	22320	29320

¹⁶⁵³ BOA., MF.MKT., 244/27, (30 Receb 1312/27 Ocak 1895).

¹⁶⁵⁴ BOA., MF.MKT., 648/17, (24 R.ahir 1320/31 Temmuz 1902). Dârü'l-irfan Mektebi'nin varîdat ve masarîfıyla duyununa mübeyyen pusuladır.

7 Temmuz 1910 tarihli Afıtab-ı Maarif Mektebi'nin bütçesi şöyledir. "Afıtab-ı Maarif Mektebi'nin; 3 idare memuru, 20 öğretmeni, 4 hademesi ve 350 öğrencisi bulunmaktadır. Ders ücreti olarak öğrenciden **yıllık 63.000 kuruş** alınmıştır. Yıllık masrafları; Heyeti İdare ve Tedrisiye 45.600 kuruş, hane kirasına 12.960 kuruş, masârif-i müteferrika (diğer masraflara) 4800 kuruş, hademeye 3840 kuruş olmak üzere **giderler 67.200 kuruştur**. Okulun bu yıl verdiği **açık 4.200 kuruştur**".¹⁶⁵⁵ 3 personel x 500 kuruş x 12 ay =18.000 kuruş idari personel aldığını düşünürsek kabaca 27.600 / 12 =2.300 kuruş / 20 öğretmen = Bir aylık öğretmen maaşının **115 kuruş olduğu** görülmektedir.

2 Ekim 1910 tarihinde Mektebi Osmani'nin bütçesi şöyledir. "Mektebin erkek kısmında 234 öğrenci eğitim görmektedir. Buradan elde edilen yıllık ders ücreti miktarı 24.660 kuruştur. Kız kısmında 26 öğrenciden alınan yıllık ders ücreti miktarı 4.080 kuruştur. Okulun mektep bakkalından ayda 300 kuruş gelir elde edilmektedir. Bu da yıllık 3600 kuruştur. Mektebi Osmani'nin **yıllık geliri** 24.660+4.080+3600=**32.340 kuruştur**. Müdüre **500 kuruş**, Ders Nazırı Raif Bey'e **200 kuruş**, Dahiliye Müdürü Zeki Bey'e **180 kuruş**, Fransızca öğretmeni Necati Bey'e **108 kuruş**, Fârisî öğretmeni Kazım Bey'e **160 kuruş**, Tarih öğretmeni Semih Bey'e **108 kuruş**, Doktor Hamid Bey'e **108 kuruş**, İptidâi öğretmeni Ömer Efendi'ye **140 kuruş**, Arabi öğretmeni İbrahim Efendi'ye **200 kuruş**, İmla öğretmeni Mucib Bey'e **80 kuruş**, Fransızca öğretmeni Hasib Bey'e **80 kuruş**, Hademe **120 kuruş**, muallime hanıma **120 kuruş**, iki hademeye **160 kuruş**, kapıcıya **60 kuruş**, Resim öğretmenine **60 kuruş** ve su borcu **50 kuruş** olmak üzere **2530 kuruş** bir aylık masraf x 12 = **30.360 kuruş** okulun bir senelik gideridir. Varidat (Gelir) **32.340-Masraf (Gider) 30.360=1980 fazla varidat (gelir)** olup mektebin odun, kömür yemek aktarması gibi diğer harcamalarına karşılıktır. Hane kirası olan her ay **beş lira** olarak senevi **altmış lira** mektep açığıdır".¹⁶⁵⁶

23 Şubat 1913 tarihinde Rehber-i Tahsil Mektebi'nin bütçesi şöyledir. "**Kız kısmı Heyet-i Talimiyesi: Muallime-i Evvel Feride Hanım**, 1319 yılı Dârülmua'llimât mezunudur. 9 senedir okulda öğretmenlik yapmaktadır. **400 kuruş maaş** almaktadır. Daimidir. **Muallime Hayriye Hanım**, 1320 yılı Dârülmua'llimât mezunudur. **220 kuruş maaş** almaktadır. Daimidir. **Rasim Efendi ders** saati başı **2 kuruş** almaktadır. **Hesâb öğretmeni Kazım Efendi**, Maliye Mektebi talebesidir. Şimdiye kadar hiç memuriyette bulunmamıştır. Ders başına 2,5 kuruş almaktadır.

¹⁶⁵⁵ BOA., MF.HUS., 8/26, (28 C.ahir 1328/7 Temmuz 1910). Beşiktaş Akaretlerde bulunan Afıtab Maarif Mektebi Heyet İdare ve Talimiyesiyle hademesine ve mekteb icarına ve masârif-i müteferrika (çeşitli giderler) ve sarf edilen meblağ ile keza ücreti tedrisiyeden senevi hasıl olan meblağ ve açığı ve adeti müstahdem ve miktarı talebeye mübeyyen cetveldir.

¹⁶⁵⁶ BOA., MF.HUS., 9/44, (4 Şevval 1328/9 Ekim 1910).

İptidâi ve Şube öğretmeni Hayri Efendi, 250 kuruş maaş almaktadır. Daimidir. **Muallime Makbule Hanım** Dârümuallimât mezunudur. 3 senedir okulda öğretmenlik yapmaktadır. **180 kuruş maaş almaktadır.** Daimidir. **Muallime Bedriye Hanım** Dârümuallimât mezunudur. Evvelce Trabzon Kız Rüşdiyesi'nde görev yapmıştır. **240 kuruş almaktadır.** Daimidir. **Erkek kısmı Heyet-i Talimiyesi: Kitabet ve Fransızca öğretmeni Hakkı Bey Darülfunun** Fransızca lisan şubesinde okumaktadır. Bir kıta gümüş liyakat madalyasına vardır. Mektep Müdürü vazifesini yapmaktadır. **300 kuruş maaş almaktadır.** Daimidir. **Kuran-ı Kerim, Ulumu Diniye, Lisani Arabi ve Türkçe öğretmeni Hafız Ömer Efendi:** Saat Mesaisi 2,5 kuruştur. Daimi değildir".¹⁶⁵⁷

Rehber-i Tahsil Mektebi'nin yatılı ve gündüzcü öğrenciden birinci taksit olmak üzere **Ekim ve Kasım aylarında** alınan ücret şöyledir. Kız kısmından 3998 kuruş ders ücreti, 185 kuruş kırtasiye ve 162 kuruş su parası için alınmıştır. Erkek kısmından 3396 kuruş ders ücreti, 150 kuruş kırtasiye ve 137 kuruş su parası için alınmıştır. Kitap parası olarak kız ve erkek kısmından 1525 kuruş alınmıştır. Böylece toplam **9.553 kuruş** gelir elde edilmiştir.¹⁶⁵⁸

Kasım ayında mektebin vekil müdürü Niyazi Bey yerine İsmail Hakkı Vekil Müdür olarak görevi devir almıştır. Onun döneminde Rehber-i Tahsil Mektebi'nin gelir ve giderleri aşağıdaki gibidir.

Tablo 3.3. Rehber-i Tahsil Mektebi Ders Ücreti ve Diğer Olmak Üzere Gelirleri

Kız kısmı Aralık, Ocak ve Şubat ayları ders ücreti	4355
Kız kısmı Aralık, Ocak ve Şubat ayları ayları kırtasiyesi	312, 35
Kız kısmı Aralık, Ocak ve Şubat ayları ayları su bedeli	155, 20
Kız kısmı Aralık, Ocak ve Şubat ayları ayları fransızca ders ücreti	340
Erkek kısmı Aralık, Ocak ve Şubat ayları ayları ders ücreti	3254
Erkek kısmı Aralık, Ocak ve Şubat ayları su ücreti	102
Erkek kısmı Aralık, Ocak ve Şubat ayları sudan matlûbu	49
Erkek kısmı Aralık, Ocak ve Şubat ayları ayları ders ücreti matlûbu (alacağı)	710
Erkek kısmı Aralık, Ocak ve Şubat ayları kırtasiyesiden temin eylediği	135
Mektebin bakkaldan temin eylediği	830
Mektebin bakkaldan matlûbu (alınacak paranın geri kalanı)	240
15 Kasımdan aysonuna kadar temin edilen meblağ	719
YEKÜN	11.201,15 kuruş

¹⁶⁵⁷ BOA., MF.HUS., 19/47, (16 R.evvel 1331/23 Şubat 1913). Öğretmen ücretleri.

¹⁶⁵⁸ BOA., MF.HUS., 19/47, (16 R.evvel 1331/23 Şubat 1913). Gelir ve gider cetvelleri.

Tablo 3.4. Rehber-i Tahsil Mektebi'nin Giderleri

Muallimine ve müstahdemine Kasım ayı maaşı olmak üzere verilen	1405
15 Kasımdan şimdiye kadar mektep öğretmenine ve müstahdemine verilen	3781
Kız kısmı ders ücreti matlûbu (alacağı)	850
Kız kısmı Kasım maaşı	1270
Kız kısmı Aralık maaşı	1240
Fransızcadan ders ücreti olarak öğretmenlere verilen	190
Mektebin eski müdür vekili Niyazi Bey'deki matlûbu (alacağı)	4981
YEKÛN	13.717 kuruş

Müslim Özel Mektepleri arasında idadi seviyesinde eğitim vermekte olan okullardan olan Hadîka-yi Meşveret İdadisi ve Mektebi Tefeyyüz İdadisi'nin 1328-1329/1912-1913 yıllarına ait bütçeleri ise şöyledir. "Hadîka-yi Meşveret İdadisi'nin yıllık harcaması 217.940 maaşlara ve 268.348 masraflara olmak üzere **486.288 kuruştur**. Hadîka-yi Meşveret İdadisi'nin 3 idareci, 46 öğretmeni ve 26 hademesi olmak üzere toplam **75 personeli** bulunmaktadır.

Maaşlar: 500'den az **39 öğretmen**, 500-1000 arası **7 öğretmen**, 1000-1500 arası **1 idareci** ve 1500-2000 arası **2 idareci** olmak üzere 46 öğretmen ve 3 idareci maaşlarının dökümüdür. Mektebi Tefeyyüz İdadisi'nin yıllık harcaması 93.600 maaşlara ve 67.000 masraflara olmak üzere **160.600 kuruştur**. Mektebi Tefeyyüz İdadisi'nin 4 idareci, 19 öğretmeni ve 7 hademesi olmak üzere toplam **30 personeli** bulunmaktadır. Maaşlar: 500'den az **14 öğretmen**, 500-1000 arası **8 öğretmen**, 1000-1500 arası **1 öğretmen** olmak üzere 19 öğretmen ve 4 idareci maaşlarının dökümüdür. Heyeti idarede öğretmendir".¹⁶⁵⁹

Değişik yıllara ait verilen bütçelerden Müslim Özel Mektepleri öğretmenlerin nerdeyse resmi öğretmenlerin **yarısı kadar ücret aldıkları** görülmektedir. Bir vasıfsız işçi bile 200 kuruş aldığı düşünülüğünde öğretmenin özel okulda aldığı ücret ortalama **115 kuruştur**. Bir ders saati 2 veya 2,5 kuruştur. Bu da resmi memuriyet grubunda zaten alt kesimde ve fakir statüde olan öğretmenin özel sektörde boğaz tokluğuna çalıştığı ve zor geçindiğini göstermektedir. İdadi seviyesinde çalışan özel sektörün maaşlarının dökümünde 53 öğretmenin 500 kuruşun altında ücret alırken, 19 öğretmenin 500 kuruşun üstünde olduğu görülmektedir.

¹⁶⁵⁹ 1328-1329 Senesine Mahsûs İhsaiyat Mecmuası, s. 35-36.

İdarecilerin 1000-2000 kuruş arasında ücret alarak orta seviye devlet memuru seviyesini yakalamış olduğu görülmektedir. Kesin olan durumsa Müslim Özel Mektepleri'nde maaşlar **resmi okulların yarısıdır**.

Ancak bu tespitleri yaparken iki durumda unutulmamalıdır. Birincisi Müslim Özel Mektepleri'nde üç tür öğretmenlik yapılmaktadır. Bunlar daimi, ücretli ve fahri öğretmenliktir. Yani Müslim Özel Mektepleri öğretmen ve idarecileri zaten bir devlet kurumunda çalışmaktadır. Öğretmenlik ya da idarecilik bu okullarda yaptığı ikinci işleridir. İkincisi daimi öğretmen değilse devlet veya başka Müslim Özel Mektebi'nde ücretli olarak başka kurumlarda da görev yapabilmektedir. Osmanlı Devleti'nde öğretmenlik sisteminde derece sistemi bulunmaktadır. Yeni başlayan öğretmen stajyerdir. 7 yıl sonra 2. derece öğretmendir. 15 yıldan sonra 1. derece öğretmenliğe geçmektedir. Bu da maaşlarında büyük bir artış yapmaktadır. 200 kuruş stajyerlikse, 300 kuruş 2. derece ve 500 kuruş 1. derece gibi farklılık sağlamaktadır. Asıl farklılık idadi ve aliye öğretmenlerinde ve idarecilerinde olmaktadır. Bu seviyede öğretmenlik ve idarecilik yapanlar 1000 kuruş 3000 kuruş arasında ücret almaktadırlar. Ancak ne olursa olsun öğretmenler resmi okullarda ve özel sektörde iptidâi ve rüşdiye seviyesinde çok düşük ücret almaktadır. Bu da yapılmak istenilen reform girişimlerinin başlamadan bitmesindeki en büyük nedeni oluşturmaktadır.

İstatistik Kalemi'nin hazırlamış olduğu 1907-1908 senelerinin cetvelinde resmi ve özel okulların okul, öğretmen, gelir ve giderlerini gösteren cetvel özel okulların mali yapısı hakkında çok önemli veriler göstermektedir.¹⁶⁶⁰

¹⁶⁶⁰ BOA., MF.İST., 9/39, (1 R.evvel 1328/13 Mart 1910). 28 Şubat 1325/13 Mart 1910 tarihine kadar istihsâl edilebilen (elde edilebilen) malûmata (bilgiye) istinâden (dayanarak) tertîb olunan (hazırlanan) İstanbul Vilayeti Mekâtib-i Umumiye'nin 1323-1324/1907-1908 sene-i dersiyesine mahsus istatistik hülâsa cetvelidir.

Tablo 3.5. 1907-1908 Yılı Personel, Gelir ve Gider Cetveli

Türü	Mekâtib							Şâkirdân						Müstahdemin					
	Leyfî			Nehârî			T	Leyfî		Nehârî		T	Heyet-i tedrîsiyye ve İdare		Hademe		T		
	E	K	M	E	K	M		E	K	E	K		E	K					
Hususi Mekatib-i Rüşdiyye	1	.	2	7	2	19	31	32	.	4844	1118	5994	487	65	47	4	603		
Mekatib-i Rüşdiyye	1	1	.	18	14	.	34	300	75	3667	2472	6514	422	139	.	.	561		
Resmî Mekatib-i İdadi	5	.	.	6	.	.	11	2074	.	2876	.	4950	1112	.	.	1	1113		
Hususi Mekatib-i İdadi	2	.	1	.	.	2	5	73	.	533	80	686	105	11	.	.	116		

Türü	Tahsîsât-ı seneviyye				Vâridât-ı seneviyye				
	Heyet-i tedrîsiyye ve İdare	Hademeye	Masârif-i müteferrika	Yekün	Maarif Nezareti'nden	Evkaf	Talebe ücretinden	Menba'-ı sâireden	Yekün
Hususi Mekatib-i Rüşdiyye	737.002	62.280	225.673	1.024.955	.	.	966.696	35.575	1.002.271
Mekatib-i Rüşdiyye	1.741.380	.	692.483	2.433.863	2.372.183	23.040	.	39.240	2.434.463
Resmî Mekatib-i İdadi	5.800.303	.	2.416.993	8.217.296	5.642.321	.	1.282.734	1.365.115	8.290.170
Hususi Mekatib-i İdadi	213.596	.	64.964	278.560	.	.	256.110	14.210	270.320

Buradaki cetvelde İstanbul'da eğitim veren Müslim Özel Mektepleri'nin sayısı 31 rüşdiyye ve 5 idadi olarak verilmiştir. Resmi okul sayısı ise 34 rüşdiyye ve 11 idadi'dir. Neredeyse Müslim Özel Mektepleri'nin resmi okullar sayısına ulaşmıştır. Problem gelir ve giderlerle ilgilidir. Ücretlere bakıldığında resmi rüşdiyye okullarında 561 öğretmen çalışmaktadır. Yıllık maaşları Maarif Nezareti'nden ödendiğinden 1.741.380 kuruş maaş ödenmiştir. Bu personelin 34 okul müdürü ve müdür yardımcısı olarak 68 idareci olduğu düşünülürse onlara verilen ücretin 68x500 kuruş x12 ay= 408.000 kuruş olarak düşünülmelidir. Geriye kalan 1.333.380 kuruşu 493 öğretmen sayısına bölünmesiyle 2704,62 öğretmenlerin aldığı yıllık ücret ortalamasını elde etmiş oluruz. Bu rakamın 12'ye bölünmesiyle bir öğretmenin aylık **225,38 kuruş aldığı** sonucu bulunmaktadır.

Tabiki bu hesaplamada öğretmenler derecesine göre farklı ücret aldığından bu kesin sonuç değildir. Burada gösterilmek istenilen ortalama resmi bir okulda öğretmenin almış olduğu ücrettir. Müslim Özel Mektepleri bütçe örneklerinde görüldüğü gibi maaşlarını okul müdürlükleri tarafından verilmektedir. 31 okulun 603 personeline 737.002 kuruş gider görülmektedir. Bunların 51'i hademe olduğundan ortalama aylık 40 kuruş ücret aldığı düşünülürse yıllık 24.480 kuruş ücret verilmiştir. Geriye kalan 552 öğretmenden 52'sinin idareci olduğu düşünülürse 52×400 kuruş $\times 12 = 249.600$ kuruş yıllık idarecilere verilmiştir. Kalan 500 öğretmene ortalama aylık ücret olarak **100 kuruş** verildiği hesaplanmaktadır.

İdadi seviyesinde resmi okulda 1122 öğretmene 5.800.303 kuruş maaş ödenmiştir. Bu verilerden idadi öğretmeni verilen ücretin **aylık 400 kuruş** ve idarecilere daha yüksek ücret verildiğini göstermektedir. Özel İdadi öğretmeni ise 5 okulda toplam 116 öğretmene 213.596 kuruş düşmektedir. Bu oranda idadi özel öğretmenine **aylık 125 kuruş** verildiği sonucu çıkmaktadır. Özel okullar ders ücretinden başka gelirlerinin olmadığı ve Maarif Nezareti'nden hiçbir maddi destek almadıkları yukarıdaki cetvelde net olarak görülmektedir. Müslim Özel Rüşdiye Mektepleri'nin ders ücreti gelirinden **966.696 kuruş** ve diğer gelirlerden (su parası, kitap parası, mektep bakkalı, üniforma satışı vb.) **35.575 kuruş** olmak üzere **1.002.271 kuruş** bir yıllık toplam gelirleri vardır. Müslim Özel İdadi Mektepleri'nin ders ücreti gelirinden **256.110 kuruş** ve diğer gelirlerden (su parası, kitap parası, mektep bakkalı, üniforma satışı vb.) **14.210 kuruş** olmak üzere **270.320 kuruş** bir yıllık toplam gelirleri vardır. Bunun dışında zaten çok kısıtlı olan bütçelerinin açık verdiği görülmektedir.¹⁶⁶¹

Müslim Özel Mektepleri'nin bütçe örneklerinden mali yapılarına bakıldığında; 1895 yılında Hadika-i İrfan Mektebi'nin **15.442 kuruş**, 1902 yılında Dârü'l-irfan Mektebi'nin **29.320 kuruş**, 1910 yılında Mektebi Osmani'nin **32.340 kuruş** ve Afitab-ı Maarif Mektebi'nin **67.200 kuruş**, 1913 yılında Rehber-i Tahsil Mektebi'nin **25.000 kuruştur**. Hadîka-yi Meşveret İdadisi ve Mektebi Tefeyyüz İdadisi'nin 1328-1329/1912-1913 yılları bütçesi ise şöyledir.

¹⁶⁶¹ BOA., MF.İST., 9/39, (1 R.evvel 1328/13 Mart 1910). Verilerin değerlendirilmesidir.

Hadîka-yi Meşveret İdadisi'nin yıllık bütçesi 217.940 maaşlara ve 268.348 masraflara olmak üzere **486.288 kuruştur**. Mektebi Tefeyyüz İdadisi'nin yıllık bütçesi 93.600 maaşlara ve 67.000 masraflara olmak üzere **160.600 kuruştur**.¹⁶⁶²

Bu rakamları resmi rüşdiye ve idadi mektepleriyle karşılaştırdığımızda şu oranlar karşımıza çıkmaktadır. Resmi Rüşdiye Mektebi'nin yıllık bütçe ortalaması 2.433.863 kuruş/34= **71.584 kuruşken**, resmi İdadi Mektepleri'nin yıllık bütçe ortalaması 8.217.296 kuruş/11= **747.026 kuruştur**. Diğer önemli husus resmi idadi derecesindeki okulların **1.282.734 kuruş yani bütçenin 8/1'ini** öğrenciden aldıkları ders ücretinin oluşturduğudur. Bu rakam ayrıca devlet idadi okullarının Müslim Özel Mektepleri'nden daha pahalı ve ücretli olduğunu da göstermektedir.

Sonuç olarak bu bütçeler yabancı devletler, cemaatler, kilise ve vakıflar tarafından desteklenen dönemin yabancı ve gayrimüslim okullarının bütçeleriyle kıyaslandığında hem çok düşük oranlı hem de yetersiz olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Günümüz anlamındaki özel eğitim sektörü gibi büyük kazançlarda sağlanmıyordu. Özel okul kurarak para kazanan ve isim yapanlar vardı. Hacı İbrahim Efendi Darüttalim Mektebi ve Mehmet Nadir Bey Numune-i Terakki Mektebi ile iyi para kazanmışlardır. Bunun dışında bu işten tüm servetini kaybeden isimlerde vardı. Sonuç olarak birçok Müslim Özel Mektebi küçük bütçeli olarak çok ortaklı olarak kuruluyordu. Kurucu ve ortaklara orta düzeyde memur maaşı civarında bir miktar kalıyordu. Öğretmenler ise resmi öğretmen maaşının çok altında bir ücret almaktaydı.

Müslim Özel Mektepleri incelenen 1873-1922 yıllarında Maarif Nezareti'nden ne II. Abdülhamit Dönemi'nde ne de İttihâd ve Terakki Dönemi'nde doğrudan bir para yardımı yapılmamıştır.¹⁶⁶³

¹⁶⁶² Ayrıntılı olarak yukarıda verilen okul bütçelerden çıkan sonuçlardır.

¹⁶⁶³ **BOA., MF.MKT.,** 145/30, (18 Zilhicce 1309/14 Temmuz 1892). 2 Zilhicce 309 tarihli ve 103 numarolu tezkireyle Menba-i Füyûzat-ı Hamidi Mektebi Müdürü Osman Sırrı Efendi'nin mektebin masarafından bahisle verdiği arzuhalde, mektebin biri iptidâi ve dördü rüşdiye olmak üzere 92 şakirdanı ve muallim ve hademe maaşlarıyla hane icarına senelik 3206 kuruş masraf olduğu tahkikat ve evraktan anlaşılmalı olsada **maarifçe yardım edilemeyeceği beyan olunmuştur. BOA., MF.MKT.,** 1216/9, (27 Şaban 1334/29 Haziran 1916). Maarif Müdürü yazıda, Hadika-i Meşveret müessis ve müdürü Abdi Bey'in arzuhalinden talebeden alınan varidatı talebeden alınan ücretten ibaret kalarak talebeden toplam 30 bin kuruş olduğu halde muallim ve memurin maaşları ve masrafların aylık 19 bin kuruş olduğu belirtilmiştir. Mart ayından haziran ayına kadar mektep açık kalırsa 48 bin kuruşa ihtiyaç duyulduğu bunda Maarifçe kapatılması istihdam edilmektedir. **Bu açığın Maarif Nezareti imkanlarıyla kapatılmasının mümkün olmadığı buyrulmuştur.**

II. Abdülhamit Dönemi'nde Müslim Özel Mektepleri'nin çoğalması ve açılmasında teşvik edilmiştir. Bunun en büyük nedeni yabancı ve gayrimüslim okullar karşısında onun emsali olabilecek, halkın bu okullardaki fikirlerle zehirlenerek devlete düşman olmalarının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Yapılan dini etkinliklerde gerekli şeker ve padişahın tahta çıkış ve doğum gününde yapılan ödül törenlerinde ki ödüller ve fakir öğrencilerin sünnet törenlerindeki masrafları karşılanmıştır. Ayrıca üç okulun bina kiralari ödenmiştir. Ancak bunun dışında hiç bir nakdi ve malzeme yardımı yapılmamıştır.¹⁶⁶⁴

İttihâd ve Terakki Dönemi'nde de Müslim Özel Mektepleri'ne doğrudan maddi yardım yapılmamıştır. Bu dönemde de Müslim Özel Mektepleri savaşların ve diğer tüm maddi ve manevi zorluklarına rağmen Türk kültürüne hizmet etmişler birçok yeni özel okul açarak devletin eğitim alanındaki mali yükünü azalmışlardır.

3.3.2. Müslim Özel Mektepleri'nin Bütçe Açıklarını Kapatmak İçin Yaptıkları Faaliyetler

Özel okullar kendi ihtiyaçlarını kurucuları ya da bağlı olduğu cemaatler tarafından karşılanırdı. Osmanlı Devleti'nde özel okul kavramına gayrimüslim, yabancı ve Müslim Özel Mektepleri girmektedir. Bu bölümde bütçe açıklarını karşılamak için yapılan tüm faaliyetlerde ki kurallar tüm özel okullar içinde geçerlidir.

Resmi okulların bütçesi devlet tarafından karşılandığı için bu şekilde yardım almak için faaliyet göstermemişlerdir. Bütçe açığını kapatmak için yapılan bu faaliyetlere kuruluşları çok daha eski olan gayrimüslim ve yabancı okullar başlamıştır. Ancak bu okulların çoğunun ruhsatsız (devletten resmi izinsiz, kaçak) olması sebebiyle kesin olarak bu faaliyetlere ne zaman başladıkları dair bir belge bulunamamıştır. Bu konuda gayrimüslim ve yabancı okullar için bulunan en eski uygulama 16 Ocak 1890 tarihlidir.¹⁶⁶⁵

¹⁶⁶⁴ 50.000 civarında incelenen arşiv belgesinde doğrudan yardım edildiğini gösteren bir belgeye rastlanılmamıştır.

¹⁶⁶⁵ **BOA., DH.MKT.**, 1690/1, (24 C.evvel 1307/16 Ocak 1890). Dahiliye Mektubi Kalemi tarafından Maarif ve Adliye Nezareti Celliyelerine Şehremâneti Celliyesine ve Zabtiye Nezareti Aliyyesine yazılmış tezkirede, Dersaadet'te bulunan bazı Mekâtib-i Hususiye'nin müdür ve muallimleri tarafından **tiyatro ve iane biletleri** bastırarak akçe toplamakta oldukları görüldüğünden, öncelikle bağlı bulundukları **resmi mercilerden müsaade almaları gerektiğinin** 24 Cemâziyelevvel 1307

Müslim Özel Mektepleri için bulunan mali faaliyetler hakkında ilk resmi belge 15 Mart 1892 tarihlidir. “**Şemsülmaarif Mektebi** yararına olarak 1308 senesi Mart ayının 5. Perşembe günü akşamı Direklerarası’nda Osmanlı Dram Kumpanyası tarafından lu’biyyât (tiyatro) oynanmasına izin verilmiştir”.¹⁶⁶⁶

Bu belgeleri burada verilmesinin sebebi yardım talimat ve nizamnamesi çıkmadan çok daha öncede bu faaliyetlerin yapıldığını göstermektir. 7 Eylül 1909 tarihli yardım talimatnamenin çıkması da manidardır. Çünkü Meşrutiyet İlan’ından sonra o kadar çok faaliyet yapılmaktadır ki devlet hiçbirini kontrol edemediği gibi bu etkinliklerden alması gereken ücreti bile tahsil edememektedir.

3.3.2.1. Bütçe Açıklarını Kapatmak İçin Yapılan Faaliyetler

Müslim Özel Mektepleri’nin tek gelir kaynağı öğrenciden alınan ders ücretleriydi. Zaten Mekatib-i Hususiye İdaresi’de doğrudan nakdi olarak gayrimüslim, yabancı ve Müslim Özel Mektepleri’ne mali yardım yapmamaktadır. Bunun yerine farklı etkinlikler yapmalarına izin verilerek bütçe açıklarını karşılamaları yoluna gidilmiştir. Sadece resmi ruhsatnamesi olan mektepler, Maarif Nezareti’nden izin aldıktan sonra yardım nizamnamesi gereğince yardım toplayabilir, etkinlik yapabilirlerdi.¹⁶⁶⁷

Resmi ruhsatı (açılış izni) olan gayrimüslim, yabancı ve Müslim Özel Mektepleri’ne sene sonunda okulun açılışını bildiren pusulaları Maarif Nezareti’ne gönderirlerdi. Mektebin ihtiyacı olan meblağ için tiyatro, konser, piyes, seminer, tombala, hokkabaz, konferans, sergi, temsil, bale¹⁶⁶⁸, pazar ve panayır gibi etkinlikler düzenlerlerdi. Bu etkinlikler için Maarif Nezareti’nden izin alındıktan sonra bilet tab ettirilir ve bu biletler satılarak mektebin açığı kapatılırdı.

tarihli tezkire ile işar buyrulmuş ve keyfiyetin Adliye Nezareti, Şehiremaneti Celliyyesine ve Zabtiye Nezareti Aliyyesine bildirilmesi hususu ona göre icra-i icabına buyrulması babında.

¹⁶⁶⁶ BOA., MF.MKT., 137/31, (15 Şaban 1309/15 Mart 1892).

¹⁶⁶⁷ BOA., DH.MUİ., 50-1/2, (17 Zilhicce 1327/30 Aralık 1909). **Cem-i İnanat hakkında talimat layihası** 7 Eylül 1909 neşr edilmiştir. 19 maddeden oluşmaktadır. **Cem-i İnanat Nizamnamesi** dört fasıl ve 33 maddeden oluşmaktadır. Birinci fasıl Ahkamı Umumiye başlığı altında 10 maddedir. Tiyatro, müsamere, bedeniye oyunları, eğlence tertibi, piyango ve sergi tesisi ve küşadı gibi tüm yardım konularını kapsamaktadır. İane mahalın en büyük mülki amirinin iznine tabidir. İkinci fasıl İane lüzum ve ihtiyacın sureti ve merci-i takdir ve tayini başlığı altında 7 maddedir. Üçüncü fasıl İnanatın sureti ahzı ve sarfi başlığı altında 11 maddedir. Dördüncü fasıl Ahkamı ceza başlığı altında 5 maddedir. Takvimi Vakayide neşri: 7 Safer 1334 ve 2 K.evvel 1331 (15 Aralık 1915) Numro-2378

¹⁶⁶⁸ Bale, panayır ve pazar gibi etkinlikler Müslim Özel Mektepleri’nde uygulanmamıştır. Panayır ve pazar daha çok farklı eğlencelerin yapıldığı, yiyecek ve eşyaların satıldığı bugünkü kermes uygulamasına benzemektedir.

3.3.2.2. Bu Yapılan Faaliyetlerde Uyulması Gereken Kurallar

Müslim Özel Mektepleri'nin bütçe açıklarını karşılamak ve faaliyet yapabilmenin ilk şartı okulun resmi ruhsatnameye sahip olmasıydı. Eğer okulun resmi ruhsatnamesi yoksa mali içerikli etkinlik düzenleyemezdi.¹⁶⁶⁹ Daha sonra Okul Müdürlükleri tarafından ne amaçla etkinlik düzenleyeceğini, etkinliğin ne olacağını, nerede ve nasıl ve kimleri kapsayacağını, ne kadar bilete ihtiyacı olacağını belirten dilekçelerini Maarif Nezareti'ne gönderirlerdi. Maarif Nezareti tarafından Şehremâneti ve Zaptiye Nezareti'ne oyunun ya da etkinliğin yapılmasında yapılacak yerin uygun ve etkinliğin siyasi olmadığına ve yapılmasında bir engel olmadığına dair uygundur onayından sonra etkinlik düzenlenmesine izin verilirdi.¹⁶⁷⁰

Ayrıca Matbuatı Dahiliye İdaresi'nden musaddık (güvenilir) ve maariften bir memur bulunmak ve hasılatın Dârülaceze'ye ait yüzde onunu vermek ve hasılatı nerede harcandığı belirten bir hesap pusulasını iki ay içinde İane-i Mekâtib Komisyonu'na verilmek üzere izin verilirdi.¹⁶⁷¹ Tiyatro, piyes, konferans, konser ve her türlü etkinlik için talep edilen biletlerden satılmayanlar orada bulunan memur tarafından rapor edilirdi. Ayrıca satılmayan biletler memur tarafından usulünce imha edilirdi.¹⁶⁷²

Şule-i Terakki Mektebi Müdürü Mahmud Efendi tarafından verilen arzuhalde, “hasılatı öksüz ve yetim çocukların sünnet cemiyeti ve mektebin ödül dağıtım törenine ve diğer ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere rumunun 31. Cuma günü **gündüz hanımlara ve gece dahi erkeklere** mahsus olmak üzere mektep bahçesinde bir **konser yapılmasına** izin verilmiştir”.¹⁶⁷³ Gülşen-i Maarif Mektebi Müdürü Ali Bey tarafından verilen arzuhalde, “numune sınıfına alet ve edevat almak için iki bin kuruşluk bilet talep edilmiştir. Bunun için ruminin 7. perşembe günü akşamı Aksaray'da Yeşil Tulumba'da ki Kıraathane'de **konser ve konferans** yapılmasına izin verilmiştir”.¹⁶⁷⁴

¹⁶⁶⁹ BOA., MF.MKT., 787/14, (4 C.ahir 1322/16 Ağustos 1904). BOA., MF.HUS., 14/51, (11 Ramazan 1329/5 Eylül 1911). Numune-i İrfan Mektebi ruhsat-ı resmîye ile küşâd edilmiş mektep olduğundan kayda alınmıştır. Lu'biyyât(tiyatro) icrasına ruhsat itası dairemizce uygun bulunmuştur.

¹⁶⁷⁰ BOA., MF.MKT., 761/21, (6 Zilhicce 1321/23 Şubat 1904).

¹⁶⁷¹ BOA., MF.MKT., 682/58, (5 Zilkade 1320/3 Şubat 1903).

¹⁶⁷² BOA., MF.MKT., 787/14, (4 C.ahir 1322/16 Ağustos 1904). BOA., MF.MKT., 976/78, (24 Zilhicce 1324/8 Şubat 1907). Şemsülmaarif Hamidiye Mektebi menfaatine ait tiyatro için talep üzerine ruhsat verilen biletlerden zayi olan 8042 kuruşluk bilet iade kılındığı memurca verilmiş olan rapordan anlaşılmıştır.

¹⁶⁷³ BOA., ZB., 340/115, (22 Receb 1327/9 Ağustos 1909).

¹⁶⁷⁴ BOA., MF.HUS., 4/4, (5 Muharrem 1328/17 Ocak 1910).

Şule-i Terakki Mektebi **Müdüriyeti**'nce verilen arzualde, "açığımı kapamak için el işlerinden oluşacak **piyango** çekilişi yapmak ve buradan toplanacak meblağla bu sene henüz yapılamayan ödül dağıtım töreni için ve geri kalanında mektep ihtiyaçları karşılamak için izin istemiştir". Müfettişlikten "mektebin ruhsatlı Mekatib-i Hususiye İslamiye'den (Müslim Özel Mektebi) olduğu belirtilerek piyango çekilişi müsaade edilerek on bin kuruşluk bilet ve çekiliş için 1320 senesi Eylülünün 12. gününe izin verilmiştir". Şule-i Terakki Mektebi'nin açığımı kapamak için el işlerinden oluşan piyango için basılan on bin kuruşluk biletten 5280 kuruşu satılmamıştır. Bu satılmayan biletler orada görevli memur Ahmed Lütfü Efendi tarafından tutulan raporda beyan edilerek usulüne göre imha edilmiştir.¹⁶⁷⁵

3.3.2.3. Bu Faaliyetler Sırasında Yaşanan Sıkıntılar Nelerdi? Bu Faaliyetler Sonucunda İhtiyaç Duyulan Bütçe Açığının Ne Kadarı Karşılanmıştır?

Müslim Özel Mektepleri'nin yaptığı bu mali faaliyetlerde bazı sıkıntılar yaşanmıştır. En büyük sıkıntı bu faaliyetlerin bir maliyeti olmasından kaynaklanmaktaydı. Eğer yapılacak faaliyet tiyatro ise; 2500-3500 kuruş arasında tiyatro oyuncularına, biletlerin ve ilanların basılması için ayrı bir ücret ve oyun gecesi hizmette bulunanlar ile koltuk sandalye kirası için bir maliyeti vardı. Bu maliyet 2000-4200 kuruş arasında değişiyordu.¹⁶⁷⁶

Örnek verecek olursak Hadikatül Maarif Mektebi'nin ihtiyacını karşılamak için izin verilen tiyatrodan basılan **10.856 kuruşluk** biletten **5696 kuruşluk bilet** satılmıştır. 5154 kuruşluk biletler orada görevli Fehmi Efendi tarafından tutulan raporda beyan edilerek usulüne göre imha edilmiştir.¹⁶⁷⁷ Füyazat Mektebi ruhsat verilen **10.500 kuruşluk** biletlerden **3200 kuruşluk** satılmıştır.¹⁶⁷⁸ Şemsülmaarif Hamidi Mektebi'nin **20.784 kuruş** basılan biletlerden **8.042 kuruşluk bilet** iade edilerek imha edilmiştir.¹⁶⁷⁹

¹⁶⁷⁵ BOA., MF.MKT., 779/15, (21 Receb 1322/1 Ekim 1904). Paralı piyango çekilişlerine izin verilmemektedir.

¹⁶⁷⁶ BOA., MF.MKT., 244/27, (30 Receb 1312/27 Ocak 1895). Hadika-i İrfan Mektebi'nin **tiyatro ücreti** 3200 kuruş, Bilet Tabbiyesi: 216 kuruş, İlan tabbiyesi: 120 kuruş ve Oyun gecesi hizmette bulunanlar ile koltuk sandalye kirası 500 kuruş olmak üzere **toplam 4036 kuruş** harcanacaktır. BOA., MF.MKT., 648/17, (24 R.ahir 1320/31 Temmuz 1902). Kumanya irsaliye ücreti 2700 kuruş, Bilet ve ilan tabbiyesi 300 kuruş, Tiyatro günü diğer masraflar 300 kuruş olmak üzere **toplam 3300 kuruş tiyatro ücretidir.**

¹⁶⁷⁷ BOA., MF.MKT., 761/21, (6 Zilhicce 1321/23 Şubat 1904).

¹⁶⁷⁸ BOA., MF.MKT., 787/14, (4 C.ahir 1322/16 Ağustos 1904).

¹⁶⁷⁹ BOA., MF.MKT., 976/78, (24 Zilhicce 1324/8 Şubat 1907).

Bu faaliyetten elde edilen miktardan, tiyatro ücreti ve diğer maliyetler çıkarıldıktan sonra kalan miktar net miktardı. Üsteki örneklerden görüleceği gibi buda istenilen miktardan çok düşük bir meblağ oluyordu. Ayrıca kalan net hasılatın %10'u Dârülaceze'ye aitti.¹⁶⁸⁰ Tüm bunlar sonucu ihtiyacın çok az miktarı elde edilmiş oluyordu.

Durum böyle olunca bazı Müslim Özel Mektepleri ihtiyaçlarını karşılamak ve daha fazla gelir elde etmek için izinsiz ve hoş olmayan uygulamalara da başvurmuştur. “Bazı Müslim Özel Mektepleri öğrencilerinin üzerinde mektep elbisesi olmasına rağmen izinsiz bilet veya okula konser veya tiyatro biletleri veya doğrudan doğruya yardım almak üzere ahaliye bilet sattıkları görülmektedir. Öğrencilerin sokaklarda ve mesirelerde dolaşarak her rast geldiklerine bilet satmaya sevk etmek göz yumulacak bir davranış olmadığından, mektep öğrencilerine genel yerlerde bilet satılmaması tavsiye olunmuştur”.¹⁶⁸¹ Sonuç olarak tüm bu mali faaliyetler okulların ihtiyacı olan bütçe açığının çok küçük bir payını karşılamış olduğu görülmektedir.

¹⁶⁸⁰ **BOA., MF.MKT.**, 682/58, (5 Zilkade 1320/3 Şubat 1903).

¹⁶⁸¹ **BOA., MF.HUS.**, 8/76, (6 Şaban 1328/13 Ağustos 1910). Maarif-i Umumiyye Nezareti Tedrisat-ı Hususiye İdaresi tarafından tüm özel okullara gönderdiği yazıda, Hülasa (Özet): Mekteplerin menfaatine icra olunacak tiyatro ve emsali lu'biyyât (canbaz, hokkabaz, tiyatro) biletlerinin talebeye satılmamasına dair.

SONUÇ

1873 yılından sonra ortaya çıkan Müslim Özel Mektepleri'nin oluşumunda en önemli etken Avrupai tarzda açılan devlet okullarının yetersizliği ve halkın yabancı ve gayrimüslim okullarda verilen batılı eğitimi alma arzusu olmuştur. Misyoner yönleri güçlü okullarda verilen öğretim kalitesi yüksek eğitim, sağlanan her türlü imkan ve bunun yanında yabancı dil öğretilmesi gayrimüslimleri olduğu kadar yerel müslüman çocuklarını da bu okullara çekmiştir.

II. Abdülhamit Dönemi'nde Müslim Özel Mektepleri'nin bu kadar yoğun olmasında; II. Abdülhamit Dönemi'nde yabancı ve bunlara paralel açılan okulların siyasi ve yıkıcı faaliyetlerinin anlaşılması, resmi mekteplerin kapasiteleri yeni öğrenci almada yetersiz kalması ve devletin yeni mektepler açacak bütçesi olmadığından Türk ve müslümanlar tarafından özel sermaye ile batılı modelde eğitim veren Müslim Özel Mektepleri'nin açılmasının teşvik edilmesi önemli rol oynamıştır. Ayrıca Türk ve diğer müslümanların da eğitime olan ihtiyaçları ve bu okulları açma iradesini gösteren aydınların ortaya çıkması Müslim Özel Mektepleri'nin açılmasında ana unsur olmuştur.

Müslim Özel Mektepleri'nin açılışları 1873'ten itibaren başlamış ve 1912 yılına kadar periyodik olarak artmıştır. Bu yıldan sonra Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar savaş ve diğer nedenlerle sayıları azalmıştır. Bu anlamda değerlendirildiğinde bu harekete, Osmanlı Devleti'nde halkın isteğiyle yürütülen ilk eğitim seferberliği denilmesi pek yanlış olmayacaktır. Yabancı ve gayrimüslim okulların sayılarını arttırarak, kendi kimliklerini üretmeye başladığı ve siyasi olarak ayrılıkları körüklediği incelenen bu dönemde Osmanlı Devleti'ni her kademedede eğitim kurumları kurmak ve sayılarını arttırmak zorunda bırakmıştır.

Müslim Özel Mektepleri, Osmanlı eğitiminin batılılaşması kapsamında 1 Eylül 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne ve 22 Eylül 1915 tarihli Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi'ne göre Maarif Nezareti'nin gözetimi ve denetimi altında eğitim ve öğretim vermişlerdir.

Bu şekilde kurulmaya başlayan İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri'nin sayısı; **1893 yılında 21'e, 1901 yılında 34'e, 1903 yılında 36'ya, 1905 yılında 45'e ve 1908 yılında 49'a** ulaşmıştır. 1908-1911 yılları arasında İstanbul'da 3'ü 1908 yılında, 5'i 1909 yılında, 12'si 1910 yılında ve 3'ü 1911 yılında olmak üzere toplam **23 yeni Müslim Özel Mektebi** açılmıştır. Buna karşılık 1909-1913 yılları arasında İstanbul'da 1'i 1909 yılında, 5'i 1910 yılında, 3'ü 1911 yılında, 9'u 1912 yılında ve 8'i 1913 yılında olmak üzere toplam **26 Müslim Özel Mektebi** kapanmıştır. Böylece yeni açılan ve daha önce faaliyet gösteren İstanbul'daki Müslim Özel Mektebi sayısı **1908 yılı sonunda 52'ye, 1909 yılında 56'ya, 1910-1911 yılında 63'e** yükselmiştir. Ancak bu sayı **1912 yılında 54'e ve 1913 yılında 46'ya** düşmüştür.¹⁶⁸²

Bu sayıya 1910 yılında açılan **Medrese-i Uhuvvet**, 1913 yılında faaliyette olan ancak kaç yılında açıldıkları bilinmeyen **Pertev Maarif** ve **Mektebi Ümit**, Mustafa Satı Bey'in kurduğu **Yeni Mekteb** ve İttihad ve Terakki Şube'lerince açılan **15 yeni Müslim Özel Mektebi** ilave edilmemiştir. Bunun yanında 1908-1913 yılları arasında resmi izinle açılmış adları bilinen ancak faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olmadığımız Müslim Özel Mektepleri bulunmaktadır.

1913 Balkan Savaşı ve 1914-1918 yılları arasındaki I. Dünya Savaşı döneminde öğrenci bulmakta oldukça zorlanan ve sadece ders ücreti ile yaşayabilen **Müslim Özel Mektepleri'nin birer birer kapanmaya** başladığı görülmektedir.

Müslim Özel Mektepleri'nin kuruldukları semtlere baktığımızda İstanbul'un hemen her semtine yayılmış oldukları görülmektedir. Müslim Özel Mektepleri'nin 13'ü Üsküdar semtinde kurulmuştur. 6 mektep Kadıköy'de, 1 mektep Beylerbeyi'nde, 1 mektep Çengelköy'de ve 1 mektep Göztepe'de olmak üzere 22 Müslim Özel Mektebi Anadolu yakasında ve 69'ununda Avrupa yakasında kurulmuş olduğu tespit edilmiştir. Avrupa yakasında da Sur içi denilen Şehzadebaşı, Fatih ve Vefa Müslim Özel Mektepleri'nin yoğun olarak kurulduğu semtlerdir. Bu mekteplerin anılan semtlerde yoğunlaşması hem nüfuslarının çok olması hem de ailelerin daha çok memur, zengin ve okumaya istekli olmaları sebebiyledir. Ayrıca Müslim Özel Mektepleri'nin tek maddi kaynağı öğrenciden alınacak ders ücretidir. Bu semtlerde varlıklı ailelerin ve memurların yoğun olması maddi kazanç sağlamak amacıyla okulların bu semtlerde açılmasına neden olmuştur. Müslim Özel Mektepleri'nin kurucularına bakıldığında farklı bir profil karşımıza çıkmaktadır.

¹⁶⁸² Bkz, II. Bölüm **İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri Listesi (1873-1922)** verileri.

Asker kökenli, ilmiye, eğitimci ve devlet memuru oldukları ve birçoğunun asli görevi dışında burada çalıştığı görülmektedir. Okullar genellikle çok ortaklı olarak kurulmuştur. Bu da sermayenin ortaklar yoluyla sağlandığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu ise ortaklar arasında tartışmalar ve fikir ayrılığı neticesinde okulların çok kolay kapanmasına ve el değiştirmesine neden olmuştur.

Bu dönemde diğer önemli sorun eğitimin verileceği mekan olmuştur. Bu dönemde özel okullar gibi resmi okullarda genellikle konaklarda eğitim vermişlerdir. Ancak İstanbul'da eğitim verilecek binanın bulunması düşünüldüğü kadar kolay olmamıştır. Bu nedenle okullar eğitim verdikleri binaları çok fazla değiştirmek zorunda kalmıştır. Bu değişiklikte Müslim Özel Mektepleri'nin öğrenci sayısının artması sonucunda eğitim verilecek binanın yetersiz kalması, kirayı ödeyememesi, binanın sahibi tarafından satılarak el değiştirmesi, yeni bina sahibinin binayı kiraya vermek istememesi, konakların bakımsız, rutubetli, sağlık koşullarına uygun olmaması, tamirat masraflarının fazla olması ve bu masrafın bina sahibi tarafından ödenmek istenmemesi, binanın kirasının arttırılması gibi sebeplerden dolayı çok fazla bina değişikliği yapılmıştır. Bu değişiklikler eğitimin sürekliliği konusunda verimi azalmıştır. Ayrıca bina kirasını ödeyecek parayı kazanamamak ve eğitim vermeyi sürdüreceği yeni bir bina kiralayamamak birçok Müslim Özel Mektebi'nin kapanmasında önemli rol oynamıştır.

İncelenen dönemler arasında İstanbul'da 91 Müslim Özel Mektebi kurulduğu tespit edilmiştir. Ancak bu mekteplerin 11'i hakkında veri bulunmamaktadır. Bu nedenle bu bölümdeki değerlendirmeler 80 okul üzerinden yapılmıştır. 80 Müslim Özel Mektebi'nin eğitim derecelerine bakıldığında **12'sinin iptidâi, 56'sının rüşdiye ve 12'sinin idadi** seviyesinde eğitim verdikleri tespit edilmiştir. Bu sayıların neredeyse İstanbul'daki resmi okullar kadar olduğu düşünüldüğünde Müslim Özel Mekteplerinin sadece **iptidâi ve rüşdiye değil aynı zamanda idadi** seviyesinde de eğitim vermişlerdir.

17 mektebin iptidâi eğitimi öncesinde öğrencileri 1 yıl eğitime hazırlayan hazırlık sınıfı vardır. İptidâi derecesinde eğitim süresi 3 ya da 4 yıl, rüşdiye derecesinde 6 yıldır. İdadi seviyesinde eğitim süresi 9, 10 veya 11 yıl olarak değişmektedir. Müslim Özel Mektepleri'nin türlerine bakıldığında; 7'sinin kız, 25'inin erkek ve 48'inin muhtelit (karma) olarak eğitim verdiği görülmektedir. Bu mekteplerden 17'si yatılı öğrenci kabul etmektedir.

İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri'nden 13'ü kendi isimlerinin yanına "**Hamidi**" namı ekleyerek eğitim vermişlerdir. Bu adlandırma Müslim Özel Mektepleri'ne öğrenci alımında önemli bir reklam olduğu kadar, iktidara yakınlık anlamında da bugün olduğu gibi yardım almada önceliğe sahip olunması demek olduğundan çok önemliydi. Meşrutiyetten sonra "**Hamidi**" isimlendirilmesi, yerini iktidar değişikliği sonucu "**Osmani**", "**Terakki**", "**Hürriyet**", "**İttihâd**" gibi Meşrutiyet Devri'nin siyasi politikasına uygun okul isimlerine bırakmıştır.

1873-1908 yılları arasında İstanbul'daki 66 Müslim Özel Mektebi'nden 13'ü bu dönemde kapanmıştır. 1908 yılından sonra 25 mektep daha kurulmuştur. Bu süreç içerisinde öğrenci ve personel sayısı ortalama olarak tespit edilebilmiştir. Çünkü mekteplerin öğrenci ve personel sayısı çok hızlı değişmektedir. Bu durum Müslim Özel Mektepleri'nin diğer büyük sorunudur. Çalışan öğretmenlerin kökenlerine bakıldığında asker kökenli, ilmiye, eğitimci ve devlet memuru oldukları ve birçoğunun asli görevi dışında bu okullarda çalıştığı görülmektedir. Bu durum bu öğretmenlerin savaş durumunda ya da farklı bir durumda mektep ile ilişkilerini kesmek zorunda kalmasıyla sonuçlanmaktadır. Diğer önemli problem öğretmenlerin ücretlerini çalıştığı kurumdan alamama veya öğretmenlerin verilen ücreti düşük bulması sonucu daha fazla veren okullarla anlaşmaları gibi durumlardır. Her ne olursa olsun eğitimin devamı açısından kadronun sık değişmesi eğitim kalitesine ve işlevine zarar vermektedir.

Öğrenci sayısı da dönemlere göre farklılık göstermektedir. Bu sayının artması ve azalmasında idarecinin bireysel becerisi, idarenin uyguladığı yöntemler, reklam stratejisi ve iktidara yakınlık gibi etkenler önemli rol oynamaktadır. Sonuç olarak incelenen dönemde yaklaşık ortalama öğrenci ve personel rakamı çıkartılmıştır. Bu rakamlar dönem hakkında önemli sonuçlar elde etmemize yardımcı olacaktır. Bu ortalamada 30 mektebin öğrenci ve personel sayısı bulunmamaktadır. 1908 yılına kadar mekteplerde bulunan **ortalama öğrenci sayısı 7140** ve onlara hizmet veren **ortalama personel** sayısında **669'dur**.

1908 yılından sonra ortalama **öğrenci sayısı** toplamı **6780'dir**. Onlara hizmet veren toplam **personel** sayısı ise **688'dir**. Bulunan bu ortalama öğrenci ve personel sayısı bizim çalışmamızın sonucudur.

Aynı dönemde yapılan 1907-1908 Eğitim istatistik verilerine göre İstanbul'da 16 erkek, 1 kız ve 3 muhtelit (karma) eğitim veren 20 yatılı okul vardır. 766 erkek, 99 kız ve 1579 muhtelit (karma) eğitim veren 2444 gündüzcü okul bulunmaktadır. İstanbul'da eğitim veren toplam mektep sayısı **2464'tür**. Yatılı erkek öğrenci sayısı 5072, kız öğrenci sayısı 75'tir. Gündüzcü erkek sayısı 83.478 ve kız öğrenci sayısı 39.364'dür. İstanbul'da **127.989 öğrenci** eğitime devam etmektedir. Erkek öğretmen sayısı 7282, kadın öğretmen sayısı 433'tür. 63 erkek ve 9 kadın olmak üzere hademe sayısı 72'dir. Böylece İstanbul'da eğitim kurumlarında görev yapan personel sayısı **7792'dir**.

İstanbul'daki resmi okulları oranladığımızda **274 resmi iptidâi** mektebinde 17.514 öğrenci ve 813 personel, **34 resmi rüşdiye** mektebinde 6514 öğrenci ve 561 personel bulunmaktadır. **11 resmi idadi** mektebinde 4950 öğrenci ve 1113 personel bulunmaktadır. İstanbul'daki diğer 21 eğitim kurumunda, üniversite ve askeri okullarda dahil olmak üzere 8039 öğrenci ve 1492 personel bulunmaktadır. **İstanbul'da 330 resmi eğitim kurumlarında toplam 40.017 öğrenci olduğu ve 3979 personelin eğitim verdiği görülmektedir.**

Bu dönemde Müslim Özel Rüşdiye Mektebi sayısı **31'dir**. 5994 öğrenci ve 603 personeli vardır. Müslim Özel İdadi Mektebi sayısı ise **5'tir**. 686 öğrenci ve 116 personeli bulunmaktadır. **36 Müslim Özel Mektebi'nde 6680 öğrenci ve 719 personelin hizmet verdiği görülmektedir.** İstanbul'da ki gayrimüslim, ecnebi ve özel iptidâi mekteplerinin sayısı 2087'dir. Öğrenci sayısı 84.292 ve personel sayısı 3094'tür. Ancak bu sayının ne kadarının yabancı okullara ait olduğu belirtilmemiştir.

Osmanlı Devleti'nde İstanbul ve taşrada 13.220 mektepte **639.841 öğrenci** eğitim görmektedir. Osmanlı Devleti'nde 2.956'sı gayrimüslim ve 297'si ise ecnebi mektebi olmak üzere **3.253 yabancı okul** bulunmaktadır. Bu gayrimüslim okullarda 163.062, ecnebi okullarında 34.498 öğrenci olmak üzere toplam **197.560 öğrenci** eğitim görmektedir. Bu gayrimüslim okullarda 7.001 ve ecnebi okullarında 1.725 olmak üzere **8.726 personel** eğitim vermektedir. Bu dönemde **9.967** müslüman okulunda ise **442.281 öğrenci** ve **19.571 personel** bulunmaktadır. Bu veriler II. Abdülhamit Dönemi'nde müslüman çocukların gayrimüslim ve ecnebi okullarına gitmemesi için alınan her türlü önleme rağmen neredeyse **ülkede eğitim gören üç öğrenciden birinin** yabancı okullara gittiğini göstermektedir.

Bu mekteplerin mali yapısı incelendiğinde İstanbul'da öğretmen ve idareye yıllık 25.489.719 kuruş, hademeye 64.800 kuruş ve diğer masraflara 7.065.551 kuruş olmak üzere 32.620.070 kuruş yıllık giderleri olduğu görülmektedir. **Buna karşın 25.609.316 kuruşu Maarif Nezareti'nden, 546.174 kuruşu Evkaf Nezareti'nden, 3.877.770 kuruşu ders ücretinden ve 2.867.758 kuruşu da diğer kaynaklardan olmak üzere 32.901.018 kuruş gelirleri bulunmaktadır.** Bir örnek vermek gerekirse Maarif Nezareti'nin genel harcama payından resmi Rüşdiye Mekteplerine 2.434.463 kuruş ve resmi İdadi Mekteplerine 5.642.321 kuruş bütçe ayrılmaktadır. Bu oran Maarif Nezareti bütçesinin yaklaşık 3'te birini oluşturmaktadır.¹⁶⁸³

Bu verilerin verilmesinin sebebi şudur: Müslim Özel Mektepleri 1908 yılına kadar resmi mekteplerden daha fazla gelişme göstererek, Türk Kültürüne ve eğitime resmi okullardan daha fazla katkı sağlamıştır. İstanbul'da müslüman öğrencinin %17'si bu mekteplerde eğitim görmektedir. Maarif Nezareti bütçesinin 3'te birini resmi rüşdiye ve idadi mekteplerine harcadığı düşünülürse, Müslim Özel Mektepleri'nin devletten hiç bir maddi destek almadan eğitim alanına sağladığı maddi katkının boyutu daha iyi görülebilir. Ayrıca bunun dışında devlet tarafından istihdam edilmesi gereken idareci, öğretmen ve personelin %25'i bu okullarda sağlanan iş olanakları ile olumlu yönde değerlendirilmiştir. 1908 yılından sonra Müslim Özel Mektepleri'nin bu katkısı Osmanlı Devleti'nin savaşlar ve maddi sıkıntılar dolayısıyla yeni okullar açamaması nedeniyle daha da artmıştır.

İncelenen 1873-1922 yılları arasında Müslim Özel Mektepleri resmi okullardan daha fazla rağbet görmüş yapmış oldukları yeniliklerle batılı eğitimin birçok uygulamasının ilk kez uygulandığı kurumlar olmuştur. Bu dönemi incelerken günümüzde uygulanan birçok yöntemin Müslim Özel Mektepleri'nde uygulanmış olduğunu görebiliriz. Bu da konunun ne kadar önemli olduğunu ve bu sürecin bazı değişiklikler ve farklılıklarla günümüze kadar devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

Müslim Özel Mektepleri sadece ders ücretinden alınan para ile ayakta kalabildiğinden günümüzde olduğu gibi öğrenci alabilmek için farklı yöntemlere başvurulmuştur. Günümüzde özel eğitim kurumlarında yapılan reklam stratejilerin birçoğu, incelenen 1873-1922 yılları arasında faaliyet gösteren Müslim Özel Mektepleri'nde ilk kez uygulanmıştır.

¹⁶⁸³ **Maarif Nezareti İstatistik Dairesi**, 1907-1908 Osmanlı Devleti Eğitim İstatistiği.

Bu bağlamda dönemin basını etkili olarak kullanılmış, batılı eğitim uygulamaları yapılmış, dünyada geçerli eğitim yöntemleri takip edilmiş ve gerekirse yurt dışından bu eğitim malzemeleri satın alınmış, çok önemli isimlere okullarda ders verdirilmiş, okulları tanıtan broşürler hazırlanmış, rehberlik ve okul aile birlikleri kurulmuş, mevcut iktidarlara yakınlık gösterilmesi gibi reklam unsurlarına önem verilmiştir. Bu süreçte bu işten zengin olan çok az kişi bulunurken tüm servetini ve birikimini bu uğurda harcayanların sayısı ise oldukça fazladır. Bu meseleye ekmek parası kazanma gözüyle bakanlar olduğu gibi vatanına hizmet ettiği düşüncesiyle hareket edenlerde yok değildi.

Diğer taraftan Müslim Özel Mektepleri Tarihi'ni devletin eğitime bütçe bile ayıramadığı, yabancı okullarının misyonerlik ve gayrimüslim mekteplerinin büyük devletlerin desteğiyle ülkeyi siyasi olarak parçalamakta olduğu süreçte çok kısıtlı imkanlarıyla dönemin tüm zorluklarına rağmen eğitime gönül vermişlerin mücadelesi olarak görmek gerekir. Okulların bütçeleri incelendiğinde bu durum daha net karşımıza çıkmaktadır. İncelenen dönemde Türk ve müslümanlar tarafından açılan özel okullar sadece maddi kazanç sağlamak için açılmamıştır. İstanbul'un her semtinde açılan Müslim Özel Mektepleri birçok vatan evladının ücretli ve ücretsiz eğitim almasını sağlamışlardır. Osmanlı evlatlarını yabancı okullu olmakla iftihar etmekten kurtarmıştır. Müslim Özel Mektepleri Müslüman çocukların yabancı okullarda dini, milli ve ahlaki terbiyelerini kaybetmemelerine ve çağın şartlarına uygun ciddi bir eğitim alabilme amacına hizmet ettikleri görülmektedir.

Eğitim meselesi tüm aydın, asker, memur ve ilmiye yani kısaca tüm okumuş kişiler tarafından vatan borcu ve memleket meselesi olarak görülmüştür. Türk özel okullarını kuran ve çalışanlarına bakıldığında bu işe bulaşmamış eğitimci, asker, yazar, şair, vatansever, İlmiye, Mülkiye, Bahriye, Harbiye, Darüşşafaka, Mektebi Sultani (Galatasaray Lisesi), Darülfünun (Üniversite) mezunları bu kurumları açtıkları gibi burada ücretli ya da fahri olarak eğitim vermişlerdir. Çünkü ülkenin tek kurtuluşunun eğitimle olacağına inanmışlardır. Bunun sonucunda 50 yıl içinde onbinlerce mezun verilmiştir. Bunlar arasında toplumu etkileyen ve alanında çok önemli insanlar yetişmesine vesile olmuşlardır. Müslim Özel Mektepleri'nin dönemin her türlü zorluğuna rağmen, Kültür ve Eğitim Tarihimize damgasını vurmuş oldukları görülmektedir.

Günümüzde kullanılan birçok eğitim yöntemi bu dönemde ilk kez Müslim Özel Mektepleri tarafından uygulanmıştır. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde birçok vasıflı insanın yetiştirilmesinde Müslim Özel Mektepleri lokomotif bir rol üstlenmişlerdir. Ayrıca İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri'nden olan tarihsel gelişim ve birikimle halen kesintisiz olarak devam eden Darüşşafaka, Işık Okulları ve Terakki Vakfı Okulları Türk Eğitime katkı sağlamaya devam etmektedirler.

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nde özel okullar denilince sadece gayrimüslim ve yabancılar tarafından açılan okullardan ibaret olmadığını, Türk ve diğer müslümanların da en az gayrimüslim ve yabancılar kadar köklü ve eski bir özel eğitim geçmişi olduğunu ve Müslim Özel Mektepleri Tarihi'nin resmi okullar ve yabancı okulların tarihsel gelişimiyle beraber gelişme gösterdiği belgelere dayalı olarak ortaya konulmuştur. Bu veriler ışığında çok geniş kapsamlı, bir o kadarda önemli olan Müslim Özel Mektepleri'nin etkileri ve faaliyetleri konusunda ilk kez bu boyutlarda yapılan araştırmamızın birçok noktaya ışık tutacağını umuyoruz.

BİBLİYOGRAFYA

I- ARŞİV KAYNAKLARI¹⁶⁸⁴

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Bâbı Âli Evrak Odası (**BEO**)

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umûmiye Evrak Odası (**DH.EUM.VRK**)

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (**DH.MKT**)

Dosya Usulü İradeler (**DUİT**)

İrade Hariciye (**İ.HR**)

İrade Husûsî (**İ.HUS**)

İrade Maarif Evrakı (**İ.MF**)

İrade Taltif (**İ.TAL**)

Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (**MF.MKT**)

Hıfzısıhha-i Mekâtib Dosya Usulü Envanteri (**MF.HFS**)

Heyet-i Teftişkiye Kalemi Dosya Usulü Envanteri (**MF.HTF**)

Tedrisât-ı Hususiye Kalemi Dosya Usulü Envanteri (**MF.HUS**)

Mekatib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği Dosya Usulü (**MF.MGM**)

İstanbul Maarif Müdüriyeti Belgeleri (**MF.İMF**)

İstatistik Kalemi Dosya Usulü Envanteri (**MF.İST**)

Meclis-i Vâlâ Mazbataları (**MV**)

Yıldız Husûsî Mâruzât (**Y.A.HUS**)

Yıldız Resmî Mâruzât (**Y.A.RES**)

Yıldız Sarayı Mutenevvi Maruzat Evrakı (**Y.MTV**)

Yıldız Perakende Sadaret Mâruzâtı (**Y.PRK.A**)

Yıldız Perakende Askeri Mâruzât (**Y.PRK.ASK**)

Yıldız Perakende Başkitabet Dairesi Mâruzâtı (**Y.PRK.BŞK**)

Yıldız Sarayı Gazeteler Kısmı (**Y.PRK.GZT**)

Yıldız Perakende Komisyonlar Mâruzâtı (**Y.PRK.KOM**)

Yıldız Perakende Tahrirât-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği (**Y.PRK.TKM**)

Yıldız Sarayı Zaptiye Evrakı (**Y.PRK.ZB**)

Zaptiye Nezareti Belgeleri (**ZB**)

¹⁶⁸⁴ Kullanılan vesikaların numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.

II. SÜRELİ YAYINLAR VE DİĞER OSMANLICA KAYNAKLAR

Nizamname ve Talimatnameler:

Afitab-ı Maarif Mektebi, **Afitab-ı Maarif Mektebi Talimatnâmesi**, 1326/1910.

Beşiktaş Afıtab-ı Maarif Mektebi, Afıtab-ı Maarif Mektebi Talimâtnâme ve Nizamnâmesi, Cihan Matbaası , İstanbul, 1326/1910.

Çerkes eytam ve fukara etfaline mahsus olarak küşâd edilecek mektebin nizamnamesi, 17 Kânûn-ı sâni 1325/30 Ocak 1910.

Dârü'l-irfan Mektebinin Resm-i Tevzi-i Mükâfat Cetvelidir (Kadıköyü'nde Belediye Cadde-i Kebirinde Vâki Konakda Leylî - Neharî, Zükür - İnâs İptidâi ve Rüşdî Dârü'l-irfan Mektebinin Resm-i Tevzi-i Mükâfat Cetvelidir) (Sene-i Dersiyeye 1317-1318), Hanımlara Mahsûs Gazete Matbaası İstanbul, 1318/1902.

Dârü'l-irfan Mektebinin Resm-i Tevzi-i Mükâfat Cetvelidir (Kadıköyü'nde Belediye Cadde-i Kebirinde Vâki Konakda Leylî - Neharî, Zükür - İnâs İptidâi ve Rüşdî Dârü'l-irfan Mektebinin Resm-i Tevzi-i Mükâfat Cetvelidir) (Sene-i Dersiyeye 1321-1322), Matbaa-i Kütübhaneye-i Cihan, İstanbul, 1322/1906.

Fındıklı'da kain Leylî ve nehâri Şemsülmekâtib nehâri kısmı talebe ve talebatına mahsus maaş cüzdanıdır, İstanbul, 1325/1909.

Füyuzat-ı Osmaniye Mektebi, Üsküdar Açık Türbe Talimâtnâme-i Umûmî, İstanbul, 1319/1903.

Kanuni Esasi, (7 Zilhicce 1293/23 Aralık 1876), I. Tertip Düstur Cilt:4, s.4-20.

Kasımpaşa'da Açılan Rehber-i Marifet Mektebi-i Şakirdânının Bin Üç Yüz Yedi Senesi Tevzi-i Mükâfat Cetvelidir, Bahriye Matbaası, İstanbul, 1307/1891.

Laleli Türbesi karşısındaki sokakta kain olup Maarif Nezareti Celilesinden ita kılınan ruhsat üzerine tesis ve küşad olunan "Darüttedris" nam mektebi hususiyesinin nizamnamesidir, İstanbul, 21 C.evvel 1307/13 Ocak 1890.

Leylî ve Neharî Mektebi-i Osmani Dahilî ve Haricî Talimâtıdır, Kasbar Matbaası, İstanbul 1310/1893.

Leylî ve Neharî Mektebi-i Tefeyyüz, Bedrosyan Matbaası Hoca Paşa, İstanbul 1329/1913.

Leylî ve nehâri rüşdî ve iptidâi ve zükûr ve inâs Numune-i İrfan Hamidi Mektebi, Cihan Matbaası, İstanbul, Sene-i Hicriye 1325 Sene-i Maliye 1323/1907.

Leylî ve nehâri Şemsülmaarif Mektebi'nin talimat dahilisiyle ders cetvelidir, Dersaadet, Mahmud Bey Matbaası, 1308/1891.

Maarif Nezareti, **Maarif-i Umûmiyye Nizamnâmesi**, İstanbul, 1 Eylül 1869.

Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi, İstanbul, 1331/22 Eylül 1915.

Maşrık-i Füyuzat Mektebi Şakirdânına Mahsûs Talimâtnâmedir, İstanbul, Tarihsiz.

Rehber-i İttihad-ı Osmani Mektebi tarifnamesi, İstanbul, Tarihsiz.

Rehber-i Marifet Nam Mektebin Talimât-ı Esasiyesidir, Matbaa-i N. Aramyan, İstanbul 1306/1890.

Rehber-i Tahsil Mektebi 1318-1319 sene-i tedrisiyesine mahsûs tevziî mükafat cetvelidir, Asır Matbaası, İstanbul 1321/1904.

Rüşdiye ve iptidâi Mizan-ı Terakki Mektebi'nin talimatı olup bir önsöz ve beş bölüm ve bir hâtimeye havidir, Karabet matbaası, İstanbul, 1310/1893.

35. tedrisiyesine dahil olan leylî ve nehari kız ve erkek öğrenciye mahsus Şemsülmekâtîb Mektebi Anasıfı, İptidâi ve Rüşdi kısımlarından oluşur, Adres: Beşiktaş, Açılış Tarihi: 1307(1891) Dersaadet, Bahriye Matbaası, sene 1340/1924.

Salnameler:

Maarif Salnâmeleri Sene: 1316/1, 1317/2, 1318/3, 1319/4, 1321/6.

Devlet Salnâmeleri Sene: 1280/1863, 1290/1873, 1310/1894 ve 1327/1909.

Maârif Nezareti, **Maarif-i Umumiye Nezaret-i Celilesi İdaresinde Bulunan Mekatib-i İptidâiye, Rüşdiye, İdâdiye, Aliye ile Mekatib-i Hususiye ve Ecnebiyenin ve Dersaadette Tahriri İcra Kılınan ve Taşrada Mevcut Bulunan Kütüphanelerin İstatistiki (1310-1311/1894-1895) Sene-i Dersiyeye-i Maliyesine Mahsustur**, Dersaadet, Matbaa-i Osmani.

Maârif Nezareti, **Maarif-i Umumiye Nezaret-i Celilesi İdaresinde Bulunan Mekatib-i İptidâiye, Rüşdiye, İdâdiye, Aliye ile Mekatib-i Hususiye ve Ecnebiyenin ve Dersaadette Tahriri İcra Kılınan ve Taşrada Mevcut Bulunan Kütüphanelerin İstatistiki (1311-1312/1895-1896) Sene-i Dersiyeye-i Maliyesine Mahsustur**, Darülhilafetülaliyye: Matbaa-i Amire, 1318.

Gazeteler:

Mektebli, İstanbul : Mağmumi, 1329-1330. Zükûr ve inâs bilumûm mekteblilerin tenvîr-i efkâr ve hissiyatına hâdim, ilmî, edebî, ahlakî, sînâi musavver haftalık mecmuadır. Müessisi: Mağmumi, Müdür-i Mes'ûl: Hüseyin Hâmid, Müdür-i Umûr: Cevdet Nadiri, Sermuharriri: Emin Hâki, İskender Fahreddin, Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, 18x25 resim

Resimli Mektep Alemi Dergisi, sene 1 numara 4 ,1 Eylül 1329/14 Eylül 1913.

Mecmualar:

Maarif Nezareti, **Maarif-i Umûmiye Nezareti 1328-1329 Senesine Mahsûs İhsaiyat Mecmuası**, İstanbul.

III. KİTAPLAR, MAKALELER VE TEZLER

Acar, Şehbal Derya: **Eğitim Tarihimizde Bir Üstad Satı Bey'i Tanımak**, Akademik Kitaplar, İstanbul, 2012

Akyıldız, Ali: **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)**, İstanbul, Eren Yayınları, 1993.

Akyüz, Yahya: **Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2009)**, Gözden geçirilmiş 14.Baskı, Pegem Akademi, Ankara, 2009.

Alkan, Mehmet Ö.: **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924/Education Statistics in Modernization from the Tanzimat to the Republic 1839-1924**, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2000.

Alkan, Mehmet Ö.: **İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Selânik'ten İstanbul'a Terakki Vakfı ve Terakki Okulları**, Terakki Vakfı, Boru Yayın Grubu, İstanbul, 2003.

Ayhan, Halis ve Hakkı Maviş: "Darüşşafaka", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 9, s.7-9.

Aytekin, Halil: **İttihâd ve Terakkî Dönemi Eğitim Yönetimi**, Ankara, 1991.

Baltacı, Cahit: **XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri**, İstanbul, 1976.

Binbaşoğlu, Cavit: **Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2009.

Çitçi, Selahattin: **Türk Romanında Yabancı Okullar ve Kültürel Değişimdeki Roller : (1881-1950)**, İstanbul, 2011.

Elöve, Mustafa E.: **Bir Demet Işık, Feyziye Mektepleri Vakfı**, İstanbul, 1991.

Erdem, Yasemin Tümer: "Osmanlı Eğitim Sisteminde Teftiş", **OTAM Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı 26/Güz 2009, s.55-93, Ankara, 2011.

Erdoğan, A. Teyfur: **Maarif-i Umumiye Nezareti Teşkilatı: İdari Teşkilat Açısından (2 cilt)**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilim Dalı, Yüksek Lisans, 1995.

Eren, Hasan: **Özel Okullar İle İlgili Yasalar**, Türkiye Özel Okullar Birliği Yayınları, İstanbul, 2005.

Ergin, Osman Nuri: **Türk Maarif Tarihi**, 5. cilt, İstanbul, 1941.

Ergün, Mustafa: **İkinci Meşrûtiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)**, Ankara, Ocak 1996.

Haydaroğlu, İlknur Polat: **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, Ocak Yayınları, Ankara, 1993.

İpşirli, Mehmet: "Medrese", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, cilt:24, İstanbul,1994. s.327-332

Kanar, Mehmet: **Darüşşafaka Türkiye'de İlk Halk Mektebi**, (Darüşşafaka Nasıl Doğdu, Ne Hizmetler Etti, Nasıl Yaşıyor?), İstanbul, 2000.

Keçeci Kurt, Songül: **Osmanlı Devleti'nde Müslim Özel Mektepleri**, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2011.

Koçer, Hasan Ali: **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1970.

Kodaman, Bayram: **Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi**, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1980.

Mahmud Cevad İbnü-ş-Şeyh Nâfi: **Maarif-i Umumiye Nezareti tarihçe-i teşkilat ve icraatı: XIX. asır Maarif Tarihi**, Haz. Taceddin Kayaoğlu, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.

Mutlu, Şamil: **Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları**, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 1999.

Öztürk, Cemil: “İdâdî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, cilt:21, s.464-466, İstanbul, 1994.

Öztürk, Cemil: “Rüşdiye” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, cilt:35, s.300-303, İstanbul, 1994.

Perk, Haluk: **Eğitim Tarihimize (1869-1950) Mükafat Belgeleri Tüliya Perk Koliaksiyonu**, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.

Perk, Haluk ve İsmail Günay Paksoy: **Eğitim Tarihimize Diplomalara (1840-1950)**, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ocak 2013.

Sakaoglu, Necdet: **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.

Sandalcı, Mert: **Feyz-i Sıbyan'dan Işık'a Feyziye Mektepleri Tarihi**, Feyziye Mektepleri Vakfı, İstanbul, 2005.

Sezer, Ayten: **Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-38)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.

Somel, Selçuk Akşin: **Osmanlı'da eğitimin modernleşmesi (1839-1908)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Toprak, Zafer: **Darüşşafaka Tarihi 1863-1998**, İstanbul, 1998.

Tekeli, İlhan ve Selim İlkin: **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

IV. İNTERNET KAYNAKLARI

(Çevrimiçi) <http://www.recaikapusuzoglu.com>, 12 Ağustos 2013.

(Çevrimiçi) <http://www.kivancnalca.blogspot.com>, 12 Ağustos 2013.

(Çevrimiçi) <http://www.semazen.net/w1/mevlevi/ayin-i-serifler/huseyin-saadeddin-arel>, 12 Ağustos 2013.

(Çevrimiçi) <http://www.biyografi.net/kisiayrinti>, 12 Ağustos 2013.

(Çevrimiçi) <http://www.tubar.com.tr/.../pdf/.../Inhp.yahya%20saim.son7-160.pdf>, 12 Ağustos 2013.

(Çevrimiçi) <http://www.balikesirgonen.bel.tr>, 12 Ağustos 2013.

(Çevrimiçi) <http://www.turkcebilgi.com> › Ansiklopedi, 12 Ağustos 2013.

(Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr> › Dergi › Sayı 40, 12 Ağustos 2013.

(Çevrimiçi) <http://www.kultur.gov.tr/TR,24513/ahmet-hasim.html>, 12 Ağustos 2013.

(Çevrimiçi) <http://www.kaynaksite.com/adnan-adivar-kimdir>, 12 Ağustos 2013.

(Çevrimiçi) <http://www.guzelsanatlar.gov.tr>, Plastik Sanatlar Alanındaki Sanatçılarımız, 12 Ağustos 2013.

(Çevrimiçi) http://www.tr.wikipedia.org/wiki/Mehmed_Baha_Pars, 12 Ağustos 2013.

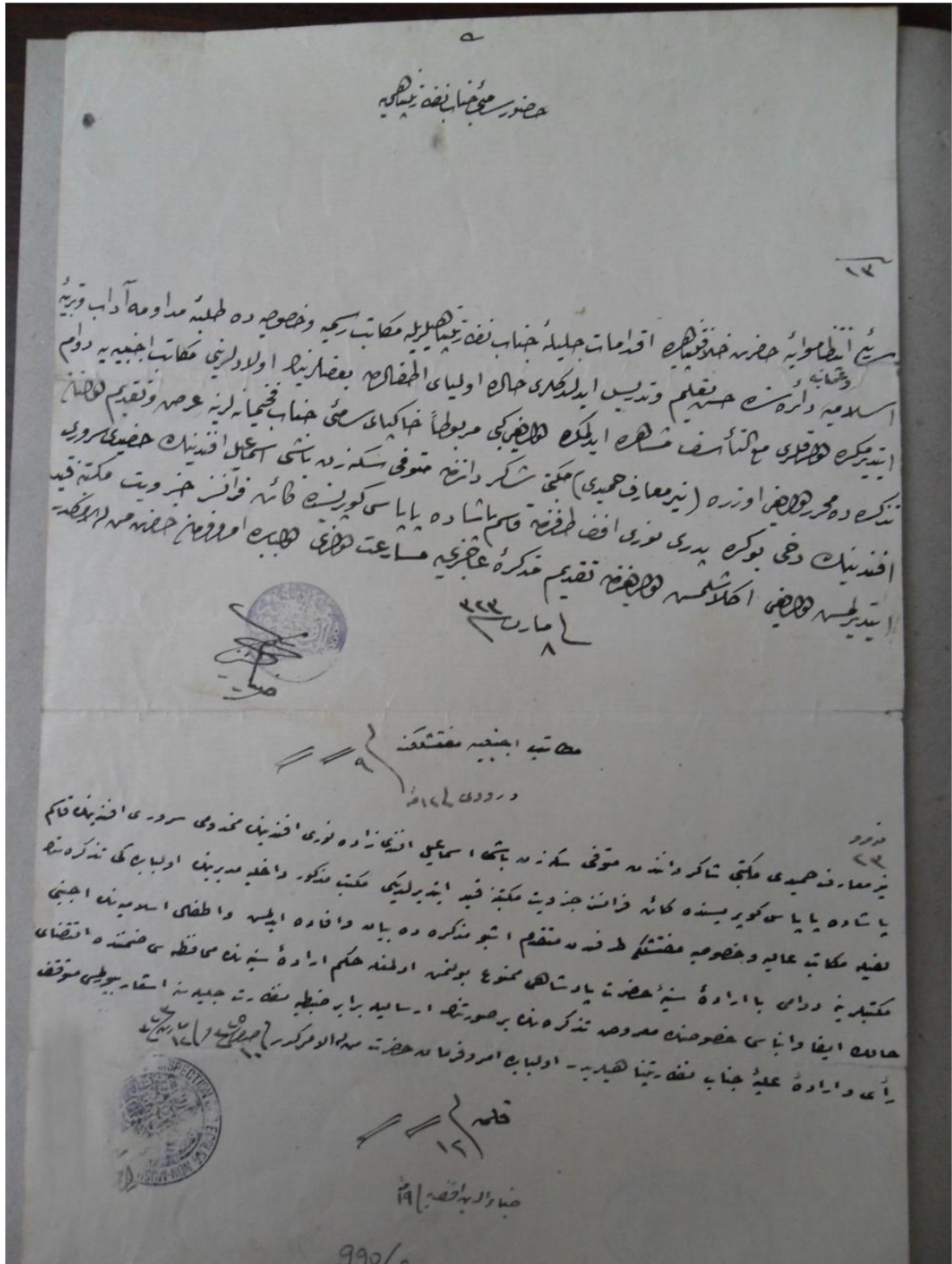
(Çevrimiçi) http://www.tr.wikipedia.org/wiki/Namık_İsmail, 12 Ağustos 2013.

(Çevrimiçi) <http://www.filozof.net/.../18861-muhsin-ertugrul-kimdir>, 12 Ağustos 2013.

(Çevrimiçi) <http://www.dogankitap.com.tr> › Yazarlarımız, 12 Ağustos 2013.

- (Çevrimiçi) <http://www.edebiyatfakultesi.com/falih-rifki-atay.htm>, 12 Ağustos 2013.
- (Çevrimiçi) <http://www.bilgifirtinasi.com/halit-fahri-ozansoy-hayati-1891-1971>, 12 Ağustos 2013.
- (Çevrimiçi) <http://www.antoloji.com/necip-fazil-kisakurek/hayati/>, 12 Ağustos 2013.
- (Çevrimiçi) <http://www.kalemguzeli.org/index>, 12 Ağustos 2013.
- (Çevrimiçi) <http://www.biyografi.info/kisi/semsettin-gunaltay>, 12 Ağustos 2013.
- (Çevrimiçi) http://www.eksd.org.tr/bestecilerimiz/emin_ongan.php, 12 Ağustos 2013.
- (Çevrimiçi) <http://www.felsefe.istanbul.edu.tr> › Bölüm Tarihçesi › Görev Yapmış Öğretim Üyeleri, 12 Ağustos 2013.
- (Çevrimiçi) <http://www.akarhuseyin.com>, 12 Ağustos 2013.
- (Çevrimiçi) http://www.eksd.org.tr/bestecilerimiz/hayri_yenigun, 12 Ağustos 2013.
- (Çevrimiçi) <http://www.haberinortasi.com/hatiralarla-arif-nihat-asya-makale>, 114.html, 12 Ağustos 2013.
- (Çevrimiçi) http://www.mebk12.meb.gov.tr/meb_iys.../faruk-nafiz_camlibel_200653.html, 12 Ağustos 2013.
- (Çevrimiçi) <http://www.belgeler.com>, 12 Ağustos 2013.
- (Çevrimiçi) <http://www.kaptanhaber.com>, 12 Ağustos 2013.
- (Çevrimiçi) <http://www.blog.milliyet.com.tr/abdulbaki-golpinarli>, 12 Ağustos 2013.
- (Çevrimiçi) <http://www.darussafaka.k12.tr>, 12 Ağustos 2013.

EKLER

EK-I: BOA., MF.MKT., 990/9, (10 Safer 1325/25 Mart 1907). Müslüman çocukların yabancı okullara devam etmesinin padişah tarafından yasaklandığını gösteren belge.

در سعادت و ملحقان موجود مکتب مطبوعه

ردیف	نوع	درجه	اسم	مکتب بولندین	صه نبروک
۱	ذکر	احادی	هدیه مشورت	سینه زده	۱
۲	=	احادی و عالی	ملفوظات بی بی قودر و دیگر	اسکندر زده	۲
۳	=	احادی	مکتب نظم	سینه زده بزرگ	۳
۴	=	سینه	احادی و سینه	اسکندر زده کوچک	۴
۵	=	احادی	هدیه مشورت	سینه زده	۵
۶	=	=	نسخه در خانه	فصلی باث ده	۶

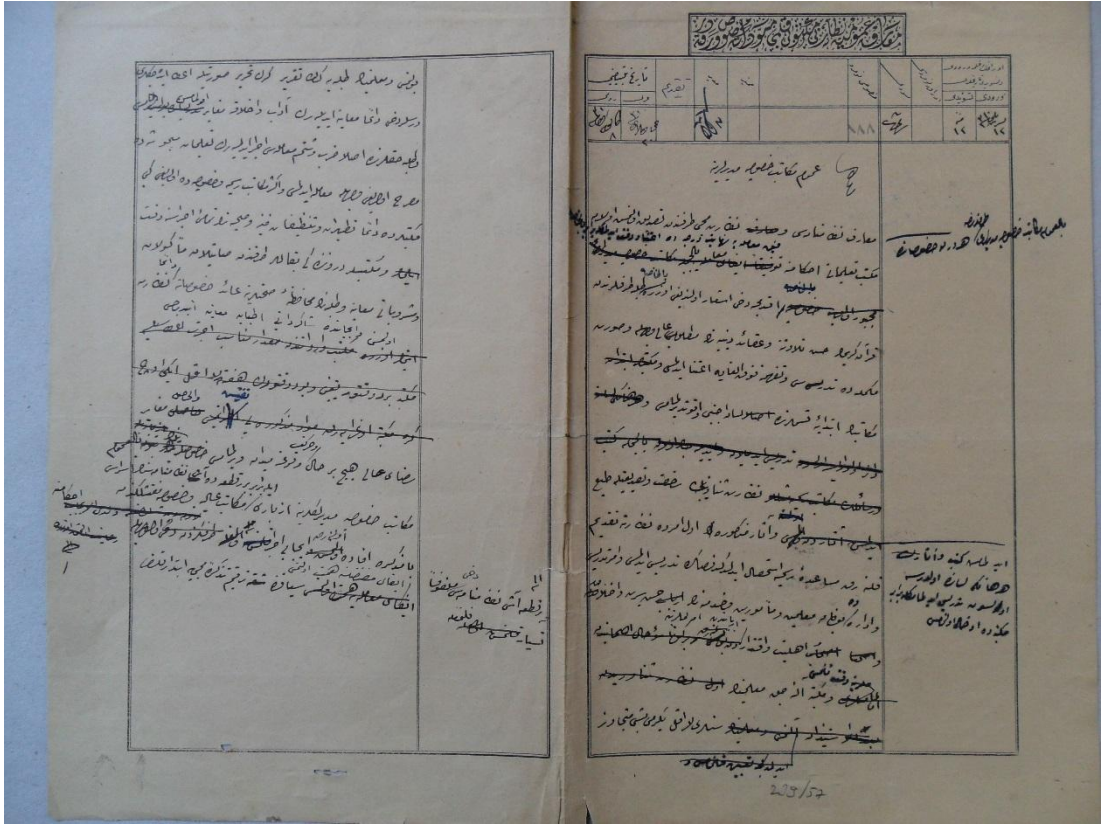
در سعادت و ملحقان موجود این مکتب

EK-III: BOA., MF.HUS.,15/100, (1329/1913). Dersaadet ve mülhakatında Mekatib-i Hususiye İdadi Listesi.

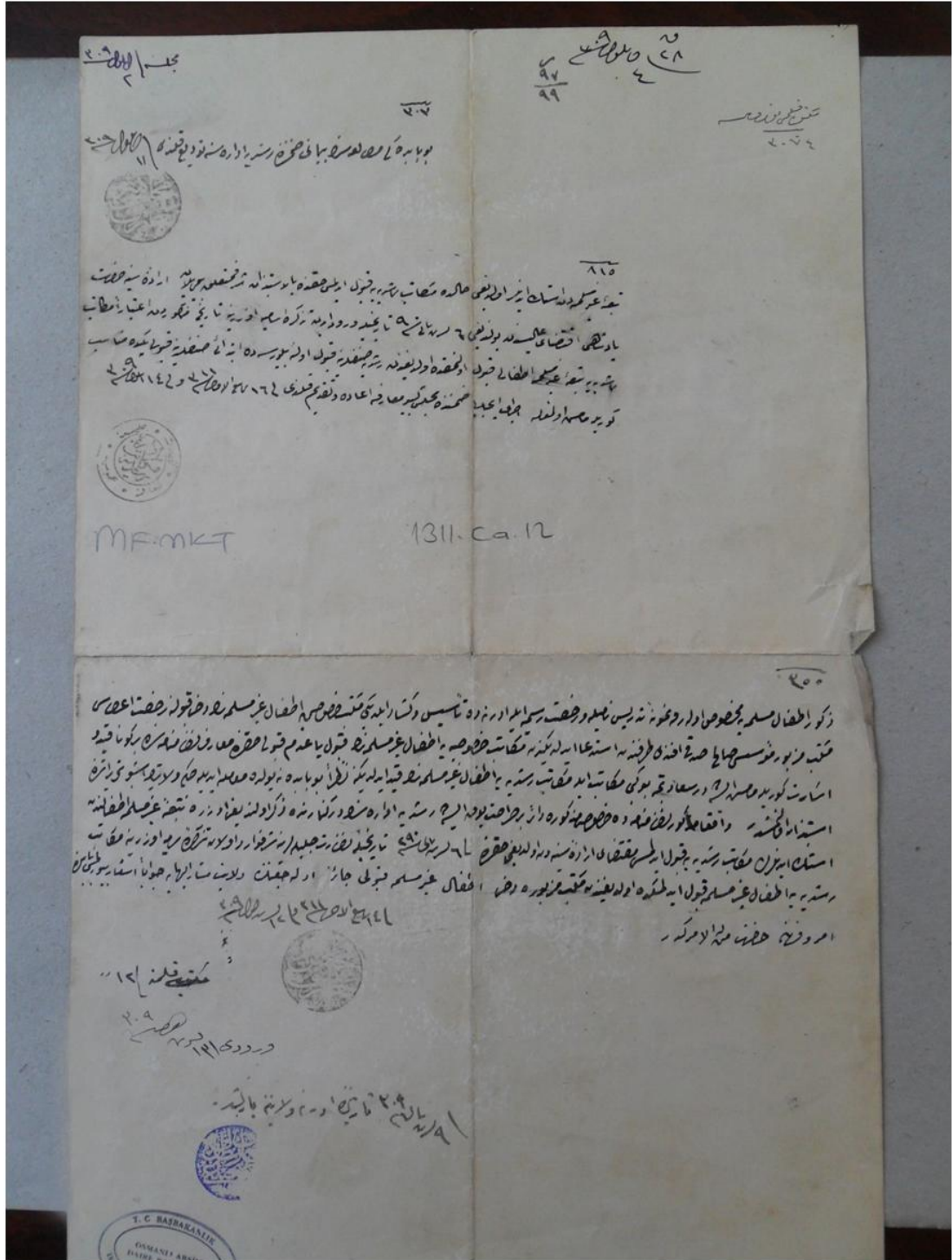
در سعادت کاتب مطبوعه

مکتب مطبوعه		غیر مسلم طلبه		مکتب مطبوعه		مکتب مطبوعه	
ردیف	کاتب	ردیف	اسم	ردیف	کاتب	ردیف	اسم
	یاسی خدی	۱۳	اناک	۱۳	یاسی خدی	۱۳	اناک
				۵۶۹	۵۶	۵۶۰	۵۶۸
					۵۶	۵۶۰	۵۶۸

EK-IV: BOA., MF.HUS., 15/105, (1329/1913). Dersaadet'te kain Mekatib-i Hususiye.

EK-V: BOA., MF.MKT., 239/57, (20 C. evvel 1312/19 Kasım 1894). Maarif-i Umumiye Nezareti Mektubi Kalemi tarafından tüm Mekatib-i Hususiye Müdürlerine gönderilen uymaları gereken kuralları içeren genelge.

EK-X: BOA., MF.MKT., 187/94, (12 C.evvel 1311/21 Kasım 1893). Mekatib-i Rüşdiye'ye 6 Teşrinisani 1290 (18 Kasım 1874) tarihinden itibaren gayrimüslim çocukların kabul edilmekte olduğunu gösteren belge.

اوبده کائن مشرق فیوضات حمیدی، مکتبی رشیدی، قسمنک اربینج سنه سنه مخصوص تاریخ عثمانی امتحان جدولیدر

ملاحظات	امتحان	امتحان	امتحان	امتحان	امتحان
	اوتد	۲۰	محرر گدیبه	۴۴۹	۱
شایله اقصیه	اوتد	۱۸	فندق	۱۶۸	۲
	اوتد	۱۸	کلاس	۸۵	۳
	اوتد	۸	جمع علم	۴۴۱	۴
	اوتد	۱۲	نور	۱۷۱	۵
شایله خمیره	اوتد	۴	سنت	۵۴	۶
	اوتد	۱۱	خاله	۴۴	۷
	اوتد	۴	کنشاه	۱۴۴	۸
	اوتد	۴	اجاه	۴۹	۹
اکلیبه	اوتد	۴	زکی	۷	۱۰
اوتد	اوتد	۵	خاله	۷۰	۱۱
اوتد	اوتد	۶	جوده	۷۴	۱۲
اصفدر	اوتد	۶	ناش	۴۰	۱۳
اوتد	اوتد	۵	کلمت	۹۱	۱۴

مجلس معارف قدس مجرب معاونه

امتحان سیزدهم سنه

معلمی

مجلس معارف قدس مجرب معاونه

EK-XI: BOA., MF.İST., 6/55, (10 C.ahir 1326/10 Temmuz 1908). Eyüp'te bulunan "Maşrık-i Füyüzat Hamidi Mektebi" rüşdiye kısmının üçüncü sınıfına mahsus Tarih-i Osmanî imtihan cetvelidir.

التشيش باشى اكال ايدن مأموريسك تقاعده سوقى حقهده

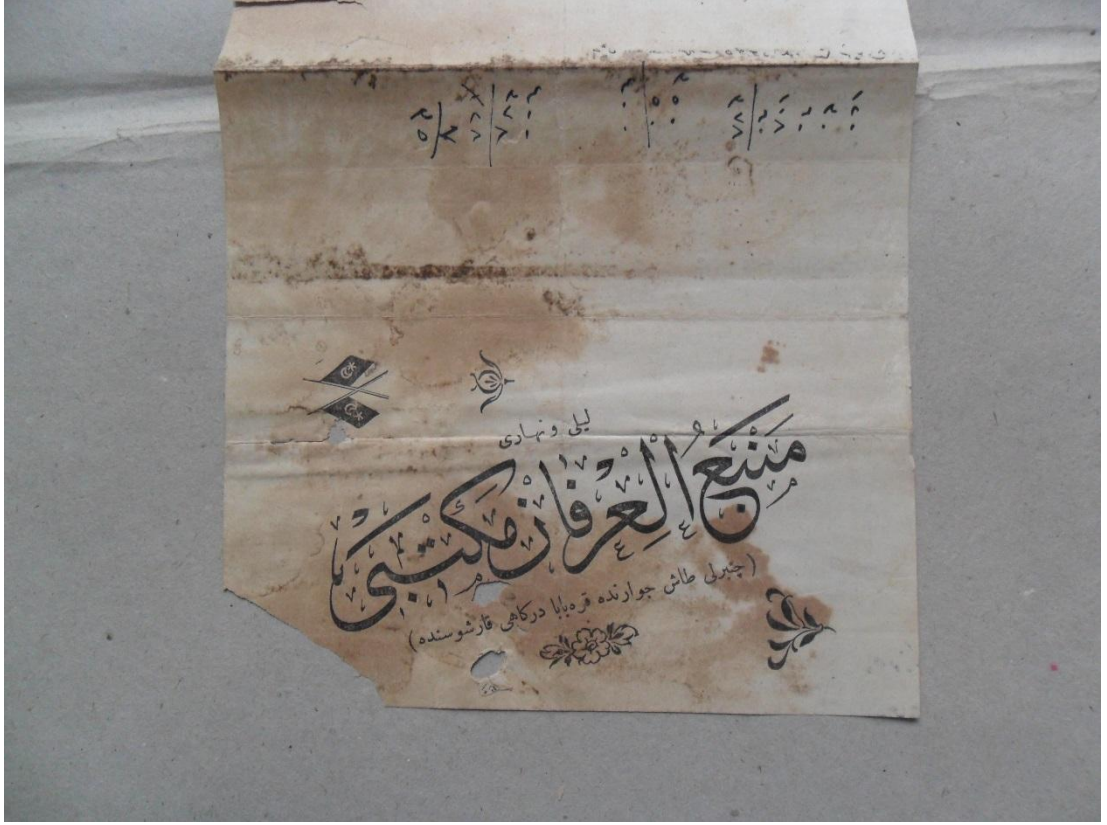
هر مأمورك سجلنده محرر تاريخ تولدينه كوره التمشيش باشى اكال ايجتسى متعاقب تقاعده سوقى قانون مقتضاسندن اولسنه
وشو معاملهدن ذهول حكم قانونى محل اولدينى كى مسيلرى ايجونده مدار معذرت اولميه حقه بئاه بو خصوصيك تامينى
ايجون تدابير لازمه اخذى حقهده ديوان محاسبات رياستى وكالت بييه سنك اشعارينه عطقاً شرفوار اولان ۵ شباط سنه ۱۳۲۹
تاريخلو تذكرة ساميه اوزرينه تمهيناً تبليغ كيفيت اولنور
سا ۲۷ ربيع الاول سنه ۱۳۲۲ و سا ۱۰ شباط سنه ۱۳۲۹

معارف عموميه نظري نامنه
مستشار

۱۳۶۵ تاريخه نهه ايشير ۱۳۲۹ - ۱۳۶۵

در ائره ملخصه ۱۳ ساله تاريخه ايريه نعيم بازيلىب ۶۵ باشى اكه
ايريه نامرينه رسميه اساميند بر هفتظرفتن انا اساميند

EK-XII: BOA., MF.HUS., 20/69, (27 R.evvel 1332/23 Şubat 1914). Maarif-i Umumiye Nezareti Kalemi Mahsusatı, Özet: 65 yaşını tamamlayan memurun emekliye ayrılması hakkında.

EK-XIII. BOA., MF.HUS., 3/31, (4 Ağustos 1324/17 Ağustos 1908). Menbâül İrfan Mektebi'nin mektebi tanıtın broşürü.

ÖZGEÇMİŞ

1979 yılında Kırklareli’nde doğdum. İlk, orta ve lise öğrenimini Kırklareli’nde tamamladım. 1996 yılında Türkiye Gençler Satranç ikincisi olarak 1997 yılında Estonya Tallin’de yapılan Avrupa Gençler Şampiyonası’nda ülkemi temsil ederek milli sporcu ünvanını aldım. 1997 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’ne girdim. Bu fakülteden 2001 yılında yüksek şeref öğrencisi ve bölüm birincisi olarak mezun oldum. 2000-2001 yılında Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Formasyonu aldım. 2001 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda yüksek lisansa başladım. 1 Haziran 2004 tarihinde mezun oldum.

2002 yılında Milli Eğitim Bakanlığı’nda öğretmen olarak başladığım meslek hayatımda Kırklareli, Diyarbakır, Bitlis ve İstanbul’da sınıf öğretmeni, müdür yetkili öğretmen, tarih öğretmeni, müdür yardımcısı ve müdür başyardımcısı olarak görev yaptım. Halen İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nde müdür başyardımcısı olarak görev yapmaya devam etmekteyim.